yamçı

AYLIK SOSYO-KÜLTÜREL DERGİ

mayıs 77 - şubat 78 sayı: 7-16

YAMÇI ÜSTÜNE BİRKAÇ SÖZ

Gelişmemiş ülkelerde dergilerin, genel olarak periyodik yayın organlarının pek çok ortak sorunları vardır. Ve yayın yaşamını aksatmadan sürdürebilenler pek azdır. Bu durum, sermayenin destek ve güdümünde egemen güçlerin sözcülüğünü yapan yayın organları için sözkonusu olmayabilir. Ama, egemen güçlerin şartlandırarak istismar ettiği geniş halk kitlelerinin bilinçlenmelerine, kendi sorunlarının çözümü doğrultusunda örgütlenmelerine katkıda bulunma çabasındaki hemen tüm yayın organları için aynı engeller ve korkulu sonuç sözkonusudur.

Sözü edilen ikinci gruptaki yayın organları seslendiği kitle ile sağlıklı bir demokratik etkileşme ilişkisi kurabildiği, kısaca onunla bütünleşebildiği ölçüde başarılı olur, gelişerek yaşamlarını sürdürebilirler. Kuşkusuz genelde bile kolay olmayan bu işi başarmak, tüm ülke halkı üzerindeki genel baskılara ek olarak egemen ulus yönetimlerinin özel ulusal baskıları altındaki ulusal azınlıklar ve azınlık ulusal özelinde daha da zorlaşmaktadır. Yüzyılı aşkın bir süredir tarihsel - ulusal eşitsizliklerle doğal direnci kırılıp kendine yabancılaştırılmak, dili unutturulmak, tarihi çarpıtılmak ve asimile edilmek istenen dağınık Çerkes ulusal azınlığına seslenecek bir yayın organının karşısındaki sorunlar daha karmaşık, önündeki engeller de daha zorlu olacaktır.

İşte böyle bir ulusal azınlığın, Çerkes ulusal azınlığının sorunlarını konu edinen Yamçı dergisi bu tür zorlu engellerle karşılaşmış bir yayın organıdır. Burada, daha sonraki çalışmalar için yararlı olabileceği düşüncesiyle — yüzeysel de olsa — Yamçı dergisine ilişkin kısa ve genel bir değerlendirme yapmaya çalışmak gerekir.

1970'lerde tümüyle amatör bir deneme olarak yayımlanan **Kamçı** gazetesi 12 Mart ara rejimi nedeniyle 12 sayılık deneme süresini tamamlayamadan yedinci sayısından sonra yayınını durdurmak zorunda kalmıştı. Buna rağmen, bu kısa sürede bile ulaştığı düzey küçümsenemeyecek boyutlara varmış ve umut verici olmuştu. Gerçi onu da sakıncalı, sivri, zararlı, tehlikeli diye niteleyenler, evinde bulundurmaktan bile çekinenler yok değildi. Bunlar arasında toplumunu çok seven Çerkes aydını olduğu iddiasındaki kimseler de vardı. Ama bunlar yanında halkımızdan, gerçek aydınlarımızdan dağıtım konusunda olsun, içeriğine katkıda bulunma konusunda olsun gördüğü ilgi şu sonucu ortaya koyuyordu.

Topraklarından koparılıp dağıtıldığı günden bu yana varolan ulusal-tarihsel eşitsizliklere, uygulanan kendine yabancılaştırma ve baskı yöntemlerine, asimilasyoncu politikalara rağmen Çerkes halkı tümüyle yok edilememiştir. Çerkes halkı bugün de kendi sosyal ve ulusal sorunlarına sahip çıkabilecek bir potansiyele sahiptir, gerçek aydınlarımızın görevlerini yapmaları ölçüsünde ulusal ve sosyal kurtu-

luş amaçlı mücadelesini yükseltebilecektir, bilgilenmeye ve bilinçlenmeye açıktır, böyle bir bilinci taşıyacak yayın organlarına gerçekten gereksinme duymaktadır.

Bu gereksinmeyi bastıran 12 mart faşizmi Türkiye demokratik güçlerinde de önemli değişimler yapmıştır. Türkiye'deki Çerkes halkının ülkedeki genel koşullardan soyutlanamayacağı gerçeği, şu varsayımların düşünülmesini kolaylaştırmaktadır: Çerkes aydınları gözleri önünde olup bitenlerden olumlu dersler çıkarmış, sıcak mücadele yerine bilgilenme ve bilinçlenme düzeyini yükseltecek demokratik ulusal kültür birikimi sağlamaya yönelik çalışmaların sosyal ve ulusal kurtuluş savaşımındaki önemini kavramış olmalıdırlar. Antifeodal, antifaşist, antiemperyalist ulusal kurtuluş mücadelesinin böyle bir tabanda filizlenip sağlıklı biçimde yükselebileceği gerçeğini görmüş, kısaca Çerkes aydınları hem nicel, hem de nitel bir gelişme göstermiş olmalıdırlar. Bu potansiyele dayalı olarak böyle bir ortamda çıkarılacak bir yayın organı en az **Kamçı** gazetesi kadar ilgi görebilmeli, demokratik etkileşmeyle gelişerek yayınını sürdürebilmelidir.

İşte Yamçı dergisi böylesi umut ve beklentilerle yayına girmişti. Yamçı dergisinin, kaba çizgileriyle de olsa muhaceretteki halkımızın somut durumunun ve bu durumdaki bir halkın muhaceret koşullarında ulaşabileceği çözüm yollarının ve statülerin genel tahlilinden, Anayurdumuz K. Kafkasya'nın bugünkü durumundan, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesinin özünden ve bu ilkenin diyalektik bir yaklaşımla somut durumumuza uygulanma çabalarının sonuçlarından kaynaklanan bir görüşü vardı kuşkusuz. Ama asıl amaç «**Anayurda Dönüş**» biçiminde söylenebilecek olan salt bu görüş doğrultusunda yayın yapmak değildi. Çerkes ulusal sorununu somut olarak demokratik tartışma ortamına getirebilmek, her nasılsa başka siyasal grup ve kliklerde yer almış olup kendi ulusal sorunlarıyla yeterince ilgilenmekten uzak kalmış Çerkes kökenli yetenekli ve deneyimli kişilerin dikkatlerini çekebilmek, böylece sosyal ve ulusal sorunlarımızın çözümüne ilişkin çeşitli çözüm yolu önerilerinin sadeleşerek kitle tabanına ulaşmasını sağlamaya çalışmak derginin başlıca amaçlarındandı. Bu anlamda, sorumluluk yazarının olmak üzere, sayfaları, kendisinin katılmadığı görüşlere de açıktı.

Yamçı dergisinin neleri ne ölçüde yapabildiğinin takdiri kuşkusuz okuyucuya aittir. Şu kadarı söylenebilir ki Yamçı Dergisi; Çerkeslik sorununu demokratik tartışma ortamına koymakla, az da olsa ulusal kültür birikimi sağlamaya katkıda bulunabilecek çeviri, inceleme vb. yazılarla, kimi ulusal sorunlarımızı dile getirmeye çalışan fikir, sanat ve edebiyat ürünleriyle, Anayurt Kafkasya'ya ilişkin çeşitli yazı ve röportajlarla, özellikle bu son sayıdaki alfabelerle muhaceretteki Çerkes halkı ve aydınları üzerinde olumlu etkilerde bulunmuş, ulusal sorunlarımıza yönelinmesine, yüzyıldan fazla bir süredir kopuk olduğumuz ve bize hep yanlış tanıtılmış olan Anayurdumuz Kuzey Kafkasya'daki soydaşlarımız ve yaşamları ile ilgili olumsuz şartlanmaların hiç değilse yumuşamasına katkıda bulunması bakımından yararlı olmuş sayılabilir.

Ne varki yapılması gerekenler ve yapılabilecek olanlar, kuşkusuz, yapılmış olanlardan çok daha fazladır. Bunların ilk akla gelen başlıcalarını şöyle özetleyebiliriz.

Etnik kökenimiz ve ulusal tarihimize ilişkin konularda araştırma ve inceleme yapmak üzere çalışma grupları oluşturulabilirdi. Ulusal adımızla ilgili yararsız hatta zararlı kavram karmaşıklığını gidermek üzere Türkiye çapında yaygın ve etkin olabilecek açık oturumlar düzenlenebilirdi; değişik sayılarda, kimileyin aynı sayıda hatta aynı yazıda farklı nitelikte ulusal adların kullanılmış olması bu açık oturumun gerekliliği doğrultusunda bir kamu oyu oluşturmaya başlamıştı bile.

Araştırma ve incelemeleri kolaylaştırmak ve özendirmek bakımından bir bibliyografya çalışması örgütlenebilir, kaynak tarama ve derlemeleri başlatılabilirdi. Sözlü kültür ürünlerimiz toplanmaya başlanabilir, anadil eğitiminin yaygınlaşmasına katkıda bulunabilecek biçimde düzenlenerek yayımlanabilirdi.

Türkiye'deki halkımızın nüfus ve konumu saptanabilir, elde edilen verilerin ışığında her sayıda halkımızın yoğun olarak bulunduğu bir yöre veya bir köy tanıtılabilirdi. Vase (başlık) gibi kimi toplumsal sorunlarımızın çözümüne katkıda bulunmak amacıyla çeşitli yörelerde anketler, toplumumuzun çeşitli kesimlerinin katıldığı röportaj, açık oturum ve forumlar düzenlenebilirdi.

Çerkes muhaceret edebiyatının oluşmasına, diğer çalışmaların hızlanıp yetkinleşmesine katkıda bulunmak amacıyla çeşitli konularda ödüllü yarışmalar yapılabilirdi.

Bütün bunlar neden yapılamadı ve şimdi de neden susuyoruz?

Özellikle şunu belirtmek gerekir ki yazımızın başlarında belirtmeye çalıştığımız varsayımlar ve beklentilerimiz umduğumuzdan ve kabaca saptamaya çalıştığımızdan çok farklıydı. Çerkeslik sorununun ve çözüm yollarının kimi güvensizlikleri ve kuşkuları giderebilecek ölçüde bilimsel olarak ortaya konulamamış olması, 12 Mart baskısından sonraki siyasal hareketlilik ortamında politize olmuş insanlarımızın çeşitli klik ve gruplara itilmesini, çekilmesini ve böylece kendi öz ulusal sorunlarından koparak dağılmasını getirdi. Belirtilen çalışmaların gereği gibi sürdürülebilmesi kuşkusuz yeterli kadroların varlığı temel koşuluna bağlıdır. Tüm aksaklıkların nedenini bu kadrolaşmanın sağlanamamasında aramak gerekir.

Türkiye'deki gerici hareketlerin, sorunlarımızı gerçek anlamda çözme çabalarımıza karşı çıkmalarını doğal karşılamak gerekir. Ne var ki halkların kendi yazgılarını belirleme çabalarına katkıda bulunması, sosyal ve ulusal kurtuluş amaçlı mücadelelerin yanında olması gereken ilerici hareketlerin çoğunda bir Türk şovenizmi etkisi halâ görülmektedir. Bunlardan etkilenen ilerici Çerkesler de şovenizm fobisi ile öz ulusal sorunlarına gerektiği gibi eğilememektedirler. Daha önemlisi, aydınımız olması gerekenler, kendine özgü nitelikleri bulunan, en kaba hatlarıyla da olsa programı, strateji ve taktikleri henüz belirlenmemiş olan Çerkes ulusal sorunu gibi karmaşık bir sorunun üzerine gitmekten kaçınmakta, bunun yerine daha kolayını seçmekte;

Türkiye düzeyinde başlatılmış, önceki deneyimlere dayalı, program strateji ve taktikleri belirli genel hareketler içinde zincirin bir halkası olarak yer almakla yetinmektedirler. İlericilik, devrimcilik adına bunu yaparken asıl ilericiliğin kendi halkının öz sorunlarını omuzlamak olduğu gerçeğini hiç değilse pratikte gözardı etmektedirler.

Kaldı ki kendi halkını yadsıyan kimi gerici ve şovenist hareketlerin içinde yer alan Çerkes kökenli kimilerinin şartlanmışlıklardan ve kullanılmaktan kurtulabilmeleri de yine Çerkes aydınlarının kendi sorunlarına yönelerek ulusal savaşımlarını yükseltmelerine büyük ölçüde bağlı olmaktadır.

Bütün bunlara karşın gelecekten umutlu olmak gerekiyor. Çünkü umutlu olmayı gerektiren gelişmeler de gözleniyor.

Her şeyden önce tüm çabalara karşın Çerkes halkı yok edilememiş bir toplum olarak ayakta durmaktadır. Anadille okuma-yazma öğrenimi yaygınlaşmakta, Çerkes kültürünün yaşatılması geliştirilmesi gereğine inananlar ve bunların çabaları artmaktadır. Gelişen T.C. — SSCB. ilişkilerine paralel olarak Anayurttaki kardeşlerimizle ilişkilerimiz de gelişmekte, anadil eğitimi için gerekli araç ve gereçlerin sağlanması kolaylaşmakta, Anayurtta üretilen kültür ürünlerini izleme ve etkileşme olanaklarımız artmaktadır. Yeni yetişen genç kadrolarda siyasal çizgi seçiminden önce sosyal ve ulusal sorunlara önerilen çözümlerin temel kaynaklardan öğrenilmesi gerektiği anlayışı ağırlık kazanmakta, bunun doğal sonucu olarak parçalanmalar azalmaktadır. Çeşitli fraksiyonlar içinde kişisel ve çevresel etkenlerle yer almış olanlar yanında bu fraksiyonlarda hiç değilse kemikleşmemiş olanlarda da ulusal azınlık aydınlarının birincil çalışma alanlarının kendi toplumları olması gerektiği gittikçe kavranmaktadır.

Halkının sorunlarına bilimsel ve kararlı biçimde sahip çıkacak genç kuşaklar bir yandan kendi ulusal bilgilenmelerini sağlarken, bir yandan da ulusal ve toplumsal sorunların çağdaş temel çözümlerini daha iyi kavrayacak, bu genel çözümleri kendi halkının somut koşullarına uygulayabilecek biçimde yetkinleşeceklerdir. Bugüne değin bu sorunlarla ilgilenenler de kuşkusuz kendilerini yenileyebildikleri ölçüde bu savaşımda yerlerini alacaklardır. Bunun sonucunda halkımızın gereksinme duyduğu artık kesinlikle bilinen yayın organları daha yetkin olarak yayınlanabilecek ve bu savaşım gittikçe yükselerek amacını, halkımızın sosyal ve ulusal kurtuluşunu gerçekleştirebilecektir.

Bileşik bu sayımızla — şimdilik dileğiyle — susarken Yamçı'nın yayınlanmasında gerek maddi yardımlarıyla, gerek içeriğine bilgi, emek ve çabalarıyla katkıda bulunan, gereği gibi katkıda bulunamadıkları için üzüntülerini bildiren, bundan sonraki çalışmalarda daha duyarlı ve kararlı biçimde katkılarını umduğumuz bütün arkadaşlara ve halkımıza içtenlikle teşekkür etmeyi görev biliriz.

Uzak olmayan bir gelecekte yeniden buluşmak umuduyla saygılar.

Yamçı

UYARI : Derginin sonundaki düzeltmelerin gözönünde bulundurulması rica olunur.

çerkes toplumu üzerine notlar

ÇERKES MİLLİ SORUNU VE ÇÖZÜM YOLLARI

nart savsur

Büyük göçün ve yok oluşa ilk adımın 113. yılında muhaceretteki Çerkes azınlık milliyetinin, milli sorunlarına çözüm yolu olarak, değişik kesimlerde halâ tartışması sürdürülen, çeşitli seçenekler ileri sürülmektedir.

GÖRÜŞLER

1 — Anavatan bugünkü şartlar altında uzak bir hayaldir ve asimilasyon mukadderdir. Dolayısıyla lüzumsuz gayretlerle ütopik fikirlere yer verilmemeli ve toplumun bugünkü rahatı bozulmamalıdır.

2 — Muhaceretteki Çerkesler olarak, gelenek ve göreneklerimizin ışığı altında, muhacir olarak yaşadığımız ülkelerde benliğimizi korumaya çalışmamız yeterlidir.

3 — Bugün Çerkesler hiçbir baskı, zulüm ve haksızlığa uğramamakta, içinde yaşadığı toplumlar tarafından sevilip sayılmaktadırlar. Aslında köken itidariyle biz de Orta Asyalı sayılırız. Esir Türklerle eylem birliği içinde olmalıyız. Pan - Türkizm politikası bizim için çözüm yoludur.

4 — İçinde yaşadığımız toplumların işbirlikçi egemen güçleri, kendi pazar olanakları için tek dilli ulusal toplum yapısını desteklemektedirler. Asimilasyon, egemen sömürücü sınıfların çıkarları gereğidir. Bu güçlere karşı Çerkes emekçileri ortak mücadele vermelidir. Kültür sömürüsü bir sınıf sorunudur. Anavatana dönüş desteklenemez ama gitmek isteyenlere de karşı konulmaz.

5 — Hangi topraklarda olursa olsun Kuzey Kafkasya Çerkes teriminden, sıfatından ayrılmaz bir bütündür ve «Çerkesim» diyen herkesin temel gayesi Anavatan ve oraya dönmek olmalıdır.

Bütün bu görüşlerin, birer sosyal gerekçeleri olmasına rağmen geniş halk kitlelerini tartışma alanına soktukları söylenemez. Halk kendi sosyo - ekonomik koşullarında yaşantısını sürdürmekte, yok oluşa bilinçsiz tepkiler göstermektedir.

Yukarıda topladığımız görüşleri tek tek ele alıp eleştirmekte çok yönlü yarar vardır. Eleştiri, eksiklikleri tamamlama, insana yeni olanaklar sağlama, toparlanma imkânı verebilir.

ELEŞTİRİDE HAREKET NOKTASI

A — Tarihsel sosyo - ekonomik çarlık emperyalizminin yayılma, genişlemé ve sıcak denizlere inme lumun iç ve dış sosyo - ekonomik yapısından ileri gelen nedenlerle yalnız bırakılmış ve **«yok oluş»** sayılabilecek **«muhaceret yaşamına»** itilmiştir. Kendi vatanındaki dağınıklığı yetmiyormuş gibi bir de muhacerette doğanın acımasız kurallarıyla kırılmış, dağınık yerleşmeye zorlanarak, birlik ve beraberliği engellenmiştir.

B — Birlik ve beraberlik içerisinde, aynı amaç etrafında toplanıp ülkenin siyasal yapısında etken bir grup olmadıkları için sağ'a ve sol'a çekilmiş, asıl sorun olan **«Yok Oluş'a»** çare unutulmuş, bir asra yakın bir süre kısır politik çekişmelerle geçiştirilmiştir.

C — Çerkesler muhacerette hangi ülkelerde yaşarlarsa yaşasınlar dilleri, gelenekleri kısaca etnolojik yapıları ile ayrı bir etnik grup olup, kendi öz halk kültürünü yaşatmak, dilini, edebiyatını işleyip geliştirmek hakkına sahiptir.

D — Anavatan, kısır fanatik görüşlerin etkisiyle ulaşılması güç bir umutsuzluk kaynağı şeklinde halk kitlelerine empoze edilmiş, Anavatan'da oluşan

kültür birikimi, ülkelerin politik yapısı gereği, yıllarca muhacerete aktarılamamıştır.

Milli sorunlarımıza gösterilen çözüm yollarını, yukarıdaki görüş açısından hareketle eleştirmeye çağıracağım. Bu eleştirileri her zaman daha geniş biçimde tartışabileceğimizi de ayrıca belirteyim.

UYUM

1 — «Anavatan bugün kü koşullar altında uzak bir hayaldir ve asimilasyon mukadderdir. Dolayısıyla gereksiz girişimlerle toplumun rahatı bozulmamalı» görünüşünü savunanlar daha başlangıçta yok oluşu, başka toplumlarla özdeşlemeyi yeğledikleri için **«Yok Oluş'a»** bir çözüm getirdikleri söylenemez. Çünkü bu insanlar için düşünülecek tek şey rahat, huzur - refah, mal - mülk sahibi olmaktır. Kendi ekonomik çıkarları gereği egemen gruptan ayrı bir grup varlığını kabul etmemişler ki **«Yok Oluş»** diye bir sorunun farkına varabilsinler. Böyle bir görüş çözüm yolu değildir. Olsa olsa bir **«uyum»** yoludur.

BENLİĞİ KORUMA

«Muhacerette benliği korumaya çalışmak yeterlidir» görüşünü ileri sürenler için başta dil, gelenek ve görenekler elden geldiğince yaşatılmalıdır. Yaşatılmalıdır ama nasıl? Örneğin Dil'i ele alalım. Konuşma, insanlar arası bir anlaşma aracı olan Dil nasıl yaşar?

Evde çevrede konuşulur ve yazmaya dökülerek, okuma yazma şeklinde geliştirilir. Evde, çevrede konuşmayı engelleyen yok. O engellemeyenler çok iyi bilirler ki «Lengüistik azınlıklar, egemen bir dilin çoğunlukta olduğu bir ülkede yaşıyorlarsa yok olmaları kaçınılmazdır.» (1) Hele kentleşme sürecindeki bir ülkede yazıya dökülmeyen bir dilin evde konuşulmasıyla fazla değil, bir kuşak bile yaşatılması güç bir iştir. Kuşkusuz yazıya dökülen bir dil okuma yazma şeklinde kendini geliştirebilir.

Tabii kendi dilinde okuma yazma, gazete, dergi, kitap çıkartma olanağın var ise.

Muhacerette dilin yaşatılması konusu üzerinde önemle durulmalıdır. Çünkü "dil sadece halkın pratik bir anlaşma vasıtası olmakla kalmaz, geleneklerin ve efsanelerin şekillenmesini, nesilden nesile aktarılmasını sağlar. Ve dil bir halkın tarihini incelemek için zorunlu bir araçtır."(2) Bu aracın önemini çok iyi bilen egemen grup, diğerlerinin kendi dilinde okuma yazma olanağını engellemektedir.

Dil'in yaşatılması, kuşaklara aktarılmasıyla geleneklerin yaşatılması arasında önemli bir bağ vardır. Dil ortak psikolojik tavırların seslendiriliş biçimidir. Gelenekler ise toplumların ekonomik yaşantılarına göre şekillenen birer üst yapı kurumudur. İnsanların üretim yapıları, ihtiyaçları, ilişkileri değiştikçe gelenekler de tedricen değişmektedir. Kendi toprağında kendi insanları arasında yaşanilan bir gelenek değiştirmekle birlikte, kendini kendinden olan bir sentezle birleştirir. Yani yeni oluşan yapı o toplumun çoğunlukta öz malıdır. Ama başka insanların arasında, üretimin yapısına, ilişkisine göre değişen kültürün yeni şekli kuşkusuz içinde yaşanılan toplumunkine benzeyecektir. Benzemek zorundadır.

Kültürel yayılmanın özel bir şekli olan kültürleşme, birbiriyle temasta olan kültürlerin yapısal farklılaşmaya gitmesi bir süreç işidir.

Bu sürecin sonuçları :

1 — «Birleşme ya da erime

2 — İçine alma

3 — Yok olma

4 — Uyum.» (3)

Muhacerette kaçınılmaz olan kültürleşme sürecinin bütün sonuçlarını toplumumuzda gözliyebiliriz. Gelişen haberleşme, pazar olanakları bu süreci hızlandırmaktadır. Kısacası başka topraklarda,

başka insanlar arasında, özellikle Çerkes Dili'nin ve geleneklerinin yaşatılması olanaksızdır. Kuşkusuz bu yöndeki çalışmalar gereklidir. Ancak yeterli olamayacaktır.

ÇERKES TÜRKLERİ

3 — Uyum yönünden birinci görüşten pek farklı olmayan bu görüş savunucuları aydınlar kendilerine «Kafkas Türkleri» ya da «Çerkes Türkleri» gibi adlar takarak, hem kökenlerinden ayrılmak istemekte hem de sosyo - ekonomik çıkarları gereği kendilerini ayrı bir toplumun varlığı gibi görmek istemektedirler. «Altaylardan Tuna'ya kadar Türk», «Titre kendine dön», «Esir Türkleri unutmayın» vb. sloganlarla ortaya çıkan Türklüğün kendine dönüşü diye adlandırabileceğimiz bir siyasal akımın içinde yer alanların, Çerkes genç kesimine yaklaşımları şoven milliyetçilikten kaynaklanmakta ve kesin bir Sovyet düşmanlığına dönüşmektedir. Kuşkusuz bu düşmanlık, beraberinde Anavatandan kopuşu ve onun kültür birikimini reddedişini de getirmektedir. Çerkesin Çerkes olarak varlığını sürdürmesi, etkin bir grup olması onlar için bölücülüktür.

Fazla etkin olmamakla beraber, bu görüşün savunucuları kendilerini Çerkes olarak kabul edip, harekete ayrı unsurların ortak eylemi şeklinde katılsaydılar bu yaklaşımın bir anlamı olabilirdi. Fakat kendilerinden başka ayrı bir unsurun varlığını kabul etmeyen bu harekete katılmamız bize bir yarar sağlamadığı gibi, Anavatan - muhaceret ilişkisinin kopukluğu ister istemez oluştuğu için de zararlıdır.

YABANCILAŞMA VE EGEMEN GÜÇLER

4 — Yabancılaşmayı egemen sınıfların çıkarlarının bir gereği gibi ele alan ve çözümü yine bu sınıflara karşı tüm emekçi kitlelerin ortak savaşında bulan Sosyalist Ulus sentezcilerinin, çoğu toplumlarda geçerli olan bu görüşlerine göre egemen sınıflar pazar olanakları için bütün halkın tek dil ko-

nuşmasını isterler. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaratılmaya çalışılan burjuva sınıfıyla birlikte «Va tandaş Türkçe Konuş» sloganının yaygın hale getirilmesi bir tesadüf değildir. Kitle haberleşme araçları da bu çıkar doğrultusunda hareket etmektedir. Bu nedenle Çerkeslerin ayrı bir etnik grup olarak kültürel özerklik haklarının alınması ancak, egemen güçlere karşı ortak eylem birliği yapılarak, her türlü sömürünün ortadan kaldırılmasıyla mümkündür.

Bazı doğrular taşıyan bu görüş sorunu sadece Türkiye'ye indirgemekte Orta - Doğu'daki yarım milyon Çerkesi görmeyerek, çözümü muhacerette, kendi vatanımızın dışında aramaktadır. Kuşkusuz bir asrı geçkin bir süredir yaşadığımız, iyi ve kötü hallerine katıldığımız, vergimizi ödediğimiz, çalışıp para kazandığımız bu topraktan bir azınlık milliyeti olarak isteyeceğimiz bir takım insancıl haklarımız vardır. Yalnız alınmak istenilen «Kültürel Özerklik» dağınık coğrafi yerleşim nedeniyle, ana sorun olan doğal asimilasyonu ve «yok oluşu» önlemez sadece geciktirir. Bu geciktirmede kitlelerin «Neden yok olmamak gereklidir?» sorusunu cevaplandırmak şarttır.

Kuşkusuz ilerici, demokrat isteklerimiz konusunda ayrı amaçların ortak eylem birliği gerekli ise yapılacaktır. Yalnız, toplumumuzun sosyo - ekonomik koşullarından ve tarihsel nedenlerinden ileri gelen toplumsal yapısını göz önünde bulundurmak gereklidir. Başka toplumlar için geçerli olan yöntemler, fikirler, sloganlar bizim için geçerli olmadığı gibi, doğan tepkiyle ters bir sonuç da verebilir.

Türk solunun Çerkeslere yaklaşımının da tartışılması gereklidir. Bu konu bizim olduğu kadar onlar için de açık değildir. Çerkesler çoğunlukta Türkiye'nin en gerici, ırkçı, şöven kesimi olarak görülmektedir. Sol hareket içindeki Çerkes aydınları, sağ harekette olduğu gibi hiçbir zaman kendilerini gerçek benlikleriyle göstermemişlerdir. Bu durum çerkes toplumunun yeterince tanınmamasına veya yanlış tanınmasına neden olmuştur. Asga-

ride oluşturulacak olan demokratik bir diyalogla Türkiye'nin ilerici demokratik kesimine, çerkeslerin ulusal sorunları ve çözüm yolları anlatılabilinir.

DÖNÜŞ

5 — Anavatan - muhacceret kesimlerini bir bütün olarak kabul eden ve «yok oluş'un» tek kurtuluş yolunu Anavatan'a dönüşte bulan bu görüş sağ ve sol yelpazede en çok eleştirilen bir görüştür. Bu görüşün savunucularına göre anavatan çoğunluktaki muhaceret kesiminden ayrılamaz. Bir milyona yakın çerkes Anavatan'da diliyle gelenek ve görenekleriyle yaşantılarını fedaratif cumhuriyetlerde sürdürmektedirler. Sosyalist bir ekonomik sistemde kendi dilleriyle okuma yazma, gazete, dergi, kitap çıkartma, radyo ve Tv. de program yapma olanakları vardır. Kendi insanları arasında kendine özgü geleneklerini yaşatmaktadırlar. Geleneklerdeki değişme orada da vardır. Fakat toplum kendi geleneklerini kendi toprağında, kendi insanları arasında kendince yorumlamaktadır. Anavatanın bugünkü yapısı muhaceret kesiminin asgari müşterek ihtiyaçlarını karşılıyabilir. Gerçi geriye dönüş bir sınıf sorunundan ayrı düşünülemez. Ekonomik çıkarları gereği bir kesim, dönüş'e kesin karşı çıkabilir. Zaten onlar için «Çerkes kalmak veya kalmamak» sorun değildir. Ekonomik sıkıntılar içindeki geniş halk kitleleri «yok oluş'a» bir çare olarak geri dönüp kendi insanları arasında yaşamak isteği duyabilirler. Gerçi tarihsel nedenlerle Anavatan ve siyasal rejimine karşı başkalarının çıkarları doğrultusunda şartlandırılmışlardır. Bu şartlanma ancak Anavatan - muhaceret ilişkisinin geniş boyutlara ulaştırılması, geliş gidişlerin arttırılması ve bir kültür alışverişiyle ortadan kaldırılabilinir.

Anavatana dönüşle artırılacak nüfus yoğunluğuyla birlikte kendi toprağımızda, kendi insanlarımızla beraber «Kendi Kaderini Kendisi çizen» bir toplum olma isteğimiz mevcut siyasal rejime ters düşmediği gibi Bloksuz Ülkeler'ce de desteklenebilir. Ama anavatandaki mevcut rejime görünüşte

ters düşecek her hareket bizi ilişki kopukluğuna ve yalnızlığa sürükleyebilir.

Bu konudaki engellerimiz şunlardır: 1) Anavatan - Muhaceret ikilisinin ayrı sistemlerde bulunuşu 2) Muhaceret kesiminin sağ fanatik güçlerce şartlandırılması. 3) Sağ ve sol siyasal hareketlerdeki aydınlarımızın sorunlara yaklaşımındaki terslik. 4) Tarihimizin ve sosyal yapımızın yeterince tanınmaması.

Bu görüştekilerin fikirlerini toparlayacak olursak :

A) Muhaceret kesimi yabancılaşma ve yabancılaştırma süreci nedenleriyle sürekli olarak azalmaktadır ve azalmaya devam edecektir.

B) Kendi diliyle okuyup yazma, gazete, dergi, kitap çıkartma gibi kültürel hakların elde edilmesi, mevcut somut şartlarda doğal asimilasyonu ortadan kaldırmaz. Bu hakkın alınması şarttır ama yeterli değildir. Kitlelerin «Neden yokolmamalıyız» sorusunun ancak anavatan hedef gösterilerek cevaplandırılması gereklidir.

C) Anavatan - Muhaceret ilişkisini kolaylaştırıcı her türlü yumuşama politikası desteklenmelidir.

D) Anavatana dönüş hareketinde, içinde yaşadığımız ülkeler ile S.S.C.B. arasında oluşturulacak anlaşmalar «Kendi Kaderini Tayin Hakkı'nı» kolaylaştırabildiği gibi zorlaştırabilir de. Kendilerinin siyasi çıkarları için her iki kesimi dengeleyebilirler. Örneğin 1921 yılında Türkiye üzerinde emelleri olan Gürcü ve Ermeni komitelerin çalışmalarına izin vermeyecek, Türkiye de, Sovyetler Birliği arazisi üzerinde emelleri olan örgütleri yasaklayacaktır. Gerçekten aynı tarihlerde İstanbul'da Çerkes Teavun Cemiyeti ve Özel Örnek Okulu kapatılır, yöneticileri tutuklanır. Gerçi geçmişin tarihsel koşulları bugün değişmiştir. Ve muhaceret çerkesleri de hiçbir zaman çağdışı bir fetih peşinde değildirler. Ama yukarıda belirtilen konuda her zaman uyanık olunmalıdır.

Anavatan - Muhaceret ikilisini bir bütün olarak gören, «Yok Oluş'a» çareyi anavatana dönüşte ve kendi toprağında kendi insanları arasında kendi kaderini kendisi çizen bir toplum olmada gören, yukardaki görüşlerin pratike indirgenmesi oldukça güçtür. Fakat olanaksız değildir. Öncelikle Muhaceret - Anavatan ikilisindeki ilişkileri engelleyen her türlü politik, yasal, ekonomik, sosyal engeller indirilmeye çalışılmalıdır. Belki bunlardan daha önemlisi muhecerette çerkes olarak (dili, gelenekleri, yaşam tarzıyla) ayakta kalmak isteniyor mu istenmiyor mu konusunda karar verilmelidir.

Buraya kadar, milli sorun konusundaki görüşleri ele alıp kendimizce eleştirip, zaman zaman da fikirlerimizi belirtmeye çalıştık. Kuşkusuz gerek görüşlerde gerek eleştirilerde eksikliklerimiz vardır. Umudumuz çerkeslerin «Yok Oluş'a» çare olarak bir arayış içerisinde bulunmaları ve çağımıza uygun bir tezde karar kılmalarıdır.

SONUÇ

Milli soruna çözüm yolu olarak gösterilen birinci ve üçüncü seçenekler muhacerette «Yok Oluş» diye bir sorunu kabul etmemekte,, İkinci, dördüncü ve beşinci görüşler ise böyle bir sorunu kabul etmekle beraber neden - sonuç ilişkisini ayrı ayrı ele almaktadırlar. Dördüncü görüş «Yok Oluş» sorununa çözüm yolunu muharecette kurulacak halk iktidarında alınacak kültürel haklarda görmektedir. Beşinci görüş ise bu hakların alınmasının şart fakat yeterli olmadığını ileri sürerek nihai çözüm yolu olarak Anavatan'a geri dönüşü görmektedir. «Yok Oluş'u» bir sorun kabul eden üç görüş arasında ortak amaç ve hedefler çizilebilir.

Kanımca bu ortak amaç ve hedefler şunlar olabilir :1) Anavatan - Muhaceret ikilisi ayrılmaz bir bütündür. 2) Anavatan - Muhaceret ilişkisini kolaylaştırıcı, geliştirici her türlü yumuşama politikası desteklenmelidir. 3) Muhaceret - Anavatan ikilisi her türlü rejim tartışmalarının üstünde ele

alınmalıdır. 4) Muhacerette dilin, kültürün geliştirilmesini engelleyen güçlere karşı, en doğal insancıl haklarımızı kabul eden güçlerle işbirliği yapılmalıdır. 5) Yabancılaştırma ve doğal asimilasyon sonucu oluşan kendi özüne yabancılaşma süreçleri, «Yok Oluş» nedeni olarak birlikte ele alınmalıdır. 6) Anavatanın sosyo - ekonomik yapısı bütün yönleri ile tanınmalı ve tanıtılmalıdır. 7) Anavatan ile ilişkimizi engelleyici, siyasi amaçlı, her türlü girişime şiddetle karşı konulmalıdır. 8.) Muhacerette olduğu gibi Anavatan'da da her türlü yabancılaştırma, kendine benzetme amaçlı gizli veya açık girişimlere karşı konulmalıdır. 9) Kendi Toprağında Kendi Kaderini Kendisinin çizmesini amaçlayan bütün anti - emperyalist ulusal hareketler desteklenmelidir. 10) Anavatanla bütünleşme hareketi önce kültürel alanda oluşturulmalıdır. 11) Ulusumuzun Kendi Toprağında Kendi Kaderini Kendisinin çizmesi çağdışı bir fetih isteği değildir. İstenilen, mevcut yapıda bir Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri Birliği olabilir. Bu Cumhuriyetler en az diğerleri gibi bağımsız hareket edebilmelidir. 12) Muhacerette ulusal benliğimizi korumaya çalışırken, birlik ve beraberliği bozucu, güçleri parçalayıcı, iç ve dış bölücü güçlere karşı eylem birliği yapılmalıdır.

Yukarıda sıraladığımız hedeflere ulaşmak için, Muhacerette Çerkes olarak kalmak ve kendi toprağında kişilik sahibi bir ulus olmak isteğindeki tüm Kuzey Kafkasyalı halkın, her türlü siyasi tartışmaların üstünde, birlikte olmaları gereklidir. Ve şu unutulmamalıdır ki çerkesler birlik ve beraberlik içerisinde olmadıkları sürece hangi siyasi rejim olursa olsun ezilmeye mahkumdurlar.

Ortak hedeflere doğru birlik içerisinde ileri...

1,2) Yamçı, Sosyo - kültürel dergi, Nisan 1976, s. 6.

3) Toplumsal Değişme, Emre Kongar, Bilgi Yay. s. 225 - 227, 1973 - Ankara.

çarpık milliyetçilik - 2

çureyko

Yine tartışmamıza devam edelim.

— Peki yok olmamak için ne yapmalı?

— Mücadele vermeliyiz.

— Nasıl ve kime karşı?

Bunu çok iyi tartıp anlamak gerek.

Peki Nibjoğ. Biz meseleyi nasıl tarttığımızı ve bu meseleden ne anladığımızı dilimizin döndüğünce anlatmaya çalışalım. Bugün Çerkes Halkı iki yönlü bir baskı altındadır; birincisi Etnik Özelliğinin Yani Çerkesliğinin yok edilmesi baskısı, (Bunun nasıl uygulandığını Yamçı'nın geçen sayısında izaha çalışmıştık.) İkincisi giderek yoksullaştırılması yani fakirleştirilmesi. Durumun bu olduğu kabul edilince verilecek mücadelede çıkılacak nokta ve izlenecek yol belli demektir. Yalnız burada akla şu soru gelebilir. Acaba önce etnik varlığımızın tescil ettirilmesi meselesimi, yoksa ekonomik mücadelemi? Burada ikinci şık için diyoruz ki, Ekonomik mücadele zaten bugün dünyanın ve içinde bulunduğumuz toplumların vermek zorunda olduğu ve hatta verdiği bir mücadeledir. Çerkesler de söz konusu toplumların için-

de yaşadığına göre bu mücadelenin içindedir. Kendilerini o mücadelenin dışında tutamazlar. Ancak yerli halklardan ayrıldığımız, ayrılabileceğimiz nokta, etnik varlığımızın kabul veya reddinde saklıdır. Buna bulunacak cevap, mücadele biçimimizin ve tavrımızın kesin tanımı olacaktır.

Buraya kadar anlaştık mı?

— Evet anlaştık. Ancak bir husus kapalı kaldı. Varlığımız için mücadele kime karşı ve nasıl olacaktır?

— Önce şunu belirtmekte yarar vardır. Etnik varlığımızın bilincinde olma koşuluyla ekonomik mücadelede yerimizi almak tarihi bir görevdir. Buna bağlı olarak yukarıda anlatmaya çalıştığımız hususlar dahilinde Çerkes Halkını kim yok etmek istiyorsa yasal mücadelemiz onlara karşıdır. Bunlar Çerkes kökenli bir zümre olabileceği gibi yabancılar da olabilir. Tabi sözlerimiz ve söylediklerimiz Çerkes olarak kalmak istiyenlerin tartışmasıdır. Bunun dışında kalmak ve yok olmayı yani dilini ve geleneklerini unutmak istiyenleri kapsamaz. Onlara sözümüz yok. Sadece bir isteğimiz var. Yok oluş kompleksinin kötü tohumlarını ekmesinler, Kendilerini yok edene olan kinlerini, henüz herşeyiyle var olan halkımızın var olma inancına kusmasınlar.

Ey Nıbjoğ. Yok olmak istemiyorsan ve kendini arıyorsan, insan gibi yaşamak hakkına sahip olduğuna inanıyorsan gel birlikte yürüyelim. Omuz, omuza, gönül gönüle.

Gelecek sayıda Ana Yurtta yaşıyan Çerkeslerle yabancı topraklarda yaşıyanların Etnik haklarının kullanılması ve özgürlüklerini tartışmak üzere.

Sağlıcakla.

Yamçı

ülkemizdeki asimilasyoncular

aşamba mümtaz

Asimilasyon : Bir Milletin veya azınlık Milliyetin «Ulusal Özelliklerini» yitirmesi durumudur. Eğer bir millet veya azınlık milliyet herhangi bir milli baskı olmadığı halde «Ulusal Özelliklerini» muhafaza edemiyorsa, bunu tabii asimilasyon olarak nitelendirmemiz gerekir.

«Ulusal Özellikleri» yitirme, dış etkenler ve millî baskı yoluyla oluyorsa, burada millet veya milliyetlerin zorla asimile edilmesi söz konusu olur. Bütün halklar bu tür asimilasyona karşıdırlar.

Çeşitli millet ve azınlık milliyetlerin bir arada yaşadığı ülkelerde, egemenlik bir ulusun eline geçtimi, o ulusun hakim sınıfların iktidarları diğer millet ve azınlık milliyetleri zorla asimile etmeye çalışır. Elinde bulundurduğu devlet aracını da, asimilede baskı unsuru olarak kullanır.

Bu gün Türkiye'de, Türk ve Kürt Milleti, Çerkes (!) ve diğer azınlık milliyetler yaşamaktadır. 1920 yılında T.B.M.M.'de M. Kemal :

«Meclis - i Alimiz - i teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Çerkes değildir, Laz değildir...» diye başlayan konuşmasını şöyle bitiriyordu ; «... Bunlar karşılıklı olarak birbirlerinin Irk - i özelliklerine, hukuklarına riayet ederek ve karşılıklı saygı duyarak yaşayacaklardır.»

Zor günlerde böyle konuşabilen, milletlerin eşitliğinden bahsedebilen M. Kemal ve çevresi ; Türk hakim sınıflar adına iktidarı ele geçirince millî eşitlik ilkesini bir yana itti. Türk milletinin hakim ulus durumuna gelmesini sağladı.

Çeşitli milliyetlerin bulunduğu ülkemizde, Türk milletinin hakim ulus durumuna gelmesiyle ; Kürt milleti, Çerkes ve diğer azınlık milliyetler üzerindeki millî baskı yoğunlaşmaya başladı. Kürt milleti ve azınlık milliyetler zorla Türkleştirilmek istendi.

Türk hakim sınıfların iktidarları tarafından asimilasyonun bütün araçları, «özdili» yok etmeye yönelmiştir. Çünkü «dil» ulus olma niteliklerinden biridir. Onun geliştirilmemesi asimileyi hızlandıracaktir. Bunun için de ;

a) Türk dilinden başka dillerin konuşulması yasaklandı.

b) Türk dilinin dışındaki diller yazılı duruma getirilmedi.

c) Türk dilinden başka dillerin geliştirilip, yayılması engellendi.

ç) Okul, tiyatro, basın vb. gibi tüm kurumlar yalnız Türk dilinin geliştirilmesi için kullanıldı.

Türk hâkim sınıflarının sadece «dil» konusundaki tutumları onların ne derece adi asimilasyoncu olduklarını göstermeye yeter. Onlar bununlada kalmadılar. Ulusal özelliklerini muhafaza etmek isteyen millet ve azınlık milliyetlere karşı çok amansız davrandılar. Bunları kısaca şu biçimde sıralayabiliriz.

1) İşi soykırıma, katliama ve sürgünlere kadar vardırdılar.

2) Bilimsel gerçekleri tahrif ederek, müslüman olan millet ve azınlık milliyetleri Türk kökenli göstermeye çalıştılar.

3) Yanlış ve maksatlı istatistikler düzenleyerek Türk olmayan millet ve azınlık milliyetleri çok az sayıda gösterdiler.

4) «Türk'üm Doğruyum - Bir Türk Dünyaya Bedeldir - Ne Mutlu Türk'üm Diyene» gibi sözlerle Türk şövenliğini çocuk kafalara okul sıralarında sokmaya çalıştılar.

5) Türklüğün övücü diğer millet ve milliyetleri aşağılayıcı yayın ve propaganda yaptılar.

6) Millî eşitlikten, ulusal haktan yana olan kişi ve kuruluşlar «hain» ve «bölücü» olarak nitelendirdiler.

Bütün bunlara, bütün bu baskılara rağmen asimileyi istedikleri gibi güçlü kılamadılar. Bugün ülkemizde «Milletlere Özgürlük», «Ulusal Eşitlik» gibi sloğanlar Türk Halkı, Kürt Milleti, Çerkes ve diğer azınlık milliyetler tarafından beraberce atılıyor !...

araştırmalarda düşünme yöntemine bir yaklaşım

nart savsur

«Kişioğlunun benliğini anlayabilmesi, onun ben olmayanı ayrıabilmesiyle başlar.»

Anlama ve ayırma bir tanımayı, tanıma düşünmeyi, düşünme bir yöntemi gerektirir. Toplumumuzu tanımadaki düşünsel yöntemimiz ne olmalıdır? Sorusundan hareketle, bu yazımda bir yaklaşım getirmeye çalışacağım.

İnsan yaşantısının iki uzlaşmaz çelişkisi, yaşamak ve ölmektir. Biri kendini çocuklukta, diğeri yaşlılıkta simgeler. İkisi de direnir ayakta kalabilmek için. Direniş anlamsızdır. İkisi de olacaktır varlıkta. İnsanın yaşaması yada ölmesi önemli değil, önemli olan bunların anlamlı olmasıdır. Ne demek

yaşamanın anlamlı olması? Yaşam kendi başına bir anlam ifade etmez mi? Elbette etmeyecektir. Aksi takdirde yaşam, yaşam olmaktan çıkacak, cansızlaşacaktır. Cansız düşünmez, düşünmediği içinde hareketsizdir. Öyle ise yaşamı anlamlı kılan düşünme ve harekettir .Biri soyut diğeri somut. Düşünce hareketi, hareket düşünceyi doğurur. Aralarında neden - sonuç ilişkisi vardır. Düşünceyi eyleme dönüştüren insan, eylem içinde daha ileri düşünecektir. Fikirsel gelişimin olduğu yerde eylem kaçınılmazdır. Eylemi engellemek demek fikri kısıtlamak demektir.

Peki düşünceyi yaratan nedir? İnsanları nasıl düşünmeye sevkedebiliriz? İnsanda düşünmeyi yaratan toplumsal koşullardır. Düşüncenin gelişim evrelerini incelediğimizde şunları görürüz. «Toplumsal düşüncede en belirgin ilerlemeler, olayların, alışılmış çizgilerini ve geleneksel çözüm yollarını aşması ile meydana gelen bunalım dönemlerinde ya da ortaya çıkan bir bunalım dolayısıyla olmuştur.» (1) Demek oluyorki insanlar bunalım dönemlerinde daha çok arayış içerisindedir. Çünkü bunalım sonucunda meydana gelen uyumsuzluk, ancak kişinin veya toplumun kendisini değiştirmesiyle olmuştur.

Çevresel değişimler daima kişiyi etkiler. Değiştirir demiyorum, etkiler diyorum. Etki genellikle değişikliğe neden olur. Fakat olmayanlar da olabilir. Değişmeme nedenlerini de bireyin geçmiş yaşantısında aramak gerekir. Belli bir zamanda ortaya çıkan değişimden bir kuşak etkilenmekte ve değişmektedir. Kuşak üstüler, ya değişikliğe direnirler ya da hiç ses çıkarmayıp kabuklarına çekilirler. Direnişleri bir fayda sağlamaz. Gelen kuşak daha ma halinde bulunacaktır. Yenen yeni, gelişim sürecinde, yenilen eskiye dönüşecektir. Diğer bir ta-

güçlüdür, yener onları. Bu yeniş bir zamanı gerektirir. Bu zaman tamamlanıncaya kadar, düşünce ve kültür ikiliği devam eder. Bu ikilik sonunda birleşir tekliği doğurur. Fakat tek tekrar çiftleşir. Çünkü değişim ve gelişim kaçınılmazdır? Her değişim bir yenilik getireceğinden, yeni ile eski daima çatışmımla «Tohumdan çıkan filiz, tohumun yok olmasıyla, filizden çıkan ağaç, filizin yok olmasıyla» oluşuyor. Hegel'in ortaya attığı «Diyalektik ilişki» kuramı daha sonra geliştirilerek toplumların gelişim evrelerinin açıklanmasında önemli bir araştırma yöntemi olmuştur.

Diyalektik düşünce «olayları sürekli bir hareket ve değişme içinde görür.» (2) Ve herşeyin, her olayın yapısında iç çelişkiler vardır. Gelişme de iç çelişkilerin ortaya çıkmasıyla, zıt güçlerin çatışmasıyla ve bunun sonucunda çelişmelerin aşılmasıyla olur. Her diyalektik ilişkide iki yön vardır: 1) Yayılma, 2) Toplanma. Oluş düzenininde her varlığın kendisiyle çelişerek olacağı varlığa doğru kayması yayılma, gelişimi ile yeni varlıkta belirişi toplanmadır.

Niceliksel değişim, kaçınılmaz bir şekilde niteliksel bir sıçramayı, yeniden bütünleşmeyi getirir.

Yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız düşünme ve araştırma yöntemini toplumumuz gelişim evrelerinin araştırılması ve bugünkü kültür değişiminin nedenlerinin saptanması, için kullanabilir ve gelecek için daha bilimsel sonuçlara varabiliriz kanısındayım.

---

(1) Gaston Bouthoul «Toplum Bilim Tarihi» s. 5, 1971 İST.

(2) Necip Aslan «Çağımızı Hazırlayan Düşünce» s. 80.

devrimci kültür sorununa teorik bir yaklaşım denemesi

aşamba mümtaz

Bilimsel dünya görüşünü savunanlar kültür ve sanatı açıklamaktan usandılar artık. Oysa karşı taraf kendince bir şeyler yazıyor. Çok kez söylenen şeye hiç aldırmadan bir çok şeyi anlamazlıktan gelerek, Aynı bilim dışı şeyleri söyleyip duruyorlar. Her yazdıklarına karşılık vermek, bir çok şeyi yeni baştan anlatmak, incelemek gerek.

Ortaçağda düşlere bakıldığı gibi bakılıyor kültüre, sanata. Başsız, sonsuz, toplumla ilintisiz, yasaları olmıyan bir düş sanılıyor sanat. Düşlerin bile böyle olmadığı açık oysa. Kültürü her türlü yanılgıdan kurtarmak için, onu bilimsel bir biçimde ele almak, somut bir kavram ve olgu olarak incelemek ve toplumdaki yerine oturtmak gerekir. Bilimsel sanat ve kültür anlayışının özü budur. Kültürün toplumla olan ilişkilerini incelerken ilk yapılması gereken şey bilimin temel görüşünü, diyalektik görüşü sanata uygulamaktır. Diyalektik görüş yalın bir deyişle, doğasal ve toplumsal herhangi bir olgunun kendisini bütün yanlarıyle ve geçmiş ile birlikte inceleye-

rek o olgunun geliştirici çelişkisini bulmak ve geleceğini bilimsel olarak tahmin etmektir.

Kısa bir açıklama yapmak gerekirse, biz burada kültür kavramına geniş anlamda değil, dar anlamda bir yaklaşım çabasındayız. Kültürden anladığımız, «belli bir toplumun politikasının ve ekonomisinin ideolojik bir yansımasıdır. Bu yansımaya kültür ve sanat adını vermek ne onu ruhsal, anlaşılmayan bir varlık olarak görmek nede kültür ve sanatın karşı etkisi olduğunu tür kavramına geniş anlamda değil, dar amlamda bir söylemek bu gerçeği değiştiremez. Sanat ve kültürün kuşkusuz bir karşı etkisi vardır. Ama diyalektik de bunun böyle olmasını gerektirir.

Bilimsel dünya görüşü, hayatı bütün boyutlarıyle kavrayan bir dünya görüşüdür., diyorsak, bu hayatın yalnız bazı boyutlarıyla düşünülürse anlaşılmayacağı anlamındadır. Amaç hayatın kavranmasıdır. Onu kavrayış zaten insanın içine yaratıcı bir enerji verecektir. Bilimsel görüş «kültür aşamasından geçmeyen kişinin, politik aşamada bir varlık olamayacağını» söyler. Kısaca; hayatı kavrıyabilmek, kavrarken onu yaratıcı bir enerjiyle katılabilmek kültür aşamasının zorunlu kılmaktadır.

Sonucu politik mücadele saptayacaktır. Ne varki politik mücadeledeki başarı, mücadelenin, hayatın genel anlamını kavramaya bağlı. Devrimci kültürün önemi burada ortaya çıkar.

Biz ülkemizde, siyasal ve ekonomik anlamdaki emperyalist ve işbirlikçi yönetimin yansıttığı emperyalist kültüre karşı, feodal kalıntıların ideolojik yansıması olan gerici kültüre karşı, bu kültürün kurduğu ittifaka karşı, yeni kültürün, devrimci kültürün kavgasını vermeliyiz. Yeni kültürü kavramak için gerici kültürü yıkmak gerekir. «Eski olan yıkılmadan yeni olan kurulamaz, eskisinin yolu kapanmadan yenisine yol açılamaz ve eskisi durdurulmadan yenisi ilerletilemez.»

Devrimci kültür bir bütündür. Nasıl ki felsefi ağırlığı, politik ağırlığından bağımsız - ayrı - düşünülemezse, felsefi ve politik ağırlığıda sanatsal ağırlığından ayrı düşünülemez. Devrimci sanat, bir beyne hayatı kavramanın geniş olanaklarını getirir. Yaratıcı oluşuyla insan beyninin ufkunu genişletir.

Devrimci kültür, devrimci mücadeleden ayrı düşünülmeyeceği gibi, devrimci mücadelede devrimci kültürden ayrı düşünülemez. Devrimci sanat yeni toplumun kurulmasına dek verilecek mücadelenin bağrında yeşerir.

Devrimci sanat insanlığın getirdiği kültür zenginliklerinin doruğunda, onlardan yararlanarak gelişmektedir. Devrimci mücadele başarıya ulaştığında insanlığın kültür birikimi en büyük değer ve en doğru yorumu kazanacaktır.

Devrimci sanat, devrimci mücadeleden beslenen, devrimci mücadeleyi besleyen sanattır. Mücadeleye katkısı basit bir günlük olay olarak nitelenemez. Devrimci mücadele geliştikçe sanatta kitlelerden yanlışını bulacaktır. Devrimci sanat, devrimci anlayışı, yaşayan canlı nkaynaklarından beslenir.

Bizim savunacağımız yeni kültür, devrimci kültür, emperyalist boyunduruğa karşı çıkar, feodal kalıntıların gerici kültürüne karşı çıkar, asimilasyon politikasına karşı çıkar. Bizim savunacağımız kültür, bütün halkların kardeşçe kendi kültür ve sanatlarını, hiç bir baskı olmadan geliştirilmesini savunan bir kültürdür.

Devrimci kültür, hiç bir ulusun gerici emperyalist kültürüyle asla birleşemez. Bütün hakların, kendi kültürlerini geliştirmek için, devrimci kültürü geniş ölçüde özümlemeleri gerekmektedir. Yeni kültür, bilimseldir. Feodal ve batıl inançlara dayanan her türlü fikre karşıdır. Gerçeği olgularda, hayatın içinde aramayı, objektif gerçekliği ve teori ile pratiğin birliğini savunur.

şövenizm - sosyal şövenlik

khanıko cemil polat

Ülkeler vardır demokratik, ülkeler vardır insan haklarına saygılı, yine ülkeler vardır yöneticileri diktatör, halkları mazlum... Tüm insanlarca özlemi duyulan yönetim şekli halkları değişik uluslardan da olsalar demokratik bir yönetim düzeyinde barış içinde birarada dilinde dünya toplumculuğu amacını kendi ulusunun çıkarları uğruna harcamak anlamında kullanılır.

«Bağnaz ulusculuk...» Şövenizm genel anlamda mutaassıp (bağnaz) ulusçuluktur. Şövenlik toplumculuk yaşıyabilme şartlarına kavuşturulabilerek «halkların kardeşliğini» her fırsatta vurgulamak kişiye hakettiği değeri vermek. İnsanla meta arasındaki farklılığı görebilmek.

Bu tür ülkelerin varlığına günümüzde bir çok örnek vermek mümkündür. Ancak çoğunluğun bunlara katılmasını amaçlayan demokratik görüş sahibi kişilerin karşılaştıkları engeller mutlaka birden fazladır. Biz konumuz gereği bunlardan yalnız birine öz olarak değiniyoruz: Şövenizm.

Bu anlamda sosyal şöven, oportünist deyimleri ile eşanlamlıdır.» (Orhan Hençerlioğlu. Felsefe Sözlüğü S. 361.)

Şövenizmin temel dayanağı sınıf çelişkileridir. Sosyal şövenler halk yığınlarını barış ve savaş konusunda devrimci görüşlerden uzaklaştırır. Şövenlerin milli meselekonusundaki görüşleri burjuvazininkinden hiç de farklılık göstermeyen bir görünümdedir.

Sosyal şövenler kitleleri baskı altında tutabilmek için (korkunun) en geçerli bir silah olduğunu iyi bilirler. Kitlelerin kendilerine güven duymaları ve ezilen halkların birleşmesi ile halkların bağımsızlığı yaklaşmaktadır. Bu da hakim ulus şövenizmini çatırdatmaktadır. Lenin'in belirttiği gibi şövenizmin maddi temeli «asalaklaşmış, çürümüş» kapitalizmdir. «Şövenist bir işçi hareketi ulusların kendi kaderini tayin konusunda ilerleme yapamayacağı açıktır. Biz emperyalizme yani kapitalizme karşı devrimci bir mücadeleden yanayız. Emperyalizm başka milletleri ezen milletlerin bu baskıyı yayma, artırma ve sömürgeleri aralarında yeniden pay etme çabasıdır.

Bu yüzdendir ki bugün milletlerin kendi kaderini tayin hakkı sorunu hakim milletlerin sosyalistlerinin davranışına bağlıdır. Hakim milletlerin herhangi birinde (İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya ve Amerika Birleşik Devletlerinden herhangi bir sosyalist eğer ezilen milletlerin kendi kaderini tayin hakkını (ayrılma hakkı) tanımıyor, o uğurda savaşmıyorsa gerçekte o bir sosyalist değildir. Bir şövendir. (1)

Yine sosyal şövenlerin bir başka özelliği olarak ; onlar halkların kendi kaderini tayin hakkını tanıdıkları zaman da başka ulusları örnekleyip, onlar için ezilen halkların özgürlüğünü - bağımsızlığını savundukları halde kendi ülkelerinde milliyetlerin, sınıfların kendi burjuva-

ları tarafından ezildiğini, sömürüldüğünü görmezler. «Alman şövenlerinin bu sahtekarlığının kökü savaşta düşmanları olan İngiltere'nin ezdiği halkların bağımsızlığına duydukları yakın ilgiyi bağıra çağıra dile getirdiği halde kendi milletlerinin ezdiği halkların bağımsızlığı konusunda alabildiğine kızarıp bozararak sessiz kalmalarıdır.» (2)

«Bir başka nokta daha var; Millî meselenin çözümünün devrim sonrasına ertelenmesi tezi! Devrim hareketine yarar getirmeyeceği hatta işçi sınıfı ve birtakım müttefiklerini ürküteceği v.s.» Oysa işçi sınıfı ve dünya emekçi kitleleri devrimci bir dünya görüşü içinde birleşip donatılmadıkça, burjuva şartlanmalardan kurtulmadıkça, poletaryanın mücadelesi doğrultusunda yürüyemezler. Burjuvazi onları her an kendi dilediği yönde sürükleyebilir. İşte bunun içindir ki millî mesele tehir edilmeye tahammülü olmayan bir taleptir. «Hatta bu istek mutlak bir istektir. Sosyalizm kurulmadan önce de gerçekleşme ihtimali olan (binde bir de olsa) bir istektir.» (3) Bugün sosyalist olmayan fakat gerçek demokrasinin uygulandığı bazı ülkelerde çözümlendiğini örneklemek mümkündür. Çünkü şövenizmin mezarına gömüldüğü uygarlık düzeyine varılmıştır. Ancak Şövenizm çağımızda tümüyle yenilgiye uğramış değildir. Emperyalizm, sömürgecilik ve millî baskı var oldukça sosyal şövenizm de var olacaktır. Ve dün olduğu gibi bugün de ciddi bir karşı mücadele verilmesi gerekmektedir.

Vurgulanması gereken bir başka nokta; ezilen ulus dar görüşlülüğü! Sosyal şövenizm genellikle hakim sınıf tarafından ortaya atılan ve uygulanan bir hastalıktır. Bunun yüzyıllar boyu getirdiği baskı ve zulüm sonunda ezilen ulusun birliğine zarar veren sekter eğilimlerin sonunda dar görüşlü milliyetçilik akımlarının çıkış noktası olmuştur. Yüzyılların yarattığı eziklik, yapılan baskı ve zulüm hakim ulusa karşı nefret ve kin yaratmış; ne-

ticede ezen ulusla halk tabakaları arasında sürtüşme doğmuştur. Bunun ortadan kalkması, gönüllü birliğin doğması ileriyi görebilen aydınlara yüklenmiş bir görevdir.

«Hakim milletlerin sosyal demokratları o hak uğrunda, onun için içtenlikle mücadele vererek ezilen milletlerin ayrılma hakkına sahip olmalarını istemelidir. Çünkü aksi takdirde milletlerin eşit haklarının ve milletler arası işçi sınıfı dayanışmasının tanınması boşuna lafazanlıktan başka birşey olmaz. Ve iki yüzlülüğün daniskası olur. Öbür yandan ezilen milletlerin sosyal demokratları da bütün milletlerin işçilerinin hakim millet işçileri ile birleşip kaynaşmalarına en büyük önemi vermelidirler: Yoksa bu sosyal demokratlar ister istemez her zaman halkın ve demokrasinin çıkarlarına ihanet eden ve her zaman ilhak edip başka milletleri ezmeye hazır olan kendi millî burjuvazilerinin müttefikleri olacaklardır.» (4)

Çağımızın her ulus burjuvazisinin kendi çıkarları uğruna ulusal kışkırtmalarda bulunması doğaldır. Halk tabakalarının devrimci geleneğinin bilinç ve örgütlenme düzeyinin zayıf olduğu geri kalmış kapitalist bir ülkede burjuvazi fakir halk tabakalarını kendi şöven bayrağı altında toplama çabasındadır.

Ülkemizde açık örneklerini gördüğümüz şekliyle şövenizm sergilenmektedir. Bir yanda başka ülkelerde yaşayan soydaşları üzerinde uygulanan baskıları bayrak ederken; kendileri millî baskıyı katliama kadar vardırmaktadırlar.

---

1 — Doğuda Ulusal Kurtuluş Savaşları S. 131.

2 — A.g.e. S. 166.

3 — Özgürlük Yolu Sayı: 6.

4 — Doğuda Ulusal Kurtuuluş Savaşları S. 153.

ADIĞE VE ÇERKES

hağur fahri

«Her Adığe Çerkestir, Her Çerkes Adığe değildir.» Merhum İsmail Berkok paşanın «Tarihte Kafkasya» adlı kitabından alınan bu söz «Çerkes, Adığe» sözcükleri arasındaki anlam farklılıklarını ortaya koymaktadır. Ve anlamı şudur : «Çerkes» kelimesi tüm Kuzey Kafkasya halklarına verilen genel addır. «Adığe» kelimesi ise Çerkesleri oluşturan halklardan sadece biridir.

Zaman zaman kavram kargaşalığı yaratan «Çerkes, Adığe» sözcüklerinin anlamlarına açıklık kazandırmak zorundayız. Anayurtları ile bağları kopuk, muhacerette 112. yıllarını doldurmakta olan Çerkeslerin maruz kaldığı kültür asimilasyonunun gittikçe hızlandığı gözönüne alınarak, Ulusumuzun bütünlüğünü ve geleceğini zedeleyici her türlü kargaşalığa son vermek için «Tek vatan tek ulus» ilkesine sıkıca sarılmak gerekmektedir. Tek vatan ne Abhazya, ne Osetya, nede bugünkü siyasal ünitelerden herhangi biridir. Vatan Abhazıyla, Adğesiyle, Asetiniyle, Lezgisiyle, Çeçeniyle, Karaçayıyla, Vubıxıyla tüm Kafkas halklarını barındıran Kuzey Kafkasya'dır. Buna en geniş anlamda «ÇERKESYA» diyebiliriz.

Şu hususu hatırlatmakta fayda vardır. Çerkes kelimesinin kitaplarda geçen anlamıyla siyasî anlamı farklıdır. Bu bakımdan öncelikle yanılgılara yol açan bu iki an-

lama açıklık kazandırmak gerekmektedir. Bilimsel nitelikteki bir eserde Çerkes kelimesinin kapsamı çok dar tutulmuştur. Bunun nedenini anlıyabilmek için Çerkes kelara Yunanlılar tarafından verilmiş olan «Kerket» adından 6. yüzyılda Batı Kafkasya'da Karadeniz kıyısında oturanlara Yunanlılar tarafından verilmiş olan «Kerket» dından doğmuştur. Bu zamanda Karadeniz kıyısında oturanlar Adığeler, Vubıxler ve Abhazlardır. M. Ö. Kafkasya'nın Karadeniz kıyısında ticaret kolonileri kuran Yunanlılar, yalnızca Adığeler, Abhazlar ve Vubıxlarla ticaret yapmışlar ve onlara bu adı vermişlerdir. Fakat iç kısımlarda oturan diğer Kafkas halklarıyla ilişkileri olmamıştır. Bu yüzden, Çerkeslerden bahseden birçok eserde Çerkes olarak sadece Adığeler, Abhazlar ve Vubıxlar anılmaktadır. Halbuki siyasal açıdan Çerkes kelimesi gerçek anlamına sahiptir. Siyasal açıdan Çerkes kelimesi tüm Kuzey Kafkasya halklarını kapsayan bir isim olarak kullanılmaktadırki doğrusu da budur.

Ayni kavram kargaşalığına yöresel olarak da sık sık rastlanabilmektedir. Örneğin Çerkes denince Düzce ve havalisinde sadece Adiğeler, Sarıkamış ve civarında Asetiler, Uzunyayla ve havalisinde Kabardaylar anlaşılmaktadır. Bunun tek nedeni o civarlarda başka Çerkes kabilelerinin yerleşik olmaması veya sayılarının çok az olmasıdır. Adiğe ve Abhazdan başka Çerkes adı duymamış Düzceli bir Çerkesin Khuşha veya Çeçen lafı duyunca bunların da Çerkes olduğunu kavrıyamaması doğaldır.

Tüm bunlardan sonra varacağımız sonuç şu olacaktır. Çerkes kelimesinin bazı literatürlerde kullanılan anlamıyla siyasal anlamını karıştırmamak, ulus bütünlüğünü bozucu tereddütlere düşmemek gerekir. Ulusumuzun geleceği için atacağımız her adım bilinçli olmalıdır. Bunun için öncelikle «tek ulus, tek vatan» ilkesinde birleşilmelidir. Vatan ÇERKESYA yani KUZEY KAFKASYA, ulus da bir bütün olarak ÇERKES ulusu olmalıdır.

gizlenememiş bir gerçek

nevzat özbay

Bugün Türkiye'de radyo, televizyon, basın ve diğer haberleşme araçlarıyla, herhangi bir olayı günü gününe izlemek artık mümkündür. Zaman içerisinde kamuoyuna sık tekrarlarla duyurulan, duyurulması gereken, herzaman önemini koruyan bazı olaylar ise kafalarda daha çok yer etmektedir. Burada bu tür olaylardan sadece birisini konu edebileceğiz.

Olay diye tanımladığımız, yazımızın konusu bundan tam altı ay öncesine aittir. Bu olay bazı zihinlerde, bazı çevrelerde unutulmuş ta olabilir, ancak bunun Türkiye'de çoğunlukla zihinlerde kaldığını belirterek, bu satırlardan unutmuş olanlara ve duymamışlara duyurmayı görev sayıyoruz.

«Başbuğ (!) Türkeş'in Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin altı ay önce Ankara'da yapılan kongresinde Lazlar, Kürtler ve Çerkesler'le ilgili bazı sözlerini olduğu gibi aşağıda aktarıyoruz. «Ben Kore'de Şehit düşen kardeşim için mevlüt okutan, matem tutan Moğol Türkleri, Kazan Türkleri gibi kimselere öz kardeşim diyemeyeceğim de, Karadeniz sahillerinde Rum Pontus Krallığı'nın bir kırıntısı olan Lazlara, Şarki Anadolu'da oturan Kürtlere, Hatay'da memleketin en münbit yerlerinde oturan Hatay ve Anadolu'daki Fellahlar'a, eski Adapazarı'nda, İzmit havalisindeki Çerkesler'e mi kardeşim diyeceğim. «Başbuğ» (!) Türkeş bu sözleri sorumsuzca bir mirasyedi gibi harcarken, Kore'de şehit düşenlerin içinde Lazların, Kürtlerin, Çerkeslerin olmadığını söylemek istemektedir, Yoksa Kore'de şehit düşenlere mevlüt okutan ve onlar için acı çekenlerin sadece Moğol Türkleri ve Kırım Türkleri olduğu iddiasında mı!... «Başbuğ» Tür-

keş'in bu konuda açıklama yapmak için, kendisinde bir sorumluluk duyup duymadığını henüz bilemeyiz ancak bildiğimiz kesin bir şey varsa o da bir tek Moğol Türkü'nün ve Kırım Türkü'nün de Kore'de şehit düşmediğidir.

Diğer yandan Türkeş, Adapazarı'nda ve İzmit havalisinde oturan Çerkesler'e kardeşim demezken, bu Çerkesleri karşısına alırken, Uzunyayla'da (Kayseri'de) Eskişehir'de, Çorum'da, Tokat'ta, Reyhanlıda, Biga'da, Bursa'da ve hemen Türkiye'nin tüm bölgelerinde oturan Çerkesler'in neden sadece bir kısmına kardeşim diyerek kucak açmaktadır. Ve İzmit ile Adapazarı dışında Türkiye'deki tüm Çerkesler'i yanına oturtmayı mı düşünmekte, yoksa önümüzdeki seçimlerde adaylığını kardeşi olan Çerkeslerin yaşadığı bölgelerden birinden mi aday olmayı düşünmekte, kendisini meclisin kürsüsüne getirmek istemekte.

Türkeş'in sorumsuzca veya kendine göre akıllıca kullandığı bu sözlerin kafalarda oluşturduğu bu gibi düşünceleri ,soruları bir yandan düşüne dururken diğer yandan «Başbuğ» Türkeş'in gerçek yüzünü görmeye çalışalım.

Olaylara bakalım, Türkeş partisiyle beraber bir taraftan özgürlük koruyucusu olarak kendi reklamlarını yaparken, diğer taraftan kendi açık deyimiyle, halkları halklara vurdurmaya, kardeş ve kardeş olmayan ayırımını yaparak, kardeş saymadıklarına yaşama hakkı dahi vermemeye azimli olduklarını her seferinde açıkça dile getirmektedirler. Ve bütün bu insan düşüncesine ters düşen tavırları «insanları bir sürü, ancak güdülmeye layık yaratıklar olarak ; kendilerinin ise her zaman güdücü özellikte yaratıldıklarını» zannetme gibi sapık, şartlanmış bir düşünceden kaynaklanmaktadır.

Onlar ne yaparsa yapsın, şu kesin gerçek ki çirkin

suratlarını çağımızda gizleyemeyecekler. Dün tarihte bugün yaşanılan hayatta bu çirkin suratlarının tek ismi vardır o da FAŞİZM'dir. Tarihe bakıldığında faşistlerin ağababası olan Mussolini halk denince ne anladığını geçmişte şöyle ifade etmiştir: «Kitleler, halk heryerde kadın gibidir, kendilerine aşılananlar dışında kendiliklerinden herhangi bir düşünceye sahip olabilme yetenekleri yoktur.»

Faşizm iktidara gelmeye çalışırken ve iktidara gelirken kitlelerin, halkın karşısına maske takarak çıkar, onlar insanların en acil ihtiyaçlarına, isteklerine duygu ve adalet anlayışlarına seslenir. Çürüyen düzenin pisliğinden, parlementosundan, kitlelerin duyduğu nefrete karşılık, tek ulus, tek devlet, tek şef alternatifiyle çıkar. Bugün Türkiye'de iç (MİT) ve dış (CIA) güçlerinden destek alan MHP güçlü iktidar, güçlü devlet, tek lider sloganlarıyla ortaya çıkmaktadır. Bu çıkışı Nazi Almanya'sının diktatörü Hitler'e özenmesinin açık bir kanıtıdır.

Faşizm kitleleri en sınırsız bir biçimde sömürür, koyu ırkçı bir biçim gösterir. Bunlar, kitlelere en ustaca yalanlarla anti-kapitalist demogojilerle yaklaşır. Bunu başarmak için emekçilerin, işçilerin, yoksul köylülerin, adalet arayanların burjuvaziye, bankalara, holdinglere karşı beslediği kinden yararlanır. Kitleleri, halkı kandırmak için Faşist Hitler bu konuda şu sloganı atmıştır; «Genel refah bireyin refahından daha azizdir.» Faşist Mussolini ise, «Devlet biçimimiz kapitalist değil anonimdir.» demiştir. Bunların kopyesi olan MHP ise «Ne Amerika ne Rusya, Milliyetçi Türkiye» ya da «İşsizliği pahalılığı biz ortadan kaldırırız.» diye slogan atar. Bunları yaparkende her zaman gizli-açık parababalarıyla işbirliğine girer. Faşizm Hitler Almanya'sında kömür kralı Kirdof'tan çelik tröstü başkanı Fritz Fhyssen'den, İ. G. Farben müdürü George Schnitzler'den, en güçlü sigorta şirketi Allianz'dan, Deutsche Bank'tan ve banker K. F.

Siemens'ten milyonlarca Mark alır. Parababaları da yardımlarının karşılığını fazlasıyla alırlar. İkinci Dünya Savaşı'nda 50 milyon insanın kanı pahasına şirketlerin kârı % 433'e ulaşır. Halkları halklara düşman ederek, insanların acil ihtiyaçlarına dönük yalan sloganlar atarak, parababalarına dayandıklarını gizlemeye çalışan, parababalarıyla işbirliği içinde olduklarını halktan, halkın büyük kesiminden saklayabileceğini zanneden FAŞİZM A. P. Çanakkale Milletvekili Sancak Tül Fabrikası'nın sahibi Murat Bayrak'la olan iç içeliğini saklayamamıştır. Murat Bayrak fabrikasında uniformalı faşist komando (S. A.) yetiştirmekte ve bunlar hak adalet arayan işçiler, emekçiler, çalışanlar üzerine MHP emriyle saldırmaktadır. Bu olaylar bir yandan gizlenmeye çalışılırken diğer yandan bugünkü sistemin artık geçersiz olduğu ve ancak teklider, tek şef, tek meclisle, yani diktatörlükle yani faşizm idaresiyle ancak ülkenin huzura kavuşacağı yalanını belleklere yerleştirmek istemekte ve bunun da sadece «Başbuğ»! Türkeş'in gerçekleştirebileceğini hergün aynı faşist ağızlardan duymaktayız.

Faşizm Almanya'da iktidara gelirken işsizlere iş vadetti. Çünkü o dönemin Almanya'sında 1927'de 274 bin, 1929'da 1,5 milyon işsiz vardı. Hitler işsizliğe şöyle bir çözüm yolu tayin etti: «İnsanlar ikiye ayrılırlar, üstün ve aşağı nitelikteki ırklar, zafer daha iyi daha güçlünündür.» Bu formülle insanı ikiye ayırarak birbirine kırdıran Hitler neticede 50 milyon insanın ölümüyle ve sayıları milyarları bulan insanların hayatıyla kumar oynar. Türkeş'te «Her şey Türk'e göre, Türk içindir» diyor ve yazımızın başına koyduğumuz paragrafta söylediği gibi Türkiye'de yaşayan halkları ikiye ayırarak, Türkiye'deki işsizliğe ve Türkiye sorunlarına kesin çözüm yolunu bizlere Dün Hitler'in gösterdiği gibi açıkça gösteriyor.

20 Kasım 1975

İstismarlar sürecek mi ? ...

Büyük göçten bu yana muhaceret yaşamında Çerkes toplumu hemen her zaman egemen güçlerce kullanılan, istismar edilen toplum tanımını yansıtmıştır. Emperyalist ve faşist güçlerce bilinçli olarak kullanıldıkları gibi anti-emperyalist olma iddiasındaki kimi ilerici güçler de bu emperyalistlerin ve faşistlerin paralelinde Çerkes toplumunu, faşizmi, emperyalizmi yermek için araç olarak kullanmaya çalışmışlardır.

Günümüzde bunun çok açık örnekleri vardır. Bunların en yakınlarından birkaçını kısaca aktarmaya çalışacağız.

Milliyetçi Hareket Partisi, bir yandan Genel Başkanlarının ya da bazı ileri gelen üyelerinin Çerkes olduklarını yaymak suretiyle Çerkes toplumundan oy potansiyeli veya vurucu güç olarak yararlanmaya çalışırken en azından anti-emperyalist ve ilericilik iddiasında bulunan kimi güçler de faşizmi ve onun Türkiye'deki temsilcisi olarak bilinen Milliyetçi Hareket Partisini yermek, kötülemek amacıyla aynı yanlıştan hareket ederek Çerkes toplumunu istismar edebilmektedir, ters tepen bir silah olarak kullanabilmektedir.

Ankara'da yayınlanan haftalık «Yedi gün» dergisinin 25 Mayıs 1977 tarih ve 246 sayılı nüshasının 24, 26 sayfalarından aşağıya aktardığımız bir yazı bu konuda ilginç bir örnektir. Yazı aynen şöyledir :

BOZKURTLARIN RUFAİLER HAREKÂTI

A. P.'nin muhteşem genel merkezinde öbek öbek toplanan partililer tek bir şeyi konuşuyorlardı. Şaşkınlık son raddedeydi. Herkes birbirine :

«Yahu duydun mu, bizim Agâh MHP'den adaylığını koymuş, olacak şey mi bu ? Hani A. P.'den koyacaktı ? Bir yanık kokusu geliyor ama bakalım esas kokusu ne zaman çıkacak ?»

AP. genel merkezinde bu konuşmalar olurken, bir başka yerde de ilginç konuşmalar oluyordu. Orta yaşlı, kır saçlı bir adam anlatıyordu :

«Bunun böyle bir yere varacağı, daha on yıl öncesinden belliydi.» Adam, sözleri bıyık altından gülerek söylüyordu. Kendisi, uzun yıllar emniyet teşkilâtının çeşitli kademelerinde görev yapmıştı. Türkiye'de tarikatlar arası savaşı tarikatların özelliklerini ve çalışma şekillerini derin olarak öğrenmişti. Şimdi anlattığı da partiler ve tarikatlar arası ilişkilerdi. Karşısındakiler, özellikle bir parti ile bir tarikat üzerinde duruyorlardı. Adam devam etti :

«Türkiye'de Rufailik diye bir tarikat vardır. Bu mevleviliğin bir koludur. **Bu tarikatta kadınla erkek arasında kaç - göç yoktur.** Birlikte ayin yaparlar ama, esasları mevleviliğe dayanır. Ama, mevleviler gibi evrenselliği değil, masonlar gibi yalnızca üyelerini savunurlar. Sıkı bir dayanışma içindedirler. Siyasal görüş farkı bile önemli değildir onlar için. Tarikatı modernize eden de eski milli eğitim müfettişlerinden Kenan Rufai'dir. O'nun üç sevgili müridi vardır : Nezihe Araz, Samiha Ayverdi ve Hristiyan Arap olan Sofu Huri'dir bunlar. Bugün Rufailiğin Türkiye'deki temsilciliğini de bu Suriye uyruklu felsefe doktoru yapmaktadır.»

Karşısındakiler heyecan ve merakla onu dinliyorlardı. Önceden de bazı bilgileri vardı ama, böylesine derin bilgilere sahip değillerdi.

Sonra adam, esas konuya girdi :

«Rufailerin çoğunluğu Çerkestir. Türkeş'in doğum yeri olan Kayseri'nin Sarız İlçesi, Yukarı Köcerli Köyü'de bir Çerkes köyüdür, yani Türkeş'de Çerkes'tir.

Karşısındakiler bunu biliyorlardı, başlarıyla onayladılar. Ve konuşma bu minval üzere devam etti gitti.

MHP karışıyor ;

Bu iki taraflı konuşmaların ana noktası, AP.'nin elinde bulundurduğu Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Agâh Oktay Güner'in beklenildiği gibi AP.'den değil de MHP'den adaylığını koymasıydı. Bu haber, AP çevrelerinde büyük bir şaşkınlık ve huzursuzluk yarattı. Bir şeyler oluyordu ama olanlar AP de değil, MHP içindeydi. Olan - bitenleri anlamak için de gerilere gitmek gerekirdi.

Gerçi, bu haber ortaya çıkmadan önce Ticaret Bakanlığına Başol'un isteğiyle MHP'li bilinen kişilerin önemli görevlere getirilmesi ve alınan memur ve komiserlerin MHP'li olması AP çevrelerinde önceden de şaşkınlık ve huzursuzluk yaratmıştı. Ama şüpheler kısa zamanda sindirilmişti.

Arkasından Güner'in MHP den adaylığını koyması, Parti içinde bazı çevrelerin vurucu harekete geçmesi sonucunu gösterdi. Harekete geçenler eski emniyetçinin dediği gibi Rufailerdi.

Emniyetçinin dedikleri doğruydu. Rufailer bürokratik kadroyu ele geçirmek için MHP içindeki harekâtlarına daha on yıl öncesinden başlamışlardı bile. Önce 1965'te CKMP nin Alparslan Türkeş tarafından ele geçirilmesi üzerine o sıralarda sağcıların kurdukları Üniversite Kültür Kulüplerine el attı Rufailer. Çengel atma görevini de oldukça güzel ve alımlı bir **Çerkes olan Necla Çarpan** yüklendi. Çarpan, Rufailerin harekâtları için çok çalıştı. Hatta, bugünün orta öğretim genel müdürü Ayvaz Gökdemir, Başbakanlık Hukuk Danışmanı Okan Acar ve Başbakanlığın MİT'le ilişkisini sağlayan Vecihi Özcüoğlu : Necla Çarpan'ın baş yetiştirmelerindendi. Hatta Özcüoğlu'nun, 1963 - 1964 devresinde Necla Çarpan'la birlikte ihtilal beyannamesi dağıtmak suçundan Mamak Askeri Ceza evinde bir süre konakladıkları da biliniyordu. Bir süre sonra Rufailerin arasında yeni bir isim parlamaya başladı. Bu adam, meşhur Rufai Sami Ayverdi'nin sevgili müridlerinden Agâh Oktay Güner'di. Güner, Ayverdi'yi Öylesine seviyordu ki, kızının adını samiye koymaktan kendini alamamıştı.

Bu arada, Rufailerin MHP içindeki «Bürokratik kademeleri ele geçirme» savaşı devam ediyordu. Ancak bir süre sonra Çarpan Rufailerce afaroz edildi. Çarpan şimdilerde özellikle Çankaya'daki evinde sosyete hanımlarına ruh çağırma seansları düzenleyerek kraliçe yaşamını sürdürüyordu.

Rufailerin, harekâtları sırasında güvendikleri bir başka yerde kurdukları vakıflardı. Gerçi bu Vakıflar daha Vakıfların çalışmalarına dair yasanın çıkmasından çok önce de çalışıyorlardı ama, yasanın çıkmasından sonra işi daha da azıttılar.

Rufailer vakıflarının başlıcaları, başında Fethi Gemühluoğlu'nun bulunduğu Türk Petrol Vakfı ile Türk Millî Kültür Vakfı idi. Bu vakıflar, Üniversitelere yeni girmiş yetenekli ve fakir çocukları eğitip iyi birer Rufai olarak yetiştiriyorlardı. Vakıfların yetiştirdiği çocukları bulan ise, yine bir **Çerkes - Rufai teşkilâtı olan Türk Ev Kadınları Derneği** idi. Bu dernekte Cumhuriyet Senatosu başkanı Tekin Arıburun'un eşi Perihan hanım da sık sık konferanslar veriyordu,

Rufailerin, MHP içindeki harekâtları konusunda kesinliği saptanamamış dedi - kodular da söyleniyordu. Bir iddiaya göre, 1973 yılı başında, Ankara'da Ziya Gökalp Caddesinde eskiden 27 Mayıs Kız Yurdu olan binanın karşısındaki kahvede **Dünya Çerkes Liderleri toplanmışlar ve seçimlerde MHP'nin desteklenmesi için karar almışlardır. (Altını biz çizdik)**

Aradan yıllar geçiyordu. Yıllarla birlikte Rufailerin MHP

gençliği içinde sağlam bir taban oluşturdukları da görülüyordu. Başbuğ da bu gelişmenin farkındaydı ve gelişmeden endişe duyuyordu. Çünkü Rufailer Bozkurtçu grupla birlikte Türkeş'in yaşlandığı, yerini bırakması gerektiğini düşünüyor ve hazırlıklar yapıyorlardı. Türkeş kendisinden sonra yerini alacak birini göstermiyordu. «Benden sonra tufan» dercesine bir tavır içindeydi. Rufailer de bu fırsatı kaçırmak istemiyorlardı. Birini bulup liderliğe yetiştirmeleri gerekiyordu. Bu adamı da buldular. Aday, Agâh Oktay Güner idi. **Güner, tüm Rufailer gibi iyi bir Çerkesti,** kurnaz ve dikkatliydi. Üstelik tarikatına çok bağlıydı.

Bu arada Başbuğ Türkeş de durmuyordu. Kendisine karşı çıkan kişileri harcamaya devam ediyordu. Bunların en yakın örneği, bir zamanlar pek sevdiği Ahmet Karabacak idi. Ahmet Karabacak, 1973 seçimlerinde MHP den Kastamonu'da birinci sırada gösterilmiş, seçim gezilerinde Atatürk'e küfrettiği için tutuklanmış bir kişiydi. 1966'dan beri, sahibi olduğu Milli Hareket Yayınevi'nde Millî Hareket dergisini çıkarıyordu. Karabacak, bu dergiyle yetinmedi. Bundan sekiz ay önce yeni bir dergi çıkarmaya başladı : Ülkücü Kadro. Bu dergi başlangıta Bozkurtçu'lardan yanaydı ve Türkeş'in etrafında örülen «yeşil kabuk harekâtı»'na kesin ve sert bir dille karşı çıkıyordu. Türkeş bu yüzden Karabacak'ı kendisinden uzaklaştırdı ve derginin okunmasını yasakladı. Ancak, bir süre sonra aynı dergide «İslamiyetten Sapan Cereyanlar» başlığıyla bir yazı serisi çıkmaya başlayıp Rufailere küfürler yağınca, Türkeş, Karabacak'ı yeniden yanında taşımaya başladı ve Ülkücü Kadro adındaki dergi yeniden parti teşkilâtı içinde okunmaya başladı.

Bütün bu olaylar, MHP içinde önemli, köklü birtakım değişikliklerin oluşmaya başladığını ve MHP nin adeta bir tarikat partisi haline gelmeye başladığını belgeliyordu. Bakalım seçimlerden sonra MHP de daha neler olacaktı ?.

Görüldüğü gibi burada aslında Ruafilik tarikatında varolmadığı öne sürülen kaç-göç ile Çerkes törelerindeki benzerlikten hareket edilmiş, Çerkeslikle Rufailik özdeşleştirilmeye çalışılmıştır. Bu yazının, Çerkesleri hiç tanımayan biri tarafından kaleme alınmış olması, Rufailik gibi Çerkeslerin son derece yabancı oldukları bir tarikatla Çerkesliğin özdeşleştirilmeye çalışılması bir bakıma talihlilik de sayılmalıdır. Zira MHP bu yazıyı, burada ileri sürülen kimi görüşleri, MHP liderinin ve kimi ileri gelenlerin Çerkes oldukları savını kullanarak Çerkeslerin yoğun oldukları kimi bölgelerde onların oy potansiyellerini çekmek istemiştir. Çerkeslik, çerkeslere son derece yabancı olan bir tarikatla özdeleştirilmemiş olsaydı, belki MHP nin Çerkesler üzerindeki propagandaları daha da etkili olabilirdi.

Gerçek şudur ki, Çerkesler, kimi istisnalar varsa bile, kesinlikle rufailik tarikatına mensup değildirler. Alpaslan Türkeş de iddia edildiği gibi Çerkes falan değildir, tam tersine bir Türk şovenistidir. Çerkeslerin ve Türk olmayan tüm etnik grupların açıkça düşmanıdır. Sadece sahte vaadlerle, gerçekdışı yorumlarla onları aldatmaya, kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya, savaştırmaya çalışmaktadır. Bu tuzağa düşenler, tarihte olageldiği gibi, «Türk Kahramanı» olarak nitelenecek, övülecek, bu tuzağı kavrayıp artık onların kirli emellerine hizmet etmekten vazgeçenler ise Çerkes oldukları vurgulanarak «hain», «moskof tohumu», «pis Çerkes» olarak damgalanacak ve horlanacaktır.

Yazıda iddia edildiği gibi Necla Çarpan, çerkes midir, değil midir henüz bilmiyoruz ama, bildiğimiz tek şey Necla Çarpan'ın MHP ve yandaşlarına iyi hizmetlerde bulunduğu dönemlerde onun Çerkes olduğunun vurgulanmamış olmasıdır. Sözügeçen öteki kişiler için de sonuç farklı olmayacaktır.

Alparslan Türkeş gerçekten Çerkes midir ?

Bunun cevabını 1.2.1977 tarihli Cumhuriyet gazetesinin 5. sayfasındaki Mustafa Ekmekçi'nin «Ankara Notları» başlıklı yazısından aktardığımız aşağıdaki bölüm vermektedir :

> Bir okur, mektubunda şunları yazmış :
>
> «Kayseri'de mobilya iken, sunta olarak» ihraç edilmiş bir devlet memuruyum. Sizi yakından tanırım. Yazılarınızdan başka Adana'da, Kayseri'de konuşmuşluğumuz vardır. Hükümet olmadığınız için sizden kendim için bir şey istemiyorum. Ancak kafama takılan bazı konular var, lütfen beni aydınlatır mısınız ?
>
> A. T. (Alparslan Türkeş'in) Kayseri Pınarbaşı'nın Köskerli (Öğucular - şimdiki adıyla Okuyucular) köyünden olduğu söyleniyor. Kendi kitaplarında da bu, böyle gösterilmiş. (Dokuz Işık'ta).
>
> Ben, Oğuzlar'ın Afşar boyundanım. Oraları çok iyi bilirim. Dadaloğlu ile ilgili araştırmalar yapıyorum. Köskerli de bir Afşar köyüdür.
>
> Peki, bu Hüseyin Feyzullah nasıl köylü oluyormuş ? Elinde bir tek kaynak var mıdır ? Pınarbaşı'nın büyük köyleri dururken neden on küsür haneli köyden sayıyor kendisini ? Bakın anlatayım.

27 Mayıs hareketinin arkasından seçimler yapıldı. Pınarbaşı bölgesinden Afşar Mehmet Göker, (halen Ankara'da Avukat) CHP den Milletvekili adayı oldu. Mehmet Göker'e karşı olan bir kısım Afşar köyleri başka bir aday aradılar. O dönemin kuvvetli adamı «T»'e bir mektup yazarak bu köye davet ettiler. Sonunda «T» üstü açık bir kamyonla davul - zurna ile Köskerli köyüne girdi. Halen o köyde bulunan Salih Emmiyi öğütlediler. Salih emmi, orada bir duvar yıkıntısını göstererek :

— Burası, dedenizin eviydi. dedi...

O günden sonra Hüseyin Feyzullah oralı sayıldı.

İsterseniz bu işi, baştan sona hazırlayan ve olayların içinde yaşayan CHP Pınarbaşı Encümen üyesi İbrahim Kagan'a sorabilirsiniz. Gelsinler «herşeyi söyleyeyim» diyor. Önemli değil, ama bizim Afşarlar «bizdenmiş» diyorlar. O pek canımı sıkıyor. Sizin elinizde böyle bir belge var mıdır ? Kimileri de iskân zamanında Afşar - Çerkez çatışmasında «T» in babası altı çerkezi öldürmüş, padişah da kendisini Kıbrıs'a sürgün etmiş diyor. Nereden çıktı bu Köskerli köyü ne dersiniz ?

Arkadaşımız Nevzat Özbay'ın «Gizlenememiş bir gerçek» başlıklı yazısında belirtmeye çalıştığı, MHP nin faşist emellerinden ve taktiklerinden sonra aktardığımız bu iki yazıylada, sanırım, MHP nin ve liderinin gerçek yüzü biraz daha iyi anlaşılmış olmaktadır. Ama biz yine de bu partinin ve liderinin Çerkesler ve Türk olmayan öteki azınlık ulus ve milliyetler hakkındaki yaklaşımlarını Almanya'daki çömezleri aracılığıyla nasıl ortaya koyduklarını en açık biçimde gösterdiğine inandığımız bir seçim propaganda bildirisini de aktarmak isteriz.

MHP nin Almanya'daki yan kuruluşları tarafından oradaki T. C. uyruklu işçilere dağıtılan ve bir fotokopisi elimizde bulunan bildiri aynen şöyle :

Bozkurtlar Sesleniyor.....

Ey Türk kendine Dön.....

Adını tarih öncesi devirlerden günümüze dek tüm Uluslara kabul ettiren ve tarih sayfalarına şan ve şerefle yazdıran Ergenokon'dan koparak bir çiğ gibi Ön Asyadan geçip Viyana önlerinde dizgin çeken ve tarihin en son Türk devletini kuran Şerefli Türk ırkının kahraman evlatları, siz öz be öz Türk çocukları, size sesleniyor ve size hitap ediyoruz.

Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur ve olamazda...

Ey Türk kendine Dön. Hemde titreyerek...

Sözümüz Türk oğlu Türk olanlaradır. Gayrisi yabandır biz-

lere. Önümüzde 5 Haziran 1977'de yapılacak seçimlerde ulu önderimiz Başbuğ Alpaslan Türkeş'in dediği gibi, siz Türklere tarihi bir görev düşmektedir. Bu görevde senin en tarihsel görevin Reyini MHP ye vermendir. Çünkü MHP Türkleri ve Türk milliyetçiliğini, Türkün varlığının yok olmamasının mücadelesini veren tek partidir.

> Günümüzde Türk Milliyetinin devamını sağlıyan Türklerin Vatanı Türkiye'de çok çeşitli olaylara gebe kalmış, çok çeşitli entrikalara sahne edilmekte ve tüm bunların suçluluğunuda her zaman olduğu gibi yine Türklere yani MHP ye yüklenmektedir. Bu suçlamalar daha dün olduğu gibi bu gün için ne yenidir, ne ilkidir, ne de sonuncusu olacaktır.

Koca Osmanlı İmparatorluğunu düşünelim. Kim yemiştir bu devleti? Bu devleti Türk ve Türklük düşmanı kuvvetler yıkmılardır. Bu devleti yıkanlar Rum-Ermeni-Yahudi-Dönmeler, Kürtler - Çerkezler - Boşnak Arnavutlardır. Osmanlı devletinde çeşitli hüviyetlere bürünerek Türklüğü ve Türkleri yıkmak için ellerinden gelenleri esirgememişlerdir. Örnek mi istiyorsunuz tarihten :

1 — Yahudilere Filistin'in satılmaması üzerine Yahudilerce Yıldız sarayının yakılması.

2 — Ulu hakan Abdülhamit Han'ın Taht'tan indirilmesinde ve tevkif edilmesini sağlayan hatta tevkif eden Mahmut Şevket Paşa kimdir ? Türklüğün düşmanı bir Çerkez'dir.

3 — Osmanlı devletinde ilk defa olarak Güllü Agop Tiyatrosunda Çerkez Özdenleri tiyatrosunu oynatıp halkı ayaklandırarak isyan ettiren kimdir? Yine Çerkezlerdir.

4 — Millî mücadelede hainlik yapıp ekmeğini yediği millete ihanet eden Çerkez Etem, Çerkez Anzavur kimlerdir ?

5 — Şeyh Sait isyanını yaparak Türk ulusuna silah çekenler kimlerdir ?. Kürtlerdir.

6 — Doğu Anadolu'da isyan edip Türkleri kesenler kimlerdir ? Ermenilerdir.

7 — Kayseri ve havalisinde Öz be Öz Türk oğlu Türkler olan Avşarları verimli topraklarından zorla kovan, onları acımadan öldürenler kimlerdir ? Çerkezlerdir.

8 — Öğretmen okullarında, Üniversitelerde Vurun Türk'ün

malına diye yok edenler kimlerdir ? Kürtler ve Çerkezlerdir.

9 — Avrupaba elçiliklerimizi Bombalayan, öldürenler kimlerdir ? Yine Ermenilerdir.

Bu ve buna benzer daha binlerce örnekler verilebilir bu Türk düşmanları hakkında.

Sen bir Türk olarak daha ne kadar tahammül edeceksin, bu pis Azınlıklara. At içinden Çerkezi, gitsin Kafkasına, at içinden Ermeniyi, at, öldür Kürdü, içinde yok et tüm Türk'ün düşmanını. Ve 5 Haziran'da Türkün Türklüğün tek temsilcisi olan MHP'ye ver oyunu.

Ey Türk titre ve Kendine dön !

Bozkurtlar düşmanlarınızı iyi bilin !

Ey Türk yetsin artık çektiğin çile.

Bozkurtlar.

MHP nin ve onun temsil ettiği faşist zihniyetin Çerkezleri, Türk olmaayn öteki azınlıkları nasıl gördüğünü, nasıl bir kaşık suda boğmak istediğini artık açıkça kavrayabilmek için herhalde başka kanıtlara gerek yoktur. Hatta bu kanıtlardan daha nicesinin bulunduğu yayınlarına ve yayın organlarına da göz atmaya gerek yoktur.

Sözün kısası, MHP kesinlikle Çerkeslerin, Türk olmayan öteki azınlıkların, hatta şoveni̇st ve faşist olmayan Türklerin bile benimseyebilecekleri, hoşgörebilecekleri, hatta tahammül edebilecekleri bir kuruluş değildir. Aldatarak, pohpohlayarak, küçük çıkarlar sağlayarak, büyük vaadlerde bulunarak içlerine çektikleri, sırtlarını sıvazlayarak ölüme, cinayetlere sürdükleri Çerkesler ve öteki azınlıklardan olan genç insanlar da tüm robotlaşmamışlar, ruhsuzlaşmamışlarsa birgün mutlaka, istismar edildiklerini, birer piyon gibi kullanıldıklarını anlayacaklar ve yine onların sloganlarına uyarak «titreyecekler» ve «kendilerine dönecekler»'dir.

Kendi ulusal varlıklarını sürdürme hak ve olanaklarından yoksun kalmış tüm halkların ve bu arada Çerkeslerin artık uyanması kendi ulusal çıkarlarının bilincine varması umut ve dileğiyle...

bölük pörçük

psemit

Bulunduğun bir ülke var, bu ülkenin koşulları da... Yerine getirilmesi gereken kimi zorunlulukları da..

Bu zorunluluklardan birini yerine getirmekte olan bir topluluktaydın, uymaya çalışıyordun konmuş belirli kurallara. Günlerden birinde gözüne çarpmıştı topluluktan birinin davranışları, yapısı, özellikle de konuşması, şivesi. Okuma odasında aynı masadasınız. Tanışmamıştınız henüz. O kadar tipik bir Çerkes ki... Çerkes olup olmadığını bile sormadan «hangi köyden» olduğunu sormuştun kabardayce. Şaşkınlık, sevinç dolu gözlerle bakmıştı sana. İlerlettiniz arkadaşlığı sonra.

Çok güzel kullanıyordu dilini. Epeyce ortak tanıdık bulmuştunuz. Yakınacak, üzülecek ortak konular da... Çerkesin, geleneklerinin yok olması, dilini unutması, kendine yabancılaşması v.b....

Bütün bunlar ve benzer konular için o kadar içtenlikle yakınmış, üzülmüştü ki, bu kez sen şaşırmıştın birkaç gün sonra, bir yabancı ile nişanlı olduğunu öğrendiğinde. Nasıl yapabilirsin diye sormuştun, için burkularak. Hani özümlenmek, kendine yabancılaşmak istemiyordun. Çerkes olarak varlığını sürdürmek en büyük tutkundu. Günümüz koşullarında dilinin yazılmadığı, okunmadığı, kültürünün sömürüldüğü bir ortamda ayakta kalmak için en sağlam tutamaklardan biri Çerkesin Çerkesle evlenmesi değilmiydi?..

Evet buydu en sağlam tutamak noktalarından biri. Ama bütün istemlerine karşın umudu yoktu

gelecekten. Ulusunun geleceği için gerçekten olumlu denebilecek çaba gösterenlerin sayısı çok azdı. Bu kadar az kişi ile de birşey yapılamazdı.

Doyurucu değildi cevapları. Ama idealine, istemlerine ters düşen bir insan olduğu için böyle konuşmak zorundaydı. İnsan ruhu kendini eleştirmekten, kusurlu görmekten sürekli olarak çekindiğinden bu gerekçeleri bulacaktı. Özellikle toplumun suçlandırmalarından, alaylarından korktuğu için. Ruhun parçalanmamak için geliştirdiği bir savunma mekanizmasıydı bu. Psikiatride «akla uydurma - rasyonalizasyon» deniyordu buna. Ters davranışta bulunan kişi ancak bu mekanizma sayesinde kendisini gerçekte olduğundan daha içten, daha onurlu, daha güçlü ve daha saygın biri sanacaktır. Bu akla uydurma kimileyin o kadar ileri gidecektir ki Sayın Dr. Rasim Adasal'ın dediği gibi ortaya çıkmış olan fikrin ana kaynaklarını kişinin kendisinin bile bulabilmesi olanaksızdır.

Sence kimilerinin ulus yararına çabalarda bulunmak amacı ile gerçekleştiremeyecekleri gün gibi açık olan kimi kararlara varmalarının temelinde yatan yine bu ruhsal savunma mekanizmasıdır.

Öyle gerçekleştirilmesi olanağı yüzde yüz olan bir karar alıp gerçekleştirmemek... Bundan daha onur kırıcı bir şey olabilir mi kendini öncü sayan bir grubun üyeleri için. Kararlaştırılan, yapılabileceği kesin bir işi yapmamak ta yapamadığını itiraf etmekte önce kendi gözünde, sonra toplum gözünde saygınlığını yitirmesine neden olmayacak mıdır... Onurun, saygınlığın kurtuluşu, ulus yararının kuramsal tartışmalarda olduğuna kendini inandırmasındadır. Ve kendilerini bu inanca o denli kaptıracaklardır ki temelinde belki birazcık korku, tembellik ya da azıcık eğlencesinden fedakârlık etmediğinin yattığının hiçbir zaman farkına varamayacaktır.

Bunları düşündürmüştü sana yok olmak istemediğini söyleyen ve yok olmaya imza atan arkadaşının durumu.

NE YAPMALI ?...

«Varolmalı mı, olmamalı mı?» sorusu, bugün Çerkes toplumu için, hatta hiçbir toplum için geçerli bir soru olamaz. Zira varolma isteği, bu sorunun alternatifsiz tek cevabıdır. Bilinçli olarak özgür iradesiyle kendi yokluğunu onaylayan herhangi bir toplum ya da bir ulus düşünülemez. Böyle olunca ulusal varlığı tehdit eden her tehlikeye, asimilasyoncu olgu ve politikalara karşı mücadele, kaçınılmaz bir görev olmaktadır. Ancak bu görevin en kısa sürede, halkın topyekûn katılmasıyla en etkin biçimde yerine getirilmesi, soruna en tutarlı bir çözüm bulunabilmesi **«geçerli»** sorulara verilecek **«güvenilir»** cevaplarla mümkün olabilecektir.

«Ne yapmalı», «nasıl yapmalı», «ne zaman yapmalı», «kimlerle yapmalı» vb. sorular, genel olarak, basit bireysel sorunlardan tutun da en karmaşık toplumsal sorunlara değin hemen her sorunun çözümünde başvurulabilecek **«geçerli»** sorular olmaktadır. Bu sorulara verilebilecek **«güvenilir»** cevaplar, gerek çalışmaların doğru planlanmasında, gerekse uygulamanın her aşamasında hareketi yanlışlıklardan, sapmalardan koruyabilecek, doğru bir çizgi üzerinde sağlıklı bir gelişmeye yardım edebilecek önemli yolgöstericilerdir. Ne varki her türlü peşin yargıdan sıyrılmadıkça bu **«geçerli»** soruları sorabilmek de, bunlara **«güvenilir»** cevaplar bulabilmek de mümkün değildir. «geçerli soru» ve «güvenilir cevap» ilişkisi, yansız, bilimsel yaklaşımın bir yansıması, bir bakıma diyalektiğin ifadesi olmaktadır. Bu yüzden sorunun bilincine varan, içtenlikle ve iyi niyetle çözüm arama çabasında kararlı olan kişi veya kuruluşların her türlü peşin yargıdan sıyrılarak konuyu serinkanlılıkla ele almaları, her şamada bu türlü «geçerli» sorulara «güvenilir» cevap bulmaları, başarı için kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Bu anlamda biz, gerçekten karmaşık ve kendine özgü somut koşulları bulunan Çerkeslik sorununda sözünü ettiğimiz «geçerli» soruları kendi kendimize yeterince ve gereğince sorduğumuz, «güvenilir» cevaplar bulduğumuz savında değiliz. Ancak böyle bir yaklaşımın önemini vur-

ğulamak istediğimizi, bu yolda içtenlikli, demokratik bir arayış içinde bulunduğumuzu söyleyebiliriz.

Öncelikle Çerkeslik sorununa ilişkin olarak bugüne değin belirmiş bulunan çözüm önerilerini ya da yaklaşım biçimlerini, kabaca da olsa Çerkes toplumunun somut koşullarıyla birlikte kısaca gözden geçirmekte yarar vardır.

1. «**Yüzyıllardır karakterinin gereği olarak eşsiz mücadeleler vermiş, dünyaya parmak ısırtan savaşlar yapmış olan kardeşlerimiz, (Kafkas Türkleri) kaderin cilvesiyle yenilmişler ama esareti asla kabul etmemişler, Rus ve komünizm esaretine tahammül edemeyerek buralara, kardeşlerinin arasına gelmişler, buralarda özgürlük içinde yaşamaktadırlar. Fakat maalesef Kafkasya'daki kardeşlerimiz bugün, komünist Rus mezalimi ve esareti altındadır. Rusyayı yıkmak, komünizmi yok etmek ve oradaki kardeşlerimizi de kurtarmak tek amacımız ve görevimiz olmalıdır. Birgün Allahın yardımıyla Rusya yıkılacak ve Kafkasya'da ayyıldızlı Türk bayrağı dalgalandırılacaktır.**» biçiminde özetlenebilecek ve sembolize edilebilecek olan **anti-Sosyalist** ve **anti-Sovyetik** bir görüş bilinmektedir.

Kendi içinde baştan sona tutarsızlıklarla dolu bulunan bu görüş, gerçekte bir ekonomik temelin yansımasıdır. Şöyle ki :

İnsanlık tarihinin belirli bir aşamasında, bu aşamanın bir gereği olarak üretim araçlarının özel mülkiyeti doğmuştur. Bu özel mülkiyet uygulamasının bir sonucu olarak, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olmayan, yaşamak için emeğini değerlendirmekten, çalışmaktan başka çaresi bulunmayan yığınların bu durumlarını fırsat bilen ve onların çalışmaları sayesinde hiç çalışmadan mutlu ve müreffeh bir yaşam sürmenin tadını almış haramzade asalaklar oluşmuştur. Bunlar çeşitli yollarla geniş topraklar, büyük servetler edinmiş toprak ağaları, han-hamam-apartman sahipleri, fabrikatörler, büyük tüccarlar vb. dir. Bu haramzade asalaklardan oluşan ekonomik sınıfın adı kısaca burjuvazi, tekelci kapitalizm ya da emperyalizmdir.

Burjuvazi kendi asalak düzenini koruyabilmek, daha da geliştirerek sürdürebilmek için, üretim araçlarının özel

mülkiyetine sahip olmayan, yani yaşamak için kendi öz emeğini değerlendirmekten başka çaresi olmayan yığınların içinde bulunduğu bu çaresizliği ve bilinçsizliği istismar edegelmiş, bu dengesiz ve adaletsiz durumun «bir kader» olduğunu, «böyle gelmiş, böyle gideceğini» «beş parmağın bir olmadığını» vb. söyleyegelmiştir. Oysa bu dengesiz durum, insanlıkla birlikte varolagelmemiştir. Tarihin belirli bir aşamasında ortaya çıkmıştır ve bir aşamasında da kesinlikle ortadan kalkacaktır. Bu bir «kader» de değildir. İnsanlar arasında ortaklaşa üretim, ortaklaşa tüketim ve bölüşüm olanakları var olmuştur, yine de var olacaktır. «beş parmağın bir olmadığı» savı da, ilk bakışta doğru gibi gelen bir uydurma, gerçeği yansıtmayan yüzeysel bir görünümdür. Zira beş parmak dışarıdan farklı görünmesine rağmen, temelde farklı değildir; sabanın, çapanın, orağın sapını birlikte kavramakta, direksiyonu birlikte tutmaktadır. Yani iş hayatının her aşamasında her parmak çalışmakta, kendi görevini yürütmektedir. Hiçbiri diğerini sömürmemektedir. Ürettiklerini, yani insan vücuduna kattıklarını ihtiyaçları oranında ortaklaşa tüketmektedir. Biri işveren-diğeri işçi, yani biri çalıştıran-diğeri çalışan değildir. Hepsi birden çalışmakta, ortaklaşa üretmekte ve ortaklaşa tüketmektedir.

Ama burjuvazi, bunları kendi asalak düzenlerini koruyabilmek, geliştirerek sürdürebilmek için çarpıtmakta, böylece olayları derinlemesine kavrayabilecek düzeyde eğitilmemiş emekçi yığınları yüzeysel görünümlerle aldatmayd, uyutmaya ve pasifize etmeye çalışmaktadır. Çünkü emeği ile geçinenler, bu haksız ve adeletsiz durumun insanlık boyunca varolagelen bir kader olmadığını, tarihin belirli bir aşamasında meydana gelmiş olduğunu, bir aşamasında da yok olacağını, bunun için soruna sınıfsal açıdan yaklaşmak gerektiğini bir kez anladımı, artık bu asalak düzeni kesinlikle değiştirebilecek güçtedirler. Bu yüzden burjuvazinin kendi asalak düzenlerini korumak, geliştirerek sürdürmek için buna benzer yapay, yüzeysel görüş ve sloganlar uydurması sınıfsal çıkarının doğal bir gereğidir.

Bu haramzade asalaklar için bireylere kesinlikle başkalarını sömürme hakkı vermeyen, işsizliği yokeden, mümkünmertebe nüfusun hepsini uygarlık nimetlerinden ortak-

laşa yararlandırmayı öngören her görüş ve sistem kötüdür, tehlikelidir. Böylesi görüş ve düşünceleri savunanların susturulması, bu görüş ve düşüncelerin yayılmasının önlenmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Bu doğal zorunluluğun bir sonucu olarak burjuvazi, kendi düzenlerini haklı göstermek, sömürüye imkân vermeyen bir düzenin kötü olduğunu yaymak için nasılki emekçileri avutuyor, uyutuyorsa, emekçilerin çıkarına olan düzenin uygulandığı yerlerle ilişki kurmalarını önlemeye çalışıyorsa, etnik grupları da bu doğrultuda etkilemek, etnik özelliklerini yitirmelerini, asimile edilmelerini sağlamak isterler. Bir coğrafi sınır içinde yaşamakta olan çeşitli etnik grupların tek bir dil ile konuşup anlaşabilir hale getirilmelerini, yani hakim ulusun öteki azınlıkları asimile etmesini isterler. Çünkü böyle bir ortamda fabrikatörler ürettikleri malları, daha az bir masrafla tanıtabilir, daha etkili ve ucuz bir reklâm olanağı bulurlar. Dolayısıyla da hangi etnik gruptan olurlarsa olsunlar emeği ile geçinenleri daha kolay sömürebilirler, onları sosyalist düzenden daha kolay tecrit edebilirler. Bu yüzden de bir coğrafi sınır içinde yaşayan insanların hepisinin tek bir ulus oluşturduğunu, bu ülkede başka bir ulusun, ulusal azınlığın varolmadığını iddia ederler. Bunun doğru olmadığını ileri sürenleri de çıkarttırdıkları yasalarla, doğrudan doğruya devlet gücüyle susturmak isterler. Ama yine bu düzenin iç çelişkileri sonucu vermek zorunda kaldıkları bazı sınırlı demokratik haklar nedeniyle yasalar onları susturmak için yetmez duruma geldiğinde besledikleri komandolarla, kaba kuvvetle susturmak isterler.

Bugün Çerkeşler üzerinde gözle görünen açık baskılar, kaba kuvvet uygulamaları görülmüyorsa, bu, burjuvazinin uydurduğu yalan - yanlış sloganların halkımızı uyutmaya şimdilik yetmesinden, Çerkeş halkının kendi ulusal çıkarları doğrultusunda yeterince bilinçlenememiş, burjuvazinin aldatmaca ve tuzaklarından henüz kurtulamamış olmasındandır. Aksi halde zamanla yasal baskılar, kaba kuvvet uygulamaları gözle görülür biçimde gündeme girecektir. Ama her şeye rağmen sonunda bilinçli kitlelerin haklı ortak mücadeleleri başarıya ulaşacaktır.

Yazımızın başında bir cümle ile özetlediğimiz **anti-sos-**

yalist ve anti-sovyetik görüş, haramzade asalakların, kendi asalak düzenlerinin sürdürülmesine önemli ölçüde katkıda bulunmak üzere icadettikleri, işbirlikçileri ve öteki olanaklarıyla yaygınlaştırdıkları bir görüştür. Gerçeklere, bilime, Çerkes toplumunun ve öteki tüm azınlıkların çıkarlarına tümüyle aykırıdır.

Bu görüş tüm Kafkasyalıları (burjuvazinin asimile politikasının sonucu olarak) Türk saymaktadır. Böylelikle Türkiye'deki Çerkeşleri, Türk olmaya özendirmek, zorlamak ve kolaylıkla Türkleştirmek, asimile etmek istemektedir. **«Kafkasya'da ayyıldızlı Türk bayrağını dalgalandırma»** motifi bunun en açık kanıtlarındandır. Oysa Çerkesler Kuzey Kafkasyalıdır ama, ne Türktür, ne Araptır, ne de Rustur. Bunların her biri gibi ayrı bir ulustur ve onların sahip olduğu ulusal temel haklara sahiptir. Ne varki, muhacerette bu ulusal temel hakları gasbedilmiştir, o hakları kullanma olanaklarından yoksun bırakılmıştır.

Görülüyor ki bu anti-sosyalist ve anti-sovyetik görüş gerçekte Çerkeslerin ulusal varlıklarını sürdürmelerini içeren bir çare değil, tam tersine Çerkesleri bir an önce yok etmek isteyen, daha şimdiden onları Türk sayan ve toplumumuzun varlığına tümüyle ters gelen bir görüştür.

Bu görüşü savunanlar Çerkeşleri çok iyi tanımaktadırlar. Onların Türk olmadığını da çok iyi bilmektedirler. Ama prensipleri; Çerkesleri överek, pohpohlayarak, sırtlarını sıvazlayarak kullanmaktır. Tarihte bunun pek çok örneği vardır. Onların çıkarları doğrultusunda iyi hizmet eden, başarılar kazanan Çerkeşlerin **«Türk kahramanı»** sayılmaları, onların işine yaramayacak bir davranışta bulunanların ya da o doğrultuda başarı kazanamayanların **«hain Çerkes»**, **«pis Çerkes»** vb... olarak ilan ve tescil edilmeleri uygulayageldikleri asimilasyon politikalarının, kapitalist dünya görüşlerinin, çağdışı barbarlıklarının ve pis şoven duygularının bir sonucudur.

Bu görüşü savunanlar Çerkeşlerin komünizmden kaçtıklarını yaymaya çalışırlar. Amaçları, hem Çerkeşleri Anayurt larından soğutmak tümden koparmak, böylece burada tezgâhladıkları asimilasyon politikalarının etkisini arttırarak kolayca türkleştirmek, hem de Kafkasya'daki düzeni kötü-

leyerek yığınları şartlandırmak ve kendi asalak düzenlerinin ömrünü biraz daha uzatabilmektir.

Oysa Çerkesler komünizmden değil, bir bakıma bugünkü Türkiye'nin düzenine benzeyen Çarlık Rusyasının baskılarından kaçmışlardır. Hatta kaçmamışlar, 1864 lerdeki yarı-köleci, yarı-feodal toplum yapımızdan, islâm dinini yeni benimsemiş olmanın verdiği taze heyecandan yararlanan Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası gibi emperyalist emeller besleyen iki ülkenin tuzaklarına düşürülerek Anayurtlarından koparılmış, uzaklaştırılmışlardır. Kısacası Çerkeşler, komünizm dolayısıyla Anayurtlarını terketmiş değillerdir. Büyük Göç, Sosyalist Devrimin gerçekleştirildiği **1917** yılından tam **53 yıl önce 1864** yılında başlamıştır.

Kapitalist ekonominin bir yansıması olan, Çerkes toplumunun çıkarlarına tümüyle ters bulunan ve yazımızın başında özetlemeye çalıştığımız bu anti - sosyalist ve antisovyetik görüş, ekonomik yönünü kamufle eden iki ayrı akım olarak karşımıza çıkmakta ve toplumumuzu kendi öz ulusal çikarlarına ters yönde etkilemektedir.

Bunlardan biri masum bir milliyetçilik olarak sunulmaya çalışılan Türk Şovenizmi, Türk ırkçılığı akımı, diğeri de temiz bir inanç bütünü gibi gösterilebilen, gerçekte ise Türk şovenizmine, dolayısıyla yine haramzade asalaklara hizmet etmekten öte gitmeyen islamcılık akımıdır.

a) Milliyetçilik akımı

Milliyetçilik, Türkiye'de genel olarak; **her insanın kendi ulusunu, ülkesini sevmesi, onun gelişmesini, yükselmesini istemesi, bu yolda çaba göstermesi vb. olarak anlatılmaya çalışılmaktadır.** Bu yüzden de milliyetçilik kalkanı elden ele kapışılmaktadır.

Doğrusu bu anlamdaki bir milliyetçilik anlayışı saygı duyulabilecek bir anlayıştır. Zira gerçekten herkesin kendi ulusunu, ülkesini sevmesi, kendi ulusunun ve ülkesinin kalkınmasını, dünya üzerinde saygınlık kazanmasını istemesi en doğal hakkı, bu yolda çaba göstermesi de görevidir. Kimse ulusunu, ülkesini sevdiği, yani ulussever ve yurtsever olduğu için kınanamaz, tersine böylelerine saygı duyulur.

Doğaldır ki, bu anlamda ise Türk milliyetçiliğine de saygı duyulur. Ama bu anlamdaki bir milliyetçilik anlayışı, aynı hakları başka ulus ve milliyetlere; Türkiye'deki Araplara, Çerkeslere, Gürcülere, Kürtlere vb... türk olmayan öteki uluslara ve ulusal azınlıklara da tanımalıdır. Bu, sözkonusu çağdaş, saygın bir Türk milliyetçiliği anlayışının doğal ve zorunlu sonucudur. Zira, kendi ulusal haklarına saygı duyulmasını isteyen uluslar, başka ulusların haklarına da saygı göstermelidirler. Başka ulusların haklarına saygı duymayan ulus, başka uluslardan da saygı bekleyemez. Bu anlayış içtenlikle benimsenmedikçe ve hayata geçirilmedikçe insanlık, yüzyıllar öncesinde olduğu gibi savaşlardan yıkımlardan kurtulamaz, barışa, özgürlüğe, mutluluğa ve insanca yaşama olanaklarına kavuşamaz. Bu yüzdendir ki devlet aşamasına gelebilmiş günümüz ulusları çeşitli uluslararası anlaşmalar, sözleşmeler imzalamakta, bildiriler yayımlamaktadırlar.

Bu anlamda Türkiye'deki Çerkeslerin ve öteki halkların kendi uluslarını, anayurtlarını sevmeleri, kendi anadilleriyle kendi öz kültürlerini işleyip geliştirmeleri, kendi dilleriyle öğretim yapan okullar açmaları, gazete, kitap, dergi vb.. yayımlamaları, çocuklarına kendi dilleriyle isim vermeleri, hüvviyetlerinde Çerkes olduklarının tescil edilmesi, kısaca Çerkeslerin de bir ulus olarak kendi ulusal yaşamlarını sürdürmeleri en doğal hakları olmalıdır. Ayrıca bu Türk halkının da zararına değildir. Doğal ulusal haklarına saygı duyulan Çerkesler ve öteki azınlıklar Türk halkına daha çok saygı duyacak, barış içinde bir arada daha rahat yaşayabileceklerdir.

Bütün bunlara rağmen 1977 Türkiyesinde bile Çerkesler ve öteki halklar bu doğal ulusal haklarına neden halâ kavuşamamaktadırlar?

İşte burada, masum bir Türk milliyetçiliği olarak gösterilmeye çalışılan akım, gerçekte açıklamaya çalıştığımız uygar saygıdeğer bir ulusseverlik ve yurtseverlik anlayışı yerine, Türkten başka bütün ulusları ve halkları eritip yok etmeyi, tüm uluslara, tüm dünyaya egemen olmayı içeren, üstün ırk safsatasına dayanan, hatta haramzade asalaklar tarfından icat edilip beslenen katı bir ırkçılık, çağdışı bir şovenizm zihniyeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ne denli gizlenirse gizlensin, ne denli haklı gösterilmeye çalışılırsa çalışılsın gerçek apaçık ortadadır: Türk milliyetçiliğinde, Türkiyenin öteki uluslara, devletlere hükmedebilir bir düzeye ulaştırılması hayali yatmaktadır. Bunlara göre Türkler dünyanın en eski milletlerindendir, dünyanın ilk sahiplerindendir.Dünyadaki öteki ulusların pek çoğu Türklerden türemiştir (!), hepsi Türk kökenlidir. Türklük övünülecek bir niteliktir. «Ne mutlu Türküm Diyene», «Türk gibi kuvvetli», «Türk övün, çalış, güven», «Ey Türk titre ve kendine dön», «Tanrı Türkü korusun», «Kerkük'teki, Batı Trakya'daki Türkleri unutmayalım», «Hedefimiz Turan» vb... sloganlar ve bu anlayışı benimsemeyenlere yapılan baskılar, saldırılar başka anlam taşımazlar.

Özetlersek; uygar, dürüst bir türk milliyetçiliği Çerkes halkının doğal ulusal haklarını kullanmasına engel olmayacaktır. Ama Türkiye'de Türk milliyetçiliği olarak savunulan anlayış, gerçekte çağdışı, barbar bir türk ırkçılığı, Türk şovenizmidir. Burjuvazinin, sömürü düzenini sürdürebilmesi için ezilen halkları uyutmak, bu hakları verebilecek olan sistemi kötü göstermek üzere ürettiği, süsleyip tezgâhladığı bir aldatmacadır. Çerkeş halkının yok olmaktan kurtuluşuna, tüm öteki halkların varlığına tümüyle terstir. Böylesi anlayışlar karşısında ulussever ve yurtsever Çerkeşlerin uyanık bulunmaları gerekmektedir.

b) İslamcılık akımı

İslamcı görüşü savunanlara göre **«önemli olan müslümanlıktır. Irkçılık, ulusal üstünlük iddiaları, kavimcilik doğru değildir. Herkes müslümanlığı iyi öğrenmeli ve yaşamalıdır. Önemli olan budur. Gerçi Allah insanları biribirleriyle tanışıp anlaşsınlar, biribirleriyle iyi ilişkiler kursunlar diye kavim kavim, şube şube yaratmıştır ama hiçbir kavmin ya da ulusun diğerlerine üstünlüğü yoktur. Allah katında en değerli olanlar islamı en iyi yaşayanlar, takva sahibi olanlardır.»**

Her ulusun kendi diliyle kendi kültür ve edebiyatını işleyip geliştirmesi, ayrı bir ulus olarak varlığını sürdürmesi, bu anlamdaki islamcılığa da islam dinin özüne de aykırı değildir. Önemli olan müslüman olmak olduğuna göre her ulus kendi diliyle okullar açabilir, gazete, dergi kitap yayımlayabilir, İbadet dili ortak ve Arapça olduğuna göre geri

kalan tüm alanlarda her ulus duygu ve düşüncelerini kendi diliyle yazıp anlatabilir. Müslümanlık evrensel bir dindir. Müslüman olmak demek Arap olmak demek değildir. Türk olmak demek hiç değildir. Müslüman Arap, Müslüman Türk olduğu gibi Müslüman Alman, Müslüman Çerkeş, Müslüman Kürt de olabilir.

Eğer gerçekten müslümanlık önemliyse, bu görüşü savunanlar müslümanlığı içtenlikle benimsemiş iseler, başka uluslara da kendi dilleriyle kendi kültürlerini işleyip geliştirme hakkı tanımalıdırlar. Dinsel kitaplar her ulus tarafından kendi diliyle yazılıp yayımlanmalıdır. Camilerde hutbeler her ulusun kendi diliyle okunmalı, vaazlar her ulusun kendi diliyle yapılmalıdır. İslamcılar bunları kabul etmeli, hatta teşvik etmelidir. Aksi takdirde müslüman olmak isteyen herkesin bir yabancı dil öğrenmesi gerekecek, başka uluslara müslümanlığı kabul ettirmek güçleşecektir ve güçleştirenler, kolaylaştırmayanlar da yine islam dinine göre günah işlemiş olacaklardır, mes'ul olacaklardır.

Allah insanları biribirleriyle tanışsınlar, iyi ilişkiler kursunlar diye ayrı dilleri konuşan ayrı ayrı toplumlar halinde yarattığına, hiçbir milletin başka milletler üzerinde bir üstünlüğü olmadığına, her ulusun kendi diliyle kendi kültürünü işleyip geliştirmesi doğal hakkı olduğuna göre acaba Türkiye'de islamcı görüşü savunanlar neden öteki toplumların kendi dillerini istedikleri gibi kullanmalarını doğal karşılamamakta, hatta tam tersine (sanki Türklüğün öteki milletlere bir üstünlüğü varmış gibi) herkesin türkçe konuşmasını, türkçe okuyup yazmasını istemekte ve savunmaktadırlar?...

İşte burada da, masum bir inanç bütünü olarak dile getirilen İslamcılık akımı, gerçekte iyi niyetli, samimi ve kutsal bir islam anlayışı yerine, Türkiye'de yaşayan ve Türk olmayan hakların yok edilmesini amaçlayan sözünü ettiğimiz çağdışı barbar Türk ırkçılığının, halkın temiz inançlarını istismar ederek öteki halkları asimile etmeye yönelik bir taktiği olarak karşımıza çıkmaktadır, ki Türk milletinin başka milletlere karşı bir üstünlüğü olduğu varsayımına dayanan bu anlayış islamın özüne de kesinlikle aykırıdır.

Özetlersek; inanç ve milliyet ayrı ayrı şeylerdir. Türkiye'de islamcılık kalkanıyla ileri sürülen görüşler, gerçekte bir

coğrafi sınır içerisinde yaşayan bütün insanları (hangi milletten olurlarsa olsunlar) tek bir milletmiş gibi göstermekten yarar sağlayan burjuvazinin, asimilasyoncu anlayışların kendi çıkarlarına hizmet etmek üzere tezgâhladıkları bir taktikten ibarettir. İnançları istismar edilerek tükleştirilmeye çalışılan tüm halkların bu konuda da uyanık olmaları geremektedir.

II. Muhacerettteki Çerkeslerin yok olmaktan kurtuluşu konusunda önerilen başka bir görüş de şöyle özetlenebilir. **«Kafkasya ve öteki ülkeler Rus mezalimi ve esareti altındadır. Bizim Rusyayı yıkmamız mümkün değildir ama bir gün ya oradaki ulusların ayaklanmalarıyla, ya da Rusya dışındaki güçler tarafından bir üçüncü dünya savaşı sonucu yıkılması mukadderdir. İşte o zaman biz de Anayurdumuz Kafkasya'ya döneriz ve kurtuluruz. O zamana kadar da ailelerimizde, derneklerimizde dilimizi, kültürümüzü yaşatmaya çalışmalıyız.»**

Bu görüş de bir önceki görüşle aynı ekonomik temelden kaynaklanmaktadır. Ancak bu görüşün öncekinden ileri bir yanı vardır. O da; Çerkeşlerin Türk olmadığını, Türk gibi başlı başına bir ulus olduğunu, ulusal değerlerin korunması için çaba gösterilmesi gerektiğini, bir de «allah allah» sesleriyle Sovyetler Birliğinin yıkılmasının mümkün olmadığını kavramış olmasıdır. Birinci görüşü incelerken sözünü ettiğimiz haramzade asalakların propagandalarının etkisinden, şartlamalarından kurtulamamış, ama temelde iyi niyetli masum bir yaklaşım olarak değerlendirebiliriz. Ne varki buna rağmen getireceği sonuç bakımından birinci görüşten hiç de farklı değildir. Bir çözüm yolu olamayacağı açıktır.

Burada her iki görüşünde kullandığı, halkımızda da yerleştirilmiş bulunan bazı yanlış değerlendirmelere değinmek gerekir.

Herşeyden önce Çarlık zamanındaki gibi bir «Rusya» bugün artık sözkonusu değildir. Çarlık Rusyası yıkılmış, onun yerine, toplumların sosyolojik gelişme aşamalarından bugün gelinebilmiş olan en ileri aşamaya ulaşmış bir sosyalist Cumhuriyet olan **Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti** kurulmuştur. Bu Cumhuriyet, hepimizin de kesinlikle karşı olduğu Çarlık düzenini ve onun haksız, ada-

letsiz, faşist uygulamalarını yıkarak kurulmuştur. Ayrıca bu Cumhuriyet, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni oluşturan 15 ayrı cumhuriyetten birisidir, öteki 14 cumhuriyetle eşit hak ve yetkilere sahiptir. Bu nedenle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği için «Rusya» deyimini kullanmak gerçekleri yansıtmamaktadır, yanlıştır. Ama haramzade asalaklar, kendi asalak düzenlerini sürdürebilmek için, Çarlık Rusyasının yaptığı zulümlerden, faşistçe uygulamalardan dolayı geniş halk kitlelerinde meydana gelmiş Rus düşmanlığını, kin ve nefret duygularını bugün de kullanabilmek üzere Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği gerçeğini, Çarlık devrinden bu yana oluşan değişme ve gelişmeleri görmezlikten gelerek bugünkü S.S.C. Birliği için ısrarla «Rusya» deyimini kullanmakta ve kullandırmaktadırlar.

Sovyetler Birliğinde uygulanan düzen, tüm halklara, uluslara kendi kaderlerini özgürce tayin etme hakkı tanıyan ve dünya çapında bunu savunan, sosyolojik olarak da er veya geç bütün toplumlarca kabul edilmesi kaçınılmaz ileri bir aşama olan sosyalizmdir. Sosyalizm, çarpıtılmadan uygulandığı takdirde, bütün uluslara kendi kaderlerini tayin hakkını kesinlikle tanımaktadır. Böyle bir düzende yaşayan halkların bir «mezalim» ve «esaret» altında olması eşyanın tabiatına aykırıdır, ama haramzade asalakların işine geldiği için kapitalist ülkelerde böyle tanıtılmakta ve propaganda edilmektedir.

Henüz yeni doğmuş, toplumların gelişmelerinde varılabilmiş en ileri aşamaya varmış, toplumların hızla benimsemekte oldukları bir düzeni ilk uygulamış ve bütün kurumlarıyla yerleştirmiş bir ülkenin yıkılmasını hayal etmek de gerçekcilik değildir. Muhaceretteki Çerkeslerin kurtuluşunu böyle bir hayale dayandırmak yanlıştır. Çerkeslerin kurtuluşu, Sovyetler Birliğinin yıkılmasında değil, tersine bugünkü düzenini çarpıtmadan, teoriye uygun, doğru bir çizgide sürdürmesi koşullarında aranabilir. Zira Çerkeslerin Türkiye'de, Suriye'de, Ürdün'de, Amerika'da, bir ölçüde de olsa İsrail'de yani kapitalist ülkelerde nüfusları küçümsenemeyecek düzeyde olmasına rağmen hızla yok oldukları, giderek tümüyle yok olmaya mahkûm oldukları artık açıkça gözlenmektedir. Bunun yanısıra Anavatanda pek az bir nüfusla Çerkesler ulusal varlıklarını koruyabilecekleri, yok olmayacakları bir düzeye ulaşmışlar, kendi dilleriyle kendi

öz kültürlerini işleyip geliştirme, ulus olarak yaşamlarını sürdürme **hak ve olanaklarına** sahip olmuşlardır. Böyle bir hak ve olanağın var olduğu bir ülkenin yıkılmasında kurtuluş aramak yalnızca burjuvazinin tuzaklarına düşmüş olmaktır, mantığa, somut gerçeklere, bilime aykırıdır.

Bir halkın, ayrı bir milliyet olarak kabul edilmediği, akla gelebilen her türlü yöntemle asimile edilmek istendiği bir ülkede aile eğitimiyle, basit yetersiz derneksel çalışmalarla ulusal varlığını sürdürebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle varolabilmek için anti-asimilasyoncu demokratik bir ulusal mücadele yükseltilmelidir. Halkların haklı mücadelelerinin sürekliliği başarıyı yaklaştıracaktır.

III. Muhaceretteki Çerkes toplumunun yok olmaktan kurtuluşu yolunda önerilen bir başka görüş de şöyle özetlenebilir : «**Kapitalist dünya görüşünün egemen olduğu hiçbir öneri, bu arada buraya kadar anti-sosyalist ve anti-sovyetik görüş olarak sözü edilen, kapitalizmin ve hakim ulus şovenizminin etkisiyle oluşan şoven-milliyetçi görüşler hiçbir azınlık ulusun veya ulusal azınlığın sorunlarına çözüm getiremezler. Zira bu tür görüşlerin kaynağı olan kapitalizmin temelinde sömürü ve asimilasyon vardır. Sömürüye ve asimilasyona dayanan bir dünya görüşünün ortaya çıkardığı çözümler kendi varlığının sebebi olan sömürüyü ve asimilasyonu ortadan kaldıramazlar, tersine hızlandırırlar.**

Sömürülen emekçi kitlelerin ve asimile edilen ulus ya da ulusal azınlıkların sorunlarının çözümü, varlığı sömürüyü ve asimilasyonu ortadan kaldırmaya dayanan sosyalist sistem içinde mümkündür. Sosyalizm, anti-emperyalist, anti-asimilasyoncu bir düzendir. Her türlü sömürüye karşıdır. Sermayeye karşı emeğin, burjuvaziye karşı tüm çalışanların düzenidir. Bu düzende her insan insanca yaşama her ulus kendi kaderini özgürce tayin etme hakkına sahiptir. Bugün Anayurt Kafkasyadaki bir avuç Çerkes ve Sovyetler Birliğinde yaşayan tüm uluslar ve azınlık milliyetler bunun en açık örneğidir. Bunlar bugün insanca yaşama, ulusal varlıklarını diledikleri gibi sürdürme hak ve olanaklarına sahip iseler, bu, sosyalist düzen sayesindedir.

Öyleyse Çerkesler bulundukları ülkelerde, birey olarak sömürüden, toplum olarak asimilasyondan kurtulmak için sosyalist düzenin gerçekleştirilmesi yolunda verilen dev-

rimci mücadelelerde yerlerini almalı, bu sürecin hızlandırılmasına etkin biçimde katılmalıdırlar. Böylece bulunduğumuz ülkelerde sosyalist düzen gerçekleştirildiğinde Anayurt Kafkasyadaki Çerkesler gibi biz de her türlü sömürüden, asimilasyondan kurtulur, ulusal haklarımıza kavuşur, kendi kaderimizi özgürce tayin ederiz. Bugün muhaceretteki somut koşullarımız ne olursa olsun sosyalizm, her türlü sorunumuza mümkün olan en iyi çözümü getirecektir.»

Buraya kadar sözünü ettiğimiz anti-sosyalist ve anti-sovyetik görüşlerin, bu doğrultuda ortaya çıkabilecek olan kapitalist dünya görüşünün egemen olduğu başka görüşlerin Çerkes toplumunun sorunlarını çözmeyeceği kesinlikle bellidir. Ve sorunlarımızın çözümü kuşkusuz sömürüye ve asimilasyona karşı olmakla varolan sosyalizm içinde aranmalıdır. Anayurt Kafkasyadaki kardeşlerimizin bu düzen de insnca yaşama, ulusal varlıklarını diledikleri gibi geliş-içinde insanca yaşama, ulusal varlıklarını diledikleri gibi geliştirmek hak ve olanaklarına sahip oldukları da açıkça ortadadır. Böyle olunca ulus olarak yok olmaktan kurtulmak, ulusal varlığını dilediği gibi sürdürmek isteyen bütün Çerkeslerin sosyalizmi kavramaları ve çalışmalarını buna göre düzenlemeleri kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Ancak bu doğruları böylece dile getirdikten sonra Çerkes toplumunun muhaceretteki somut durumunu, bu durum karşısında sosyalizmin sağlayabileceği hak ve olanakları, kazandırabileceği statüleri, nihaî olarak varılabilecek noktayı ve bütün bunlar karşısında Çerkes toplumundan beklenmesi gereken çalışmaları gözardı etmemek, gerçekçi bir biçimde ele almak gerekir. Zira sosyalizm, işçi sınıfının veya işçi-köylü ittifakının önderliğinde tüm çalışanların ve ezilen ulus ve ulusal azınlıkların omuzlarında yükselebilecek ve gerçekleşebilecektir. Tüm çalışanların bu düzeni gerçekleştirmek için mücadele etmeleri, bu düzeni tanımlarına, bu düzen gerçekleştirildiğinde yaşamlarının hangi düzeye ulaşacağını kavramalarına bağlıdır. Mücadelenin sonucunda hangi düzeye gelebileceğini bilemeyen emekçiler, bu düzenin gerçekleştirilmesi için etkin bir mücadele veremezler.

Aynı durumu ulusal azınlıklar veya ezilen uluslar için de söyleyebiliriz. Tıpkı emekçilerde olduğu gibi ezilen uluslar veya ulusal azınlıklar da sonunda ne kazanacaklarını

açıklıkla kavramadıkça mücadeleye etkin biçimde katılamazlar.

Şimdi durumu bu açıdan değerlendirmeye çalışalım.

Türkiye'de Çerkeslerin nüfusu kesinlikle belirlenememiş olmakla birlikte yaklaşık olarak bir milyon civarındadır. Bu nüfus, birbirinden uzak ve farklı 50 den çok il çevresinde 500 den fazla yerleşim merkezinde dağınık olarak yaşamaktadır. Hemen hemen hiçbir yerleşim çevresinde genel nüfusun salt çoğunluğunu bile sağlayamamaktadır.

Bu durumdaki bir halka Türkiye'de sosyalizm neler verebilecektir?

Sosyalizm, toprak bütünlüğü bulunan uluslara kendi kaderini tayin etme hakkı vermektedir. Kuşkusuz Türkiye'deki Çerkes toplumu belirli bir coğrafi bölge üzerinde bir arada yaşıyor olsa idi sosyalist sistemde kendi kaderini serbestçe tayin etme hakkını kullanabilir; ya ayrılarak bağımsız bir devlet olabilir, ya da bir cumhuriyetler birliği içinde ayrı bir Cumhuriyet olarak yerini alabilirdi. Dağınık yerleşim nedeniyle böyle bir olasılık Çerkes toplumu için sözkonusu olamayacaktır.

Dağınık bir biçimde yerleşik bulunan ve toprak bütünlüğü dışında ulusun öteki öğelerini taşıyan bir ulusal azınlığın devrim süreci içinde belirli bir toprak üzerinde topluca yerleştirilmesi olayı da sözkonusu olamaz. Çünkü devrim sürecinde burjuvazi tümüyle ortadan kaldırılmış olmaz. Kapitalist zihniyetle mücadele daha uzun süre kaçınılmazdır. Bu nedenle çok daha önemli sorunlar bulunur ülkede. Böyle bir ortamda bir iç göç sorunu başlatılamaz. Pratik yararı olmadığı gibi daha büyük zararlara, sorunlara yolaçabilecek olan böylesi bir iç göç olayına devrim için veremez. Ayrıca bu, pratik olarak da kolay değildir, hatta mümkün değildir. Belirli bir bölgede uzun yıllar yaşamış olan insanların maddi veya manevi herhangi bir bağla bağlı bulunmadığı başka topraklara göç etmeye özenmesi güçtür. Zira göedecekleri bu topraklar bir yurt, Anayurt olarak benimsenmiş topraklar da değildir. Bir iç göçün mümkün olmamasının başka birçok nedenleri de vardır.

Bir arada olmayan, dağınık bulunan bir ulusal azınlığa verilebilecek siyasal statüler ya Özerk Cumhuriyet, ya

özerk bölge ya da kültürel özerklik olabilir. Özerk Cumhuriyet için belirli özellikler gerekir. Nüfus üstünlüğü, bölgenin yapısı ve çeşitli özellikleri bunlar arasındadır. Türkiye'nin hemen hiçbir yerinde Çerkes nüfus üstünlüğü bulunmadığına göre Özerk Cumhuriyet statüsü kolay olmayacaktır. Belki birkaç bölgede Özerk Eyalet statüsü mümkün olabilir. Bu da Türkiye'deki Çerkeslerin sorunlarını, özellikle etnik sorunlarını çözmüş olamayacaktır. Geri kalan kısımlara ancak ulusal kültürel özerklikler verilebilir. Oysa ulusal kültürel özerklik statüsü, sosyalizmin ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı ilkesiyle de bağdaşmamakta, bu statü ile uluslara kendi kaderlerini tayin hakkı verilmiş olmamakta, bu yüzden de kesinlikle reddetilmektedir. Gerçekten de ulusal kültürel özerklik hakkı temelde amaca varamayan, giderek etkisi ve önemi yok olmaya mahkûm olan, görünürde bir haktır. Oysa sosyalizm, uluslara kesinlikle kendi kaderlerini tayin etme hakkının verilmesini savunur ve bu yüzden de ulusal kültürel özerklik savunucularına karşı çıkar, bunun yerine bir coğrafi bölgeye dayalı bağımsız bir devlet olabilme hakkını, ya da bu kesinlikle mümkün değil ise yine bir toprak parçasına dayalı Özerk Cumhuriyet, Özerk Eyalet hakkını savunur.

Demekki Türkiye'de Çerkeş halkının ulaşabileceği en iyimser siyasal statü üç-beş ayrı bölgede oluşturulabilecek Özerk Cumhuriyet ya da Özerk Eyalet olmaktadır. Kaldı ki bunlar bile oldukça güçtür. Ayrıca bu siyasal statüler bile hem tüm Çerkeslerin sorunlarını çözümleyemeyecektir, yani özerk yönetimlerin dışında kalan pek çok Çerkes olacaktır, hem de bu statüler çerçevesinde ulusal hakların eşit koşullarda kullanılabilme olanağının sınırlılığı ve öteki uluslarla eşitsizliği yüzünden asimilasyonu önlemeyeceği gibi doğal olarak hızlandırması olasılığı da söz konusu olabilecektir. Kısaca sosyalizm, Türkiyedeki somut koşullar içerisinde Çerkes halkının özellikle etnik sorunlarına yeterli bir çözüm getiremeyecektir. Ama bu Sosyalizmin kusuru, eksikliği değildir. Bu, bir bakıma Osmanlı İmparatorluğu ile Rus Çarlığının ortaklaşa tezgâhladıkları emperyalist oyunların sonucu bugün Çerkeş toplumunun içinde bulunduğu aleyhteki somut koşullarının zorunlu bir gereğidir.

Bütün bunlara rağmen, Çerkeş halkının sosyalist Türkiye içerisinde kazanacağı haklar kuşkusuz bugünkü du-

rumla karşılaştırılamaz. Bu nedenle de yapılacak çalışmaların yine sosyalizm içinde düşünülmesi ve planlanması kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Öte yandan Türkiye'deki Çerkeşler genel olarak henüz kendi toplumsal gelişimini çağdaşlarının düzeyinde gerçekleştirememiştir. Genel olarak feodal etkinliklerden kurtulamamışlardır. Soyluluk, kölelik halâ gündemdedir ve önem taşımaktadır. Feodal yapıya karşı etkili bir mücadele de başlatılmamıştır. Bir yandan feodal beylerle Türkiye burjuvazisi arasında işbirlikçi ilişkiler kurulurken köle sıfatiyle horlananlar da Türk şovenistleri ve faşistlerce kullanılmakdır.

Ayrıca ulusalkültür açısından sürekli ve hızlı bir gerilemenin yanısıra çağdaş genel kültür açısından da önemli bir gelişme görülmemektedir. Genellikle halk küçük toprak sahibi, küçük üretici köylü ve geleneksel toplum özelliğindedir.

Bu durumdaki bir halktan, burjuvazinin çarpıklıklarını, çelişkilerini kavramış bir halkın sosyalizm için verebileceği mücadele beklenemez. Çerkes toplumundan bugün ancak feodalizme karşı bir mücadele beklenebilir. Bu mücadele örgütlü olarak sürdürülürken kapitalizmin çelişkileri de kavratılabilir, böylece kapitalist toplum aşamasının aşılması hızlandırılmaya çalışılabilir. Kuşkusuz bu hareket, toplumun bilinçlenmesi oranında gelişerek etkinlik kazanabilecek ilerici bir harekettir.

Anayurt, ulusal yaşam motifleri olmaksızın devrimci mücadeleye Çerkes Halkının kendiliğinden katılması mümkün değildir, veya Çerkes halkının devrimci mücadeleye katkısı, somut koşullarının gereği olarak sınırlı kalmak zorundadır. Bu sınır ulusal yaşam özlemlerinin, Anayurt Kafkasya motifinin işlenmesiyle ve Anayurtla ilişkilerin arttırılmasıyla genişletilebilir. Bu nedenle Çerkes etnik sorununa ve bu sorunun somut çözümüne daha çok önem vermek gereklidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Çerkes toplumunun Türkiye'deki somut yapısı nedeniyle devrimci mücadeleye katılmasını sağlamak çokgüçtür. Sosyalist Türkiye içinde Çerkes toplumunun kazanbileceği siyasal statüler aynı neden-

lerle sınırlıdır ve sorunlarına kesin, tatminkâr bir çözüm getirebilecek nitelikte görünmemektedir. Bu nedenle Anayurt dışındaki çözüm önerilerinde direnmek yarar sağlamayacaktır.

IV. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus çarlığı Osmanli İmparatorluğu işbirliğiyle Çerkeslerin Anayurtlarından koparılmasından beri çeşitli biçimlerde varolduğu bilinen, ancak sosyo-ekonomik ve siyasal nedenlerle bugüne değin yeterince işlenip yaygınlaştırılamamış bulunan tarihi bir çözümyolu önerisi de «Anayurda dönüş»tür. Muhaceretin ilk yıllarında daha çok sözlü olarak tartışılmış ve yaşatılmaya çalışılmış bulunan bu görüş, özellikle son yıllarda yazılı olarak işlenmeye başlanmıştır. Kafkasya kültürel Dergisinde, Kamçı gazetesinde ve Yamcı dergisinde bununla ilgili yazılar vardır.

Emperyalist baskı ve tuzaklarla Anayurdundan uzaklaştırılmış ve muhaceret yaşamına itilmiş bir halk, kendi ülkesi dışında yaşamaya zorlanamaz. Hele bu halkın muhacerette kendi varlığını koruma olanağı yoksa ... Bugün bu durumda bulunan Çerkes halkının, varlığını sürdürebilmek için Anayurda dönüş isteminde bulunması en doğal bir hakkıdır. Hızlı bir asimilasyon sürecinde bulunan Çerkes halkının bu doğal hakkını kullanması uzun vadeli şartlara da bağlanamaz. Bu hak, mümkün olan en kısa sürede kullanılabilmelidir. Çünkü her geçen gün muhaceretteki Çerkeş halkı ulusal baskılar ve zorunlu asimilasyon koşullarında hızla yok edilmektedir.

Bu koşullar altında Çerkes halkının bugün içinde bulunduğu her türlü ekonomik ve ulusal sorunun en iyi ve en kesin çözümü Anayurda dönüşle sağlanabilmektedir. Anayurda dönüş gerçekleştirildiğinde bugün muhaceret hayatı yaşayan Çerkesler ekonomik sömürüden kurtularak insanca yaşama olanaklarına kavuşacağı gibi, her türlü politik asimilasyondan, ulusal baskılardan da kurtulacak, Anayurtta kalan parçalarıyla bütünleşerek devrimci ulusal kültürün yükselmesine ve bunu sağlayan sosyalizmin güçlenmesine — en azından muhacir olarak bulunduğu ülkeler için somut bir örnek olarak — etkin katkılarda bulunabilecektir.

Anayurda dönüş tezinin doğruluğu, mevcut sorunla-

ra en iyi ve en kesin çözüm olduğu görüşünde birleşenlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Hatta mevcut sorunlara en iyi ve en kesin çözüm olduğu görüşünü kabul etmeyen yok gibidir. Ancak, gerçekleşmesinin mümkün olmadığını, bir hayal olduğunu, biraz da mücadeleden kaçmak, işin kolayını seçmek olduğunu ileri sürenler vardır.

Anayurda dönüşün mümkün olamayacağını, bir hayalden ibaret olduğunu ileri sürenlerin dayandığı temel nedenler şöyle sıralanabilir.

1. Muhaceretteki Çerkes toplumunun durumu,
2. Sovyetler Birliğinin kabul etmemesi,
3. Türkiye'nin kabul etmemesi

Bu engelleri ayrı ayrı ele alalım :

1. Muhaceretteki Çerkes toplumunun kurtuluşu kuşkusuz en başta muhaceretteki Çerkes toplumuna bağlıdır. Emperyalizmin, hakim ulus şovenizminin faşist baskıları altında hızla asimile olan, sosyalizme karşı şartlanmış bulunan ve temel karakteri geleneksel toplum tanımını yansıtan, toprağına bağlı küçük üretici köylü niteliği ağır basan bir toplumun bütün bunların etkisinden bir çırpıda sıyrılması ve kurtuluş için etkin bir mücadele verebilmesi mümkün değildir. Bu güçlük "Anayurda dönüş" biçiminde ifade ettiğimiz çözüm için olduğu kadar, hatta ondan daha da çok, muhaceret koşullarında aranılan çözüm önerileri için de geçerlidir. Ancak muhaceretteki Çerkes halkının sosyo-ekonomik yapısı ve çelişkileri nedeniyle Anayurda Dönüş tezini biraz daha kolaylıkla benimseyebileceği inancındayız. Şöyle ki :

Muhaceretteki Çerkes toplumunu harekete getirebilecek iki önemli çelişki bulunmaktadır. Bunlardan biri ekonomik çelişkidir, diğeri ise etnik çelişkidir. Her iki çelişkinin ve sorunun Anayurda dönüşle en iyi biçimde çözümlenebileceği açıkça ortada olduğuna göre bu iki temel çelişki iyi işlenebildiği takdirde Çerkes toplumunun bu görüşü benimsemesi daha kolay olacaktır. Zira bütün sorunlarına en iyi çözümü getiren bir yol dururken halkın, bazı sorunlarına çözüm getiren ya da sorunlarına tümüyle çözüm getiremeyen bir yolu benimsemesi doğal değildir.

Kuşkusuz halkın bu yolu benimsemesi bilgilenmesinin

ve bilinçlenmesinin artmasına bağlıdır. Halk, içinde bulunduğu hızlı asimilasyon sürecinin, bunun temel nedenlerinin bilincine vardıkça çözüm daha da kolaylaşacaktır. Muhacerette planlı biçimde sürdürülecek çalışmalar yanında Anayurtla kurulacak turistik ve kültürel ilişkilerle bir ulusal kültür birikimi sağlanabileceği gibi siyasal olarak kapitalizmin, sosyalizm aleyhine oluşturduğu şartlandırma da çözülecektir. Böylece halk devrimci bir ulusal kültür birikimi sentezine varabilecek, etnik ve ekonomik sorunlarının en iyi çözümü olan Anayurda dönüş yolunda güçlü, etkin bir ulusal demokratik mücadeleyi başarı ile sürdürebilecektir. Ancak bunun için, halkın bugünkü somut durumuna uygun bir yöntem ve program uygulanmalıdır. Bu koşullarla başlatılabilecek olan bir ulusal demokratik mücadele halkın bilincini arttırırken muhaceret ülkelerindeki devrimci mücadeleye de yardım edecek, en azından yığınların sosyalizm aleyhindeki şartlanmalarının yıkılmasında açık bir örnek olarak etkin olacaktır.

2. Anayurda Dönüş tezi, haklılığı ve doğruluğu anlaşılıp halkımızca benimsendikten sonra böye bir istemi bir sosyalist ülkenin kabul etmemesi düşünülemez. Sosyalizm, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını kesinlikle tanıdığına göre, emperyalist emellerle anayurdundan koparılmış bir ulusun önemli bir parçasının asimilasyondan kurtuluşunu en iyi biçimde sağlayacak olan bir çözüme, Anayurda dönüş istemine hiçbir sosyalist ülke karşı olamaz. Aksi takdirde o ülkenin sosyalizmden saptığı, ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı ilkesini benimsemekte samimi olmadığı gerçeği ortaya çıkar. Bu nedenle dünyanın ilk Sosyalist Ülkesi olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin, muhaceretteki Çerkes halkının böyle bir istemine karşı olamayacağı inancındayız. Ancak Anayurda dönüş olayının sağlıklı biçimde gerçekleşebilmesi için bunun bir takvime bağlanması, belirli bir program çerçevesinde yürütülmesi sözkonusu olabilecektir ki bu da doğaldır.

Nitekim, Sovyetler Birliğinin, Çarlık zamanında Anayurdunu terketmek zorunda kalmış halkların, eskiden Çarlık uyruğunda iken her nasılsa Sovyet uyruğunda olma hakkını yitirmiş bulunan herkesin arzu ettikleri takdirde tekrar Sovyet uyruğuna alınabileceklerini belirten duyuruları ve yayınları da vardır. Bu Sovyetler Birliğinin bir lütfu değil,

Sovyet halklarının elbirliğiyle gerçekleştirdikleri ve dünya çapında savundukları sosyalizmin bir gereğidir.

3. Muhaceretteki Çerkeş halkının Anayurda Dönüş istemini Türkiyenin ya da muhacerette içinde bulunulan ülkelerin kabul etmemelerine gelince, ilk iki engel aşıldığında bu engel, Çerkes halkının tüm devrimcilerce ve dünya kamu oyunca desteklenebilecek olan bu haklı isteğini engelleyemeyecektir. Kaldı ki bugünkü Türk yasalarına göre bir insan belirli bir ülkenin vatandaşlığında kalmaya zorlanamaz. Ancak her Vatandaşın vatansız bırakılmaması da uluslararası bir hukuk anlayışının, genel hukuk prensiplerinin bir gereğidir. Bunlara göre bir Türk vatandaşı, başka bir ülkenin vatandaşlığına kabul edilebileceğini belgeledikten sonra Türk vatandaşlığında kalmaya zorlanamaz. Ancak bu yasalar, burjuvazinin çıkarlarına ters bir uygulamayı meşrulaştırıyor ise, burjuvazinin etkinliğiyle kısa sürede değiştirilebilir ve T.C. vatandaşı olan Çerkes halkının bu yasal hakkı sınırlandırılabilir. O zaman da halkın, bütün devrimcilerin ve dünya kamu oyunun desteğinde yükselteceği mücadele bu engeli aşabilecek güçte olacaktır.

İşin kolayına kaçma suçlamasına gelince şunları söylemek gerekir.

Mücadele, amaca ulaşmak için gösterilen çabaların tümüdür. Amaca ulaşmak için genel doğrulardan, ilkelerden taviz vermeksizin her olanaktan yararlanma zorunluluğu vardır. Bu da, mücadelenin en az kayıpla, en etkin biçimde en kısa sürede sonuca ulaşabilecek nitelikte planlanmasını ve yürütülmesini getirir. Bu anlamda, var olan kolaylıklardan yararlanmak istememek, «illa da ben mücadelenin en zorunu seçmeli ve başarmalıyım, bana bu yaraşır» gibi çağdışı bir feodal onurun boyunduruğuna girmek devrimci anlayış bir yana, sıradan bir mantığın bile kabul etmeyeceği ölçüde bir saçmalık olur.

Evet, «Anayurda dönüş» tezi, muhaceretteki Çerkeş halkının kurtuluşu yolunda önerilen öteki görüşlerden daha avantajlıdır. Çünkü "Anayurda dönüş" tezi, muhaceretteki Çerkes halkının bütün sorunlarına en iyi ve en kesin çözümü getiren bir tez olduğu gibi, emperyalist emellerle Anayurdundan zorla koparılmış ve muhacerette en azından ulusal yaşam hakları gasbedilerek ikinci sınıf vatandaş mu-

amelesi görmüş, horlanmış, istismar edilmiş bir halkın Anayurt ve ulusal yaşam özlemlerini de içerir.

Burada amaç, muhaceretteki Çerkes halkının politik asimilasyondan, her türlü emperyalist ve faşist baskıdan, ulusal eşitsizliklerden kurtularak kendi ulusal varlığını dilediği gibi sürdürebileceği bir düzeye ulaşmasıdır. Bu amaç için en iyi ve en kesin bir çözüm yolu olarak görünen «Anayurda dönüş» tezi sırf kimi psikolojik ve sosyolojik avantajları vardır diye yadsınamaz.

Kaldı ki, somut durumu kabaca da olsa bilinen muhaceretteki Çerkes halkının "Anayurda dönüş" tezini bilinçli olarak seçebilecek bir düzeye gelmesinin ve bunu gerçekleştirebilmesinin bahçede armut toplamak gibi basit ve kolay bir iş olmadığı, aşamalı bir mücadele gerektirdiği açıkça belirtilmiştir.

Özetlersek; Anayurda dönüş olayı, Çerkes halkının, aydınlarının öncülğünde, tüm devrimci güçlerin ve dünya kamu oyunun desteğinde başlatıp yükselteceği anti-feodal, anti-asimilasyoncu demokratik ulusal mücadele ile sağlıklı biçimde gerçekleştirilebilecektir. Gerek bu doğrultuda verilecek ilerici mücadele, gerekse Anayurda Dönüş olayının sağlıklı biçimde gerçekleşmesi en başta Türkiyedeki devrimci mücadeleye ve genel olarak dünya halklarının devrimci ulusal kurtuluş mücadelelerine bağlı olup bunlara da önemli ölçüde katkıda bulunabilecektir.

SONUÇ :

Muhaceretteki Çerkeş halkının etnik ve ekonomik sorunlarına çözüm olarak önerilen ve bu sorunları, çözmek yerine, kesinlikle çözümlenemez duruma getireceği açıklıkla belli olan sözünü ettiğimiz ilk iki görüş bir yana bırakılırsa geriye-asimilasyon süreci içindeki bugünkü durumumuzu gerilemeden koruyabildiğimizi farzedersek-sorunlarımızı kısmen çözebilecek olan "bulunduğumuz ülkelerdeki çözüm" önerileriyle sorunlarımızı en kesin, en geniş ve en iyi biçimde çözümleyebilecek olan «Anayurda Dönüş» önerisi kalmaktadır.

Ne denli gerçekçi ve doğru olursa olsun bu öneriler halkımızın özgür iradesiyle benimsediği ve katıldığı ölçüde gerçekleşebilecek olduğuna göre bu aşamada neler yapıl-

malıdır?... Yazımızın başından beri yer yer bunlara değinilmiş olmakla birlikte bu konudaki görüşlerimizi kısaca özetlemekte yarar vardır.

1. Nihaî amaç konusundaki görüşümüz ne olursa olsun, muhaceretteki Çerkes halkının yok olmaktan kurtuluşu ve ulusal varlığını istediği gibi sürdürebilme **hak** ve **ola naklarına** kavuşması yolunda gerekli her türlü mücadeleyi vermekte kararlı olan herkesin asgari müştereklerde işbirliği yapmak zorunda olduğu gerçeği bilinmeli ve içtenlikle benimsenmelidir.

2. Farklı fikirlerin, farklı yaşantı ve bilgilenmelerin sonucu olarak ortaya çıktığı gerçeğinden hareketle başkalarının fikirlerine de saygı gösterilmeli, onlardan birinin veya birkaçının kendi fikirlerimize oranla daha doğru ve geçerli olabileceği ihtimali her zaman gözönünde bulundurulmalıdır.

3. Hiçbir zaman en mükemmel olmadığımız gerçeğinden hareketle görüşlerimizin kendi göreceli yetkinliğimizle bağlantılı ve orantılı bulunduğu bilinmeli, herkes kendi fikrini yeni bilgi ve kanıtların ışığında tekrar gözden geçirerek gerekli değişikliklere uğratabilmek anlamında demokrat ve açık fikirli olmalıdır. Herkes kendi fikrini, kapsamı, amaca uygunluğu, kendi içindeki tutarlılığı, işlerlik yeteneği ve pratik değeri gibi ölçütlere göre her zaman kendi kendine eleştirerek ve yöneltilebilecek eleştirileri dikkata alarak değerlendirmeye, gerekirse değiştirmeye hazır ve istekli olmalıdır.

4. Ulusal kültür birikimi sağlamaya yönelik çalışmalar öncelikle, en etkin ve yaygın biçimde başlatılmalı, bu çalışmaların giderek anti-feodal, anti-asimilasyoncu demokratik ulusal mücadele biçiminde sürmesi gerektiği unutulmamalıdır. Bu mücadelenin kitle tabanı ile bütünleşilerek sürdürülmesi zorunluluğu hiçbir zaman gözardı edilmemeli, bu bütünleşmeyi sağlıklı biçimde gerçekleştirebilmek için, toplumun şartlanmışlıkları, sosyo-kültürel yapısı gözönünde bulundurularak herkesin açıkça gördüğü ya da itirazsız kabul edeceği asimilasyon olgularına, etnik sorunlara ağırlık verilmeli, bunun temel nedenleri üzerinde durulurken ekonomik olgular ve sistemler aşamalı olarak gündeme getirilmelidir.

5. Muhaceretteki Çerkes halkının yok olmaktan kurtuluşu, ulusal varlığını dilediği gibi sürdürebilme hak ve olanaklarına kavuşması yolunda her Çerkes birey olarak kendini görevli ve sorumlu saymalı, çalışmalara maddi ve manevi katkılarda bulunmak üzere tüm olanaklarını kullanmalı, hatta olanaklarını zorlamalıdır.

6. Demokrtik kuruluşlarla ve ulusal kurtuluş mücadelesi veren öteki ulus ve ulusal azınlıklarla işbirliği içinde bulunmak zorunda olduğumuz bilinmeli, ancak bu ilişkiler halkımızın ulaştığı bilinçlenme aşamalarına göre ayarlanmalıdır.

7. Tüm ilerici yurtsever Çerkeslerin katılabileceği demokratik tartışmalar sonucunda bütün bu çalışmaları ve mücadeleleri sağlıklı biçimde tek elden yürütebilecek demokratik merkeziyetçi bir örgüt kurulmalıdır.

8. Bu anlayışları benimseyen ve hayata geçirebilen ilerici yurtsever Çerkeslerin oluşturabileceği bu demokratik merkeziyetçi örgüt içinde pratiklik, kolaylık ya da önem sırasına göre ele alınabilecek kimi çalışmalar şunlardır :

a) Türkiye'deki kesin nüfus ve konumumuz saptanmalı, aynı çalışmanın öteki muhaceret ülkelerinde de gerçekleştirilmesi için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

b) Kafkasya ve Kafkasyalılarla ilgili olarak yayınlanmış kaynakları içeren geniş bir bibliyografya taraması gerçekleştirilmelidir.

c) Osmanlıca kaynaklar bugünkü dile çevrilmelidir.

d) Anayurtta anadille yayınlanmış bulunan temel kaynaklar yerel dillere çevrilerek muhacerete aktarılmalıdır.

e) Anayurtla kurulacak sosyal ve kültürel ilişkilere hız verilmeli, anadille okuma-yazma eğitiminin sonuçlarına paralel olarak anayurttaki her türlü kültür ürünlerinin ve periyodik yayınların orijinal metinleriyle muhacerette izlenmesi sağlanmalı, bunun yanısıra bir muhaceret edebiyatı geliştirilmelidir.

f) Muhacerette her geçen gün hızla kaybolan, hayatın her aşamasına ilişkin örf ve adaletlerimiz, folklorik değer-

lerimiz, sözlü kültür ürünlerimiz ivedilikle derlenmeli ve bilimsel bir yaklaşımla değerlendirilerek muhaceret çapında halka sunulmalıdır.

g) İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusça olarak yayınlanmış bulunan temel eserlerin Çerkesçe'ye ve yerel dillere çevrilerek yayınlanması sağlanmalıdır.

h) Kitap, broşür, bülten, bildiri gibi yayınlar yanında, Türkiye çapında bilimsel, geniş kapsamlı bir yayın organı veya değişik düzeyde yayın organları periyodik olarak çıkartılmalıdır. Giderek radyo ve Tv. den yararlanma olanakları sağlanmalıdır.

I) Bilimsel olarak Türkiye çapında bir sosyo-ekonomik araştırma gerçekleştirilmelidir.

i) Yeni doğan çocuklara Çerkesçe isimler verilmesi, herkesin Çerkesçe bir soyadı alması teşvik edilmeli, giderek Çerkes halkının muhaceret ülkelerinde ayrı bir milliyet olduğunun nüfus kayıtlarında tescil ettirilmesi amaçlanmalıdır.

Bu ilkeler çerçevesinde yapılacak çalışmaların sonucunda halkımız her türlü baskıdan ve yok oluştan kurtuluşunu ulusal varlığını dilediği gibi sürdürme hak ve olanaklarına kavuşmasını sağlayacak en iyi çözümü bulabilecek, yetkin ve özgür iradesiyle kendi kaderini kendisi tayin edebilecektir.

bir alfabe önsözü

Blenaw Batuk (Harun)'un Çerkes Alfabesi 1335 (1919) yılında Şimali Kafkas Cemiyeti tarafından İstanbul'da yayınlandı. Bu alfabenin ilginç bulduğumuz ve ilginç bulacağınızı umduğumuz önsözünü (günümüzün Türkçesiyle) sunuyoruz.

ANLATIM

Yok olmaktan, asimilasyondan kurtulmak, başka bir deyişle ulusal varlığını korumak istiyen her hangi bir toplumun ilk ve sürekli kaygısı ulusal dilini unutmamak, yitirmemek, tersine, onu, çağdaş ve uygar gereksinmelere göre geliştirmek olmalıdır.

Yarım yüzyıl önce pek küçük ve önemsiz görünen, hatta bir bakıma erimiş, yitmiş sayılabilen Yunan ve Ermeni gibi küçük uluslar da bugün görülmekte olan ulusal gelişmeyi, her şeyden önce ulusal dillerini koruma, yeniden yaratma konusundaki övgüye değer çabalara borçludurlar.

Dünyanın en güzel en eski, aynı zamanda özgürlüğüne, ulusal değerlerine pek düşkün ve bağlı bir ulus olarak bilinen biz Çerkesler, dilimizi derleme ve işlemede gecikmiş isek de onu unutmadığımız gibi ona vrdiğimiz önemi hiç de eksiltmedik.

Dilimizde söylenen ulusal şiirlerimiz, en eski tarih çağları ile ilgili anılarımız, tam bir doğrulukla korunmakta, atalarımızın; sevgili öz vatanımız olan Kafkasya'daki kahramanlık destanlarını yine ulusal şiirlerimiz sürekli olarak yaşatmaktadır.

Çerkes dili, kanımızca çok önemlidir. Her şeyden önce çok eski ve güçlü bir dildir. Bilimsel ve teknik kimi yabancı deyimler bir yana bırakılacak olursa, hiçbir yabancı dile gereksinim duyulmadan her duygu ve düşünce tam anlamıyla anlatılabilmektedir. Her tür kitap yazılabilmektedir. Oldukça zengin bir dildir. Gerçi çağımızın en uygar uluslarında da görüldüğü gibi, dilimizin çeşitli şiveleri vardır. Ancak, sosyal sınıflara özgü, farklı lehçelerimiz yoktur. Törelerimiz, giyimimiz gibi dilimiz de her toplumsal sınıf için tektir. Çok eski tarih çağlarından beri ulusal birliğimiz olmuştur. Dilimizin büyük önemini belirleyen bir başka neden de Uygarlık Tarihindeki İşlevi'dir. Eski Trake'ler Hititler gibi uygarlık yaratan ve yayan atalarımızı günümüze değin yaşatan dilimiz, övünç kaynağı olan tarihimizin bir bölümüdür. Bu yönüyle de onu korumak, geliştirmek en kutsal ve insanlık görevimiz olmalıdır.

Dilimizin derlenmesi ve geliştirilmesindeki gecikme önemli nedenlere dayanmaktadır; İslâm Dininin yayıldığı yerlerde gerçekten güçlü olmakla birlikte dinsel bir dil olan Arapça nice doğu dillerini bilim, edebiyat ve yazı dili olmak üzere kullanılmaktan, geçici de olsa, alıkoymuştur.

Kur'anda her ulusa kendi diliyle Peygamber gönderildiği hakkındaki tanrısal belirtilerin gerçek anlamları üzerinde durulamadı ve bu nedenle Çerkes dili de o çağlarda gerekli ilgiyi görmedi. Bu olayı izleyen çağlarda dış saldırılar nedeniyle Çerkes Ulusu sürekli savaş içinde yaşadı, giderek elli yıl önce Kafkasya'nın saldırıya uğraması Çerkes Ulusu'nu «Büyük Göç» gibi acı bir felâkete itti. Türkiye'de meşrutiyet'e değin süregelen mutlakiyet yönetimi ise Çerkes Ulusu'nu değil dilini kullanıp geliştirmek, tarihini yazmaktan bile acımasızca yoksun bıraktı.

Yukarıdaki nedenlerle ne Abakue İshak Efendi gibi büyük Çerkes düşünür ve bilgininin, Kur'an'ı bile Çerkesçeye çevirme kertesine varan çabaları, ne Şora Negumukue ve Prens Hatokhuşokue gibi kişilerin Rus harfleri ile dilimizin yazılması ve yayılması konusundaki uğraşıları ve ne de Türkiye'de Cavit Paşa gibi Çerkes İtti-

hat ve Teavün Cemiyeti'nin değerli üyelerinin otuz yıl önce çok gizli bir biçimde Litografla bastırıp yayınladığı alfabesi Çerkes Ulusu arasında yeterince yaygınlaşamadı. Bununla birlikte Çerkes Ulusu'nun düşünürleri çirkin bir politika oyunu ile Türkiye'nin geniş, büyük İmparatorluğunda ard düşüncelerle dağıtılmış olan küçük Çerkes grupları arasında Çerkesçenin karşılaştığı büyük tehlikeyi içi sızlayarak görüyor ve izliyordu.

Bu nedenle Meşrutiyetle birlikte oluşan Çerkes İttihat ve Teavun Cemiyeti'nin ilk işi ulusal tarihini, dilini derleyip geliştirmek, gerek Kafkasya'da gerekse Türkiye'de birçok yerlerde ulusal dil ile öğretimi hızlandırmak oldu. Ancak, dilin yazılmasında kullanılacak alfabenin seçilmesi uzunca bir süre tartışılan bir sorun olarak kaldı. Kafkasya'da Abhazya ve Asetin bölgelerindeki soydaşlarımız tümüyle Kyryl harfleriyle okuyup yazmakta ve ulusal kültürü işleyen kitaplar yayınlamakta, Kabardey bölgesinde ise dil uzmanlarımız Kyryl ve Arap kaynaklı harfler arasında kararsızlık içindeydi. Türkiye'deki Çerkes İttihat ve Teavun Cemiyeti ise Guaze gazetesinin 9 Haziran 1327 (1907) tarih ve 12 no'lu sayısında yayınladığı kararnamesinde hem Arap ve hem Latin harflerinin kullanılmasına ve ulusal yapıtlar oluşturulmasına karar vererek, hanginin kesinlikle, aynı zamanda genellikle benimsenmesi gerekeceğini denemelerin sonuna bırakmak zorunda kaldı. Başlangıçta en çok tutan yapıtlar Arap harfleriyle yazılan yapıtlar olmakla beraber, çok geçmeden Arap harflerinin gerçekte 15 - 16 sına özgü kalan temel harflerinin 40'a yakın sesi bulunan Çerkes dillerini yazmaya yetmeyeceği ve özellikle Arap harflerinin gerek baskıda ve gerekse yazıda sözcüğün başında, ortasında ve sonunda gelmesine, ya da başlı başına yazılmasına göre ayrı ayrı biçimler alarak 300 - 400 biçimin oluştuğu ve bunun da giderilmesi olanaksız olan güçlükler, sakıncalar doğuracağı anlaşıldı.

Kafkasya'da kullanılmakta olan Kyryl harfleri ise Lâtin harfleri karşısında her bakımdan yaşama olanağından yoksundu. Ruslar bile kendi harflerinden bir kısmını değişikliğe uğratmak zorunluluğunu duymuşlardı. Hatta kendine özgü Gotik alfabesini kullanan Almanlar bile bu alfabede göz sağlığı açısından büyük sakıncalar

görerek giderek onu bırakmak, yerine Lâtin harflerini almak zorunda kalmışlardır.

Çerkesler ise edebiyatlarının geliştirilmesine henüz yeni başladıklarından, o denli yaygınlaşmış, genelleşmiş bir alfabe ile zenginleşmiş edebi ürünleri, yeni bir yazıya aktarılacak önemli ölçüde ulusal yapıtları bulunmadığından, gerek baskıda, gerekse yazıda en uygun alfabeyi seçme kolaylığına ve olanaklarına sahip idiler.

İşte, yukarıdaki nedenlerle Arap harflerinin çağımızın ve özellikle dilimizin güncel gereksinmelerine kesinlikle yetmeyeceği kanısıyla 1329 yılında Dr. Pçıhaluk Mehmet Ali Bey ve arkadaşları (Met İzzet, Brağun İlyas) tarafından Lâtin harfleriyle yeni bir alfabe küçük bir sözlükle birlikte Cemiyetçe yayınlandı. Bu yeni alfabe artık ulusal alfabe olmaya adaydı.

Alfabenin yayınlanmasından hemen sonra birinci dünya savaşının patlamasına karşın, çeşitli yerlerden gelen görüşler ve değerlendirmeler ancak bir alfabe ile dilimizin kolaylıkla yazılıp okunabileceğini gösterdi. Nice sayın bilginimiz bile bu yeni harflerle, diğer harflerden daha güzel yazabildiklerini açıkladılar. Artık alfabe sorununun dinsel duygularla ilişiği olamayacağı gerçeğini herkes benimsemeye başlamıştı. Gerçekten böyle bir ilgi olamazdı.

Eski Arabistan'da Himyerilerin binlerce yıl önce benimseyip kullandıkları harfler, Avrupa harflerine benzemekte idi. Çerkeslerin Kafkasya'da ve diğer yerlerde bulunmakta olan en eski yazıtlarının Yunan harfleriyle yazılmış olduğu anlaşıldı. Hatta Lâtin harfleriyle yazılmış eski Çerkes yazıtları da bulunmuştu. Kaldı ki atalarımız olan ve bugün de Avrupa bilginlerince «Hitit» diye adlandırılan eski uygarlıkta olağanüstü gelişme göstermiş bir ulusun yani Adığelerin, Anadolu'nun, Suriye'nin çeşitli yerlerinde bulunmakta olan en eski yazılarındaki harf biçimleri Lâtin harflerini doğuran Fenike ve Yunan harflerine temel olmuştu. Böylece, gerçekte İbranilerin bulgusu olan ve bizler için kesinlikle ulusal niteliği olmayan ve tüm uygar uluslarca hemen tümüyle bırakılmış olan Arap (Geldani) harflerinde direnmek, hem dilin, ulusal değerlerin gelişmesine büyük ölçüde engel,

hem de içinde bulunduğumuz çağdaş uygarlığın gerçeklerine aykırı olurdu.

Yukarıdaki nedenlerle, bütün Kafkas boylarının katılmasıyla oluşan ve herşeyden önce bu boyların her birinin dilini işleme, yayma ve geliştirmeyi programında en önemli amaç edinen Şimali Kafkas Cemiyeti gerek yazma ve okuma kolaylığı, gerekse eski tarihimiz ile ilgili olması bakımından Pçıhaluk ve arkadaşlarının Çerkes Teavun Cemiyeti'nin eski kararlarına göre düzenleyip yayınladığı alfabeyi gerek Kafkasya, gerekse Türkiye'de yaşayan tüm Kafkas boyları için genel ve ulusal bir alfabe olmak üzere benimsemiş ve adı geçen Cemiyetin oulşturduğu (Maarif Encümeni) Ulusal okullar için gerekli kitapları bu harflerle yazıp yayınlamaya karar vermiş ve uygulamaya geçmiştir.

Pçıhaluk beyin o zaman Cemiyetçe benimsenip yayınlanan birçok alfabe örnekleri ile daha bir çok değerli yapıtı barındıran ulusal kütüphanenin 1332 (1912) yılında İstanbul'daki büyük yangında yanmış olması üzüntü yaratmış olmakla birlikte, ilkokul öğrencilerine özgü olmak üzere üyesi bulunduğum encümence yeniden bir alfabe yazılması gerekli görüldüğünden Azığe, Lezgi, Çeçen vb. Kuzey Kafkas boylarının herbirinin şivesini, dilini yazıp okumalarına elverişli olacak bu alfabeyi kitabın yaşlılar için olan bu açıklama bölümünde de görüleceği gibi kimi tamamlayıcı değişikliklerle yeniden kaleme aldım. Encümence incelenip onanmış olan bu alfabe, Kuzey Kafkas otohton halklarının Avrupalılarca bilinen «Çerkes» genel isminden dolayı «Çerkes Alfabesi» genel adıyla sunulmuştur. En içten dileğimiz şudur ki, otohton Kafkas halklarında belirgin biçimde görülen töre, giyim ve öz birliğine uygun olarak, yaşadığımız şu yüzyılda uygarlığın gereklerine göre yazılmış olan bu alfabe de her Kafkas boyu tarafından içtenlikle benimsenerek korunsun, ve dünyanın gözdesi olan Kafkafya'nın soylu ulusu yeni ve parlak bir bilimsel gelişme ile ve her noktada tam bir birlik içinde uygarlık yolunda ilerlesin.

Genel parolamız «marje» olsun.

12 Nisan 1335(1919)
Blenaw Bateko

ABAZİN HALKI VE ABAZİN EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ

yismeyl ö.

Kuzey Kafkasya'nın otohton halk gruplarından olan Abazalar (1) bugünkü Karaçay - Çerkessk Özerk Bölgesi'nde yaşayan bir Çerkes boyudur. Yerleşme bölgeleri Kafkasya dağ silsilelerinden doğan Kubina (Kuban), Yinjigduu (Büyük Yinjig), Yinjigçıkum (Küçük Yinjig) ve Gum (Kuma) ırmakları vadileridir. Bu bölgede Abaza nüfusu 30.000 civarındadır. (2) Yerleşme merkezleri Psıj (eski adıyle Darıkuakıt), Karapagua, Alburğan (Biybarkıt), Yinjigçıkum (Yınjiglowkıt), Abazakıt, Abazahable, Tapanta, Malo - Abazinska, Novo - Kuvinsk (Hujçıkum), Staro - Kuvinsk (Huj Duu), Psewuk'edaxa (Kılışkıt), Apsua (Çagarya), Krasniy - Vostok (Gumlowkıt), Kuvaydan köyleri ile Çerkessk ve Karaçayevsk kentleridir.

Bu yerleşme merkezlerinin dışında Karaçay, Nogay, Rus ve Kabardey köylerinde de Abaza gruplarına raslanır. Karaçay - Çerkessk Bölgesi dışında az da olsa Kabardey, Lığey ve Krasnodar - Kray bölgelerinde de Abazalar vardır. (3)

Büyük Göçten sonra Anayurttan ayrılan Abaza grupları Türkiye, Mısır, Suriye, Ürdün'e yerleşmişlerdir. Bugün Türkiye'de yaşayan Abazalar Uzunyayla bölgesinde (dört köy Pınarbaşı'na, Üç köy de Şarkışla'ya bağlı), Sı-

vas'ın Yıldızeli ve Merkez İlçeye bağlı köylerinde, Artova, Tokat, Havza, Samsun yörelerinde bulunan köylerde, Tufanbeyli, Yozgat, Sorgun ve Eskişehir köylerinde oturmaktadır. Ankara, İstanbul, İzmir, Kayseri, Sivas, Eskişehir, Adana, Mersin gibi kentlere yerleşen Abaza aileleri de vardır. Türkiye'deki Abaza nüfusu 10.000 civarındadır. Suriye, Ürdün, Mısır'da yaşayanlar hakkında kesin rakam ve bilgiler henüz yoktur.

Abaza halkının bugünkü Karaçay - Çerkessk Özerk Bölgesine yerleşmesinden önce yaşadıkları bölge hakkında bilgiler vardır. Abaza halkı bugünkü yerleşim bölgelerine (Karaçay - Çerkessk Özerk Bölgesi) 8 - 9. yüzyıldan başlayarak 14. yüzyıla kadar geçen zaman içinde Karadeniz kıyılarından peyder - pey koparak Kuzey Kafkasya'ya yayılmışlardır. Geldikleri bölgenin Karadeniz kıyıları olduğunu kanıtlayan araştırmalar yapılmıştır. Bu bölge, bugünkü Abhazya'nın kuzeyinden başlayan ve Krasnodar - Kray'a kadar uzanan Adler, Lazarev, Tuapse'yi de içine alan kesim idi. Bu bölgede bugüne değin yaşayan Matesta (Mıtsaşta - Ateş yolu), Stansiya Loo (Lowların yeri) v.b. yer isimleri savımızı doğrulamaktadır. İkinci bir kanıtımız. Abazaca ile Apsuwa (Abhaz) dili arasındaki benzerliktir. O çağlarda Apsuwa (Abhaz) ve Abaza (Abazin) halklarının aynı kökten gelen, tek bir halk grubu oldukları tartışma götürmez bir gerçektir.

Bugünkü yerleşim bölgelerine göç başlayınca diğer Çerkes grupları ile karıştılar. Deniz kıyısından göç başlamadan önceki çağlarda bile Abazaca ile diğer Çerkes dilleri arasında benzerlik ve akrabalık vardı. Hatta karakter, davranış, yaşam olarak iki halk grubu benzeşirdi. Her iki halk grubunun (Abaza - Adığe) konuştuğu dillerin aynı kökten oluşu benzeyiş ve kaynaşmayı güçlendirmekteydi.

Abaza halkı, diğer Çerkes boyları (Kabardey, Sapsığ Abzakh, Bjedığu v.b.) içine karışıp yerleşince bu yakınlık daha da arttı. Abaza (Aşıwa, Aşkarıwa) ve Adığe dilleri birbirinden sözcükler, deyimler alarak, birbirlerini zenginleştirerek çağımıza ulaşmıştır. Adığe'lerin yaşayışı, gelenekleri, giyimi, sözlü edebiyatları, kısaca forklörü Abazalarınki ile ayrılmayacak biçimde kaynaşmıştır.

Özellikle folkorik değerleri tek bir birlik içinde erimiş, ve bütünleşmiştir. Bugün bile bu iki halk grubu, birbirine sıkı sıkıya bağlı olarak yaşamaktadır. Hatta Uzunyayla köylerinde yaşayan her Abaza'nın bir Ağıde ailesiyle kan bağı vardır. Bunlar o denli güçlü bağlardır ki, birbiriyle o denli kaynaşmışlardır ki Uzunyayla'lı bir Çerkes, Abaza olsun, Kabardey, Abzakh veya Hatıkuay olsun «Adığe»'yi kendine genel ad olarak seçmiş ve Çerkes sözcüğünün karşılığı olarak benimsemiştir.

Adığe ve Abaza halkları yüzyıllardan bu yana bir arada, iç içe, iyi ve kötü günleri, acıları, seviçleri birlikte karşılamakta, birlikte ağlayıp birlikte gülmektedir.

Yukarıda da açıkladığımız gibi folklorun her iki grup için de benzeşmesi sözlü edebiyat birliğini doğurmuştur. Ancak, tüm benzerliklere karşın, ayrıntılara inilerek yapılacak bir incelemeden her iki halkın sözlü edebiyatlarında küçük farklılıklar görme olasılığı vardır. Abaza Masal ve Destanlarında, Adığe Destanlarına göre daha katı, yalın bir gerçekçilik göze çarpar. Abaza sözlü edebiyatında epik (4) özellik ağır basar. Örneğin ; «Kına Minat Yipha Lı Wored - Kına Minatın kızının türküsü» «Mıjık Yi Wored - Mıjık'ın türküsü», Abaza Nart Destanları (5), (6), Atasözleri ve bilmecelerde bu katı realizm açıkça bellidir. Adığe sözlü edebiyatında bir Huaho (7), bir retorik san'atı zorlaması göze çarpar. Özellikle Kabardey halk destanlarında duygusal yön, süslü ve biçimsel anlatımlar dikkati çeker. Abaza sözlü edebiyatı'nın özelliği yazılı edebiyata geçişte üretilen yapıtlarda da kendini belli eder. Bu özellik Abaza edebiyatının biçimsel doğuşunda büyük anlam taşımaktadır. Örneğin ; Yamçı dergisinin 3. sayısında biyografisini verdiğimiz Tobil Talustan'ın ilk yapıtları olan «Zuli», «Zarilya» da yalın, süssüz ve gerçekçi bir anlatım vardır. Talustan'ın çağdaşı sayabileceğimiz ünlü Kabardey ozanı Şocentsuk Ali ise, yapıtlarında gerçekçiliğin yanı sıra, konuyu süslü ve güzel bir anlatımla dantel gibi işler. Bunun en güzel örneği Kabardey edebiyatının klasik ürünlerinden Kambotre Latsere» adlı poem - roman'ıdır.

Bu süssüz ve realist anlatım şekli Talustan'dan sonra gelen Abaza yazar ve ozanlarında da kendini gösterir. Tobil İsmail, aynı biçim ve geleneği «Azamat», «Dağla-

rın Karanlığı», «Dağlardaki Şafak», «Dağlardaki Aydınlık» adlı romanlarında da sürdürür.

Jır Hamid ve Tseykua Basarbiy aynı biçimde edebiyat ürünleri vermişlerdir. Ancak, Jır Hamid bu biçim ve öze bağlı kalmakla birlikte, Adığe hikâyelerinde olduğu gibi Abaza hikâye ve romanlarının da süslü bir anlatımla yazılmasına yönelmenin müjdecisi olmuştur. Bu konuda belki de Jır Hamid'in Kabardey edebiyat dilini çok iyi kullanmasının etkileri de vardır. Daha sonraları Cıgotan Khali, Thaytsıux Bemırza, Agırba Cemaleddin, Brat Kuçuk, Tanbi Ali, Lağuç Cemaleddin, Çıkuıt'u Mikael, Tlabıça Mira, Dağuıjey Muhaddin, Şhay Katya, Ağeç Muhammed, Meremkhuıl Alimırza, Pşımaxua Abubekir, Şarmat Maharbi ve şu sırada adlarını sayamadığımız sanatçılar Abaza dilini işleyerek sayısız şiir, tiyatro, roman, öykü ve benzeri edebiyat yapıtları vermişlerdir. Abaza dili giderek daha çok işlenen, zenginleşen bir edebiyat dili olma yolundadır.

Sözümüzü Tığu Vladimir, Adzınba Nazir, Tobil - Melbaho Nuriye, Kılış Rauf, Ekba Nazir, Meremkul Vladimir gibi gramer, sözlük çalışmaları ve derlemeler yapan yazarların da bulunduğunu belirterek bağlayalım.

---

1. Abaza deyimi, Yalnız (Aşıwa) halkı, yani Abazinler için kullanılmıştır. Abhazya Abazaları için ise Abhaz (Apsuwa) deyimi kullanılmıştır.
2. Tığu Vladimir, Abaza - Wuris, Ajuar, İzdatelstvo Ensiklopedia Sovetskaya Moskva 1967.
3. Abaza Literatura Aşakugılara, Çerkessk 1966.
4. Epik : destan tarzı gösteren edebi eser.
5. Tığu Vladimir, a.g.e.
6. Meremkul Vladimir, Abazinskiy Narodny Epos Nartı, 1975 Çerkessk.
7. Kabardeyce de güzel konuşma sanatı (retorik) özellikle düğün ve şölenlerde yapılan konuşmalar.

ADIĞEY YAZIN DİLİ EKİM DEVRİMİYLE DOĞMUŞTUR

Yazın dili, ulusun kültürünün görünümü, onun manevi zenginliğinin ölçüsüdür. Halkın en değerli varlığı olarak da her zaman kalacaktır. Yazın dilinin önemli özelliklerinden biri de halkın konuştuğu dile sıkıca bağlı olmasıdır. Bununla birlikte halkın konuştuğu her diyalekt yazın dili olamaz. Yazın dili, halkın konuştuğu diyalektlerin en yetkini olup, herkesçe en kolay anlaşılabilenidir. Kısaca yazın dili, dilcilerin en uygun buldukları diyalekt'dir. Yazın dilinin oluşup gelişmesinde ozanların, yazarların önemli rolleri vardır. Yazın dilleri bunların yapıtlarında sağlamlaşır, yetkinleşir ve geniş halk yığınlarının malı olur. Yazın dilinin geliştirilip güzelleştirilmesinde ,dilbilimcilere, basına ve bütün kültür görevlilerine önemli görevler düşmektedir.

Yazın dilinin oluşumu, yazı diline bağlıdır. Yazı dili olmadan yazın dili olamaz. Ancak yazı dili ile yazın dili aynı zamanda başlamazlar. Yazın dilleri, yazı dilinden çok sonraları başlar. Tarihin derinliklerinden gelen kimi yazın dillerinde durum böyledir. Örneğin ; Rus, İngiliz, Fransız ve benzeri yazın dillerinin başlangıcı, yazı dil-

lerinin başlangıcından çok sonraları olmuştur. Bunun nedeni, bu dilleri konuşan halkların sosyo - ekonomik yaşantılarının gelişmemiş olması sonucu, yazı dillerinin toplumsal görevlerinin az oluşu idi. Bu dillerin, yazın dillerini yaratabilmeleri için toplumun sosyo - ekonomik yükselmesini sağlayacak koşulların oluşması gerekiyordu.

Adığey yazın dilinin durumu değişiktir. Adığey yazı ve yazın dilleri aynı zamanda başlamıştır. Bu nedenle Adığey yazı ve yazın dilleri aynı anlamda kullanılmaktadır. Ekim devrimine kadar - Adığey yazın dilini etkileyebilecek ölçüde - bir yazı dili olmayan Adığe'ler bu devrimden sonra yazın dillerini yaratabilme olanaklarını elde etmişlerdir. Bu olanaklardan birincisi ; dilin toplumsal görevlerinin geliştirilmesi, halkın kendi dili ile okuyup - yazabilir, öğrenim görebilir duruma gelmesidir. Böylece Adığey dilinin toplumdaki işlevi büyük ölçüde artmıştır. İkincisi ; dilin gelişiminin bilimsel yöntemlere dayandırılmış olması, anadille eğitim yapan okulların arttırılması, sanatsal ve politik nitelikteki gazete, dergi ve kitapların çoğaltılması ve çeşitli sözlüklerin hazırlanmış olmasıdır. Üçüncüsü ; bu işleri yürütecek ulusal kadroların yetişmiş olmasıdır.

Adığey dilbilimcisi Aşhamafe Davut, Adığey düz yazısının kurucusu yazar Ç'eraş Tembot, Adığey nazmının kurucusu Hatko Ahmet, Doç. Namitoko Yusuf ve benzerlerinin Adığey yazınının yaratılmasındaki katkıları büyüktür. Ayrıca Hatane Abdul, Hatana Ayişet ve Huwaj Mahmud da bu işlerin başarılmasında canla - başla çalışmışlardır.

Adığe halkı yazı dilinin ve kültürünün geliştirilmesi gereksinimini öteden beri duyuyordu. Bu uğurda Adığe aydınlarından Net'awko Hacem, Bersey Wumar ve Negumo Şore gibileri çok gayret göstermişlerse de çarlık devrinde olanak bulamamışlardı. Sosyalist Ekim Devrimi'nden sonra halkımız kendi diliyle okuyup - yazma olanaklarını elde etmiştir. Adığe yazın dili Ç'eraş Tembot'un ilk yazıları ve Hatko Ahmed'in ilk şiirleriyle doğmuş olmasına karşın çabuk ilerlemiş ve büyük gelişmeler kaydetmiştir. Bu gelişmede, yazın dilimizle yazılan

yapıtların yalnız ülkemizde değil, başka ülkelerde de okunmasının, Adığey Tiyatrosunun çalışmalarını bu dille sürdürmesinin, Adığey Radyosunun ve Sosyalist Adığey Gazetesi ile Zekoşnığ dergisinin de yayınlarını yine bu dille yapmasının büyük etkisi bulunduğunu söyleyebiliriz.

Yazın dilinin doğru temellere oturtulması ve sağlam ölçülere dayandırılması bu dile temel olacak olan diyalektin doğru olarak saptanmasıyla mümkündür. Yazın diline temel olacak olan diyalektler iki şekilde ortaya çıkmıştır. Bunlar, politik, ekonomik veya kültürel merkez durumunda bulunan bölgenin diylekti veya o toplumdaki büyük yazarların, yapıtlarını vermiş oldukları diyalektlerdir. Örneğin; Rus Yazın Diline Moskova diyalektinin, Fransız yazın diline Paris Diyalektinin temel olmasının nedeni, Moskova ve Paris'in bu ülkelerin politik, ekonomik ve kültürel merkezi durumunda bulunmalarıdır. İtalyan yazın diline Toskonya diyalektinin temel olmasının nedeni ise büyük İtalyan yazarlarından Dante Bokaccio ve Petrark'ın Yapıtlarını bu diyalekt ile vermiş olmalarıdır. Adığe dillerinin oluşması ise bu kurallara uymamaktadır. Burada politik, ekonomik, kültürel merkezin veya yetişecek ünlü yazarların yazın diline temel olacak diyalekti oluşturmalarını beklemek için zaman kalmamıştır. Adığey dilinin yeni kazandığı büyük toplumsal görevlerini yerine getirebilmesi için acele olarak yazın dilinin oluşturulması gerekiyordu. Bu nedenledir ki, Adığey yazın diline temel olacak olan diyalekti dilbilimcilerin kendi çalışmaları ile bulmaları gerekiyordu. Dilbilimcilerin kendi konuştukları ve alıştıkları diyalekti temel almaları uygun düşmezdi. Dilbilimcilerin Adığey yazın diline temel alacakları diyalektin Adığey dilini konuşanların tümü tarafından anlaşılabilmesi gerekiyordu. İşte bu durumlar göz önüne alınarak Ç'emguıy diyalekti Adığey yazın diline temel alınmıştır.

Şimdi Adığey yazın diline temel olan diyalektin seçimi konusunda Adığe Dilbilimcilerinin neler söylediklerine bakalım.

Prof. N. F. Yakovlev ve Doç. D. A. Aşhamaf tarafından 1930 yılında çıkarılan Adığey dilinin kısa grameri

(Kratkaya Grammatika Adığeyskogo Yazıka) adlı kitapta «Ç'emguıy diyalekti yazın diline temel olmaktadır. Bu nedenle Adığey dilindeki sesli ve sessizleri bu diyalekten veriyoruz» denmektedir.

Bu iki yazarın 1941 yılında hazırladıkları Adığey Yazın Dilinin Grameri (Grammatika Adığeyskogo Literaturnogo Yazıka) adlı eserinde «Ç'emguıy diyalekti üzerine yazın dili kurulmuş oldu, bu aynı zamanda Bjedıuğ, Şapsığ ve Abzakh diyalektlerin elementlerini de kapsamaktadır.» denmektedir.

Temel diyalekt konusunda her iki yazarın aynı görüşte olmadıklarını öne süren kimi dilbilimciler de vardır. Örneğin ; Mıhamecane Yusıf 5 Mart 1968 tarihli Adığey Pravda Gazetesindeki makalesinde Aşhamafe Dawıt'ın Yakovlev'den ayrı olarak kendi başına yazdığı yazılarında Bjedıuğ - Ç'emguıy diyalektini temel olarak alma yanlısı olduğunu, Çemguıy diyalektinin tek başına temel olmasının Yakolev'in görüşü olduğunu, Aşhamaf'ın bu görüşü paylaşmadığını yazmaktadır.

Burada, Aşhamaf'ın görüşlerini açıklığa kavuşturmak için, yazın dilinin kuruluşu, ilerlemesi ve gelişmesi konusundaki «Tratkiy Obzor Adığeyskih Diyalektov» adlı eserine bir göz atalım. Aşhamaf'ın yazın dilinin diyalektlerle ilişkileri hakkındaki toplum teorisi şöyledir ; «Sovyet iktidarından sonra Cumhuriyetlerde oluşan ekonomik ve kültürel düzen nedeniyle, dilin çeşitli diyalektleri birbirine karıştı, hızla ilerleyen ulusal yazın dilleri kimi diyalektleri tasfiye etti.» Yazar bu görüşten kaynaklanarak Bjedıuğ - Ç'emguıy diyalektinin yazın diline temel olduğunu yazmaktadır. Aynı yapıtta yine bu konuda şöyle demektedir : «Bjedıuğ - Ç'emguıy diyalektleri üzerine yazın dilinin kurulduğu yıllarda bu iki diyalekt kendi özelliklerini bir diğerine karıştırmakta idi. Adığey'in ulusal yazınının yeni başladığı bu yıllarda genç yazın dili, ders kitapları ve gazetelerde Ç'emguıy diyalekti temel alınarak yazıldığından bu diyalekt kendi özelliklerini Bjedıuğ diyalektine geçiriyor, Bjedıuğ diyalekti de kendi fonetik ve morfolojik özelliklerini yitiriyordu. Aşhamaf Dawıt bazı örnekler verdikten sonra şu sonuca varıyordu : «Yazın diline temel olacak olan

diyalekt bugüne değin belirlenmemiş olduğundan, ders kitapları, gazeteler, sanat yapıtları ve çeviri yazıları Ç'emguıy elementleri çoğunlukta olmak üzere Bjeduğ Ç'emguıy diyalektlerinin karmasıyla çıkıyordu. Ç'emguıy elementlerinin çoğunlukta olmasının nedeni bu diyalektin ses düzeninin daha uygun olmasıydı. Birbirine karışan bu iki diyalektten Ç'emguıy diyalektinin ilerlemesinin daha elverişli duruma gelmiş olmasıydı. Örneğin; Ç'emguıy diyalektinden ıslıklı sesler düşmüştü.

Ses düzeni daha yetkin olan Ç'emguy diyalekti Kabarday diyalektine de daha yakındı.»

Yukarıda belirtilen öğeler göz önüne alınmaksızın yazın dilinin kurulamayacağını söyleyen yazar şu sonuca varmaktadır: «Yukarıda sözünü ettiğimiz özellikler, ilk anda Bjeduğ ve Ç'emguy diyalektleri arasındaki farkı küçükmüş gibi gösterirse de bu durum, Okullarda güçlükler doğurmakta, Çevirmenler, Yazarlar ve Redaktörler arasında anlaşmazlıklar yaratmaktadır. Bu nedenle geliştirilmesi daha uygun olan Ç'emguy diyalekti temel alınarak oluşturulan yazın dilinin ilerletilmesine yardımcı olmak gerekir.»

Yukarıda sözünü ettiğimiz özellikleri bir araya getirdiğimizde Mıhamecane Yunus'un görüşlerinin doğru olmadığı görülür. Aşhamafe Davut'un «Bjeduğ - Ç'emguy diyalekt», «Ç'emguy Diyalekt», terimlerini bir arada kullanmasının nedeni, her iki terimi aynı anlamda saymasıdır. Bu iki terimi aynı anlamlı yapan, Bjeduğ Diyalektindeki Fonetik ve morfolojik özelliklerin yazın dilinde kullanılmasının olanaksız olmasıdır. 1936 yılında Ülke Yürütme kurulunun kabul ettiği «Adığey Orfografisinin Plânı» ve 1940 yılında yayımlanan «Adığey Orfografi Sözlüğünde» Bjeduğ diyalekti formlarının yer almaması Aşhamafe'in görüşlerini doğrulamıştır.

Filoloji bilimleri doktoru Ç'eraş Zeynep 1959 yılında Sosyalist Adığey Gazetesinde yazın dilinin temel kurallarının bozulmasının doğru olmadığını, kuralların korunması gerektiğini belirterek şöyle demektedir: «Çalışanların kültürünü yükseltecek olan özelliklerden biride yazın dilidir. Yazın dili açık, düzenli, anlaşılır olmalı; çalışanlara güç gelmemelidir. Vatan savaşından ön-

ceki yirmi yıl içinde böyle bir yazın dilini kazanmış bulunmaktayız. Bunun temeli Ç'emguy diyalektidir. Ç'emguy Diyalekti okuyup yazmak için daha elverişli, fonetik kuruluş bakımından daha uygundur.»

Bütün bunlar çeşitli yazarların Ç'emguy diyalektinin Adığey yazın dilinin temelini oluşturduğu görüşünü doğrulamaktadır. Günümüzde bilimsel kurallara uygun birçok sözlük yayımlanmıştır. 1968 yılında çıkarılan Adığey Orfografi sözcüğünün önsözünde yazarları şöyle demektedir : «Bu sözlük Adığey Ülke Yürütme Kurulunun uygun gördüğü orfografik ölçüler temel alınarak oluşturulmuştur.» Bu ölçüler herkesçe bilindiği gibi Ç'emguy diyalektinden alınmıştır. Bütün bunlardan Adığey yazın dilinin gelişiminin yalnızca Ç'emguy diyalektine bağlanmış olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Yazın dili Ç'emguy diyalektinin bir çok fonetik ve gramatik formlarını almamıştır. Diğer diyalektlerden, özellikle Bjeduğ diyalektinden aldığı sözcükler ile fonetik ve gramatik formlar da Adığey yazın dilini zenginleştirmektedir.

Yazın diline giren sözcük ve formlar çoğaldıkça yazın dili daha da gelişecek yetkinleşecektir. Ancak bunların yazın dilinin ölçülerine göre kullanılması gerekmektedir.

Elli yıl içinde Adığey yazını doğru yol izlemiş, oturmuş ve büyük gelişme göstermiştir. Gelecekte daha çok gelişeceğine kuşku yoktur. Günümüzde bu konuda tartışma yersiz olduğu gibi zamana da ters düşmektedir. Bütün Adığe aydınlarının görevi yazın dilimizi sağlamlaştırmak, güzelleştirmek, güçlendirmek için bütün güçleriyle çalışmaktır. Yazın dilimizin gelişmesi dil bilimcilerin önüne yeni sorunlar getirmiş bulunmaktadır. Yazın dili ile diyalektler arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemek, Adığeyce ve Kabartayca arasındaki yakınlığı daha iyi gösteren fonetik ve gramatik formlar üzerinde daha ileri çalışmalar yapmak ve fonetik ve gramatik yönünden Bjeduğca Adığeyce üzerindeki etkilerini daha iyi belirliyebilmektir.

Filoloji Bilimleri Kandidatı
ŞAWKUE jorj'den Çev : Çetav İ.

abazinlerin kökeni

Çev. yismeyl özdemir

Abazin (aşwa-aşkarıwa) halkından söz açılınca **Ahbaz (Apsıwa)** halkını anımsamak gerek. Her iki halkın kökeni yakındır biribirine, Uzun çağlar aynı bölgede varolmuşlardır.

Abazinler ve Abhazlar, **bazğ (Bask)**, **Sanığ** veya **Psıl** adları ile anılan aynı atalardan türemedir. Bu günkü Abhazya'da herhangi bir yaşlıya «ataların nerelidir» diye sorulduğunda «Apısnı (Abhazya)lı dır.» diye yanıt verir. Bu yanıt Abazin halkının ataları olan **Zigh**'leri de kapsar. Bu durumda bir soru gelir aklımıza, «O halde bu halk nerede yaşardı?»

Psıl'lar Abhazyanın daha üst tarafında yaşarlardı (2) Onlara çok yakın olan dağlık bölgede ise Misimyan denen kabileler otururdu. Psılların güney batısında Karadeniz kıyılarında ise **Basğ**'lar otururdu. Bu halkın yurdu Bzıb ırmağına kadar uzanırdı. Bu bölgenin daha güney batışında ise, Psou suyuna kadar olan yerler Sanığ'ların yurdu idi. [illegible]'ler ise bu topluluğun batısında yerleşmişti. Saydığımız bu gurubları [illegible] ve dil bakımından biribirlerine çok yakın idiler.

Bilinen çağlardan bu yana Misimyanların yurdundan dağların kuzey yüzüne gelen yollar açıktı. Bu yollar Sançar, Marıhu, Kulhor dağ geçitlerinden kuzeye bağlanırdı.

Yukarıda saydığımız halk toplulukları Abhaz (Apswa) ve Abazın (Aşıwa-Aşkarıwa) halklarının ortak atalarıdır.

Başta da belirttiğimiz gibi Abazin Halkının ataları Zigh'ler, Sanığ'ların komşusudur. Tarihi araştırmalar ve destan incelemelerinden anlaşıldığına göre bilinen ilk Abazin toprakları Abhazyanın Kuzey doğusunda başlayan ve Tuapse de karadenize ulaşan bölge idi. Bugünkü Abazinlerin bir bölümünün Abhazyadan ayrılarak Teberda vadisine gelişlerini anlatan öyküler, yukarıdaki açıklamayı çağımıza dek getirmektedir. Diğer halk destanları ve öyküleri ise bu günkü Abazin halkının bir bölümü olan Aşkarıua'larla bir küçük Aşıwa gurubunun Abhazya'dan ayrılarak bu günkü Karaçay-Çerkes bölgesine geldiğini anlatır. L. Lavrov'un yazılarından anlaşıldığına göre Abazinler, Adler, Tuapse Lazarev bölgelerinde yaşardı. Abazin Köyleri Soçi'nin kuzey batısına kadar olan bölgelerde dağınık biçimde yerleşmişti. Bu bölgelerdeki yer isimleri Abazinlerin, tarihin geçmiş çağlarında bu bölgelerde yaşadığını kanıtlamaktadır

Geçmiş çağlardan kalan belgelerden anlaşıldığına göre, Abhazlar ve Abazinler Bask'larla (Basğ) aynı derecede yakındır. (Hatta Abzekhlerin bile bu yakınlıkta payı vardır).

L. N. Lavrov'a göre Aşkarıua halkı Adler ile Gagre arasındaki bölgede yaşardı. Bunların Kuzeybatısında ise T'ap'anta (Aşıua'ların bir başka ismi) kabileleri otururdu. Birinci yüzyılın ikinci yarısında Karadeniz kıyılarında feodal toplum biçimi oluşmağa başladı. Bu çağlarda Abhazya'da Krallık yönetimini ve Ahbaz Kraliyet hanedanlarını görüyoruz. Psıl ve Sanığ kabilelerinin de Ahbaz Krallığına bağlandıkları anlaşılmaktadır.

Konu ile ilgilenen bilim adamlarının anlattıklarına göre, önce Abhaz (Apsıwa) halkı ortaya çıkmıştır. Daha sonra Abhazlardan ayrılan gurublar Abazin halkını oluşturmuştur. Z. V. Ançabadze adlı araştırmacı «Abazğ veya Bazğ ismi Abhazlardan olan bir halk gurubunun ismidir. Bunlar Abazinlerdir. Bunlar şimdi Kuzey Kafkasya'da yaşamaktadır. Bu halk T'ap'anta (Aşıwa) ve Aşkarıwa kollarından oluşmaktadır» der.

L. İ. Lavrov ise başka bir görüşü savunur. Lavrov'a göre: «Abazinler Abhazya'da yaşamamıştır. Karadeniz kıyılarında, Kuzey batıda yaşamışlardır. Lavrov şöyle yazmaktadır. «Abazinlerle Abhazların dillerinin benzerliği, yüzyıllar boyunca Abazin halkının ataları ile Abhazların komşu olmasından ortaya çıkmıştır.»

«Kuzey-Batı Kafkasya Halklarının ortaya çıkışı» üzerine L. İ. Lavrov'un araştırmalarında şu sözlere de raslanır. «Abazinler, Karadeniz kıyılarında yaşayan, Abhazlarla komşu olan ve fakat onlarla kaynaşmayan halk'lardandır» Abazinler XIV ve XV yüzyıllarda Kuzey Kafkasya'ya (Dağların Kuzey Yüzüne) göç ederek yerleşmişlerdir. Bu nedenlerle, dilleri üzerine araştırma yapan bilginlerin yazılarına bakalım. S. H. Bğabja'nın yapıtı «Abnez dilinin Bzib diyalekti»inde Abnaz ve Abazın dillerinin karşılaştırılmasında yazar şöyle bir sonuca varmaktadır.» Bu konuda bilinen, Abhaz ve Abazinlerin dil kurgusu bakımından aynı, fakat konuşma olarak farklılık gösteren halklar olarak yanyana yaşamakta olduklarıdır. Diyalekt ayrılıklar önceleri pek fazla değildi, Giderek arttı. Şimdi bile her iki dilde benzerlik çoktur. Gramer açısından ve sözcük olarak benzeşim büyüktür. Bu benzeşime en uzak kalan T'ap'anta (AşıWa) diyalekti ile konuşanlar bile Abhazlar'la anlaşabilir.

Bu iki halkın dil benzerliği üzerine K. V. Lomatidze şöyle der : T'apanta (Aşıwa) konuşma biçimi, Aşkarıwa ve Apsıwa konuşma biçimlerinin gramatik gelişme uslubunu korumuştur. Aşkarıwa konuşma biçimi ise Aşwa ve Apsıwa konuşma biçimlerinin her ikisine yakındır. Arada bulunan bir diyalekttir.» «Abazin halkının tarihi ve dili üzerine çalışan A. Genko'nun yapıtı Abazin Dilinde Abazin sözcüğü ile ilgili şöyle bir bölüm vardır : «Kuzey Kafkasyanın diğer Çerkes halkı olan Adıge'ler güney komşuları olan, karadeniz kıyısında yaşıyan bütün halklara (Abaze) derlerdi.»

Bu iki dil üzerine araştırma yapanlar, L. Lavrov'un «Dillerin benzeşmesi bu iki halkın komşu oluşundan dolayıdır» sav'ı yanlış bir değerlendirme sayarlar. Z. V. Ançabadze'nin şu sözleri de L. V. Lavrov'un savına uymaktadır.: «Dil birliğinin halkın kültür benzeşiminden doğ-

duğu kabul edilemez, çünki, dil kültürün temelidir. Sorun, dillerin benzeşimi değil, gramer benzeşimidir, köken olarak sözcük benzeşimidir. Abazinlerin ve Abhazların dillerinde gramer ve sözcük birliği vardır. Bu benzerlik Kültür yakınlığından doğmaz. «Yukarıda sözünü ettiğimiz diğer araştırmacıların görüşleri de bu görüşe uymaktadır.

Abazinlerin atalarının Karadeniz kıyılarında, Soçi, Tuapse, Lazarevsk yörelerinde Abhazya ile komşu olarak yaşadıkları doğrudur. Ancak, bundan, bu çağlardan önce Abazin ve Abhaz halklarının dil olarak, kültür olarak yerleşme bölgesi olarak, aynı halk olmadıkları sonucu çıkmaz.» demektedir, Z. V. Ançabadze.

Açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere Abazin halkının tarihini aydınlığa çıkartmakta Z. V. Ançabadze'nin görüşünü gerçeğe daha yakın kabul etmekteyiz. Ancak, Abazinlerin halk olarak, toplum olarak kendilerine has bir düzen kurarak Abhazlardan ayrıldıkları görüşüne de tam olarak katılmamaktayız. XV ve XVI yüzyıllarda, Abazinlerin Kalabalık guruplar halinde Kuzey'e göçmeleri sırasında Abhaz dilinden ayrı olarak, Abazin dili oluşmuş durumdaydı.

Ançabadze'nin savını zayıflatan bir durum daha görmekteyiz: Bu gün Adıgey ve Abhazya da, bu bölge halkları içinde diyalekt farklılığını yitirmemiş Abazin gurubları ve köyleri vardır. Abhazlardan kopma olduğu savunulan Abazin halkının bir bölümünün dil özelliğini koruyarak yine Abhazlar arasında yaşaması Ançabadze'nin savının tersine bir durumdur. Bu gün bile Abazin gurupları Aphazya'nın Ahçıps, Psanman, Psıxu, köylerinde ve Adıgey'in Kuaş-Hable, Ulsk, Ulap köylerinde yaşamaktadır. Bu durum ise Abazin halkının Kuzeye göç etmesinden önceki yüzyıllarda da var olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu sav'ı doğrulayan bir belge daha var elimizde: 20 Temmuz 1864 tarihinde Varp yöresinde bulunan bir Rus birliği komutanı kendi üstlerine yazdığ bir mektupta şu satırlar vardır : «Psıhu halkından olan 105 ailenin Huıj vadisine yerleşmek için izin istediklerini size duyurmayı görev sayarım» Sözü geçen aileler bu gün Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesinde, Yinciğ ırmağı vadisinde Büyük Huıj

köyünde yaşayan Abazinlerdir. (3) Arşivlerde saklı olan bir belge daha var, bu belgede de şöyle denmektedir : «Tuapse de Abzekh'lerle birlikte, Abazinlerin Barakey kolu (4) Çarlık yönetimi yasalarına uyacaklarına ilişkin yeminde bulundular» 1826 dan 1832 yılına dek, Kafkas dağlarında yaşayan halklardan söz eden etnografik ve istatistik belgelerinde, 10. yüzyılda bile Abazinlerin halen Abhazlar ve Adıgeler arasında yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu belgelerden birinde şöyle denmektedir: «Apsını (Abhazya) da Abazin ve Abhaz adlarında iki halk gurubu yaşamaktadır. Bu halklar kendilerini Abhaz ve Abaze olarak isimlendirmektedirler».

Şimdi Abazinlerin halk olarak ortaya çıkışını inceleyelim : Bu çıkış 600 üncü yüzyıllardan önce olmaktadır. Çünki, bu yüzyıllarda Abhazya'da ve diğer Karadeniz kıyısı halklarında gördüğümüz gibi, feodal oluşum henüz başlamamıştı. Bilindiği gibi halkların doğuşu, oluşumu, sınıfsal toplum oluşumuna bağlıdır. Kuzey Batı Kafkasya da halkların ortaya çıkış feodal yıpılı toplumun doğuşuna bağlıdır. Zira bu bölgede yaşayanlar arasında eski Köy-cemaatlerinin oluşumu kölecilik aşamasından feodal döneme ulaşmıştır.

6 ncı yüzyıl içinde feodal düzen öncesi yaşamının özelliklerine de raslanmaktadır. 6. yüzyılın sonu ve 7. yüzyılda Kuzey Batı Kafkasya'da yaşayanlar (Zıghlerle birlikte) arasında feodal yapı oluşmaya başlamıştı. Daha sonraları 7-8 ve 9. yüzyıllarda Abhazlar halk olarak oluşumlarını tamamlamışlardır.

8. Yüzyılda Kuzey Abazaları (Abazinler) arasında Ghambısta (Soylu) sözcüğü ve bu sözcükle nitelenen sınıf ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi varlıklı soylu ailelerin hayvan sürüleri vardı. Karadeniz kıyılarındaki dar şeritte ise kalabalık hayvan sürülerini doyuracak otlaklar yoktur. Abhaz, Abazin ve Gürcü soylularının hayvanlarına yetecek otlak bulunamayınca, Çaylak sorunu, daha kuzeye göç etme zorunluğunu doğurmuştur. Böylece Abazinlerin Kuzeye göçü başlamıştır.

Abazinlerin Kuzeye göçlerinin nedeni ve göçün nasıl yapıldığı bu güne dek tam olarak aydınlığa kavuşturulamamış ve tartışmalı kalmıştır. Devrimden önce Çarlık

dönemindeki araştırmacılar Abazinlerin kuzeye toptan gelmediklerini peyder pey göç ettiklerini söylemektedirler. Bu konuda bu güne dek sağlam bir görüş birliği doğdu denemez. J. Guldenştayn, S. Boronevsky, L, Lule, Abazinlerin 17. yüzyılda Kuzeye geldikleri savını koymuşlardır. Bu savın yanlış olduğunu elimizde bulunan yazılı bir belge Yeğbağlıkhue Dudarıkhua adlı Abazin prensinin 1555 yılında Khabardey elçileri ile birlikte bölgenin (Kuzey Batı Kafkasya) temsilcisi olarak Moskova'da, Çar nezdinde uzun süre kaldığını saptamaktadır.

16. YüzyıldaAbazinlerin Kuzey'e (Bu günkü Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi) ve Adıghey'e yayıldıklarını belirten Ekaterine Kuşeva'nın yazıları vardır. Kuşeva'nın «Kuzey Kafkasya Halkları ile Rusya ilişkileri» adlı yapıtında 1570 yılında yazılan bir belgeden söz edilmektedir. Bu yazıda: «Büyük Khaberdey Prensi Temrıkua, Abazinler ve Besleneylerin yardımına geldi» cümlesi vardır. Bu belgeler yukarıda açıkladığımız yazarların ileri sürdükleri (17 yüzyıl) tezinin doğru olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Abazinlerin kuzeye yerleşmelerinin bu yazarların belirttiği tarihlerden çok önce olduğu böylece kanıtlanmaktadır.

Diğer bir gurub yazar Abazinlerin kuzeye göçünü daha eski çağlara götürürler. N. F. Yakovlev'e göre 11. yüzyılda Abazinlerin Kuzey göçü başlamıştır. A. H. Genko'ya göre : T'apanta (aşıwa)lar 12 ve 13. yüzyıllarda, Aşkharıwa'lar ise 14. yüzyılda Kuzey'e gelip yerleşmişlerdir.

Elimizdeki belgelere göre 1239-1240 yıllarında Moğollar Kafkasya'ya saldırmışlardı. Saldırının ağırlığı karşısında sıkışan kıyı halkları Moğolların ulaşamıyacağı sarp dağ vadilerine çekildiler. O yıllarda Kafkasyada Halkları etkile yen trajik olaylar ve kıyımlar olurken, Abazinlerin göç açısından pek etkilendiklerini sanmıyoruz. Abazinler arkada bırakacakları otlak ve yaylaktan daha uygun bir yer bulup yerleşme zorunluluğu duyarak göç etmişlerdir. Kafkas dağlarının etekleri Moğol egemenliğine girerken, halk Moğol barbarizminden kurtulmak için dağlara sığınırken, bu faciayı göre göre Abazinlerin aynı bölgeye göç etmek isteyecekleri gerçeklere uymaz. Bu yerdeğiştirme [illegible]avı üzerine başka görüşler de ortaya atılmıştır. Z. V.

Ançabadze Abazinlerin 13 ve 14. yüzyıllarda (Aşıwa'lar) kuzeye yerleştiklerini söyler. Bu düşünce Abazin konuşma dilindeki kimi sözcüklere ve bunların karşılaştırılmasına dayanır. Abazince'de K'atan, (Pulluk) Abhazce'de «K'utanı» yani saban anlamına gelen bu sözcük 12. yüzyıla kadar Abazince ve Abhazca'da yoktu. Bu müşterek sözcüğe bakılarak Abazinlerin 12. yüzyıldan önce kuzeye yerleşmedikleri tezi savunulmuştur.

12., 13. ve hatta 14. yüzyıl sonuna kadar kuzeydeki olaylar ve kargaşalık buraya bir halkı çekmez. Aksine, ürkütüp uzaklaştırır. Zira. 14. yüzyıl sonlarına doğru Orta Asyalı Timur'un orduları Kuzey Kafkasya'ya saldırmıştı. Acımasız bir fırtına, önüne geleni yok eden, taş taş üstünde bırakmıyan bir yıkımdı Timur ordusu. Bu istila yıllarında Kuzeydeki yaşam güçlükleri karşısında Abazinlerin bu büyük saldırıyı göğüsleyerek kuzeye yerleşebilmeleri zordur. Saldırganlar XV. yüzyılın başlarında Kuzey Kafkasya'yı boşaltarak çok geniş yaylak ve yerleşim bölgeleri bıraktılar. Toprağı az olan, deniz kıyısında yaşayanların, boşaltılmış geniş topraklara göz koyması olağandır. Abazinlerin Aşıwa kolunun XV. yüzyılın başlarında bu topraklara yerleşmiş olmaları gerekir. Göç uzun bir zaman bölümü içinde peyder pey olmuştur. Askarıwa abazinlerinin kuzeye göçü ise XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde olduğu sanılmaktadır.

Aşkarıwa'ların bir bölümünün (Barakey Kabileleri) o çağlarda eski yerlerinden henüz ayrılmadıklarını saptayan, 1882 yılında basılmış «Russkaya Strarına» gazetesinin 27. cildinde Berje'nin «Kafkas İnsanlarının Göçleri» makalesi vardır. Yine 1843 yılında basılan «Abhazya'nın Tarihi» adlı yapıtta, Apısını (Abhazya) toprağının nerelere dek uzandığı anlatılırken şöyle bir bölüme yer verilmiştir.: «Bzıb ırmağı kıyılarından olupta Huıj vadisine yerleşenlerin liderleri şöyle demiştir: Bzıb (abhazya'da) kıyısından Huıj (Karaçay-Çerkes'te) vadisine yerleşirken tüm mallarımızı kaybettik» 1830 yıllarından 1860 lara kadar Abazinlerin nüfusu üç katına çıktığına göre, onların 17. yüzyılda Kuzeye yerleştikleri savını nasıl kabul ederiz. (Buradaki Nüfus Artışı yalnız Aşkarıwa'ları kapsıyor).

650 Aşkarıwa sülalesinin göç edebilmesi için ikiyüz-

yıl geçmiştir. Arşiv belgelerinden anlaşılacağı üzere 19. yüzyılda Kuzeye göç edenlerin sayısı giderek artmıştır. Yukarıdan beri yaptığımız açıklamalar sonunda şöyle bir sonuca ulaşabiliriz. Aşıwa Abazinlerin 15 ve 16. yüzyıllarda Kuzeye yerleşmişlerdir. Aşkarıwa Abazinlerinin ise 18. yüzyıl ortalarına kadar Kuzeye göçlerini sürdürmüşlerdir. Son Aşkarıwa göçünün 1864 yılında yapıldığı bilinmektedir. Dağı aşan Abazinler önceleri Teberda, Kubina, Yinçiğ, vadilerine Guım ve Malka ırmakları kıyılarına yerleşmişlerdir.

Abazinler 18. yüzyılda iki diyalekt ile konuşan karma bir halktı. (Aşıwa Aşkarıwa) Aşıwa'lar ayrıca 6 bölüme ayrılmaktadır. Tatar ve Türklerin (Altı Kesek Abaza) deyimini kullanmaları bu nedenledir. (5) Her gurub kendi prenslerinin aile ismini almıştır. Bu grublar şunlardır.

1 — Looğ'lar : 18. yüzyıl ortalarında, kendilerine bağlı ailelerle birlikte Kubina, Guım, Malka, yörelerinde raslanmaktadır. L. Lavrov'un yazılarına göre «1802 yılında Guım kıyısında Looğ'lara bağlı 150 Abazin aile yaşamakta idi. «Anlatılan olaylara göre Krasna-Vostok Köyü (Eski adı ile Guım Looğkıt) nün kuruluşu şöyledir. Bu köy halkı önce Psitu yöresi, sonra Teberde vadisi, Khabardey bölgesinde Wuırda dağı etekleri, Proçnokopskaya yöreleri, Zolka suyu kıyıları, Aşkuakuan, Bakşıt yamaklarını dolaştıktan sonra 1861 yılında Guım ırmağı kıyısındaki bu günkü köy yerini seçerek yerleşmişlerdir.

Kubina Köyü (Eski adı ile Kubina Looğkıt) : Yaşlıların anlattıklarına göre ilk yerleşme yerleri bunların da Guım ırmağı kıyısı idi. Daha sonra Kardanığ suyu kıyılarına gitmişlerdir. Oradan da ayrılaark Uçkul'a yerleştiler. Uçkulu bıraktıktan sonra 1862 yılında bu günkü köyü kurmuşlardır. A. N. Genko'nun belgelerine göre Yinciğçıkuın (Küçük Yinciğ) köyü aşıwaları Gunahçır'dan ayrılarak Uçkul'a yerleşmişler, daha sonra 1861 yılında bu günkü yeri seçmişlerdir.

2 — Bibard'lar : (Bu günkü Albırğan Köyü'nü Kuran Aşıwalar) Dağların kuzey yamaçlarına gelince önceleri Küçük Yinciğ ve Kubina kıyılarına yerleşmişlerdir. 1787 yılında iki guruba ayrılıp, bir gurubu Guım

vadisine, diğer gurubu ise Marihu vadisine yerleşmişlerdir. Guım'a gidenler kısa bir süre sonra dönmüşlerdir. Marihu'ya yerleşenler 1831 yılına kadar orada kaldılar. Daha sonra her iki gurub birleşerek bu günkü Albırğan (Bibardkıt) köyünü kurdular.

3 — **Darıkua'lar** : Dağların kuzeyine geldiklerinde diğerleri gibi birçok yer dolaştıktan sonra şimdiki Psıjkıt (Darıkuakıt) köyünü kurmuşlardır.

4 — **Khılıç'lar** : 17. yüzyıl başlarında Küçük Yinçiğ ırmağı kıyılarına geldiler. Daha sonra 1787 yılında Guım vadisine göç ettiler. 1804 yılına kadar burada yaşadılar. 1805 yılında bir gurubu Guımlooğkıta göç ederek onlarla birleşti. Geri kalanlar ise bu günkü Psewuk'e Daxe (Khılıç kıt) köyünü kurdular. Genko'ya göre Khılıç gurubu bu günkü Khaçubiy rayonu sınırları içinde kalan Karamurzinskoe köyü yakınlarında yaşarlardı. Daha sonra diğer Abazin ve Khaberdey köylerine dağılmışlardır.

5 — **Jantemir'ler** : Pyatigorsk yakınlarında yaşamakta idiler. 1794 yılında 6264 kişilik bir gurubu Pyatigorsk'a yerleşmiştir. Jantemirlerin bir kolu ise 1746 yılında Guım Irmağının yukarı kısımlarında görülmektedir (6)

K'açua'lar : 18. yüzyıl başlarından itibaren diğer aşıwa gurubları içine dağılmış ve bir kısmı da 1863 yılında Türkiye'ye göç etmiştir.

Yukarıda da açıkladığımız gibi Aşkarıwa Abazinleri daha geç çağlarda dağları aşarak kuzeye gelmişlerdir. Bağ, T'am, Mısılbıy, Kızılbiy, Başılbıy, Barakhey, Şegerey kollarına ayrılmakta idiler. Bunlardan Barakhey'ler 18. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Kafkasya'da yerleşik duruma geçmişti. Barakhey'lerin çoğunluğu, Khızılbiy, Başılbıy, Mısılbıy'lerin bir bölümü 1861-1863 yılları arasında Sydı-Yismeyl-Gebehua adlı 3 sülalenin yönetiminde Osmanlı Topraklarına göç etmişlerdir. (7) Geride kalan boylar birleşerek bu günkü Huıj Du (Büyük Huıj), Huıj Çıkum (Küçük Huıj), Çagariya, Abaza Hable, Apsıua köylerini kurmuşlardır. Bir bölümü ise (Özellikle Başılbiy'lerden geriye kalanlar) Adıgey ve Khabardey bölgelerindeki köylere dağılmışlardır.

1860 yılında Kuzey Kafkasya'da kurulmuş olan Abazin köylerinde yaşıyan Abazinlerin sayısını Rus Subayı Korlokov belirtmektedir : Bu tarihte Huıjdu köyünde 1532, Şegerey'de 1188, Bibardkıt'da, 1276, Darıkuakıt'da 1594 Abazin yaşamakta idi (Kentlerde yaşıyanlar hariç). Bu saydığımız köylerin halkı daha çok at, sığır ve koyun yetiştirmekte idi. Tarımla uğraşanlar ise daha çok Buğday, Arpa Mısır gibi tahıllar ve bahçe ziraatı, meyve yetiştirmekle meşguldü. Toprakla uğraşan nüfusun o zamanki sayısını bilmemekteyiz. Patates, Fasulye tarımı yapanlar da vardı. Yetiştirdikleri ürünleri ve elsanatı ürünlerini, kendilerinin imal edemedikleri mallar karşılığı satarlardı. İstatistiklerden anlaşıldığı üzere Kuzey Kafkasya'da kalabalık yerleşme merkezleri çoğalınca, bu tür ticaret daha da gelişti. 1849 nisanının 23 ünde Battalpaşinska (Bu günkü Çerkassk kenti) pazarında Abazinlerin 1000 post, 800 yamçı, 578 Çerkes elbisesi, 400 yün çorap, ve eldiven, 300 büyükbaş hayvan, 4500 at, sattıkları anlaşılmaktadır. Karşılığında 19044 som (altın para) almışlardır. Aynı gün satın aldıkları mal listesi de şöyledir : 15 bin metre Sırma sim, çok sayıda yatak ve Masa örtüsü, Semaver, 3200 Sandık (8), 280 Ayna...

Aynı şekilde Pyatigorsk, Georgiyevsk, Stavropol, ve diğer kentlerde de pazarlar kurulur ve buralarda da Abazinler alışveriş ederlerdi.

Ekim devriminden sonra yaşam biçimi değişmeye başlamış ve kentleşme hızlanmıştır. Bu gün Abazinler Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesinde, yukarıda saydığımız köylerde ve Karaçayevsk, Teberda, Çerkassk, Yerkenşahar, Yersokan gibi yerleşme merkezlerinde diğer Çerkes gurubları ile bir arada yaşamaktadırlar.

DOROGOY SÇASTYA (Sbornik Proyzvedeniy Abazinskiy Avtorov- Çerkassk 1975) adlı derleme yapıt içinde bulunan Şenkaua Boyka'nın yazısından türkçeleştirilmiştir.

(1) Abazin İsmi Abhazlar dışında Aşıwa-Aşkarıwa halk gurubu için kullanılmıştır (Çev. Nou).

(2) Bu gün bile Uzunyayladaki Abazin Köyleri biribirleri için Psılbarıpş adını kullanırlar. (Çev. Notu).

(3) Ünlü Aabazin Yazarı Jır Hamid'in doğduğu köy, Hakı Aşkarıwa diyaekti ie konuşur. (Çlev. Notu).

(4) Bu koldan ayrılıp Türkiyeye gelen bir gurubun kurduğu, Eskişehir yöresinde Kovalca köyü vardır. (Çev. Notu).

(5) Uzunyaylada Looğ'ların kurduğu bir Abazin köyü şimdilerde bile «Altıkesek» (Looğkıt) adını taşımaktadır. (Çev. Notu).

(6) Bu guruba Khabardeyleşmiş şekilde halen Türkiyede bulunan Khabardey köylerinde raslanmaktadır (Örneğin Juğ, Yesan soyları gibi) (Çev. Notu).

(7) Bu gurubların Türkiye'de kurdukları köyler şunlardır :

a) Kazancık-Borandere, Potuklu,
(Başılbıy) (Yoluhey) (Yismeylkıt) Bu üç Köy Kayserinin Pınarbaşı ilçesine bağlıdır.

b) Karacaören (Gebekuey, bu köyün bir kısmı başılbeydir)-

Demirboğa (Başılbey Tavladere (Başılbiy ve Mısılbiy karışıktır) bu üç köy Kazançık köyünden ayrılmadır. Bu köyler

Sivasın Şarkışla ilçesine bağlıdır.

Yeniyapan (Siydkıt, Başılbıy, Barakey, Mısılbıy, Kızılbıy karışımıdır) Sivasın Şarkısla ilçesine bağlıdır. Yukarıda saydığımız üçköy 1868 yılında Kazançıktan ayrılmışlardır.

c) Sivas Yıldızeli yöresi, Hallkaçayır, Cizözü, Çırçırköyleri Aşkarıwadır.

d) Tokat -Artova- Erbaa yöresi, Bulamır, Alpudere, Fındıcak köyleri Aşkarıwadır. (Çev. Notu).

e) Yozgat -Alaca-Çorum yöresi, Çerkes Osmaniye (Looğkıt),

Gökören (Bzagaakıt) Osmanyie Sorgun'a bağlı olup Aşıwadır, Gökören ise Alacaya bağlı olup Aşkarıwadır.

f) Tufanbeyli yöresi Aşıwa, köyleri.

(8) Bu gün bile bu sandıklardan bol miktarda uzunyayla Köylerinde bulunmkatadır. (At derisi kaplı Sandıklar)

NARTLAR (*)

Çev : yismeyl özdemir

Kuzey Kafkasya'nın diğer halklarında olduğu gibi Abaza halkının folklöründe de Nart destanları yaşar. Bu destanlardaki olaylarda, insan üstü gücü olan iri yapılı Nart kahramanlarının Kafkasya'nın ilk sahipleri oldukları, bunların arkasından gelen binlerce yüzyıl sonra normal insan kuşaklarının ortaya çıktığı anlatılmak istenmiştir. Destanlar kuşaktan kuşağa aktarılarak ve zenginleşerek yaşaya gelmiştir.

Abaza halk epos'u bilinen tarih çağlarından beri, — o çağların yaşam biçimi, toplum düeni anaerkil aile düzeni (Matriarkal düzen) inden başlıyarak — yaşamaktadır. Matriarkal (Anaerkil) çağdan Patriarkal (babaerkil) düzen çağına dek ve daha sonraki süreçlerin özelliklerini taşıyan bu öykülerin kaybolmaması, halkın destanlara duyduğu ilginin sonucudur.

Destanlarda her çağın ayrı ayrı düşünce biçim ve sistemi açıkça belirtilmiştir. Dinsel, moral, etik ve mith özellikler, halkın yaşamının belirgin izleri olarak, destanların içinde günümüze ulaşmıştır. Bu özellikleri ve ürünler halk folklorünün ve dilinin zenginleşmesinin nedenidir. Abaza halkının dili, kendine en yakın olan Apsua (Abhaz) dili gibi iber—Kafkas dil ailesinin üyesidir ve bu ailenin Apsua—Adiğe grubunda olduğu gibi bir kuruluş ve doku gösterir. Bu dokunun bozulmadan günümüze dek geldiği bir gerçektir. (1)

(*) **TIĞU Vladimir'in (Abazinski Narodny Epoc - Çerkessk, 1975) den**

(x) Yazıda ve destanlarda geçen Abaza deyimi, yalnız (Aşua-Aşkarıua) abazaları içindir. Bu boylar bugünkü karaçay - Çerkes özerk bölgesinde ve Türkiye'de Uzun yayla - Sivas - Yozgat köylerinde yaşamaktadır. Abhazya özerk Cumhuriyeti ise Apsua (Abhaz) olarak işlenmiştir.

1. A. Çikobava — G.V. Rugave — Z.N. Keraşeva, Çerkes Dilinin Grameri, Maykop-1966, II. sayfa.

Aynı durumu Abaza halkının Nart Epos'unda da görmekteyiz. Destanların başlangıcı çağımızdan binlerce yıl öncesine ulaşır.

Abaza nart tekst'leri ve hatta tüm Abaza folklör verileri 1930 lardan sonra toplanmaya başlamış, 1940 dan sonrada basın organlarında yer almıştır. Bu yıllara kadar ne destan ne de folklör veya başka bir Janr'da derleme çalışmalarını göremiyoruz. N. F. Dubrovin ve Ketevena Lomtatidze'nin çalışmalarını bu açıklamanın dışında tutmak gerekir. N. F. Dubrovin'in "Kafkasya'da Rus savaşları ve egemenliği tarihi" (2) adlı yapıtında sekiz sayfa halinde yer alan "Siyah arıların Kovanı" ve daha küçük bir beyit olan «Dzivara» Abazaca olarak yazıya aktarılan ilk halk ürünlerdir.

Abaza dilinin yazılıp okunur hale getirildiği yıllarda, Abaza folklörüne de ilgi arttı. Dilin tüm diyalekt ve şivelerini kapsayan çalışmalar yapıldı. Böylece de açık sonuçlara, daha başka bir deyişle folklor ağzından hareketle folklar diline ulaşıldı.

Lomtadidze Ketevana'nın «abhaz dili Tabant'a diyalekti» (3) adlı monografisi Abaza folklörünün tüm Janr'larına yer verirken, Nart destan tekstlerini de içermiştir.

Lomtatidze'nin ikinci monoğrafisi Abaza folklörünün tüm Janr'larını ve bunlarla ilgili 62 adet folklorik ismi toplarken Abazin dilinin (Aşkarıua diyalektinde söylenmiş olan destan tekstlerini de kapsamına almıştır. Ketevana B. Lomtadidzenin bu iki monografisi taşıdığı folklör materyalleri nedeniyle hiçbir zaman kaybolmıyacak değerde yapıtlardır. Bu tekstlerde destanlar anlatılırken kişisel söyleyiş biçimlerine bağlı kalınmak ve destanları öğrenebilmek

(xx) Yağmur duasına çıkıştan önce yapılan yortu biçimindeki gösterinin adı ve bu gösteride söylenen şarkı. (Adıge'cede Hantsa guaşe.

2. N.F. Dubrovin, Kafkasya'da Rus Savaşları ve Egemenliği Tarihi, SP.-b, 1871, 2. bölüm, 23-26. sayfalar.

3. Ketavana Lomtatidze, Abhaz Dili, Tabanta Dialekti Tekstlerle birlikte Tiflis-1944, (Gürcüce)

3.x Ketavana Lomtatidze, Aşkarıua Diyalekti, Diğer Adığe-Ahbaz Dilleri Arasındaki Yeri (Tekstlerle birlikte) Tiflis-1954, (Gürcüce)

olanağını sağlamak için güzel ve yararlı bir yöntem uygulanmıştır.

Tekstlerin kapsadığı tüm olaylar incelenirse Abaza folklörünün bu güne dek derlenip basılmış olan tüm verilerine yönelme olanağını verir. Ketevana Lomtatidze'nin derlediği ve yazılı hale getirdiği Tekstlerden «Nartların Sosrıkua» (4) «Sosrukua» (5) «J'alejeyin öyküsü» (6) «nartların öyküsü» (7) adlı olanlar Abaza Nart destanları'nın ilk basılan bölümleridir.

Nartlarla ilgili olarak gazetelerde ilk yayınlanan öykü «Nart sosrıkua» (8) adı ile «Çerkes khapşı» adlı abazaca gazetede basılmıştır. Arkasından 1941 yılında Tobil Talustan «Sosrıkua ile Sotraş» (9), «Sosrıkua ile sosran» (10), «Sosrıkua ile öncü atlı» (11), ve "Sosrıkua ile kör dev" (12) adlı parçaları derleyip yayınladı.

Bütün bu çalışmalara karşın, Abaza Nart Epos'u bu güne dek gerekli ilgiyi görmedi, 1967 - 1974 yılları arasında, her yıl yaptığımız folklör derlemeleri sırasında yazdıklarımız ile daha önce sözü edilen ve basılan Tekstler topluluğundan elinizdeki bu yapıt ortaya çıkmış oldu.

Nart Destanları Dünya halk destanlarının en eskilerindendir. Halkımızın sınıfsız bir bütün olduğu çağlarda

---

4. Ketevana Lomtatidze, Abazaca Tabanta Diyalekti, Tiflits-1944, 97-98. sayfalar.
5. Aynı yapıtın 59. sayfası.
6. Aynı yapıtın 113-117. sayfaları.
7. Ketavana Lomtatidze, Aşkarıva Dialektinin Abhaz-Adığe Dillerindeki Yeri, 1954-Tiflis, 83-85. sayfalar.
8. Nart Sosrıkua «Çerkes Khapşı» Gazetesi 117 (355) sayısı, 25 Nisan 1941.
9. Sosrıkua ile Sotraş «Çerkes Khapşı» gazetesi 30 (425) sayısı, 9.3.1041.
10. Sosrıkua ile Sosran, «Çerkes Khapşı» gazetesi 45 (440) sayısı, 13.4.1941.
11. Sosrıkua ile Öncü Atlı, «Çerkes Khapşı» gazetesi, 49 (445) sayısı, 25 Nisan 1941,
12. Sosrıkua ile Kör Dev «Çerkes Khapşı» gazetesi, 60 (456) sayısı, 21 Mayıs 1941.

üretilmeğe başlanmıştır. Toplumun o çağlardaki yapısı, ilk destan parçaları ile Sosrıkua ve Steney Guaşa gibi tiplerin davranışından anlaşılmaktadır.

Bu parçalar, din, etik, düşünce sistemi ve gelenekler bakımından geçmiş çağların tüm izlerini taşımaktadır. Halkın yaşamını etkileyen, düşüncesinde, değer yargılarında derin izler bırakan olaylar kuşaktan kuşağa aktarılarak gelirken destan havasına bürünmüştür, daha başka bir deyişle destanlaşmıştır.

Nart halkının çağdaşı olan diğer halkların destanlarının çok azında kendi halkının anlatılmasına rastlanabilir. Çünkü bu halkların yaşamını zaten tarihleri anlatmıştır. Bilindiği gibi Abaza halkı, Ubıh, Abhaz, ve diğer çerkes boyları ile birlikte aynı dil gurubundandır. Kronolojik derinliğe indiğimiz zaman, değil Abhaz - Adıge dilleri, iber - kafkas dillerinin hepsinin aynı kökten türediklerini kanıtlayan Lingustik deliller ortaya çıkmaktadır.

Nart Destanları Kuzey Kafkasya hlak gruplarının, Abaza, Ubıh, Adıge Asetin, Abhaz, Balkar, Karaçay, Çeçen - İnguş'ların ortak ürünüdür. Fragmentler halinde, Dağıstan'da yaşıyan halk guruplarında azda olsa Nart Destanlarına rastlanmaktadır. Abhaz - Adıge dil gurubu gibi kökeni aynı olan dilleri konuşan boyların lingustik ve folklorik özellikleri ile yaşadıkları coğrafi bölgeler, tekstlerde geçen olaylarla birleştirilince bu halk gruplarının aynı kökten geldiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Kuzey Kafkasyada benzerlik göstermeyen dilleri konuşan halklarda vardır. İran dil gurubu, yani Hind - Avrupc dil gurubu ailesinden sayılan Asetinler, Türk dil gurubundan olan Karaçay ve Balkar'lar böyle halk gurubundandır Tüm bu diller bin yıldan bu yana birbirini etkileyerek yaşa maktadır. Asetin dili her ne kadar Hint-Avrupa dillerinder gelme ise de Kuzey Kafkasya özelliği göstererek gelişmiş tir. «Kuzey Kafkasya'da İran dili, kendi kökünden olmayar diller ve uygarlıklar tarafından bir ada gibi kuşatılmışcası na, bölgenin kültüründe yabancı bir kültürün dili gibi yaşa mıştır.. Ancak, kendini kuşatan dillerden ve kültürlerder alışveriş yaparak kendi biçimini ve dokusunu oluşturmuş tur» (13) diyor V. İ. Abaev.

13. V.İ. Abayev; Asetin Dili ve Folklörü, M-L, 1949, 30. sayfa.

İlk çağlarda Abaza ve Abhaz boylarının ataları olan halkla Asetin halkı komşu idiler. Lingustik araştırmalar şüphe bırakmayacak biçimde bu savı doğrulamaktadır. Abaza ve Abhaz dilleri ile Asetin dili birbirinden sözcükler almıştır. V. İ. Abaev'e göre Abaza dilinde bir hayli Alan kökenli sözcük vardır. (14) Asetince de de Abazacadan gelme sözler bulunuyor. Asetin Nart Destanları (Alagatae)nda her üç isimden biri Abazaca'daki kök'e benzemektedir. Abaza Nart Destanları ve Asetin Nart Destanlarındaki kahramanların isimleri benzeşmektedir;

Abazaca	**Asetince**
Sosrıkua, Sasrıkua,	Sozryko
Batraz, Bataraz	Batraz
Çamaz, Açamaz	Açamaz
Xmış, Xmışş	Xamıç
Sosran, Sosranpa	Soslan

Nart destanları Kuzey Kafkasya halk gurublarının ortak ürünüdür. Bu halkların dil, gelenek, folklör ve yaşam benzerlikleri, yüzyıllara göre zaman zaman biribirine yaklaşmış, bazanda aralarındaki ilişki kopmuştur. Ama, genellikle aralarındaki kültür alışverişi süregelmiştir.

Ön Asya, Akdeniz ve Kafkasya tarih boyunda birbiri ile ilişkisi olan coğrafi isimlerdir. Bu bölgelerde yaşayanlar, birbirinin varlığından haberdar idiler ve aralarında sıkı bir kültür alışverişi olmuştur. N. Y. Marr'ın yaptığı bilimsel araştırmalarda Akdeniz kültürünün oluşmasında Kafkas halkının etkisi şöyle anlatılmaktadır. «Bilim adamları iki klasik dilde birkaç kültür ismine rasladılar. Bu durum, küçük Asyada yaşamış fakat bilinmeyen bir dilin varlığına inanmaya yöneltti bilim adamlarını.

---

14. V.İ. Abayev, aynı yapıt, 87 sayfa

Ancak, bu durumda karşımıza başka bir engel çıkmaktadır. Hatta buna başka bir realitedir diyebiliriz, bu ise bu iki klasik dil'in "Hind - Avrupa" kökenli olmayan bir zenginlikle beslendiği gerçeğidir.» (15) Marr bu konuyu daha da genişleterek şöyle der; "Akdeniz kültürünün yaratılmasında Kafkas halkı kendisini ilk **etnos** element olarak sayabilir." "Aslında Üçüncü element sayılan, Hind - Avrupa dillerinin o çağdaki yararlarını birinci element saymak daha doğru olurdu, Ancak, bu tip bilginler, Akdeniz ve ona bağlı olarak Ön Asya kültürünü oluşturanların yanında yerleri, arkeolojik bilgi ve elementleri ortaya çıkaranlara çağdaş olduklarından, tarih araştırmasında arkeolojik bilgiye üçüncü element dendiği için bunlara da «üçüncü» demek zorunlu olmuştur." (16)

Gelişimi ve özelliği Kafkas dil gurubu ve etnos ile yakın ilişki halinde olan ve Mezepotamya kültürü içinde bulunan Sümer kültürüne konumuz açısından eğilmek hiçte şaşılacak bir şey değildir. Fenike alfabesi Mısırdan Kafkasya'ya kadar o çağlar dünyasının her yerinde, değişikliğe uğrayarak, Babilonya'ya dek, her yerde çivi yazısı olarak kullanılmasını sağlayanlar Sümerlerdir. Onların dili - içinde semitik dillerin özelliğini de taşıyarak - birbiri ile benzerliği olmayan, Babilonya ve Asur topraklarında, daha geç çağlarda uyanan halkların dinini, sözcüklerini, hukuk kurallarını, ve edebiyatlarını etkilemiştir. Saydığımız bu bölge halklarının soy isimlerinde yukarıdaki dillerden kökler bulunmaktadır. Hatta yüzlerce yıl bu halklar semitik köklü etkileri ve bu dili unuttukları halde Din adamlarının, yöneticilerin, bilginlerin ve varlıklı kişilerin dili olarak yaşamıştır.

«Mezepotamya'ya, komşu olan Elam, Akad, İran, Ön Asya ve Mısır halklarının dinlerinde yaşaya gelen Mezepotamya uygarlığının izleri, Sümer kökenli semitik destanların doğmasında etken olmuştur.» diyor ünlü İtalyan Dinler tarihi yazarı Ambrogio Donini (17)

---

15. N.Y. Marr, (Yafet Kafkasya ile etnik açıdan Akdeniz kültürünün doğuşu) 1933, 83. sayfa.

16. Aynı yapıtın 83. Sayfasr.

17. Ambrogio Donini, Halklar, İdoller, Tanrılar ve Dinler Tarihi (İtalyanca'dan çevirme) M-1966, 107-108. sayfalar.

Yulius Mesaros, Ubıkh dili ile ilgili olarak yazdığı kitabında Heredot, Hipokrat, Ctrabon Amion Marcelli ve diğer eski yazarların «Tanats = Don ırmağı» kıyılarını ziyaret ettiklerini, grek coğrafyalarının küçük Asya ve Ege havzası uygarlık ve demokrasisinin buralara dek uzandığını iddia etmektedir. (18)

Aynı şekilde her iki bölge halklarının (Kafkasya ve eski Yunanistan) ortaklaşa bildikleri tarihi ve coğrafi isimler, o çağın hukuk kuralları, yine ortaklaşa bildikleri etnolojik bilgiler, kültür, halkın yaşam benzerlikleri içinde yaşaya gelmiştir. (Kafkasyanın arkelojik tabakaları bizi tarihin bilinmeyen çağlarına götürmekte ve bu çağlarla ilgili arkeolojik izlerin özelliklerinin ön Asya kültürüne benzediğini göstermektedir.» (19)

«İber - Kafkas dilleri, Prenelerde yaşayan Bask dili, Ön Asyada yaşamış Hind - Avrupa ve Semitik olmayan ölü diller (Eti - Hurri - Mitani - Urartu - Sumer)in morfolojik açıdan benzerlikleri hipotezinin gerçekliği, morfolojik açıdan yapılan tarih incelemeleri derinleştirildikçe daha güçlü bir şekilde kanıtlanmaktadır.» Diyor A. C. Çikobov (20)

Antropolojik, Arkeolojik ve Etnolojik, lingustik çalışmaların sonucu Abhaz - Adıge halklarının ataları arasında etno - genetik bir bağın bulunduğunu doğrulamaktadır. (21) Yukarıda ismi geçen halk gurubları ile diğer Kafkas halklarının sözlü edebiyatlarının bize öğrettiği bilgiler bu dillerin geçmişi açısından büyük değer taşır. Abazaca ve kendisine akraba olan diğer Kafkas dillerinin yazıları olmadığı için,, başlangıçları ile ilgili olay ve tarihleri bu halk gurublarının folklöründen araştırmak gerekmektedir. «Günümüze dek kaybolmadan gelen Legend' (Destan) larda, farklı halkların gelenekleri, hukuk kurumları, bunlar arasında ilişkiler, benzerlikler bulmak doğaldır. Geçen her tarih yüz-

18. Julius Meszaroş, Die Pakhy-Spache Chicago, 1934, 5. ve 6. sayfalar.

19. Aynı yapıtın aynı sayfaları.

20. A.S. Çikobava, Gürcü Dili, SSCB. Halklarının Dilleri IV. tekst, İber-Kafkas Dilleri, M. 1967, 22. Sayfa.

21. Y.A. Fedorov, Batı Kafkasya'nın Toponomisi, Etnoloji ve Tarihi Karaçay-Çerkessk Tarihinden alınmıştır» K.C.N.T.T. VIII. basım Tarih Serisi, Çerkessk 1974.

yılının unutulmaya mahkum geleneklerini, yaşam biçimlerini o yüzyılın arkasından gelen yüzyılın uygarlığı içinde bulmaktayız.

Dil, halkın yaşam felsefesini ve ideolojisini içeren, insanlık tarihinin farklı çağlarını ve farklı özelliklerini saklayan bir örtü gibidir. Bu görüşten hareketle sözün doğuşu incelenirse dilin tarihi ortaya çıkar. Dilin tarihi açıdan incelenmesi ise, Arkeolojik kalıntılar ve eski mezarların vereceği bilgilerden daha çok bilgi bırakır. (22)

Bilim çevrelerinde, ilk çağların Abaza - Adıge dillerinin bir yazısı olabileceği inancı vardır. Ayrıca henüz çözümlenememiş, konu ile ilgili belgeler vardır. Bize göre Abazaca'nın ve Adıge - Abhaz dil gurubunun hepisinde yazı - bilgi - oğrenme - okuma konuları ile ilgili kelimeler vardır. Yazısı olmayan bir dilde "yazmak". "okumak", "öğrenmek', kavramlarının yerleşip yaşaması anlamsızdır. Adıge Abhaz dilleri, ilk çağlardan bu yana yukarıda belirttiğimiz sözcükleri terminolojik açıdan korumuştur.

Birkaç Örnek inceleyelim :

Abazaca'da : ğhui - ra (yazı), gru - ra (yazmak), ç'ua-gua - ra (çizmek) şuâ (mektup), şuâ - bgı (yazı yazılacak sayfa)

Abhazca'da (Apsıwa) : ğhul-ra (yazı), ğhu-ra (yazmak), ç'ua-A-şu-kı (mektup), A-ç'ugua-ra (çizmek), ç'ua-gua (çiz)

Kabardeyce'de : Txı-ğhe (Abazaca'da; ğhui-ra) : yazı
Txın (Abazaca'da; ç'ua-gua-ra) : yazmak
Txıtl (Abazaca'da; şuâ) : mektup veya yazılı belge
Tsıxun (Abazaca'da; Dırra) : tanımak, bilmek, öğrenmek

Avarca'da : Ç'al-deze : okumak
Gürcüce'de : Ç'era : okumak veya mektup

---

22. Ambrogio Donini, adı geçen eser, 45-46. sayfalar.

23. G.F. Turçaninov, Kafkasya ve Doğu Avrupa Halklarının Yazıları ve Dillerinin geçmişi, L-1971, 18-19. sayfalar.

Açıkladığımız kökler genetik bakımından akrabadır. Bu yakınlık ve kök birliği hem Kabardeyce'de, hem de diğer dillerin hepsinde vardır. Özellikle «Ç'u» : çizmek, yazmak, öğrenmek, veya Ç'era : yazmak veya mektup (Gürcüce), Ş'u (a)-n veya Tşıxun : öğrenmek (kabardeyce), Ç'al : okumak (Avarca)da görüldüğü gibi (Ç'U) kökü bütün İber - Kafkas dil gruplarında ortak bir hecedir. Bu morfolojik ve fonetik inceleme bu dillerin aynı kökten geldiği ni kanıtlamaktadır.

Folklor geleneği, yazı geleneğinden öncelik taşır. Daha sonra açıklamalarını yapacağımız ve isimlerini vereceğimiz epik dizeler birkaç yüzyıl yaşadıktan sonra ve yeri sağlamlaştıktan sonra yazılmıştır. Daha sonra halkın ürettiği sözlü deyişler, sözlü edebiyat yayılıp genişledi. Sözlü edebiyattan söz açılmışken İlyada'dan bin yıl daha eski olan Sümerlerin «**Gılgameş** destanı» ndan açıklamalarda bulunmakta yarar vardır. (24) «Bize kadar ulaşamayan bu yazılar 800 yıllık bir gecikme ile **Gılgameş** destanı ve diğer Sümer masallarından raslamaktayız. Bu masal ve destanlar M.Ö. Üçbin yıllarının ilk yarısının sonlarına doğru ortaya çıkmış olmalılar» (25)

Tarih sahnesinde henüz görünmediğimiz veya saptayamadığımız çağlardan sonra M. Ö. Dokuz uncu yüzyıl sonları ile Sekizinci yüzyıl başlarına rastlayan yıllarda, halkların anlaşmazlığından doğan büyük çatışma ve savaşlar çağında, eski söyleyiş ve şarkılara yeni katkılar yapılarak "İlyada" ve "Odiyce" adlı büyük poemler yaratıldı. (26) Bu tarihten yüz - ikiyüz yıl sonra, Altıncı yüzyılda Psistiratos'un yaşadığı yıllarda bu destanlar yazılı belgeler haline getirilmiştir. Eski Hindistan'ın «Mahabharata» «Ramayana» adlı epik poemleri doğdukları çağlarda halkın ezberinde yaşayan sözlü edebiyat ürünleri idi. Bu ürünler M. Ö. 6. Yüzyılda yazılı hale getirilmiştir. (27) Eski çağların edebiyat ürünü olan destanlar, yazarlarının isminin unutulmamasını sağla-

---

24. İ.M. Dyakonov, Gılgameş Destanı M-L, 1961, 91. sayfa.

25. Aynı yapıt,

26. N. Ştal, Önsöz, Homeros-İliada, Çev. N.İ. Gnediç, M-1960, 8. sayfa.

27. P. Grintser, Büyük Destan İliada-Mahabhara-Ramanya (Sanskritçe'den çevirme) M-1974, 8. sayfa.

mış ve bu isimleri günümüze dek getirmiştir. (28) Gılgamış destanının Akatca varyantı «her şeyi görebilen» veya «yolunu önceden seçebilen» (29) adları ile anılır. «Sha-na-qba-imara her şeyi görmüş olan, veya yolunu seçebilen» anlamındadır.

«Ramayana» destanı söyleyenlerin isimleri ise destanın içinde günümüze ulaşmıştır. Bu destanda konunun kahramanı olan «Rama»nın oğulları "Kuss" ile "lav"dır. «Mahabharata»da aynı biçimde destanı yaratanların isimlerini günümüze taşımıştır. Bu destanı söyleyenlerden «Uğramravas» Destan söyleme alışkanlığını kazanmak için babası "Lomaharşan" tarafından eğitildiğini anlatır destanın bir bölümünde (30)

İnsanlık yaşadıkça ölmeyecek değerde olan büyük Poemler «İlyada» ve «**Odiyce**»yi ilkçağların büyük ozanı «Homerus»un yazdığı söylenir. Bu, bilinen bir gerçektir. Yazı alışkanlıkları ve alfabelerinin olmaması nedeniyle Kuzey Kafkasya halklarının hiçbirisi Nart destanlarını yazılı hale getirme olanağını bulamamıştır. Bunun bir sonucu olarak, destanlara yeni yazılı metinler katamamışlar ve Destan tekst'leri orjinal hali ile günümüze ulaşmıştır. Çünkü yazı, her zaman sözlü edebiyatın farklılaşmasında etkendir. (31) V.İ. Abaev'e göre Nartların epos'u «ikinci sürecinde Poem biçimini aşma olgusu içinde aldığı kalıpla bizlere kadar ulaşmıştır.» (32) Çağlar geçtikçe halkların ekonomik yaşamı, üretim ve dağıtım biçimi nasıl değişiyorsa, diller de aynı paralelde gelişip değişmektedir.

Eski Önasya dilleri, Sümer, Hitit, Akad, Urartu, Hurri dilleri bugün ölüdür. Latin dilide ölmüştür, bugün ama, onların bıraktığı yazılı belgeler yaşamaktadır. Kendilerinden sonra yaşayacak, Toplumlar ve dillere ölümsüz adlarını bırakmışlardır.

---

28. Gılgameş Destanı, M-L. 1961.

29. A. Donini, adıgeçen yapıt, 122. sayfa.

30. P. Grintser, adıgeçen yapıt, 8. sayfa.

31. V.İ. Abayev, Nart Destanları, İzvestiya, SONİİ, X. Cilt, I. baskı, Ozanjikau, 1945, 21. sayfa.

32. V.İ. Abayev, adıgeçen yapıt, 22. sayfa.

Yaşayan diller ve onları çağımıza dek taşıyan halklar binlerce yıldan bu yana kültürlerini, geleneklerini, kimi toplumsal değerlerini de getirmişlerdir. Abaza dili yaşamaktadır bugün, yazılı edebiyatı ve alfabesi henüz pek gençtir. Dillerini yüzlerce yıldan beri yaşatan Abaza'lar folklörlerini kuşaktan kuşağa aktararak korumuşlardır. Ancak, tamamının korunduğu da söylenemez, folklörün başlagıcında ve son yüzyıllarda üretilen kimi bölümleri bir daha derlenemiyecek şekilde kaybolmuştur. Geriye kalan bölüm ise bu eksik hali ile de büyük değer taşır. Mitler, destanlar, çiftçi kültleri ve halkın düşkün biçiminin kökeni bizi çok eski çağlara götürebilmektedir. Eski grek öykülerinde karşılaştığımız bu tür halk düşen ve felsefesinin «Kafkasya kültüründeki paralelliği» incelenecek olursa ilginç bir sonuca ulaşılır; Grek uygarlığının edebiyat yapıtları ve destanları ile paralellik özelliği Abaza'larda daha yoğundur. Diğer Kafkas halkları gibi Abaza halkının sözlü edebiyatında, insan üstü yaratıklar olan Nart halkının yaşamı, yaşamdan kaynaklanan destanlarda Grek mitolojisinde olduğu gibi Anaerkil ve Ataerkil sürelerin izlerine raslanabilmektedir. Bu iki gurub destanlar arasında Analojik paralellik belirgindir. Bu özellikler Grek Mythe'inde tek başına doğmamıştır. «Çağdaş bilimin öğretilerine göre, Homeros'un Poemleri, Grek tarihinin ilk yüzyıllarının izlerini de taşımaktadır.» (33) Aynı şekilde, Abaza halk destanlarında da, destanın söylendiği yüzyılın öncesinden izler bulunmaktadır. Örneğin, insan eti yiyen devlerin işlendiği öyküler vardır. (Tek gözlü dev, Hağur'un kardeşlerinin hepsini yemiş, Hağur da devin tek gözünü oymuş, Mağaradaki devin koyunlarının tüylerine asılarak gizlenmiş ve mağaradan bu şekilde kaçmış) Homeros'un büyük poemi **Oddicea**'nın 8.ci bölümünde **Oddicea** ile tek gözlü cyclop polifem'in serüvenlerini anlatan tekstler ile, Nart destanlarında Hağur ile tek gözlü devin savaşı birbirine benzemektedir. Nart halk epos'unun en ünlü kahramanı Sosrıkua'nın Annesi Seteney'in önerisi ile suya batırılarak çelikleştirilmesi olayı ile, Akhilleus'un annesi Thetis tarafından Ctyks ırmağı'na daldırılarak vücuduna su verilmesi olayı arasında da büyük benzerlik vardır. İki destan gurubu arasında daha başka benzerlikler de bulabiliriz. Örneğin, Thetis, oğlu Akhilleus'u ölümsüz yapabilmek için

33. A.F. Losev, Homeros-M.-1960, 5. sayfa.

ateşe gömmüştür. Thetis'in aynı biçimde ateşe gömdüğü diğer yedi oğlu ölmüştür. Nart destanlarında da "Naribgia", doğumu yaklaşınca büyük bir ateş yakar, doğan çocuklarının herbirini ateşe atar. Çocuklarının hepsi ölür. Sonuncu çocuğu Şavay ise, ocaktaki kızgın marsık taşını yutarak soğutur, tekrar ağzından çıkarır. Sıcağa karşı dayanıklılık kazandığı için ölmez. Annesi de «bu çocuğum Nartara layık bir erkek olacak» diye öğünür. Her iki destanın benzeyen yanlarına yazımızın sonunda yine değineceğiz. Abazaların mitolojisinde, özel konularda güçlü ve görkemli olan, halkın sevinçli olduğu günlerde veya bayram günlerinde ortaya çıkan keçi kılığında dolaşan «Cığafa» adında bir destan yaratığı vardır. «Trayas» motifi de Grek dilinde keçi, veya teke anlamına gelir. (Abazaca'da Teke ab veya Abığh) «Ode» sözcüğü ise Abazaca'daki «Varad huara, şua'a huara» yani destan veya şarkı söyleme karşılığıdır. (34)

Tarım veya çiftliğe yönelik «Rareyta» adlı Abaza şarkısı ekime başlarken veya hasat sonunda söylenirdi. Karaçay ve Balkar'ların "Erirey" adlı bolluk ve bereket şarkısı da buna benzer. (35) Bu örneklerden anlaşılacağı üzere «Erehtey» veya «Ereftey» sonradan Foseidon (poseidon Erehtaş) kültürüne karışmıştır. (36) Bolluk ve bereket tanrısı idi.

Kafkasya ile Önasya kültürlerinin birbirine bağlılığı, Önasya kültürüne Kafkas halklarının katkısının, ölü Önasya dilleri (Sümer, Urartu, Hitit) ile Kafkas dillerinin akrabalığından daha önce sözetmiştik. Bize göre, Abaza dili ve folklöründe ilkçağ yaşamından kalan izlerden, Tanrılar Panteon'unda bulunan kimi isimleri çıkartma olanağı vardır. Bilindiği gibi gelmiş geçmiş tüm halkların yaşamında «güneş» kültü vardır. Tanrılar toplumunda veya Tanrılar çevresinde "güneş = Tanrı" özelliği gösteren (Bak, A. Donini) ve M.Ö. ikibin yıllarında tapılan üç isim vardır. «Ra» veya "Re" (Heliopolis kentinde), "Amon' veya "Aton', (Fiva'da) (37) «Amon» diğer tanrıları etkisi altına almış, on-

34. M.İ. Mıjayev, Çerkes Mitolojisi üzerine şiirler, Çerkessk, 1973, 29. sayfa.

35. M.İ. Mıjayev, adıgeçen yapıt, 29. sayfa.

36. Mitolojik Sözlük, Leningrad, 1961, 281. sayfa.

37. A. Donini, adıgeçen yapıt 85. sayfa.

ların özelliklerini kendine maletmiş, kendini halkın ve diğer tanrıların türediği baba tanrı saydırmış, diğer tanrı kültlerini kendi kişiliğinde birleştirmiştir. Bu haliyle Heliopolisli rahipler Amon'u Greklerin "Zeus" una benzetmişlerdir. Heliopolisli din adamları, tanrılar hanedanı'nın ve insanların babâsı Amon - Ra için dualar ve ilâhiler söylerlerdi." (38)

Abazacada «Mara : güneş» ve Abhazcada a-mra güneş» denince Amon-Ra ismini anımsamamak olurmu? Ambrogio Donini adlı İtalyan bilgini bir başka sav daha ileri sürmektedir; «milâttan önce 332 yılında Büyük İskenderin Mısırı ele geçirmesinde Amon rahipleri yeni hükümdarı, «Olympio» adlı annesinden ilginç bir biçimde doğan tanrı "Zeus-Amon"un oğlu olarak halka kabul ettirmek istemişlerdir. (39)

Konumuzda bizi daha çok ilgilendiren Amon isminin etimolojik özelliğidir. Abazacada güneş anlamına gelen «Mara» sözünden türeme «Merey-mon» veya «Maryam» (Meryem'in oğlu) sözcüklerine dikkatımızı çekiyor bilgin N. Dubrovin. (40)

Eskilerin "güneş buzağı" diye adlandırdıkları (Abazacası, Amara Ahıus Amara : Güneş, Hıus : Buzağı) tanrı kavramı, totemizm ile yaradılış kültünü içeren iki faz'lık sürede yaşayan "Marduk" adlı tanrı ile eş anlamdadır. (41)

Amacımız bu sözcüklerin etimolojik açıklamasını yapmak değildir elbet, ancak «Marduk» sözcüğünün ilk yarısı Abazacada güneş anlamına gelen "Mara" sözcüğünü vermektedir. «Ra» sözcüğü ise eski Mısır dili olan Kopt dilinde güneş (Re = Mara = güneş) anlamındadır. (42) Yine hatırlatalım, amacımız Tanrı isminin dilere göre etimolojisini araştırmak değildir. Amacımız, dillerde olduğu gibi mitolojide de benzeyen elementlerin bulunduğunu açıklamaktır.

---

38. A. Donini adıgeçen yapıt 85. sayfa.

39. A. Donini, adıgeçen yapıt, 85. sayfa.

40. N.F. Dobrovin, adıgeçen yapıt, 39. sayfa.

41. A.Donini, adıgeçen yapıt, 119. sayfa.

42. N.S. Petrovski, Kıpti (Kopt) dili Leningrad, 1958, 69. sayfa. — Waefer — G. Till, Koptiche Grammatik Leipzig, 1961, 330 sayfa.

Yazımızın bundan sonraki bölümlerinde Abaza halk destanlarındaki kahramanlar anlatılırken yukrıda açıklanan özelliklere yeniden değineceğiz.

Çağdaş bilim, Arkeoloji, Antropoloji ve Lingüistik çalışmaların verileri Abhaz - Adıge halk grubunun ataları arasındaki ilişkiyi ne denli açıklığa kavuşturuyorsa, folklörde de aynı biçimde bir ilişkinin varlığı desteklenmektedir. Mitoloji ve dinde kendini belli eden halkların paralel benzeşimi, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin, bu mitoloji ve dinleri yaratan halkların gelenek ve yaşamlarının benzerliğini kanıtlayarak tarih boyunca bir arada yaşadıklarını, çok sıkı ilişkileri bulunduğunu açıklamaktadır. Önemli bir işe veya uğraşa başlamadan önce yapılan kurban kesme töreni ve geleneğinin kökeni ilk çağlara kadar gitmektedir. O çağlarda yaşayan Abaza'lar için N. Dubrovin şöyle yazmıştır : "Dil ve din gelenekleri ile Bayram ve tören günleri, inanç biçim ve kalıbı içinde yaşaya gelmiştir. Kurban kesme törenleri ise din'in dogmatizm'i olarak yine inanç kavramı içinde yaşamıştır. (43)

Abaza'ların "Çara Jıra : Yeme İçme" dedikleri deyim, ziyafet, şölen anlamınadır. Homeros destansal şiirlerinden "Hekatomba" adı verilen şölenlerden sık sık sözeder. "gekatomba : hekatomba" sözünün kısa karşılığı dilimizde **"çuajua"** şeklinde yazılır. İlyada'nın 7. Bölümde işlenen şölen sahnesi şöyledir :

«Güneş battı,
Tamam oldu Akhaların yapıtı
Kulübeler boyunca sığırlar kesip yemek yediler.
Şarap taşıyan bir hayli gemi geldi Lemnos'tan
Şarabı lasan oğlu Euneos gönderiyordu»

"Gılgameş" destanında «deniz kıyısında tanrıları besleyen kadın yaşar.» (45) tümcesi ile tanrılara evsahipliği yapan, onları ağırlayan "Siduri" adlı kadından sözedilmektedir. «Tanrılar da sineklere benzerler, kurban kesilen yerde toplanırlar.» (46)

---

43. N. Dubrovin, adıgeçen yapıt, 12. sayfa.
44. Homeros, İliada, M-1960, 124. sayfa.
45. Gılgameş Destanı, M-L-1961, 62. sayfa.
46. Aynı yapıtın 77. sayfası.

Abaza Nart Epos'unda anaerkil düzen çağından izler bulunduğunu söylemiştik. Bu çağın sona erişiyle doğan «Ataerkil : Patriarkal» toplum çağında Nart Destanları kökleşmiş ve yerleşmiştir. «Bu çağlarda, halk göçebeliği bırakıp yerleşik düzene geçmeye başlamıştır. Yerleştikleri merkezlerde doğal faktörleri ve zenginlikleri değerlendirerek güçleniyorlar ve benliklerini koruyarak bilinçleniyorlardı. Bu ulusal bilinçlenmeyi ve bunun sonucu doğan ulusal değerleri yaratan kahramanları ve tarihleri de unutmaz oluyorlardı. Bu zamanda toplumun bireylerinden farklı olduğunun bilincine varan, gücünün ve yeteneklerinin bilincinde olan çağın destan kahramanları, sivrilmiştir. Bu kahramanlar ne denli sivrilse bile, içinden geldikleri toplumla bir arada, onlar için, yaşamıştır.» (47)

Abaza Nart Destanlarının kahramanları Seteney ve Sosrıkua'nın ilk öyküleri bu çağlara ışık tutmaktadır.

Sosrıkua ile Seteney Abaza halk Epos'unun en eski kahraman tipleridir. Yeni kahraman motiflerinin yaratıldığı daha sonraki yüzyıllarda da temel motif Sosrıkua'dır. Daha sonraki yüzyılların ortaya çıkardığı biçimler, kendinden önceki çağlardaki daha hareketli, renkli motiflere dayanmıştır.

Abaza Nart Destanlarında Sosrıkua çağı içinde söylenenler (Sosrıkua'nın doğuşu, güçlülüğü ve kahramanlığı ile Nart halkının övgüsünü kazanması) kendinden sonra gelen çağlarda daha çok etken olmuştur.

Abaza Nart destanlarında Sosrıkua'nın isminin önüne her zaman "Nart" sözcüğü konur. "Nart Sosrıkua".

Bu özelliğin başka türlü olması da düşünülemezdi, zira, destanlarda her zaman kişinin bireysel sorunu, toplumsal sorunların önüne geçemezdi. Kişi ne denli ünlü olursa olsun birey olarak toplumdan önde tutulamayacağı içindir ki "Nart" ve "Sosrıkua" sözcükleri sinonim anlam taşırmış gibi birbirine bağlanmıştır.

Sosrıkua çağının bu kahramandan sözeden Abaza destan tekstleri ile aynı çağın Adığe destan tekstleri birbirlerine çok benzerler. Bu benzeşim özelliklerinden biri, örne-

47. A.F. Losev, Homeros, M-1960, 22. sayfa.

ğin üzüm ve şaraba ilişkin olanı aslında Ahbaz mitolojisinin ürünüdür. (Oradan Adığe ve Abaza mitolojisine geçmiştir. Abaza ve Adığe destanlarında Sosrıkua Nartlara darı (veya mısır) tohumunu hediye eder. Bu tohumun bir tanesi bir büyük (şıwan) şuen (x) dolusu P'aste (xx) yapmağa yetermiş.

Sosrıkua'nın Abaza halk destanlarında anlatılan kahramanlıklarının en ünlüsü Devlerden ateşi çalarak insanlara vermesidir. İnsanoğlu'nun ısınma, aydınlanma için Sosrıkua'ya borçlu olduğu ateş varyantı, yüzyılların ötesinden Abaza halk destanları içindeki Sosrıkua'nın kişiliğini aydınlatmakta ve tarihin karanlıklarından günümüze getirmektedir. İlkçağ Grek mitolojisinde Prometheusıda tanrılardan ateşi çalmıştır. Prometheus tanrıların muhatabıdır. Sosrıkua ise halkın henüz bu tanrıları tanımadığı zaman ateşi "dev"lerden çalmıştır. Ateşi halka getirişinde ve darı tohumunu halka verişinde, Sosrıkua halkın amansız düşmanı olan dev'lerle savaşmıştır. Patriarkal düzen çağında türetilen destanlarda da Nart erkekleri ile devlerin sık sık çatışmaları anlatılır. Bu çağlardaki olayların süjeleri çoktur, ve birbirine karışmıştır. Bu devlerin iriliği, karşılaştıkları Nart kahramanlarının gücünü açıklayan deliller, bu devlerin kemikleridir. Tasvir edilen kemikler, normal insan ölçülerinin çok üstünde bir iriliğe sahiptir.

Bir defasında, Nart Sosrıkua bir devin kalça kemiğine raslar yolda. O anda karşısında korkunç bir dev dikilir. Bir süre konuşurlar. Daha sonra "İşte biz P'aste'mizi bundan elde ederiz" diyerek bir araba büyüklüğündeki toprak yığınını eline alır ve avucu ile ufalayarak darıları döker, kuvvet gösterisi yapar. "İşte sütümüzü bundan elde ederiz" diyerek yerden aldığı kaya parçasını avucunda sıkar, taştan süt akmaya başlar. Çeçen-İnguş destanlarında da buna benzer motifler vardır Ahpii Ç. nin anlattığı Nart Soska Solsa, Nart Sosrıkua'nın öyküsüne benzer biçimde iri dev kemikleri ile karşılaşır. Bu güçlü kahramanların dev kemikleri ile karşılaşmalarını anlatan öyküler çağımızdan çok uzaktır. (48)

(x) Çerkeslere has, şömine içine asılan kazan veya tencere.

(xx) Özel bir Çerkes yemeği, (Çerkes tavuğunun garnitürü)

48. U.B. Dalgat, Çeçen-İnguş'ların Kahramanlık Destanları, M-1972, 91. sayfa.

Abaza Nart destanları, başka destanlarda görülmeyen özellikler taşısa bile köken olarak kendine yakın diğer halk destanlarına çok benzer. Kuzey Kafkasya halk destanlarının tümünde görülen mitoloji kahramanı Sosrıkua'nın özelliklerinde, bazı bilginler güneş motifinin izlerini bulmaktadır. (Örneğin; George Dumésil, N. İ. Abayev) (Sosrıkua'nın taştan doğuşu, Nart halkına ateşi getirirken dev'i buzların içine atarak yenişi motifleri gibi...) (49)

Sosrıkua motifi ve destanları doğarken başka yerlerde üretilmiş çok destanlarla karışmıştır. Bu ismin doğuşu hakkında çok şeyler söylendi. Etimolojik açıdan açıklığa kavuşturulmak istendi. Bize göre, bu ismin Ön Asya ve Akdeniz uygarlığı ile sıkı ilişkisi vardır.

Örneğin Oziris adındaki tanrı kültü ile Sosrıkua'nın benzerlikleri çoktur.

Bilindiği üzere Oziris, ilk çağlarda aşağı Nil bölgesi totemlerinden idi. «Görünüşü ya koç, ya boğa tasviri» (50) şeklinde idi. Oziris, mitolojik evrim geçirdikçe kendine benzemeyen Legend'larla karışıyordu. «Yazıdan önceki çağlarda ortaya çıkan yapıtlarda Oziris, güneşle birlikte tasvir edilir. Daha sonra, insan biçiminde gösterildiği zaman, bu isim her yeniliğin simgesi olarak kabul edildi. Daha geç çağlarda ortaya çıkan dinlerin hepsinde ve en sonunda Hristiyan dininde de raslandığı gibi, ölümden sonra yeniden dirilme, Oziris'in özelliklerinin bu dinlere yansıma şeklidir. (51) Abhaz-Adığe halk destanlarında şarabı ilk defa mayalayan, darı tohumunu İnsanlığa hediye eden mitoloji kahramanının Sosrıkua olduğu anlatılır. Eski Mythe'lerde rasladığımız «Kültür kahramanları»nın başardığı, uygarlık aşaması ile ilgili büyük yararlıklar vardır. Örneğin; insanlara büyük yardımı olan evcil hayvanların, Sosrıkua'nın yakarış ve duaları sonunda ortaya çıktığı anlatılır. Aynı biçimde zararlı hayvanların da yine Sosrıkua'nın bedduaları üzerine yaratıldığı

49. V.İ. Abayev, Nartların Destanı, İzvestiya, SONİİ, X. cilt, I. basım, Dzaudjikau, 1945, 51. sayfa.

50. A. Donini, adıgeçen yapıt, 91. sayfa.

51. A. Donini, Adıgeçen yapıt, 92. sayfa.

anlatılır. (52) Nart halk destanlarını yaşatan Adığe-Abhaz halk destanı kahramanları ile, diğer destan kahramanlarının isimleri ve bu isimler üzerine söylenen sayısız öyküler vardır. Bu mythe'ler «hangi olay veya düşünceyi vurgulamak amacıyla olursa olsun» (53) tarım araçlarının bulunuşundan tutun da toplumun geçim kaynakları ve toplumsal düzene kadar ilk çağda yaşayan atalarımızın panoramasını vermektedir.

Mitoloji hiçbir zaman halkın yaşamının önünde değildir. Her zaman yaşam'ın arkasından gelir. Bu nedenledir ki Sosrıkua, Oziris veya başka bir mythe kahramanı halkın yaşamının ve toplumsal düzeninin yarattığı kahramanlardır. Abaza-Adığe halk destanlarının ünlü başkahramanının ölümü, destan geleneğine uygun biçimde bir trajedi olayıdır. Abaza halk destanlarında kahramanımızın ölümü ne denli trajedi kabul edilse de olayda nikbinlik (optimizm) izlerine de raslanır. Destanın Adığe varyantlarından anlatılış şekli ile, her şeyi eşit kılmak, eşitsizlikleri düzeltmek amacında olan Sosrıkua'nın bu işleri yapabilmesi için kalın toprak tabakaları altından dirilerek kalkması gereklidir. «Aynı biçimde Oziris'in tekrar canlanarak eski Mısır çiftçisinin yaşamına yardımcı olacağı umudu yaygındı eski Mısır'da.» (54) Sosrıkua isminin doğuşu ve Sosrıkua'nın özelliklerinin güneş kültüne yönelik oluşu mitolojik bilgilerden anlaşılmaktadır.

Solarizm (Güneşe tapıcılık) hem Proto Abhaz-Adığe, hem de diğer kafkas halklarının ilk ve müşterek dinleri idi. Adığelerin müşterek sözcüğü «Tha : Tanrı» sematik ve fonetik yönden değişikliğe uğrayan «Tığe : Dığe : Güneş» sözcüğünün varyantıdır. Bu sözcüğün kökü olan (ğıa) açık sesli hece Abaza-Adığe dillerinde ğıa, ğa, ğua sözcüklerinin de müşterek köküdür. Diğer İber-Kafkas dillerindeki söyleyişlere de uymaktadır. Örneğin; Avarca'da; Kho : gün, Ba-kh : güneş, Khap'uç, Bo-kh : güneş, Udince;

---

52. Ş.H. Salakay, Abhaz Halkının Kahramanlık Destanı, Tiflis, 1966, 50. sayfa.

53. A. Donini, Adıgeçen yapıt, 46. sayfa.

54. A. Donini, adıgeçen yapıt, 93. sayfa.

Beu-ğ : güneş, Gürcüce; bğu-ar-i : ğuadahı : yukarıdaki varlık (Abazaca) (55) (Çikobava Arn. N. Turbetskoy)

Adığe dilindeki Dığe : Tığe : güneş sözcüğü ile Gürcüce'deki Dğa sözcüğü birbirine benzemektedir. Zcn dilinde Dğa, Tsan dilindeki Da-Değ : gün sözcüklerinde de benzerlikler vardır. (56)

İber-Kafkas dillerinin tek kökten doğduğunu, bu dillerde Dığa : güneş : Tanrı sözcüğünün birlikte kullanılması ve lingüistik araştırmalar göstermektedir. Tha : Tanrı, Tığa : Dığa : Güneş sözcüklerinden ayrıca bir de gün ismi türemiştir. (Thawmaf : Thamahue : Abazaca'da Mt'çaşa sözcüklerinin — türkçe karşılığı tanrının günü olmaktadır — karşılığı Pazar günüdür. Abazaca'da bugüne Ançva Ymış : tanrının günü, veya Mara--Mışı : güneş günü isimleri verilir.) Yine Abazaca'da Mıtçaşa : Mıç'aşa : Pazar günü alamınadır. (57) (İ. A. Çavahişvili)

Abhaz-Adığe halkı ve diğer İber-Kafkas dillerini konuşan halkların dilleri üzerine yapılan araştırmalardan anlaşılacağı üzere bu halklarda Ön Asya'nın eski halkları Sumer, Hitit ve Mısırlılarda olduğu gibi «Güneş» ilk Tanrı kabul edilmektedir.

V.İ. Abayev'e göre «Sosrıkua ve Soslan'ın simgelediği kişi aynı Nart kahramanıdır. Her iki isimde de aynı kök «Sosr-Sosl» vardır. Asetin dilinin «suffiks» (son ek) inde «on» takısı (Bugünkü Asetincede on : oğul) vardır. Abazaca'da Pa : oğul kavramının karşılığı Adığece'de «Kho: oğul» dur. Sosr kökünün ise hangi kavramdan doğduğu henüz belli değildir.» (58)

K'umahue M. ise bu iki kökün benzeyişinden şöyle

---

55. G.V. Rogava, Çerkes Sözü (Yazısı) etimolojisi için I. KY. II. Cilt, Tiflis, 1948, 48. sayfa.

56. G.V. Rogava, Adığe (Çerkes Dillerindeki İsimlerin Kökeni, Grammatik Sınıfların Kategorileri Hakkında Araştırma, Tiflis, 1956, 6: sayfa.

57. G.V. Rogava, Adığe Dilinin Yazısı Hakkında İ.K.Y. II. Cilt, 48. sayfa

58. V.İ. Abayev, Nart Destanları, İzvestiya, SONİİ, X. cilt, I. baskı, Dzaudjikau 1945, 47. sayfa.

bir yargıya varmaktadır; «Önce, Adığe Sewsır ile Asetin Sosl'ın fonetik açıdan aralarındaki farklılığı araştırırsak, genetik açıdan tek kökten olmadıkları açıklığa kavuşacaktır. İkinci bir husus ise, Adığe varyantında Sewsır olarak doğan bu ismin uzun bir süre sonra «Sosr» halini aldığı çağlarda Sosl kelimesi Asetinlerde ortaya çıkmaktadır.» (59) Sözcük Asetin dilinde değişikliğe uğrarken (sonundaki «r» harfi «l» şekline girerken) Adığe dilinde değişikliğe uğramamaktadır. Zira ilk deyiş olan «Sewsır» ve değişen şekli olan «Sosr» sözcüklerinin her ikisinin sonunda da «r» harfi vardır. O halde «Sosr» ve «Sosl» sözcüklerinden «Sosr» aslına sadık kalınmıştır. Köke daha yakın olanın daha eski bir söyleyiş olması gerekir. O halde biz de K'umahue M. nin görüşüne katılarak Adığe dilindeki «Sewsır» ın Asetince'deki «Sosl» dan daha eski olduğu ve asıl kökün Adığece söylenişi olan «Sewsır» veya «Sosr» olduğu iddiasında bulunuyoruz. Daha başka bir deyişle «Sewsır» veya «Sosr», «Sosl»dan türememiş, olsa olsa Sosl, Sosr'dan türemiştir. (60)

Kimi araştırmacılar, Sosrıkua isminin Gürcü tarihinin ünlü kraliçesi Tamara'nın kocası olan Asetin asıllı David Soslan'ın isminden türediği savındadırlar. Oysa Tamara'nın yaşadığı çağ ile Sosrıkua destanlarının söylenmeye başladığı devir tarih kronolojisi içinde karşılaştırılsa, bu yaklaşımın inandırıcı ve bilimsel olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. (61)

Lingüistik, Arkeolojik, Antropolojik araştırmalardan elde edilen bilgilere göre Nart Halk Destanlarının doğuş yerini saptarken, kahraman isimlerinin ve anlamlarının verdiği ipuçlarının yanında, Ön Asya ve Akdeniz havzası Lingüistik ve Etnografik materyallerinin de değerlendirilmesi gerekir. Gerek Abaza ve diğer Kafkas boylarının

---

59. M.A. Kumahov, Adığe-Abhaz Destan Kahramanının isminin etimolojisi üzerine (Nartlarla ilgili yazılar-Kafkas Halk Destanları) M-1969, s. 509.

60. Aynı yapıtın aynı sayfası.

61. Bak. T.A. Guriyev, Destan ismi «Sorıkua» ismini yaratan İber-Kafkas dillerinin tarihi benzeşimi, karşılıklı anlaşılması ve regional açıdan bilimsel yaklaşım. Kafkasya'da anlaşabilen diller hakkında araştırma, Orjonikidze, 1973, 78. sayfa.

ortak destanlarında yaşayan kahraman tiplerinden, gerekse «güneş» motifinin mitolojideki yerinden sözedebilmek için Sosr (Sosl) sözcüğünün ve Sosrıkua isminin kökenini araştırmak gerekir. «Sosr» sözcüğündeki «r» harfini ilk tanrı «Mara : güneş» sözcüğündeki «ra» sesinde bulmak kolaydır. En eski Abazaca ve ona yakın Adığe dillerinin tek sesliliği (monovokalizm), hece kesiminden anlaşılacağı üzere Sewsır'ın en son değişikliği Sosr olmuştur, diyor K'umahue M. .Ayrıca Adığe dilinde sözcüğün kuruluşu (reconstruction) olmaktadır Sosr sözcüğü... Aynı biçimde Abaza dilinde de Sawsır'ın değişik formu olan «Sosr» sözcüğünün kuruluşunu (reconstruction) göstermektedir. Abaza dilinde hem Sosrıkua, hem de Sawsırıkua şeklinde bugün bile söyleyişler vardır. Abhazca'da ise «Sasrıkua» şeklinde söylenmektedir.

Sosrıkua ile Oziris'in benzeyen özellikleri karşılaştırıldığı zaman mitolojik olay benzerlikleri de ortaya çıkmaktadır. Eski Mısır dili ile Adığece'deki mythe isimleri karşılaştırıldığında Kopt dilinde (Oziris) veya Ousıra (62) ile Adığe dilindeki Sawsır, Sow (sı)-r, Sau-s-(ı)-r isimlerinin benzerliklerini görmekteyiz. Özellik olarak «güneş» kültü taşıdıkları için de benzeşmektedirler. O halde bu iki isim bir yerde aynı mythe kahramanını göstermektedir, dersek, kanımızca yanılgıya düşmeyiz.

Abaza Nart Destanlarında «Sosrıkua» isminden başka, «Sosran» veya «Sosranpa : Sosran oğlu» isimleri de vardır. Abaza destanlarında «Sosranpa : Sosranoğlu» bir kürk olabilecek kalınlıkta tüylerle kaplı bir yaradılışta anlatılır. Bu yönü ile Asetin Soslan'a benzer. (Soslan'ın kürkü öyküsü)

Bize göre; Sosran, Sosranpa (Sosranoğlu) Soslan ve Sosrıkua isimlerinin hepsi Sosr sözcüğünden türemiştir. Bu kanıtlar bizim savımız olan, Sosl sözcüğünün, Sosr kökünden daha yeni olduğunu kanıtlamaktadır. Abaza Nart isimlerinden olan Sosran ve Sosranpa (Sosranoğlu) ve Adığece'deki Sosrıkua veya Sawsırıkua isimlerindeki pa

62. N.S. Petrov, Kopt (Eski Mısır) dili, Leningrad, 1958, 69. sayfa.

= kua = oğlu anlamınadır. Bu ise Adığe-Abhaz toplumunun geçirdiği ataerkil aşamanın bir izidir.

Yukarıda geçen sözlerde ortaklaşa bulunan «r» harfinin saptanışı gibi, «an» hecesinin de sözcüklerde ortak olduğu görülür. Sos-r-an-pa, Sos-l- an sözcüklerinde «an» hecesi dışında, destanlardaki diğer kahraman isimlerinde de «an» hecesi vardır. Abaza-Adığe ismi Nas-r-an, Abhaz destan ismi Şa-ru-an, Abazacada Şar-d-an, Karaçay-Balkar halk destanlarındaki Ala-u-g-an Gi-la-hırs-t-an' da olduğu gibi...

Nartiya'da da (Yazar, Nart destanlarını, Yunan Destanı İlyada'ya benzeterek bu ismi vermiş. Ç.N.) bütün olayların içinde görülen Setenay (Seteney Guaşe) in isminde de «en» sözcüğü vardır. Set-en-ey (Şat-an-a).

Bilindiği gibi Sumer tanrılarının çoğunda da «an» hecesi ile kurulan kadın isimleri kullanılmaktadır. Bunlardan Yer ve Gök Tanrıları «Enlil» ve «An», Yeraltı suları ve Oseanos (Okyanus) tanrısı olan ve aynı zamanda kendisine yalvaran insanlara iyilik getiren tanrı Enki (En-ki), Ay tanrısı Zuen (Zu-en) veya Nanna (N-an-na) isimli tanrı kadın tanrıça Ninin (Ni-n-in) hepsinde aynı hece vardır Mah veya Ninmah diye adlandırılan tanrıça ve Ninhursang (Nin-hur-s-an-g) isimlerinde de aynı özelliği görürüz. (63) (Ayrıca Abazaca'da an : anne, Adığece'de ane : anne anlamına gelir.)

Yukarıda açıklamalarını verdiğimiz sözcüklerdeki «an» hecesi Sumer dilinde yükseklik, gökyüzü anlamınadır. Bu kavrama uyan ideogram ise yıldızdır. (64) Sumer dilindeki (an : gökyüzü), tanrı kavramı ile Abhazca'daki «an» kavramı da birbirine yakın kavramlar getirmektedir. Aynı element (an) Grek dilinde de Ur-an (gökyüzü) sözcüğünde bulunmaktadır. (65) Abaza dilindeki gökyüzü (Juğ-an-d) (Juğ-an-daku) sözcüklerinde bulunan (a)n, n(a), n(ı) harfleri ile kurulabilen başka bir isim çıkmaktadır karşımıza (ajuğ-an-d-an : gökün annesi demektir. Bu sözlerde kul

63. Bak. İ.M. Dyakonov, Gılgameş Destanı, M-L-1961, 1021-1030 sayfalar.
64. A. Donini, adıgeçen yapıt, 121. sayfa.
65. N.Y. Marr, Kabardey-Abhaz Dillerinden anaç başlatma biçimler. Derleme, Abhaz Dili ve Tarihi M-1938, 344. sayfa.

lanılan (n)a, (n)ı Abazaca'da Tanrı adı verilerek yapılan yemin etme sözcüğü olan (nı'ha) veya tanrıya yakarma sözcüğü olan (nı'hua) nın kuruluşunda da vardır. Yakarma veya yalvarma işi ise tanrının adı verilerek yapılırdı. Asetince'de «nihas» sözcüğü, erkeklerin tartışmak konuşmak için toplandıkları yer anlamınadır. Ve Abazaca'da geçen yukarıda sözünü ettiğimiz iki sözcüğü andırmaktadır. Hatta destanlarda toplantı amacı ile yapılan evin ismi «Nihasdan» olarak geçer. (66)

Abaza Nart Epos'unun ilk parçalarından olan ve Seteney'den sözeden tekstler, toplumun sınıflar halinde yaşamını vermektedir. Abazaların — Abhaz — Ubıkh-Adığelerin ortak ataları olan halkın bilinen en eski çağlarında, kadının, özellikle annenin baştacı edildiği, annenin göklere çıkarıldığı «gine kokrat» çağda üretilen destanlar, o çağların kadınla ilgili düşün ve davranışını günümüze kadar getirebilmektedir. Bu saygın kadınlar, Sumer, Mısır ve Karadeniz kıyısı uygarlıklarının büyük tanrılarıdır.

Gerek tanrı, gerekse insan olsun, bu çağ destan kahramanlarının yaşamına katılan bir özellik «Büyük Anne Tanrı» kültüdür. İkinci Pön savaşlarından sonra (M.Ö. 218-201) yıllarında bu tanrı kültü Roma'ya da ulaştı. Roma'da ana tanrıça kültü o denli etkili oldu ki, «Ana Tanrıça» için tiyatro gösterileri bile yapılmağa başlandı. (67)

Abhaz ve Abaza dillerinde «Ançva : Tanrı» sözü aynıdır. «Çva» eki kişinin sınıfını göstermektedir. Ançva, anne tanrıça anlamınadır. Monoteizm (tek tanrılı din) in doğduğu daha sonraki çağlarda «an-çva» sözcüğündeki «çva» eki, artık tek kişiliğin, tanrının simgesidir. Ondokuzuncu yüzyılda bu söz, «Ançva Raşa : Tanrıların kardeşi» (Erkek veya Kadın tanrının kardeşi) adlı şarkıda, kavram karışıklığına yer vermeden kullanılıyordu. (68) Bu sözcükte de grammatik sınıfların göstergesi diyebileceğimiz (r) harfi vardır.

---

66. V.İ. Abayev Asetin Dilinin Tarihi, Etnoloji ve Sözlüğü, II. cilt, 219. sayfa, Leningrad, 1973.

67. — Kornemiy Tatsit, «İki Ciltten oluşan ödevler» I. Cilt-Yıllık — Düşün (Felsefe) yazıları 84. sayfa. L-1970.

68. N.F. Dobrovin, adıgen yapıt 27. sayfa.

Daha yakın çağların ideolojisinde grammatik biçim korunmuşsa da yeni bir anlamda kullanılagelmiştir. Abaza ve Abhaz dillerinde «Anne» «Tanrı» kelimelerinin aynı kökten türeyişi, bunları kesin biçimde ayırma olanağının bulunmayışı, bizi, tarihin gösterdiği tüm ulusların matriyarkal (anaerkil) düzen sürecinden geçtikleri gerçeğine götürür.

Abaza Nart Destanlarında ve bunlara yakın diğer halk destanlarında «salt Seteney ismi ile ilgili» bir yüzyıl saptanamamaktadır. Ayrıca, Seteney başka uluslarda olduğu gibi bir tanrıça katına da yükseltilmemiştir. Bunun nedeni, Seteney'in tüm özellikleri ve fonksiyonlarıyla birlikte halkın içinde, halkın sorunlarının içinde yaşatılmasıdır. Seteney'in bu özellikleriyle yaşatılması, diğer destan kahramanlarından çok daha eski tarihlerde başlamaktadır. O, her olayda vardır: Nart halkının bir özelliği sorunlarını tartışarak kurultaylarda çözümlemeleridir. Bu tür toplumsal sorunların hepsinde güzel ve bilge Seteney Nart halkının danışmanıdır. Onlara, öğütleriyle yol gösterir. Doğurmadan edindiği oğlu Sosrıkua ise görülmemiş kahramanlıklarla Nart halkına hizmet etmektedir. Abaza Nart Destanlarında Seteney'in sıfatı, yalnız güzelliği, yararlı olmağa, bilgeliğe yönelik değildir. O, dilerse en büyük kötülükleri de yapabilmektedir. Büyü ve afsun yapmakta ustadır. Düşleri ise her zaman doğru çıkar ve gaipten, geçmişten, gelecekten haber verir. Seteney Nart halkının falcısıdır, aynı zamanda. Eski halkların yaşam felsefesini göstermesi bakımından Seteney'in günümüze ulaşan öykü ve özelikleri çok önemlidir.

Matriyarkal (anaerkil) düzen çağının gelenek, görenek ve özellikleri, Seteney'in toplumsal görevlerinden anlaşılmaktadır. Örneğin; «Senden başka, bana göre, bana uygun erkek yoktur Nartlar içinde...» sözleriyle kardeşi Bataraz'la ilişki kurmağa kalkması ve kardeşinin tepkisi karşısında «Eşeğe ters binip halkın içine karışırsan, halk bunu örneği görülmemiş bir olay gibi karşılayacaktır, ertesi gün daha ertesi gün halkın davranışını incelersen, tepkilerin giderek normale dönüştüğünü, tersliğe alıştıklarını göreceksin. Senden sözetmeyeceklerdir.» Bu örnekten de anlaşıldığı üzere «bizim yaptığımız iş için ileri geri konuşacaklardır. Bizim olayımızdan daha ilginç olaylar

çıkacak ve bizi unutacaklardır.» demesi matriyarkal düzende kadınların toplumsal kurallar koyma güçlerinin belirtisidir.

Anlatılan olayın benzerleri Adığe ve Asetin destanlarında Wozırmes veya Worzemağ'ın başından da geçmektedir. (69)

Dünyanın bugün bilinen tüm destanlarında kadın akıllıdır, aklın simgesi olarak işlenmiştir. Nart destanlarındaki Seteney tipi ve Gılgameş destanlarındaki «Ninsuri» çoğu yönleriyle benzer kahramanlardır. Seteney'den farklı olarak «Ninsuri» tam anlamıyla tanrıçadır, Gılgameş'in annesidir. Gılgameş ise üçte iki tanrı, üçte bir insan özelliği olan bir kahramandır. (70)

Seteney ve Ninsuri, doğurmadan sahip oldukları oğulları kendilerine bir şey sordukları veya yola çıkacakları, bir işe başlayacakları zaman, onlara şöyle seslenirler; «Sosrıkua, doğurmadığım oğul, veya Gılgameş, karnımda türemeyen oğlum». Yine Sumer destanı kahramanlarından olup her zaman orman ve kırlarda dolaşan «Şamhat» adlı gezgin kadın, kendisi ile yedi gün yedi gece dolaştıktan sonra insan aklı kazanan kahraman Enkidu'ya «Güçlü Enkidu, doğurmadığım oğul» diye seslenmektedir. (71)

Seteney ve Ninsuriyi, her iki destan akıllı ve bilgi özellikleri ile anlatmaktadır.

Nart Destanlarının daha geç çağlarda ilgili kimi tekstlerinde başka kadın portreleri vardır. Daha önce adı geçen «Naribğia» Khaydiuh (veya Adıyihu) ve daha ismini saptayamadığımız bir hayli kadın... Bu kadınların hepsi akıllıdır. Nart erkeklerine her konuda yardımcı olurlar. Khaydiuh, kocası (Psabıda)ya yardım ederek, kocasının düşman topraklarına akın yapıp ganimet olarak getirdiği at

---

69. V.İ. Abayev, Nart Destanları, İzvestiya, SONİİ, 10. cilt, I. baskı, Dzaudjikau, 1945, 37. sayfa. Aynı yazarın «Asetinlerde Akrabalık Araştırmaları ve İsimler, Engels ve Dil Öğrenimi» M-1972, 236. sayfa.

70. A. Donini, adı geçen yapıt 92. sayfa.

71. Gılgameş Destanı M-L-1961, 29. sayfa.

ve sığır sürülerinin sağ salim kaleye ulaşmasını sağlar. O, elindeki (daha yeni destanlarda, serçe parmağı) ışık saçan yüzüğü kale mazgallarından yansıtarak Yinjiğ ırmağı üzerine uzatılan kumaştan köprüyü aydınlatır ve kocası Psabıda bu ışıktan yararlanarak hayvan ve at sürülerini karşı sahile ulaştırır. Zamanla karı-koca arasında anlaşmazlık çıkar. «Parmağımdan yansıyan ışık nedeniyle, rahatça köprüden geçebiliyorsun» der kocasına. Psabıda ise yalnız kendi gücü ile geçtiğini savunur. Son akında Psabıda düşmandan yağma ettiği ganimet sürüyle köprünün ortasına kadar gelir, kendini izleyen, düşmanlar köprüye ulaşmak üzeredir. Tam bu sırada Kaidiuh aralarındaki çekişmeyi hatırlayarak kocasına küçük bir ders vermek ister. Güzel Kaidiuh, Psabıda köprüyü yarılamış iken elini mazgal penceresinden çeker. Ortalık kararınca Psabıda ve at sürüsü çoşkun Yinjiğ ırmağına dökülerek boğulur. Yaptığına pişman olan Kaidiuh ağlar, dövünür, saçını-başını yolar, yüzünü-gözünü kan içinde bırakır, Dereler, sular vadiler kızıl kana boyanır. Destanlar böyle anlatır olayı...

Abaza ve Adığe Folklöründe Kaidiuh, (Adıyuh) un özellikleri aynıdır. Adı'nın anlamı Adığece'de «adiy» : bilek, el» demektir. «Hu» ise beyaz anlamınadır. Topluca isim, «Beyaz bilekli» veya «beyaz elli» anlamına gelir. Kaidiuh ile ilgili mitolojik özellikler, Grek myithe'inin en eski tanrıçalarından «Hera»nın özelliklerine benzemektedir. (Leycolcpo) (72) Bu sözcüğün antik Grek dilindeki anlamı, Adığe dilindeki «beyaz bilekli» anlamı ile aynıdır. Anne veya tanrıça kültüne tapıldığı çağların özelliklerini gösterdiği bir gerçektir. Kaidiuh, daha yakın çağlarda Abaza-Adığe destanlarına konu olmağa başlamıştır. Adıyiuh ve Psabıda'nın her ikisi, destan kahramanlarını bir arada toplayan «Nart» ön adını kullanmışlardır. Destanlar çağ çağ belirginleşmeye başlayınca «şiir'in doğuşunda, destanın temelini atan materyal olarak sayabileceğimiz dize ve kafiye kavramı da doğmaktadır. Olaylarda suje görevi yapan kahramanlar, çoğunluğun içinden seçkinleşe-

72. A.A. Tahu — Godi, Homeros'un İliada'da kullandığı şiir dilinin mitolojiye katkıları «Antik Çağdan günümüze dek» Moskova, 1971, 209. sayfa.

rek sivrilmektedir. Diğer olaylar ve kahramanlar bu seçkinleşen isimlerin etkisi ve gölgesi altında kalarak karanlığa itilmektedir. Dolayısıyle destanla birlikte birçok ayrılıklar ve yüzyıllara göre farklılıklar doğmaktadır.» (73)

Nart destanlarının baş kahramanı Seteney'in teninin beyazlığı, beraklığı ünlüdür. Abhaz Nart destanlarında bu kahramanın teni, yeni mayalanmış yoğurt gibi ak-pak olarak tanımlanır. Ten beyazlığının, Adıyiuh ve Seteney'in söylenen anlatım biçimi açısından anlamı vardır. Ancak, Seteney salt teninin güzelliği ile ünlü değildir. Ününün nedenlerinden biri de akıllı ve bilge oluşudur. Gelmiş geçmiş tüm dünya kadınlarından daha güzel ve daha bilgedir Seteney...

Uçsuz bucaksız anlatımıyla Nart destanlarında her yüzyılın olayları başka yüzyılları peşinden sürüklemiştir. Herhangi bir yüzyılın kahramanını başka bir çağda daha değişik özelliklerde bulmamız, bu nedenle mümkündür.

Herhangi bir çağda toplum açısından değer taşıyan bir olay veya bir özellik, arkadan gelen çağlarda toplumo ters düşmektedir. Bu nedenle de bu olay, özellik veya kahraman, daha sonraki çağlarda yeni bir renk ve özelliğe bürünerek yaşamaktadır. Nart destanlarının en eskilerinde toplumun akıl hocası ve önderi olan Seteney, ataerkil (patriyarkal) düzenin kurulduğu çağlarda gücünü ve önemini yavaş yavaş yitirmektedir. Doğurmadığı oğlu Sosrıkua «kadına danışmak anlamsızdır» diye onu tersleyebilmektedir. Gılgameş'in tanrıça İştar'ı «hiç saygı duymadan, bağırarak azarlarken» gördüğümüz sahnesi çok ilginçtir. Bu sahne yaşamın patriyarkal (babaerkil) düzene doğru yol aldığı çağları bize göstermektedir. (74)

Destanların son çağları Seteney'in büyük ününü yok edememiştir. Destan tekstlerinden hiçbirinde onun ölümünü anlatan bir öykü yoktur. Daha yakın çağlarda söylenen destanlarda Seteney övgüsü, anneye duyulan saygı ölçüsünde yaşamıştır.

---

73. V.İ. Abayev, Nart Destanları, İzvestiya, SONİİ, X. cilt, I. baskı, 1945, s. 21.

74. Gılgameş Destanı, M-L-1961, 41. sayfa.

Son çağlar destanlarında daha yeni kahramanlar da yaratılmıştır. Destanın en ünlü ismi Sosrıkua, tüm destan çağlarını kapsayan kahramanlıklar yapmaktadır. Ateşi ve dari tohumunu Dev'lerden alarak Nart halkına vermektedir.

Nart halkının düşmanı olan devleri kesin bir yenilgiye uğratmakta, kendisinden sonra gelen kuşaklara büyük ve ünlü ismini armağan bırakmaktadır. Daha sonraki çağlarda yaratılan pek büyük kahramanlıklar yoktur. Bu çağların erkek kahramanlarının uğraşıları öc almak, düşmanın malını, altın ve gümüşünü, karısını, çoluk-çocuğunu gasbetmek gibi olaylardır. Patriyarkal düzenin özelliklerini gösteren (Çalejey)in babası Çamaz (Aç yipa Çamaz : Aç'ın oğlu Çamaz-Adığe destanlarında Aşemez) in öcünü almasını anlatan destan bu türdendir.

Halk arka arkaya gelen evrimleşme aşamalarında yeniliğe ve ilerlemeye yöneliktir. Artık, ünlü «Nart Destanları» çağı geçmiştir. Bir Abaza Atasözü «Nartların sonu gelirken, toplantıları arttı.» der. Mitolojideki Nartların sonu artık gelmiştir. Ancak, onların ismi, destanları, tarihleri, etnografik özellikleri ve öz kültürlerinin mirası olan «Nart Destanları» ölümsüzleşmiştir.

JIR HAMİD

Derleyen : yismeyl özdemir

«Bu çalışmalara başlamadan önce şöyle düşünceler gelirdi aklıma ; Çerkes insanı'nın dağlı insanın yaşamında en güzel, en ilginç amaç olan, yaşamın ışığı olan öğrenme sevgisinin doğacağı çağ yakındır.

Toplumumuzun okuma, yazma, edebiyat, sanat yaratma günleri yakındır.»

Naguma Şora

«Edebiyat - yeryüzünde aydınlıkların en güzelini getiren güneştir. - O, eski, küçük Abazin Dünyasını aydınlığa çıkaran pencereyi genişleten bir araçtır. O, Çağımızın, insanlığın göz nuru, yaşamın güzelliği olmuştur. Edebiyatı olmayan halkın tarihi de karanlıktır. O halk, yeryüzünde isimsiz yaşayan bir kişidir. Dörtyüz yıl önce yaşamış ünlü yazar Shakespeare'in sözleri savımızı doğrulamaktadır.

Düşününce, ölümden korkmadığımı anlıyorum.
Ölsem bile, şiir yaşatacak beni,
Okumamış, yazmamış, yapıt vermemiş
Halklardır kör ölümle kaybolacak olanlar...

Henüz çok eski bir kökeni olmasa bile bugün yaşayan bir edebiyatımız vardır. Okuyoruz, özgürce sesimiz yükseliyor, o halde, Halkımız'ın bir ismi var yeryüzünde, halkları yok eden kör ölüm bugün bizden uzaktır. Tarihimiz gün geçtikçe aydınlığa kavuşuyor. Halkımızın bu aşamaya ulaşmasında kahramanca çabalar gösteren, Abazin Edebiyatı'nın saygıdeğer büyüklerinden sayılır JIR HAMİD»

Bu bölümü Thaytsıuh Bemirza'nın Jır Hamid'in «Amara Yağnartcıhxakuaz» (Güneşin Uyandırdıkları) adlı kitabına yazdığı ön yazıdan, sunuş yazısından aktardım. (1) Yazının başına koyduğum Negume Şora'nın sözünde «Okuma yazma - edebiyat yaratma» muştu'sunu gerçekleştiren Jır Hamid 5 Nisan 1972 tarihinde çok sevdiği halkından edebiyen ayrılmıştır. Onu, ölüm yıldönümünde yakın çalışma arkadaşlarının yargıları ile anmak istedik bu yazımızda.

Yine Thaytsıuh Bemirza'nın sözleri ile devam edelim; «Kitabın satırları ile, harfleri ile, halkına bilgi, kültür, uygarca yaşam mesajı götürülebileceğine inanan ve varlığını bu yola adayanlardandır, büyük yazarımız Jir Hamid.» «Huıj Du köyü kırlarında düzgün pulluk çizgileri ile halkın üretim savaşına önderlik eden bu büyük insan, kalemi ile de halkın yaşamına doğru ve kestirme yollar çizmiştir.»

İngiliz ozanı Lord Byron şöyle der ;

«Binlerin, milyonların aydınlatılması, uyandırılması için bir tek mum bile yeterli olabilir.» Abazin halkının aydınlığı için ilk yanan mum anadille yayınlanan küçük bir gazetedir «Çerkes Khapşı». «Nasıl ki çocuğu besleyen büyüten anne - baba yaşlılık yıllarında, büyüttükleri çocuklarının kanatları altında yaşamlarını sürdüürülerse, jir Hamid de doğmasında etkin olduğu gazetenin sayfalarında büyüdü ve halkının yazarı oldu». Thaytsıuh Bemirza bu gazetenin babası saydığı jır Hamid'i yukarıdaki cümlelerle tanımlıyor.

Karaçay - Çerkes Özerk Bölgesi'nden yetişen gazeteci, yazar ve ozanlardan, Jır Hamid'in uyarıcı, sıcak, sevecen elinin uzanmadığı kimse kalmamıştır. Kafkasya'dan uzakta, büyük kentlerde eğitimini sürdüren Çerkes gençlerinin vatan özlemini, anadilleri ile konuşma özlemini gidermek, kendi öz kültürüne bağlı kalmaları, ona yabancılaşmamalarını sağlamak için, çıkartılan her gazete sayısı, her kitapcık jır Hamid'in elleri ile postalanırdı bu gençlere. Bu konuda şöyle derdi Jır Hamid ; «Halkımız sayısal olarak azdır. Bu nedenle kendi öz kültürüne bağlı oldukça

güçlü olabilir. Uzak kentlerde eğitim yapan, Kafkasya dışında başka ülkelerde, özellikle Orta - Doğu ülkelerinde yaşayan delikanlılarımız, kızlarımız, vatanı özledikçe, kendi anadilini özledikçe bu küçük kitaplarımızla, gazetemizle konuşsunlar, yayınlarımız kesintisiz ulaşmalı onlara, amacımız budur.» (2)

> «Halkın düşüncesine mal edilebilen akılcılıktan daha güzel bir zenginlik düşünülemez. Bunun silâhı ise kitaptır. Bu silahı üreten tipoğrafların baskı makinalarının gücüne karşı koyabilecek hiçbir militarist güç, hiç bir devlet gücü yoktur. Yazara değer veriniz...»
>
> Alexandr Puşkin

Yazarlara değer veriniz... ! Büyük ozanın bu sözü söylediği yıllar (Çarizm'in) egemen olduğu çağlardır. Soylulların, egemen güçlerin baskısı altındasöylenen bu sözler bugün daha bir değer kazanmaktadır. Halkının düşüncesine akılcılığı maletmek, halkına bu zenginliği vermek, Halkına en güçlü silah olan «Kitap»'ı ana dili ile vermek Jır Hamid'in yaşam boyu uğraşısı olmuştur.

Thaytsıuh Bemirza, Jır Hamid'in «Güneşin Uyandırdıkları» adlı kitaba yazdığı sunuş yazısını şu satırlarla bitirmektedir ; «Halkımızın güzel bir geleneği vardır, bir yaşlı, bir büyüğümüz gelince herkes ayağa kalkar. Bu kitap hangi Çerkes evine girerse Büyük Yazar Jır Hamid'in o eve girdiği unutulmasın. Güzel geleneğimize uyar biçimde ayağa kalkıp bu kitabı evimize buyur edelim. Bu kitaptaki yazılar, saygıdeğer mesajlar yolumuza ışık tutacaktır.»

Jır Hamid 1912 yılında Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'nde bulunan Huıj Du adlı Aşkarıua köyünde doğmuştur. Babası Jır Davut adlı bir şahıstır. Ünlü Abazin eğitimcisi ve yazarı Tobil Talustan'ın önce öğrencisi sonra enyakın arkadaşı ve yardımcısı olmuştur. Abazin ve Adığe kültürünün, edebiyatının oluşturulmasında bu iki güçlü insan omuz omuza çalışmıştır. Çalışmaları hakkında en yakın arkadaşlarının yargılarını sunduğumuz için bu sözlere fazla kat-

kı yapmamayı daha uygun bulmaktayım. Ancak yapıtlarını burada topluca tanıtmakta yarar vardır : «Kadın Özgürlüğünün Olmayışı», «Oğlunun Kahramanlığını Göstermediler Anaya», «Küt Burunlu Prens», «Mutlu Karşılaşma», «Doğru Yoldan», «Yaşamı aramak», «Dağların Uyanışı», «Yeni Deniz», «Toprağımın Halkı», «Ateşten Diken» ve öldüğü yıl basılan «Güneşin Uyandırdıkları».

Bunların dışında «Çerkes Kapşı», «Alaşara», «2 Nur», «Oşhamahue», «Novi - Mir» adlı gazete ve dergilerde Abazince Kaberdeyce ve Rusça olarak yüzlerce araştırma ve makalesi yayınlanmıştır.

«Nesir edebiyatın olgunluk ürünüdür. Nesirin temeli güçlü atılırsa, edebiyat'ta pekişmiş demektir. İnsancıl, realist sujeler nesirde daha belirgin olmaktadır. Genç edebiyatlar, tema, uslup, ağıt, yakarı, yalvarma biçiminden çabuk kurtulup roman'a dek geldi ise, o edebiyat güçlü adımlarla ilerlemektedir. Edebiyatımızda bu aşamayı gerçekleştiren Jır Hamid dir. Onun Romanı «Dağların Uyanışı» 1950'ler sonunda doğdu. İlk baskısı 1962 yılında yapıldı. Abazin halkının geçirdiği evrimleri göstermesi bakımından bu roman büyük değer taşır.» Bu satırları araştırmacı Tığui Vladimir'in (Abazin Edebiyatının Doğuşu Abaza Literatura Aşakugılara) adlı yapıtından aktarmış bulunuyoruz. (3)

Bu büyük saygıdeğer yazarımız 1972 baharında değerli yapıtlarını bırakarak göçtü. Ölümü üzerine anayurtta yaşayan Abazin Halkı'nın ve yazar arkadaşlarının duyduğu acıyı yine Thaytsıuh Bemirza'nın yazdığı ve Jır Hamid'in son kitabı olan «Güneşin Uyandırdıkları»'na eklenen yazı ile bağlayalım sözümüzü ;

«Bu kitap basımevine verilmeden önce önyazı yazmam istenmişti. Görevi sevinçle kabul ettim. İçimden geldiği gibi, duyarak, büyük insanın bana öğrettiği usuma soktuğu kurallarının çerçevesinde yazdım önyazıyı... Bugün Jır Hamid yaşasaydı, birlikte, kitabın basımevinden çıktığını görseydik, onun 60. doğumyıldönümünü kutlamak amacıyla hazırlanan

bu kitabı birlikte inceleseydik, bundan büyük sevinç, bundan büyük mutluluk olmazdı benim için.»

«Ne yazık ki, bu sevince ulaşamadık. Ölüm bir rüzgâr gibi esti, büyüğümüz, sevgilimiz olan büyük yazarı aramızdan alarak götürdü.»

«Hamid'in yokluğu haberi yayılınca, o, güzel Nisan günü, bahar aydınlığı Abazin Halkı için kararadı. O gün eyaletimizin en uzak köylerinden başlamak üzere, binlerce öğretmen, öğrenci, araştırmacı, çiftçi, işçi onun naşı ardında toplandı. Özerk Eyaletimiz'de yaşayan tüm Abazin, Karaçay, Çerkes ve Rus halkları, çok sevdikleri yazarlarının son yolculuğunda, onu uğurlamak için toplandılar. Yüzlerce arabalık konvoylar, yazarımızın doğduğu, onun sanat yaşamında büyük yer etmiş, sevgili Aşkarıua köyü Hıuj Du (Büyük Hıuj) köyüne ulaştılar. Köy halkı büyük evlâdının cenazesini karşılamak için bekliyordu. Kırlarda, bağ ve bahçelerde ekim - dikim işlerinin başlaması nedeniyle dağılmış olan halk işi gücü bırakarak köye giren yolun iki tarafına koşmuştu. Çiftçilerin acı ve üzüntülerini dile getiren siyahlarla süslenmiş iki yas traktörü, yolun iki tarafında bekliyordu. Herkesin yüzünde acı ve üzüntü izleri vardı. Yaşamlarının bir parçasını Jır Hamid'e vererek yaşamını uzatmak ister gibiydiler. Ama ne... olanak dışıydı bu...

Ama, o ölmemişti, yapıtlarıyla, düşünceleriyle, atasözü gibi değerlenip klâsikleşmiş sözleri ile aramızda yaşıyordu. Onun toprağa verildiği dakikalarda, yüreğinin sıcaklığını, yüreğinin atışlarını duyduğumuz yazıları, satır satır basımevinde litograflardan çıkıyordu, aydınlık, sevecenlik, insanlık dolu yapıtlarını, romanlarının sayfalarını okullarda, kitaplıklarda okuyucular, öğrenciler karıştırıyorlardı. Kırlardaki çobanlar, birbirlerine O'nu anlatıyorlardı. Hamid yaşamımızdan çekilmedi. Yüreğini, aklını parça parça halka bölüştürdüğü için kalbi durdu, kanı durdu. Abazin halkı sonsuzluğa dek onun ismini anacak, kitaplarını okuyacak, yapıtlarından gurur duyacaktır. Bu nedenledir ki, bu yazıyı son söz olarak kabul

etmiyoruz. Bu nedenledir ki, bu yazıyı onun yokluğundan sonra, onunla ilgili yazılacakların ön sözü saymaktayım.»

«Jır Hamid'in sesini en son hastahanede duymuştum. «Dün Profesör geldi, muayene etti, yarın Stavropol'a götürecekler beni, O gelen doktor yararlı olacağını söylüyor.» demişti. Bu sözler dışında hastalığından bir daha bahsetmedi. Sağlığında olduğu gibi tüm konuşması: kitap, dergi, basımevi, gazete üzerine idi. (Ne yapıyorsunuz?, Gazetede ne var? Edebiyat çevrelerinde ne gibi yenilikler var? Gazetemizin sayfaları artacaktı, ne oldu? 8. sınıf için okuma kitabının baskı işi bitmiş dediler, çok sevindim. 9'uncu sınıf için de basılırsa, görürsün o zaman edebiyatımızı yüceltecek kuşakların çoğalışını. Hele bir dakika bir şey soracaktım...! Moskova'da senin kitabın halâ basılmadı mı? Tembellik yapmayın, Rusçaya çevrilen yazılarınızı mutlaka yayınlatın. Bu yazılarınız bu birlik (S.S.C.B.) içinde halkımızın varlığını duyuracak, dilimizin gücünü kabul ettirecektir.» Bu sözler sanki onun bize bıraktığı vasiyetname gibi halâ kulağımda çınlıyor. Ölüm döşeğinde bile halkının sorunlarıyla doluydu. Başka düşüncesi yoktu.

«Dünyada küçük ulus yoktur. Sayısal olarak az olan halklar vardır. Benim halkımın bireyleri az olabilir, ama benim halkım büyük bir halktır.» derdi, zaman zaman. Tüm uğraşı sayısal olarak küçük olan halkının dünya halkları arasında saygınlığını arttırmaktı. Tek başına bir halktı o, tek başına bir halka bedeldi. Yalnız kendi halkının üstün halk olduğunu savunan, diğer halklara tepeden bakan kişi büyük olamaz. Aksine sayısal açıdan az olan halkını yapıtları ile büyüten kişidir büyük olan. Hamid Büyüktü, halk insanıydı. halkın içinde idi, halklara bedeldi.»

---

1 — Razbyjennıe Solitsem (Hamid Jirov) Çerkessk, 1972

2 — Bu satırlar, 1971 Kasım'ında Jır Hamid'in Yismeyl Ozdemir'e yazdığı mektuptan alınmıştır.

3 — Stanovlenie Abazinskoy Literaturı (Tığu Vladimir) Çerkessk - 1966.

ŞOCENTSUK' ALİY

(Yaşamı ve Çalışmalarına İlişkin Kısa Biyoğrafi)

Çev. P.ferudun kurnaz

Büyük Ekim Devrimiyle birlikte doğan Kaberdey Edebiyatı'nın temelini atmış, yüzyıllardır karanlığın, bilimsizliğin, eğitimsizliğin baskısı altında ezilegelen halkı için canla-başla çalışmış, onun ulusal kültürünün gelişmesine büyük katkılarda bulunmuş eşsiz bir ozandır. Şocentstuk Aliy. O'nu tanıyan, sevap sayan yalnızca kendi halkı değildir. O'nun ölümsüz ürünlerini bugün pek çok Sovyet Halkı da bilip tanımakta, zevle okumaktadır.

Adığe Ulusu'nun onur ve gurur duyduğu bu büyük ozanın ürünlerinde insanın kalbini çeken asıl tılsımlı çekicilik bu ürünlerde yansıyan derin düşüncelerin yanısıra anlatımdaki büyük sanat ustalığı ve tüm ezilenlerin dilek ve isteklerini derli toplu dile getirmeye yönelik olmasıdır. Gerkçekten de ozanın her bir sözü engin bir anlatım gücüyle, geniş kalbinin sıcaklığıyla, tezcanlılıkla, canayakınlıkla doludur ve içtenliklidir.

Ömrü uzun değildi Şocentstuk'un ama onu doğuran ulusu ve sosyalist ülkesi, ürünlerini ölümsüzleştirdi, her zaman taze bir zevkle okunabilmesi için çabalarını esirgemedi. Zira halkı bu sanat kavrayışına yönelten de, ulusal kültürü sağlıklı gelişmenin doğru yoluna ileten de, onun çeşitli Janrlarını ilk kez derleyip saptayan da kuşkusuz O'dur. Kabardey - Balkar S.S. Cumhuriyeti yönetiminin büyük saygısı ve takdiri de ozanın ülkesi ve ulusu için yaptığı eşsiz çalışmaları yüzündendir; Kaberdey Sovyet Edebiyatı'nın temel taşı ve klasiği olan Şocentsuk'un : «Çok iyi tanıdığı Kaberdey Halkı'nın yaşamına ve tarihine ilişkin olarak verdiği yapıtların gerek içeriği gerekse sanatlı yapısı bakımından çok büyük değeri ve önemi oldu-

ğunu» vurgulaması da, onun eserlerini «Kaberdey Sanat ve Edebiyatı'nın değerli ölçekleri» olarak kabul etmesi de bundandır.

Ulus sevgisini kazanmak kolay değildir elbet, ama ulus kalbini bir kez açtımı sana, bir kez buyur etti mi kalbine, artık herzaman konuğu olursun onun, yüzyıllarca misafir eder, ağırlar seni. Böylesi sevgi, saygı her yazara nasip olmaz kuşkusuz, ama Socentsuk işte böyle bir kısmete kavuşmuş sayılı ozanlardan biri olarak bugün her Adığe'nin kalbinde mutlu mutlu yaşıyor, yaşayacak da... Bu, her halkın yetkin ozanlarına da layık olan bir ödül, bir kısmettir.

I.

Ashad oğlu Şocentsuk Aliy, 1900 yılında Kaberdey-Balkar bölgesinde Kuşmızıkhuey köyünde doğdu. Kalabalık bir çiftçi ailesine tüketici yeni bir boğaz olarak katılan çocuğun izleyebileceği yol belliydi : Babasının, ağabeylerinin mesleğini öğrenmekti, güç bela sahip oldukları birkaç koyunu, mallarını otlatabilmek, çiftten-çubuktan birşeyler anlar hale gelebilmekti. Keskin bir zekası ve yapılabilecek başka işlerin de olabileceğini, başka işlere yönelmenin de mümkün olabileceğini kendisine bildiren birileri olmasaydı bu çocuğun da akibeti kuşkusuz aynıydı.

Çok görmüş geçirmiş, yaşamı kavramış olan dedesi, torunlarının içinde daha bir dikkat çeken Aliy'e özel bir özen gösterirdi: Ona Kafkas tarihini anlatır, düşüncenin, bilimin önemini kavratır, halk şarkıları söyler, öyküler anlatırdı. Çocuk da kendisi gibi küçücük çocukların ellerinde kitap gibi bir şeylerle okula gittiklerini görürdü. Ve uzak olmasına rağmen okula gider, kapıdan içeri alınmasa da pencereden olup-biteni izler, gördüklerini çok ilginç ve zevkli bulurdu.

Azimle, inançla okumaya yönelmese, bunun için yalvarıp yakarmasa ve de Dedesi ona destek olmasa kimbilir Aliy belki de hiç okul yüzü göremezdi. Küçücük çocuğun daha ilk adımını attığı bu okul düzenli, yetkin bir okul değildi ; yalnızca okuma-yazma öğretebilen bir okuldu ama zeki, akıllı ve azimli bir çocuk için bu da az değildi.

Biraz riskli ve korkulu olsa da çocuk bu okula gider. Bu okul yalnızca soylu ve varlıklı ailelerin çocukları için açılmış bir okuldur. Varsıllar bu okulu, yırtık pırtık elbiseli, yoksul çiftçi çocuklariyle kirletmek istemezler.

Aliy, bu hırslı isteğine erişemeyince «tümden yoksun kalmaktansa, bir ayak parmağının kapladığı yer kadar» dedikleri gibi, İslam din adamlarının Bakhsan'da açtıkları okula gider. Burada din işleri için yetiştirilen mollalar zamanlarını bilimden, okumaktan çok yemek hazırlama, sofra kurma, bulaşık yıkama işleri için harcarlardı. Okumaya daha çok ağırlık vermek isteyen birkaç öğrencinin de okulun katı kuralları, işlenen konuların hayattan kopuk olması, anlamadıkları bir dilden habire birşeyler okuyup tekrarlamak gibi nedenlerle moralleri bozuluyordu.

Ama çocukların tek umut ve moral kaynakları Tsağo Nuriy idi. Öğrenciler tüm sorunlarını, dertlerini ve isteklerini yalnızca ona anlatırlardı. Bilimin, eğitimin anadilin anlam ve önemini yalnızca onun dersinde kavrayabiliyorlar, bu yüzden de hem öğretmene, hem de derslere daha bir sevgi ile bağlanıyorlardı.

Aliy bu yetkin öğretmene daha da yaklaşır. Nuriy sayesinde dilini, ulusal tarihini, efsane ve destanları daha derinlemesine incelemeye, kavramaya başlar.

Molla adaylarının böylesine bir sevgi ve güvenle bağlandıkları öğretmen Nuriy, öteki öğretmenlerce ve okul kurucularınca istenmez, çekilmez olur. Artık kıskanmanın da ötesinde öğretmen olarak Nuriy'i davet ettiklerine de, okulda anadil eğitimini kabul ettiklerine de pişman olurlar. Bu sorunların hepsinin tek kestirme çözümü vardır: Nuriy'e, «öğrencileri şımartan, kışkırtan, islam dininden çıkaran öğretmen» derler ve işine son verirler.

Öğrenciler yapılan bu haksız işleme, en sevdikleri, en beğendikleri, en yararlı hocalarının işine son verilmesine razı olmazlar. «Sabırsız kaynarken içer» dedikleri gibi, bu olaydan çok etkilenen Aliy, arkadaşlarını toplar ve birlikte okul yöneticisine giderler. Daha yalvarmaya, ricada bulunmaya sıra gelmeden yapılan işlemin yanlışlığını, haksızlığını savunmaya başlayan gurubun temsilcisi, tıpkı hocası gibi, okuldan kovulur.

İşsiz kalan öğretmen de, okulsuz kalan öğrenci de uzun uzadıya üzülmezler bunun için : Giderler, köydeki arkadaşlarının da yardımıyla Nuriy'in evine bir oda daha eklerler ve ileride «Tsağo'nun Üniversitesi» adıyla anılacak olan tek odalı bir okul açarlar.

Aliy, burada bir yıl öğrenim görür. Çok sevdiği öğretmeni de gerçekten ona çok şey verir. Nuriy'in bu büyük katkısını, yalnızca Adığeceyi derinlemesine öğretmiş olmasında, Türkçe meramını anlatabilir hale getirmesinde değil, ulusal tarihin, bilimin, okuma-yazmanın büyük anlam ve önemini kavratmış olmasında, karanlıkta yüzen bir insanı aydınlığa çıkarmanın ne denli büyük bir görev olduğunu takdir edebilmesinde aramak ve görmek gerekir.

Öğretmenine ve çalışmalarına sevgiyle bağlanan Aliy, yine bu gerçek dostunun, arkadaşının yardımı ve önderliğiyle (Dağıstan S.S. Cumhuriyetinde) Temirhan-Şura'da açılan öğretmenlik kursuna 1915 yılında katılır. Bu kursu üstün başarıyla bitirdiğinden Aliy, 1916 yılında Kırımdaki öğretmen okuluna gönderilir. Daha ilk günlerinden itibaren kendini tümden bilime, çalışmaya veren Aliy, dilleri, ulusların tarihlerini, edebiyatlarını daha derinlemesine öğrenir.

Tam bu yıllarda Rusya'da Şubat 1917 burjuva devrimi gerçekleşir. Bu devrime umut bağlayan emekçi yığınlarına devrim hiçbir şey vermez, herkesin bıktığı, gına getirdiği emperyalistçe savaşlar yine durmaz, emekçi yığınlar yine özgür olamazlar. Birtakım olumlu değişikliklerin gerçekleşmesi bir yana, Aliy, yaşamın gittikçe daha çok ağırlaştığını, dalavereyle başarıya ulaşıp iktidarı ele geçiren burjuvazinin gerçek devrimcileri, özgürlük savaşçılarını teker teker hapsetmeye, idam etmeye başladığını görür. Terör ve açlığın alıp yürüdüğü bölge gittikçe daha kötüye gider. Ama buradan çıkıp gitme olanağı da yoktur. Anayurt yolu hiç de emin değildir, asıl kanlı çarpışmalar o yollarda sürmektedir.

İşte bu sırada Kırım'da yapayalnız kalan Aliy, bir karışıklıkla Türkiye'ye gider. Bir yaban ülkede kimsesiz kalan Aliy orada daha büyük güçlüklerle karşılaşır. Bütün

güçlüklere rağmen okumaktan bir türlü vazgeçmez ve bir okula kaydolur. Ama kendisine yardım edecek kimsesi yoktur, bir burs veya kredi de verilmediğinden geceleri çalışıp gündüzleri okumak zorunda kalır.

Orada kendini azimle Türkçeye ve edebiyata verir, Fransızcayı iyice öğrenir. Çok geçmeden Türkiye'deki Adige bilim adamlarıyla ilişki kurar, çalışmalarını izler ve elinden geldiğince onlara bu işlerinde yardımcı olmaya çalışır.

Aliy'in yazarlığa, ozanlığa başlaması Türkiye'de bulunduğu zamanlara rastlar. Onun Türkiye'de ozanlığa başlaması kuşkusuz oradaki yaşamının, görüp öğrendiklerinin ve tanık olduğu olayların bir sonucudur.

Anayurtlarından uzak olsalar da, anadillerinin, kültür ve edebiyatlarının gelişmesi için uğraş vermek isteyen bir grup Adige o günlerde İstanbul'da Adigece için bir alfabe hazırlayarak efsanelerini, destanlarını, tarihlerini okuyup yazmaya başlarlar. Çeşitli yayınların yanısıra Adigece olarak «ĞUAZE» adlı bir gazete yayınlarlar. Çok şey yapmamış, sağlıklı bir yol izleyememiş olsalar da bu girişimleri oradaki adigelerin ilişkilerini arttırıyor, onları, uluslarını, anadillerini sevmeye, daha çok önem vermeye çağırıyor, eğitmeye çalışıyorlardı. Herkes bu bilim adamlarına yardımcı olmaya çalışıyor, amaçlarını içtenlikle paylaşıyordu.. Bu grupla ilişki kuran Aliy, onların çalışmalarından sevinç duyuyor, mutlu oluyordu. Hepsini benimsemese de, yanlışlıklarını, eksiklerini görse de anadillerine, ulusal tarihlerine önem vermeleri, sürdürdükleri bu amatörce çalışmalar onu yüreklendiriyordu. Onların yaptığı her çalışmaya göre bir yaklaşım, bir görüş kazanıyordu. Ozanın o zamanlarda yazdığı tüm şiirler bunu kanıtlamaktadır.

Türkiye'de yaşayan Adığelerin (bugün orada olanların da) en büyük sorunları ulusun yok olması, anadillerini, törelerini, kültürlerini, ulusal karakterlerini yavaş yavaş yitirmekte, unutmakta oluşlarıydı. Bu konudaki en büyük zarar Türk Devlet Başkanı'ndan geliyordu : Onun emriyle, Adiğeler belirli bir yere birarada yerleştirilmiyor, kendi anadilleriyle okuyup yazacakları okullar açmalarında yardımcı olunmuyor, onlara özgürlük verilmiyor-

du. Türkiye'deki adaletsiz uygulamadan, anayurtlarını terkeden Adığelerin yok olmakla karşı karşıya kalmalarından habersiz kalmadı Şocentstuk Aliy, bu kötü akibeti o zaman görüp, bundan büyük üzüntü duydu. Bu adaletsiz uygulamanın ozana verdiği büyük üzüntü ve derin düşünceler o sıralarda yazdığı «Türk Bahçesinde» adlı şiirnde de görülmektedir :

Bir yaz akşamıydı,
Garip başım kucağımda
Ulusumu düşünerek
Türk bahçesinde geziniyordum.

Önümde güzelim güzellere
Karayılan örneği, rastladığımda
Tanışmak istedim, sorduğumda
Janpago ve Setenay idi güzeller.

Gözümün nuru Janpago'ya
Derdimi anlattığımda
İlk armağanım selamımı bile
Almadı, Adığece anlamadı.

Гъэмахуэ и зы пщыхьэщхьэт.
Си щхьэ тIэкIур си куэщIым илъу,
Си лъэпкъым сыщIэгупсысурэ -
Тырку хадэр къызэхэскIухьт.

Си япэкIэ дахэбжьо дэхэхэм,
Псыблэ хуэдэ,сыныщыIущIэм-
ЗэзгъэщIэну сыныщIэупщIэри:
Жанпагуэ,Сэтэней дахэхэрт.

Жанпагуэу си нэм и нэжум
Сигу кърихур ныщыхуэсIуатэм,
Пэ тыгъэу хуэсщIа ф1эхъусыр
Адыгэбзэкlэ къызжутыжкъым.

Tek bu olay bile ozana çok şey anlatmıştı. Ama bunun nedenleri yalnızca Türk yasalarının katılığı, bozuk burjuva düzeninin haksız ve adaletsiz uygulamaları değildi. Ozana göre muhaceretteki Adığeler de anadillerini, kültür ve edebiyatlarını, karakterlerini koruyup geliştirme yo-

lunda herbirinin kendi güçleri oranında katkıda bulunmaları, güçlerini birleştirerek etkin bir dayanışma ve mücadele içinde olmaları gerekiyordu.

Janpago ve Setenay gibi güzellerin yanısıra ozan, ulusunun içinde güçlü ulusseverlerin de bulunduğuna, onların çabaları sonucu halkının daha kötü durumlara düşmeden korunabildiğine ve ileride varolma, gelişme yolunda önemli başarılar kazanabileceklerine de inanmaktaydı. Ozanın umutsuzluğa kapılması, Adığenin, Adıgeliğin onurunu düşüren, boyun büktüren bu güzel kızların verdiği üzüntüye karşın onları eleştirebilmesi ve kınayabilmesi de bundandır :

Peri gibi dilberim bu bacılarımızın
Yabancılaşırken birden kendilerine,
En geri bu barbar turanlara
Adığelere boyun eğdirtmelerini,

Ataları haksızlığa tahammül edemeyen
Kafkas delikanlılarının,
Kabullenemiyeceklerini umuyor kalbim
Ve kızıyor, içerliyorum güzel Janpago'ya.

ТхьэIухуду мы ди шыпхъу дахэхэм
Хамэлъыр щащIэлъадэкIэ,
ИкIэдыдэу мы тураныжьхэм
Адыгащхьэр щыхуагъэлъахъшэкIэ-

Кавказым и щIалэгъуалэу
Лей гъэгъун эи адэжь имыдэхэм
Ямыдэнкlэ си гур мэгугъэри
Сыхуогубжь Жанпагуэ дахэм.

Adığe ulusunun tarihi Adığe aydınları arasında kimi anlaşmazlıkların, sürtüşmelerin, doğmasına neden oluyordu. Adığe ulusunun tarihî gelişimi nasıldı, ileride kimlerle, ne ölçüde, niçin birlikte olunabilirdi gibi sorunlara değişik yaklaşımlar vardı. Kimileri haksızlıklar yapsa da, kimileri doğru teşhisler koyabilmiş olsa da, kimilerini bilgisizlik yanlış yollara yöneltmiş olsa da pek çoğu bir yaban ülkede böylesi tartışmaların, sürtüşmelerin ve

sen-ben kavgalarının ulusu koruyamayacağını, böylesine hareketlerle bir ulusal bütünlük sağlamanın olanaksızlığını göremiyor veya gözardı ediyordu.

Şocentsuk'un bu tartışmalara katılmış olduğu ve onun yaklaşımında gerçeklik payı bulunduğu «Cengizlerin Kara Bayrağı» adlı şiirinde açıkça görülmektedir. Aslı oldukça uzun olan şiirin büyük bir çoğunluğu kaybolmuştur. Yinede ondan kalan bir dörtlük bile, uzun yüzyıllar boyu saygınlığını, özgürlüğünü koruyabilmiş olan ulusundan ozanın gurur duyduğunu, yüreklendiğini göstermektedir :

Ne Cengizlerin kara bayrağı
Gölge olur Adığelere,
Ne de Aksak Timur'un güneşi
Eritebilir Oşhamafenin karını.

Жынгызмэ и нып фIыцIэжьыр
Адыгэм жьауэ хуэхъункъым,
Темыр щIакъуэ къригъэпс дыгъэкIэ
Iуащхьэмахуэ уэсыр текIынкъым.

Her şeyden çok ozanı kahreden, ulusuna ihanet etmiş tek-tük kimseler sayesinde Türk ulusunu «kardeş» etme çabasındaki Adığelerdi. Kimileri örtbas etmeye çalışsalar da Cengizlerin Adığe ülkesinde döktükleri kanları, yaptıkları zulümleri, böyle bir toplumla arkadaş olmanın açıkça kandırılmak olduğunu, onur kırıcılığını çok iyi biliyorlardı.

Türkiye'deki Adığelerin karşılaştıkları en büyük sorun, içinde bulundukları baskı, yoksulluk ve terkettikleri anayurtlarına olan büyük sevgi ve bağlılıktı.

Birçok kimse Aliy'in kendi durumu ve yaşamı olarak yorumlasa bile, muhacerette anlatılamayacak ölçüde azab çeken, zulüm gören kardeşlerinin uzak kaldıkları anayurtlarına duydukları özlem ve bağlılıktır Şocentstuk'un «Nane» (Anne) şiirinde işlediği tema. (*)

(*) Bu şiirin aslı ve tam çevirisi, Anayurt şiirleri bölümünde verilmiştir.

Bilirmisin ki bu küçücük oğlun
Deniz kıyılarında ürkek ve titrek
Yaban topraklarda Öksüz ve yetim
Atılıp durur kayalarına özlemle?

Bir tek gün bile yok burada
Bana Oşhamafe'yi aratmayan
Bir anne de yok burada
Anne, sen gibi beni okşayan.

Yaşamda gördüğü zulümler, haksızlıklar, yoksunluklar ozanı ürkütmüş, korkutmuş olacak ki, doğmamış olmayı ya da doğar doğmaz ölmüş olmayı yeğlemektedir. Fakat ilginçtir ki, yaşamda gördüğü bu büyük zulümlerin, yoksulluk ve yoksunlukların kaynağını genç ozan henüz, mevcut sosyal adaletsizlikte, bozuk düzende ve insanlar arasındaki fırsat ve olanak eşitsizliğinde değil de, başka yerlerde aramaktadır :

Tanrım ne yaptım da sana böyle
Çırılçıplak atıverdin beni yeryüzüne
Zavallı günahsız garip anamı
Gözü yaşlı bıraktın, yapayalnız.

Bu mu senin adaletin,
Feryat ederken bebek aldırmazsın.
Uyuyakaldığında çöplükte o,
Karnı tokları ona güldürürsün.

Yaşamdaki bunca zulmü ve adaletsizliği görebilmişti kuşkusuz ama, gerçek nedenleri henüz tam teşhis edememiş, tanrıya bağlamıştı. Oysa kendilerine karşı savaşması gereken, o acıklı olayları yaratan «karnı tokları» şiirinde gereği gibi değerlendirememişti.

Şiir, ne denli üzücü ve acıklı olsada yine vatan sevgisi ile doludur. Genç ozanın tükenmek bilmeyen zorluklara karşı çıkabilmesinin nedeni de, iyimserliği, vatan sevgisi ve tutkusudur kuşkusuz.

Şocentsuk'un Türkiye'de yazdığı kuşkusuz sadece bu üç şiir değildir. Ne varki diğer şiirlerini bulamadık. Yinede bu şiirleri ozanın, yazmaya başladığı ilk günlerdeki yaşama bağlılığını, ulusuna tutkusunu dile getir-

meğe yetiyor. Yazdıkları genellikle kendi duygu ve düşünceleri ve kendisini kuşkulandıran olaylardır. Yine de şiirlerinde duygusal olmaktan çok gerçekçidir. Ona değer kazandıran da budur. 1917 yılı Kabardey halkına mutluluk getirdi. Büyük Ekim Devrimi beraberinde özgürlüğü getirdi. Bu özgürlük içinde Kabardey'in gerçekçi oğlu Şocentsuk Aliy kutsal görevinin başarılması uğraşısına katıldı.

Güç koşullar altında yaşamını sürdüren Şocentstuk Aliy, 1919 yılında anavatanına dönerek özlemine kavuştu.

Anavatanına dönen ozan, hemen hemen Büyük Ekim Devrimine ulaşmak için yapılan çalışmalara canla-başla katıldı, ilk ajitasyon çalışmalarını köylerde sürdürdü. Daha sonra Bakü'de açılan politik kurslara katıldı. Kursu bitirince Sovyet iktidarı düşmanlarına karşı Dağıstan'da uğraşlarını sürdürdü. Burada hastalanınca Kabardey'e dünmek zorunda kaldı. İyileştikten sonra 1923 yılında zamanının öğretmen okulunu Nalçik'te bitirerek kendi köyünün okuluna öğretmen olarak döndü.

Özlemini çektiği, kendini adadığı görevi - ulusal gençliğin eğitimi çalışmalarına- Büyük Ekim Devrimi ile kavuşmuştu. Bu devrimden sonra karanlıkta boğulmaya tutsak olmuş köyler, okullarına ve öğretmen kadrolarına kavuştu. En önemlisi, saygınlığı olmayan Adığe dilinin alfabesi hazırlandı, onunla yapıtlar yayınlandı ve okullarda okutulmaya başlandı. O sıralarda öğretmen olarak çalışmak çok güçtü. Yine de bu güç koşullar öğretmeni yıldırmadı, çok sevdiği görevini uzun yıllar başarıyla yürüttü, bağlılığını kanıtladı.

Kabardey Sovyet Edebiyatı 20. yıllarda güç bulmağa ve ilk adımlarını atmağa başladı. Yeni edebiyatın kurulması için o zaman uğraşanlar, Adığe folklörü ile yakından ilgilenerek yetişen ünlü ozanlardan Paş'e B. Berıkuey T. Şecıhaş'e R. Hakhupaş'e A. Kışokue P. gibi ozanlardır. Bunlar geçen acı yaşama ilk karşı çıkanlardır ve bunlar özgürlüğü, emekçilerin kavuştuğu güzel yaşamı övgüyle karşılayanlardır. Ama izledikleri yol çapraşık ve dardı. Yeni yaşamı tam anlamıyla belirtemiyorlar, güçlenmesi gereken Kabardey Sovyet Edebiyatı'na da bu yol yol olamıyordu. Başarının, ilerlemenin gerçekçi yoluna Ka-

bardey Edebiyatı'nı ulaştıran ozanlarla birlikte Şocentstuk Aliy de kendine özgü ustalığı ile çalışmalarını yürütmeyi sağladı.

Şocentstuk'un 20. yıllardaki çalışmalarının ve sanat ürünlerinin tümünü tanımak bugün bizim için olanaksızdır. Bunun nedeni el yazmalarının kaybolmasıdır. Yazdıklarının çoğunun da yayınlanmadığına kuşku yoktur. Ama eksik yönleriyle yayınlanan eserleri bile ozanın uğraşılarındaki başarıyı, ilerlemeyi kanıtlamaktadır.

Toplum yaşamındaki değişmeleri sevinçle kutlayan Ozanın en saygı duyduğu şey, Büyük Ekim Devrimi ve Onun emekçilere sağladığı haklardır. Fakat ozana göre bu yeni yaşam, yenilikler kendiliğinden oluşmayacaktır. Bu yeni yaşamı kuracak ve geliştirecek olanlar emekçiler ve genç kuşaklardır. İşte Ozan gençliği özgürlükçü yola bunun için çağırıyor ve «ölümsüz ödüllerini» sunuyordu.

Kalk Adığem, çabuk uyan!
Sarıl özgürlüğe, kucakla.
Ölümsüz armağanlarla
Ödüllendirsin bizi Vatan
«Özgürлük»

Си Адыгэ щIэху тэдж !
Хуитыныгъэм IэплIэ хуэщI.
МылIэжныуэ саугъэтхэр
Хэкум тыгъэ кытхуегъэщI.

Ozanın en büyük özlemi, halkını bilime yöneltebilmekti. İçinde bulundukları karanlıktan ancak bu yolla aydınlığa kavuşabilirlerdi. Bu düşüncelerini gerçekleştirmek, bilimin önemini işçi kitlesine kavratabilmek için yaşamda gördüğü her şeyden yararlanmayı ve değerlendirmeyi iyi biliyordu. Ozanın o zamanlar yazmış olduğu «Arkadaş Hajıkare Ulaştı Amacına», «Öğrenci Kabardey Öğretmen» «Karahalk», «Gazetenin Yakınmaları», «Ono», «Selam Öncü Çocuk» şiirleri bunu çok iyi kanıtlıyor. Bu şiirlerin her birinin teması ayrı bile olsa, bunlar Şocentstuk'un yaşamını çok iyi açıklıyorlar. O şiirlerinde ulusun ilerlemesindeki bugünün gereksinmelerini somutlayabili-

yordu. «Öğrenci Kabardey Öğretmen» şiiri bunun bir örneğidir. Burada anlatılmak istenen Oblonun o zamanlar öğretmenler için her yıl düzenlediği kurslarla ilgili çalışmalarıdır. Şiiri bir bildiri niteliğinde eleştiremeyiz. Ozan, burada çağının önemli bir olayına değiniyor: Öğretmenin yaşam anlayışına ilginç çalışmalarının başarısına, yurduna gelecek mutluluğun emeğe bağlılığına... Bunu belirtmesinde amaç, emekçilerin bilinçlenmesinde Komünist Partisi'nin ve Sovyet iktidarının yönetimine zarar getirecek, hatta başarabilirlerse sınıf düşmanlarının öğretmeni köylülerin gözünden düşürmeye yönelik iğrenç çabalarını dile getirmektir. Özgürlüğe düşman kirli ellerin amaçlarına ulaşmaması için köylülere, öğretmenin kendileri için canla başla çalıştığını anlatmak ve «adı küçük başarısı büyük» olan öğretmenin emekçilerin öncüsü olduğunu göstermek gerekiyordu :

Çok yaşa - Genç Adığenin
Bilgilerini yücelten,
Göz kamaştıran ödülleri emeğiyle
Biz emekçilere kazandıran.

Küçük yazı dili - büyük yıldızımız,
Vurun karanlığa çekilsin başımızdan,
Bilgisizliğin kara bulutu
Açsın yüzünü güneşin.

Korkmadan, çekinmeden
Gerçeği silah seçin,
Eğitelim küçük Hasanş'ları,
Vatan için emekçi yetişsin

Фыгъащlэ адыгэщlэм
Я щlэныгъэр къэзыlэт,
Тыгъэ нэхухэр зи гугъуехькlэ
Дэ лэжьакlуэм къыдэзыт !

Тхыбзэ цlыкlухэр фи вагъуэшхуэу
Кlыфlым феуи тщхьэщывгъэкl
Мыщlэныгъэм и пшэ фlыцlэр
Дыгъэ напэм тхутевгъэкl !

Фымышынэу, фымыукIытэу
Пэжыр Iэщэуэ вгъэув,
Хьэсанш цIфкIухэр дывгъэгъасэ,
Хэку лэжьакIуэу дывгъэгъэув !

Ulusun bilime vermesi gereken önemi Şocentstuk, a,b'yi öğrenmekle bağdaştırmıyordu. Emekçinin düşün açıklığını, yaşam görüşünü değiştirebilecek etken, hergün eline geçecek bilimsel yazılardır. Bu anlamda Şocentstuk'un «Karahalk Gazetesinin Yakınmaları» şiiri oldukça ilginçtir. Ozan bu şiirinde, toplumun politik eğitim ve bilgi kazanması amacıyla «Kollektif Ajitatör - Propağanda» gazetesinin gücünü, başarısını anlatmaya çalışıyor.

Anadilinle üç hafta oku
Beni çağır gelirim,
Yabancılaşmadan biz
Kardeş olup çıkarız.

Beni çağıran iyi arkadaşların
Çokluğuyla taşarım.
Açarak kanatlarımı
Bulutlara daha tez ulaşırım.

ТхьэмахуищкIэ уи бзэ еджи
Сэ къызэджи сынэкIуэнщ,
Зыхуэхамэу дыщымыту
ТIури зэшу дежьэжынщ.

Сэ къызэджэ ныбжьэгъуфIхэр
Куэд хъухункIэ сыбэгъуэнщ,
Дамэ бзийхэр сыубгъунщи
Нэхъри псынщIэу пшэм сихьэнщ.

Ozan, gazetelere düşen görevin sadece eğitmekle bitmediğini çok iyi anlıyordu. Gazetenin görevinin, emekçilerin koruyuculuğunu, yardımcılığını, danışmanlığını yapmak olduğunu bilerek, bu gibi çalışmaları belirterek yazıyordu :

Zora düşen insanların öfkesini
Açıklamakta kararlıyım,
Köylünün çiftçinin koruyuculuğunu
Yapacağıma söz verdim.

Çiftçi - köylü, varsa tasan
Verde sergileyeyim,
Kıskanmadan, korkmadan
Top gibi dağıtayım!..

Гугъуехь цIыкIухэм я гукъеуэр
НаIуэ сщIыну сыкъежьащ,
Мэкъумэшыщ Iэм щхьэтепIэну
СыраIэнуи псалъэ стащ.

Мэкъумэшыщ Iэ, гуныкъуэгъуэу
УиIэр къащти сыубгъунщ,
Фыгъуэ, шынэ хэзмылъхьэхэу
Топым ещхьу згъэдуунщ !..

Geri kalmış ulusların bilime önem vermelerini sağlayıcı çalışmasında sovyet iktidarı kısa zamanda başarıya ulaşmıştı. Bu başarıda katkısı olan ozan, diğer halklar gibi Kabardey halkının başarılarını gördükçe gurur duyuyordu. Ve bilinçlenmenin bu başarısını birkaç şiirle kutladı.

Yinede çok şey isteyen, yükselişe, eğitime doymayan ozanın beğenisini kazanmak çok zordu. Eğitim alanında düşülen yanılgıları bağışlamayan ozan, eleştirilerinde ödün vermiyor, yılmadan uğraşısını sürdürüyordu. «Ono» şiirini böyle bir yanılgı için yazmıştı. Ozanı en çok öfkelendiren : «Oblonom'un» çalışmalarında, pratikten çok teoriye önem vermesi ve «olabilir» sözcüğü ile her şeyi çözümlemeye kalkışmasıdır :

Görülmedi tatlı sözün
Ürünü, tutmayınca el,
Görülmedi kağıt üzerinde kalan savların
Bir yurda iyilik getirdiği.

Az konuşup çok çalışan
Gerçekçilikte buldu başarıyı,
Dünya malının düşman ettiklerini
Kendine, avladı iyi olanklarla.

Yüce Ono, yetişmedimi
Gök olupta tepemizde gürleyen
Çiftçinin sevmediği yağmursuz
Gök gürlemleri değilmi?

Ялъэгъуакъым псалъэ дахэм
Іэм къимыщтэу илэжьа,
Ялъэгъуакъым тхыгъэ гъущэм
Хэкууи ф1ыгъуэ зырита.

МащІэу псалъэу куэд зылэжьыр-
Ф1ыгъуэм пэжкІэ лъэІэсащ,
Дунейм щэным бий къыхуищІхэр
АмалыфІкІи къиущэкІуащ.

Оно лъапІэ,урикъункъэ
Уафэу ди щхьэм тегъуэгъуар,
МэкъумэшыщІэм яфІэмыфІкъэ
Уэшх щІэмыту уафэгъуагъуэр ?

O zamanlar Ono'nunda yanlış tutumları vardı, öğrenciler yeterince kitap bulamıyorlardı. Emperyalist savaş yıkıntıları yüzünden yeni Sovyet Cumhuriyeti gereksinimlerini yeterince karşılıyamıyordu. Burada ozanın şiirlerine önem kazandıran, eksiklikleri sert bir dille eleştirmesidir. Ozan, bunların bir açıklık kazanmasını, herkesin anlamasını, tez elden düzeltilmesini öneriyordu.

Yurt çapında başarılan büyük işlerin ulusunun çıkarları doğrultusunda olması övünç kaynağı oluyordu ozana, Yapılması gereken işleri 20. yıllarda yazdığı şiirlerinde de anlatmış ve olaylara güncellik kazandırmıştı. O, her zaman öncü ve gerçekçi olmuştur. Görevi, sanat ustalığını kullanarak emekçi topluma yararlı olmak, onları yönlendirmek ve onlara güven kazandırmak olmuştur.

20. yıllarda Şocentstuk, şiirlerinin yanısıra bir kaç tane makale de yazmıştır. Ozan, bu makalelerinde de, şiirlerinde olduğu gibi, ulusunun yükselmesi ve kalkınması için yapılması gereken işlere değinmiştir. Yine aynı makalelerinde ulusal edebiyat dilinin ve öğretmenin önemini işlemiştir. Daha öncede belirttiğimiz gibi sovyet iktidarına ve toplumun bilinçlenmesine karşı olanların ilk hedefleri öğretmenler olmuştur. Bunun için öğretmenin önemini köylüye anlatmak, öğretmene saygı duymalarını sağlamak, ona güvenmelerini, sevinçlerini ve acılarını onunla paylaşmalarını öğretmek gerekiyordu.

«Emekçiyi Bilime Özendiren» başlıklı makalesinde bilinçsizliğin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini anlat-

mıştır. Yaşamda karşılaşılan iğrenç olayları, insanların toplum içindeki olumsuz davranışlarını ancak bilgi yok edebilecektir. Bilinçlenmenin öncüsü de «karanlığı aydınlatacak, vatanı yüceltecek» dediği öğretmenlerdir.

Onun için en büyük amaç, yeni yaşamın koruyuculuğunu üstlenecek gençliği okutmak ve eğitmek olmuştur. Bütün düşmanlar ancak bu yöntemle yenilgiye uğratılacaktır.

Ozan, öğretmenin önemini en iyi şekilde «Halka En Yakın Kişi Kimdir?» başlıklı yazısında belirtmiştir.

«Saf Altın» olarak ozanın nitelediği kişi görevinin önemini kavramış bilinçli öğretmendir. Ozana göre öğretmen, çağlar boyunca halkı ezen karanlığı yok etmeye çalışmış ve her zaman ezilenlerin yanında yer almıştır. Öğretmenlik, özgürlüğe kavuşan toplumlarda gereken saygınlığı kazanır. Çünkü o, çocuklara ve gençlere dünyadaki yaşam koşullarının kolaylıklarını öğretir, onlara gerçekçiliği tanıtır ve babalık görevini yaparak öğrencileriyle bütünleşir, Ozanın, öğretmeni halka daha yakın görmesinin nedeni de budur.

Adığe dilinin güçlenmesi, kolay bir edebiyat dilinin oluşturulması ile ilgili sorunları içeren makaleleri 1925-1926 yılları arasında «Karahalk» gazetesinde yayınlanmıştır. Dil için ayrı makaleler yazmasının nedeni, o yıllarda Kabardey bölgesinde süren sınıf kavgalarıdır. Kısa zamanda Adığe gençlerinin bilinçlenmesine kızan, öfkelenen kulaklar ile islamiyetçi geçinenler Adığe diline ve Okullarına, bilinçlenen köylülere gerçekçi yoldan saptırarak kendi amaçlarını gerçekleştirebilecekleri ümidiyle, karşı cephe alıyorlardı. «Adığe dili Kaleçih'den sonra işe yaramaz», «Bu dille Balk bile geçilmez» diyerek anadilin anlamsızlığını savunuyor, ona karşı cephe oluşturmaya çalışıyorlardı.

Bir yönden Şocentstuk'un amacı, yalancıların, revizyonistlerin emekçilere karşı düşmanlığını sergilemek, bir yönden de dilin öneminin anlaşılmasını sağlamak, güçlenmesi için kitlelerin çalışmaya yönelmesini sağlayarak edebiyat dilinin kuruluş ilkelerini saptamaya çalışmaktı.

Ozanın yapıtlarındaki savlara göre, eğer dili üzerinde çalışmalar yapılırsa «Dili - dil olmayacak hiç bir halk yoktur yeryüzünde», Yani, halkın yada ulusun kendine özgü sözcüklerinden yararlanılırsa, konuşulan dil, edebiyat dilinin kökenini oluşturur. Dilin güçsüzlüğüne, yetimliğine etki eden, yazılı olarak kullanılmaması ve o dili konuşanlar arasında ekonomik, kültürel bağların güçlü olmamasıdır. Ozan, bir ulusta değişik lehçelerin konuşuluşunu, bu bağların güçlü olmaması ile kanıtlamaya çalışıyor, Şocenstuk bunu Rusça ile örneklemiştir : Ruslar küçük feodal prenslikler halinde yaşarlarken rusçanın da değişik lehçeleri vardı. Dillerinin bugünkü durumu başarılı çalışmalarına bağlıdır.

Halk tarafından konuşulan dil de kendiliğinden edebiyat dili olamaz. Bu, hazır bir edebiyat dilinin olanaksızlığına benzer. Ozana göre dilin güçlenmesi, geçerlilik kazanması güzel, güçlü, etkili sözcüklerin öğretmenler ve bilim adamları tarafından yazılarda kullanılmasına bağlıdır. Bu durumda, edebiyat dilinin kurucuları öğretmenlerdir. Bir yazarın gücü ile istenilen amaca ulaşılmaz, bunun yanı sıra kitle çalışmalarının da yapılması gereklidir. Herkes kendi görevine içtenlikle bağlanırsa ve gerekeni yaparsa ulusal dil istenilen düzeyi bulur, geçerlilik kazanır.

M. Gorki, yetkili dil kurumları tarafından kabul edilen ve sanat değeri olan dil ürünlerini edebiyat dili olarak kabul eder. Bu durumda, M. Gorki ile Şocentstuk Aliy'in edebiyat dili anlayışlarındaki benzerlik çok ilginçtir.

Bir ulusun edebiyat dilinin kurulmasında, geçen çağlara ait dilin güzel, etken, güçlü sözcüklerini içeren, onlarla yoğrulmuş efsanelerin önemi büyüktür. Adığe ozanlarının üzerlerinde çalıştıkları ve derledikleri efsanelerde kullanılan dilin dışında bir dille edebiyat dilini oluşturmanın olanaksızlığını çok iyi anlamıştı Şocenstuk Aliy. Efsanelerin korunmasını ve gerekli değerin verilmesini belirten ozan, dilin zenginliği için : «Dilimizin zenginleşmesine katkıda bulunacak öğretmenler çok çalışmak zorundadırlar. Adığelere özgü, geçmiş çağlara ait

öykü, destan, türkü ve ağıt gibi kültür değerlerini derlemek onların görevidir.» diye yazıyordu.

Şocentstuk Aliy, debiyat dilinin önemi, kuruluş ilkelerinin saptanması gibi temel kavramları anlayarak ilk adımını attıktan sonra gerçekçi - özgür düşüncelerinden, sanat ustalığından yararlanmaya başlayıp Kabardey Edebiyat Diline önemli katkılarda bulunmuştur.

Her ulusun yazılı edebiyatına başlangıç nazım türüdür. Ençok yararlanılan türde şiirdir. Kabardey edebiyatında da 20. yıllarda aynı durum göze çarpar. Yaşam anlayışı şiirle belirtiliyor, yeni düzeni kutlamalar şiirle oluyordu. Aynı yıllarda Kabardey ozanları da yaşamı daha anlamlı, daha derin olarak açıklama uğraşısına katılıyorlar ve nazım türünün diğer janrlarından da yararlanmaya başlıyorlardı. Bu dönemde (Ekim Devriminden önce, Paş'e Beçmırze'nin çalışmaları hariç) destan janrının öncülüğünü yapan Şocentstuk Aliy'dir.

Yapılan araştırmalarda Şocentstuk Aliy'in 1927 yılında «Yaban Ellerde» başlıklı bir destan yazdığı saptanmışsada aslı bulunamamıştır. Destanı duyan kimselerin açıklamalarına göre konusu : Vatandan göç eden Adığelerin Türkiye ve Arap Devletlerindeki acıklı durumları, çektikleri çileler, vatana olan sevgileri ve özlemleriymiş. Yaban ellerde gördüğü insanların acıklı durumlarını anımsayan ozanın amacı büyük bir olasılıkla; onların yaşamı ile anavatandaki Adığelerin yaşamını karşılaştırmaktı. Bazı kimselere göre onun başarılı ve eksik yönlerini tartışmak gereksizdir. Bu destanla ozanın başarılı olduğunu veya sanat ustalığını kanıtladığını söyleyemeyiz. Ozanın ikinci destanı «Madine» bunun doğruluğunun kanıtıdır.

Ozan, Madine'yi 1928 yılında yazmıştır ve bu destanın da aslı kayıptır. 1933 - 1935 yıllarında yayınlanan destanın örnekleri ozanın nazım janrlarında başarılı olamadığını, sanat ustalığını kanıtlayamadığını doğruluyor. Nazım türünde sanat ustalığını kanıtlayamamışsa da ozanın bir janrla yetinmeyerek —sadece şiirle— yaşamı tanıtma uğraşısı ve ulus edebiyatında kullanılmayan janrları sezinleyerek bunlar üzerinde de çalışması ilginçtir.

20. yıllarda Şocentstuk'un yayınlanan yapıtları, kurulan yeni düzen ve yaşamdan yana olduğunu doğruluyor.

Yaşamın anlamını kavrayarak topluma anlatabilmesi, kendini hiç düşünmeden çalışması bir başarısıdır. Yaşamdan kopuk olmaması onu derin düşünmeğe zorlamıştır. Şiirleri ile emekçinin o çağlardaki yaşantısını, gereksinmelerini ve düşüncelerini gerçekçi bir anlatımla dile getirmesini bilmiştir. Onun için ozanın sanat ürünleri bugün de geçerlidir, gelecekte de geçerliliğini koruyacaktır.

O çağlarda derinleşen sadece Şocentstuk'un yaşam gücü değildir. Sanatta ilerlemenin yeni boyutlara ulaşması gibi, yaşamın kavranması da yeni boyutlar kazanıyordu. Daha doğrusu ozanın yapıtları diğerlerininkilerden ayrı özellikler kazanıyordu. Bu ayrıcalıkları, şiirlerindeki akıcılık, anlatım gücü, sanat ustalığı, gerçekçilik ve güncellik çok iyi kanıtlıyor. Şocentstuk Aliy ile Kabardey şiiri güç bulmuş ve ilk kez Rus şiirindeki uyaklardan, ölçülerden, benzeşmeyen koşuklardan yararlanılmaya başlanmıştır.

Aliy'in şiirlerinde rastlanan deyimler ve etkili sözcükler, anlatım dilindeki sadeliğin, gücün kanıtıdır. «Görülmedi tatlı sözün ürünü tutmayınca el», «Az konuşup çok çalışan Başarıyı gerçekçilikte buldu», «Adı küçük Başarısı büyük», «Kör gözlüğü»...

Ozanın bazen yanılgıya düşmediğini söyleyemeyiz. O, henüz şiirlerindeki dizelere gerekli etkinliği kazandıramıyordu, söz, düşünceden üstün geliyor, anlatımlarında doyurucu olamıyor ve dilin zenginliğinden tam anlamıyla yararlanamıyordu.

III

Emperyalist savaşlarda büyük kayıplara uğrayan Sovyet Cumhuriyetleri çok kısa bir zaman içerisinde halkçı iktisadı düzelttiler. Yüzbinlerce çiftçi kollektif çalışmayı ve sosyalist ekonomi ilkelerini benimsedi. Diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde de çitfçiler yeni düzen için canla-başla çalışmaya başladılar.

Yeni düzenle Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde de büyük yatırımlar yapıldı. Sanayileşme ve fabrikalaşmaya önem verildi. Kurak bir bölge olan Clahsteney bölge-

sinde Küçük Kabardiya Sulama Kanalı'nın yapımı tamamlandı.

Kabardey-Balkar'da ulusal kültürde de büyük aşamalar oldu. Enstitüler, teknik okullar açıldı. Anadil ile yayınlanan gazetelerin, yapıtların tirajları arttırıldı.

Bu başarılar kuşkusuz Kabardey edebiyatının güçlenmesine bağlıdır. Bir ulusu, ulus yapan öğelerin başında dil gelmektedir. O yılların ozanlarının esinlendiği kaynaklar ise; toplumculuk, sanayileşmenin ve makineleşmenin ilerlemesi, Adığe köylülerinin kavuştukları güzel yaşam ve üretimin artmasıdır.

Dilin ulusu yücelteceğine inanan genç edebiyatçılar ve eski ozanlar çalışmalarını yoğunlaştırmışlar, edebiyatın güçlenmesi uğruna kendilerini adamışlardı. Bütün ozan ve yazarların el birliği ile çalışmalarını sağlamak amacıyla «Yazarlar ve Ozanlar Birliği» derneğini kurup Çerkesçe «Yeni Güç» yıllığını yayınlamaya başlamışlardı.

O yıllarda Şocentstuk Aliy kendi köyü Kuşmızıkhuey köyünde öğretmen olarak görev yapmaktaydı. Daha sonra da Bakhsen Ziraat Okulu öğretmenliğine atandı. Bu görevinden bölge «ONO» kuruluşuna denetleyici - yöntemci ve okul direktörü olarak atandı. 1936 yılına dek bu yeni görevini sürdürdü. Aynı yıl görevinden ayrılarak Nalçik'e yerleşti.

Ozan, ulusunun bilinçlenmesi için yılmadan çalışmıştır. Kendini saygı ile anacak öğrencileri az değildir. Öğrencilerinin eğitim-öğretiminin yanı sıra kendisi de çok şey öğrenmiştir; Gerçek yaşamın derinliği, çağdaş insanların düşünce özgürlüğü anlayış ve kavrayışının genişliği, Adige efsanelerinin değerliliği gibi... Bu öğrendiklerinin yanında, kuşkusuz şiirdeki sanat ustalığı da görüşlerini açıklarken ozana yardımcı olmuştur.

Toplumun başarısına ve yaptığı işlere bağlanan Ozan, kalkınmayı, ulusal gelişmeyi ve yeni düzeni içtenlikle kutluyordu. O, ulusal kalkınmayı her yerde görüyordu; kolhoz ovasında kişneyen çelik atlar, taşkın Bakhsan'a vurulan eyer, dağlara açılan dümdüz yollar, ülkenin «sanayileşmesi», her yandan yükselen sevinç türküleri...

Yürekten taşan tertemiz sözcüklerle yazdı şiirlerini, sosyalizm yolunda ilerleyen köylüye, işçiye, ülkede gelecek mutluluğun bağlandığı, Bakhsan kıyılarındaki tesislere, tarımsal kuruluşlara...

30. yıllarda, Ozanın başarılarının bir sonucu; bilinçli insanların kendisine duyduğu saygı, sevgi ve öncü insanın yarattığı tipik kahramandır. Bu tip kahramanın yaratılması ozana, kendiliğinden kısmet olmamıştır. «Kolhoz Karığı» şiirinde kahraman, zor ayakta duracak niteliktedir. Henüz tam bir kahraman değildir, bütün canlılığı, diriliğiyle öne çıkamamaktadır. Sadece bir uğraşının peşindedir. Burada Ozan, yalın sözcüklerle yetinmektedir.

Her an yenilik arayan, ilerlemeye kararlı olan Ozan, bu tip kahraman insanları gerçek yaşamda buluyor, bu tip insanların diğer insanlara ve topluma örnek olmasını sağlamaya çalışıyordu.

Bu açıdan değerli şiirlerinden biri de «Ne Olur Uğraşayım Özgürce» şiiridir. Şiirin asıl kahramanı çocuk denebilecek çağda genç bir izcidir. Ozan, bu tipten — Hasanş — 20. yıllarda da sözetmiştir. Bu iki tipin (kahramanın) davranışlarını karşılaştırırsak; izci genç, Hasanş'tan anlayışlı hırslı ve tutarlıdır. Ozan'ın Hasanş için vurguladığı nitelikler ise daha çok, sevecenliği, güzel huylu oluşu vb.. dir. Ozanın izci gence ayrı bir özen göstermesinin ve değer vermesinin nedeni izci gencin, yeni düzenden yana olması, onu tüm gücüyle korumaya çalışması, eski törelerdeki olumsuz etkilerin yıkılması için elinden geldiğince çaba göstermesidir.

Ey, altın sakallı babam
Beni kullanıp kandırabilirler seni,
Yalansız, gerçek eğitim için
Ne olur! özgür bırak beni,

İnsanı acımasızca köstekleyen töreler
İyice katılaştı senin yüreğinde,
Ben de duydum okuma özlemini
Çalışkan gençlerle birlikte.

İzci arkadaşlarımla açacağız
Özgürlüğe giden yolu,
Ölümsüз güzel zamanı
Avucumuza alacağız.

Уей.си адэу дыщэ жьакIэ!
СэркIэ цIыхум уагъэпцIэнщ,
ПцIы хэмылъуэ гъэсэныгъэм,
КхъыIэ,хуиту сыхуэутIыпщ!

Лъахъэжь бзаджэу хабзэжь Iейхэр
ИкъукIэ уи псэм ижыхьащ,
ЩIалэ жанхэм сэ сахэтуэ,
Еджэныгъэм гу хуэтщIащ.
. . . . . .

Пионерхэу си ныбжьэгъухэм
Гъуэгур хуитуэ яухуэнщ,
МылIэжынуэ зэман дахэр
Ди IэмыщIэм къидгъэхуэнщ.

Line'de tip olarak genç izcinin aynısıdır. Şocentstuk, büyük bir ustalıkla «Line» tipi ile ezilen, acı çeken çerkes kadınının kısa zamanda ilerlemesini, başarılı çalışmalarını, özgürlüğünü belirtmeye çalışıyor :

Uzakta, uzakta ta tarlada
Kişniyor öfkeli çelik at,
Gözün alabildiğince, uzakta
Dalgalanıyor al yazma.

Boya görmedi tarlanın iki yanı da
Dönüşüyor birden simsiyaha,
Küçük kırmızı başın buyruğundan
Geçmiyor o, kendine ayak uyduruyor.

Kadınlara öncü oldu,
O açtı izi bugün
Ve şafağın güzelliğinde
Onunla uyandı sevinçle.

«Traktörcü Line»

Жыжьэу,жыжьэу – адэ вапIэм
Жырыш ябгэр къыщощыщ,
Нэм къимыщтэу,жьым дэхуарэзу
Iэльэщ I плъыжьыр уэм къыхощ.

Лъэныкуитlкlэ,иlэгъэншэу,
Хьэсэр вынду фlыцlэ ещI,
Щхьэ плъыжь цlыкlум и унафэм
Ар фlэмыкlыу зыкъыдещI.

. . . . . .

Ар цlыхубзхэм я пэрыту
Лъагъуэр нобэ зэlуихащ,
Ар нэхущым и пшэплъ дахэм
Пыгуфlыкlыу дэушащ.

Şocentstuk, Sovyet insanının anlayışındaki değişimi, 30. yılların son aşamalarını büyük bir ustalıkla açıklamıştır. «Adiğe dili ile yapıtların çoğaltılmasını isterim» diyerek 20. yıllarda yakınan Hajkare'ye ozan değer vermiştir. O zaman Adiğelerin bilime yönelik çalışmalarını dileyen sadece Hajkare idi, şimdi Hajkare'ler bilinç saçıyorlar ve bilinçlenmeye karşı olanlarla savaşıyorlar. Bu yiğitliğe Adiğe kadını birdenbire erişmemiştir. O, başarısı için her acıya katlanmasını bilmiştir. Onun hızla yükselemediğini ozanın «Setenay», «Güzel Setenay» şiirlerinden anlıyoruz.

Ozanın açıkladığına göre Setenay mut dolu büyük işler başarmıştır. Artık o, utangaç değildir, kendini mal ile almaya kimse cesaret edememekte, düşüncelerini dilediği gibi açıklama olanağı bulabilmektedir. Toplum içinde sözü dinlenmekte ve saygınlık kazanmaktadır. Ozan, Setenay'ın kandılara örnek olmasını dileyerek kutluyor Setenay'ı Yine de «Güzel Setenay» ın başarısı daha büyüktür. Ozan, bunu daha içtenlikle kutluyor. Burada Güzel Setenay artık bilinçlenmiştir, hakkını aramasını öğrenmiş, yeni yaşam için savaşabilir olmuştur :

Akboyunlu güvercin ayaklandı,
Uyuyan bacıları uyandıracak
Bilgi ışıklarını yaymaya başladı.
Kaberdey yurdunun güneşi

Къэбэрдей хэкум и дыгъэу
Тхьэрыкъуэ пщэхур уващ,
Шыпхъу хэжеяхэм еджэжу
Щlэныгъэр исэу къежьащ.

Güzel Setenay uyandı,
Boyandı zamanın altın güneşiyle.
.....
Güzelce yavaşça konuşuyor,
Ustaca, yumuşakca sitemi,
O, imgecilerle savaşarak
Öldürüyor bilgisizliği
.....
Güzel Setenay parlıyor,
Süsleniyor bilgi giysileriyle.

Сэтэней дахэр ушащ,
Зэман дыгъэпсыкIи зилащ.
. . . . . .
Дахэурэ, хузмурэ мэпсалъэ,
Iэзэурэ, щабэурэ мэгмер,
Ар нэкъыфIэщIхэми йозауэ,
Щ?эныгъэмыдэхэр егъалIэ.
. . . . . .
Сэтэней дахэр мэлыд,
ЩIэныгъэ фащэкIи зеузэд.

Adiğe kadınının ilerlemesine ve mutluluğuna ozanın sevinmesinin nedeni çok açıktır. Çünkü onların ilerlemesini Büyük Sosyalist Ekim Devriminin başarısında görmektedir.

Bütün Sovyet insanlarının elbirliği ile kurduğu yeni yaşama içten bağlanan ozan, kendini düşünmeden çalışan, onu herşeyden üstün tutan öncü emekçiye büyük değer veriyordu. Sayıları az olsa da yine düşüncesiz, yalancı, ikiyüzlü, başkalarının alın terine göz diken, yeni yaşama zararı dokunacak insanların varlığını da biliyordu. Onun için ozan, bu tip insanların tanınmasının, onlara gereken dersin verilmesinin ön plana alınmasını istiyordu.

30. yıllarda yazdığı «Çekil», «Büyük Tabanca», «Karbeç'in Yarınları» şiirlerinde, doğruluktan yana olmayan insanların çalışma yöntemlerini, zararlarını anlatmak istemiştir. «Pşı Konuğunu Ağırlama» törelerini yöntem seçen Karbeç, işi için gelenlere «bugün git-yarın gel» diye rüşvet almadan iş yapmak istemeyen, terör ile buyruklarının yerine getirileceğini sanarak aldanan bir kolhoz yöneticisidir. Bu tip yöneticilerin amaçlarını ozan, «Çekil» şiiri ile çok iyi belirtmiştir. Bugünkü durumları ne olursa olsun bu tiplerin ömürlerinin uzun olmadığını, kanatların tez düşeceğini, gizli gizli çevirdikleri işlerin bugün değilse de yarın mutlaka açığa çıkacağını anlatmak istiyor. Gerçekci ozan amacını, «Büyük Tabanca» şiirinin şu koşuğu çok güzel açıklamaktadır :

Engel olamayacaklar bugünkü güneşin
Yeşil vadileri aydınlatmasına,
Binlerce yıldız ışığının
O dar boğazdan yansımasına,

Şocentstuk'un şiirleri bugün de anlamını yitirmemiş, değerini kaybetmemiştir. Çağımızda da bir çok insan bu şiirleri okudukça kendini olduğu kadar, bir çok insanı da daha iyi tanımaktadır.

Şocentstuk'un 30. yıllarda önemsediği, yapıtlarında belirtmek istediği sadece çok sevdiği Sosyalist Ülkesinin ilerlemesi, kalkınması, insanların çalışkanlığı ve kavuştukları güzel yaşam değildir. O, her şeyi ile yaşamı daha geniş anlamlı, daha derinlemesine anlatmayı kendine amaç edinmiştir. Kendi ülkesinde kurulan güzel yaşamın diğer yerlerde de kurulmasını ve bunlarla kendi ülkesinin kaçınılmaz bağlılığını açıklamıştır. Kendi ulusu gibi dünyadaki ulusların tümünün de özgürlüğe kavuşmaları gerekir. Onlar için elinden geldiği kadar çalışmağa hazırdır. Kabardey Ozanının Asya, Avrupa ve Afrika'da ezilen ulusların özgürlük savaşına saygı duymasının, onlardan yana çıkmasının nedeni Enternasyonalist Proleter Devrimciliğidir.

«Habeşî», «Pirenelerin Gülü», «Korsanlar», «1 Mayıs» şiirlerinde Şocentstuk, bir yandan özgürlük savaşçılarını, bir yandan da «insan soyunu köstekli tutmak,» onları kendi buyrukları altında çalıştırmak isteyen faşistlerin tutumlarını anlatmak istemiştir.

Şocentstuk,un değer verdiği, yurdunun koruyuculuğunu yapan Pirene Gülüdür, uğraşılarında yiğitlik ve mertlik örneklerini veren Habeş Ulusudur, kurtuluşu için savaşan Çin Ulusunun başarıya ulaşmasıdır. Ozan, bunların da mutluluğa kavuşacaklarına inanıyor :

Korsanlar, çelikleriniz
Emekçiyi yıkamaz,
Toplarınız susturamaz
Onların seslerini.

ФлъэкIынкъым лэжьакIуэр
Лъэхъауэ зефхуэныр,
ЦIыху лъэпкъыр хуитыным
ПэIэщIэ фэ фщIыныр.

Başaramayacaksınız
Emekçileri kösteklemeyi,
Tutamayacaksınız insanları
Özgürlüklerinden uzak.

O çağlarda ileriyi görebilen ozan, faşizm ne kadar «güçlü» gelse de, hangi yöntemleri uygulasa da, insan-

lığı yenmek için kiminle işbirliği yapsa da, gerçeği yenmek, birlik sağlayan ulusların özgürlüklerini yıkmak başarısına ulaşamayacağını, başkalarına kazdığı kuyuya kendinin düşeceğini yazıyordu. Ozanın bu gerçek görüşünü «Korsanlar» şiirinin şu koşukları kanıtlıyor:

Şişko karınlarınıza
Denizlerin suyu sığmayacak,
Dalgaların önünü
Çamurla kesemeyeceksiniz.

Джеижьхэм фи ныбэм
Тенджызхэр иӀуэнкъым;
Толькъуныр хъэнцэгукIэ
ІфщІэни фльэкІынкъым!

Örümcek ağlı korsanlar,
Düşündüğünüz çarelerle
Kazdığınız kuyular
Kendi mezarlarınızdır.

Бэджыхьхэш пиратхэм
Мураду зэІуфщэр,
ФтІыжауэ фи мащэрщ
Фипкъ пшэрхэм я бэнхэр.

Ozanın yazdığı yazılarda görünen gerçeklik payı, güçlü Sovyet Cumhuriyetinin iç savaşlarda kazandığı tarihi başarının kanıtıdır.

O yıllarda Şocentstuk dünya ve doğanın görüntülerinin anlatımına ayrı bir özen göstermeğe başlamıştır. Kabardey edebiyatında olmayan ve yaşlı ozanların da sezinleyemediği peyzaj şiir akımını başlatma, onu edebiyatın geçerli bir kolu durumuna getirme çalışmaları ile ozan yeni bir başarı sağlamıştır. Ülkesinin görünüşünü, güzelliğini şiirde ustalıkla anlatma başarısını gerçekleştirmiştir. Ozan, doğanın resmini çekti ya da gördüğünü olduğu gibi anlattı diyemeyiz. Doğanın tanıtılması ile Sovyet insanının sevincini, ülkesindeki gelişmeleri, köylerin ve kentlerin görüntüsündeki değişiklikleri bir araya getirerek kaynaştırdığını unutmamalıyız. «Kış», «Sonbahar», «Mayısta», «Hafif Rüzgar Okşuyor», «İlkbahar», «Kulkujun'un Bir Günü», «Nalçik», «Park» şiirleri bunun örnekleridir. Ozanın her şiirinde gerçekçilğinin ve sanat ustalığının yanısıra olayları somutlaştırdığını görüyoruz. Onun için Şocentstuk, peyzaj şiirleri ile Kabardey Edebiyatına yeni bir güç kazandırmış, günümüz ozanlarına da örnek olmuştur.

Şiirlerinin yanı sıra Şocentstuk Aliy 30. yıllarda destanlar ve öyküler de yazmıştır. «Kış Gecesi», «Tembot'un Geçen Günleri» destanları ile «Bir Ölçek Un» ve «Armut

Ağacının Altında» öyküleri aynı yıllarda yayınlamıştır. Bu edebiyat ürünlerinin konuları geçmiş zamanlarla ilgilidir. Geçmiş yıllarda toplumun zavallılığı ve özgürlükleri için uğraşıları anlatılmaktadır.

«Kış Gecesi» destanında Şocentstuk'un anlattığı, kendi halinde bir ailenin emperyalizme karşı katlandığı güç koşullar ve unutulmayan acılardır. Destanda, acımasız savaş yüzünden kocasını ve tek güvencesi, oğlunu yitiren dul kadının kişiliği ile emperyalist savaşın tüm acımasızlığının kendi halinde bir emekçiyi yıktığı, sermayenin çıkarı uğruna işlerin, emekçinin kanıyla, canıyla yürütüldüğü anlatılmaktadır.

Destanda bir savaş uğraşısı yoktur. Anlatılan, savaşın getirdiği acı ve çiledir. Ve bu durum emperyalizme karşı bir nefret uyandırmaktadır. Ozan burada herkesin emperyalizme karşı olmasını öneriyor.

Emperyalist savaş bu dul kadını ezmiş ve yaşarken öldürmüştür. O zavallı ise emperyalizme karşı savaştığını bile düşünememektedir. Yıkılacağından da haberi yoktur. Fakat onun gibi düşünmeyip savaşın bilincinde olanlar da vardır.

Bu tip kahraman insanı Şocentstuk «Tembot'un Geçen Günleri» destanında karşımıza çıkarmaktadır. Tembot da henüz bilincinin farkında değildir. Yaşamdan hoşnut olmadığını eylemleriyle ortaya çıkarmaktadır. Yapılan haksızlıklar için kızmakta ve bu haksızlıkları yapanlarla uğraştığı da olmaktadır. Yine de kendi sınıfından olanlar için kullandığı silahı, kullandıranlara karşı nasıl çevireceğini, Sosyalistlerin öncülüğü olmaksızın bilememektedir. Destan, konusu bakımından değişik çağların olaylarını feodalizmi, köleliğin kaldırılmasını, Dzelıkue'deki ayaklanmayı içermektedir. Asıl konu ise bunlar değildir. Kendi haline olan bir köylünün devrimden yana olmasıdır. Bu köylü sadece kendini değil, ezilen bütün köylüleri düşünmektedir. Ozan, bununla da sadece bir kişinin çabasını belirtmeyip bütün Kabardey köylülerinin tutumunu, Büyük Ekim Devriminden yana olduklarını ve kurtuluşları uğruna çabalarını anlatmak istemiştir.

Büyük Ekim Devriminin emekçilere verdiği haklara inanan ve kendini ona adayan sadece bir Tembot Dede

değildir. İç savaşlarda halkın başarısı : Devrimci emekçilerin örgütlenmesine ve sınıfının çıkarı uğruna savaşan kimselerin bilinçli olmasına bağlıdır. Bu tip savaşçılar işçi sınıfının yanı sıra köylülerin içinde de çoktur.

Şocentstuk Aliy, iç savaşlarda devrimin koruyuculuğunu, savaşçılığını yapan köylülerin olduğunu da «Partizan Jambot» destanında açıklamaktadır. Konu, iç savaşlarda bir köylünün yaptığı işler, başardıkları ve başına gelenlerdir. Ozan, onun kişiliğinde, kendi halinde olan çiftçilerin devrim için tutumlarını, onların kısa zamanda kazandığı düşünce yapısını açıkça yansıtabilmektedir. Ozan, Jambot'a sadece devrimci olduğu için önem vermemektedir. -Bütün emekçiler devrimcidir - önemsediği, onun kazandığı düşünce şeklidir, toplumun çıkarlarına canını adamasıdır, geleceğin mutluluğu, yeni yaşam ve gençlik için ölmesidir. Jambot yeni sovyet insanının bir örneğidir, ozan onun kişiliği ile gelecek kuşağın davranışlarını açıklamağa çalışmıştır.

Çoğu tamamlanamamışsa da Şocentstuk'un o yıllarda yazdığı destanların büyük değer ve anlamı vardır. Bu destanları yazmamış, destan Janrının inceliklerini bunlarla kavramamış olsaydı, sonradan yazdığı ve ölümsüzleşen sanat ürünlerinden «Madine», «Kambot İle Latse » destanlarında başarılı olamayacaktı.

Şoncentstuk'un o yıllarda nesir edebiyatına da katkıları olmuştur. Kabardey nesir edebiyatının ilk ürünlerinden olan «Bir Ölçek Un», «Armut Ağacının Altında» öykülerini aynı yıllarda yazmıştır. Şiirlerinde olduğu gibi öykülerinde de devrim öncesi köylülerinin çektiği acıları, katlandıkları çileleri ve uğraşılarını işlemiştir. Yaşamı anlatırken öykülerinde gerçekçi ve inandırıcıdır. Öykü kahramanlarından, katlandığı acıların ölümcülleştirdiği Hamid'i, saygınlığını gururunu korumasını başaran Bot'u, yaşamdaki acıklı olayların öfkelendirdiği Küçük Haset'i bütün canlılığıyla karşımıza çıkarıyor. Ellerinde tespihleri çeke çeke insanın derisini yüzen Açgözlü Hacı Yefendiler de. Bu gerçekçi öyküler günümüzdede anlamını korumakta, çağımız Kabardey nesir edebiyatına örnek olmakta ve herkes tarafından içtenlikle okunmaktadır.

30. yıllarda Şocentstuk'un yaratım yeteneği daha da güçlenmiş, yaşamı, daha anlamlı ve doğru tanımlayarak, tümcelerine etkinlik kazandırmıştır. Yine de ozanın bu başarıya kolay kolay erişebildiğini söyleyemeyiz. Bazı ozanlar da Şosentsuk'un izlediği yolu o çağlarda tam olarak anlayamamışlar, edebiyatın güçlenmesi ve kurulması için yararlandığı temel ilkeleri de doğru olarak kavrayamamışlardı. Yine de Şocentsuk Aliy, efsanelerin dışında bir şeyin üzerinde çalışmak yersiz, başka ulusların edebiyatının yararı olmaz diyenleri de (Barıkuey T.), efsanelerde yararlanılacak hiç bir şey yok, edebiyatın başlangıcı sadece Proleterya kültürü olur diyenleri de (Nalo Z.) dinlememiştir. Bütün gücü ile bağlandığı amaç : Sanat ve bilimsel değeri olan efsanelerden, diğer ulusların sanat ürünlerinden ve proleterya kültüründen yararlanarak ulusal edebiyatın kurulmasına çalışılmasıdır.

Şocentsuk Aliy 1936 yılında Nalçik'e yerleştikten sonra «Kabardey-Balkar Ozanlar Birliği» ile çalışmaya başlamıştır.

Gece-gündüz demeden yaşlı ozanlara yardım ediyor, yorulmadan genç ozanları yetiştirmeye çalışıyordu. Bu sıralar Paş'e Beçmırze'nin şiirlerini derleyerek yayına hazırlamış, Kajer Yindris ile Hakhupaş'e Amırkhan'ın şiirlerini yayınlatmıştır. Ozan, zamanının çoğunu genç ozanların yetiştirilmesine, eğitilmesine ayırıyordu. Aynı yıllarda Kabardey Edebiyatına katılan genç ozanlar Tav Boris, Beykul Barisbiy, K'uaş Bet'al, Şocentstuk Adem gibi ozanlar Aliy'in öğrencileridir. Bunlara her an öncülük yapıyor, yazacakları konuları söylüyor ve ürünlerini düzelterek basıma hazırlamağa çalışıyordu.

Şocentstuk bunları da azımsayarak Araştırma Enstitüsü Derneği'ne yardımcı olmaya çalışıyor, köylerde de bu derneklerin kurulmasına uğraşıyor, gençliği edebiyat çalışmalarına özendirmeye çabalıyordu. Öğrencilerden derleyerek yayınlattığı yazılar bunun kanıtıdır.

Yeni yaşama imrenen, onun başarılarından güç bulan ozan, çok şey görmeyi, arkadaşlarının çoğalmasını arzuluyor birlikte çalıştığı ozan ve yazarlarla daha sık görüşmek istiyordu. Ozan, sadece Kabardey -Balkarı değil, çok yeri gezmiş, kuşkusuz karşılaştığı ve tanıştığı arkadaşlarından da çok şey öğrenmişti.

30. Yılların sonlarına doğru Şocentstuk'un anlatım yeteneği daha da güçlenmişti. Sosyalist Realizm Metodundan gerçekten yararlanmaya başlayan ozan, yeni Sovyet yaşamına, emekçilerin bugün eriştikleri özgürlüğe, kavuştukları güzel yaşama ve bunların getirilmesine neden olan Büyük Ekim Devrimine çok değer veriyordu.

Ozan, kısa zamanda Sosyalist Ülkenin ulaştığı başarıyı, emekçileri demokratik haklarına kavuşturan Büyük Ekim Devrimine bağlıyor :

Bak, ezilerek yaşayan halklar
Gökyüzü merdivenine çıktılar,
Binlerce altın - yıldızın ışığını yakarak
Yıldırımları tutmaya başladılar.
Tepe - gök sandalyelerinin üstünde
Uzaya damgalarını vuruyorlar,
Sevinçli yaşamın çocukları
Mars'ta konuklamayı arzuluyor.

Мес,лъэпкъ къузахэу псэуахэр
Уафэ пкIэлъейхэм дэкIащ,
Дыщэ вагъуэбэхэр ягъаблэу
Щыблэр къаубыду щIадзащ.
Бгы - уафэ шэнтхэм я щIыIукIэ
Уафэм дамыгъэ тращIэ,
ГъащIэ гуфIэгъуэм и бынхэр
Марс куэкъэщIэну щIэбэнкэ.

O yıllarda Sosyalist Yönetim, ancak yeryüzünün altıda biri olan Sovyetler Birliğinde uygulanmaya başlamıştı. Yine de ozan Karlı Himalaya'ların, Mont - Blanc'ın «Uahamahue'den yansıyan ışığı» öpmek için Uaşhamahue'ye uzandığını ve Ekim Devriminin yenilikleri ile dünyanın dalgalanacağını görüyordu.

Büyük Ekim Devrimi.
Güçlü bayrağın yeryüzünde
Tek damga olacak,
Hazira alışmış tırnaklardan emekçileri
Yarın gün doğarken kurtaracak.

Октябрь лъапIэ !
А уи ныпI лъэщыр дамыгъэ закъуэу
ЩIы хьурей иным тепщэ куэкъунущ.
Сехъуэ IэбжьанэхэмгуащIэрыпсэухэр
Щэдей нэхущым къыфIигъэкIынщ.

Yeni yaşamın sevincini ozan, «Ekim» şiirinden başka, «Yüksek Şura», «Güveniyoruz», «Yeni Gün Beni Sevindiriyor», «Sergo-Orjonikidze» şiirlerinde de belirtmiştir. Şiirlerin anlatımındaki sanat ustalığı, gerçekçilik, Kabardey Edebiyatı şiir tekniğine örnek olmuştur.

Şocentstuk, yaşamdan kopuk bir ozan değildir ve yaşamda gördüğü her şey onun için aynı anlamı taşımaktadır. Çünkü o, kendinindir, güzel yaşamın kurucusu kendisidir. Özgür olduğu sürece, gerçek bir koruyucu, sosyalizm ilkelerinin bir öğreticisi olacaktır. «Lenin» şiiri ile ozanın açıklamak istediği budur :

Ben gezegenlere çıkabilseydim
Adını alnımda gösterirdim onlara,
Varsa orada da ezilen insanlar
O damgamla kurtarırdım.

Bizi mutlu yaşama kavuşturan
Büyük insana söylüyorum,
Yaptıklarına el uzatacak düşmanlara
Acımayacağıma söz veriyorum.

Уэ насып иныр къыдэзытауэ
ЦIыкугъэ адэм псалъэ бжыэIэр -
Iуэху къэбгъэнахэм къэIусэ бийхэм
Сащыщыхьыну узогъэгугъэр.

Сэ планетэхэм сыльэтэфатэмэ
Уи цIэр си натIэу зэвгъэлъагъунт,
Абы я дежым цIыхухэр щакъуэмэ
А си дамыгъэмкIи къэзгъэутIыпщынт.

Şocentstuk'un o yıllarda sanatta ulaştığı başarı, diğer halkların edebiyatlarını daha iyi anlamasına, diğer ulusların sanat akımlarından da gerektiği gibi yararlanmasına bağlıdır. Bunu kendisi de açıklamıştır. Ozana göre, eserlerinde sanat ustalığı ve ilerleme görüyorlarsa bunun nedeni, önce Adiğe Efsaneleri ve öyküleridir, sonra da, Puşkin, Lermatov, Gorki gibi ozanlardır. Bunun için ünlü Rus ozanlarını anımsıyor ve onları şiirlerinde içtenlikle övüyor, bu ozanların yapıtlarını herkese tanıtmaya çalışıyordu. Ünlü Proleter yazar Maksim Gorki için

yazdığı bir makalede ozanı çok iyi tanıtmaya çalışmış, aynı ozanın «Şahin'e Türkü», «Fırtınaya Karşı Çıkanların Türküsü» başlıklı yazılarını Çerkesçeye çevirmiştir.

Şocentstuk'un çok sevdiği, saygı duyduğu bir ozan da, ünlü Ukrayna ozanı Taras Şevçenko'dur. Ozanın Şevçenko'yu çok sevmesine neden : «Acımasız Çarların Kafkas Halklarına yaptığı baskıyı» korkmadan dile getirmesi ve buna karşı çıkmasıdır. Bunun için de Şevçenko'nun «Kafkas» destanını çerkesçeye çevirmiştir.

Ulusu için çalışan, ulusunun gereksinmeleri ve yararına usunu kullanan her ozana ve her yazara saygı duyuyordu Şocentstuk Aliy. Çok beğendiği bir ozan da Kosta Hetagurov'dur. Bu büyük Oset ozanı için de 1939 yılında «Büyük Ozanı Hiç Unutmuyoruz» başlıklı bir makale yazmıştır.

Saygı duyduğu, değer verdiği bir ozan da (Şocentstuk'un - Altın Dede - adını taktığı) ünlü ozan Paş'e Beçmırze'dir. Aynı yıllarda Aliy, Altın Dede'nin «altın sandığını» açmış, yaşamına ve çalışmalarına ilişkin biyografisi ile, derlediği şiirlerini ilk kez yayınlatmıştır.

Şocentstuk Aliy, aynı yıllarda ülkesinde değer kazanan, «Ela Gözlü», «Hamid», «Ninni», «Traktörcü Line» türkülerini de yazmıştır. Bunun yanı sıra, eski Adiğe türkülerinden birkaç tanesi üzerinde çalışmalar yapmış, Rus türkülerini ve aryalarını çerkesçeye çevirmiştir.

Kabardey Edebiyatının ilerlemesinde başarı sağlayan ozana, Kabardey-Balkar Muhtar S.S. Cumhuriyeti Yüksek Şurası 1939 yılında «Kabardey-Balkar M. S. S. Cumhuriyetinin Edebiyat Bilgini - Profesörü ünvanını verdi. Aynı yıllarda sanat ustalığını (şiirlerin dışında) destanlarında da kanıtlamıştır. «Yiğit Genç», «Madine», «Kambot ile Latse» destanlarında, düşünce ve sanat ustalığındaki başarısını son aşamada görüyoruz. Sosyalist Realizm Yöntemine uygun yazılmış bu yapıtlar Kabardey Sovyet Edebiyatının temel taşını oluşturdu diyebiliriz.

1938 - 1939 yıllarında yazdığı «Yiğit Genç» destanında göze çarpan bazı eksikliklerden dolayı bu destan, ozanın yazdığı ilk destandır diye ileri sürenlerle aynı kanıda olmak, kuşkusuz büyük bir yanılgıdır. Destandaki ana

konu; Kendi halinde olan bir çiftci çocuğunun gerçekçi bir insan, devrimin bir savaşçısı olmasıdır. Çetin iç savaşlarda, düşüncesini, anlayışını, dünya görüşünü, yiğitliğini pekiştirebilmesidir. Daha ondört yaşındayken Mejid'in bu olaylara karışmasının nedeni, Beyaz Ordu askerleri tarafından babasının öldürülmesi değil, çocuk denecek yaşta kendisinin de haksızlıklara uğraması, zor koşullar altında yanaşmalık yaptığı halde emeğinin karşılığının verilmek istenmeyip göz göre göre yenmesidir.

Babasını öldürenler ile Yehuef arasındaki ilişkiyi, onların birbirlerini korumaya çalıştıklarını ve emekçilere karşı duydukları kini çok iyi anlayabiliyordu. Küçük Mejid onun için güvenemiyordu bu insanlara. Tatlı sözlerine kanmadan Karbeç, Aslan gibi, insanların yaptığı kirli işleri açığa çıkarabiliyordu.

Şocentstuk Aliy'in sanat ürünlerinden biri de «Madine» destanıdır. Destanın ilk örneklerini 1928 yılında yazmıştır. Fakat bunun üzerinde uzun zaman çalışmalar yaparak bugünkü son şekliyle 1941 yılında yayınlatmıştır.

Destanın konusu, Büyük Ekim Devrimi öncesinde Adığe kadının ezilmesi, köleci toplumda olduğu gibi mal ile onun nasıl alınıp satıldığı, zor yaşamın, bitmeyen acıların Adığe kadınını zamanından önce öldürmesidir.

Ozan, zevki ile Madine'nin güzelliğini açıklamaya çalışıyor :

Anımsıyorum... Madine'nin kaşı
Hilal gibi, ay gibi,
Haleli kara saçları
Ak yüzüne düşen gölge idi...
Sırmalı gibi sanki
İri kara gözleri pırıl pırıldı.
Kırmızı dudaklarının arasında
İnci gibi dişleri görünürdü.
Gezerken görsen o güzeli
Suda yüzen kuğu gibiydi,
Konuşurken sesi
Cennet kuşu şiiri gibi dinlenirdi.

СощIэж... Мадинэ и набдзэр
МазэщIэм хуэдэу къурашэу,
ПшэкIухьым ещхьу щхьэц фIыцIэм
Напэхум жьауэ трищIэу...
Сырымэ щIэлъу къыпфIэщIу,
Нэ фIыцIэ пIащэхэр лыдыжырт.
Щыгъэхум ещхьу щынэдзэр
Iупэ плъыжь пIащэхэм къыIущырт.
ЗекIуэу щыпльагъукIэ, а дахэм
Псы хуэм ес къазу уIупльэрт,
Къопсальэ щыхъукIэ, и макъыр
Жэнэт бзу усэу уэдаIуэрт.

Güzelliğini önemseyen Madine, sonsuz bir mutluluğu özlüyor. Sevgisinin gerçekleşeceğini umuyor, «Özgür» olduğu için yaşamda her istediğini yapabileceğini sanıyordu. Yine de Madine'nin «Özgürlüğünün» bir anlamı yoktur. O, bugün Pşı'nın buyruğunda değilse de, babasının, kardeşinin, akrabalarının, malı çok olanların, eski törelerin elindedri. Bunlar bir şey yapmayacak olsalar da kendisi, yapacağı işlerde özgür değildir.

Kendini «Özgür» sansa da, tutup yaşlı adama satarlar. Sevmediği adamla yaşamaktansa ölümü yeğliyen Madine, yakalandığı hastalıktan kurtulamıyarak ölür.

Madine'nin ölümüne neden olan, bazı kimselere göre babası Wumar'ın fazla mala imrenmesidir. Aslında doğru olan bu değildir. her baba gibi Wumar da kızının mutlu olmasını istemiş, fakat bunu başaramamıştır. Eski törelerin kıskacına sıkışmış, kendi halinde yaşamını sürdüren bir köylü, istediğini yapamıyordu, Madine gibi olan kimselerin sevgisine engel olan, onların yaşamasını istemeyen, bozuk sosyal düzenin insanlar arasında yarattığı çelişkilerdir. Madine, bozuk düzenin etkilerini anlar, bütün gücü ile o bozuk düzenle savaşmaya çalışır. Madinenin bunu istemesinin nedeni, yüreğindeki sıkıntı ve düşünceli durumudur. Temiz sevgisini koruyamıyorsada, yaşama doymadan ölmüşse de, Madine, düzenin baskılarına boyun eğmemiş, onun istediklerini yapmamıştır.

Destanda çok konuşamıyorsa da, Wumar tipini gerçekçi olarak canlandırmıştır. O, bir yandan da kızını çok seven birisidir. Hatta kızına söz vermiştir istemediği biri

ile evlendirmeyecek, mal ile satmaya kalkışmayacaktır. Diğer yandan da anlamını yitirmiş törelerin kıskancında olduğu için sözünü yerine getirememektedir. Zavallı babayı yasa boğan, çok sevdiği kızını elinden alan da odur.

Destanda ana; doğrudan yana olan gerçekçi bir tiptir. Kendine ne olursa olsun, kızının mutluluğu, temiz sevgisinin korunması için çabalamaktadır. Yine de yalnız kadın ne yapabilecektir. Madine gibi o da, bir şey başaramaz, elinden bir şey gelmez, ne yapsa da tek kızını mutsuzluktan kurtaramaz.

Yaşama hakim olan, istediklerini yapabilen, düşkünleri ezen tipleri de ozan, destanında çok iyi canlandırmaktadır. Pılıj Ceriy, Kasım gibi kimseler ne Pşı'dır ne de Wuerk'dır. Onlar Wune - ut'likten kurtulalı çok olmamıştır, fakat bu gün yaşamda hakim durumuna geldiklerinden ne yapsalar olmaktadır. Bu gücü onlara veren; yalan dolanla edindikleri mal-mülk ve onun yitirttiği insanlıklarıdır. Altının şımarttığı Pılıj Ceriy gibi yaşlı bir adamın, kızın sevgisini satın almaya kalkışması ve bir at için Kasım'ın yeğeni Madine'yi ölüme itmesine neden olan da budur.

Pılıj Ceriy ve Kasım'ın kişiliğinde, köleliği yıktıktan sonra Kabardey'de, Pşı-Wuerk gibi kimselerle işbirliği yaparak oluşan sömürücü yeni bir hakim sınıf canlandırılmıştır. Hakim sınıfın çevirdiği kirli işleri her zaman Din-İmanla saklayabilen, söylediği ile yaptığı birbirine uymayan bir tip olarak destanda canlandırılan bir kahraman da imamdır. Arkadaşlarına uyan aç gözlü imamın da istediği tek şey, mal-mülk ve altındır. Onun için «Nikah kıyma Ücreti'nin» verilmeyeceğinden korkar, bir at vermezlerse bu işin yapılamayacağını belirtmeye çalışır :

Nikahı kıymanın ücreti iyi bir at'tır.
Daha aşağıya düştümü kıyamam,
Pılıj Mudar'lar da, Madine gibi
Bir gelini bulamazlar.

Си нэчыхъ тхыпщIэр - алащэщ,
ИкIэ къикуауэ стхыфынкъым,
Пылыжъ Мудархэ зы ныси
Мадинэ хуэдэу къашэнкъым.

Madine destanında ozan unutulmayacak bir şekilde Büyük Ekim Devrimi öncesi düzenin, kendi halinde yaşayan çiftçileri, köylüleri nasıl ezdiğini, içinde bulundukları zor koşulları ve uğraşlarını dile getirmiştir. Destanda kan ve göz yaşı doludur. Yine, ne kadar korumağa çalışsalar da, insanlar arasına kin sokan bozuk sosyal düzenin ömrü çok sürmeyecektir. Emekçilerin artık buna katlanacaklarını sanmıyor ozan, bunun için Madine'nin oğluna «annesi için yazılanları unutmamağa, kadınlara koruyucu olmağa» ona yapılan haksızlığı bağışlamamaya çağrıda bulunuyor.

«Madine», ozanın sanat değeri olan bir yapıtıdır. Konusu da çok açık olduğundan anlaşılmayacak bir yanı yoktur. Akıcı - sade bir dille yazılan destanda kompozisyon, uyum, gerçeklik çok ilgi çekicidir. Köylülerin ve çiftçilerin destanı besteliyerek söylemelerinin nedeni, destanın çekici ve etkileyici bir yapıya sahip olmasıdır. Ancak emekçinin beğenisini kazanan bir sanat ürünü, bu değin saygınlık kazanabilir.

Şocentstuk Aliy, düşüncesinin derinliğini, üstün yeteneğini, başarılı sanat ustalığını en güzel ve en anlamlı şekilde «Kambot ile Latse» yapıtında kanıtlamıştır. Ozan «Kambot ile Latse» yapıtı üzerinde uzun yıllar çalışmıştır. (1934 - 1941 yılları arasında) Destan konusunun kökenini, Adiğe efsaneleinde anlatılan öyküler ve geçen çağlarda köylülerin - çiftçilerin yaşam kavgaları oluşturmaktadır. Ozan, konunun tümünü efsanelerden aldı diyemeyiz. Onun üstün niteliklerini biraz da ozanda aramak gerekir. Çünkü bilimsellik kazandıran odur.

«Kambot ile Latse», tarihi yansıtan bir yapıttır. Burada yaşanan olayların tümünün gerçek olduğunu savunmak olanaksızdır. Anlatılan efsanevi öykülere, ozan, kendi düşüncelerini ve o çağlarda olması gereken bazı olayların konularını katarak yaşamın daha anlamlı, daha gerçekçi tanımlanmasına çalışmıştır.

Destanın asıl konusu; Kölelik devrinde köylülerin özgürlükleri uğruna savaşları, Wune - ut'ların gösterdikleri yiğitlik, insanlık ve onların bu işe girişmelerine neden olan olaylardır. Ozan, ezen ve ezilenler arasındaki savaşı konu olarak feodalizmin gerektirdiği savaşları açık-

lamak istiyordu. Ozanın yapıtında; Feodalizm çağındaki can ve mal güvensizliğini git gide fakirleşen halkı etkileyen olayları görebiliyoruz. Bu düzende Pşı'lar fakir halkı hor görüyor, onların gururu ile oynamaya çalışıyorlardı. Gün geçtikçe artan baskı Wune-ut'ların ayaklanmasına neden oldu.

Bu savaşa katılan köylüler ise doğru yolu seçemiyorlardı. İçinde bulundukları bozuk düzenin nedenini kavrıyamıyorlardı. «Kambot ile Latse» deki Wune-ut'ların amacı : Kendilerini köleleştiren düzeni yıkıp Pşı'ları tümden yoketmek değildi. Kendilerini hor gören, ezen Makheşokue'yi bırakıp kendilerine daha iyi davranan başka bir Pşı aramaktı. Ayaklanan köylülere öncülük eden Yaşlı Ozan, bunu tam olarak açıklayamıyorsa da herkese yapacağı işi anlatmağa çalışıyordu :

Zararı yok, dünya öyle küçük değil.
Elbette iyilik sever bir Pşı bulunur!
Makheşokue'yi istemiyorum ben,
Bana Pşı olabilecek birini aramalıyım.
Ben de halkına değer veren birinin
Konuğu olmak isterim.

Ягъэ кIыникъым,дунейр цIыкIукъым,
Тедгъуэтэнущ дэ пщы эахуэ !
Сэ сыкуейкъым Махъэшокъуэм,
Сылъыкъуэнущ пщы схуэхъунум,
Сэри хьэщIэ эмхуэсщIынущ
Жылэм пэжкIэ ябгъэдэтым!

Kabardey Wuerk ve Pşı'larının birbirlerinden farklı olmadığını anlayan köylüler onlarla uğraşmaya başlayınca düşünce yapılarını değiştirdiler. Çünkü onlar kendi çıkarları için halkı bile satabilirlerdi. Köylülerin savaşı, düşünce yapısı, değişen anlayışları onlara özgürlük getirmedi. Bunlara ayrı ayrı değinmeyen ozan, köylü ayaklanmalarının Feodalizm çağında başarı sağlıyamadığını, başarının sağlanması için belirli bir aşamanın gerektiğini açıklamaya çalışmıştır. Bu çağda köylüler arasında henüz bir yardımlaşma yoktu. Bilinçli bir işçi sınıfı ve emekçiye önücülük edebilecek bir parti de yoktu.

Şocentstuk Aliy, yüz yıllardır Adiğe köylülerini, bağlandığı umudu, özlemleri, insanlıklarını, gerçekçiliklerini «Kambot ile Latse» yapıtındaki kahramanların kişilikleri-ile kaynaştırmıştır. Saygınlık, özgürlük ve gerçek sevgisi için canını veren yiğit Kambot, korku bilmeyen, arkadaşının acısını, mutluluğunu paylaşabilen Hasanş, gerçekçi bir insan, arkadaşı için kendi canından olabilen Aslenişxue, yaşamını sonuna dek halkının başarısı için uğraşılarla sürdüren ilginç Yaşlı Ozan bunun örnekleridir. Bunların her biri insan belleğinde unutulmaz bir anı bırakır. Bu ise ozanın yeteneğine, toplumcu düşüncesine, sanatçılığına, anlatım ustalığına bağlıdır. Onların her birinin acısına, sevincine, mutluluğuna ozan yürekten katılmakta ve onları elinden geldiğince yüceltmeye, okuyucuları üzerinde daha çok etki bırakmaya çalışmaktadır.

«Latse» kişiliğinde ozan, başarılı bir kahraman yaratmıştır. Adiğe destanlarında, tarihi türkülerinde karşılaştığımız kadının ezilmiş, her zaman göz yaşı dökmüş, haksızlığa uğramış olmasının nedenini şöyle açıklamaktadır. Feodalizmin her isteğini Adiğe kadını yerine getirmemiş, onun kıyımcılığı ile savaşmıştır. Saygısını, sevgisini korumasını bilmiştir. Başaramamışsa da, gerçek sevgisini koruyacak, çiğnetmeyecek gücü her an kendinde bulmaya çalışmıştır. Latse kişiliğinin anlatımı, Kabardey Edebiyatının en başarılı ürünlerinden biridir. Bunda Adiğe kadının doğruluğunu, temizliğini, güzel davranışlarını her an kendini korumaya yiğitçe çalıştığını görüyoruz.

Yapıtta, Pşı'ların kişiliklerini çok iyi belirtmektedir. Beğenilecek, insancıl denecek davranışları olmayan Makheşokue, Aşejokue, Aslenokue gibi. Bunlar kibirli oldukları gibi korkaktırda. Vatanlarını ve başkalarının özgürlüğünü düşünmezler, Düşündükleri tek şey içki, hırsızlık, başkalarını köle gibi kendi hakimiyetleri altında tutmaktır. Karılarının da kendilerinden farkları yoktur.

Sosyalist realizmin başarılı yapıtı «Kambot ile Latse'de» Şocentstuk, bütün sanat ustalığını başarılı bir şekilde kanıtlamıştır. Bunu yapıtın düzeninde, kahramanların kişiliğinde, deyişin içtenliğinde, kolay ritminde, yararlanılan sanat tarzlarında, dilin güzelliğinde, güçlülüğünde ve şiirsel düzenin başarısında görebiliyoruz.

1940 - 1941 yılları arasında ozan «Kızbrun» dramı üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bu dramda ozanın işlediği konu; Adiğe kadınının çektiği çiledir, ezilmişliğidir. Bu dramın el yazmaları İkinci Dünya savaşında kaybolmuştur.

Kabardey-Balkar Cumhuriyetinin 20. kuruluş yıldönümü için «Ersin sözlerim sana dek» dramını yazmıştır. Bu dramda ozan, ulusunun yüzyıllarca tarihi ezilmişliğini ve karanlık çağları geride bırakarak Sosyalizme kavuşmasını işlemiştir. Bazı yerlerinde de İkinci Dünya Savaşı ile ilgili olaylara değinmiştir. Ozan, Sovyetlerdeki bütün insanları bu dramında Sosyalist Ülkenin koruyuculuğuna çağırmış ve inanarak Sovyetlerin, Alman Faşizmini yeneceğini yazmıştır.

Savaş yıllarında bu dramın yanı sıra şiirler de yazmış ve yazdığı şiirleri radyoda okuyarak cepheye giden savaşçılara cesaret vermeye çalışmıştır. Aynı şiirlerde savaşın gelişimini halka iletmeye çalıştı. Ozan, bununla yetinmek istemeden 15 Eylül 1941 yılında ülkesinin özgürlüğünü korumak için cepheye gitti. Çok geçmeden Almanlara tutsak düştü. 1941 yılının sonlarına doğru Bobruysk kenti yakınlarındaki bir kampta Değerli Kabardey Ozanı, Faşistler tarafından acımasızca öldürüldü.

Ozanın ölümüne üzülen, ağlayan, yasını tutan Kabardey halkının değerli ozana karşı sevgisini K'işokue Alim şu şiirle dile getirmeye çalıştı :

Babası ölmüş bir genç gibi, elimde olmadan
Senin ölümüne ağlarım.
Acı göz yaşlarını akıtan
Kardeşlerimiz yaslıdır.

Savaş alanında kan içinde bulsaydım seni
Üstüne siyah yamçımı örterdim.
Sırtımda kalanım bir gömlek olsa da
Yaranı sarmak içi yırtardım.

Daraldığın yeri bilseydim
Hızlı koşan kara Alp'ı sana getirirdim
Sen binerken o at, azgınlaşsa
Özengiye ayaklarını ben takardım.

Эи адэ лIа щIалэу слъэмыкIыу
Уэ уи кIуэдыкIэр сэгъэй.
Нэпс щытырхэр щIагъэкIыу
Хъуащ къуэшхэр нэщхъэй.

. . . . . .

ЗэуапIэм лъыр щIэжу унэгъуатэм,
ФIыщIэу си щIакIуэр птэспхъуэнт.
Си пкъым къинари эи джанэм
УIэгъэр спхэну счэтхъэнт.

. . . . . .

Уи гузэвапIэр сэ сщIатэмэ,
Алъп къарэ жэрир нэсшэнт.
Уэ ущышэскIэ шыр ятэм,
Лъапэр лъэрыгъым хуэсшэнт.

Kabardey Edebiyatı Şocentstuk Aliy'i yitireli 36 yıl oluyor. Fakat onun başlattığı büyük iş (Kabardey Edebiyatı'nın güçlenmesi) yerinde saymadı, hergün ilerliyor, güçleniyor. İlk bakışta sezinlenmese de, Kabardey Edebiyatının bugünkü başarısında değerli ozanın payı çoktur. O, K'ışokue Alim, K'uaş Bet'al, Şocentstuk Adem gibi değerli ozan ve yazarların ulusal şiire kazandırdıkları gücün içindedir. Kabardey nesir edebiyatının da koparılmaz bir parçasıdır. Dram Janrının bulduğu güçte de onun izine rastlanır.

Kaberdey Edebiyatı ile uğraşan bütün genç ozanlara arkadaş ve yardımcı olmuştur. Bu genç ozanların her başarısında Aliy'nin bir katkısı ile karşılaşırız.

Şocentstuk çok yaşamamışsa da, ulusuna kendini unutturmayacak büyük işler başarmıştır. Kabardey Edebiyatının ünlü klasiği Şocentstuk'un şiirleri ve diğer yapıtları bu başarısı yüzünden ölümsüzleşmiştir. K'uaş Bet'al bu yargıyı — Şocentstuk'un bugünde yaşadığını, gerçek dost olarak yanımızda olduğunu — «Şocentstuk Aliy» başlıklı şiirinde anlamlıca kanıtladı :

Değerli şiirlerinin makamıyla
Sen Adiğe oğullarına öncüsün,
Kendin yaşamıyorsan da, tatlı kardeş diliyle
Sen aramızdasın, Aliy

Bilmiyoruz, kara kurşunla vurup, sesini
Neden kestirdi düşmanımız?
Yinede sel gibi güçlü dağarcığın
Ölümsüz makamlardır, Aliy.

İçten şiirlerin, yorulmayan asker gibi
Öcünü alıyor bugün de
Sanki akına gitmişsinde
Bugün dönüşünü bekliyoruz, Aliy.

Sen süngüyle toprağa yazarak,
Düşmana kavratıyordun acı gerçeği.
Güçlü sözlerinle taşlayarak düşmanı
Savaştın cephede, Aliy.

Tüм heba değilse de değerli ömrümüz,
Yedi ömrün olsa ne çıkar,
Yarım ömründe bile senin yaptıkların-nicedir
Hiç unutmadığımız, Aliy...

Усэ гъуэзэджэхэм я макъамэфIкIэ
Уэ адмгэкъуэжэр дэущий,
Уи щхьэр щмамIэми,къуэшыбзэ IэфIкIэ
Уэ укъытхотмр, Алий.

ТщIэркъым,шэ фIыцIэкIэ къбуэу,уи псальэр
Щыпуигъэчар уэ ди бийм.
Ауэ псы гуэху хуэдэ лъэща пшынальэр
МылIэж макъамэщ, Алий.

Уи усэ гущкIуэхэм емыш сэлэтуэ
Уи лъыр ящIэжыр идэмри,
ЗекIуэ укIуауэ убанэу укъэтуэ
Ноби догугъэр, Алий.

Уэ мыжурэпэкIэ щIыгум уитхыхьуэ
Бийм зэхэбгъэщIэрт хьэл ткIийр,
Уи псальэ лъэщыр бийм щхьэщыхьуэ
Уитащ зауэлIэм, Алий.

Ди гэман лъапIэр мыщIэщыгъуэдзэми,
УиIэуэ щытми гъащIий,
Уэ гъащIэ нмкъуэми бгъэщIар-гъуэзэдж
Зэи тщымыгъупщэу, Алий.

HİKAYE

armağan (*)

Hür ovaları, meyva behçelerini, yolun her iki yanında yerleşmiş köyleri, kentleri sevrediyordu dalgın gözlerle.

Bakışları onları geride bırakarak dağın eteğine ulaştı; dağın eteği ormanlıktı, ötede yüksek dağlar görünüyordu.

Araba dağın eteğindeki ormana girdi. Uzaktan kaz dişi gibi sıralanmış, beyaz kayalıklarıyla Oşhamafe görünüyordu. Hızla akan su vadiyi seslendiriyordu.

— Çabuk yetişir miyiz ? diye sordu.

— Fazla kalmadı, şimdi yetişiriz, dedi şoför.

Koca kalpaklı bir atlıya rasladılar. Delikanlı arkasından bakarken «çoban olsa gerek» diye düşündü. Araba atlıyı geride bırakarak tepeye çıktı. Dar vadide ilerliyorlardı ki, gittikleri köy göründü birden. Delikanlı köyü babasının kendisine anlattığı kadar tanıyordu. Nice öyküsünü dinlediği köyü görünce heyecanlandı, babasının dilinden düşmeyen woredi duyar gibi oldu. Evet duyuyordu, dağbaşındaki çobanın sesiydi o, içinden ona eşlik etti. Yamaçlarda, derelerde bir çekiç sesi yankılandı. Dikkatle dinledi, çekiç sesiydi duyduğu. Bu da nereden çıktı diye hayretle bakındı. Sağ taraftaki tepede bir mezarlık gördü, Öbek öbek mezar taşları duruyordu.

— Khanıkhuey mezarlığı sanırım, dedi delikanlı. Şoför omuz silkti.

— Khanıkhuey'in mi, hayır, Psewuç'eş'e köyünündür o.

— Yaa.. Demek Psewuç'eş'e köyünün

— Peki o ses de ne ?

— Taşçının olsa gerek.

— Onunla görüşsek olmaz mı ?

— Neden olmasın ? Haydi gel görüşelim.

— Seni yormak istemem, sen burada beni bekle... Zahmet olmazsa.

Delikanlı saygıyla cevapladı onu. Delikanlının arap harfleriyle yazılar bulunan mezar taşlarını okudu. 1920 yılında vurulmuştu birisi, eşi de yanıbaşına gömülmüştü, kocası savaşta şehit olduğunda daha yeni gelindi o. Yazıları silinmiş bir başka mezar taşında at resmi vardı. Kimbilir o da yaşamını yurduna vermişti belki. Üzerinde tüfek resmiyle beş köşeli yıldız bulunan diğer bir mezar taşı da, yaşamını yurduna veren bir başkasına aitti. Stalingrad'ta şehit olmuştu kendisi.

Alın terini eliyle sildi. Gülümseyerek torununa sordu taşçı :

— Bugün ne getirdin aslanım ? Torunu torbanın ağzını açtı. Dedesine «sofra» hazırladı. Kendisi de elmasını ısırdı. Bu sırada tanımadıkları delikanlı yanlarına yaklaştı.

— Buyur, — otur, rasladığın yemek yiyeceklerin en iyisidir derler dedi taşçı. Yonttuğu mezar taşında beş köşeli yıldız henüz belirmişti.

Delikanlı saygıyla cevapladı onu. Delikanlının baktığı yarım kalmış mezar taşını okşayarak :

— Bizim köyden dedi taşçı. Yiğit delikanlıydı, savaşta şehit oldu.

Küçük torunu sofrasını toplarken, ayağa kalktı, keskisini aldı, mezar taşının başına geçti. Konuk delikanlı taşçının yontmasını izlerken

— Babama da mezar taşı yaptırmak istiyorum, bu konuda bana yardım edebilir misiniz ? dedi.

— Babana kim derler oğlum ? Delikanlıyı süzdü taşçı.

— Maho Zurab. Tanır mısınız acaba ? O da sizin köyden.

— Maho... Hayır duymadım öyle birini.

— Vardı, vardı. Hatırlamazsınız belki. Türkiye'de öldü. Delikanlıyı iyiden iyiye süzdü bu kez taşçı.

— Hıı..., onun oğlusun demek ?

— Evet onun oğluyum.

Delikanlıya daha çok dikkat ederek ;

— Türkiye'den geldin o zaman ?

— Türkiye'den geldim. İzmir'de oturuyorum...

— Peki öyleyse, doğrudan doğruya neden kendini tanıtmadın ? Doğruldu, delikanlının elini yeniden sıktı, gerçek misafirsin desene, buyur gel eve gidelim...

— Eve de gideriz, ama ricam...

— Rican da birşey olur elbet... Maho dedin ha ?.

— Evet Maho. Maho Zurab...

— Gel hele, diyerek yürüdü taşçı. Delikanlı da ardından yürüdü. Eski bir mezar taşına yaklaşarak :

— Bu deden Hacmurat'ın mezar taşıdır, dedi taşçı.

Zurab'ın oğlu dedesinin mezarına yaklaştı. Arap harfleri iyice silinmiş olan mezar taşında kalan, yalnız bir kama resmiydi. Delikanlı mezar taşını okşadı.

— Sizin aileden bizim köyde kalan, yalnız Hajmurat'tı. Gidelim yavrum, köye gidelim, dedi.

Küçük torun köye varmıştı :

— Maho Zurab'ın oğlu Türkiye'den geldi.

Türkiye'den gelen delikanlı haberi tez yayıldı köye. Köy halkı taşçının evinde konuk delikanlıyı bekliyorlardı.

— Ne kadar da babana benziyorsun. Tıpkı baban gibisin, diyerek süzüyordu yaşlı kadınlardan biri delikanlıyı. Hey gidi Maho Zurab... Ne oyuncuydu o ! Meydan dar gelirdi ona... Sen de iyi oynar mısın ?

Yaşlı kadının gözünde çok şey canlandı. Konuk delikanlı can kulağıyla yaşlı kadının anlattıklarını dinliyordu.

Konuk için düzenlenen sofrada, köyün yaşlıları da çok şey hatırladılar. Onların da arkadaşıydı konuğun babası.

— Dönmek istiyordu, dönmek niyetindeydi demek ? diye sordu içlerinden biri..

— Evet çok istiyordu. Onu düşünmeden bir günü bile geçmedi babamın. Ama olmadı işte...

— Neden ?

— Gelme olanağı yoktu önceleri. Sonraları... yaşlandı da gücü yetmedi...

Yaşlı adam eskilere dalarak bir süre sessiz kaldı.

— Sen... Sen nasıl geldin buraya ?

— Kolay olmadı, dedi konuk.

— Kolay olmayacak nesi var bunun, dedi daha genç birisi, niceleri geliyor, kimse de engellemiyor.

Bir süre sustuktan sonra şöyle dedi :

— Babamın doğduğu topraklar burnumda tütüyordu. Çok oldu vasiyet etmişti babam... Bir gün bile olsa gördüm ya çok mutluyum.

Konuşmaya doymuyordu delikanlı, duyguları karıştı. Babasının arkadaşları doyamadan süzüyorlardı onu...

— Çok geçti aradan dedi yaşlı adam, çokları terketti yurdunu. Alman savaşından önceydi. Zurab ya... Senden daha gençti o... Şimdi bile görür gibiyim. Kun de hatırlar onu... Yismeyl de hatırlar, değil mi Yismeyl ?

— Nasıl hatırlamam —... Hatırlıyorum...

— Jemal de hatırlar.

— Hatırlıyorum ben de... Ama neden terketti,

bilmiyorum, bugüne dek anlayamadım bir türlü, dedi Jemal.

— Anlaşılmayacak ne var bunda ? — Alınyazısıydı — dedi başka bir ihtiyar.

Bir diğeri kabul etmedi.

— Hayır... Yurduna azıcık düşkün olsaydı terketmezdi yurdunu ötesi yok bunun... dedi.

Konuk delikanlı dayanamadı.

— Doğru değil söylediğin Thamade. Hiçbir şeyi yurduyla bir tutmazdı babam. Yurduna can atarak girdi toprağa... Çokları da yurduna can atarak girdi toprağa...

— Niceleri kuşkusuz... niceleri... Niceleri kandırılabilmişti.

— Hepimizi kandıramadılar şükür, dedi taşçı, Onların ne suçu var ? Asıl suçlular onları türlü yalanlarla, yanlış yollara sürükleyenlerdir.

— Tepeden kopan derede yiter, derler.

Konuk delikanlı sessiz, babasını anımsadı, hüzünlendi. Gözleri önündeki kara kamaya takıldı kaldı.

Herkes delikanlıya uyarak bir süre sessiz kaldı...

Bu kamayı vasiyet etti, diyorsun, öyle mi oğlum ?

— Evet, vasiyet etti.

Herkes yeniden sessizleşti. Taşçının söyleyeceklerini bekliyorlardı.

Oturanlar bir taşçıya, bir konuğa bakıyorlardı.

Taşçı ayağa kalktı.

— Söylediğine göre, baban yurdunu unutmadı, yaşadığı sürece kalbi buradaydı. Babanın kalbi kama gibi çıplaktı yavrum. Yiğit, doğduğu yere döner

derler. Babanın kalbi döndü yurduna. Baban onun için bu kamayı vasiyet etti.

Yaşlı adam kamayı kınından çıkardı, kama parlıyordu. Bu küflenmedi. Babanın alnı aktı da ondan küflenmedi. Bu kama tüm armağanlardan daha değerlidir... dedi.

Mızıka inliyor. Genç kız oyuna çıkıyor, konuğa yaklaşıyor, oyuna davet ediyor. Genç kız gülümsüyor, konuk üzgün, genç kız ortada bir dönüyor ve delikanlıya yaklaşıyor. Elinde mızıka inledikçe inliyor.

— Haydi değerli konuk !

Konuk üzgün.

— Haydi, buyur.

Avuçlar patlıyor vurmaktan, konuk üzgün. Adığe düğününe katılmamış hiç. Ayakları gitmiyor, adım atamıyor. Müzik gittikçe hızlanıyor, insanı yerinden kaldırıp sıçratacak, rüzgâr gibi savurup dereye atacak nerdeyse, canlımı canlı...

Nasıl olduğunu anlayamadı konuk delikanlı. Fırtınaya kapılmışçasına, birden omuzunu gerdi. Dağların doruğunda uçuyor sandı kendini. Efsanevi atına binmiş geniş ovalarda koşuyor, çağlayanlarla yarışıyordu sanki Yistlemey bu. Oydu onu alıp götüren. Göklerde uçuran ! Yistlemeydi ! Onun bu denli güçlü olduğunu kim bilebilirdi ! Kim bilebilirdi delikanlının güzel kızın umudu olduğunu...

Bir hafta çabucak geçti. Ne kadar oluyor ki zaten ? Olsa olsa bir yistlemey oyunu kadar zaman.

Konuk yola çıkıyor işte. Uğurluyor onu güçlü dağ suları. Dağların doruklarında uçuşan kartallar ona kanat çırpıyor. Dağ eteklerinde yayılan atlar da kişniyor.

Tepeden gözleriyle uğurluyor konuğu taşçının kızı...

---

* Oşhamafe Dergisi - 1974, Sayı : 5, sf. 42. HAJKHASIM Hasan'dan Türkçeye çeviren : KARDAN DÜRİYE

TÜRKİYE'DE...

Yazan : lağuç cemaleddin
Çeviren : yismeyl özdemir

Eylül 25'den 6 Ekım'e kadar geçen zaman içinde Karaçay - Çerkes Özerk bölgesi, Dağıstan Çeçenistan Özerk Cumhuriyetleri ile Stavropol kentinden olan bir grup yazar ve gazeteci Türkiye'yi ziyaret etmişti. Abazin Ozanı Lağuiç Cemalettin de bu grupla beraberdi. Bu yazı onun Türkiye günlüğüdür.

25 Eylül : Bu günü yaşamım süresince hiç unutamayacağım. Güneş de benim gibi aceleci bugün, erkenden güler yüzü ile Moskova kentinin yapılarını, bulvarlarını, meydanlarını çabucak aydınlattı. Geceden çöken sisten bir iz bile yoktu. Otobüse binip hava alanına giderken, geçtiğimiz yayalar ve arabalar bize güle güle gidin der gibi, yolcu eder gibi geldi bana.

Saat 10'u 25 geçe uçağımız havalandı, bizi engin boşlukların üzerine yükseltti. Hoşçakal der gibi Moskova'nın üzerinde bir tur attıktan sonra bir kurşun hızıyla rotasına yöneldi ve bulutlara daldı. Bir iki dakika içerisinde yırtılmış kumaşlara benzeyen bulutlar altımızda, çok aşağılarda kaldı. Yumuşak bir el hareketi ile yığılmış gibi görünen bulut kümelerine yukarıdan bakıyorduk. Yarım saat sonra bulutlar kayboldu. Şimdi altımızda uzanan uçsuz bucaksız topraklarda, köyler, kentler maket gibi görünüyor. İşte Harkov üzerinden geçiyoruz. Yaşamın varlığını belirten fabrika dumanları kene yaklaşıp uzaklaşan tren katarlarının dumanlarını görüyorum. Kırlar başka bir alem, yukarıdan bakış bambaşka bir güzellikte. Sürülmüş büyük tarlalar, çiftlikler, koruluklar parça parça yeryüzünde. Yama gibi duruyor-İşte Dnyepropetrovsk, daha sonra Yalta üzerinden geçiyoruz. Yalta'dan geçerken deniz kıyısında plajlardaki insanları bile seçebildik. Karşı kıyı da böyle plajlar görülmüyor, her yer ıssız bir görünümde, yakından hiçbir köy görmedim önceleri, daha sonra görmeye başladığımız köylerde evler yere yapışmış

gibi basılı, toprak içerlere doğru grileşmekte sanki doğayı bir kil kaplamış gibi... «Hiç bir evin üzerinde çinko veya kiremit yok, ne garip» diye düşünürken başka köyler göründü. Onların da, derin vadiler arasına serpiştirilmiş uyukluyor gibi bir görünümleri var.

Kısacası Karadeniz kıyısından Ankara'ya kadar pek büyük bir yerleşme merkezi göremedik.

.....

Saat 13.20'de Türk başkenti Ankara'ya ulaştık. Uçağımız enine kenti aşarak hava alanına yavaşça indi. Ben ilginç bulduğum herşeyi iyice inceleyebilmek için gözlerimle çevreyi tarıyordum. Hava alanında bizi «Radar» Firması'nın yetkilileri karşıladı. Otobüsün penceresinden baktığımda, bir grup erkeğin çok dikkatli bize baktıklarını gördüm. Bunlar hakkında aklıma gelen ihtimallerin sonradan doğru çıktığını daha sonra anlatacağım.

Hava alanı ile Ankara arasında 28 Km. mesafe var. Yolun geçtiği yerleri ilgi ile izlerken çok kısa zamanda otele ulaşmışız. Bu otel de çok ilginçti. Aynı yapıda iki ayrı kapıdan işleyen iki otel var. Biz «Yeni» otele yerleştik. (Diğeri Cihan Palas) Otellerin ikisi de birer kardeşe aittir. Otellerin kapısı çok yakın birbirine, bir müşteri göründüğünde her iki otelin adamları kendi otellerine gelmeleri için dil döküyorlar. Ticarî rekabetin sonucu bu davranışlar. Bu benim ilgimi çekti.

Öyle yemeğinden sonra Ankara kentini tanımak için otobüsle yola çıktık. Bize anlatıldığına göre kentin kurulduğu yer 5000 yıldan beri yerleşme merkezidir. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde Sultanlık'ın yıkılıp başkent olmasından sonra kent görünümü almaya başlamıştır. Cumhuriyet'in temellerinin atıldığı 1922 yıllarına rastlıyor bu tarih...

.....

Askerî ve sivil devlet daireleri çoğunlukla Atatürk Bulvarı ve ona yakın çevrelerde kurulmuş. Parlamento binası ve benzeri büyük yapılar bu caddeye

yakın. Dr. Reşit Caddesinden yokuşu çıkıp geriye bakınca Ankara derli toplu, güzel bir kent görünümünde. Çankaya tepelerinde Atatürk'ün oturduğu saray bulunuyor. Şimdi müze olarak düzenlenmiş, aynı bahçe içinde şimdiki başkanlık sarayı da görünüyor.

Daha sonra otobüsle Ankara Caddelerini dolaştık. Gezimiz bitip otele döndüğümüzde, Hava alanında bizi dikkatle izleyen gruba rastladık. Hepsinin Rusça'yı çok iyi konuşmaları ilginçti. Tanışma faslından sonra, gözlüklü olanı bana yaklaşarak konuşmaya başladı ;

— Anladığım kadarıyla sizin Karaçay dilini bilmeniz gerekir.

Onun konuşuşu bana ilginç gelmişti, ayrıca bu denli seçkin Rusça'sı beni şaşırttı. Ve kendisine sordum :

— Rusçayı nereden öğrendiniz. Çok güzel konuşuyorsunuz.

Sorumdan memnun olup olmadığını anlayamadım, bana uzun süre yanıt vermedi. Bir süre sonra konuşmak gereğini duydu ;

— Ben, Karaçay - Çerkes Özerk Bölgesindenim. 1938 yılında Cıguatı yöresi yargıcı idim. Kubina ve Lookıt, köylerini çok iyi bilirim. Bildiğim kadarı ile bu Abazin köylerinde Karaçay dili konuşulur, bilinir, o köylerde çok kaldım.

— Siz hangi köyden idiniz ?, diye hayretle sordum.

— Sarı - Tuz Köyü'ndenim dedi.

— Burada işiniz ne, nasıl geldiniz, alınıp güceneceğini bile düşünmeden tekrar sordum.

— Savaşa katılmıştım dedi, başparmağı ile şahadet parmağı arasındaki yarayı savaşa katıldığının deliliymiş gibi okşadı.

— Savaştan önce, düzenin koyduğu hukuk kurallarını uyguluyordunuz dedim, başka açıklamalar

yapması için onu teşvik edercesine. Hafifçe gülümseyip başka yanıt vermedi. Bende daha çok soru sormaya gerek görmeden sağımızda bekleyen şişmanca biri ile konuşmaya başladım. O da bizim yörelerden di. Marakıt (Güneşköy) de doğmuş. Savaş yıllarında buraya gelmiş.

.....

Eylül 26 : Gece uyuyamadım. Birazcık daldığımda da gündüz gördüklerim, duyduklarım üzerinde düşünüyordum. Saat 5'e doğru kentin tüm minarelerinden okunan ezan sesleriyle uyandım.

.....

1864'lerde halkımızın bölünüp yadellere göçmesinde bu ezan seslerinin etkinliğini şimdi daha iyi anlıyorum. Bırakın diğer Kafkaslıları, yalnız Abazın halkından onbinlerce kişi buralara gelmiş, Peki, ne oldu dersiniz bunlara... ? Çoğu henüz deniz üzerinde iken öldü. Sağ kalanlar ise yarı yarıya bulaşıcı hastalıklardan ve açlıktan öldü.

Anlatıldığına göre hergün yüzlerce ölü gömülürmüş o günlerde. Cennettir diye geldikleri topraklar onlar için cehennem olmuştu.

— Trabzon kenti kurulduğundan bu yana 2500 yıl geçti, diye konuşmuştu Kuapsırgen Orhan-İstanbul Üniversitesini bitiren bu genç şöyle sürdürmüştü konuşmasını ;

— Bu 2500 yılda Trabzon yöresinde kazılan mezarlar, bizim halkımızın buraya çıktığı yıl kazdığı mezarlardan daha azdır.

.....

İkinci günün tamamını Ankara'ya ayırmıştık. Önce Hitit Kültürünü sergileyen 1928 yılında açılmış müzeyi gezdik. Çok zengin bir müze, Gördüğümüz tüm yapıtların çok eski bir geçmişi var. Daha sonra kentin merkezinde yükselen kaleyi gezdik. Bu hisar'ın eski Ankara'nın savunulmasında belli ki değeri pek büyüktü. Ankara halkının yazlık dinlenme yeri olan küçük baraj gölünü de gezdik. Aynı gün gördü-

ğümüz en ilginç yapıt Atatürk Mozelesi (Anıt Kabir) idi. Atatürk'ün ölümünden sonra 93 ülkenin katıldığı bir mimari yarışma düzenlenmiş ve bu yarışma sonucu bir İngiliz, bir Fransız bir de Türk başarı sağlayabilmiş. Yarışmayı kazanan Türk proje üzerine 1944 - 1955 yılları arasında tamamlanmış.

.....

Ankara'da birçok Çerkes'e rastladık. Kafkasyalılar için yayınlanan «Kafkasya» dergisi varmış. Biz bu derginin yönetim yerini ziyaret ettik. Halkımızın Türkiye'de yaşayan aydınlarının buluşup konuştuğu, tartıştığı derneği de gördük. Orada birçok Çerkes kız ve delikanlısı ile tanıştık. Bu gençlerin tek amacı Anayurtları ile, öz kültürleriyle daha sıkı ilişki kurabilmek ve birgün anayurduna dönebilmektir. Kendi sorunlarını, kendi kültürlerini tartışıyorlar bu kültür evinde...

Bizi oraya götüren Kafkas Dergisi'nin Redaktörü İzzet Aydemir akıllı, temkinli, Çerkes kültürüne inanmış bir insan. Çıkarttığı dergi ülkenin yasalarına ters düşmeyecek biçimde, politika üstü, salt Çerkes Kültürü'nü işleyen bir yayın organıdır. Her sayısında Abazin şiirlerinden, masallarından, öykülerinden birine yer verilmekte. Ankara'da bulunduğumuz günlerde gurup halinde fotoğrafımızın dergiye basılması, Çerkes geleneklerine uyan konukseverlik örneği olmuştur. Kısaca bu dergi şimdilik Türkiye'de yaşayan halkımızın gözü, kulağı, sesi, tek yayın organıdır. Bunun dışında «Kamçı» adında bir gazeteleri daha var, ne yazık ki şimdilik bir süre çıkamayacakmış.

Gazete ve dergiden söz açılmışken Halkımızın Türkiye'de yaşayan kesiminin kültürel durumuna da değinelim birkaç sözle ; Halkımızın kendi anadili ile okuma yazma hakkı yok bu ülkede. Bir zamanlar sokakta anadilleri ile konuşmaktan çekindikleri bile olmuş. Ana dille okuma yazma konusu üzerine Apsıva kızı Mahinur Ceylan'ın sözleri çok ilginçtir ; «Ben Apsıva (Abhaz) dili ile okuma - yazma öğrendim. Yaz tatilinde köye gittiğimde yanımda taşıdığım Apsuvaca kitaplardan sözaçtım. Dedem bana inanma-

dı bile; — Apsuvaca kitap olabileceğine inanmam sen koskoca yaşlı dedeni aldatıyorsun — dedi.» Mahinur'un anlattığına göre; Apsuvaca kitapları okumaya başlayınca, Koca ihtiyar gözyaşlarını akıtarak çocuk gibi ağlamış. Bu sözler halkımızın Türkiye'deki kültürel durumunu yansıtmak için yeterlidir sanırım. Bu nedenledir ki, kime rastlasan kitap, gazete istemektedir bizden. Anadille kültür yaratmak şöyle dursun; çoğu Çerkes aile, yasal zorlamalarla Türkçe soyadları almış. Şimdilerde yavaş yavaş herkes kendi soy ismi ile değiştiriyormuş bu isimleri.

.....

27 Eylül: Ankara'dan Pamukkale'ye gitmemiz gerekliydi. Erkenden yemek yiyip otelden çıktık. Daha kapının dışında idik ki, çınar boylu, kalıplı bir genç, aydınlık, güleç yüzlü güzel bir genç «Lağuıç Cemalettin siz misiniz?» diye bana yaklaştı. Daha ismini söylememişti, ancak bu denli güzel Abazince konuşan bu delikanlıyı kucaklamadan edemedim. Anladığım kadarıyla bizim Ankara'da olduğumuzu söyleyip onu otele gönderen Abaza İbrahim'dir. Abaza İbrahim ise aslen Abazin kökenli olup Kaberdeyleşmiş bir aileden. Kaberdey köyünde oturdukları için Abazince bilmiyor. Çerkes halkı için gözünü budaktan esirgemeyen bu zayıf, ince yapılı genç hem okuyor hem de çalışıyor.

— Bir yıla kadar Abazinceyi öğrenebileceğimi ileride görürsün diyor gülerek. Biz kucaklaştığımız uzun boylu gence dönelim yine.

— Benim ismim Özdemir Özbay'dır. Yismeyl'ler denim diyor. Konuşuyoruz onunla, Yismeyller'den kimseyi tanıyıp tanımadığımı soruyor. Ona, kişisel olarak hiçbir Yismeyl'le henüz tanışmadığımı, Ancak Yismeyller'in Nalçik yörelerinde kalabalık bir soy olarak oturduklarını söylüyorum.

— Ben Hukuk Fakültesini bitirdim. Şimdi staj yapıyorum ve seminer tezimi hazırlıyorum. Bir engel çıkmazsa Fransa'ya gidip doktoramı tamamlamak istiyorum. Daha sonra birçok Çerkes genci gibi, yaşamımı Anavatana dönmek için şekillendireceğim —

diyor ve ekliyor; Her şeyim ile vatanıma bağlıyım, Bir çiçeği yerinden söküp yabancı bir saksıya koyarsan tutar mı?» Gözlerinden dökülen elmas parıltılı gözyaşlarına kendimi tutamayıp ben de katılıyorum. Onun bu kutsal dileğinin en yakın zamanda dernekteki toplantıda söz etmişlerdi. Daha önce Kuapsırgen Orhan'ın, Jir Hamid ve Bana yazdığı mektuplarla da tanımıştım, bu sevimli kardeşimi, Onunla kolkola otobüse biniyoruz. Diğer Çerkes gençleride yanımızda...

Bu genç gurup otobüsümüz kentten çıkana dek bizi uğurladılar. Otobüsten inince de birbirimizi görmeyene dek ellerini salladılar.

Aynı gün altı saatten fazla yol aldık. Çok köy ve kentten geçtik. O gün yolumuzun geçtiği yörelerde hiçbir yeşilliğe rastlayamadık. Toprak örtüsü yoktu, heryer çırçıplak. Akşam üzeri Pamukkale'ye ulaştık. Burası nisbeten daha yeşil bir örtü ile kaplı. O gece ağırlandığımız, yerleştiğimiz yer ilk çağlardan kalma bir Roma yapısıydı. Şimdi bir kaplıca merkezi olmuş. Çevremizde blok taşlardan yapılı eski anıtsal yapıları görünce, ilk çağlara gidip, o çağlar da yaşıyorum sandım.

28 Eylül : Yola çıkmadan eski Roma kalıntılarını gezdik. Çok ilginçti buralar. Bize klavuzluk eden Yavuz isimli Türk delikanlısı bundan sonra gezeceğimiz yerlerin daha ilginç olduğunu söyledi. Haklı da çıktı. Öğleye doğru ilk çağ kenti Efese ulaştık. 9 kilometre uzunluğunda bir kalıntı. Ege denizi kıyısında Büibül dağı eteklerinde kurulmuş. Milattan önce 3'üncü yüzyılda Makedonyalı İskender'in generali Litimahus'la başlar bu kentin tarihi. Büyük ana Caddesi Ege Denizi'ne yöneliktir. Öğleden sonra gece kalacağımız Kuşadası kentine gittik. Burada on bin kişi yaşarmış,

Akşam yemeği için sofraya oturduğumuzda guruptaki arkadaşımız Çeçen yazarı Aydemir Abuzar'ın doğum günü olduğu hatırlatılıyor. Ege Denizi kıyısında oturup bir de böyle mutlu bir yıldönümü yaşarsan, günü sönük kapamak olurmuydu. Sofra-

da bu doğum günü nedeniyle güzel konuşmalar yapıldı, herkes yazar arkadaşımızı kutladı.

29 Eylül : Bugün İzmir'e gidecektik. Oraya gitmeden önce üç antik kent gördük. Önce Priyen Kenti'ni gezdik. Daha sonra Didim'i inceledik. Bu kentin öyküsü de diğer antik Grek kentlerinin tarihine benzemektedir. Ayakta kalan çok yapı var burada. En son da Milet Harabeleri'ni gezdik. Bu kentin kurulduğu yeri işgal eden Alexandre Makedorsky (Makedonyalı İskender)'in generali Litimahus'tur. Büyük ve kalabalık bir kültür merkezi imiş önceleri. İlk para basılan kenttir burası. Demokrit, Herakleitos, Euripides, Sokrates gibi ünlü düşünür ve yazarların yaşadığı bu kentin, bilim çevrelerinde hala saygınlığı vardır. İmparatorun gözdesi güzel Aspas'ya'da bu kentte yaşamış.

Ortalık kararmışken İzmir'e ulaştık. Osman Paşa Caddesi'nde bulunan «Karya» oteline yerleştik. Bu kentin yaşı da beş bin yıla yaklaşıyor. Milattan önce 3. yüzyılda Makedonyalı İskender Ordusu'nun işgaline uğramış. General Litimahus tarafından yapılan kaleden (Kadifekale) bakınca İzmir ayaklar altında görünüyor. Bu kale 1922 yılında Yunan bayrağı dalgalanırmış. O yıl Yunanlılar'dan kurtarılan bu güzel kent genç Cumhuriyetin sınırları içerisine alınmıştır.

.....

1 Ekim : Sabah kahvaltısından sonra antik bir kent olan Bergama'yı gezdik.

Öğleden sonra İzmir'e döndüğümüzde oteide bizi bekleyen Çerkes gençleri ile karşılaştık. Gırcın Kemal adlı genç Abazin olduğunu, ancak kentte büyüdüğü için anadilini bilmediğini sıkılarak anlattı. Arkasından da şöyle dedi. «-Yeterki damarlarimda dolaşan kan Çerkes kanı olsun, dilimi geç de olsa öğrenebilirim». Bu durumda olan yalnız bu genç değildir. Yeni yetişen genç kız ve delikanlılar bu durumu büyük bir eksiklik, utanç nedeni sayıyorlar. Bu nedenle de Anavatan'a dönmek istiyorlar.

Adiğe Öğretmen Bağ Ayhan ve Suriye'den İzmire okumağa gelen Çerkes Nihat Bidanuk;

— En büyük dileğimiz vatana dönmektir dediler. Bu insanlar yabancı ülkelerde bu bilince ulaşmışlar. Konuşma ve tartışma konuları ise anavatan'a nasıl dönüleceği konusudur.

2 Ekim : Bu gün 360 kilometreden fazla yol almamız gerekli. Bu nedenle sabah erkenden yola koyulduk. Akşamdan önce, o gece konaklayacağımız Bursa kentine ulaştık. Bu kentin yerleştiği Uludağ etekleri Karaçayevsk kentini anımsattı bana. Bu dağ tanrı Zeus'un yaşam yeri imiş. O zamanlar adı da Olemp imiş, En yüksek doruklarda tanrıların düğün dernek yeri varmış. Bursa pek büyük bir kent değil, nüfusu 267 bin. Osmanlı İmparatorluğu çağında 50 yıl devlete başkent olmuş. Altı sultan'ın mezarı bu kentte bulunuyor. Burası şimdi kaplıca kentidir. Yaşlı Bursalı bir Apsuva'ya sordum.

— Bu denli güzel bir toprağa Türkler sizi nasıl yerleştirdi?

— Neden yerleştirmesinler, bizler de az başbelası değiliz hani... sözleri üzerine gülüp şakalaştık.

.....

Bursa'da Sultan 1. Mehmet'in türbesini de gezdik. Mehmet 1 taht kavgası yüzünden üç kardeşinin ölümüne sebep olmuş. Kardeşlerinin ölümünü isteyen birinin, halkına göstereceği sevgi ve sevecenliği varın siz düşünün. Dünyaya ne çok 1. Mehmet gelmiştir. Halkının kanını içen, şimdi bile ne çok 1. Mehmetler vardır yeryüzünde.

3 Ekim : Sabah saat 7:00 de yola çıktık, öğleden sonra saat 14.00 te İstanbul'un kenar mahallelerine ulaştık. Gözümüzü dışarıdan ayıramıyordum. Başımı otobüsün camına dayayarak dışarıyı seyrederken Bosfor'a ulaştık. «Selam İstanbul, selam Bosfor.» Bu kenti ikiye ayıran Asya ile Avrupa'yı ayıran Bosfor selam.» «Zavallı halkımı gel gel aldatmacaları ile bölen ayıran Bosfor, selam.»...

Feribotla karşıya geçen otobüsümüz, «Keban» isimli otelin önünde durdu. Kuopsırgen Orhan'ı görebilecek miyim diye etrafıma bakınarak otobüsten indim, ama bu Orhan olabilir diyeceğim kimse yok ortada. Birazcık bozulmuşçasına kala kaldım derken, küçük, esmer, gözlüklü biri bana yaklaşarak.

— «Ben Kopsırgen Orhan'ım.» dedi Kucaklaştık. Karşılaşmanın, görüşmenin sevincinden kolkola Üniversite kapısına kadar geldiğimizi neden sonra anladık.

— Geride bıraktığımız halkımız nasıl? diye sordu. Bu ilk sorusu oluyordu.

— Herkes iyidir. Selamlarını iletmemi istediler, dedim ve geleneklerimize uygun biçimde tekrar tokalaştık.

— Vallahi rüya gibi, ta oradan çık gel, buluşalım, inanamıyorum hala... dedi sevinç içinde.

— Ben de İstanbul'a geldiğime inanamıyorum dedim. Şakalaştık gülüştük.

— Bildiğin gibi, İstanbul'da kalıyorum. Hukuk fakültesini bitirdim, gazetecilik okuluna kaydımı yaptırdım. Eğitime gece devam edeceğim, gündüzleri ise avukatlık yapacağım. Daha önümde askerlik de var.

İstanbul sokaklarında dolaşıp konuşurken akşam oldu. Çok geçmeden derneğe gittik. Salonun içi tıklım tıklım insan dolu. Türkiye'de bulunan kardeşlerimiz Kafkasya'dan gelenlere kucak açıyor. Yaşlı erkekler, hanımlar, genç kızlar, delikanlılar,.. her yaşta insan. Tanışma töreninden sonra orada bulunan enyaşlı kişiye söz verildi. Sıcak bir konuşma ile hoşgeldiniz dedi. Bizim tarafımızdan da Çeçen yazarı Mamakaev Mohamet, içtenlikle bir konuşma yaptı. Daha sonra grup grup yerleştik aralarına, çaylar içildi, derin konuşmalara daldık. Çeçenler bir grup olmuş bir köşede Çeçence konuşuyorlar. Adığece bilenler yine gruplaşmış, Dığuj Kur-

men ve Akh Ali arkadaşımızı aralarına almışlar. Apsualar ve Abazinler de bir grup olmuşuz hemen konuştuklarımız arasında saygıdeğer büyük Beygua Ömer de bulunuyor. Bir hayli yaşlı okumuş, akıllı bilgili bir büyüğümüz. Türkçe yayınlanmış kitapları var. Bu günlerde Apsua dili üzerine yaptığı çalışmaları büyük bir kitap biçiminde bastırmış. Abazin ve Apsua halkları ve diğer Kafkas halkları hakkında çok soru sordu. Yaşamımızı, kurallarımızı büyük bir ilgi ile dinledi.

— Anadilde üretilen bir edebiyatımızın oluşu onun gün geçtikçe gelişmesi benim için mutluluk kaynağı oluyor dedi. Beygua Ömer'in çalışma sahası yalnızca dil değildir. Ozandır aynı zamanda. Sohum'da yayınlanan «Alaşara - Aydınlık» edebiyat dergisinde zaman zaman şiirleri yayınlanmaktadır. Türkiye'de yaşayan halkımız onu çok iyi tanır.

— Burada yaşayan bizler, dilimizi, geleneklerimizi kaybetmemek için uğraşıyoruz. Ancak yazamazsan, yeni kuşakları anadili ile eğitemezsin, bırakın kaybettiklerimizi elimizdekileri de tutamayız.

— Yo, kaybetmeyeceğiz elimizdekini - diyor Orhan. Neden kaybolsun anavatanda dil işleniyorsa, okunup yazılıyorsa bu kaynak tükenmez.

— Biz anavatanda yaşamın rahat güzel olması veya olmamasını düşünmüyoruz. Ne olursa olsun vatanda yaşamaktır isteğimiz. Yaşam her yerde var. Bir dilim ekmek her yerde yenilir ve bulunabilir Ama önemli olan bu ekmeği ağız tadı ile yiyebilmek. Bu nedenledir ki, Onları bu yabancı topraklara getiren atalarını hiç affetmiyorlar. O akşam sine sine, doya doya tanıştı, konuştu herkes. Ondan sonra folklor gösterileri başladı. Çerkes Müziği birden salonu doldurdu, Mızıka çalanı aradım, meğer bizim Orhan değilmiymiş, Mızıkadan dökülen Çerkes halk müziğini duyunca, Çeçen Yazar Aydemir Abuzar yerinde duramaz oldu. Ortaya çıkıp bir güzel oynadı. Onu Dağıstanlı Hacı Hamzotov izledi. Dığuj Kurmen ise en uzun oynayan oldu. Orhan'ın müziğine dayanamayıp kalkıp ben de oynadım.

— Hey, şöyle büyük güzel bir Çerkes mızıkası olsaydı elimde, nasıl çalardım... diyordu Orhan.

4 Ekim : Öğleden sonra tekrar İstanbul'u gezdik - Saraylar, camiler, müzeler..

.....

Tüm gün İstanbul'da kaldık. Akşama doğru otele döndük geç saatlere dek genç kızlar ve delikanlılarla sohbet ettik. Kopsırgen Orhan, Apsıua Kızı Mahinur Ceylan, Apsıua delikanlısı Ardeşan Abgımba ve daha birçok Çerkes genci vardı yanımda. Vatandan vatana dönüşten söz açtık yine.

5 Ekim : Bugün kahvaltıdan sonra iki Türk yazarı ziyaret etti bizi, Türk ve Sovyet Edebiyatlarından, gelişmelerinden, etkilenmelerinden söz açıldı. Konuşuldu uzun süre. Daha sonra Marmara'daki Prens Adaları'na gittik vapurla. Bosfor'da yine vapur gezintisi yaptık. Adalar'da faytonla gezdik. Oradan dönünce de İstanbul'daki kızlarımız, gençlerimizden başka bir grupla doyum olmaz konuşmalar yaptık.

6 Ekim : Saat 7'den önce kızlarımız, delikanlılarımız. yine geldiler. Oradan ayrılana dek bir dakika olsun bizi yalnız bırakmadılar. Saat 12'de otobüse bindik. Yola koyulurken Abgımba Ardeşan ve Kopsırgen Orhan'ın gözlerinden akan yaşları yaşamım boyu unutamayacağım.

— Güle güle, en sıcak sevgilerimizi, selamlarımızı iletin halkımıza.

Hava alanında uçağa binip havalanana kadar el salladıklarını izledim. Boğazıma tıkanan acıyı yuttum yudum yudum.

— Hoşça kal İstanbul, Hoşça kal Türk Yurdu, Hoşça kalın sevgili gençler.

— Selam Moskova, benim değilken şimdi özüm olan, kaderim olan Moskova selam - dedim. Moskova'nın ışıkları görününce.

MOSKOVA - ANKARA - İZMİR - İSTANBUL
(1971 yılı 25 Eylül - 6 Ekim)

TÜRKİYE'YE İLK ADIM ATTIĞIMDA

İlk adım attığımda Türkiye'ye
Zavallı Adığelerim sizi hatırladım.
Geçen yüzyıl denizini doldurdum içime
Sığmadı azgın dalgaları taştı göğsümden.

İnleyeni, ağlayanı, kurşunun devirdiklerini,
Deniz dibi onları... hiçbirini kınamadım
Kaması kılıcıyla cephede savaşanı da, ama
Başımıza gelenlere hâlâ alışamadım.

Sözün doğrusu, uzatıp durmayalım,
Bir değil, az değil siper olduğumuz kurşunlar
Müslümandır deyip teslim olarak
Az mı çektiğimiz bilinçsizliğimizden

Darmadağın perperişan
Köşe - bucak sinmiş kalmışız yeryüzünde
Bir avuçluk bir ulusuz ama
Tarihi zengin destan gibiyiz.

Atalarımın yurdu güzel yurdum
Senden yüreklenerek başlıyorum söze,
At sırtında bugünkü özgürler için
Yaptıklarımdır artık bugün umudum.

Gözümü açınca Türk topraklarında
Yabandır bana gördüğüm bozkırlar,
Hiç de benzemiyor canım yurduma
Şu gördüklerim tümüyle, İstanbul'a göçenler.

Gecesi karanlık, gündüzü sisli
Diyor değilim - yalan olur bu
Ama yine şaşırıp da insan
Nasıl yaşayabilir bir yaban ülkede, bilmiyorum.

İlk adım attığımda Türkiye'ye
Zavallı Adığelerim sizi hatırladım
Geçen yüzyıl denizini doldurdum içime
Sığmadı dalgaları taştı göğsümden.

MEŞBAŞ'E Yishak Tığeğaz (Günebakan), sayfa 115 Krasnodar Basımevi, Maykop 1974.

Yamçı

ТЫРКУЕМ СЛЪАПЭ АПЭ ЗИСЭДЗЭМ

Слъапэ Тыркуем апэ зисэдзэм,
Адыгэ цIыкIу гущэр, гум шъукъэкIыгъ.
ЛIэшIэгъу икIыгъэм ихышхо псыдзэ
Нэпкъэу сыбгъэгум зыкъыдикIыгъ.

КIыигъи, гъыгъи, щэм риутыгъи,
ХычIэ хъужьыгъи, шъузгъэмысагъэп.
Сэшхор зичатэу машIом хэтыгъи,
КъытэхъулIагъэм джыри сесагъэп.

Псалъэм изафэ зетымыгъэпшъэу
Зы щэп, щэ макIэп тыбгъэ дэкIыгъэр.
Мыслъымэн тIомэ гъэры зядгъэшIэу
ТимышIэныгъэ бэ дэтщэчыгъэр.

Ипхъэхь-итэкъоу, сыдэу тымыгъоу
Къогъу пэкIэ кьосэу чIыльэм тытет.
Iабжыб из нахьи тлъэпкъкIэ тымыхъоу
Тарихъ тихъоеу хъишъэм тыфэд.

ЧIылъэ дунаеу еми нэмыкIэу
ШIугъэр зытизми бэба техъыкIрэр:
Зышъхьэ фимытэу мыдэм хэмыкIэу,
Пшъэхъур зылъэхъоу макIа тегъыкIрэр!

Адышъ, джы дэдэм мыдэ, ныбджэгъухэр,
Бгъуипплы зэдаштэу шъукъыздэшэсых.
Хы пшысэп мыхэр, лIыгъэ гъусэгъухэр,
Гум къитэджыкIэу гугъэ гупшысэх.

Шысэну утысэр сэшхо зэхэтэу
Тыдрэ къуапи шъукъызздикI,
КIэр жъым деззгъэу гъэр гугъэм хэтэу
Зэфагъэм фаер шIум щэрэмыкI.

Шъхьафит кIэхъопскIэ огур зынэгоу
Дунаим тетхэр сэ синэпкъэгъух,
Гугъэр зикъамэу, зыгуи онэгоу
ЩыIэхэр зэкIэ гъусэ шъукъэхъух.

TÜRK TOPRAKLARI

I. İStanbul

Dar sokaklarında
Gezindim senin
İstanbul,
Dev yapılı camilerinin
Dibinde durdum
Donuk bakışlarla
Seyrederek denizini kıyılarından
Hep daldım - durdum.

Ama İstanbul
Bir düşünce vardı içimde
Her an
Beni bırakmayan :
«Nice kardeşimi
Aldın da benden zalimce
Saklar durursun
Burada bilirmisin!»

Gördüm
Yaşamlarını onların,
Onların çektiklerini
Gördüm.
Yeryüzünde
Vazgeçilmez tek şey
Vatanmış,
Daha bir kavradım.

Nice zaman gitmeyecektir,
Gözümüzün önünden
Biliyorum,
Daha nice zaman
Düşlerimi bırakmayacaktır!
Bana gelenler;
Gözyaşlarını silerek,
«Atayurdumuzdan gelmiş,
görmeliyiz»
Diyerek.

ТЫРКУ ЩЫНАЛЪЭ

I. Истамбыл

Сыдэтащ сэ
Уэ уи уэрам зэвхэм,
Уи мэжджыт Iэтахэм
СыщIэтащ.
Си нэр плъызу
Сэ уи тенджыз Iуфи
Сыщыхэплъэу
Куэдрэ сыIутащ.

Ауэ сытым щыгъуи,
Истамбыл,
Зы гупсысэщ
Си гум имыкIар сэ:
«Си къуэш дапщэ,
Къыстепхауэ бзаджэу,
Нобэм къэс
ЩыбгъэпщкIурэ уэ мыбы

Сэ слъэгъуащ
Абыхэм я псэукIэр —
Я фэм дэкIыр абыхэм
Слъэгъуащ.
Мы щIым тетыр
Пхъуэж мыхъуну зыкIи
Хэкуу зэрыщытыр
Си фIэщ хъуащ.

ЩIэтыжынщ си нэгу сэ к
СощIэ,
Си пщIыхьэпIи
Куэдрэ хэтыжынщ

Yamçı

Şafakta geliyordu
Onlar
Gecenin yarısında
geliyordu.
Delikanlı geliyordu
Ak saçlı ihtiyar geliyordu...
Bunca Adığe varmış
Yaban topraklarda,
inanamaz kimse
Görmedikçe...

İstanbul
Ben bugün konuğunum
senin

Ama bilirmisin,
Beni ağırlattığın
Evsahiplerim de
Konuktur sana,
Onlarca yıldır
Bilir misin?!

Ezan sesleriyle
Büyülemiştin onları,
Akmışlardı
Tanrıya yaklaşmak için
Oysa şimdi
Tanrıdan bile yok
gördükleri
Kendilerine yas tutarak
Sürdürüyorlar yaşamlarını.

Sürdürüyorlar yaşamlarını,
sende
Umarsız.
Yürekleri yanıyor
Özgürlüksüz...
İstanbul,
Senin dev yapılı camilerin
Tutamaz yerini,
Oşhamafe'nin,

КъысхуэкIуахэр
Я нэпсхэр ялъэщIу,
ЖаIэу:
«Ди хэкужь къикIа тлъагъунщ».

КъакIуэрт ахэр нэхущым,
Жэщыбгым.
КъакIуэрт щIалэр,
КъакIуэрт лIыжь щхьэ тхъуар...
ХамэщI ису
Апхуэдиз адыгэ
ПхуэмыщIын и фIэщ —
Зымылъэгъуам...

Истамбыл,
Сэ нобэ сурихьэщIэщ.
Ауэ
КъыскуэпщIахэр сэ бысым,
УэркIэ зэрыхьэщIэр
Илъэсипщ Iу
Iэджэ хъууэ
ПщIэжрэ уэ езым?!

Уи азэн джэ макъкIэ
Дэпхьэхахэт,
Нежьат
ЗыхуащIыну тхьэм гъунэгъу...
Иджы —
Тхьэ гущIэгъуи ямылъагъу, —
Ягъеижу я щхьэ
Исщ уи лъахэ.

Исщ уи лъахэм, ялъэмыкIыу,
Ахэр.
Къэхъужыфкъым хунти —
Я гур мэгъу...

Истамбыл,
Уэ уи мэжджыт Iэтахэр
Iуащхьэмахуэ
Ахэм яхуэмыхъу!

BİYTSU Anatole, FEYEPTL, Elbrus Basımevi 1975, Nalçık, s. 13 - 14

3. DERNEK

«Ankara Çerkes Derneği»
Yazılı girişinde.
Bu çatıda toplananların
Oşhamafe'ye bağlı kalpleri.

Çoğunlukla genç bunlar,
Umutları engin ve derin.
Açık yürekle konuşurlar,
Konuksan eğer - çoktur sorular.

Canları can atıyor Atayurtlarına,
Anadil azıkları.
Gece oldu mu - Pşınenin
Acı nağmelerini dinler otururlar.

Tektir amacı tümünün
Dönmektir babaocağına,
Kor mu var yüreklerinde,
Apaçık görünür yüzlerinde.

Tümden az güçleri,
Tümden ilerlemez işleri...
Bundandır gözyaşlarını silerek,
Konuştukça sevecenlikleri.

Yine de kesmiyor umutalrını
Amaçlarından da - sevindiriyor insanı.
Yollarına iletebilecek şeyler de
Var onlarda belirgin:

Anadilleridir bu
Yüreklerinde besledikleri.
Çerkesçe yaşamlarıdır bu
Halâ yitirmedikleri...

BİYTSU Anatole, FEYEPTL (Armağan) Elbrus Basımevi, 1975 - Nalçı

3. Хасэ

«Анкара адыгэ хасэ» —
Арщ и щIыхьэпIэм тетхар.
Мы унэм къыщызэхуэсхэм
Ягу Iуащхьэмахуэ къепхащ.

Нэхъыбэу ар щIалэгъуалэщ,
ЩIэмыту щIэ я мурад.
Ягу зэIухауэ мэпсалъэ,
УхьэщIэм —упщIэр я куэдщ.

Я псэр Хэкужьым къобанэ,
Анэдэлъхубзэр я Iусщ.
Хъуам жэщыр — адыгэ пшынэм
ЩIодэIу и гъыбзи зэхэсщ.

Зыщ зыщIэбэныр а гупыр —
Къагъэзэжынырщ я жьэгу.
АбыкIэ ягу илъыр дэпми,
IупщIу йолъагъуэ я нэгу:

ЗэкIэ къарухэр я мащIэщ,
ЗэкIэ мыкIуатэ я Iуэху...
Аращ я нэпсхэр ялъэщIу
ГумащIэ щIэхъухэр псалъэху.

ИтIани хахкъым я гугъэ
Мурадми — гуапэ ар пщохъу.
Тезышэфыни я лъагъуэ
Абыхэм ядыболъагъу:

Ар — зэрыщапIырщ абыхэм
Я гущIэм анэдэлъхубзэр.
Ар — зэрахэлъырщ абыхэм
Иджыри я адыгэпсэр...

HALKIM

Yaprak yaprak açıyorum yamaçları.
Bir kitap okuyorum sanki acıklı...
İzi var büyük yaraların,
Kayalarımızda
Ve halkımın terkettiği kutsal Vatanda.

Vatanımın dağlarında bekliyorum
Seyrediyorum yaşantısını halkımın.
Çok acı görmüş,
Bir olmadan erimiş bir halksın sen...

Yok olan sayfalarına benziyor
Senin, nasırlaşmış avuçlarındaki çizgiler.
Halkım, vatanında olsaydın...

Vatanın varsa yaşadığın sürece,
Avuçların nasırlaşsın yok zararı.
Sana El diyorlarsa ve,
Yaşadığını sanıyorsan
Bilesin, hiçbir değeri yok yaşamının.

BATLKHAR Fowset DIĞE BZİYR Sİ PŞINE APEW (Güneşin Işınları Mızıhamın Tuşları) Elbrus Basımevi, Nalçık 1970.

* * *

Atalar sözüdür:
«İçtiğin suyun
Kaynağını düşün» ...
Akamaz uzaklara
Suyu kayanın,
Beslenmezse
Göğsünden kaya-ananın.

Nasıl kuşkusuzsa
Bu,
Duyma şundan da kuşku:
Böylesine dirik olmazdık biz
Kanlı-canlı yüreklerini atalarımızın
Taşımamış olsaydık içimizde...

Hiç çıkarma aklından
Geçmişini sen.
Ama durma, yarına uzan!
Su buluyor kendi yolunu
Denize değin
Bıkmadan, yılmadan, yorulmadan.

... ister didin, ustalaş sen sabanla
İster oynat kalemini tüm gücünle
Yarının savaşını vermektir
Görevimiz bizim ömrümüzce
Her bugünümüzde.

BİYTSU Anatole, FEYEPTL (Armağan), Elbrus Basımevi, Nalçık- 1975. s. 11.

* * *

Псалъэжьым жеIэ:
«Псы ущефэкIэ —
Ар къызыщIэжым егупсыс».
Жэфынкъым жыжьэ
Зы къуршыпс,
ИмыпIмэ ар къурш-анэм
БгъафэкIэ.

Зэрыхэмылъым хуэдэу шэч
Абы —
МыбыикI къытумыхьэ-тIэ:
Дыщымыхъунт мы щIым дэ лъэч —
Ягу пщтырхэр дядэхэм
Зедмыхьэтэм...

Игъэлъ уигу быдэу
Уи къежьапIэхэр.
Ауэ уи гупэкIи гъуэгу пхыш!
Псым къегъуэтыж езым и жапIэхэр,
Нэсыху тенджызми
Емызэш.

...Ухуейми лъащэ уэ пхъэIэщэкIэ,
Ухуейми гъабзэ уи къалэм —
Къыхуэдзэуну щIым
ди гъащIэмкIэ
Пщэдейр —
Дэ нобэ ди къалэнщ!

KUŞ

Rüzgar
Savurur bazen karı
Bazen yorulur, suskunlaşır sokaklarda...
Sanki umurunda değil de dünya
Tünemiş otururşun sen
Evimizin saçağında.
Neden otururşun burada,
Kavrulursun soğuktan?
Neden yalnızsın böyle?
Sormuyorum sana.
Yalnızlığını anlıyor
Kutluyorum seni
Yiğit kuş.
Apar-topar uçtuklarında yoldaşların
Sıcak yerlere
Sen kımıldamadın.
Bir yaban ülkenin sıcağındanşa
Kasıp kavuran kışını yeğledin
Kendi yurdunun...
Bak şimdi
Kıvrılmış oturuyorsun saçakta.
Tümden yalnızsın da
Sıkılıyorsun.
Ya uçup dalmıyorsun boşluğa
Ya da uzun havalar çekmiyorsun
Hep düşünmek işin
Bütün gün
Güzelim bahardır düşlediğin kuşkusuz.
Ama tüm düşlerini yıkıyor
Kasırga bugün, titriyorsun.
Senin yaşamındaki yükün ağırlığını,
Ben görüyorum.
Çok şey mi gerek mutluluğuna?
Güneşin sıcak huzmeleri değil mi gereksindiğin.
Beklediğin cıvıl cıvıl
Arkadaşların değilmi!..
Seni seyrediyorum bugün
Seninle titriyor içim.
Ne yapabilirim senin için
Basarım seni bağrıma, basarım inan
Basarım da bağrıma
Kucağımda ısıtırım, ama
Ah bir güvenebilsen bana, bir güvenebilsen.

БЗУ

Жьым,
Зэм фийуэ уэсыр кърехьэкIыр,
Зэм, ешау, уэрамхэм зыщеущэху...
Хуэдэу мы дунейр къыпфIэмыIуэху,
Уэ уфIэсщ нэщхъейуэ
Ди бжыхь щхьэкIэм.

«Щхьэ ущыс мыбдеж,
Зебгъэсу щIыIэм?
Щхьэ уи закъуэ?» —
Сэ сыномыупщI.
Сэ уи закъуэныгъэр къызгуроIуэ,
Сэ уэ фIыщIэ, бзу ерыщ,
ПхузощI.

Щежьэжам хуэбапIэ, зэрызехьэу,
Уи ныбжьэгъухэр —
Уэ зумыIэта.
Хамэ хэку и хуабэ нэхърэ,
Лъахэм
И щIымахуэ щIыIэр нэхъ къэпщтащ.

Мис иджы,
УфIэсщ зыбгъэшу бжыхьым.
Ущхьэзакъуэ дыдэщи —
Уозэш.
Е улъатэу уэгу лъагэм уимыхьэ,
Е уэрэд жьгъырухэри
Къыумыш.

Уэ хэплъэнщ уи Iуэхури
Махуэ кIыхьхэм —
Гъатхэ дахэм, дауи, уогупсыс.

Ауэ пIэщIигъэхуу а уи пщIыхьхэр,
Нобэ щIыIэм уэ уегъэкIэзыз.

Сэ уэ уи псэм телъ хьэлъэр
Солъагъур.
Хуейт уэ укъэгуфIэжыным куэд? —
УхущощIэ и бзий хуабэм дыгъэм,
Укъыхуэтщ
Ныбжьэгъухэм я уэрэд.

Уэ сыноплъ сэ,
Си псэр ныбдэпIыщIэу.
Дунейм сыткIэ сыпхуэхъун сэбэп?
Укъэсщтэнти,
Щытам дзыхь къысхуэпщIу,
Си гуфIакIэм ущызгъэхуэбэнт...

DÜŞÜN YOLA, HAYDİN BENİMLE

Yaşayan omuzdaşımdır yeryüzünde
Yüzleri gökyüzü özgürlük özlemiyle
Haydin umut silahlı mangal yürekliler
Düşün yola hep birlikte, arkadaş olun.

Neye yarar dört duvar arasında
Rüzgar gibi estirip lafladığımız,
Yangelip oturmuşken biz, utancımızdır,
Sarpa sarmışsa mutluluğu insanlığın.

Dinginse de başı yurdumuzun bugün
Bir başka ülkede keder-hüzün
Yaşamı mezartaşı gibi başında dikilen
Özgür ölümün, umutlarıyız bilmez değilsiniz.

Bağrımız yiğit bağrı, erdem olsa her yanımız
Hep güneş olsa da kandilimiz, sanma yine
özgürüz
Tümüyle insanlık kandımı mutluluğa
Bilin ki ancak o gün buyruğuz biz başımıza.

Kötülükten öte iyilik dolu şu dünyada
Nicedir değil mi çekilen çile;
Az mıdır tutsak ve hep yadsınarak
İnleyip duran, zinciriyle kıskıvrak!

Öyleyse arkadaş hemen şimdi tekmil
Düşün yola benimle, işte menzil.
Deniz masalı değil bunlar yiğit yolcular
Yürekte kopan fırtınalı umut efkârı...

Savrulan yeleler denli kılıç kitlesi
Köşe-bucak kopup birden toplanın, toplanın ki
Genci-yaşlışı uyumlu, yıllar umutlu
Aç olmanın iyiliklere hak yolcuları hep mutlu...

Yaşayan omuzdaşımdır yeryüzünde
Yüzleri gökyüzü özgürlük özlemiyle,
Haydin umut silahlı mangal yürekliler
Düşün yola hep birlikte, arkadaş olun.

MEŞBAŞ'E Yishak, TIĞEĞAZ (Günebakan) Krasnodar Basımevi, Maykop - 1974, s. 7.

ШЪУКЪЫЗДЭШЭС

Шъхьафит кІэхъопскІэ огур зынэгоу
Дунаим тетхэр сэ синэпкъэгъух,
Гугъэр зикъамэу, зыгуи онэгоу
Щы1эхэр зэкІэ гъусэ шъукъэхъух.

Сыдыр тишІуагъа тиунэ бгъагъэ
Гъанъыр щедгъаІоу Іоми тыхэткІэ,
Тлъанъо зэтелъэу цІыфым итхъагъо
Гъогуе дгъэхъумэ дэхагъэп тэркІэ.

Мамырми непэ тэ тихэгъуашъхьэ
Гухэкі-гукъаор нэмыкІы къуап.
Шъхьафит лІэныгъэу гъашІэр зикъашъхьэм,
Шъумышіэу щытэп, тыригугъап!.

Жьы кьабзэр тыбгъэу, хьярыр нэхъосу
Тыгъэр тинэфкІэ ар мышъхьафит.
ЦІыфлъэпкъым зэкІэ шІугъэр ихъосу
Зыщыхъурэ мафэм тшъхьэмэ тафит.

Сятэжъмэ ячІэу чІы мафэу сиІэм
Сыкъогушхукізэ сэІо псэльапэр,
Лъэрыгъым ситэу шъхьафиты щыІэм
Фэсшіагъэр ары непэ сиплъапІэр.

Напіэр щысІэтмэ Тыркуе чІыгум
Сэркіэ хымэчІи шъоф ныкъопкІыжьхэр,
Сыдэу фэмыда хэкоу сэ сыгум
Мо слъэгъурэр зэкІэ, Стамбул икІыжьхэр.

Чэщыр щышІункІэу, мафэр щыпщагъоу
СІэми тэрэзэп — пцІы сыусыщтыр.
ЕтІани сшІэрэп ущыгъощагъэу
Зыгорэм ичІы узэрисыщтыр.

Тыркуем слъапэ апэ зисэдзэм,
Адыгэ цІыкІу гущэр, гум шъукъэкІыгъ.
ЛІэшІэгъу икІыгъэм ихышхо псыдэу
Нэпкъэу сыбгъэгум зыкъыдикІыгъ.

Анкара.

A N N E

Bilir misin ki bu küçücük oğlun
Deniz kıyılarında titrek ve ürkek
Yaban topraklarda öksüz ve yetim
Özlemle sana atılıp durur.

Bir tek gün bile yok burda
Bana Oşhamafe'yi aratmayan
Bir anne de yok burada,
Ana, sen gibi beni okşayan.

Şehir burası... çevresi hep deniz
Vapurlar abanır kıyıya sarsılarak
Sırtlarda taşınır hep yükleri
Alınterleri kirli feslerle silinir.

Anam benim, o hamallardır yalnız
Bana bugün elini uzatanlar
«Sahipsizdir bu zavallı yavrucuk»
Diyerek beni okşayanlar.

Nasırlıysa da onların elleri
Yumuşacık gelir bana okşamaları
Uzaksa da ana kucağından elim
Onlar çekip çıkarır kederden beni.

Ana ne iyiydi doğurmasan da beni
Üzüntüye boğmasaydım seni
İtilip kakılmaktansa küçücük oğlun
Hiç doğmasa ya da yaşamasaydı.

Tanrım ne yaptım da sana böyle
Çırılçıplak atıverdin yeryüzüne
Zavallı masum anamı
Gözüyaşlı bıraktın yapayalnız?

Bu mu senin adaletin
Feryad ederken bebek aldırmazsın
Uyuyakaldığında çöplüklerde
Karnıtokları ona güldürürsün.

Tasalanma, anacığım benim
Adam eder oğlunu o yumruklar,
Tez zamanda döner de sana
Sürdürür yaşamını Bakhsan'da doya doya.

НАНЭ

Уэ пщIэрэ уи щIалэцIкIур
Хы Iуфэм щепээзэжу ?
ЩIыпIэ хамэм анэ-адэпшэу
Къуршыжьхэм ар къыхуэбанэу?

ЩыIэкъым мыбы зы макуи
Iуащхьэмакуэ сигъэлъагъуфу,
ЩыIэкъым мыбы зы ани,
Нанэ,уэщхьу Iэ къыздильэфу.

Щыхьэрщ...и лъабжьэр тенджызу,
Гызыжу къухьхэр къепщылIэу,
Хьэпшыпхэр плIэкIэ кърахыу,
Ферс фIейкIэ напэр щалъэщIыу.

Си нанэ, а хьэлъэзехьэхэрщ
НобэкIэ къызэдэхащIэр,
"Зеиншэщ мы хьарып цIыкIур",
ЖаIэурэ Iэ къыздэзмльэр.

Апхуэдэхэм я Iэгур пхъашэми
Си щхьэфэм щабэ къохъуэкIыр,
Анэбгъэм си Iэр пэжыжьэми
Гужьеигъуэм абы сыхашыр.

Нанэ,фIыти сыкъыумылъхуамэ,
Бэлыхьхэми ухэзмыдзамэ,
Зедзэну уи щIалэцIыкIур
Къэмыхъуу е лIэжыгъамэ.

Сыт къуэншагъэу,тхьэ,уэзлэжьауэ
Дунейм пцIанэу сыщIытебдзэр ?
Дзы имыIэу нанэ тхьэмыщкIэми
Нэпс щIигъэжу къыщIэбгъэнар ?

Ара уэ узэрызахуэр, -
Сабий гъыбзэр зэхыумыщIыкIыу,
ПхъэнкIийхэм ар щыхэжаекIэ
Ныбзийхэр щыбгъэдыхьэшхыу ?

Умыдзыхэ,си нанэ дыщэ,
ЛIы ищIынщ жи къуэр IэштIымым,
Зэман кIэщIкIэ ар нэкIуэжынщи
Щыпльэжынщ Бахъсэн ауэзым !

ŞOCENTSIK'U ALİ ve ZAMAN

Çev : P. feridun kurnaz

Doğdu aynı yılda ikisi : Aliy ve zaman.
Bırakarak çıplak çocukluk yıllarını geride,
Gürleşti ikisinin bıyık ve sakalları.
Yaş onyedi, olgunlaştıkları besbelli.
Severlerdi birbirlerini çok, tüm ikizler gibi.
Yoksa, bütün yapıtlarında Aliy, onun için mi gösterdi
Zamana en büyük saygınlığını?
Bugün-Dün. Dün-Bugün.
Aliy, sıraya oturdu Küçük Hasanş'larla
Okutmak için.
Güzel Seteney, tahtanın yanına geçti
Okutmak için.
Bugün.
Line, traktör sürücüleri ile girdi tarlaya-
Sürüyor.
Bugün.
Bugün - Sevimliydi.
Bugün - İçtendi.
Bugün- Aliy'nin soluk aldığı gündü.
Yine de, bugünü oluşturan dündü.

Dünü bilmek, okumak gerekirdi.
Aliy, bugünün dik omuzlarına basarak,
Bakıyor dünün yüzüne.
Madina'nın, yüzünde görüyor O,
Yaşlılığın oluşturmadığı buruşuklukları.
Dün.
Görüyor O, Latse'nin iki damla gözyaşını.
Dün.
Görüyor O, Tembot Dede'nin asık suratını.
Dün.
Dünün görüntüsünü anımsayan gözler
Yine iyice bakıyor bugüne.
Kıyaslamasını yapıyor iki çağın,
Bugün - Dün. Dün - Bugün.
«Sözlerim sana dek ersin»...
Sona ermemişti Şairin sözleri,
Düşman Vatana ayak bastığında.
Bilmiyordu dünü düşman.
Bugünün omuzunda, duruyordu çizmenin topukları ile.
Doğacak yarına hazırlanan yumuşak beşik bezlerini ateşe vermiş,
Kapkara kefeni çıkıyordu heybesinden.
Aliy, Tembot'la binerek atına düşmana karşı çıktı.
Kurtaracak bugünü - Yakınlaştıracak yarını.
Düşman kendisinin tutuşturduğu alevlerin içinde yandı.
Doğdu yarınlar, oluşturdu bugünü.
Aliy sağ değil.
Aliy yaşıyor.
İnsan savaşta yok oldu, Şair geri döndü.
O, yaşıyor bugün.
Yaşayacak yarın...

KHAJER Hamid, (Yolun Eni), Elbrus Basımevi, Nalçık 1973. s. 14-16

Хъэдэгъэлъэ Аскэр

Лащын

Поэма

Сурэтыр зыер М. Евтушенкэм

Кьырым хъанэу Нэтай-хъаным
Идэз кІыгъоу зынъэмутыгъуи
Хъапэкіае ,пэгъунэгъоу
Ихэгъуашъхъэ нъэтІысыгъ.
Ищатыри ащ нъыгъаІи,
Ибыранъи нъычІисагъ.

II

Кьуаджэр мапэ, кьуаджэр малльэ:
«Сыд гухэлъэу кьытфишІыгъэр?!
ЛІыкІо кьэлІэрэп! Машіо кьэцэрэп,
Идэз щыщи хъыеу тльэгъурэп!..»
Ищатыр ащ энгъэІагъэр.
Мо хэгъуашъхъэм кьэнэтІысыгъэр
Зы тхъамафэ мэхъу пэт,
Ибыранъи зэрэчІэт
«Нэтай-хъаныр кьэкоиІугъ!
ШІу ащ кьэлъэу умыгугъ!..

III

Гопэгъу мафэу, мафэ кьэркьэу
Зы тхъамафэ тырегъашІэ...
Зэдэшіагъэу, лІы хэхыгъэу
Кьуаджэм илщы кьэфеІопщы:
«Дэз сигъусэу сыкъэкІуагъ сэ!
Зэщы фаюу сыкъэкІуагъэп.
Сылъэрыхь сэ. Схъыщткіи, сштэщткіи —
Оркіэ нафэ — упчІэжь яехрэп!
Пыеу тиІэм уахэмыхъу,
Благъэ ухъу сэ сшІоигъу!..»
— Шіур тимыдэп, — лІыкіоп рало, —
Ау сыд кіоу-нунашъор?

ЛІЫКІОР

— Хэти ыль тымыгъачъэу,
Шъузабэкэр мыІупчъапчъэу,
Кіыеу хэти етыщажъэу,

LAŞIN (Tarihten)

I.

Kırım hanı Ketay han
Ordusuyla gelerek
Hapaç'aye köyünün
Karşısına kurulur
Çadırını açar
Bayrağını diker.

II

Köylü bunalarak onu gözler
«Hakkımızda ne düşünüyor
Elçi göndermiyor, haber salmıyor.
Ordusunda da bir hareket görülmüyor»
Çadırını kurup
Köyün karşısına yerleştiği
Bir hafta oluyor,
Bayrağı da duruyor.
«Ketay han gelirse
İyilik getireceğini sanma»

III

Sıkıntılı günlerle bir hafta geçiyor
İçlerinden bir heyet
Köy beyine geiliyor.
Hanlarının emrini iletiyor
«Ordumla geldim ben! Dövüşmek istemiyorum
Güçlüyum, alacağımı ve götüreceğimi
sen de bilirsin.
Düşmanlarımızdan değil
Dostlarımızdan olmanı isterim»
— **İyiliği reddetmeyiz,** deniliyor elçiye
— **Ama nedir hanın istediği?**

ELÇİ

Kimsenin kanını akıtmayalım,
Kadınlarınızı dul bırakmayalım,
Kimseyi bağırtarak götürmeyelim,
Kimseye kötülük etmeyelim.
Batır'ınızı buraya getirin
Batır'ımızla güreşsin
İşi güreş halletsin
İnsan zayiatı olmasın.

KÖYBEYİ

Bundan gayeniz nedir?
Köylümüz bunu öğrenmek ister.

ELÇİ

Söyleyeyim.
Hanın emri şöyledir:

«Hapaç'aye büyük köydür,
İnsanları çok cesurdur.
Mutlu yaşasınlar,
Tanrı onlara sağlık versin!
Hapaç'aye zengin köydür,
İstediğin her şey boldur.
Bunların en ünlüsü
Gözünü gönlünü alan
Güzel kızlarının çokluğudur!
Onlar yıldızlar gibi parlar.
Onlardan birine sahip olmak
Büyük nasiptir.» diyor han.

KÖYBEYİ

Hanının isteğini anlıyoruz.
Ancak, Batır'ınızı yenersek?

ELÇİ

— Batır'ı yenilirse
Geri çekilecek.

KÖYBEYİ

Hanının istediklerini anlıyorum.
İsteklerini köylümüze iletip
Verecekleri kararı bilmek isterim.

ELÇİ

— O da olur.
Razıyız.
Üç günlük mühlet alınır.
Hanın elçisi geri döner.

IV

İhtiyarlar heyeti toplanıp
Meseleyi görüşürler.

Silah işe karışmadan
Batır'la güreşip
Onu yenecek kuvvetli birisini
Bulmak görevleridir.
Güçlü kuvvetli güreşçi olan
Oğlunu getirip
Hanın Batır'ını yenmesi için
İhtiyar Hatıw'ı görevlendirirler.

V

«Görevin şereflidir ihtiyar,
İhtiyar heyetinin emrini başarabilirsen!
Görevin şereflidir ihtiyar
Oğlun hanın güreşçisini yenebilirse
Ama bunlar olmayıp
Oğlun Batır'a yenilirse
Kötülük köyümüze geliyor,
Dertlerimiz çoğalıyor!...»

Bütün bunları düşünerek
Ağır bir yükün altında
Hatıw evde oturuyor.
Karısı içeri girip
Üzerinde yiyecekler bulunan
Sofrayı önüne koyuyor.
— **Nedir ihtiyar seni bu kadar düşündüren?**

(Ev kadını üzülüyor fakat belli etmiyor)

— **Durum iyi değil,** diyor Hatıw
İhtiyarlar heyetinin emrini bir dinle
Kızlarımızın
Evlerimizde kalabilmesi için
Kırım hanının Batır'ını
Oğlumuzun yenmesini istiyorlar.
Öyle olursa, şehirli yılan köyümüze
Girmeden geri dönüyor.
Kendi yuvasına geri çekiliyor.
Fakat Batır'ı yenemezse
Bütün köyü mahvediyor
Kötülüğünü herkes bilir.
Tatlı tatlı konuşur
Ama ısırışını herkes bilir.

ZAZ

— Üzüntün bundansa
Çaresini buluruz.

HATIW

— Yeneceğini sanıyor musun?
Oğlumuz sadece iri-yarıca!

Zaz'ın gözleri sevinçle parlıyor
Geleceğe ümitle bakıyor.

ZAZ

— Kimsenin bilmediği
Çok kuvvetli biri var evimizde!

HATIW

— Kim o?

ZAZ

— Gelinimiz!

HATIW

— Çok iyi!

ZAZ

— Sen beni bir dinle,
Bir akşamdı
Ağılımıza girdiğimde
Gördüğüm bir garipti.
Gelinimiz Laşın Guaşe
İnek sağıyordu.
Bu sırada karaboğa
İneğe saldırınca
Süt kovası devrildi.
Gelin buna çok kızarak
Boğayı azarladı.
Öfkeli boğa
Bu kez de geline dönerek
Boynuzlarını dikip saldırdı.

Fakat Laşın fırlayarak
Boğanın boynuzlarından tutup
Tırnaklarıyla yeri kazıtarak
Hırpalıyor eziyor,
Küçük bir oğlak gibi kaldırarak
Örülü çitin üstünden atıyor
Başının üstüne yere vurup
Çatlatıyor.

İhityar Hatıw neşeleniyor
Beyaz sakalını okuşuyor.

HATIW

Öyleyse işler iyi kocakarı
İyi günler görünüyor.
Ne kadar olsa Kırım Batır'ı
Boğadan daha büyük değildir.
Ne kadar güçlü olsa Kırım Batırı
Boğadan daha güçlü değildir.
Öyle olunca Batır'ı hırpalayıp
Bir kaldırınca nereye götüreceğini
Yerden ayaklarını bir kesince
Nereye savuracağını
Gelinimiz kendi bilir.
Şunu da biliyor musun
Benimle görüşmemesi
Beni sayması
Çok hoşuma gidiyor
Ama zamanı gelince
Oğlunun elbiselerini giydirip
Onun atına bindirerek
Benimle gönderirsin.

ZAZ

—Adetlerimize uygun düşmez, yakışmaz!

HATIW

— Bütün köyü kurtaracak
İnsanlarımızı kötülükten koruyacak.
Bunu yapabilirse büyük mutluluk
Sen şimdi gelinin yanına git
Bu işten dönüş yoktur.
Tanrı işini rasgetirsin.

VI

Hanın otağından
Her gün böğürme sesleri geliyor.
Hapaç'aye'de haberleri
Büyüterek anlatıyorlar.

«Vahşi hayvan sesi değil o
Hanın Batır'ının sesi
Bağladıkları demir kazığı
Kemirerek naralar atıyor.
Ağaçları kökünden söküyor
Tekrar toprağa sokuyor.
Vahşi hayvanlardan daha azgın
Çiğ koyun etiyle besliyorlar!
Yendiği adamı parçalayıp yiyor»

Köylüler hep bunları konuşuyorlar
Büyük küçük birşey demeden
Verilecek cevabı bekliyorlar.

VII

Irmak boyunda yüksek bir yerde
Han otağı civarında
Tatar ordusu diziliyor.
Han da gelip yumuşak koltuğuna
Uzun lülesi ağzında
Bacaklarını üst üste atıp
Gururla oturuyor.
Hapaç'aye savaşçıları da
Yan yana diziliyorlar.
Kırmızı renkli ayakkabılarıyla
Ağır yumuşak adımlarla,
Köyün beyi Hanın yanına geliyor.
Kendisini ve bayrağını selamlıyor.
«Hazırım, Batır'ını çıkar meydana».

VIII

Ketay han göz ediyor,
Yalınayak başı açık,
Yeri kazıyarak,
Ağaçlar parçalayarak,
Naralar atarak,
Azgın Batır'ı çıkarıyorlar.

İhtiyar Hatıw'ın güreşçisi
Uygun elbiseleriyle
Meydana diikliyor.
Batır ona yan yan bakıyor,
Böğürüp eşiniyor.
Ve içinden
«Bir lokmalık» diyor.

— Saygıdeğer- diyor
İhtiyar Hatıw.
Güreşçim soruyor,
Bu toprak çok kuru
Batır'ı buraya çarptığımda
Başına bir şey gelirse
Ve bu yüzden ırmak boyunda
Savaş çıkarsa?

Kırım hanı gülümsüyor,
Rakiplerini küçümsüyor.
Galibiyet almış da
Esir kızları götürüyormuş
Gibi geliyor ona...

HAN

Sözümden caymıyorum.
Kırım hanının böyle adeti yoktur.
Burnunun üstüne yere vursun,
Güreşçin elinden geleni yapsın!

IX

İki güreşçi karşı karşıya
Dikiliyorlar.
Kollarını uzatıp
Güreşe başlıyorlar.
Batır bir dalışta yıkmak için
Rakibine saldırıyor.
Laşın kendisini tutturmuyor.
Rakibini yakalayıp sımsıkı kavrıyor.
Ezip hırpalıyor, bağırtarak hayava kaldırıyor.
Yılan gibi kıvrandırarak
Irmak boyunu inlettirerek
Bağırtıyor ve uçurumdan aşağı
Irmağa atıyor.

X

Kırım hanı ayağa fırlıyor.
Yanındakilere zalimce bakıyor,
Gözleriyle yiyecekmiş gibi,
Arkadaşlarına bağırıyor,

— İşimizi bozan bir adam oldu!

İHTİYAR HATIW

Yanılıyorsun Saygıdeğer

HAN

— Neden?

HATIW

— Yanılıyorsun Saygıdeğer,
Güreşi herkes gördü,
Fakat bilinmeyen bir şey var.
Batır'ını kaldırıp
Yardan aşağı atanı
Göstermek istiyorum,
Bu işte oğullarıma sıra gelmedi.
Bu gelinimdir.

Güreşçinin başlığını
Yavaş yavaş kaldırıyor,
Örülü uzun saçlar
Omzuna dökülüyor.
Kırım Hanı lülesini
Ağzından düşürüyor.
Laşın'a hayretle bakıyor.

HAN

— İnek sağmaktan
Başka bir işin
Elinden geldiğini bilmiyordum
Bunun gibisi türkü olur,
İnsanlara örnek kalır.
Uslu gelinin, pehlivanına
Atımı veriyorum
Nart gibidir o!

Yaya götürdüğü gelinini
Atlı getirir ihtiyar.

anayurt öyküleri

MECİD'İN RÜYASI (*)

Çerkesçesi : Peneşu sefer
Çeviren : Khaseyho Eyüp

Anasıyla babasının «sevgili çocuğumuz», başkalarının da «avare» adıyla tanıdıkları bir genç var köyümüzde. Asıl adı Mecid. Fakat Coni diye çağrılmak pek hoşuna gidiyor. Görmeli bir. Beyaz tenli, geniş omuzlu irice bir delikanlı. «Eğitilmiş» bir genç, on sene okudu. Tam on sene. Köy sakinleri onun nasıl bir insan olduğunu çok iyi bilirler. İhtiyar kadınlar onun ta uzaklardan geldiğini görünce hindilere, tavuklara göz-kulak olurlar. Görünmez oluncuya dek gözlerler bizim Coni'yi. Kızlarla sohbet etmekten pek hoşlanır. Yılanı deliğinden çıkartan tatlı bir dili var.

Epeyce özelliği var Mecid'in. Hiç bıkıp usanmadığı düğünler. Sabahlara dek düğün evinde kalır. Hep hırsızlarla, uğursuzlarla düşüp kalkar. Dolayısıyle içki arkadaşı bulmakta güçlük çekmez. Kim olursan ol içkili iken önüne çıkma sakın. Dili öylesine çözülür ki...

Tüm bu yeteneklerine rağmen eli iş yapmaya hiç yakışmaz. Şöyle avucunu patlatmayacak, içeceği içkinin parasını çıkaracak iş bulursa bir şeyler yapabilir. Eee... artık öyle bir işi de lâyık görmezlerse Coni'nin günahı ne? Tanrı uzun ömürler versin anasına, babasına. Şimdilik pek memnun onlardan. Bir suç işlese de pek tepkileri olmuyor. Basit hırsızlık olaylarını kendi aralarında saklayabiliyorlar. «Durumun hiç de iyi değil, yanlış yol seçtin» demelerini bırak, sanki yaptığı işi ödüllendirir gibi üstüne-başına daha güzel giysiler alıp cebine de harçlık koyup sokağa salıverirler.

Zaten iş kendisine kalırsa gerisi kolay. Cebi biraz para görünce nereye gideceği bellidir. Köy meydanına doğru çıktığında kendi gibi birini bulacağından emin. Cumartesiyi, pazarı tatili bilmez, her gün bir başka işte görürsün. Bir başlayınca sonu gelmez, gelmesi gerekti-

ğini de bilmez. Zaten yanında hiç eksik olmayan yarım litrelik votka...

Bu gece de bir şişe votkayı boşalttı Mecid. İçtiği az geldi sanırım, yalanıp duruyor, sağa sola bakınıyor, yaşamından hiç de memnun değil. Masallarda olduğu gibi «dök...» deyince bolca para dökülse, «dök koca sini...» deyince etler, börekler, şelameler sofraya dökülse, niçin olmasın ki böyle... Bunları düşünerek tatlı uykusuna daldı Mecid.

Kırmızı kadife örtülü divanın ortasına gömülmüş yatıyor bizim Mecid. Masada içkinin her çeşidi var. Konyakmı-votkamı, şarapmı, şampanyamı, canın ne isterse. Yiyeceklere gelince koyun etinin kızarmışı, haşlanmışı, Çerkes tavuğu, hindi kızartması ne istersen yiyebilirsin. Bıçak, çatal, kaşık kullanmana gerek yok. Her şişenin, tabağın hemen yanında birer düğme var. Neyi arzu edersen düğmeye basar basmaz ağzının içinde. Gogol'ün böreklerini de geçti!... Oturduğu odayı sorsan, nasıl anlatmalı ki!... Duvarlar renk renk boyanmış, yerler halılarla döşenmiş, yemeden içmeden bıkmışsa, uyumak isterse, ipekli yorgan ve beyaz örtülü yün yatak hazır. Radyo, Tv., Pikap, teyp.. Evdeki eşyaları saymak güç. Fakat yemeden, içmeden, uyumaktan, bu lüks yaşamdan bakıyor her ne dense bizim Mecid. Artık güzel şarkıları duymak istemiyor radyodan, pikaptan. Hele Televizyonda oynayan filimin artistlerinin yapmacık hareketlerini seyretmek işkence adeta.

Yavaş yavaş kalkıyor yerinden, yatağın ucundaki zile basıyor. Şoför kapının önünde esas duruşta, anında son model taksi evin önünde hazır.

— Sıkıldım evde, biraz gözüm açılsın, çarşıya doğru çıkalım büyük mağazaları bir dolaşalım. Hoşuma giden bir şeyler olursa alabilirim, emir veriyor Mecid, şoförüne.

Taksinin arkasına kurulmuş çarşıyı dolaşıyor. Yolun sağındaki mağazaya gözü takılıyor. Hemen durmasını söylüyor şoföre. Kapıyı açıyor şoför. Mağazaya giriyorlar birlikte. İnsan neye bakacağını şaşırıyor bu mağazada. Ne istersen hepsi var. İyisi varken kötüsü alınır mı? Hep iyilerini çıkartıyor Mecid. «Bu elbise yünlü kumaştan yapılmış Cumartesi günleri giyeceğim! Bu takım da gü-

zel, Pazar günleri giyerim! Şu kahverengi takım elbise de fena değil. Bu da gündelik giysi olabilir. Bu Naylon gömlek oldukça güzel, bir numaralı elbiseye güzel yakışır, bu da ikinci elbiseye amma da yakışır ha! Ayakkabıya gelince ayağımdakilerin rengi hoşuma gitmiyordu zaten. Sürekli bu çirkin şeyleri giyemem ki, gerekli artık kırmızısı da, sarısı da yeşili de...»

Güzel şık giyimli genç tezgâhtar kızlar etrafında dört dönüyor Mecid'in. Başka bir isteğinin olup olmadığını soruyorlar. İşaret ettiğini hemen titizlikle renkli renkli kâğıtlara sarıyorlar. Parada istemiyorlar. Mecid alamadıklarını çok, olduklarını az görüyor. Az değil mi, az değilmi? Mecid yine de, yine de...

Eve döndüler, hemen üstündeki elbiseleri çıkartıp bir kenara attı. Ne kadar olsa da eve gelinceye kadar kirlenmiş olmaz mı elbiseler!...

Banyoya girdi Mecid. Üzerinden dökülen ılık suyun verdiği rahatlıkla uzanmış yatıyor küvete. Masörler özel bir itina göstererek görevlerini yapıyorlar. Düğmeye başar basmaz sular kesiliyor, masörler de yok oluyor hemen.

Odasına kadar gelse bir, gerisi kolay. Masada çeşit çeşit yemekler, içkiler de öylesine.

Masasından ayrı geçirdiği birkaç saatlik zamanın hakkını vermek için, kemerini gevşetip divana uzandı. Düğmeye bastı, fakat....ağzına lokma düşmedi!... İkinci düğmeye de bastı, yine de... Ne oluyoruz be... Kanyak şişesinin karşısındaki düğmeye parmağını hızla bastırdı, şişe yerinden kımıldamadı bile. Kendinden geçmiş, yorgun haliyle yerinden doğrulup tavuğun bulunduğu tabağa bir hamle yaptı. Alkolün güçsüz bıraktığı bacaklar vücudunu kaldıramayıp sağa sola yalpalayarak masanın üzerine devrildi Mecid.

Masanın üzerindeki boş bardaklarla öyle bir toslaştı ki hiç de istemeyerek o tatlı uykudan uyandı. Şöyle bir bakınca boşalttığı şarap şişesiyle pörsümüş bir salatalık kırıntısından başka masada hiçbir şey yok...

ZEMIJEĞE Haç'exer, (Beklenmeyen Konuklar), Krasnodar Basımevi, 1972 - Maykop.

HİKÂYE

DAMAT AĞIRLAMA

Çerkeşçesi : aşın hazret
Çeviren : çetav İ.

Beğothoble ikiyüz hanelik küçük mutlu bir köydür. Tek başına, diğer Adige köylerinden uzakta ormanların eteğinde kurulmuştur. Köylülerin eskiden beri en çok sevdikleri misafirleridir. Her nasılsa son zamanlarda en çok misafir ettikleri, damatları olmaya başladı. Nerede eskisi gibi birbirinden kaçmalar, şimdi damatla kayınpeder yanyana oturup muhabbet ediyor, dünya meselelerini konuşuyorlar. Kaynanaların da ağzı kulaklarına varıyor. Kurulan sofraya ardı arkası kesilmeden yiyecekler getiriyorlar. Kaynanaların en çok sevdikleri kimseler damatları oluyor. Onlar geldiği zaman hastalıklarını da, üşengeçliklerini de unutup güzel bir sofra hazırlıyorlar. Bu zamanlarda onlardan daha iyi, daha cömert kimse bulunmuyor.

Beğothable köyünün kızları sanki seçiliyormuş gibi en iyi adamlarla evleniyorlar. Örneğin geçen sonbahar Kehum Tetama'nın kızı bölgenin yol işlerini yöneten adamın oğluna vardı. Şeğo Petraş'ın küçük kızının evlendiği adamın da yaman birisi olduğunu söylüyorlar.

Tavtaşe Madin'i onlardan aşağımı zannediyorsunuz? Öyle zannederseniz çok yanılırsınız. Madin'in kızı Sayhat da evlendi. Kocasına fabrikanın Brigadiri demişlerdi... Yok canım, Fabrika Kolhoz değil ki, Brigadiri olsun. herhalde müdürüdür fabrikanın. Evet evet müdürüdür. Madin, yüksek mevkilerde damatları olan diğerlerinden arkada mı kalırdı. Geçen yıl kızı evlendiğinde böyle düşünmüştü. Akşamları sokağa çıkıp çitlerin kenarında sohbet eden mahallelilerle oturduğunda sözarasında konu kızlarına gelince, pek hoşlanmaz bir tavırla,

— Kızını şöyle yakın bir köye vermiş olsan daha ne istersin, hiç olmazsa akrabalarınla sık sık görüşürsün. Uzaktakilerin ne olduğundan haberin bile olmaz. Gerçi benim Sayhat'ın kocası büyük bir adammış, koca bir fabrikanın müdürüymüş ama... ben böyle olmasını istemiyor-

dum. Şimdiki kızlar anne-babalarını dinliyorlarmı ya, kendi istedikleriyle evlenip gidiyorlar.

Bu konuşmayı garipsedi komşular. «Şu Madin'in kasılmasına bak hele, fabrika müdürü damadı olmuş da beğenmiyor. Küçücük toprak evinde meteliksiz yaşadığı günleri unuttuk sanki. Şimdi nasıl da beğenmez olmuş kimseleri!...» diyerek alaylı alaylı gülüştüler, fakat içlerinden hepsi ona imreniyordu. «Her şeyi söyletir adama, koca fabrika müdürü damadı olursa» diye düşündüler. Gerçi ondan bir şey bekliyor değillerdi. Beğothable köyünün insanları çalışkan insanlardı, kimseye muhtaç olmazlardı, ama herkesin görüp konuşacağı damadın iyi bir kimse olması elbette önemliydi.

Evet bütün bunlar geçen sonbaharda olmuştu, şimdi ilkbahardaydık. Havalar yeni yeni ısınmaya başlamıştı. Mahallenin ileri gelenlerinden Nekube Pşımaf ile Kuşe Yishak bir kağnı arabasıyla uğraşıyorlardı. Köyün içinden geçen yol çok zozuk bir yoldu. Yürümek, gezinmek bir yana adım atmak bile güçtü. Ama Brigadir, onları bir yere gönderiyor olmalıydı. Madin başında kalpağıyla evinden dim dik çıktı mı bil ki bir şeyler vardı kuşkusuz. Evet en iyi elbiselerini giyip, başını dimdik tutarak, uzun boyuyla köyü tepeden süzerek; birini görmeye çalışırmış gibi uzaklara bakarak çıktı mı evden, tamamdı, mutlaka birşeyler vardı. Böyle durumlarda acele bir iş için bir yerlere gitmek zorunda olsan bile, merakdan gidemezsin, durup dinlemeden edemezsin. Yishak ile Pşımaf'ın da durup beklemeleri bundandı. Madin sanki başka tarafa gidecekmiş gibi bir edayla onlara yöneldi, sonra evden oğlunu çağırarak ona birşeyler söyler gibi yaptı ve çitin kenarından ilerleyerek adamların yanına geldi. Yürüyüşünden belliydi, gururlanacak birşeyi vardı. Yishak ile Pşımaf hiç bilmezlermiydi Madin'i... Yaşam boyu aynı mahallede iyi ve kötü günlerinde hep ortaktılar. Biribirleri hakkında kötü düşünmezlerdi, çok çalışkan ve dürüst insanlardı hepsi. Akşamları duvar diplerinde tütünlerini içerek konuştukları şeyler de hasat; orman ve köy işleriydi. İçlerinden biri bir koyun kesecek olsa, ya da birinin evinde bir fazla tavuğu olsa tamamdı, akşam soluğu orada alırlardı. Madin'in görünüşünden de fazladan bir koyunu olduğu anlaşılıyordu.

— Vallahi bugün dünya çok güzelleşti, diyerek başladı söze Madin. Cebinden cigarasını çıkardı ve adamlara birer tane uzattı.

— Oturup güneşlemek için pek güzel gerçekten, dedi Yishak. Adamlar Madin'in söylemek istediklerinin daha gerilerde olduğunu düşünerek kağnıya bindiler.

— Hadi Madin, gel seni de götürelim, dedi Pşımaf.

— Yahu bizim kızla damat... Eskisi gibi olsa bu denli da... Siz de pek kaybolmasanız iyi olur.

— Hayrola, kim misafirlerin?

— Yahu biizm kızla damat... Eskisi gibi olsa bu denli uğraşır mıydık... Adığe'ler damatlarının etrafında böyle dönüp dururlar mıydı? Ama zaman işte... Ayrıca bu da sıradan biri değil ki,...

— Olur mu öyle şey canım? dedi Yishak, birini misafir edeceksen buna damadından daha lâyık kim olabilir!... Keşke benim de öyle bir damadım olsaydı... Gidince o beni ağırlar, gelince de ben onu ağırlardım. Sakın vazgeçeyim, filan deme Madin. Hem de koca fabrika müdürü bu, lâyıkıyla ağırlamazsan köyümüz için de ayıp olur. Tam lâyık olduğu gibi karşıla onu... karşıla...

— Ama siz olmadan nasıl yaparız bu işi...

— Biz de oluruz. Zaten pek fazla kalmayacağız, şöyle biraz ot...

— Öyleyse bu vaziyette gelmeyin ha, şöyle üstünüze başınıza bir çeki-düzen verin de öyle gelin. Pşımaf sen de traş ol. Köyümüze gelecek olan misafir sıradan biri değil. Beni utandırmayın.

Böylelikle onlar yollarına koyuldular. Madin de çitin kenarında gidip geliyor, habire tütün içiyordu, oldukça heyecanlıydı. Tabi heyecanlanacaktı, şimdiye kadar hiç görmediği damadı gelecekti. Ama şimdi nasıl olacaktı bu iş? Madin şimdiye kadar törelerimize harfiyyen uyan biri değildi ama halâ kaynanası ve kaynatasıyla görüşmemişti. Otuz yıldır evliydi, ama o zaman adetler böyle

değildi ki... Şimdiki kızlar kocalarını herkese göstermek istermiş gibi gezdirip duruyorlar.

Aslında Madin'i heyecanlandıran ne damadıyla görüşeceği, ne de ona kesivereceği koyundu. Damadı kimi formaliteleri hakkıyla yerine getirsin, ilk görüşme hediyesini usulüne uygun versin de isterse usanıncaya kadar yanında otursun, önemli değildi. Kaynanasıyla da görüşsün, onun yanında da otursun. O da zaten damadı için ölüp bitiyor. Ne zamandır hep ondan sözeder durur. Bari biraz rahatlardı. Mesele bu da değildi.

Mesele, Madin önceden elinde olmayarak biraz övünmüştü, damadının Brigadir olmasını biraz küçümsemiş, herkese Müdür diye tanıtmıştı. Mahalle bunu unuturmu... Belki de unuturdu ama, Madin dün yine elinde olmayarak ağzından kaçırmıştı. Kendisinden pek farkı olmayan adamların önemli kişiler damatları olsun da Madin neden onlardan aşağı kalsındı... Madin'in kızının ötekilerden aşağı nesi vardı?... İnce, uzun böylu, güzel bir kızdı, hem de aklı başında bir kız. Şehirden köye otobüs geldiğinde yarış halinde dünürler gelirdi eve. Çevre köylerde de onu bilmeyen delikanlı yoktu. Kimi otobüsle, kimi motosikletle, kimi de yayan-yapıldak onu istemeye gelirdi.

Misafirleri nasıl ağırlayacağı da mesele değildi. Koyun hazırdı. Hanımı desen, köyün en iyi aşçısıydı. Pşımaf'ın oğlu evlendiğinde aşçı o değilmiydi. Düğünde bulunanlar yemeklerin tadını bugün bile unutmamışlardı. Evide düzgündü, daha geçen yıl yaptırmıştı. Etrafı tuğlayla çevrilmiş, avlunun içinde çeşmesi de vardı. Dış kapısı da güzel mi güzeldi hani. Bir tek Televizyonu eksikti. Fakat onu da yakında alacaktı, büyük ekranlısını arıyordu.

Şimdi mesele... önceden söylediği yalanın altından kalkabilmekti. Hatırlayacak olurlarsa gülenler de çıkardı. Herkes seni sevmek zorunda değil ya... Hoşlanmayanlar kimbilir neler söylemezlerdi. Gerçi bugün Brigadir olan yarın Müdür demekti ama bizimki gene de şu anda Müdür değil işte. Neyse birşeyler olur. Ama damadın müdür olduktan sonra geleceğini bilseydi Madin belki de o yeni yaptırdığı evini bile verirdi. Bu düşünceler içinde sabahleyin koyunların çıktığı tarafa doğru giderken köyün hem

küçük hem de en yaşlı kadınlarından biri olan Zulihan'a rasladı.

— Kutlarım seni Madin, kızınla damadın geliyormuş. Duyduğuma göre damat büyük bir adammış, doğru mu?

— Eh, öyle diyorlarsa öyledir, «ne büyüğü çıkardı bu da» diyerek söylendi Madin kendi kendine...

— Peki damadını ağırlamayacak mısın? Koyun kesmeyecek...

— Keseceğim, keseceğim tabi... Koyununda adımı olur.

— Madinay, Zehan çağırdı Madin'i, yahu ne gamsiz adamsın sen, gelsene...

— Ne var, ne oldu?

— Bu erkek milleti ne kadar da rahat yarabbi... hiçbir şeyi dert edinmezler. Bu umursamazlığınla yüz yıl yaşarsın adam sen. Kendisi süslenmiş caddede geziniyor, bizse burada ne tarafa uzanacağımızı şaşırmış duruyoruz. Git git adam, sen böyle devam edersen merak etme hiç kocamazsın.

— Ne oldu yine yahu?

— Bu erkek milleti değil mi yarabbi... rahat mı rahat... Kendi başlarından başka şey düşünmezler, giyinip kuşandılarmı hepsi tamam, şurada ta şehirden misafir geliyor da...

— Nedir senin istediğin, söylesene be kadın, diye bağırdı Madin.

Zehan'ın ağzı bir açıldımı susturmak kolay değildi. Madin de böyle zamanlarda onu dinlemez, çekip giderdi bir tarafa. Ama bu kez anlaşmaları gerekiyordu. Zehan da kocasının ne istiyorsun demesine sevinmişti. Evkadını bu, üzen çok şey vardır. Erkek için ne olacak sofrada ne varsa onunla yetinir, sofraya konanın nereden geldiğini, nasıl yapıldığını bilmezdi. Her işi evkadını görürdü.

— Madin, ben düşündüm taşındım, damadımızla konuşurken ismiyle mi hitabedeceğiz, ne dersin?

— Vallahi bilmiyorum.

Bu mesele Madin'i epeyce düşündürdü. Karısı böyle zamanlarda hep böyle sorular bulurdu. Madin bu kadarcık meseleleri çözemeyecek adammı, işte buldu.

— Görüştükten sonra ismiyle hitabetmenin de bir mahzuru olmaz.

Bu Zehan'ın da hoşuna gitmişti.

— İyi öyleyse, Bibolatay diye çağırırım onu. Madin «ne mutlu kişiler şu kadınlar» diye söylendi.

Gün boyunca Madin ortalıkta dönüp durdu. Dünyada onun elinden gelmeyen iş yoktu. Gelenler koyun etiyle mamırse yemezlerse olmaz diye tutturunca karısı, gitti P'aste'lik mısır öğüttü geldi. Karısı bir pençeyi takmaya görsün yaptırmayacağı iş kalmaz. Şansın varsa aklına bir şey gelmesin. Bu yüzden Madin gündüzleri evde pek durmazdı. İşe gittiği zamanlar akşama değin dönmezdi evine. Bugün de işte bu işler yüzünden kalmıştı evde. Evin avlusu ne denli temiz olursa olsun, bir misafir gelecek oldumu bir yığın eksiği daha çıkardı. Madin evinin eksiğine gediğine bakmayan biri değildi. Ama Zehan'ın çenesi gene de durmuyor, saydığı eksikler durmadan artıyordu. Küçük çocukların o kadar gidip gelmesi yetmiyormuş gibi Zehan ayrıca Madin'i de yakındaki bakkala iki, uzaktaki bakkala üç kez göndermişti. Akşama davet ettikleri iki mahalleyi azımsayarak yakındaki bir anbarda çalışan Beçhan ile Hasan'ı da çağırdılar. Onlar da çok memnun oldular tabii, bu gibi durumlarda pek uysaldılar onlar da, hiç ısrar ettirmezlerdi. Davet edildilermi çok daha uzak yerlere bile seve seve giderlerdi. «Sen merak etme, hava kararır kararmaz biz orada oluruz» dediler.

Karı-Koca işlerini bitiremeden gün geçti gitti. Hem de ne güzel bir gündü, açık ve güneşli, tam bir bahar günü. Güneşe sırtını verip yatasın gelirdi, o günler ne zamandır yoktu. Eh Allahın izniyle bahar da geldi, tabiat da insanlar da canlanırlar artık.

İkindi olup güneşin sonu gelirken gökyüzü kıpkızıldı. Madin «Adığe'ler boşuna dememişler, akşam kızıllığı günlerin bir hafta iyi gideceğine alamettir, diye. Şimdi günlerin iyi zamanı, kızımız gittiği yere iyi havalar götürüyorsa nasibi iyi demektir. Ne iyi oldu kızımızın iyi birine düşmesi.»

Damadı ile kızını getiren araba uzaktan görünür görünmez Madin hemen tanıdı ve evin önünde bir şeylerle uğraşıyormuş gibi yapmaya başladı. Soför köyün arka tarafından dolaşan yoldan geliyordu, köy içinden geçen yoldan gelse arabanın hayrı kalmazdı zaten. Madin, araba eve geldiğinde kapıyı birinin açması gerektiğini düşündü, ama kendisi küçük çocuk gibi gidip açamazdı. Bu iş için 14 yaşındaki küçük oğlu Murat'ı görevlendirdi. Çok geçmeden araba geldi, çocuk kapıyı açtı, araba içeri girip durdu. İnmeye başladılar. İlk inen kızı Sayhat oldu ve iner inmez küçük kardeşi Murat'ı kucakladı. Sonra Damat indi. Ve valizleri indirmeğe başladı arabadan. Arkasından da ağırca bir kadın indi arabadan, o da Sayhat'ın görümcesi olmalıydı. Elalem bir görümce bulamazken onun beş görümcesi vardı. Zaten eskiden beri öyledir, Allah verdiğine verir.

Madin, kızıyla damadına fazla sokulmasa da olurdu, ama o kadar da uzakta kalamazdı, hiç olmazsa yanlarındaki kadının hatırı için arabanın yanına geldi.

Böyle şeyleri bilmeyen adamlardan değildi damat. Yıllardır başından geçecek olan bu anı düşünmüştü. Ne yapacağını ve ne söyleyeceğini biliyordu. Koltuğunun altında kimseye vermeden sakladığı, gazeteye sarılı duran şey ilk görüşme hediyesi olsa gerekti.

Madin ile Bibolet birbirlerine yaklaşınca ne diyeceklerini bilmeden bir süre bakıştılar, sonra Madin konuştu.

— Geldiğinize iyi ettiniz.
— Biz de öyle diyoruz.

Madin misafir kadının elinden tuttu. Hepsini eve buyur etti. Eve girmeden önce damadın yapması gereken bir şey vardı.

— Madin, bugüne değin hiç görüşmedik, bu ilk görüşme hediyemdir, diyerek elindeki paketi uzattı Bibolet.

Madin verileni aldı. Biraz ağırcaydı. Damadının yüzüne baktı, iyi çocuk, nurlu da bir yüzü var, mert olduğu belli,' örf-adet de biliyor, baksana eve girmeden önce görüşme hediyesini de verdi. Tabii, Madin'in öyle olur-olmaz bir damadı olmayacağını kim bilmezdi ki, bırak müdürü, bakan bile olurdu o.

Zehan çabucak gelerek, dünyanın gürültüsüyle kadınları içeri aldı. Madin de damadıyla içeri girerek oturdular. Madin kendisine verilen hediye ile pek ilgilenmeyerek şifonyerin üstüne bıraktı. Öyle görünse de hediyeye pek memnun olmuştu. Misafir çevresine bakınıp duruyordu. Duvardaki resimlere bakarken Sayhat'ın resmini gördü ve çoktan beri görmemiş gibi iyice süzdü. Birbirlerine bakarak bir süre oturduktan sonra Madin söze başladı.

— Bu kadar işin-gücün arasında iyi gelebildiniz, memnun oldum. İnsan akrabalarıyla sık sık görüşmeli.

— Ben böyle alelacele gelmek istemiyordum, ama kızınız gidelim diye tutturunca... Fabrikanın işleri de karışıktı, üç aylık iş gününün sonuna yaklaştık, yarın pazar olduğu için geldik, değilse biraz zordu gelmemiz. Köye değin yolculuğumuz fena geçmedi, lâkin köy içi yolunuz çok kötü, bakımsız, sanki köyde hiç insan yaşamıyormuş gibi geliyor insana.

Madin artık son sözleri işitmiyordu. İçinden «o kızınız dediğin de aynı annesi gibidir. Bir sataşmaya görsün dediğini yaptırmadan peşini bırakmaz. Beninseşim olacak o güzel, bana onun gibi nicelerini yaptırmıyor ki» diye düşündü.

Damadın «fabrikanın işleri de karışıktı» dediğini hatırlayarak Madin tekrar söze başladı.

— Tabiiki öyledir, fabrika kolhoz değil ki, onun işleri de çoktur. Orada plan dahilinde yürütülür işler. Saatle iş yapılır. Bizimkisi ne olacak, nasıl yaparsak oluyor. Fabrika öyle değildir, orada işçiler vardiyeler halinde gece gündüz durmadan yaz kış çalışırlar. Biz ise kış boyunca oturup hikayeler anlatır, tütün içeriz, biraz parası olanlar da Loto oynarlar... Sen bu kadar görevin içinden çıkıp iyi gelebildin. Bütün fabrikanın sorumluluğunun sende olması kolay iş değil tabii.

— O yalnız benim sorumluluğumda değil ama...

«Bu adam demek istediğimi anlamıyor, Allah etmesin, anlayışı kıt biriyse vay başımıza gelenlere. Keşke durumu önce kızımla görüşseydim» diye düşündü Madin.

— Onu ben de anlıyorum, yalnız işçi işçidir, onun işi başkadır. Yedi saati doldurdu mu çeker gider evine. Fakat bütün sorumluluk yüöneticidedir. Her şey ondan sorulur. Köylülerimiz arasında birçoklarının, yöneticilerin işinin daha hafif olduğunu söylediklerini işitiyorum da asla kabul etmiyorum. İşin tuhaf tarafı bunu söyleyenler arasında küçücük evini bile idare etmekten aciz olanlar bile var, binlerce kişiyi yönetebileceklerini iddia ederler. Ben de onlara her iki ayaklıyı müdür yapsalardı dünya çok garip olurdu, öyle büyük adam olabilmek için iyi kafan, tahsilin olmamalı. Yoksa Volga'ya binip bir o yana bir bu yana tozutmakla yönetici olunmaz, diyorum.

— Tabi... öyledir, doğrudur söylediklerin.

— Sen anlıyor ve doğrudur diyorsun ama öyle adamlar vardır ki, defalarca anlatsan anlamazlar. İnsanın anlayışının kıt olması çok kötüdür. Bereket versin bizim sülalede pek öylesi yok. İşte senin eşin olan biricik kızımızın durumunu biliyorsun. Köy okulunda iken en iyi öğrencilerindendi...

— Şimdi de iyi okuyor, iki yılda enstitüyü bitirecek, dedi damat.

Damat'la kayınpeder sohbeti ilerletmeye başladılar.

— Tabi ben de onu söylemiyor muyum? Sen hiç anlamaz olurmusun, koca fabrikanın müdürüsün.

— Brigadiriyim.

«Tam bulduk belamızı, ne kadar da anlayışı kıt adama çattık» diye düşündü Madin. Kaybedecek zamanı da yoktu, hemen koyunu kesmeye gitmesi gerekiyordu.

— Herkes akrabasının iyi bir mesleği olmasını ister. Biz de senin müdür olmanı istiyoruz.

— Öyle mi? diyerek gülümsedi damat.

— Bizim de bir isteğimiz oluversin canım. Bir akşamlık müdür olsan ne olur. Bugün brigadirsen, yarın müdürsün, dünyanın gidişatı böyle.

— Öyle ama... Damat meseleyi anlamaya başlamıştı.

Tamam canım, olmayacak bir şey yok bunda. Akşama birçok arkadaşım gelecek buraya, ne konuşacak onlar,

kendileriyle, köyle ilgili haberleri anlatıp oturacak değiller ya, sen fabrikadan sözedersen memnun olurlar. Fabrikanın işlerini en iyi kim bilebilir, tabiiki müdürü...

— Demek ki müdür olsam daha iyi, öyle mi?..

— Senin müdür olduğunu onlar çoktandır biliyorlar zaten, artık bu meseleyi kapatalım.

— Anladım anladım...

«Hay Allah razı olsun, anlayabildiysen ne iyi» dedi içinden Madin.

— Öyleyse sen otur, benim biraz işim var, diyerek evden çıktı. İşi de kesilmek üzere kendisini bekleyen koyundu.

Beğothablelilerin çok iyi adetleri vardır. Hepsini burada sayacak olursak sözümüz çok uzar. Ama bir tanesini söyleyelim; Bir misafirin geldiğinde, ağırlamak için kime haber göndersen hemen kabul eder, hiç bekletmezler seni. Ev işlerini çabucak bitirip, en iyi elbiselerini giyerek icabet ederler davetine. Koyunun kızartıldığı ve kap-kacak seslerin mutfakta çoğaldığı sırada hemen damlayıverirler. Ayrıca sanki sözleşmişler gibi birbirinin peşisıra gelirler.

— Misafir, hoş geldin.

— Teşekkür ederim, buyurun.

Herbiri ellerini sımsıkı sıkıp «senmisin yüzünü görmeden adından usandığımız» dercesine misafirin yüzüne bakıp yerlerine otururlar.

— Misafir, hoşgeldin.

— Teşekkür ederim, buyrun... Oturun, ben ayakta dursam da olur.

— Misafir ayakta olurmu hiç!...

— Zararı yok, bir şey olmaz.

— Vallahi olmaz, ayakta bırakamayız. Otur, otur...

— Peki öyleyse, oturayım şöyle...

Hep birlikte otururlar. Söze başlamaya fırsat kalmadan tekrar bir grup gelir.

— Selamünaleyküm...

Madin'in mahalledeki bütün arkadaşları toplandı. Yaşça elliyi geçenler de geçmeyenler de vardı. Saçında akları çoğalanlar da, saçının yarısının ne olduğu unutulanları da vardı aralarında. Hepsi elleri nasırlaşmış, işçilerdi. Şehirden gelmiş büyük adamın yanında olduklarından sakınarak konuşuyorlardı. Gerçi konuşmaya da zaman kalmadan kaşla göz arasında Zehan sofrayı hazırlamıştı. Gelen kadın misafir de çağrılıp erkeklerle tanıştırıldı. Topluluğun içinde onun kadar hoş kadın görmediğini söyleyenler de vardı. O Yishak'tı. Güzel şakalar yaparak kadına takılmaya başladı. Daha birşey yemeden bu kadar konuşan, yemekten sonra kimbilir daha ne kadar konuşacaktı, oturanlar düşünmeye başladılar. Bütün gelenler sofraya oturdu... Damat ağırlamaya başladılar.

Eskilerden kalma bir atalarsözü vardır; Damat eşek gibidir, ne yüklersen götürür, derler ama... O eskidendi, şimdi kimse istediğin kadar yükleyebilirsin... Zaten Begothableliler eski adetlere o kadar da düşkün değildiler. Şimdiki dünyada birbirini severek yaşamak gerek. Biri eşşek, öteki onun sırtında... olacak şey mi artık?..

Sofra hazır olunca Thamade Beçkhan ayağa kalkarak huahoya başladı:

— Bu akşam Madin'lerin mutlu akşamıdır. Kızı, görümcesi ve damatları geldiler. Bu gelen değerli konuklarımız Madin ile Zehan'ı sevindirdikleri gibi bizi de sevindirdiler. Allahın onları sevinç içinde, mutlulukla, birlikte yaşatmasını, bu güzel bahar günlerindeki ahenkli ilk gelişleri gibi daha nice bahar günlerinde aynı güzellik ve mutlulukla gelmelerini, birlikte yaşadıkları insanlar tarafından sevilerek, sayılarak, yaptıkları işler övülerek mutluca yaşamalarını temenni ederim...

Böyle huaho'dan sonra kadeh kaldırmamak mümkünmü!... Yemeğe başladılar. Diğerleri de Beçhan kadar olmasa da ondan örnek alarak güzel huaho'lar yaptılar. Pencereden temiz bahar rüzgârı geliyordu, iyi bir akşamdı, topluluk neşeliydi. Yishak da misafir kadını köyden hiç göndermeyeceğini söylüyordu. Yeme-içme iyidir ama bunun da bir sınırı vardır. Beğothableliler de bunu iyi bilirler. Herkes tahammül edebileceği kadar içer, bolca konuşur, tütünün dumanını savurur, köy haberlerini anlatarak oturur-

du böyle zamanlarda. Misafir olursa ona da işini anlattırırlardı.

—Eee... misafir, senin maiyetindeki fabrika ne iş yapıyor anlatsana, dedi Pşımaf, Misafir gülümsedi, işlerini anlatmaya başladı.

— Bizim fabrika torna tezgâhları yapar. Bunlar halk cumhuriyetlerine satılır. Kollektivizmin şimdi en büyük uğraşısı emeğin verimini arttırmaktır.

Misafir Adığece bir kelime söylediğinde yanında da teknik bir terim kullanıyordu. Beğothableliler ağızları açık onu dinliyorlardı. Bu kadar büyük bir adamın bilgisinin nereye vardığını düşünüyorlar, ama akıl erdiremiyorlardı. Misafir de ateşli ateşli anlatıyordu. Biraz sonra yorulmaya başladı. Topluluk ta artık yeterince dikkatli dinleyemez olmuştu. Nihayet Beçkhan elini kadehine uzattı. Misafir ne yapayım der gibi topluluğa baktı ve konuştu:

— Vallahi ben de bu müdürlükten usandım.
— Ne demek istediğini anlayamadık...

Buna herkes hayret etmişti. «Böyle iyi meslekten usanılır mı hiç... Şaka ediyor olmalısın», diyerek bakıştılar. Ama Madin'in komşuları Yishak ile Pşımaf birbirlerine bakıp gülümsediler ve bunu Madin'e de belli ettiler. Madin korktu. «Yarabbi ,ne anlayışsız çocuk, iki saatliğine müdürlük yapamadı, millete rezil etti beni»

— Biybolet hiçbir şey olmamış gibi topluluğa bakarak sordu:

— Bu seferki büyük fırtınanın size de zararı dokunmuştur...

— Dokunmaz olur mu hiç, diyerek söze başladı Pşımaf, bize zararı dokunduğu kadar kimseye dokunmamıştır belki de... Tarlalarımızda tahıl bırakmadı... Allah kahretsin.

— Neyse ki devlet yardım etti, tohumluğu da gübreyi de verdi.

— Makineleri de...

— Hayvan işleri nasıl?

— Onları da kurtardık Allahın izniyle... Bahar otuna dudakları bir değsin, daha ölmezler...

— Vallahi yollarımız çok kötü, dedi Hasan, Sen büyüklerimizle görüşüyorsun. Bir şehirde oturup beraber çalışıp da görüşmemek olurmu... Bu hususu onlara anlatsana...

Muhabbeti iyice ilerlettiklerinde Biybolet'in müdür olmadığını da unutuvermişlerdi. Beğothableliler. Kendi dertleri konuşulmağa başlandığında herşeyi unutuverirlerdi. Biybolet'in doğduğu köy de sanki Adığe köyü değilmiydi, ailesi de çiftçi ailesiydi, köyden çıkalı ancak on sene olmuştu... Ciddi ciddi konuşuyorlar, konuşuyorlardı.

Gece güzel güzel geçerken damat ağırlama törenin Thamate'si ayağa kalkarak şunları söyledi:

— Değerli arkadaşlar, bu akşam güzelce oturduk. Misafirlerimizin gelerek böyle bir topluluğa vezile oldukları için kendilerine teşekkür ederiz. Gerçek insan akrabalarını sevmeli, ziyaretlerine gitmelidir. Evsahibimiz Madin'in her zaman böyle mutlu günlerinin olmasını ve bu mutlu günlerinde bizi de davet etmesini, sağlık için yaşamasını diliyorum. Misafirlerimizin istirahate ihtiyaçları vardır, bizim de evlerimize gitme zamanımız gelmiştir. Fakat görüşmemizi bu kadarla da bitiremeyiz. Yarın sabah yine burada toplanmamızı ben uygun görüyorum, siz ne dersiniz?

— Vallahi uygundur.
— Vallahi iyi olur.

Thamatenin sözünde uyuşarak dağıldılar.

Damat ağırlama iyi geçmişti, Madin gelenlerden memnun kalmıştı, hepsi ellerinden geleni yapmıştı ama yine de olmamıştı. Topluluk dağılıp kendi kendilerine kalınca Madin kimseye birşey demeden odasına çekildi. Yatağını hazırlanmamış görüp Zehan'ın keyifli sesini öbür odadan işitince neredeyse kızıp bağıracaktı ama misafir olduğunu hatırlayarak ses çıkarmadı. Hiç adeti olmadığı halde yatağını kendisi serdi, soyunup ışığı söndürmeden yattı.

Zehan elinde bir paketle girdi. Ve bağırdı:

— Hey Madin, bir baksana damadın getirdiğine...

Madin önemsemeden yatağın içinde döndü.

— Aaa.... yattın mı hemen? Bu saatte yatılırmı...
— Sabaha kadar oturtacakmısın be kadın?

Kocasının bir şeye üzüldüğünü anlamıştı Zehan.

— Ne oldu şimdi sana?
— Hayır, söyle, böyle damadın var da daha ne istiyorsun?

— Damat... Allah iyliğini versin, iki saatliğine müdürlük yapamadı, mahcup etti beni. Şimdi herkes beni konuşuyordur. Ne zorluk görmüştü bir akşamlık müdürlükten? Ben şimdi insanların içine nasıl gireceğim?

— Bilmiyorum, Zehan yatağın ucuna oturdu. Bir müddet düşündü. Ama bir çare bulamadı, sonra;

— Mühim değil, hele sen damadının getirdiği kostümü bir giy de göreyim...

— Ne kostümü şimdi..
— Görüş hediyesi, Madin, görüş hediyesi!... Bir giy de göreyim.

Zehan peşini bırakırmı hiç, yatan adamı kaldırıp kostümü giydirdi. Şifonyerin üzerindeki büyük aynanın karşısına geçtiler.

— Tam sana göre. Şöyle bir dolaş da göreyim allahaşkına.

Adamı odanın içerisinde dolaştırdı, Zehan böylesine güzel bir kostüm görmediğini söyleyerek kostümü överken adam ikide bir kendi kendine söyleniyordu:

— Mahcup etti beni, vallahi çok anlayışsız çocukmuş...

Zehan'a getirilen görüş hediyesi de fena değildi. Topukları iğne gibi ince ve yüksek bir ayakkabıydı. Zehan pabucunu giyerek odanın içinde gezinmeye başladı. Ama yirmi senedir yüksek topuklu giymediğinden Madin tutmasa neredeyse yere uzanıyordu. Madin'in kostümü, Zehan'ın da ayakkabısı yok değildi ama yeni akrabaların güzel bir şeyler getirmesi sevindiriyordu insanı, ayrıca ele güne karşı da bir hayli önemliydi bu. Damadın anlayışsızlığı Madin'i biraz gücendirmişti ama hediyesine de çok memnun olmuştu.

— Mahcup etti beni... ikide bir söyleniyordu Madin.

Zehan ise duymamazlıktan geliyor, durmadan damadını övüyordu.

— A Madin, Sayhat'ımıza Allah iyi günler gösterecek, diyordu.

— Ne kadar iyi çocuk damadımız olan adam, A Madin kendi doğurduklarımız bile bizimle onun gibi konuşmuyor. «Sayhat da ismini söyleyerek çağırıyor seni, ben de isminle çağıracağım Zehan» dedi bana. Hem de ismimi o kadar güzel, kendi takmış gibi söyleyenine hiç raslamadım.» Zehan, bizimle beraber gel, bir ay dinlenirsin. Zaten sen ömründe hiç dinlenmemişsindir, gece gündüz, ev işleriyle uğraşıyorsun, zaten ev işlerini ömrünce bitiremezsin.» «dinlenmen lâzım» diyen olmadı bana. İlk kez o söyledi. Sen bile söylemedin.

— Ne dinlenmesi o?

— Ben de onu söylemiyormuyum? Ömrümde «bugünlük olsun biraz dinlen Zehan» diye damadımdan başkası söylemedi. Gece gündüz çalışıyorum da kimsenin aklına «olmaz Zehan, böyle çalışmak olmaz» diye söylemek gelmedi. Damadım beni düşündü, işte insan dediğin böyle olur...

«Çattık belaya, bir de dinlenme çıkardı şimdi başımıza» içinden söylendi Madin,

— Köyde oturup da karısına istirahat veren kim? İstirahat sözü varsa da çiftçi aileleri bunu ömürlerinde duymazlar. Yahu ben de istirahatin ne olduğunu bilmeden 55 yaşıma geldim. Kışın evimize çekilince istirahatte değil miyiz?

Madin'in hayret etmesine Zehan aldırmadı. Damadının iyiliklerini durmadan sayıp duruyordu. Madin karısının sözünü kesmeden bütün söyleyeceklerini dinlemeye karar verdi.

— Damadımız dedi ki, anasını (kızımızın kayınvalidesini) şehre getirince bir haftadan fazla kalamıyormuş. «O ihtiyardır, 70 yaşında sinemaya, tiyatroya gitmez, bunun için usanır. Zehan sen daha gençsin. sinemaya da ti-

yatroya da gidersin. O zaman şehirde usanmak nedir bilmezsin.»

«Al başına belayı, şimdiye kadar sinemanın, tiyatronun ne olduğunu bilmeyen kadına neler öğretmiş» diye içinden geçirdi Madin, «Tiyatroya gitmek için kılık-kıyafetin iyi olması lâzım, işte şimdi Zehan'dan çekeceğim var. Zannederim bu yaştan sonra karı peşinde de dolaşacaksın Madin. «Nereden de çıktın ey başbelası» diye buna derler işte.»

— Sayhat'a mesleğiyle ilgili iş buluverdim dedi damadımız. İşte böyle Madin, damat açıkgöz olursa iş de bulur. Oysa şehirde diploması olup da iş bulamayan yok mu? Bizimki buldu. Benim içime doğmuştu; Sayhat şehre gideceğim dediğinde, işinin rasgeleceği. Onun için «Git kızım, Allah nasibini iyi etsin» demiştim.

«Vallahi şimdi yalan söyledin işte» dedi Madin içinden. «Kıyameti kopardığını iyi hatırlıyorum. Sen değil miydin şehre göndermeyelim diye bana sıkı sıkıya tembihte bulunan. Doğrusunu istersen sen de ben de istemedik Sayhat'ın köyden çıkmasını. Ama o bizi dinlemedi. Hoş, fena da olmadı.»

Madin uyudu. Zehan'ın sesiyle uyandığında daha yenice uyumuş gibiydi.

— İyi insan görünüşünden belli olur. Damadımızın terbiyesini, akıllılığını akşam gelenler de beğendiler. Onun için sabah tekrar gelmeye karar verdiler. «Sofran hazır olduktan sonra onlar her zaman toplanırlar, onun için kasılma boşuna» dedi Madin içinden. «Vay anasına, bu güzel damadımızın bu gece bana yaptığına bak. Şimdi Yishak tayfası gülüyordur bana.» Uyku üzüntüyü bastırdı ve tekrar daldı.

Madin çiftçi değilmi ya, erken kalkmak adetiydi. Gece geç yatmasına rağmen sabah erkenden kalktı. Sesini çıkarmadan, misafiri uyandırmayayım diyerek parmak uçlarına basarak dışarı çıktı. Hava açık, gökyüzü masmavi idi. Bugün hava iyi olacak, diye söylendi. Madin ineği ahırdan çıkardığında damadının köyün içinden geçen taş yolda durduğunu gördü. Şaşırdı ve yanına yaklaştı.

— Çok erken kalktın, uyumalıydın, dedi.

— Uyanmıştım, kalktım, dedi Damat gülümseyerek. Brigadiriniz yokmu?

— Var elbet. Mıhamadkho Batmız Brigadirimiz. Çok iyi çocuktur...

— İçinizde hiç bu yoldan yürüyen yokmu?

— Olmaz olurmu, herkes yürüyor. Nesi var yolun? Diğerlerinden ne farkı var... Tabiiki şehir yolları gibi değildir, köy yoludur o. Kış daha yeni çıktı. Hele bir yaz gelsin, tozlar içinde güzel bir yol olur.

«Tabiiki yol pek iyi değil, Brigadirin de halkın da vakti olmadı işte, ekim işleri daha yeni bitti. Yol da iş mi... Kötü rüzgâr ekin bırakmamıştı. Son bahardaki kayıplarımızı ilkbaharda tamamlamaya çalıştık. Mısırı da her seneki kadar ektik. Şehirden gelenin de ilk göreceği yoldur. O makinesi sallantı yapmadan köyden gitmeyi düşünür. Hepsinden daha iyiydi dün akşam dilini tutabilseydi...»

İki erkek konuşarak geziniyorlardı yolda. Zehan pencereden bakıp el kol hareketleri yaparak samimi konuşmalarını görünce memnun oldu. Zehanın çok iyi bir damadı vardı, çok memnundu, aceleyle sabah kahvaltısını hazırlamaya koyuldu.

Beğothableliler verdikleri sözü daima tutarlar. Sabahleyin toplanacağız demişlerse, erkenden kalkıp en iyi elbiselerini de giyerek öksürüp aksırarak yola çıkmaya başlarlar. Dün akşamki durumu düşünerek bugün de ondan aşağı kalınmayacağını umarak dün akşam bulunmayan arkadaşlarını da yanlarına alıp Madin'in evine doğru gelmeye başladılar. Beçkhan birkaç kişiyle birlikte köşeyi dönüp «Psımaf'la Yishak hala uyumuyorlardır inşaallah» derken onlar da ağızlıklarından tütünü savurarak evlerinden çıktılar.

Her iki taraftan gelen erkek kalabalığı Madin'in eve doğru gelmeye başladı. Güneş de doğmuştu, çiğ taneçikleri otların üzerinde parıldıyordu. Kalabalık Madin'in kapısının önündeki kazma-kürek yığınını görünce ne olduğunu bilmeden durakladı. Bu kadar kazma nereden geldi? Bunlar Madininse ne yapıyor bu kadarını? Madin'in değilse kim getirdi bunları? Kalabalıktan biri konuştu.

— Evimizde kazma yok, Madin'e söyleyim de bu kadar kazmadan birini versin. Vermez mi?

— Verir, niçin vermesin? dedi topluluk, yalnız otura-

cağımız kadar oturup misafirleri yolcu ettikten sonra söylersin, şimdi yakışık almaz...

Madin ile damadı topluluğu karşıladılar.

— İyi sabahlar, buyurun, bakıyorum iyi toplanmışsınız, dedi Madin.

— Teşekkür ederiz Madin, biz de buyurmak için geldik, akşamki sözümüzü tutmazsak ayıp olur dedik. Hayrola, nedir bu kazmalar-kürekler?

— Onu damada sorun. Daha gün doğmadan peşime düştü, zorla buldurdu...

— Öyleyse Biybolet bize maksadını söylesin, dedi Beçkhan, Ben Biybolet'in yanlış bir şey düşüneceğini sanmıyorum.

— Doğru söyledin Beçhan, dedi Biybolet, hiç de yanlış bir şey düşünmedim. Bakın şu köyümüzün biricik yoluna. Ne görüyorsunuz? Kötü değil mi? Bugün de pazar. Bu kadar adam bir araya gelmişken bir başladıkmı hemen düzeltiriz. Yoksa, Beğothable'nin yolu gibi yol yok memlekette, gerçekten de çok kötü. Biz çalışmaya başlarsak başkaları da bizi seyredip durmazlar herhalde...

— Vallahi doğrudur, dedi Beçkhan başını kaşıyarak, çoktandır söylüyordum ben ama kimselere dinletemiyordum.

«Vallahi böyle bir şey söylediğini duymadık», dedi Madin, «Ama şimdi görürüz..»

Yishak uzanarak bir kazma aldı.

Pşımaf da uzandı...

Madin de...

Kazmaları paylaşıp Beğothable köyünün erkekleri köylerinin yolunu tamire başladılar. Biybolet en öndeydi. Brigadirleri oydu.

Madin damadının çalışmasına, insanlara söz dinletmesine bakarak sevindi. «İyi bir işçi o,» dedi Madin, «Ben de illa müdürdür diye tutturdum. Brigadir de olsa kendini aratacak bir kimse. Hoş bugün Brigadirse yarın müdür değilmiydi... Zaten mühim olan mevki değil, insanlara söz dinletebilmek, kendini saydırabilmek, sevdirebilmek... Ben de neden müdürdür diye tutturdum ki...»

Topluluk gittikçe çoğalarak çalışıyordu. Madin'in evinden hoş kokular gelmeye başladı. Herhalde Zehan tatlı, lezzetli yemeklerle, mükellef bir kahvaltı hazırlıyordu.

HİKÂYE

İki psetlıhu (*)

Çerkesçesi : Koşbay Dşımaf
Türkçesi : Kheseykho E.

Denef'in sayılamayacak kadar çok Psetlıhu'u vardı. Hayret doğrusu, köyde güzel bir kız yetişince (sen söyle artık nereden de biliyorlar) hiç adı-sanı duyulmayan köylerden delikanlılar koşaradım geliverirler. Her ağzını açan Denef'e iltifat yağdırmaya başlar. Kızcağızın başı döner. İçlerinden hangisini seçeceğini bilemez, şaşırır kalır. Ya hiç olmayacak birini seçer, ya da ortada kalakalırdı.

Denef'in de böyle bir durumla karşılaşabileceğini aklından geçirenler pek çoktu. Bir gurup delikanlı oturup Denef'le ilgili konuşurlarken bir dinlesen, sanki Denef'in yanında psetlıhu yapanlar onlar değil dersin. Fakat o, oldukça düzgün fiziğiyle, ayna gibi parlayan yüzüyle yola çıkınca tüm delikanlılar içlerindeki duyguları, düşünceleri bir türlü yenemezlerdi. Çalıştığı hastahaneye varıncaya dek ancak bakışlarıyla takip ederlerdi. Denef de bunun farkında olduğundan hiç istifini bozmaz, başını daima dik tutarak, hiç de acele etmeden aheste aheste yürür giderdi.

Delikanlıların bunca tasası, çabası boşunaydı aslında. Denef akıllı kızdı. Ağzın laf etmeye pek yatkın olmasa bile önemi yoktu, Denef gece boyunca hiç sıkmazdı konuklarını, bazende düşündürücü bir kaç laf ederdi. Ne kadar da üstüne varsalar, delikanlılardan herhangi birine daha yakın ilgi duyduğunu, umutlandırdığını kimse söyleyemezdi doğrusu. Ama bizim delikanlıların kendilerine göre bir umutları vardı elbet. Ya denef? Denef de içlerinden birini bellemeliydi değil mi? Bir gece değil, üç gece değil tam üç yıldır delikanlılar evine gelip giderler.

Kız kararını verdi: Tanımadığın biriyle evlenmekten yeğdir tanıdığın birini seçmek. İyi ama kim acaba bu şanslı

delikanlı? O iş tamam canım, olsa olsa Barış veya Çemaldir. Hangisi üstün gelirse o olur. Peki Denef hangisiyle evlenmeli acaba Enine boyuna incelemeden, kim önce teklif ederse onunla evlenirim diyenlerden mi dersin Denef? Yok o kadarını da yapmaz. Doğrusu Çemal tümüyle fethatti kızın kalbini. Ama Denef Barış'ın da varlığını hissetmiyor değil. Durum böyle olunca gel çık işin içinden, birini seçsen diğeri kalıyor. Bu kez kalana acıyorsun.

İşin ilginç tarafı Denef'i bu denli güç duruma düşüren her iki delikanlının da yakın arkadaş olmaları. Enstitüyü üçü birlikte bitirdiler. Okuldan çıkınca eve dek Barış'la Çemal getirirlerdi onu. Fakat hiç evlenmekten filan sözetmediler bu arada. Şimdi okulu bitirip çalışmaya başlayınca iyice tutulmuşlardı kıza. Hayret doğrusu, işte nasıl tutuyorlar? İki köyün arasında mekik dokuyor adeta. Sanırım o siyah motosikletin pek yararı oluyor, çok da hızlı kullanıyor. Çalıştığı gibi gözden kayboluyor. Ayrıca motosikletin bakımı filan yok, ot vermezsin, su vermezsin. Kızın yanında ne kadar çok kalsa aracı hiç rahatsız etmeyecek Çemal'i.

Arkadaşlarını psetlihu'a götürmek istemiyor Çemal. Yapayalnız gelip bir saat kadar birşeyler konuşup hemen dönüyor işine.

Barış'ın Denef'in yanına gelişi daha değişik oluyor. Arkadaşlarıyla beraber pek de neşeli geliyorlar. Denef şakayı pek sever, gülümseyerek karşılar Barış ve arkadaşlarını.

— **Barış, arkadaşlarını da hep kendin gibi seçmişsin,** katılarak güler Denef.

— Ne o, Denef, bugün mü dünyaya geldin, hani derler ya, «tencere yuvarlanmış, kapağını...» gerisini söylemeye gerek yok, söylersem tamam biz birbirimize benziyoruz der tutturursun. Ben öyle olmasını hiç istemem. Eğer ben bana tıpa tıp benzeyen biriyle evleneceksem, ömür boyu hiç evlenmem daha iyi.

— **Doğrusunu istersen bu düşünceni hiç beğenmedim Barış, ben aynaya baktıkça seni anımsıyorum, gözlerimizi, saçlarımızı benzetiyorum birbirine ve seviniyorum tabi.**

— Hele bakın şunun dediğine, duyuyormusunuz? Gözlerimin senin gözlerine benzediğine inansam, çıkarır atarım o gözleri!...

Barıç'ın arkadaşları pek sevindiler bu espriye «vallahi bu Barıç gibi hazırcevap çocuk güç bulunur. Ne güzel sözler de buluyor hemen!» diyorlar. Denef pek aldırmıyor delikanlıların bu sözüne. Hemen yanıtlıyor sorularını.

En son akşam fazlaca oturmadılar. Söze şimdi başlarlar derken, hep beraber ayaklanıp gittiler. Denef odayı havalandırmak için pencereyi açınca, sokağın ortasına doğru yürüyen konuklarından, bazı konuşmalar duyuyordu.

— **Ne o Barıç, kendine ayakbağı yapmaya karar mı verdin? Bu benim gördüğüm kız, gidelim der demez hazır gibime geldi** dedi arkadaşı.

— Şimdi bir deneyeceğim. Tüm yeteneklerimi kullanacağım. Olumsuz tavır da alabilir. Önemli de değil. Eh... Fena kız da sayılmaz.

Sesler yavaş yavaş kayboldu. Duyduğu sözler Denef'i epey etkilemişti. Sinirlendi. Eve geldiklerinde, ters ters konuşup evden kovmayı planladı.

— **Demek şu Barıç denen delikanlı beni kandıracak ha? Beklersin biraz. Sen giderken biz geiyorduk o yollardan,** hem kendi kendine mırıldanıyor, hem de evi süpürüyordu Denef.

Süpürdüğü tozları dışarı atıp, eve döndü genç kız. Pencereleri kapatıp yatağını serdi, uzandı. Tavana doğru bakıp düşünüyor, Barıç gelince söyleyeceklerini planlıyordu. Barıç'ın kalbini kıracak ağır sözler arıyordu. Fakat bunun yanısıra başka şeyler aklına geliyordu. Sempatik haliyle Barıç karşısına dikiliyor, iyice düşünemiyordu Denef-Barıç'ın üzerinde bıraktığı olumlu izlenimleri bir türlü atamıyordu.

Kendi kendisiyle mücadele ediyor, onu hiç görmek istemiyordu. Fakat sanki evde ikisi yalnız kalmış gibi karşısında dikiliyor, uyutmuyor, üstelik düşündürmüyordu. Ayrıca Psetlıhu'ları arasında onun benzeri de hiç yoktu. Yiğitçe davranışları, sert, istiyor-istemiyormuş gibi tavırları; hep üstten konuşmaları olmasa, şöyle birazcık yakınlık duyduğunu Denef bir hissetmiş olsaydı, gösterirdi gününü Barıç'a. Bu gece arkadaşına söylediği sözleri kız olarak duymak büyük üzüntü doğrusu. O her gün yaptığı şakaların bir benzeri miydi acaba akşamki konuşmaları? Yapar da

doğrusu. Beraber oldukları sürece çoğu kez aynı oyunları oynardı. Hayret doğrusu, tüm kızlar Barış'ı beğenir, aralarında iyice kaptıranlar da olurdu. Denef bu konuda temkinli davranıyordu. Arkadaşlarından Barış'a karşı ilgi duyanlara, küçümseyerek şöyle derdi.

— Kafanız pek az çalışıyor sizin. Barış'ın diğerlerinden ayrıcalığı ne ki? Doğru, diğerlerinden farklı. Uzun boylu, yakışıklı, sempatik bir delikanlı. Fakat unutmayın ki bu tipler daha tehlikeli.

Böyle söylerken, Çemal aklına geliyordu Denef'in. Barış'la onun arkadaşlığına anlam veremiyordu bir türlü. Ağır başlı, oturmuş bir kişiliği var Çemal'in. Gereksiz yere lafetmez. Kimsenin kalbini kırdığı görülmedi bugüne dek. Sakin görünümlü, sürekli gülümseyen, yavaş yavaş, yere bakarak yürüyen, arada hiç beklenmeyen espriyle arkadaşları arasında sevilen biriydi Çemal.

En son gelişinde Barış'ın gevezeliği üzerinde idi yine. Arkadaşları da bazı iğneli laflar ediyorlar, insanı güç durumda bırakıyorlardı. Barış birden değişti. Arkadaşları da bir anlam veremediler. Şakayı espiriyi bir tarafa bırakarak oldukça ciddi bir tavırla kıza sordu.

— Denef, yeter diyorum, çocuk değiliz artık. Seninle evlenmeye karar verdim. Şehir iyi gelir sana. O kafanı büyük ölçüde yoran işinden de, çiğnediğin çamurlardan da kurtulursun. İyi olur sanırım, pek yorulmadan gider gelirsin işine. Sinemaya, tiyatroya da gideriz. Birbirimize saygı duyarak beraberce yaşamımızı sürdürürüz. Anlatılanlara göre Adem ile Havvanın Cennette böyle bizim gibi güzel yaşamış olacaklarını pek sanmıyorum. Ayrıca gözlerimizin de birbirine çok benzediğini söylemiştin...

— Ha!.. Şimdi anlayabildin birbirimize benzediğimizi öyle mi? içten gelerek güldü Denef ve ekledi : **Vallahi Barış, çok güzel bir gelecek vadettin bana, özenmeye başladım doğrusu.**

— Denef, şu şakayı bir bırak artık lütfen... Hele bir düşün kendini. Köyden bir delikanlıyla evlensen, bir gün kazara yemek hazır olmasa masayı yumruklamaya başlar, giyecekleri temiz değilse...

— Dur, dur, dur hele.. Ne o sen havayla mı yaşayacaksın? Yemek yemeyecek misin? Ya elbiseler?

— Sanıyorum, bugüne dek okudukların hiçbir şey vermemiş sana. Beni onlara nasıl benzetebilirsin? Her şey bir yana şu arkadaşlarıma bir baksana...

Denef göz ucuyla arkadaşlarını süzdü. Doğru, arkadaşlarının tümü civciv makinasından çıkmış gibi. Yüzleri benzemiyor sadece. Beyaz gömleklerine siyah kravat takılı. Kahverengi takım elbiseleri de pek yakışmış. Kız başını eğdi, düşünmeye başladı. Hafifçe de kızardı. Denef'in bu durumundan yararlanmak istermişcesine, Barış acele ederek sordu.

— Bugün hemen karar vermeyebilirsin Denef...

— Yok yok. Bugün de değil, yarın da... Ben sonra yazarım sana.

Barış arkadaşlarıyla birlikte şehre döndü.

Birkaç gün geçmeden beklediği mektup geldi. Günlerden Perşembeydi. **«Merhaba Barış!»** diye başlıyordu mektup. **«Verdiğin sözde duruyorsan gelecek Cumartesi günü gel. Kararımın ve bu ilk adımımın ikimiz içinde hayırlı olacağı inancındayım. Denef»**

Ne oluyor hemen? Ne kadar da acele etti. Onun küçücük kalbini hoplatırım biraz ben. Beni gözlerken zavallının gözleri erir, homurdanarak mektubu bir kez daha okudu ve cebine koydu. Cumartesiyi çok yakın buldu.

Arkadaşları gülerek, yarışırcasına içeri daldılar. Barış kalkar gibi yaptı, elini cebine atarak mektubu çıkardı, birine uzattı. İlk alan seslice okudu.

— Ya, ya arkadaş, anladığım kadarıyla o kız peşini bırakmayacak, dedi mektubu elinde tutan.

— Sanıyorum yanılıyorsunuz. O kız iyice tutkunsa neden doğru dürüst bir cümle yok mektupta? **«İlk adımın hayırlı olması..»**, geldi-gitti gibi entipüften şeyler yazmış. Gerçekten tutkunsa neden **«seni seviyorum, evlenmeye hazırım»** filan demiyor? dedi arkadaki.

— Hay zavallı arkadaşım, seni kaç kez elinden tutup götürdüm kızın yanına, bu kadar mı anlayabildin? Utanıyor

da ondan. Benimle evlen deyince yüzünün kızardığını, o anki tavrını görmedin mi sen?

— Eh, öyle olsun. Kız sana tutkun. Peki Sinemyis ne olacak? Onu daha çok beğendiğini söylememiş miydin?

— Sinemyis mi.. O kestirip attı. Buna olanak olmadığını söyledi. «Bir daha yanıma geldiğini görmeyeyim,» dedi.

—Şimdi Denef'le evleneceksin öyle mi?

— Peki ben ömrüm boyunca «yalnız adam» mı kalacağım? Evleneceğim elbette.

— Cumartesi günü mü gideceğiz?

— Çok safsın doğrusu. Onun dediği gün gidersem delikanlılığımdan kuşku duyarım. Kendileri de az çektirmiyorlar bize. İyiyse baksınlar, bir sonraki Cumartesi gideceğiz.

Denef'in belirttiği Cumartesi geçti. Sonraki Cumartesiye hazırlandı delikanlılar.

Akşam arkadaşlarını evde beklerken, bir telgraf geldi. Şöyle diyordu : **«Arkadaşım Barıç! Ben verdiğim sözü yerine getirdim. Evlendim. Her ne zaman gelsen en kıymetli konuğumuz olacaksın. Çemal.»**

— «Bak sen uslu uslu koyun gibi ortalıkta dolaşırken, önüme geçti yine. Eğer benim Denef gibi birisiyle evlenmişse kafamı kestiririm. Kendisi gibi birini bulmuştur mutlaka.» Divana uzanmış kendi kendine söyleniyordu. Telgraf kâğıdıyla oynarken arkadaşları iki arabayı evin önüne sürdüler. Barıç'ı kaparcasına arabaya aldılar. Tam hareket edecekleri sırada arkadaşlarına şöyle dedi.

— İsterseniz önce Çemal'e bir uğrayalım. Sonra Denef'e gideriz. O zamana dek hava da bir hayli kararır. Biliyorsunuz Çemal evlendi. Uğramazsak gücenir.

— Oldukça yerinde bir teklif, diyerek daha da neşeli yola düştüler.

Köye çok az kala, Barıç'ın bulunduğu araba durdu. Hemen arkasındaki de durdu. Bak artık sen, iş kötü: lastik patladı. Şoför yedek lastik de almamış yanına. Ne yapar-

sın? Tekeri çıkarıp yamadılar. Tekrar takıyoruz filan derken güneş battı. Tam akşam vakti... Biraz geride olsalardı dönerlerdi. Fakat köye de yaklaştılar iyice.

Dış kapıya yanaştıklarında Çemal sanki onları bekliyormuşcasına hemen karşıladı. Köy delikanlıları da koşup kollarına girip eve aldılar. Sofra bir hayli zengin. İçki şişeleri hemen fırlamaya hazır roketler gibi masanın üzerine dizilmişler. İçkiler kadehlere dolduruldu. Fakat kadehi kaldırmadan töre gereği Barıç Çemal'in annesine ve babasına gelinlerinin hayırlı olmasını dilemek için dışarı çıktı. İhtiyarları görüp odaya dönünce şöyle dedi Barıç:

— Evet sevgili dostum, gelinimizi görelim bakalım. Kimbilir gizlice ormanlar tanrısıyla evlenmişsindir sen.

— Göstermez olur muyum Barıç? Sana göstermesek kime göstereceğiz bunu? Fakat maalesef şu anda evde değil. Bizim akrabalara davetli. Hele birşeyler yiyelim, birlikte gideriz.

Gurup epey oturdu orada. Yediler, içtiler. Aradaki bir sessizlikten yararlanıp Barıç saate bakınca rengi attı birden. Gelini filan görmeyi unutup, hemen arkadaşlarıyla yola çıktılar.

Arabaları yarıştırarak Denef'in köyüne geldiler. Sokakta kalmayıp dış kapıyı sonuna dek açarak avluya arabalarla girdiler. Onları ilk kez Denef'in annesi karşıladı.

— Kimi arıyorsunuz çocuklar, dedi kadın. Geldiklerinden pek memnun değildi.

— Denef'i görmek istemiştik anne. Şu ortadaki odayı /akmasını söyleyiver.

— Nerelerde bulayım da söyleyim a yavrum ben onu? 3ugün tam bir hafta oluyor gelin gideli.

— Hıı?... Ne diyorsun anne? telaşla, heyecanla sordu 3arıç.

—Evet oğlum, Çemal diye okul arkadaşı bir delikanyla evlendi. Ben anlamıştım zaten, onun her gün motosıktle gelip gitmesinde birşeyler vardı. Siz kimlerdensiniz avrum?

'amçı

— Bunun ne anlamı var, olan oldu artık bir kez, diyerek söylendi içlerinden biri.

— Denef bir mektup bırakmıştı da yavrum onun için sordum. Kimbilir belki de size vermemi söylemişti.

Kadıncağız içeri girip, mektubu getirdi. Daha uzatmasına fırsat olmadan Barıç elinden kaptı. Şöyle diyordu Denef mektubunda : **«Umduğum gibi çıkmadın Barıç, gelmedin. Evimden ayrılacağım gün, bir ağabey gibi gelip milletin başında bulunmanı beklerdim. Hiç değilse bir kol saati filan ayırırlardı sana. Ama kimbilir ne engeller çıkmıştır? Önemli değil, böyle niceleri gelebilir her erkeğin başına. Arkadaşın Denef.»**

Barıç mektubu elinde iyice karıştırdı, aniden döndü. Hemen arabalarına atladılar. Girişlerinden daha hızlı çıktılar ve «gelin alayı» şehre doğru hızla yollandı.

(*) KOŞBAY Pşımaf'ın Kafkasya'da Krasnodar basımevinde 1966 yılında basılan «SETENAY» adlı hikaye kitabının 96. sayfasından çevrilmiştir.

PSETLIHU : Evlenmek amacıyla biriyle ilişki kuran kimse anlamında bir deyimdir.

başlık olmasa daha da iyiydi

aşıne hazret'den

İnsanların ilişkilerini düzenleyen eski töreler arasında bugün de yararlanılabilecekler olduğu gibi, tersine bugün zararlı olan ve unutulması, terkedilmesi gerekenler de var. Bunlarla zaman zaman karşılaştığımız olur köyümüzde. Böyle durumlarda kimileri kimi sorulara cevap bulamazlar : Örneğin; bu törelerden hangisi eskimiştir, çağdışı kalmıştır? Hangisi bugünkü yaşamda da yararlıdır? Hangisi kötü, hangisi iyidir? Hangisi Adığe halkının gerçekten doğal töresidir, hangisi sömürücülerin, hacı-hoca takımının uydurmasıdır? Etraflıca düşünülmezse, kolayca cevaplandırılabilecek basit sorular gibi görünür bütün bunlar, ama gerçeği neden saklayalım, bunları bugün bile hepimiz doğru cevaplayabiliyor değiliz.

Sözgelişi nikah bedeli de denilen şu Wase konusunu ele alalım. Eskiden, sosyalist devrimden önce, kadınların mal gibi alınıp satılabildiği dönemde bu nikah bedeli yada Wase yüzünden nice gencin yaşamı kararmıştı. Niceleri kavuşamamış hasret kalmıştı birbirlerine. Din sömürücüleri usulüne uydururlar «Nikah bedelinin tanrı buyruğu» olduğuna, karanlıktan kurtulamamış okur-yazar olmayan zavallıları inandırırlardı. Çünkü nikah bedeli meselesi kendilerinin çıkarına idi. Bir bakıma ekmek kapılarıydı. Kadını alçaltması, aşağılaması yüzünden devrimden sonra waseye lişkin töreler kaldırıldı, terk edildi. Böylece birbirini beğenip sevenler kavuşma evlenme özgürlüğüne kavuştu. Benim bunlardan artık sözetmem gerekmez ama son günlerde bu wase töresini yeniden getirmek isteyenler oluyor da o yüzden söz konusu ediyorum.

Pek yakınlarda köyümüzde geçen bir olayı anlatmak isterim.

Ben yirmi yıldır köyümüzde Adığe Dili ve Adığe Edebiyatı öğretmeni olarak çalışırım. İki komşum var; biri BAŞ'EKO Zawurhan. 50 yaşlarında. Traktör grubunda grupbaşı. Gücü yüreğine eş. Sözü özüne uygun. İki oğlu var.

Biri Nalçık'te üniversiteyi yeni bitirdi. Kolhoz'un mühendisi. Öteki Maykop'ta öğrenci.

İkinci komşum MELAHO Aslan. O da Zawurhanla yaşıt, arkadaş. Belki köyümüzün en güçlü-kuvvetlisi. Ama kolhozun hareket başkanı ömrü yollarda geçer. Onun için Zawurhan,

— Ne şanslı adam, güle-oynaya geçiyor ömrü der.

Yalan da değil hani. Aslan hep neşelidir. Aşamayacağı hiçbir engel de çıkmaz karşısına. Kırmızı yanaklı, çevresine neşe saçan, nerede, nasıl karşılaşsan dağarcığında seni sevindirecek, güldürecek birşeyler bulabilen, şen-çalışkan bir adam. Zawurhan da pek fena bilinmez buralarda, doğrusu işinin de ehli bir adam. Sözünden döndürmek kararından caydırmak olanaksızdır onu. Nuh dedi mi peygamber dedirtemezsin. Ama bu inadından değildir. Tersine çok sağlam, çok etraflı düşünüp sonra karar vermesindendir.

Bir akşam BAŞ'EKO'lerin bahçe kapısının önünde birkaç kişi oturuyorduk. Zawurhan'la Aslan bir tartışmaya tutuştular. Tartışma da wase meselesinden çıktı. Wasenin utanç verici bir alışkanlık olarak bir zamanlar var olduğunu, ama artık onu bugün yeniden geri getirmeye çalışanlara engel olunması, karşı konulması gerektiğini söyledi, Zawurhan. Zawurhan böylesi durumlarda hep konuşurken heyecanlanır, kızarırdı. Ogün de öyle oldu. MELAHO Aslan da ona bakıp gülümsedi. Bu Zawurhanı daha da hiddetlendirmiş olmalı.

— Ne oluyor Melaho, sırıtıp duruyorsun, kötü yada komik bir şey mi söyledim?

— Yoo pek komik değil. Ama ağlamamı gerektirecek bir yanını da görmedim... diye cevapladı ötekisi.

— Ne yani öyleyse, sen kızını evlendirince wase mi alacaksın?

Aslan'ın üç kızı vardı o yüzden kızlar konu oldu.

— Yahu neler de rahatsız edip uğraştırıyor seni, anlamıyorum Zawurhan, dedi Aslan. Nereden de takıldın şimdi bu wase meselesine!... Bence sorun değil wase, varmış yokmuş hiç ilgilendirmez beni. Senin o kötü adetler, kötü alışkanlıklar dediklerin var ya hiç zararlarını da görmedim

ın onların. Allah beni onları aşamayacak duruma getirme-
ı. İnsan vardır, koca ormanı geçer de ovadaki tek bir
aca çarpar. Sen de onlardan birisin Zawurhan...

**— Öyleyse sen bugüne kadar hiçbirşey öğrenmemiş-
ı, anlamamışsın, Aslan'ım. Wase gibi eskinin kötü kalıntı-
ının zararları pek çok. Bunu bugüne değin kavrayama-
rsan boşuna yaşadın sen...**

Böyle sert sert konuştular. Ama Zawurhan'la Aslan
birlerine ne söyleseler de kırılmazlar. Sık sık tartışırlar,
laşırlar ama görüşmezlerse ölürler birbirleri için. Aslan
lhoz işleri için uzaklara gidip gecikse, Zawurhan rahat-
: olur, yolunu gözler :

— Nerede kaldı bu pis herif gelme zamanı da geçti.

Aslan da her dönüşünde ona bir giysi getirir. Zawur-
n'ı o giysileriyle görmeli bir, nasıl da kasılır.

— **Aslan'ın hediyesi bu!...** diyerek

Böyle gelip geçiyordu günler. Derken ilginç bir olay ol-
köyümüzde. Kahramanları da bunlar, Zawurhan'la Aslan.

Sonbaharda, Zawurhan'ın Nalçık Üniversitesi'ni biti-
ı büyük oğlu bir Kaberdey kızıyla evlendi. Yalnız ailesini
ğil tüm köylüyü sevindirdi bu olay. Sıra Nıseyişij'e gelince
lan'ı mızıkacı için komşu köye gönderdiler. Bizim köyde
var mızıkacılar. Ama bu komşu köydeki mızıkacı çok iyi
ünlü bir mızıkacı, çağrıldığı her yere de kolay kolay git-
ız. Bu yüzden Aslan özellikle kendisi gitti.

Mızıkacı gelir gelmez töreni başlatırız derlerken
ş'ekoların bahçesinin önünde bir araba beliriverdi. Ku-
derisinden, gösterişli ve pahalı kalpaklarıyla yedi adam
li arabadan. Kalpakları sanki bir elden çıkmış gibiydi.
safir kimdir acaba, neyin nesidir demek olur mu, Zawur-
ı hemen karşıladı ve buyur etti. Konuşmalarından Ka-
rdey olduklarını anladı. Demekki kızlarının peşisıra gel-
şlerdi. Olur a kızlarının ardından gelmişlerse buyursun-
, otursunlar, dinlensinler, yeni yuvasını, gelin olduğu
eyi, yeni hısımlarını görsünler, tanısınlar.

Konukları salona aldı. Hemen sofra hazırlattı. Konuk-
birkaç kadeh de kaldırdılar, iyice yediler-içtiler. Sonra

geliş amaçlarını yavaş yavaş çıtlatmaya başladılar. En yaşlıları en kısa boyluları olup çevresini süzerek konuşuyordu. Sözlerini anlamak zor değildi; Gelin olan kızları için Wase almaya gelmişlerdi. Ama «Artık bugün kim wase veriyor ki?...» Zawurhan duyduklarına bir anlam veremiyor, utanıp sıkılıyor, söyleyecek söz bulamıyordu. Sonra öğrenmek istedi; acaba ne kadar vermesi gerekiyordu?

— **Sıradan bir kız değil bizim kızımız** dedi kısa boylu adam, **Bizim kızımız Boletko'ların kızıdır, soyludur, prensestir...**

— **Bin rubleden aşağı olmaz kesinlikle,** dedi uzun boylu, göbekli, bacak bacak üstüne atmış oturan dörtköşe adam.

— **Sus hele Bılal,** dedi kısa boylu Thamate, **Bin ruble dediğin nedir, şimdi Fekotl kızları için bile bin Ruble veriyorlar, olacak iş mi bu...**

«Pşı, Werk, Fekotl,... Bu küçük adam bu sözleri ta nerelerden de bulup çıkarıyor Allahaşkına...» hayret etti Zawurhan.

— **1500 den aşağı kabul edemeyiz vallaha,** düzeltti sözünü Bılal.

Zawurhan'ın işi vardı artık. Tasarruf sandığında 1500 Rublesi vardı. Oğlunun mutluluğu için 1500 Rublenin sözü bile olmazdı ama doğru bir davranış değildi bu. Sosyalist ideolojinin yıktığı bu eskinin çirkin törelerini kendisi yeniden nasıl başlatabilirdi?... Boncuk boncuk terlemeye başladı. Ötekiler ise ödün vermemek, daha azına razı olmamak için habire pazarlıklarını pekiştiriyorlardı. Oysa Zawurhan bir Ruble de olsa vermek niyetinde değildi.

— **Biraz önce prens kızı olduğunu söylediniz kızınızın,** diye başladı Zawurhan, **ama, biz prens soyundan gelmedik. Böyle olunca işi buraya vardırmadan başka bir prens ailesi bulmalıydınız...**

— **Çık waseyi canım,** küçük adamın Bılal dediği o dörtköşe adam, gözleri öne fırlamış, masayı yumruklayarak girdi söze, **Kaberdey'in en mağrur insanları geldi yanına... Sevinecek yerde şunun dediğine bak... Wolehi - billehi hemen hızımızı da alıp götürmezsem...**

Zawurhan papuç bırakır mı!

— Götürün tabi, kimbilir belki de bir prens çoçuğu bulunursunuz.

Bılal kabına sığmıyordu. Ama arkadaşları işlerini tatlılıkla halletme umuduyla onu biraz uyardılar, teskin etmeye çalıştılar. Damada da sorup onun görüşünü de almaya karar verdiler. Ama Zawurhanlar'ın oğlu «Babamın sözü benim de sözümdür» dedi.

Bir iş çıkaramayacaklarını anlayınca grup kalktı. Grup öylece dönüp gidebilirdi ama Bılal diretti, kızı da birlikte götürdüler. Sonradan öğrendiler ki o Bılal, gelinin ablasının kocasıymış. «Kendi evlenirken de çok wase ödemiş olmalı. Bunlarında wase ödemesi için o yüzden diretmiştir herhalde» diyenler de oldu.

Böylece Baş'ekolar'ın gelinini geri götürdüler. Köylü, dost, akraba, konu-komşu tümüyle halk üzgün kalakaldı. Böylesi bir olay köyümüzde şimdiye kadar ne görülmüş ne de duyulmuştu. Zawurhan da olup bitenlerden rencide olmuş, eve kapanmıştı. Çevre de bir hayli durulmuştu.

...Akşam karanlığı basmaya başladığında aşağı mahalleden bir mızıka sesi duyuldu. El çırpmalar, Pheiç sesleriyle güzelim mızıka inletiyordu köyü. Melaho Aslan evden kimselerin karşılamamasına şaşıyordu. «Ne oldu bu hayırlı işin sahipleri — söylendi içinden — Kırk dereden su getirerek mızıkacıyı binbir güçlükle ikna ettiğimi bilmiyorlarmı!... Nice görkemli düğünlere çağrılmıştı mızıkacı ama kolhozumuzun brigadiri'nin hayırlı işi olduğunu anlattım da...»

Eve girdiklerinde Zawurhan'ı üzgün buldular. Aslan anlamıştı birşeyler olmuştu kuşkusuz. Evsahibi konukları yerlerine buyur etti ve olup biteni anlattı. Arkadaşının davranışını destekleyecek yerde Aslan'ın sözleri bir gaipti :

— Zawurhan, wallaha pek makbul bir adam değilsin sen. Evine kadar getirilen gelinine sahip çıkmadın yahu, olacak şey mi bu! Senin aklın cesaretin yoksa köylüyü ağırsaydın... Hiç olmazsa... Yahu beni çağırsan da yerdi.

— **Sen ne yapacaktın ki? Wase mi verecektin?**

— O benim işim... Ne yapar yapar evimdeki gelini geri götürtmezdim. Sen hep adam yerine koymazsın beni ama, bak gör o gelini geri getirmeden dönmeyeceğim buraya. Sakın mızıkacıyı gönderme. Nıseyişij yapılacak kesinlikle!

Sabahın erken saatlerinde vardılar Nalçık'e. Burada Aslan'ın çok iyi arkadaşları vardı ama hiçbirine uğramadı. Voklaz lokantasının açılmasını beklediler, kahvaltılarını yaptılar. Köyümüzden geri götürülen gelinin nerede olduğunu öğrenmeleri gerekiyordu önce. Kızken bir okulda öğretmenlik yapıyordu gelin, bir akrabalarında kalıyordu. Doğru oraya gittiler. Evsahibi kadın damadi hemen tanıdı. Olup biteni de biliyordu, hatta kendisini de azarlamişlardı bu yüzden. Kimse tasvip etmiyordu olayı ama Bılal bu, yaklaşmanın, laf anlatmanın imkanı yoktu. Kadıncağız korkarak gelinlerinin şehrin kenar mahallelerinden birindeki bir eve götürüldüğünü söyledi. Adresini de verdi.

Evi kolayca buldular. Kapının önüne varır varmaz, gelin dışarı fırladı, pencereden gözetliyor olmalıydı. Kocasını yıllardır görmemiş gibi sevindi. Uçuyordu sevincinden. Uzun boylu ısrara gerek kalmadı hemen arabaya bindi Yola çıkarlarken evsahibi kadın;

— **Bılal gelip çatarsa ne diyeceğim ben...** diyordu.

Kentten çıkarlarken gençlere bir araba kiraladı Aslan ve;

— **Duraklamadan, ardınıza bakmadan gidin. Ben Şu Bılal denen adamı göreceğim bakalım kimin nesiymiş,** dedi.

Aslan gençleri gönderdi ve doğruca Bılal'ın köyüne gitti. Köy 30 Km. kadar uzaktaydı kentten, çabucak ulaştı.

Büyük bir köy bu. Derli-toplu gelişmiş bir köy. İki katlı büyük bir okulu var. Hemen yanında da kültür sitesi var. Kütüphaneden kitap alanlarla da karşılaştı.

Köyün ortasında köy yönetim kurulunun binası vardı. **«Şurada ne olup bitiyor acaba bir kulak misafiri olayım»**

diyerek daldı içeri Aslan. Birkaç kişi oturuyordu. Selam aleykum-aleykumselam, onları geçti ve «**Yönetim Kurulu Başkanı**» yazılı kapıyı açtı.

İnce uzun boylu bir delikanlı ayakta telefonla konuşuyordu.

— **Wase geleneği yeniden geri mi geldi? Allah allah.. Vallahi geri geldiyse de daha bize ulaşmadı... Ulaşmış olsaydı haberimiz olurdu, K'uaş arkadaşım. Öyle kötü gelenekler ta nerelerde kaldı. Kim allahaşkına daha bunlardan sözedenler...** Ahizeyi yerine koydu tanımadığı konuğu iyice süzdü.

— **Sekreteri arıyorsan şu odada.**

— **Yoo, sekreteri değil,** dedi Aslan. Şapkasını çıkarıp masaya koydu. Sanki bizim köydeki kolhoz odasına girmiş gibi rahatça oturdu ve ayak ayak üstüne attı.

— **Meaho Aslan benim. Adığey'den geliyorum,** diyerek konuşmaya başladı Aslan, sanki tüm ülkede tanınmış, ünlü biriymiş gibi...

— **Gelişimin nedenine gelince... Hani sen biraz önce** «Wase geleneği yeniden başladıysa da henüz bizim köye ulaşmadığı» **dedin ya, yanılıyorsun dostum, sizin köye de ulaştı. Dün ŞINAHO Bilal başkanlığında bir heyet bizim köye geldi. Wase alamayınca gelini alıp getirdiler. Fevkalade büyük bir ayıp yapıldı aslında, bu değerli adamlar kendi kendilerini rezil ettiler. O Bilal varya Bilal üstelik benim wunekoşım de... İyice bir haşlıyayım diyorum.**

— Neler söylüyorsun sen yahu, anlamıyorum bir türlü.. hayret etti başkan.

Söylediğine göre başkan böyle bir haber duymamıştı. Hoş wase isteyen tek tük kişiler de yok değildi burada, güçlükle zaptediyorlardı onları. Bilmezmisin birinin kızı çin wase alındı mı, «benim kızım ondan aşağı mı, neden wasesiz gitsin?» derler yarışmaya başlarlar... Demek Bilal geldi diyorsun ha... Bak sen şunun bulaştığı işlere, adam muharip gazi, Birinci Dünya Savaşı'nda cephedeydi. Ne garip şey... Neyse şimdi çağırtır pişman ederiz...

Ama Aslan'ın niyeti başkaydı. Bılal'ı ömründe bir daha wase almaya gitmeyecek hale getirecekti. «Yalnızca pişman etmek» neye yarardı. Onun içinde biryerlerden dostluk kurmalıydı. Wunekoş olma meselesini fena düşünmemişti. Ayrıca başkan da yardımcı olacaktı. Birde Birinci Dünya Savaşında cephede çarpışmış olsaydı... mesele kalmazdı. Çünkü Bılal'a göre Birinci Dünya Savaşı'nda cephede çarpışanlardan daha kahramanı yoktu dünyada.

Aslan, başkanla birlikte Bılal'ın evine gitti. Ev büyük mü büyük, tıpkı sahibi gibi, Yol üzerindeki evlerden bir hayli farklı, 50 kişi falan rahatça oturabilir salonunda. Avlusu desen öylesine, tavuk-hindi sürüyle. «Bılal tavuğu pek seviyor olmalı» diye geçirdi içinden. Gece uyumamıştır, hala yatmıyorsa bravo.

Fakat avluya girer-girmez, azman bir evsahibi, gücünü ne yapacağını bilmez gibi yaka-bağır açık kapıdan göründü. Başkanı hemen tanıdı, sevindi gülümsedi.

— **Hey Bılal, büyük bir konuk getirdim sana,** dedi başkan, Aslan'ı göstererek. — **Hiç wunekoş'ım yok der yakınır dururdun, meğer Adığey'in yarısı wunekoşınmış senin.**

— Wunekoşın mı dedin?

Bılal'ın sevinci daha da arttı. Hızla yaklaştı ve sarıldı. Aslan'la, birlikte eve girdiler. Konuklar yerlerine oturdular.

— **Sende Adığey'de imişsin, öyle mi** diye sordu başkan.

— Yok canım, Nalçik'teydim ben, dedi Bılal isteksizce. Ve konuğuna dönerek;

— Ne iyi ettin de geldin yahu.

— **Çoktandır istiyordum gelmeyi, diyerek** başladı söze Aslan, **Yüzünü görmeden adını duyarak meraklanıp dururdum da ne zamandır... O zamanlar daha Birinci Dünya Savaşında cephedeydik.**

— Cephe mi?... Ne mutlu bana yahu, Aslan'ın üzerine atıldı Bılal hem wunekoşım, hem cephede silah arkadaşım. Hanguaşe!... Masaya bakarak karısına seslendi,

sonra da duramadı dışarı fırladı. Çok geçmeden tavuk bağrışmaları duyuldu.

«Tam yakaladın şimdi» dercesine gülümsedi başkan. Bir saat bile geçmedi aradan hemen donattılar masayı. Bılal akrabalarını da çağırdı, bütün gün oturdular, akşam da oturdular. Bılal pek neşeliydi. Ama arasıra anlaşılmayan bir nedenle neşesi kaçıyordu.

— **Wolaha, dünkü olup bitenler pek iyi şeyler değildi,** gibisinden söyleniyor, ağzından kaçırıyordu. Fakat her defasında kendini toparlıyor, idare ediyordu vaziyeti.

— **Çok iyiyim, sevinçliyim, Wunekoşım, silah arkadaşım, değerli konuğum! Aslan, senin alayın olmasaydı, çoktan ağıtlarımız yakılır, unutulurduk bile... Değil mi?.**

Böyle başlar, Aslanın alayı olmasa neredeyse çözülüp perişan olacaklarını, o alaydan daha kahraman bir alayın, savaşçının yeryüzüne gelmediğini anlatır dururdu. Aslan da kendi köylerinden o savaşta bulunanların anlattıklarını, kurs için Novorosisk'e gettiğinde görüp duyduklarını, tüm bildiklerini katıştırıp, biraz da ekleyerek ballandıra ballandıra anlatırdı. İşler iyiydi. Bir tek yerde farkında olmadan bir gaf yaptı Aslan, Soyadının Melaho olduğunu ağzından kaçırıverdi. Bılal da dikkatle baktı : **«Peki yahu sen Şınaholar'dan olduğunu söylememişmiydin?».**

— Şıne (kuzu) değil mi canım büyüdüğünde Meli (koyun) olan da. — Açık vermiyordu Aslan — Atalarımız vaktiyle Kaberdey'de iken Şınaho (kuzuçobanı) idiler, Adığey'e göçtüklerinde Melaho (Koyun çobanı) oldular.

— **Olmayacak şey varmı** diyerek destekledıler oturanlar da.

Bılal'ın içinde beliren kuşkular böylece çözülmüş olmalı ki epeyce rahatladı.

Ve misafir geliş amacını evsahibine anlattı :

— **Bılal, gelişimin nedenini hele bir dinle, bir hayırlı işimiz var, kardeşim evleniyor. Köyümüze gelir bu hayırlı işimizde bulunursan sevinirim. Beni yalnız göndermeyeceğini umuyor ve bekliyorum.**

Evsahibi teklifi memnunlukla karşıladı. Çok da önem verdi bu işe. Telaşlandı, heyecanlandı, koşuşturdu. Gelin için hediyeler aldı ve Aslan'la arabaya binip çıktılar. Köye ulaştıklarında akşam olmuştu. Baş'ekoler'in evine geldiklerinde avluda ateşli bir düğün vardı. Arabadan inip avlu kapısına geldiklerinde, Bılal başına geleni anlamış olmalı, kendi kendine söylendi;

— **Yemin ederim ki, bu eve ben daha önce de bir adım atmıştım.**

Misafir'i başta Baş'eko Zawurhan olmak üzere adamlar karşıladılar, buyur ettiler. Sofra hazırlandı. hohu'ler söylendi. Düğüne katıldılar, oynadılar, oynadılar, Kafadengi bir adammış meğer Bılal, şakacı hoşsohbet bir adammış. Yaşlılar pek beğendiler. Çokları hayret etmişti; bu denli sosyal bir adam, iyi içebilen, oynayabilen bir adam nasıl oldu da kendine layık olmayan işlere burnunu sokmuştu?.

İğne atsan yere düşmezdi avluda, çok kalabalık, çok hareketli, görkemli bir düğün oldu Baş'ekoların düğünü.. Bılal daha içebileceğinin yarısını bile içmemişti ki;

— **Waseden hiç söz etmemiş olsaydık çok daha iyi olurdu** dedi.

Böylece Bılal ile Aslan hem wunekoş hem arkadaş oldular. Sonradan ne olur bilemem ama şimdillrde bir ay bile görüşmeden edemiyorlar.

Wasenin insanları birbirine daha çok yaklaştırdığını, dostluklarını arttırdığını söyleyenler yalan söylüyorlar, insanları yaklaştıran şeyler başka şeylerdir.

İşte böyle öykümüzün başı da sonu da. Köyümüz haberlerini soranlara birkaç aydır hep bunu anlatıyorum.

ASİMILASYON

şamil jane

1864 te anavatan Kafkasya'dan göçü ile birlikte Çerkes toplumu gittiği yerlerde değişik toplumlarla karşı karşıya kalmıştır. Çerkeslerin gittikleri yerlerde hayatlarını devam ettirebilmeleri için, içinde bulundukları çevreyle ilişkilerde bulunacakları açıktır. Yani, Anavatandan koparılıp dağıtılan çerkesler, yeni yerleşim bölgelerinde birtakım sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilere girmişlerdir. Göçle birlikte karşımıza çıkan en önemli olgu, «politik ve politik olmayan» etkenlerle asimile oluşumuz, yani yabancı toplumlar içinde eriyişimizdir. Asimilasyonu inceliyebilmek için, öncelikle ve kısaca tanımına yer vereceğiz.

İnsan, toplumsal bir varlıktır ve insanın yaşadığı toplum içerisinde birtakım bilgi ve hareketleri öğrenmesi bir sosyalleşme süreci içinde olur. «Sosyalleşme, insan yavrusunun toplumun bir üyesi haline gelmesidir, yani ailesinin, akraba ve komşuluk düzeyinin ve nihayet ulusunun bir parçası olduğunu öğrenmesidir. Büyümekte olan çocuk, etrafındakilerle etkileşim sonucu, onlarınkine benzer davranışlar geliştirecektir.» (1) Asimilasyona, sosyalleşmeyi açıklayarak başlıyoruz, çünkü sosyalleşme, toplumun bireylerini, toplumun genel davranışları ve kültürüne göre yetiştiren, güçlü fakat binasız bir okuldur. Sosyalleşme sürecinde bireyler topluma uymaya, onun kalıplarına karşı çıkmamaya alıştırılır. «İnsanın sosyalleşmesi çok karmaşık bir süreçtir. İnsan, etrafında bulunanların, hergün karşılaştığı sayısız olayların ve kişilerin, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik-kültürel koşulların, gelenek, töre ve konuların, fiziksel çevrenin ve sayılmakla bitmeyen daha pekçok etkenin etkisindedir.» (2) derken asimilasyona sosyal-psikoloji açısından bir yaklaşımda bulunduk.

(1) Sosyal Psikoloji.
(2) age.

Asimilasyon, kelime anlamıyla; benzeme, benzeşme ve türkçe kullanımıyla; özümleme'dir. Kısaca, «Asimilasyon, bir toplum veya bireyin, onu meydana getiren özelliklerinin giderek değişmesi işlemidir.» Tam asimilasyon veya tamamlanmış asimilasyondan sözedebilmek için ise toplumsal değerlerin tamamen yok olması gerekmektedir. Toplumun sadece dilinin veya adetlerinin asimilesi, tamamlanmış asimilasyon olarak alınmamalıdır.

Asimilasyonda konu değişimidir. Toplumlar veya ulusların dışarıdan bir baskı olmadan da değişebildiklerini görüyoruz. O halde, iki tür asimilasyondan bahsedilebilir :

Doğal Asimilasyon
Politik Asimilasyon

Doğal Asimilasyon, kültürel ve etnik birliği sağlayıcıdır ve uzun sürelidir. Burada asimilasyonun hızı ve şekli baskın gurup tarafından (Asimile eden) özel bir politikayla yönlendirilmemekte ve kontrol edilmemektedir. Doğal Asimilasyon, toplumun doğal değişimiyle ilgilidir. Uzun dönemde çevresel koşulların değişmesi, toplumların yer değiştirmeleri sonucu ortaya çıkan değişmeler, serbest kültür alış-verişleri ve kültürleme bu tür asimilasyona girer. Çünkü, kültürlemede birey, doğumdan ölüme kadar toplumun istek ve belirtilerine uyacak şekilde etkilenir ve değişir. Aynı zamanda, toplumun eskiyen değerlerini atması, yerine yenilerini bulması ve çevresinden kendisine yararlı olguları alması da Doğal Asimilasyona birer örnektir. Doğal Asimilasyonun göze çarpan özelliklerinden biri de değişimin tek yönlü değil, çift yönlü oluşudur. Yani azınlık baskın guruba uyarken, çoğunluğun da azınlıktan aldığı şeyler olmakta, o da değişme uğramaktadır.

Politik Asimilasyon ise tamamen bilinerek, zorlamalarla sağlanan asimilasyondur. Politik Asimilasyon, ulusların içlerindeki azınlıklardan, sömürgeci ülkelerin, sömürülerindeki muhtemel başkaldırmalardan kurtulmada uyguladıkları en etkin silahtır. «Sömürücüler özümleme politikasını yürütebilmek için ırkçı görüşlerden hareket ederler. Bir taraftan emperyalist ve sömürgeci kültürün «yüceliğini» yayarlarken; diğer taraftan da sömürge ve bağımlı halkın kültürünün geriliğini ve çağdışılığını yaymaya çalı-

ır ve halkı buna inandırmak için çeşitli yollara başvurur-
ır. Bazı yerlerde sömürge halkının aslında ayrı bir halk
lmadığını ve bu halkın sömürgeci ve emperyalist ulusun
ir parçası olduğunu söyler ve bunların kültürlerinin za-
ıan içinde bozuşmuş emperyalist ve sömürgeci kültürün
'lkel» biçimi olduğunu ileri sürerler...» (3) Çünkü onlar
'lmektedirler ki: «Ulusal değerleri ayakta duran bir hal-
ın çeşitli zamanlarda yenilmelerine rağmen baş kaldır-
ıası her zaman mümkün ve kaçınılmazdır.» (4) Aslında
ɔmürülen ülke halkı ve azınlıklar sorununu ortadan kal-
rmak için iki yol vardır; birincisi bunların fizik olarak
'tadan kaldırılmalarıdır. (Öldürülmeleri veya sürülmeleri
bi) Sorunları ortadan kaldırmada en güvenli yol isede
ɜk zor bir harekettir ve çağımızın şartları artık buna pek
vermemektedir. İkincisi onların kültürel varlıklarını
:ümlemek ve yok etmektir. Bu her zaman görülebilen bir
'gulamadır. Bunun sağlanması için her türlü baskıya
ışvurulur; azınlık gurubun kendi arasındaki kültür alış -
ırişi engellenir, tarihi inkar edilir ve asimilasyon poli-
:asını güzel gösteren tarih kitaplariyle halk aldatılmaya
ılışılır. Azınlıklar ve sömürge ülkeler üzerindeki bu uy-
ılamalar kısa zamanda meyvesini vermeye başlar. «Sö-
ürgecilerin bu çabaları işbirlikçi kesimde taraftar bul-
uş ve işbirlikçiler benliklerini inkar etmeyi çıkarlarına
'gun düştüğü için kabullenmişlerdir. Fakat bu özümleme
ılitikası yalnız işbirlikçilerin onayını almakla kalmaz ve
‹at bununla birlikte sömürge halkının (veya azınlığın)
zı tabakalarında da onay bulur.» «Ulusal gurur ve» va-
r'dan «uzak bu kesimler işbirlikçilerle birlikte sömürge-
erin ırkçı asimilasyonist politikasına hizmet· ederler.»
cak tüm bu asimilasyonist baskıların her zaman iste-
ɜn sonucu verdikleri söylenemez. «Bu zor ve baskı me-
ıizması mutlaka karşıtını oluşturur ve bu karşıt önceleri
kadar güçsüz ve küçük olursa olsun sonunda zoru ve
ɜkıyı parçalayacak güce ve organizeye ulaşır.»

Çerkeslerin Kafkasya'dan göçü, göçmen çerkeslerin
irli birtakım politik amaçlarla Osmanlı İmparatorluğu
'raklarına dağıtılmaları, çıkarılan iskân kanunlarının
ı çoğu, soyadı kanunu, uluslararası bazı anlaşmalar

Özgürlük Yolu, sayı 18, s. 232.
age. s. 31.

Politik Asimilasyonu sağlamak için yapılmış hareketlerden başka bir şey değildir. Aynı şekilde Nazi Almanyası'nın «Tek dil, tek kültür, tek ırk» çalışmaları da en belirgin Politik Asimilasyon çalışmalarından biridir.

Asimilasyon, toplumu etkileyen çeşitli değişkenlerin etkisindedir. Demografik (nüfusla ilgili), çevresel (ekolojik), ırksal, yapısal, psikolojik, kültürel, ekonomik değişkenler bu konuyla ilgili olarak sayılabilir. Bu saydıklarımız asimilasyonun «hızını» etkileyen faktörlerdir. Bunun yanında asimilasyonun «ivmesini» etkileyen faktörleri de saymalıyız. İki veya daha çok toplumun tarih içindeki birlikte gelişimi ve böylece ortak yapı ve ortak özelliklerin artışı asimilasyonun ivmesini etkiler. Bu açıdan ele alındığında Türkiye Kurtuluş Savaşı'nın ivmeyi arttırıcı etkisi olmuştur. Savaşta ortaya çıkan «kaderbirliği», savaşa katılanları bu topraklara ve hakim kültüre daha çok bağlamış ve hatta «Bu toprakları biz de savunmadık mı, o halde hep kardeş değilmiyiz?» gibi düşünüş şeklinin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Asimilasyon toplumun büyük bir çoğunluğunu etkilemeyip dağınık bireyler düzeyinde kaldığı sürece bu, Bireysel Asimilasyondur. «Birey kendini hakim ulusun bir ferdi sayıyorsa» ve «kendi halkı ile birlikte ortak yaşama» duygusunu yitirmişse asimile olmuş sayılır. Yani dil, kültür vs. asimilasyonu, bireyin asimile olduğunu belirleyemez. Yukarıda saydığımız iki nedenle etkilenmiş kişi ulusal kültürüne sahip olsa da birey olarak asimile olmuştur.

Gurupsal Asimilasyonda ise bireyin aksine dil ve toprak bütünlüğü önemlidir. Yani dil işlenmedikçe ve toprak bütünlüğü sağlanmadıkça dağınık bireyler veya küçük guruplar asimilasyona karşı durmaya çalışsalar bile asimilasyon kaçınılmazdır.

Asimilasyonun tanımını kısaca belirttikten sonra, asimilasyonu toplumları veya ulusları meydana getiren faktörler açısından inceleyebiliriz.

DİL: Dil herşeyden önce bir topluluğu meydana getiren bireylerin ihtiyaçlarını ve duygularını iletmede kullandıkları bir simgeler bütünüdür. Dil, sözlü veya yazılı olarak kültürleri yaşatan ortamı ve kültürlerin kuşaktan ku-

şağa geçmesini sağlar. Yazılı olmayan, günlük hayatın her anında kullanılmayan diller zamanla yazılan ve işlenen diller içinde erir, yok olurlar. Bunun için hakim uluslar her zaman asimile etmek istedikleri bir toplumun üyelerinin bir araya gelip dillerini kullanmalarını ve işlemelerini engellemişlerdir. Örneğin Türkiye'de tek parti döneminde, «Vatandaş Türkçe konuş» diye baskılar görülmüştür. Kendi dilimizi yazamaz, işleyemez bir durumda bulunuşumuz, bu haklara sahip olmayışımız giderek dilimizi kaybetmemize yol açmaktadır. Bugün, ilk okulların, radyo ve televizyonun ve gazetelerin köylere kadar girmiş bulunması, dağınık yerleşimimiz, şehirleşme ve ulusal bilincin kitlesel anlamda henüz oluşmamış bulunması dilimizin giderek yok olmasına neden olmaktadır. Hatta, bugün pek çok köylerde bile belirli bir yaşın altındakiler artık Çerkesçeyi biraz anlasalar bile konuşamamaktadırlar. Tüm bunların karşısında dil konusunda bugünden birşeyler yapılabilir. Hatta bu konuda geç kalınmıştır bile diyebiliriz. Dilin işlenmesi için birtakım hakların bulunduğu bir ortam gerekliyse bu, dil bilimsel olarak ortaya konmadan olamaz. Yani bilimsel bir dar kadro çalışması yapılmalıdır. Bu konuda bugüne kadar Kafkasya'da yapılmış çalışmalar güzel bir yardımcı olacaktır. Dil konusunda yapılmasında gerekenlerden biri de Çerkesce okuma-yazmanın her tarafta yaygın hale getirilmesidir. Zaten bilimsel dar kadro çalışmalarını destekleyici derlemelerin alfabe yaygınlaştırılmadan verimli olabileceği söylenemez.

NÜFUS: Asimilasyonda önemli faktörlerden biri de nüfustur.

Nüfusun Çokluğu, asimilasyon hızını azaltıcı bir faktördür. Bu açıdan bakıldığında 10 milyonla 1 milyonun asimilesi aynı ölçülerle ölçülemez. Toplumun dil ve kültürle ilgili ortaya çıkarabileceği ürünler nüfusa oranla artaktır. Asimileye karşı olan güçler, nüfusa oranla ağırlıklarını ortaya koyabileceklerdir.

Nüfus Yoğunluğu ve Coğrafi Dağılım da aynı şekilde asimilasyonu geniş ölçüde etkiler. Toplu bir şekilde yerleşmiş veya yerleştirilmiş azınlıklar, bir birinden kopuk, küçük kümeler halinde yaşayan azınlıklara oranla ulusal

kültürlerini daha uzun bir zaman yaşatma şansına sahiptirler. Yalnız burada bazı bölgelerde yoğun bulunuşumuzu, içinde yaşadığımız ulusun bize bir armağanı olarak görmemeliyiz. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun çerkesleri kitle olarak kullanma isteminden çıkmış bir sonuçtur. Asimilasyonumuza oldukça çok etki eden bugünkü yerleşimimizi açtığımızda bu açıkça görülecektir.

Çerkesler Osmanlı topraklarına gelişi güzel yerleştirilmemişlerdir. Çerkeslerin yoğun yerleşim bölgeleri kaba taslak belirtilmiş olan bir haritaya ilk bakışta bizim için önemli olan bazı şeyleri görebiliriz : Samsun, Amasya, Tokat, Yozgat, Sivas Uzunyayla (Kayseri), Göksun, Maraş, Çukurova, Hatay şeklinde Kuzeyden-Güneye inen bu hat Türkiye'de Kürt ve Türk olmak üzere iki önemli etnik gurubu ayırır. Aynı durum Türkiye sınırından sonra da, eski Osmanlı toprakları olan Suriye ve Ürdün'de de görülmektedir. Burada çerkeslerin yerleşiminden, Medeniler (Arapların yerleşik olan toplumsal kesimi) ve bunların yaşadıkları verimli kıyı şeridinin, bu bölgeleri yağmalayan ve çöl kesiminde yaşayan Hadari ve Bedevilerin ayrılması amaçlanmıştır. Ayrıca çerkeslerin Balkanlarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun hıristiyan tabakalarıyla Türkler arasına yerleştirilmiş olmaları ve Balkanlardaki çatışmalar sırasında kullanılmış olmaları bize yerleştirme politikasını açıkca göstermektedir. Tüm bunlardan sonra çerkeslerin neden Düzce, Adapazarı, Balıkesir, Çanakkale ve Çukurova gibi Türkiye'nin en verimli topraklarına yerleştirildikleri sorusu akla gelebilir. Kesinlikle bilinen bir şey varsa o da Düzce ovası ve Çukurovanın Türkiye'nin en son oluşmuş alüvyon ovaları olduklarıdır. Türkiye'nin jeolojik haritası da bunu açıkça kanıtlamaktadır. Çukurova'ya çıkarılan çerkeslerin hemen hemen hepsi yok olmuştur. Düzce ovası ise bugün çerkesler tarafından tarıma uygun alanlar haline getirilmişlerdir. Düzce ovasının ilk yerleşildiğinde bataklık olmasının etkisi sonucu ortaya çıkan temelsiz ev mimarisinin tek tük örnekleri bugün de görülebilmektedir. Bu evlerde ev tabanıyla rutubetli toprak arasında bir mesafe bırakabilmek amacıyla temel görevini köşelere yerleştirilmiş bir kaç büyük taş görmektedir.

Osmanlı döneminde bunun amaçlandığını belirten delillerimiz yoksa da Doğan Avcıoğlu'nun bu konuya de-

ğişik bir yaklaşımı vardır ki bu «Cumhuriyet Dönemi» için kesinlikle doğrudur: «Genelkurmay'ın Türk İstiklâl Harbi incelemesinde de belirtildiği üzere, İngiltere, Anadolu yönünden rahatsız edilmekten korunmak için, Boğazlar'ın Doğusunda iki tampon bölge kurmayı düşünmüştür. Bunlar da Çanakkale Boğazı'nı doğuya karşı koruyacak olan Biga, Gönen ve çevresi ile Karadeniz Boğazı'nı Doğu'ya karşı güvene alacak olan Düzce, Hendek yöresidir. Nitekim iç isyanlar bu bölgede başlar». (Milli Kurtuluş Tarihi, Cilt 1, s. 147, 148.) Yani çerkesler askeri nedenlerle tampon bölgelere yerleştirilmişlerdir. Çerkeslerin özel amaçlarla yerleştirilmelerine Başbakanlık Arşivlerinden alınmış iki örneği sadeleştirerek ve kısaltarak veriyoruz (Aslında bu konudaki belgeler oldukça çoktur.):

12 Cemaziyülevvel 1319 tarih ve 745 nolu belgede:

Mudanya, Gemlik, Bandırma ve Erdek'te Kaymakam Yardımcısını dahi hıristiyan halktan seçme zorunluğunda bırakan yoğun hiristiyan nüfustan bahsedilerek, buraya acele olarak «Kuzey Kafkasya göçmenlerinin» gönderilmeleri istenmektedir.

7 Cemaziyülevvel 1319 tarihli ve 1494 nolu belgede:

Ermenilerin Malazgirt ve Muş ovalarını sık sık basmalarından ve burada Müslüman halkın az bulunmasından bahsedilerek, Ermenilerin yollarının kilidi durumunda olan Sason Dağları'na yakın yerlerdeki boş araziye «Göçmen Çerkeslerin gönderilerek yerleştirilmeleri» isteniyor.

Türkiye Cumhuriyeti Asimilasyon Politikası ve İskân Kanunu:

Türkiye'de uygulanan asimilasyon politikası ruhunu tek dil ve tek kültür'e ulaşma çabalarından almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu dönemi de içinde olmak üzere asimilasyonist fikirler Türkiye'de «Türk Milliyetçiliği» ve Türkiye'de Türkten başkasına hayat hakkı tanımayan fikirlerle birlikte gelişmiş zamanla kendini «Resmî Devlet İdeolojisi» (Devlet tarafından uygulanan) olarak kabul ettirmiştir. Yaptığı işlerin doğruluğuna (!) herkesi inandırabilmek ve ideolojisini yasal yollarla koruyabilmek için devletin asimilasyonu arttırıcı yasalar çıkaracağı açıktır. Bunu

gösterebilmek için önce soyadı ve iskân kanunları ili ilgili Meclis tartışmalarından örnekler vermek istiyorum :

«İçişleri Bakanı Şükrü Kaya : Sonra yabancı milliyet adlarını da kaldırmak istiyoruz. Ülkemizde, dışarıdan gelmiş, ülkemiz yerlisinden olan birtakım kimseler, başka bir topluluk adını taşımaktadırlar. Örneğin : Arap, Çerkes Geçen gibi binlerce ad vardır.

.....

Yabancı adlara gelince; bir ülkenin en büyük görevi, sınırları içinde oturanların tümünü kendi topluluğuna katmak, özümlemektir. (Bravo sesleri...) Burada oturanları, bizim topluluğumuz içinde bulunanları ne olursa olsun (mutlaka) Türk toplumunun uygarlığına sokmak ve onları uygarlığın verimliliğinden (bereketinden) yararlandırmak bizim borcumuzdur. Niçin şimdi de Kürt Memet, Çerkes Hasan, Laz Ali diyelim. Bir kere bu egemen olanın zayıflığını gösteren bir şeydir. Halbuki; Türk unsuru en çok özümleyen unsurdur. Bu ayrılıkları bırakmak doğru değildir.» (Soyadı Kanunu tartışmalarından)

İskân Kanunu tartışmalarından (1934) :

Madde 1 - 2 :

«Daha ileri gitmeyerek yalnız 1876 yılından sonrakileri alırsak yok olan Osmanlı İmparatorluğunda gelip yerleşen değişik dilli ve değişik kültürlü olanlar imanda yerli Türk ile birleşik iken bile bunların ayırd edilemeyecek gibi Türk kültüründe yoğrulduklarını söyleyemeyiz. Bunun Türk kültürünün yetiştirici, yükseltici ve yerleştirici gücünün küçüklüğüne veremeyiz. Bu gelenleri, Türk kendi topluluğu içine almış iken ve hemen pek çoğuda Türkçeyi konuşur iken bile Türk kültürünü, Türk duygusunu bilinçli olarak taşımaktan kaçınmışlardır. İşte bunun içindir ki geçmişte denenmiş olanı bir daha denemek gibi zararlı bir işe girişmektense bunu kökünden kesip atmayı isteyen bu madde ile Devlet bu gibi yurda gelenleri, taa Türk Kültüründe iyice eriyip Büyük Türklük içinde hamur oluncaya değin gözü önünde tutmak istemiştir. Bu maddenin kökü buradadır.

Ancak yıllar geçipte artık Türk Kültüründe yoğrulmuş ve birkaç kuşak sonra evlenme ve birbirine kaynaşma

luyla ayrılık kalmamış olunca nüfus yayılımında değilik yapılması zorunluluğu ortaya çıkacağından bu değiliklerin yapılması, icra vekilleri kurulu kararı ile, İçişleri kanlığı'na bırakılmıştır.»

Bölüm 3, Madde 3 - 7 :

«Türk Kültürüne bağlı olupta Türkçeden başka dil ıuşanların Türklük içinde eriyip kaynaşmaları elde edilk üzere serbest yurt tutmada bile Hükümetin göstereği yerlerde yerleşmeye zorunlu bırakılmışlardır.»

Madde 11 :

«A — Ana dili Türkçe olmayanlardan toplu olmak üzeyeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulsı veya bu gibi kimselerin bir köyü, bir mahalleyi, bir veya sanatı kendi soydaşlarının tekeli altına aldırtmayasaktır.

B — Türk kültürüne bağlı olmayanlar ya da Türk külüne bağlı olup ta Türkçeden başka dil konuşanlar hakda, kültürel, askeri, siyasal, toplumsal ve inzibati neılerle Bakanlar Kurulu Kararıyla : İçişleri Bakanı gerekjörülen tedbirleri almaya zorunludur. Topluca olmamak şuluyla başka yerlere aktarma ve yurttaşlıktan çıkartk ta bu tedbirler içerisindedir.

C — Kasabalarda ve kentlerde yerleşen yabancılatutarı, belediye sınırı içindeki toplam nüfus tutarının 10 unu geçemez ve ayrı mahalle kuramazlar.»

Meclis tartışmalarında ve İlgili kanunlarda «Yabancı liyetiler», «Türkçeden başka dil konuşanlar», «Özümıe amacı», «İskân kanunundan beklenenler» açıkça irtilmiştir.

İskân kanunuyla ilgili aşağıdaki bilgiler «Kürtlerin ecburî İskân'ı» isimli kitaptan elde edilmiştir :

«Mukaddeme

İskân Mıntıkaları (5)

Madde 1 — Türkiye'de Türk Kültürüne bağlılık dola-

Kürtlerin «Mecburi İskan»ı, İsmail Beşikçi, s. 132 - 133.
2510 sayılı iskân kanunu, Kabul Tarihi, 14 Haziran 1934.

yısıyla nüfus oturuş ve yayılışının, bu kanuna uygun olarak icra vekillerince yapılacak bir programa göre, düzeltilmesi dahiliye vekilliğine verilmiştir.

Madde 2 — Dahiliye vekilliğince yapılıp, icra vekilleri heyetince tasdik olunacak haritaya göre, Türkiye, iskân mıntıkaları bakımından 3 nevi mıntıkaya ayrılır.

1 numaralı mıntıkalar: Türk kültürlü nüfusun tekasüfü istenilen yerlerdir.

2 numaralı mıntıkalar: Türk kültürünü temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir.

3 numaralı mıntıkalar: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleri ile boşaltılması istenilen ve iskân ve ikame yasak edilen yerlerdir.

Yukarda yazılan iskân mıntıkalarının tasdikli haritasında, zamanla ortaya çıkacak ihtiyaca göre değişiklikler yapılması dahiliye vekilliğinin teklifi üzerine icra vekilleri heyeti kararına bağlıdır.» (6) «Madde 10 — Ç: Türk tebasından olupta, Türk kültürüne bağlı bulunmayan Aşiretler fertlerinin dağınık olarak 2 numaralı mıntıkalara, Türk tabiyetli ve Türk kültürlü göçebe aşiretler fertlerini sıhhat ve yaşama şartları elverişli yerlere nakledip yerleştirmeye, Türk tabaası olmayan ve Türk kültürüne bağlı bulunmayan göçebe aşiretler fertlerini icaba göre Türkiye dışarısına çıkarmaya dahiliye Vekili selâhiyetlidir.» (7)

«Madde 12 — 1 numaralı mıntıkalara :-

A — Yeniden hiç bir aşiretin veya göçebenin sokulmasına, Türk kültürüne bağlı olmayan hiçbir ferdin yeniden yerleştirilmesine ve bu mıntıkaların eski yerlerinden olsa bile Türk kültürüne bağlı olmayan hiçbir kimsenin avdet etmesine izin verilemez.

---

(6) 1 numaralı mıntıka : Bu bölgeler Türk olmayanlarla meskun yerlerdir..

2 numaralı mıntıka : Akdeniz, Ege Marmara ve Trakbo bölgeleri.
3 numaralı mıntıka : Bu bölgeler boşaltılacaktır. İskan ve ikame yasak edilecektir. Bkz. 5826 sayılı kanun, Kabul tarihi 3.8.1951.

(7) Görüldüğü gibi dahiliye vekiline son derece geniş yetkiler verilmektedir. «Türk Kültürüne Bağlı olmayanları» Türkiye dışarısına çıkarmaya bile yetkilidir.

D — 3 numaralı mıntıkalar halkından veya 1 numaralı mıntıkalar dışında yerleşmiş olanlardan Türk kültürlü vatandaşlar, aileleri ile birlikte iklim ve yaşayış şartlarına uygun olmak üzere, 1 numaralı mıntıkalara iskân edilirler.

E — 1 numaralı mıntıkalar haricindeki Vilayetler ahalisinden bu mıntıkalara, aileleri ile birlikte, gelip yerleşmek isteyen Türk ırk ve kültürlü asker ve mülkiye mütekaitleri, yine bu vilayetler halkından ve Türk ırkından olduğu halde bu mıntıkalarda askerlik etmiş olup, terhislerinde ailelerini getirerek ve bekâr olanlarda evlenerek yerleşmek isteyenler, 17. maddye göre iskân edilirler.» (8)

İskân Kanununun Gerekçesi «Esbabı Mucibe Lâyihası» :

«Mecburî İskân Kanunu teklifi gerekçesi ile birlikte Dahiliye Vekâleti tarafından hazırlanmış ve İcra Vekilleri Heyetinin 27.4.1932 tarihli oturumunda kabul edilerek Türkiye Büyük Millet Meclisine arz edilmesine karar verilmiştir.

2 Mayıs 1932 tarihinde Başvekâlet Vekili Dr. Refik tarafından Büyük Millet Meclisi Reisliğine arz edilen gerekçenin, Esbabı Mucibe Lâyihasının önemli bölümleri şunlardır : (9)

«... Cihan Tarihinde büyük muhacerat sellerini ve akınlarını yapan ırkların başında Türkler ve Turanîkavimler olduğu malumdur...

...Tanzimat Türk ve İslâm camiaları yerine din, lisan, ırk ve hissiyatı farklı unsurların karışımı halinde teşkil ettiği içtimaî heyeti suni bir Osmanlılık camiası altında tuttu.

Dinî ve emperyalist saltanatın memlekette idame ettiği mutlak idarenin bünyesi esasen millî temsil (özümleme) siyaseti uygulamasına müsait değildir. Mutlakiyet kendi varlığını birbiri ile anlaşamayan unsurların yanyana

(8) Bu maddede iki kategoride toplanan kişilerin aileleri ile birlikte 1 numaralı bölgelere yerleştirilecekleri hükme bağlanmış.

(9) Bkz. TBMMZC - Devre 4. İçtima 3, Cilt 23 TBMM Matbaası, Ankara. 1934.

bulundurulmalarına ve birbirleri ile bağdaşmamalarına ve kaynaşmamalarına istinat ettiriyordu. Onun muhtelif kıtalardan gelen muhacir unsurlar hane hane Türk kasaba ve köyleri içine dağıtılarak eritilip temsil edilmeleri maksadı hiçbir zaman gerçekleşemezdi. Muhtelif vilâyetlere gelen bu halk blok halinde müstakil köy ve mahalle teşkil etmek üzere yerli Türklerin arasına bir ihtilaf unsuru olarak katılırdı. Bunlar yıllarca kendi dilleri ile mütekellim kaldılar.

Bütün Osmanlı devrinde Türkçeyi ana dili olarak benimseyemediler.

Türk ırkına ve harsına mensup muhacirler bile blok halinde ayrı yerleştirilmek yüzünden ırkdaşlarına bütün bir Osmanlı devrinde ısınamadılar, gittiler.»

«..... Yine dahili iskân safahatı cümlesinden olarak ana dili Türkçe olmayan nüfus terakümlerinin men'ine ve mevcutlarının dağıtılması şekillerine ve tatbiki için hükümete kanunî selâhiyet alınması düşünülmüştür.

Görüldüğü gibi, 1932 tarihli bu gerekçede, Türklerin Dünyada, göç akınlarını yapan ırkların başında geldiği istila ettikleri her yerde çevrelerini Türkleştirdikleri anlatılmaktadır. Bununla beraber, özellikle tanzimat ve meşrutiyet devirlerinde, islâmcılık cereyanları dolayısiyle Türkçülük akımına gerekli önemin verilmediği için bazı ırkların ve kültürlerin Türklük içinde erimeleri mümkün olamamıştır. Esbabı mucibe lâyihasının ifadesi ile, «Bunlar yıllarca kendi dilleri ile mütekellim kaldılar. Bütün Osmanlı devrinde Türkçeyi ana dili olarak benimseyemediler.» İşte Cumhuriyetin, Kemalist inkîlabın en önemli işi ana dili Türkçe olmayan bu milletlere Türklüğü ve Türkçeyi benimsetmektir. O milletleri Türklük içinde eritmek, yok etmektir. Dilini, kültürünü ve öz benliğini dillerden ve tarihlerden silmektir. Kanun bu sonuca ulaşmak için yapılmıştır.» (10)

Bunlar bizlere yerleştirme politikasının asimilasyonda nasıl kullanıldığını açıkça göstermektedir. Bu kanun teklifleri görüşülmeden önce de zorla yerleştirmeler, hatta Türkiye dışına sürgün çalışmaları olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'ndan arta kalan Türkiye

(10) Yukarıda adı geçen zabıt çeridesi, s. 21 - 27.

üzerinde etnik birliği sağlayabilmek için Bandırma, Gönen, Manyas taraflarından sürgünler yapılmış, bunlardan bir kısmı Bitlis'e kadar ulaşmışken yapılan baskılar neticesinde sürgün durdurulabilmiştir. Bugün bile bu sürgünle Bitlis'e yerleşip kalmış Çerkeslere rastlanabilmektedir. Burada sürgün yer yer katliam halini almıştır. Bu dönemde Mecliste bulunan Mehmet Fetgherey Şöenu, sürgünü durdurabilmek için Meclis'e «Çerkes Meselesi Hakkında Türk Vicdan-ı Umumisine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine Birinci Arîza» adında sürülen çerkeslerin durumunu yansıtan ve haksızlığın düzeltilmesini isteyen bir kitap bastırıp dağıtmıştır. (1923 senesinde) Sürgünün durdurulmaması üzerine aynı isimle İkinci Arîzayı dağıtmış ve sürgün durdurulabilmiştir. Burada durumu gösterebilmesi bakımından bu Arizalardan parçalar vermek istiyorum : «Lakin yalnız bu kadar değil, denizden çıkarılan balıklar gibi, meskensiz, me'vasız, hayat vesaitinden mahrum kalan bu zavallıların erkekleri derelere, kaya diplerine gömülüyor, kız ve kadınları ise Türk köylerine, Türk köylülerine taksim ve tevzi olunuyormuş...» (1. Arîza, s. 5) Kaldırılan 14 çerkes köyü böyle kaldırılmış, ya kalanlar... Onların akıbeti de pek değişik olmamış. Göçürülmemişler ama, göç korkusu içinde bazı fırsatçıların da durumu değerlendirmeleri sonucu tüm mallarını yok pahasına elden çıkarmışlar. Bu durumda bulunan köyler :

«Manyas mülhakatından : Darıca, Işıklar, Hacıyakup, Süleymanlı, Durak, Çakırça, Elkesen, Çavuşköyü, Kızık, Kulak, Eskimanyas, Tatarköyü, Haydar, Eşen, Ergili, Sallur, Hamamlı, Muradiye, Geyikler.» (2. Arîza, sayfa : 36)

«Gönen mülhakatından : Karacalar Çiftliği, Karacalar, Tuzakçı, Hacımenteş, Çalıoba, Ayvalıdere, Hacıvelioba, Kumköy, Ayvakavağı, Bayramiç, Balcı.» «Bu zavallılar Tedbir-i idari sillesine uğramadıkları halde niçin böyle oldular gibi bir sual varid olamaz. Nim resmîlisan kullanan propağandacılar, madrabazlar, halkın zararından kendi kârını temin eden açıkgözler boş buldukları meydanda serbest serbest at oynatarak bu akibeti teşri etmişlerdi. Ne diyorsunuz, diyorlardı, sıra size geliyor. Şimdiden hazırlanmak daha iyi değilmi? Giden köyleri gördünüz, mallarını kaça satabildiler?.. Böylelikle herkes mütemadiyen satmış, elinde avucunda üç, beş kâğıt lira ile... gündüz

üstünde, gece altında barındığı bir örtü ile kalmıştı. Şimdi artık bittabi onlarda yok olmuştur.

Satışın su pahasına cereyan ettiğini İlave etmek bilmem lazım mıdır? Eğer istiyorsanız yalnız şunu arz edeyim. Bir fikir edinmek için kafidir : Ahval-ı adiyede 200 lira eden bir çift öküz 30, azami 40 liradan, koyunun çifti 7 - 8 liradan fazla para etmiyor, beygir azami 20 ila 25 lira tutabiliyordu...» Bunlar ve daha bulunabilecek pek çokları asimilasyonu sağlamak için girişilmiş hareketlerdir.

Nüfus Yoğunluğu Ve Coğrafi Dağılımı bu şekilde açtıktan sonra Nüfus artışı ve ekonomi konularını inceliyebiliriz.

Nüfus Artışının da asimilasyonda önemli bir faktör olduğunu belirtmeliyiz. Göç eden çerkes toplumunun, göç sırasında ve çıkarıldıkları topraklarda bugün için basit görülebilen pek çok hastalıktan, iklim uyuşmazlığından, hatta açlıktan büyük sayılarda öldükleri bilinmektedir. Bunlara, gelen genç kızların çevrenin hakim kişilerince himayelerine (!) alınmaları da eklenmelidir. Bu durumda ilk anda nasıl bir nüfus sarsılması olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bugün bile nüfus artışında bir eşitsizlik kendini göstermektedir. Örnek olarak çerkeslerin göçü sırasında evlenmiş bir çerkes ve bir Türk veya bir arap ailesi alınıp bugüne kadar ortalama çocuk üzerinden bir hesap yapılacak olursa, 120 senede çerkes ailenin sahip olacağı torunlar en iyimser sayılarla diğerlerine oranla 1/5 olacaktır.

Ekonomi : Tüm bunlardan sonra Çerkeslerin neden 30 - 40 sene öncesine göre daha hızla asimile oldukları sorusuna ancak ekonomiyle cevap verilebilir. Çerkeslerin toplumsal örgütlenmeleri, içinde bulundukları üretim biçimi ve ilişkileri, Kapitalizmin girmesi oranında bozulmaktadır. Toplu olarak bulundukları yerlerden dağılma; ekonominin zorlaması neticesinde şehirlere göç, kitle eğitim ve ulaşım araçlarının gelişmesi neticesinde yabancı kültür ve geleneklere, Hakim Ulusun asimilasyon politikasına daha yoğun bir şekilde açık kalmaları gibi.

Sanayileşme, çerkeslerin çözülmesini ve asimilasyonun yoğunlaşmasını getirmekle birlikte, yanında olumlu

bir olguyu da taşımaktadır. O da asimilasyona karşı genel bir tepki olarak ortaya çıkan «Uluslaşma Bilinci» dir.

Asimilasyon toplumun Sosyal - Ekonomik - Kültürel yapısının gelişmesinin engellenmesi, değiştirilmesi olduğuna göre soruna bir de bu açıdan bakmak gerekir. Olayı toplumun Sosyo - Ekonomik - Kültürel gelişimini sağlayan faktörler açısından incelersek öncelikle karşımıza **Devamlılık** çıkar. Devamlılığı gelenek, görenek ve normlar sağlar. Devamlılığı sağlayan nedenleri kısaca gözden geçirdiğimizde asimilasyon açısından önemleri ortaya çıkacaktır.

Toplumsal yapılarda devamlılığı sağlayan faktörler kısaca şunlardır :

a) Değişim risklidir : Yeni girişimler, yeni bilgiler gerektirir. Savaşlar ve göç ile yeteri kadar sarsılmış bulunan toplumumuz girdiği yabancı toplumlar içinde kendini dış toplumlara karşı koruyabilmek için, ihtiyaçlarını karşılamasa, eskimiş olsalar bile kültürüne — yenişleştirmeme pahasına bile olsa — sıkı sıkıya sarılmıştır.

b) Yaşlanma değişime engeldir : Yaşlılar devamlı olarak kendi içinde yetişmiş oldukları kültürden vazgeçmemişlerdir. Yenilik onlar için zordur, kendilerine yabancı bir ortam getiricidir. Toplumumuz bu açıdan dezavantajdadır. Çünkü pekçok topluma oranla yaşlılara daha bağlı kalmıştır.

c) Sosyal sistemlerin sistematik karakteri : Toplumsal yapılar hiçbir zaman parçalar halinde alınamazlar. Toplumu meydana getiren her özelliği onun bütününe bağlıdır ve ancak o bütün içinde anlaşılabilir. Bundan dolayı toplumsal yapılarda küçük bir değişiklik, ona bağlı olarak pek çok değişikliği de birlikte getirmektedir. Bu bakımdan kurumlarıyla organize olmamış bir toplum kolay kolay değişikliği göze alamaz, aksi takdirde organize toplumlar içinde erirler.

Yenilik : Toplumun devamlılığını sadece eski değerlere bağlı kalarak sağlaması (veya devamlılığını sağlamaya çalışması) düşünülemez. Çünkü ortaya çıkan yeni problemler yeni çözüm yolları isteyecektir. Toplumun eski yapısı bunu sağlayamayınca yeni çözümlerin yabancı toplumlardan olduğu gibi kopyası kaçınılmazdır. Dünya

çapında ve toplumun temasta bulunduğu dar çevresinde ortaya çıkan yenilikler onu (dolayısiyle asimilasyonunu) etkileyecektir. Yeniliğin hızı aşağıdaki faktörlere bağlıdır:

a) **Gurup içindeki bilgi birikiminin büyüklüğü**: Toplumun sahipolduğu bilginin büyüklüğü oranında yenilikler üretme yeteneği artacaktır.

b) **Toplum nüfusunun büyüklüğü** oranında yenilik yapma yeteneği artacaktır. Bu anlamda alındığında çerkes toplumunun zaten az olan nüfusunun dağınık olması onun yenilik yapma yeteneğini azaltmaktadır.

c) **Toplumlararası temas**: ile dış toplumlardan edinilen bilgiler ve teknikler yenilik hızını arttırır. Bu bilimin evrensel olan yönüyle ilgilidir. Yoksa bu her toplumlararası temasın yeniliği arttırdığı anlamına gelmez. Çerkeslerin başka toplumlarla temaslarında kazandıkları olmuştur (yeni dünya görüşleri, devlet sistemleri, dünya politikası ve diğer ulusların gelişimiyle ilgili daha gerçekçi bilgiler gibi), fakat (asimilasyon açısından) kazandıkları kaybettiklerinden daha çok olduğu için, çerkeslerin diğer toplumlarla temasları yenilik yapmalarında onlara pek birşey kazandırmamıştır denilebilir.

d) **Toplumun uyması gereken çevrenin sabit oluşu** toplumun yapacağı yeniliklerin hızını arttırır. Çünkü problemler sadece zaman içinde değişmektedir. Çerkeslerin göçü ile birlikte çevreye bağlı olarak yeni problemler çıkmıştır. Sorunların tekrar sıfırdan alınması zorunluluğu yenilik hızını etkilemiştir.

e) **Temel buluşlar, yenilikler**: Kitle eğitim araçlarının yaygınlaşması ile radyo, tv, ve basının köylere kadar girmesi toplumu dış etkilere açık bırakmış, hazır çözümler karşısında yenilik yapılamamıştır.

f) **Toplumun yenilik karşısındaki tavrı**: Yeniliğin hızını etkileyen önemli etkenlerden biridir. Özellikle Türkiye'de toplumumuzun tarımla uğraşması onu daha çok statik yapmış, toplum yeniliklere daha çok karşı çıkmıştır.

Ortadan Kaldırma: Toplumlar, toplumsal sistemleri içindeki eskiyen sorunlara cevap veremez olan kısımları atarlar. Sistemden atılan kısımların yerine yenileri gerek-

mektedir. Yeniler toplumun «Kültürel Özüne» yabancı oldukça asimilasyonu arttıracaktır.

«Bir ulusun kültüründe bulunan gerici yanların atılması ve ilerici ne varsa hepsinin kabul edilerek geliştirilmesi önemli bir görevdir. Bu yapılırken dar milliyetçi şartlanmışlıklara kapılmamak ve kendi ulusunu her yönden olduğu gibi kültürel yönden de dünya halklarının bir parçası olarak görüp değerlendirmek gerekir. Bunun dışındaki değerlendirmeler ırkçı görüşlere yaklaştırarak insanı bilimsellikten uzaklaştırır. Bir halk kültürünün yaratılması, feodal kültürün aşılmasını gerektirir.» (11)

(11) Özgürlük Yolu, sayı 18, s. 37.

BİBLİYOĞRAFYA

— International Encyclopedia of the Social Sciences : Assimilation, V. I. pp. 438 By : George Eaton Simpson. Social Assimilation, V. 2, pp 281.

— Race, Language and Culture. Franz Boas, 1966. pp : 5, 257, 286, 630.

— Culture Change. Evon, Z. Vogt.

— Culture Man and Society. Marvin Harris, 1971. pp : 123, 131 - 132, 433 - 437

— İnsan ve Kültür, Bozkurt Güvenç. İst. 1974

— Human Societies, Lenski and Lenski. pp : 51 - 76.

— Kürtlerin «Mecburi İskan» ı, İsmail Beşikçi. Komal Yayınları, 1977.

— Özgürlük Yolu, Aylık Siyasi Dergi, Sayı 18, Özümleme ve Kurtuluş Hareketleri, İhsan Aksoy. s : 31 - 40.

— Milli Kurtuluş Tarihi, Doğan Avcıoğlu. Cilt 1, 2, 3. İstanbul, 1974

— Çerkes Meselesi Hakkında Türk Vicdan-i Umumisini ve Türkiye Büyük Millet Meclisini Birinci ve İkinci Arîzalar, Mehmet Fetgherey Şöenu.

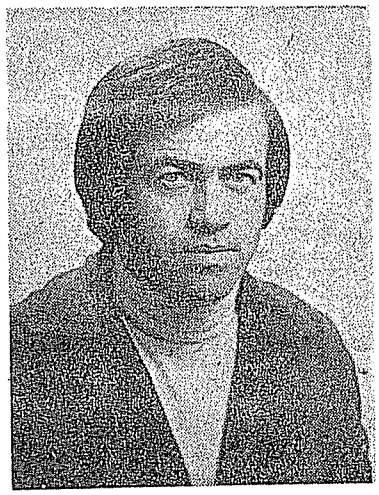

EHUTLE Hâni

anayurt KAFKASYA ÜSTÜNE BİR SOHBET

1976 yılında bir konuğumuz vardı Ankara'da. Adı Hâni. Adığelerin Abzakh boyundan, YEHUTLE ailesinden. Yaşam öyküsü kısaca şöyle :

1943 yılında Ürdün'de, Vadissir kasabasında doğdu. Babası YEHUTLE Mevlûd öğretmendi. Bu yüzden ilk ve orta öğrenimini çeşitli köy, kasaba ve kentlerde sürdürdü. 1963 yılında Lise öğrenimini Amman'da tamamlayarak Ürdün Tarım Bakanlığı'nda bir göreve atandı.

Anayurdundan uzaklaştırılmış her Çerkes gibi YEHUTLE Hâni'nin yüreğinde de bir Anayurt özlemi, bir Kafkasya silüeti vardı. Ama yaşam koşulları bu silüetin berraklaşmasını, netleşmesini engelliyordu. Kafkasya hakkında doğru, güvenilir bilgiler sağlanamıyordu bir türlü. Merak ve özlem duyguları giderek kabarıyor, ancak Kafkasya'dan, oradaki düzenden sözetmenin korkulu duvarlarına çarpıyordu.

Böylece geçen orta öğrenimden sonra Tarım Bakanlığındaki görevinde çalışırken Ürdün'deki Çerkes dernekleriyle de daha yakından ilgilenme olanağı buldu. Şimdilerde bizde olduğu gibi, ozaman YEHUTLE Hâni için de en büyük merak

Kafkasya idi. Kafkasya'dan bir şeyler duyabilmek, gidip gelenlerle görüşüp konuşabilmek büyük bir zevkti. Tabii gidip gelenlerin sayısı parmakla sayılabilecek kadar azdı.

Ürdün'de Sovyetler Birliği Elçiliği'nin açılmasından sonra Kafkasya ile ilişkiler de doğal olarak başladı.

1966 yılında Ürdün Çerkes Yardımlaşma Derneği ile Nalçık Üniversitesi arasında Öğrenim ve kültür alış-verişine ilişkin bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile YEHUTLE Hâni de üç arkadaşı ile birlikte Kafkasya'ya gidebilme olanağı bulmuş oluyordu.

1968 yılında Moskova'ya gitti. Bir yıl orada Rusça öğrendi. Sonra Nalçık Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Fakültesi'nde okumaya başladı. 6 yıl Kafkasya'da kaldı. 1975 yılında Nalçık Üniversitesi'nden İnşaat Mühendisi olarak mezun oldu ve ailesinin bulunduğu Ürdün'e döndü.

Birkaç yıl Ürdün'de çalıştıktan sonra yerleşmek üzere Anayurduna Kafkasya'ya dönme kararında olduğunu bildiren YEHUTLE Hâni ile Kafkasya gözlemleri ve izlenimleri hakkında yaptığımız ve banta aldığımız bir sohbeti aşağıda sunuyoruz. Birkaç yıl Kafkasya'da yaşamış bir Muhacirin anlattıkları, umarız ki, muhacerette varolma çabası içindeki okuyucularımız için de ilginç ve yararlı olacak, Anayurdumuz ve oradaki yaşam hakkında daha ayrıntılı ve güvenilir bilgiler verecektir.

SORU — Kafkasya'ya gitmeden önce Ürdün'deki yaşamınızdan kısaca söz edermisiniz? Bu dönemde Kafkasya hakkındaki bilgileriniz, görüş ve düşünceleriniz genel olarak nasıldı? Kafkasya ile ilgilenmeniz, özellikle orada öğrenim yapma fikriniz nasıl doğdu ve gelişti?.

CEVAP — Ortaokul ve lise sıralarında iken Çerkeslikle ilgili çalışmalara yeterince katılamıyordum. Okul bitince kendimize yönelik çalışmalara daha iyi katılabileceğim umudundaydım. Gerçektende öyle oldu. Liseden sonra Kafkas Kültür Dernekleri'ne girdim. Ürdün'de Kafkas Kültürü ile ilgili çalışmaların az çok yürütülmeye çalışıldığı yerler bu kültür dernekleriydi. Bu derneklerin çalışmalarına katıldım. Bu arada Tarım Bakanlığında bir işe de girdim. Beş yıl kadar hem bu işte, hem de derneklerde çalıştım, Özellikle bu yıllarda yeni kurulmuş olan, kurucularını ve üyelerini genellikle gençlerin oluşturduğu «Çerkes Dayanışma Derneği» nde bulundum.

Kafkasya'ya gitme arzum özellikle bu dönemde arttı. Çoğumuzun olduğu gibi benim için de merak konusuydu Kafkasya. Özellikle ortaokul ve Lise sıralarında. Sovyetler Birliği'nden, Kafkasya'dan, oranın düzeninden Sözetmek kolay değildi bu günlerde, korkulu birşeydi bu. Dolayısıyla da Kafkasya'daki durum hakkında pek doğru ve yeterli şeyler bilinmiyordu. Bu sırada sözünü ettiğim Çerkes Dayanışma Derneğinde yavaş yavaş bu konulardan da söz edebilir olmaya başladık. Sovyetler Birliği Elçiliği ile ilgilenmenin yararlı olacağını düşündük. Sefarete gittik, tanıştık, sohbet ettik. Böylece Ürdün'deki durumumuz, duygu ve düşüncelerimiz, arzularımız Kabardey-Balkar Cumhuriyetine, Nalçık'e ulaştı. Ve Ürdün'den, Suriye'den, Türkiye'den beşer kişiyi davet edip orada okutabileceklerini, okutmak istediklerini öğrendik. Ama Sovyetler Birliği ile ilişki kurmanın korkululuğu yine vardı. Buna rağmen merak ve arzularımız bu olanağı cazipleştirdi. Benim işlerim de, durumum da elverişli idi. Zaten fazla istekli de çıkmamıştı. Bu yüzden oraya gitmek ve öğrenim yapmak bana da kısmet oldu.

SORU — Ürdün'deki derneklerden söz etmiştiniz. Bunlar hakkında biraz daha bilgi verebilirmişiniz, kaç dernek var Ürdün'de ve çalışmaları ne durumda?.

CEVAP — Üç dernek var şimdi Ürdün'de. İkisi daha çok sporla uğraşıyor. Birer spor kulübü gibi çalışıyorlar. Biri ise «Çerkes Yardımlaşma Derneği». Bu derneğin hemen her çerkes köyünde bir şubesi var, bir de Amman Merkezinde kadınlar şubesi var.

SORU — Çerkes Dayanışma Derneğinden söz etmiştiniz. Bu dernek şimdi ne oldu acaba?.

CEVAP — Çerkes Dayanışma Derneği bir süre bağımsız olarak çalıştı. Sonra şimdiki Çerkes Yardımlaşma Derneği ile birleşti.

SORU — Peki bu dernek şimdi daha çok ne tür faaliyetlerde bulunuyor?.

CEVAP — Çerkes Yardımlaşma Derneği, Ürdün'de çerkeslerin hemen hemen bütün işleriyle, sorunlarıyla ilgili diyebiliriz. Devlet Yasalarına uygun olmak şartıyla yapılacak yeni bir çalışma varsa, toplanmak, görüşmek, tartışmak, çeşitli konularda karar almak gerekiyorsa, herhangi bir olay olursa, dış ülkelerden; Örneğin Kafkasya'dan bir konuk gelirse dernek hep organizatör durumunda oluyor. Yardım edilmesi gereken bir Çerkes söz konusu ise bu görevi yine dernek yürütüyor. Öte yandan çerkes dili, edebiyatı, töresi, tarihi vb. konularda yapılacak her türlü çalışmalarda dernek ilk önce baş vurulacak merci ve en önemli yardımcıdır.

SORU — Ürdün Devleti bu dernekleri ve çalışmalarını nasıl değerlendiriyor?.

CEVAP — Çerkes Dernekleri, Ürdün'de kurulmuş tüm derneklerin hemen hemen en eskileri. Örneğin bu Çerkes Yardımlaşma Derneği otuzbeş yıl kadar önce, yani 1940 larda kuruldu. Kuruluşlarında devletin herhangi bir olumsuz tavrı söz konusu değildi. Şimdi de böyle bir tavır görmüş değiliz.

SORU — Ürdün Radyosu'nda da zaman zaman Çerkes Müziği çalınıyor. Bu nasıl sağlandı?. Çerkesler için ayrılmış bir proğram söz konusu mu?.

CEVAP — Evet. Haftada bir bazen onbeş dakikalık, bazen yarım saatlik, hatta bir saatlik programlarımız oluyor. Bu daha çok bizim program hazırlıyabilmemize bağlı oluyor.

SORU — Yani daha uzun süreli programlar hazırlanabilse serbestçe yayınlanabilir, engellenmez diyebilir miyiz?.

CEVAP — Evet. Sanırım daha uzun süreli programlar da yayınlanabilir radyoda. Ama tabii uzun süreli program hazırlamak kolay olmuyor.

SORU — Sizin lise öğrenciliğiniz sırasında ya da bitirdiğiniz yıllarda Ürdün'de Çerkesce okuma-yazma çalışmaları var mıydı?.

CEVAP — Hemen hemen yoktu. Okuma - yazma bilenler çok azdı. Onlarda kendi çabalarıyla öğrenmişlerdi. Okuma - yazma çalışmaları derneğin işi olmamıştı henüz. Yakın zamana kadar Çerkesce okuma yazma ya da eğitim çalışmalarını yürüten bir kurum da yoktu. Şimdi ise Amman'da Çerkes Yardımlaşma Derneğinin Kadınlar Şubesi böyle bir okul açtı. Hatta bu yıl mezun da verdi bu okul. Bir nevi özel anaokulu niteliğinde. 4 - 5 yaşlarındaki çocuklar orada hem normal anaokullarının programlarını görüyorlar, hem de Çerkesçe okuma yazma öğreniyorlar. Hatta bu yıl Çerkesce okuma - yazma öğretmek üzere Kabardey-Balkar, S.S.C.B. den bir bayan öğretmen de gelecekti. Daha doğrusu geldi, bir ay kadar kaldı, incelemeler yaptı, geri gelmek üzere Nalçik'e döndü.

SORU — Böylesi bir okula devlet nasıl izin verdi?.

CEVAP — Bunun devletle pek ilişkisi yok. Her türlü ihtiyaçları dernekçe karşılanıyor. Ayrıca biraz önce de belirttiğim gibi bir özel anaokulu niteliğinde. Benzer okullardaki program aynen uygulanıyor. Örneğin arapça, İngilizce vb. dersler okutuluyor, fazladan bir de Çerkesce var. Yani devletin tasvip etmemesini gerektirecek bir neden yok.

SORU — Bu anaokuldan sonra Çerkesce eğitimin sürdürülebileceği bir ilkokul varmı, ya da düşünülüyor mu?.

CEVAP — Henüz böyle bir okul yok. Ama O, Kabardey Cumhuriyetinden gelen bayan öğretmenin çalışmalarına göre özel bir ilkokul da açılabilir sanırım. Böyle bir düşünce var.

SORU — Lise sıralarından beri Kafkasya'ya gitme özleminin var olduğunu belirtmiştiniz. Daha sonra da bu özleminizin etkisiyle gitmiş oldunuz. Acaba o zamanlarda iki ülkenin, Ürdün ile Sovyetler Birliğinin ilişkileri nasıldı?.

CEVAP — Doğrusu ilişkiler pek olumlu değildi. Hatta hiç yoktu diyebiliriz. Zira Ürdün'de Sovyetler Birliği Elçiliği de açılmamıştı. Dolayısıyla bizim de Kafkasya'daki kardeşlerimizle herhangi bir ilişkimiz söz konusu değildi. Ancak Sovyetler Birliği Elçiliği açılınca ilişkilerimiz de yavaş yavaş başlamış oldu. Benim gidişim de bundan aşağı yukarı dört yıl sonra gerçekleşebildi.

SORU — Öyleyse siz Ürdün'den Kafkasya'ya ilk gidenlerden mi oluyorsunuz?.

CEVAP — Hayır. Benden önce gidenler vardı. Ama onlar öğrenim için değil turist olarak gitmişler, onbeş gün, bir ay, iki ay gibi kısa sürelerle orada kalmışlardı. Ben öğrenim için ilk gidenlerden oldum. O zaman Ürdün'den iki kız iki erkek olmak üzere dört kişi gitmiştik.

SORU — Hangi yıl gitmiştiniz?.

CEVAP — 1968 yılında. Aslında 1967 yılında gitmemiz gerekiyordu. Ama o yıl başlayan Arap-İsrail savaşı yüzünden gidememiştik.

SORU — Sizin bu gidişiniz Ürdün ile S.S.C.B. arasındaki bir anlaşmaya mı dayanıyordu?.

CEVAP — Hayır. İki devletin bir anlaşması söz konusu değil. Ürdün'deki Çerkes Yardımlaşma Derneği ile Kabardey Cumhuriyetinin ilişkileri sonucu gerçekleşti. Öğrenim için davet edildik ve öylece gittik.

SORU — Doğrudan Kabardey - Balkar Cumhuriyetine mi gittiniz?.

CEVAP — Hayır. Önce dil öğrenmek için bir yıl süreyle başka yerlerde kaldık. Ben Moskova'da öteki üç arkadaşımda Rostov'da kaldılar. Ben mühendislik öğrenimi görmek istiyordum, arkadaşlarım da tıp öğrenimi... Yabancı ülkelerden gelenler için Rusça öğretmek üzere açılmış dil okulları var. Bu okullarda bir yıl süreyle Rusca okuduk.

SORU — Rusça öğrenmekte güçlük çektiniz mi, zor bir dil mi Rusça, ne dersiniz?.

CEVAP — Çok kolay bir değil elbette. Ama dil konuşulan ülkede daha kolay öğreniliyor. Sürekli ilişkiler kolaylaştırıyor dil öğrenimini, bir bakıma zorluyor.

SORU — Moskova'da kaldığınız bir yıllık süre içinde en ilginç bulduğunuz bir gözleminizi ya da anınızı anlatabilirmisiniz?.

CEVAP — Doğrusu orada hiç unutamıyacağım gözlemim, insanların yaşamı, Moskova'da yaşamdır, yaşamın kendisidir diyebilirim. Türkiye'yi pek bilmem ama Ürdün'deki yaşamdan çok farklı. Moskova'da ulaşım yeraltında metro denilen taşıtla yapılıyor. Baştan başa Moskova'yı dolaşıyor metro. Vagonlarına girince kimilerini ayakta kimilerini oturur görürsünüz. Ama en dikkatimi çeken yanı boş duran, birşeylerle meşgul olmayan, boşu boşuna çene çalan kimse göremezsiniz. Herkes metroya biner binmez hemen gazetesini, dergisini ya da kitabını okumaya başlar.

Bir gün orada yanımdaki koltukta oturan adamın elinde arapça bir kitap gördüm. Gözüm takıldı. Baktığımı farkedince bana dönerek «Okuyabiliyormusunuz?» diye sordu. Okuyabildiğimi, Ürdün'lü olduğumu söyledim. Bu kez arapça konuşmaya başladı. Bir süre söyleştik. Arapçayı fena konuşmuyordu. Nereden öğrendiğini sorduğumda : «Herhangi bir okula gitmedim arapça öğrenmek için, Arap ülkelerinde de bulunmadım. Doğrusu iş yerinde de, evde de hemen hemen hiç zaman ayıramıyorum. Diyebilirim ki arapçayı metroda öğrendim. Her sabah işe giderken ve her akşam üzeri dönüşümde metroda geçen zamanımı yalnız arapça öğrenmek için değerlendiriyorum. Gördüğünüz gibi yavaş yavaş öğreniyorum» dedi. Gerçekten çok ilginçti. Hemen hemen herkes böyle. Mutlaka birşeyler okuyorlar metroda. Zamanlarını boş yere harcamıyorlar. Örneğin öğrenciler ders çalışmaktan yorulunca başka bir kitap, hikâye, roman vb. okuyarak dinleniyorlar. Okumaya böylesine düşkünler, iyice alışmışlar, zevk olmuş artık bir bakıma okumak.

SORU — Gerçekten çok ilginç, Peki siz Moskova'da yalnızdınız. Öteki arkadaşlarınız Rostov'da idiler. Rusça da bilmiyordunuz. Zor gelmedi mi, sıkmadı mı sizi dilini bilmediğiniz insanlar arasında bulunmak?.

CEVAP — Moskova'da özellikle yabancı ülkelerden gelen öğrenciler için açılmış bir yüksek okul var. Orada Sovyet vatandaşları da okuyorlar. Ama çoğunluk yabancı ülkelerden. O okulda Suriye'den ve Ürdünden iki arkadaş vardı. Onlarla arkadaşlığım oldu. Ayrıca Moskova'da Nalçık'ten, Çerkeskten, Maykoptan pek çok Adığe de öğrenim görüyordu. Onlarla da ilişkim vardı. Bu yüzden hemen hemen hiç yabancılık çekmedim. Sanki eskiden beri, çocukluktan beri tanıdığım arkadaşlarım arasında gibiydim.

SORU — Moskova'da öğrenim masraflarınızı kendiniz mi karşılıyordunuz?.

CEVAP — Hayır, bizim öğrenim masraflarımızı tümüyle Kabardey - Balkar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti karşıladı. Bu Moskova'da da Nalçıkta da böyleydi.

SORU — Bir yurtta mı yoksa evde mi kalıyordunuz?.

CEVAP — Öğrenciler için çok uygun yurtlar var. Onlardan birinde kalıyordum.

SORU — Yurt ücreti ne kadardı acaba?.

CEVAP — Yurtlar tümüyle ücretsizdir orada. Öğrenciler herhangi bir yurt ücreti ödemezler. Ancak çeşitli kırtasiye giderleri için ya da harç niteliğinde olmak üzere ayda 1,5 Ruble gibi (30.— TL. civarında) sembolik bir para ödenir.

SORU — Bir yıllık dil öğreniminden sonra Nalçık'e gidişiniz hakkında da biraz bilgi verebilir misiniz?.

CEVAP — Bir yıllık dil öğreniminden sonra sınav yapılıyor. Sınavı başaranlar nerede, hangi branşta öğrenimlerini sürdürmek istiyorlarsa oralara giderler. Ben Nalçık'ta okumak istiyordum. Başlangıçta doldurduğumuz formlarda bunu belirtmiştim. Nalçık'a gittim ve Nalçık Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Fakültesi'ne girdim.

SORU — Genel olarak Nalçık Üniversitesi, buradaki öğrenim koşulları ve biçimleri hakkında kısaca bilgi verebilir misiniz?.

CEVAP — Nalçık Üniversitesi'nin dokuz fakültesi var. Bütün Fakültelerde 8000'i sabah, 5000'i öğleden sonra olmak üzere toplam olarak tahminen 13000 kadar öğrenci

EHUTLE Hâni, Nalçik'te bir arkadaşıyla

okuyor. Ayrıca yine bu Fakültelere bağlı olarak yılın belirli zamanlarında Fakülteye gelmek ve diğer zamanlarda dışarıda kendi kendine hazırlanmak suretiyle (bir nevi mektupla öğrenim gibi) okuyan 5000 kadar öğrenci daha var. Bu öğrenciler Tıp fakültesi dışında öteki fakültele-

rin hemen hepsinde okuyabiliyorlar. Yalnız her fakülteye ancak o branşta bir işte çalışmakta olanlar alınır. Örneğin zirai bir kuruluşta çalışan bir kimse inşaat ya da Makine mühendisliğinde değil Ziraat Fakültesi'nde okuyabilir.

SORU — Sizin okuduğunuz Fakültenin öğretim süresi ne kadardı?.

CEVAP — Öğretim süresi 5 yıl. Ancak ben son sınıfta bitirmeden önce bir yıl süreyle öğrenciliğin dışında kendi branşımda çalıştım. Böylece 6 yıl kalmış oldum Kabardey'de.

SORU — Peki acaba Fakülteyi bitirdikten sonra kalıp çalışmanız daha iyi olmaz mıydı, yoksa bu mümkün değil miydi?.

CEVAP — Mümkündü tabii. Hatta bitirdikten sonra da kalmam için çok ısrar etti arkadaşlarım. Fakat biz başlangıçta okulu bitirince döneceğimizi belirtmiş, taahhütte bulunmuştuk. Ayrıca gerçekten Ürdün'e dönmem de gerekliydi. O yüzden döndüm. Birkaç yıl sonra yerleşmek üzere kesin dönüşle tekrar gideceğim Kabardey'e. Ayrıca ben mühendis olarak değil, mühendis olmadan çalışmak ve bu durumdakilerin durumlarını daha iyi öğrenmek istedim. Zira nasıl olsa artık mühendis oluyordum.

SORU — Biraz da özel bir soru sormak istiyorum. Gerek yaşam koşulları, gerekse toplumsal ilişkiler açısından Moskova'da mı yoksa Nalçık'te mi daha rahattınız?.

CEVAP — Nalçık'te daha rahattım tabii. Çünkü bir Adiğe ülkesindeydim. Sanki Amman'daymışım, kendi köyümdeymişim gibi geldi, Moskova'dan sonra Nalçik. Ayrıca Moskova'da da, belirttiğim gibi pek güçlüğüm olmadı. Başlangıçtaki ufak-tefek dil güçlükleri Nalçık'te hiç yoktu tabii. Nalçık'te hiç rusça bilmesem bile her ihtiyacımı Adiğece karşılıyabilirdim. Ekonomik açıdansa hemen hemen hiç farksızdı. Ama Nalçik'te konuktum ne de olsa. Kaldığım sürece bir konuk olarak ağırlandım diyebilirim.

SORU — Nasıl bir kent Nalçik, kısaca tanıtırmısınız?.

CEVAP — Nalçık modern şehir ilkelerine göre geliştirilmiş güzel bir kent. Coğrafi yer bakımından bütün Sov-

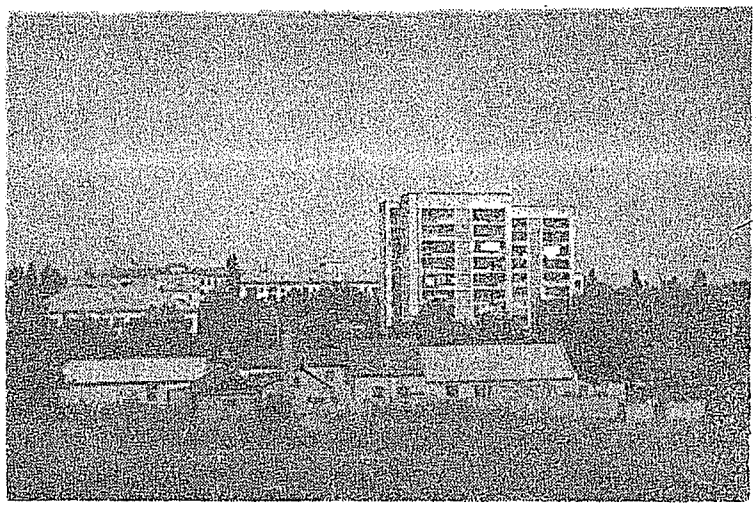

Nalçik kentinden bir görünüş : Sağlık (diyet) merkezi

yetler Birliğinde önde gelen dinlenme kentlerinden biri. Moskova'da bir teşhir salonu, ya da müzesi var. Burada kurulmuş, geliştirilmiş en güzel kentlerin planları, maketleri teşhir ediliyor. Nalçik düzeyindeki küçük kentlerden hemen hiç birine yer verilmemiş orada. Ama Nalçik maketi Leningrat kentinden sonraki yerde teşhir edilmiş. Öyle sevilen, beğenilen şirin bir dinlenme kenti işte. Ayrıca tüm Sovyetler Birliği'nin en temiz kenti. Sanırım ağaçlığı, çiçekliği, parkı ve doğal güzellikleriyle en başta gelir. Özellikle Nalçık parkı en büyük ve en güzel parklardan biri. Nalçık parkındaki ağaçlar genellikle özel olarak dikilmiş, yetiştirilmiş ağaçlar değil. Doğal olarak yetişmiş. Giderek ormanla birleşiyor zaten. Yaz-kış her mevsim yeşilliğini yitirmeyen bir doğa kenti. Çevresi dağlarla hilal gibi çevrili, geniş, düz bir arazi üzerine kurulmuş Nalçik. Rüzgarlara kapalı sakin bir kent.

SORU — Bu Nalçık sözünün kökeni hakkında neler söyliyebilirsiniz?.

CEVAP — Orada bu sözcüğün, fiziki coğrafyası bakımından küçük nal anlamındaki «Naltsıuk» ya da toprağının kırmızı ve yapışkan olması yüzünden nal söken anlamındaki «Nalşik» (Nalşiç-Nalş'ek-Nalş'eç) sözcüğünden türemiş olabileceği öne sürülüyor.

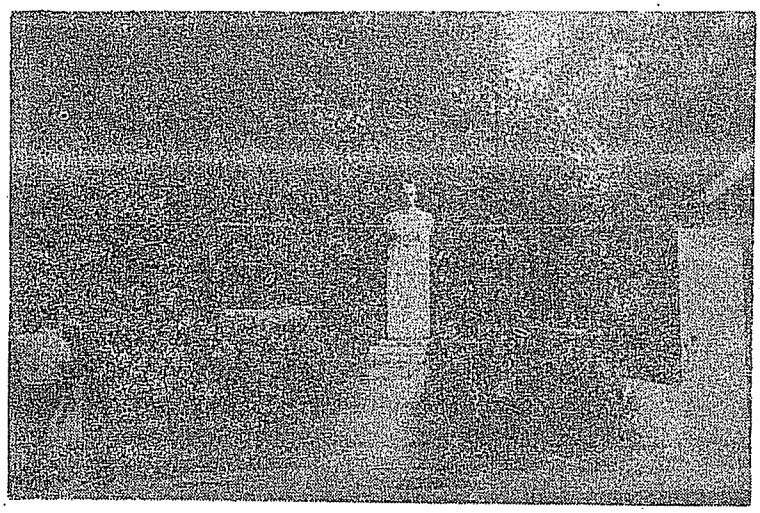

ŞOCENTSUK' Aliy'nin doğduğu köydeki anıtı

SORU — Şimdi oradaki yaşamı, düzeni daha iyi anlıyabilmek için küçük bir çocuğu ya da bebeği ele alalım. Büyüyünceye kadar yapması gerekenleri, yapabilecekleri-ni, kısaca yaşamını gözden geçirelim. Ne dersiniz?.

CEVAP — Tabii, iyi olur. Ürdün'de yaygın bir anlayış vardı, sanırım burada da vardır. «Orada doğan çocuk artık babasının ya da ailesinin değildir, devlet alır, devletin çocuğu olur bir bakıma. Devlet dilediği gibi yetiştirir. Hatta anasını, babasını, ailesini bile tanımaz» gibi. Bu anlayışta gerçek payı yok değil ama bu gerçek saptırılmış. Durum şöyle : Çocuk doğdu. Nerede doğacaktır? Ya doğum evinde ya da hastahanede hekimlerin kontrolunda.. Doğumdan sonra bir süre daha hekim kontrolunda, özel bakım altında, hastahanede ya da doğum evinde kalır çocuk, anasıyla birlikte. Sonra taburcu edilir, evlerine dönerler. Ama böylece bitmez. Artık o aile o bebeğini hiç hastalanmasa bile her ay hastahaneye götürüp sağlık kontrolünü yaptırmak zorundadır. Götüremeyecek durumda iseler, hasta falan iseler bunu hastahaneye bildirirler. Doktor eve gelerek kontrolünü yapar. Her ay bu yapılmazsa bir yazı ile aile uyarılır ve cezalanacağı bildirilir. Gerektiğinde cezalandırılırlar da. Tabii bu ceza para cezası olur. Çocuğun sağlık kontrolünün her geciktirilişinde ya da ihmal edilişinde para cezası artar. Hatta hapsedilmek bile söz konusu olabilir. Yani devlet çocuk sağlığını

korumayı bir görev olarak üstlenmiştir. Doğumdan itibaren bir yıl süre ile anne —Çalışıyorsa— işine gitmez, izinli olur ve normal maaşını da alır. Bir yılın sonunda anne artık işine başlamalıdır. Bu takdirde çocuklarına bakacak kimseleri yoksa, bu gibi çocukların bakımını yapmak üzere eğitilmiş elemanların bulunduğu «yasla» adı verilen bebek bakım yurtları vardır. Anne ya da baba sabah işlerine giderlerken çocuğu bu yurda bırakırlar, akşam üzeri dönüşte alırlar. Bu gibi yurtlar bir hayli çeşitlidir, çocukların yaşlarına göre düzenlenmiştir. Giderek bir Anaokulu olur. Çocuk yedi yaşına kadar buralarda kalabilir. Ailesinde bakabilecek kimsesi varsa buralarda hiç bulunmayabilir de. Ama yine de belirli zamanlarda sağlık kontrolü yaptırmak şarttır. Yedi yaşından sonra çocuk ilkokula girmek zorundadır. İlkokullar on yıldır. Bu süre içinde çocuk okuluna gider, ders bitince evine döner.

SORU — Peki Çocuk ilkokulda Adiğece ne kadar okuyabilir?.

CEVAP — Kentlerde çocuklar ilkokulun birinci sınıfından itibaren altıncı sınıfa kadar Adiğece okurlar. Bunun yanında Rusça da okurlar. Geri kalan dört sınıfta dersler Rusça'dır. Köylerde ise birinci-sekizinci sınıflarda Adiğece okutulur. Geri kalan iki sınıf Rusçadır. Önceleri bu sınıflarda okutulan derslerin tümü Adiğece idi. Giderek Üniversitelere girme olasılığı'nın (Rusca'ya bağlı olarak) arttırılması düşünülmüş ve Rusçaya biraz daha fazla ağırlık verilmiş.

SORU — İlkokulu bitirince artık öğrenim yapmak istemeyen, hayata atılmak isteyen bir genç için ne gibi olanaklar vardır?.

CEVAP — Böyle bir kimse için çeşitli meslek okulları var. Teknikum denilen bu okullarda, hangi mesleği seçmek istiyorsa o bölüme girer. Bu Teknikum'lar mesleklerin özelliğine göre bir ve dört yıl arasında değişen farklı sürelerle eğitim yaparlar. Hangi branşı seçerse o bölümü bitirir ve hayata atılır. Ne kadar çok süre eğitim görülürse ilerleme olanağı o ölçüde artar. İlkokuldan sonra hiç öğrenim görmeden çalışma hayatına atılmak da mümkün. Bu takdirde vasıfsız işçi olunur. İş yerinde tecrübesi arttıkça yükselir, vasıflı işçi olur. Beş derecelik bir iş ve maaş

düzeyi uygulanıyor; İlkokuldan sonra hiç okumadan herhangi bir işte çalışmaya başlayan vasıfsız işçi 1. derece ile işe başlar. Vasıf kazandıkça, üretime katkısı arttıkça derece yükselir. En üst derece 5. derecedir.

SORU — Peki, ilkokulu bitiren delikanlı, hemen hayata atılmak istemez, bu teknik okullara da gitmek istemezse, yüksek öğrenim görmek isterse ne yapar?

CEVAP — O zaman hangi üniversitenin, hangi fakültesinde okumak isterse oraya başvurur. Belirtilen günlerde 4 dersten sınava girer. Biri yabancı dildir, ötekiler rusça ve branşla ilgili derslerdir. Kazanırsa fakültede okumaya başlar. Fakülteyi bitirince mesleğinde çalışır. İsterse doktora yapmak üzere üç yıllık bir süre ile mezuniyet sonrası üst eğitim görür. Bunu da bitirirse o fakültede veya benzeri bir fakültede asistanlık yapar. Yenilikler, icatlar yapabilir, kitaplar yazabilir ve giderek yükselebilir. Asistanlık süresi üç yıldır. Sonra doktora gelir. Bu doktora yapanın çalışmasına ve yeteneğine bağlıdır. Doktora pek kolay olmaz. Sonra da profesörlük gelir.

SORU — Askerlik konusunu da bize anlatırmısınız?

CEVAP — İlkokulu bitirenler askerlik çağına gelince er olarak askere giderler. Askerlik süresindeki başarıyla 30 erin, 60 erin komutanı gibi terfiiler alabilirler. Hatta teğmen rütbesine erişebilirler. Nalçik'ten üç arkadaşımız vardı bu rütbeyi almış. Askerlikten sonra fakülteye geldiler, birlikte okuduk. Fakülteyi bitirince de teğmen rütbesiyle askere gidiyor zaten. İki yıllık askerlik süresinde daha üst rütbelere ulaşmak olanaksız tabii, kısa bir süredir bu.

Normal askerlik süresi iki yıldır. Fakat askerlik çağına gelmiş bir delikanlının, mesleği icra ettiği iş yerinden, kendisine bu işte ihtiyaç bulunduğu bildirilirse askerliği tecil edilir. Ayrıca üniversite bitirmiş bir kimsenin teğmen rütbesiyle fakülteden mezun olduğunu söylemiştik. Askerlik yapmadığı halde üniversitedeki eğitimle teğmen rütbesine ulaşan bir kimse, eğer ordu o meslekteki elemanlara ihtiyaç duyarsa iki yıl süreyle askere alınır. Şayet o meslekten elemanlara ihtiyaç yoksa o kimseyi askere almazlar. Hangi biçimde olursa olsun, 28 yaşından

sonra askere alınmayan kimseler artık bu yaştan sonra askere alınmazlar, muaf sayılırlar. Ancak gerek askerlik görevini yaparak, gerekse yaş haddinden muaf olanlar belirli zamanlarda; (örneğin iki yılda bir) kısa süreyle; örneğin bir iki ay gibi, askere alınırlar, yeni teknikleri, silahları ve taktikleri öğrenirler, bu yolla rütbelerini yükseltirler, üstteğmen, yüzbaşı vb. olanlar da vardır. Yani kendi işinde çalıştığı halde bu kısa devreli bütünleme eğitimlerine katılmak suretiyle terfi edilebilmektedir. Bu da yine ordunun ihtiyaç duyduğu meslekler ya da branşlar için geçerlidir.

SORU — Yani, örneğin Adiğe dili ve edebiyatı bölümünü, filoloji bölümünü bitirince durum nasıl olur?

CEVAP — Orduda teknik elemanlar, savaşçılar dışında da sınıflar vardır. Cephe gerisi hizmetler, yöneticiler vb. gibi... Böylesi okullardan mezun olanlar bu sınıflarda çalışırlar. Eğer bu sınıflarda elemana ihtiyaç varsa askere alınırlar, yoksa alınmazlar. Ama yine de bu sınıflarda öğretilmesi gereken yenilikler olursa bunları kavratmak için belirli zamanlarda sözünü ettiğimiz kısa devreli eğitime tabi tutulurlar. Bu kısa devreli eğitime alınma periyodları kesinlikle belli değildir. Yani her yıl, ya da her iki yılda bir gibi belirlenmiş değildir. Bulunan yeniliklere ya da bir takım yeniliklerin icadına bağlı olarak ayarlanır. Her yıl olabilir, bir kaç yılda bir olabilir.

SORU — Anladığımız kadarıyla ilk ve orta okulu bitiren bir kimse askere gitmeden, çalışma hayatına da atılmadan sınav vererek üniversiteye girebilmekte ve üniversitede de askerlik dersleri görmekte ve teğmen rütbesiyle mezun olmaktadır. Bir de üniversite öğrenimi görmeden askere gidip askerlik süresince teğmen rütbesine kadar yükselebilenler bulunmaktadır ve bunların askerlikten sonra üniversiteye girmeleri de mümkün olmaktadır. Askerliğini yapmış, teğmen rütbesine değin yükselmiş bir kimsenin üniversitede ve sonrasında durumu nasıl olmaktadır?

CEVAP — Bu durumdakiler üniversitedeki askerlik ders ve eğitimlerinden muaf olurlar. Üniversiteyi bitirdikten sonra da askere alınmazlar. Ancak kısa devreli eğitimlere tabi tutulabilirler. Onlar zaten teğmen rütbesine gelmişlerdir ve fiili askerlik hizmetlerini de bitir-

mişlerdir. Mesleklerinde çalışmaya başlarlar.

SORU — Başka bir soru sormak istiyorum. İlkokulda veya daha önce çocukların kabiliyetlerini ölçme ve en kabiliyetli bulundukları branşlara yöneltme, dolayısıyla da farklı eğitime tabi tutulma söz konusu olabilir mi?

CEVAP — Elbette... İlkokul sıralarında bu tür çalışmalar yapılmakta ve kabiliyetler saptanmaktadır. Eğer olağanüstü yetenekler bulunursa bunlar kendi kabiliyetleri doğrultusunda daha çok eğitilmektedirler. Örneğin 18 yaşında iken Moskova Üniversitesinde Matematik Fakültesini bitirmiş bir genç vardı. Normal olarak bu yaşta orta öğretim bitirilmektedir. Ama bu çocuk matematik dalında üstün yetenekli idi. Onu orta öğretimde boşuna oyalamadılar. Bir süre, daha ileri düzeyde matematik dersi okuttular ve orta öğrenimini tamamlamadan üniversiteye aldılar. Bu çocuk profesör olduğunda 27 - 28 yaşlarında idi. Bunun gibi üç dört kişi vardı duyduğum. Ama kendileriyle tanışmadım.

SORU — Üstün yetenekli bir çocuğun 10 - 12 yaşlarında üniversiteye alınması mümkün oluyor demek?

CEVAP — Evet, tabii. Bu yaşa bağlı değil, Üniversitedeki eğitimi izleyebilmesine, o yükü kaldırabilecek durumda olmasına bağlı. Orta öğrenim gerçekte normal yetenek ve zeka düzeyindeki çocuklar için programlanmıştır. Üstün yeteneklerin onlar arasında harcanması doğru olmaz. Yetenekli olduğu branşta ilerleme, gelişme olanağı verilir, öteki derslerden muaf tutulur. Önemli olan kendi branşındaki kitapları okuyup anlıyabilecek duruma gelmiş olmasıdır.

SORU — Demekki bir çocuk önce birleştirilmiş ilk ve orta öğretim diyebileceğimiz on yıllık bir temel eğitimden zorunlu olarak geçiyor. Sonra isterse hemen iş hayatına atılabiliyor. İsterse Teknikum denilen meslek okullarına, isterse üniversiteye girebiliyor.

CEVAP — Evet, öyle. o, Teknikum'da okuyanlar da mezuniyetlerinden sonra isterlerse üniversiteye de girebilirler. O zaman üniversitenin ilk iki sınıfından muaf tutulurlar, yani 3. sınıftan okumaya başlarlar.

SORU — Biraz da doğumdan itibaren annenin durumundan söz edelim.

CEVAP — Eğer daha önceden bir işte çalışıyorsa (ki çalışma zorunluluğu yoktur. Ama buna rağmen şehirlerde, çalışmayan, boş oturan kadınların sayısı pek azdır.) Doğumdan sonra anne bir yıl süreyle ücretli izinlidir. İşine gitmez, bir yıl süreyle ücretini normal olarak her ay alır. Daha önce bir işte çalışmıyorsa onun durumu önceki gibi devam eder.

Doğumdan bir yıl sonra anne işinin başına döner, çalışmaya başlar. Artık bebek bir yaşındadır. Eğer evinde bebeğe bakabilecek kimsesi varsa mesele yoktur. Ama bakacak birileri yoksa 3 yaşını bitirinceye kadar çocukların bakımlarının yapıldığı «Yasla» denilen yuvaya verebilirler. Bu takdirde sabahleyin, bebek yuvaya götürülür. Bütün gün uzman bakıcıların nezaretinde, bir anne çocuğuna nasıl bakmalı, neler yapmalı ise, öyle bakılır. Akşam üzeri iş dönüşü anne ya da baba çocuklarını alır, evlerine getirirler. 3 yaşından sonra «Detski Sad» dedikleri bir nevi ana okulu, ya da çocuk bahçesi gibi bir kuruluşa verebilirler. Burada çocukların seviyelerine göre yavaş yavaş eğitim de verilir. Pedagogların yönetimindedir buraları. Çocuk yavaş yavaş hayata hazırlanmaya başlanır. Yine sabahleyin götürülür, akşam da alınır.

SORU — Bu yuva veya anaokulunda ücret durumu nasıl oluyor?

CEVAP — Doğrusu bunu iyi bilmiyorum. Sanırım aile cüz'i bir ücret ödüyor. 5 - 6 rutleyi geçmez sanırım. Ama miktarını tam bilemiyorum.

SORU — Kadınların çalışmak zorunda olmadıklarını, ama buna rağmen çoğunun çalıştığını söylemiştiniz. Bunun nedeni sizce nedir?

CEVAP — Kadının çalışması yasal bir zorunluluk değil kesinlikle. Kimseye neden çalışmadığını sormazlar. Hatta çalışmadığı için toplumca ayıplanması, kınanması bile söz konusu değil. Ama tabii bir evde birden fazla çalışan, para kazanan bulunursa bu iyi değil mi? Parayı sevmeyen kimse yoktur dünyanın hiç bir yerinde. Bu

bir etken. Ayrıca kadınların çalışacağı işler genellikle daha kolay işlerdir. Bir bakıma çalışmaya teşvik edici tedbirler vardır diyebiliriz. Aslında kadınlar her türlü işte de çalışabilirler. Bu kadın işi değildir denilemez hiç bir iş için. Daha çok para kazanmak isteyen kadınlar, erkeklerin çalıştığı daha ağır işlerde de çalışabilirler. Ama hangi işte çalışırsa çalışsın kadınların 60 kg.dan fazla yük kaldırmayı gerektirecek bir işte çalışmaları, ya da kadınların 60 kg.dan fazla yük kaldırmaları kesinlikle yasaktır. Zira 60 kg. dan fazla yük kaldırmak kadının sağlığı için zararlıdır. Bundan işyeri direktörü sorumludur. Ayrıca anne, bebek bir yaşını doldurduktan sonra onu Yasla'ya vermek istemez de evde kendisi bakmak isterse o zaman çalışan anne iki yıl süre ile hergün sabah bir öğleyin bir, akşam bir saat olmak üzere üç saat izin alabilir. Yani normal mesaiden 3 saat daha az çalışır, 5 saat çalışır.

SORU — Kadınlar daha çok hangi işlerde çalışırlar?

CEVAP — Yüksek öğrenim görmüş kadınların çoğu doktordur, ya da eczacıdır, kimyagerdir, öğretmendir. Onun dışında mağazalardaki satış elemanları, tezgahtarlar vb. hemen tümüyle kadındır. Lokantalarda aşçılar, hatta garsonlar genellikle kadındır. Kadın fabrikalarda da çalışır. Hatta inşaatta'da çalışır. Ama inşaatlarda daha çok sıva ve badana - boya gibi işlerde çalışırlar. Tabii inşaat işçiliği, daha çok para kazandıran işlerdendir. Şoför olarak çalışan kadınlar da var. Servis otobüslerini kullanan, traktör sürücülüğü yapan kadınlar da gördüm. Taksi şöförü olarak çalışanlar da var. Örneğin Nalçik'te böyle taksi sürüçüsü olarak çalışan iki Adiğe bayan tanıyorum. Kısacası bayanlar da erkekler gibi diledikleri işlerde çalışabilirler. Kimse «bu bayanişi değildir, çalışamazsın» diyemez. Ağır yük kaldırmayı gerektiren işler hariç.

SORU — Gerek çalıştıkları işler gerek yaşam koşulları ve düzeyleri bakımından köylerde yaşayanlarla kentlerde yaşayanları karşılaştırabilir miyiz? Kentlerde daha çok mağazalarda, fabrikalarda, lokantalarda ve öteki devlet dairelerinde çalışıyorlar. Ya da şoförlük yapıyor-

lar. Biraz önce taksi dediniz de onun üzerine hatırladım. Bu taksiden elde ettiği gelir, kâr ya da zarar sürüçüye mi ait oluyor, yoksa...

CEVAP — Hayır. Taksi de devletin, Şoför orada aylık ücretle, maaşla çalışır. Kâr etse de zarar etse de önemli değil şoför için. O yine maaşını alır. Tabii daha fazla gelir sağlaması halinde bu takdirle karşılanır, duruma göre ödüllendirilir, prim filan da verilebilir.

SORU — Bir de köylerdeki yaşam üzerinde duralım isterseniz. Köylerde yaşayanlar daha çok hangi işlerde, hangi şartlarla çalışıyorlar?. Şehirlerdeki gibi mi, nasıl farklılıklar var?.

CEVAP — Köylerde Kolhoz denilen kollektif üretim örgütlenmeleri var. Köyün bütün toprakları geniş bir çiftlik biçiminde birleştirilmiş. Tarım, hayvancılık, her türlü üretim köylülerin kollektif beraberliği ile yapılır. Burada da kadın - erkek ayrımı yok. Kadınlar da isterlerse her işte çalışabilirler. Örneğin traktör sürücülüğünden kolhoz başkanlığına değin her türlü işte kadınlar da bulunabilirler. Herhangi bir branşta eğitim görmüş kadınlar kendi branşlarında çalışırlar. Ziraat mühendisi, Teknisyeni, Doktor, Veteriner, Makina teknisyeni, Mühendisi, Makine operatörü vs...

SORU — Bu kolhoz konusunda biraz daha açıklama yapabilirmisiniz?. Nedir kolhozun statüsü ve özellikleri?.

CEVAP — Köylerde iki tür kuruluş olabilir. Biri kolhoz, diğeri Sowhoz, Kolhoz, köyün topraklarının, insan gücünün, her türlü olanaklarının birleştirilmesiyle oluşturulan üretimi, yönetimi tümüyle köylüye ait bulunan, devlete bağlı olmayan, bir bakıma özerk diyebileceğimiz bir örgütlenme biçimidir. Köylüler bu ortak olanakların en iyi şekilde değerlendirilmesini sağlamak üzere gerek planlamada, gerek yönetimde bilgisine ve becerisine güvenilen kimselerden bir yönetim kurulu seçerler.

SORU — Kimler, nasıl seçilir bu yönetim kuruluna?

CEVAP — Bu yönetim kuruluna o köyde yaşayan herkes kadın olsun erkek olsun seçilebilir. Ama tabii daha çok üretim organizasyonu, yönetim organizasyonu, işletmecilik, ziraat vs. dallarda eğitim görmüş kimseler-

den, daha doğrusu o köyün coğrafi konumuna göre daha çok ne tür işler ne tür üretimler yapılıyorsa, bunları en iyi şekilde yönetebilecek, eğitim görmüş kimselerden seçilirler. Kolhozun bir başkanı olur, köyün üretim dallarına göre o dallardaki uzmanlardan da yeteri kadar yardımcısı olur. Yönetim kurulu bunlardan oluşur. Bunlar tıpkı buradaki muhtar seçimleri gibi köylülerin oylarıyla seçilirler, bir tayin filan söz konusu değildir. Yönetim kurulu köylüye karşı sorumludur. Her türlü planlama, yönetim vs. görev ve yetkisi artık, yönetim kuruluna aittir. Yönetim kurulu, köyün muhtaç bulunduğu, traktör, biçer - döver, sulama, çapalama - hasat makineleri, ilâç, gübre ve tohum vs. her türlü araç ve gereci köyün yani kolhozun hükmî şahsiyeti adına devletten satın alır. Her yıl bunların bakım ve onarımları, iş görmez hale gelenlerin yerine yenilerinin alınması vb. işler yönetim kurulunun görevidir. Köylüler bu yönetim kurulunun planlarına göre kollektif olarak ekerler dikerler, sularlar, gerekenleri çapalarlar ve hasat ederler. Sonra bu ürünlerden köylünün ihtiyaçları çıkarılıp köylülere dağıtılır. Artan ise yine köyün, yani kolhozun hükmî şahsiyeti adına devlete satılır. Elde edilen paradan araç - gereç temini, bakım - onarım vb. giderler çıkarılarak köyün bütçesine verilir, artan da yine köylülerce paylaşılır.

Sowhoz ise tümüyle devlete bağlı bir kuruluştur. Burada çalışanlar, Kentlerde olduğu gibi ücretle, aylık maaşla çalışırlar. Üretimin az veya çok olması, kar veya zarar etmesi çalışanlar için önemli değildir.

SORU — Gerçekten çok yararlı bir açıklama oldu bu. Burada, durum daha farklı bir biçimde tanıtılmış, propaganda edilmişti. Buna göre gerek Kolhoz gerekse Sowhoz, bireylerin kesinlikle hak ve irade sahibi olmadıkları devlet kuruluşlarıydı. Devlet, köylüleri bu kuruluşlarda bir köle gibi çalıştırır, sonunda da birer lokma ekmek verir geçerdi, böyle anlatılıyor, böyle biliniyordu. Ama şimdi açıkca anlaşıldı ki Kolhoz tümüyle köylünün kendi serbest iradesiyle oluşturduğu ve üzerindeki hakların tümüne köylünün sahip olduğu bir üretim birimidir. Sowhoz ise, köylünün yeterince verim sağlayamamalığı, dolayısıyle de zarar gördüğü kolhozların, köylünün zararına olarak normal bir geçim standardını garanti

etmek üzere devlete devredilmesiyle devlet tarafından işletilen ve genel olarak kentteki iş - ücret uygulaması kapsamına alınan başka bir üretim birimi olmaktadır.

Şimdi bu kolhoz işletmesi ile ilgili bir durum sormak istiyorum. Örneğin bir kolhozda çalışan iki erkek ve üç kadından oluşan bir aile düşünelim

Bir de yine 5 nüfuslu başka bir aile düşünelim, yalnızca aile reisi çalışmaktadır. Bu iki ailenin kolhoz üretiminden aldıkları pay aynı mı olur?

CEVAP — Hayır ... Burada aile olarak değil, çalışan bireyler olarak pay söz konusudur. Çalışabilecek durumda olduğu halde çalışmayanın çalışan gibi pay alması elbette söz konusu olamaz. Ancak ikinci ailenin fertleri yaşları küçük olduğu veya sağlıksal nedenlerle çalışamıyorlarsa ve çalışan aile reisinin geliri bu 5 kişilik ailenin geçinmesi için saptanmış standart gelirden az ise aradaki fark devlet tarafından ek tazminat veya ödenek olarak karşılanır. Kafkasya'da yaşı ne olursa olsun her birey için asgari olarak ayda 50 Ruble gelir öngörülmüştür. Buna göre ikinci ailenin reisinin aylık kazancı 250 Rubleden aşağı olursa aradaki fark devletçe ödenir. ve aylık para 250 Rubleye çıkartılır. Gerçekten de 250 Ruble 5 kişilik bir ailenin normal geçimini rahatlıkla sağlayabilmektedir.

SORU — Bu ücretler kolhozlarda da aylık olarak mı ödenir?

CEVAP — Bu kolhozun durumuna göre değişir. Aylık olarak ödenmesi de mümkündür, her ay belli bir avans verilerek kalan kısmın hasat sonunda toptan ödenmesi de mümkündür. Bu, kolhozda üretilen ürünlere, buna göre kolhozu oluşturan köylülerin kararlarına bağlıdır.

SORU — Bir kolhoz bünyesindeki köylüler kolhozda günde 8 saat süre ile çalışmaktalar. Bunun dışında kendilerinin ayrıca özel bir iş tutma hakları var mıdır? Kollektif mülkiyet dışında kişisel mülkiyetleri de var mıdır, varsa nelerdir?

CEVAP — Elbette kolhozda 8 saatlik mesaisini aksatmadıkça geri kalan zamanını herkes dilediği gibi de-

ğerlendirir. Köylerde genellikle herkes kendisinin özel olarak yaptırdığı evde oturur. Özel olarak ev yaptırmayı külfetli bulanlar ise devletten konut isteyebilir. Devlet onların konut ihtiyacını karşılamaktadır. İster özel konutunda, ister devletin inşa ettiği konutta otursun her ailenin 2,5 hektar kadar özel bir bahçesi vardır. Kolhozdaki 8 saatlik mesai dışında herkes bu bahçesinde dilediğini yapabilir, sebze ve meyve yetiştirebilir, tavuk, hindi kaz gibi kümes hayvanı besleyebilir, eti ve yünü için koyun besleyebilir, sütü ve yağı için inek veya manda besleyebilir.

Bu bahçe içinde kendi emeği ile ürettiği her şey kendisinindir. Dilediği gibi değerlendirebilir. İsterse devlete satabilir, isterse halk pazarlarında perakende olarak satabilir, isterse turfanda sebze ve meyvelerini ve öteki ürünleri uzaklara (Sibirya gibi) götürüp istediği fiatla satabilir.

SORU — Bu 2,5 hektarlık bahçede üretebildiğiyle geçinebilen, kolhoza katılmak istemeyenler olabilir mi veya bu bahçe ailenin geçimini sağlayabilir mi?

CEVAP — Evet... Kolhoza katılmayan, sırf bu bahçesindeki ürünlerle geçinebilen aileler de var. Ancak bu, yasalara göre değil kolhoz yönetiminin, dolayısıyla kolhozu oluşturan köylülerin iradesiyle olur. Kolhoza katılmak istemeyen kişinin bu tür önerisi köylülerce kabul edilmeyebilir. Çünkü temel ilke kişisel kalkınma değil, topyekün, kollektif kalkınmadır. O tek aile de kolhozca sağlanan her türlü olanaktan (yol, su, elektrik, otobüs, tren, tramvay, uçak, Tv., klüp, tiyatro, okul, hastane gibi her türlü alt yapı tesis ve hizmetlerinden) yararlanmaktadır. Bu nedenle kolhozu oluşturan köylüler kolhoza katılmak istemeyenlerin isteklerini kabul etmeyebilirler veya bazı katkılarda bulunmak şartıyla kabul edebilirler. Tamamen halkın, köylünün iradesine, kararına bağlıdır. Yalnız kolhoza katılmadan, özel işinde çalışanlar da var. Şahsen ben böylesine rastladım.

SORU — Kolhoz yönetimi ile ilgili olarak Cumhuriyetler arası farklılıklar var mı acaba? Örneğin Kabardey, Çerkesk ve Adiğey'de durum nasıl?

CEVAP — Hayır... Hepsi aynı statülere bağlıdır. Ancak kolhozlar yıllık gelir ve verimlilik bakımından fark-

lı olabilirler. Bu kolhozun durumuna ve planlı çalışmalarına bağlıdır. Örneğin tüm Sovyetler Birliği içersinde Kabardey'in bol ve kaliteli üretim, plan hedeflerini gerçekleştirme yada aşma bakımından bir üstünlüğü var. Plan hedeflerini gerçekleştiren veya aşan kolhozlara ve böylesi kolhozların çok olduğu Cumhuriyet veya özerk bölgelere madalyalar verilir. Bu madalyalar o yönetim ünitesinin bayrağına, amblemine de işlenir. Kabardey bayrağında böyle dört madalya vardır, sonra üç madalya ile Ermenistan gelir.

SORU — Her ünite kendi üretim planını kendisi yapıyor ve ülkenin genel kalkınma planını oluşturuyor. Plan hedeflerini gerçekleştiremiyenlerle, gerçekleştirebilenler veya aşanlar arasında farklar olmuyor mu? Örneğin plan hedefini aşan bir ünitenin ne gibi avantajları oluyor, yalnızca madalya mı kazanıyor? Plan hedefine varamayanlar nasıl zarar görüyorlar veya geçimlerini nasıl sağlıyorlar?

CEVAP — Plan hedefini gerçekleştiren yada aşan üniteler daha çok üretim yaptıklarından bunu sağlayanlar tabiiki daha büyük pay alırlar, daha rahat yaşarlar. Ayrıca ülke ekonomisine daha çok katkıda bulundukları için de takdir edilirler, ödüllendirilirler.

Plan hedefini gerçekleştiremiyenlere gelince; eğer makul bir nedenle, zorunlu bir nedenle olmuşsa (sel, afet, yangın vb.) devlet anların o yılki ihtiyaçlarının hepsini karşılıksız olarak karşılar. Böyle makul bir neden yok da iyi yönetememekten, tembellikten vb. kusurlar yüzünden plan hedeflerine varılamamışsa devlet onlara karşılıksız bir şey vermez. Ancak borç kaydıyla verir. Daha sonraki yıllarda bu borç ödenir. Bir kolhozun plan hedeflerini gerçekleştirememesi sürekli oluyorsa o zaman halk kolhozu devlete devreder ve devlet onu Sowhoz olarak işletir.

İşletme kusurları yüzünden plan hedeflerine varılamamışsa yöneticiler azledilirler. Kolhozun yöneticilerini Cumhuriyetin yada eyaletin başı azleder. Eğer bir Cumhuriyetin veya eyaletin üretim birimlerinin hepsi veya çoğu bu durumdaysa tümüyle o Cumhuriyet veya eyalet plan hedeflerini gerçekleştirememiş demektir. O zaman o cumhuriyetin, eyaletin yöneticileri değiştirilir.

SORU — Muhaceretteki Çerkesler, özellikle Türkiye'deki Çerkesler olarak biz yakın zamana kadar anayurtla doğrudan doğruya ilişki kuramadık. Anadilimizle okuyup yazamıyoruz. Bu nedenle de anayurtla yeterince yazışamıyoruz. Daha çok bireysel, fiziksel olarak yaşamımızı sürdürme, geçinebilme çabası içindeyiz. Dolayısıyla anayurt hakkındaki bilgilerimiz de hep bizim dışımızdaki kaynaklardan gelmedir. Bunlar ya Sovyetler Birliğinden kovulan veya kaçanlar, orayı kötüleyerek para kazananlardır, yada varlıklılardan oraya gidip gelenlerin yine kendi çıkarlarına göre yaptıkları değerlendirmelerdir. Daha çok içinde bulunduğumuz devletin politikasına uygun olduğu ölçüde bilgiler edinilebilmektedir. Bu yüzden de anayurt ve oradaki düzenle ilgili bilgilerimiz sağlıklı değildir. Anayurt ve oradaki düzen merak konusudur.

En çok merak edilen konulardan biri de din konusudur. Söz konusu sağlıksız bilgilere göre Kafkasya'da din, dini hayat yoktur. Devlet buna izin vermemektedir. Bu konudaki gözlemlerinizi, bilgilerinizi anlatır mısınız?

CEVAP — Benim gördüğüm kadarıyla Kafkasya'da, tüm Sovyetler birliğinde bir din kısıtlaması, inanç yasağı söz konusu değildir kesinlikle. İnanç serbestliği vardır.

İsteyen istediği dini benimseyebilir, isteyen hiçbir dine mensup olmayabilir. İnanç ve inançsızlık konusunda kimse birbirini hor göremez, kınayamaz.

Kafkasya'da örneğin evlenmelerde Adiğe düğünü, molla tarafından nikah kıyılmadan başlatılmaz. Molla islam dini kurallarına göre nikahı kıyar. Sonra düğün başlatılır. Cenaze sırasında da dini törenler eksiksiz tatbik edilir. Şahsen ben birçok cenaze töreninde bulundum. Hepsinde dini gerekler yerine getirildi. Bir Arap ülkesinde, Ürdünde doğmuş ve büyümüş olmama, Arapça bilmeme rağmen o mollaların okudukları duaları, yaptıklarını şahsen ben bilemem, yapamam.

Dönüşümden bir iki ay önce bizim akrabalarımızdan yaşlı bir kadın vefat etmişti. Köyde oturuyordu sağlığında. Ben de katıldım köyde cenaze törenine... Hatta yakın ilişkilerim vardı onlarla, akraba idik. Mezara koyanlar, defnedenler arasında ben de bulundum. Tıpkı Ürdündeki gibiydi techiz, tekfin ve defin işlemleri.

Ölen bu kadının kızkardeşi Nalçık'te yaşıyor. Ben kafkasya'dan döndüğümde 56 - 57 yaşlarındaydı, 9 yaşından beri hep oruç tuttuğunu, hiçbir ramazanı kaçırmadığını söylerdi. Sık sık evine giderdim, Nalçık'ta kaldığım 6 yıl zarfında... Hatta Ramazanlarda çoğu kez onların evinde kalırdım. Sahuru - iftarı beraber yapardık. Namazını da pek aksatmazdı. Buna benzer yaşlı kadın ve erkekleri de çok gördüm. Ama gençler pek heveslenmezlerdi. Yaşlanınca bilmem ne yaparlar... Kısacası kesinlikle din ve inanç özgürlüğü vardır orada. Cami meselesine gelince; sosyalist devriminden önce de Kafkasya'da büyük kubbeli, minareli camiler yoktu. Cami olarak yapılan genişce bir evde kılınırdı namazlar. Şimdiki camiler de böyle. Her köyde bir veya iki cami var. Camisiz köy yok diyebilirim Kafkasyada... Tabii kubbesiz, minaresiz. Cami yapımını devlet üstlenmiyor orada da. İbadet yerlerini halk kendisi yapıyor.

SORU — İmamları var mı acaba, varsa nasıl yetişiyorlar?

CEVAP — İmamları var ama imamlık mesleği yok. Yani meslek olarak imamlık yaparak geçimini sağlayan yok. Namaz kıldırabilen, nikah kıyabilen, cenaze kaldırabilen mollalar var. Bunlar devletten bu hizmetler için bir maaş filan almazlar. Ancak halk kendi arasında para toplar ve mollaya verir. Bu mollalar daha çok dini bilgilerini önceden bu işlerle uğraşmış, bilen yaşlılardan öğrenirler. Kafkasya'da ayrıca din eğitimi yapan bir okul yok. Genellikle öğrenenler özel olarak bilen yaşlılardan öğrenirler ki yaşlıların çoğu bu bilgileri bilirler. Ayrıca Türkistan'da bir dini bilgiler enstitüsü var. Orta okuldan sonra din eğitimi verir. İsteyenler o okula da gidip öğrenim görebilirler.

SORU — Şimdi de genel durumumuz ve sorunlarımızın çözümü için özel bir soru sormak istiyorum. Siz Ürdün'de doğmuş ve büyümüş olarak Ürdün'ü, Suriye'yi, hatta İsrail'i de biliyorsunuz. Amerika'daki Çerkesler hakkında da bilginiz vardır. Türkiye'ye geldiniz, gördünüz, Az çok buradaki durumumuzu da öğrendiniz. Kafkasya'da 6 - 7 yıl süre ile bulundunuz. Çerkes halkının geleceği ile ilgili görüşleriniz, kanaatleriniz nelerdir?

CEVAP — Teker teker ele alırsak şunları söyleyebiliriz. Öncelikle Kafkasya'daki Çerkesleri düşünelim. Onların bu günkü hak ve olanaklarıyla yok olmaları kesinlikle söz konusu değil. Tam tersine daha da gelişecek, güçleneceklerdir. Eğer birgün dünya çapında azınlıkların doğal olarak çoğunluk içinde eriyebilecekleri bir durum söz konusu olursa ancak o zaman onların da yok olacağını düşünebiliriz. Bu günkü koşullarda sayısal bir mukayese yaparsak; muhaceretteki Çerkesler 50 - 100 yıl sonra yok olacaklarsa, Kafkasya'dakiler onlardan 500 - 1000 yıl sonra yok olabilirler. Muhaceretteki Çerkeslerin durumu çok farklı, Ulus deyince bir kültür birliği, bir dil birliği, bir tarih birliği, bir yurt birliği gelir akla. Bunlar olmadıkça, hatta bunlardan biri eksik oldukça o ulusun varlığını sürdürmesi mümkün olmaz. Adiğece unutulmuşsa artık Adiğelik de kaybolur. Tarih bilinmezse ve yaşanmazsa geleceğe yönelik sağlıklı bir ulusal yaşam sürdürülemez, etkilenilir ve ulusal yaşamdan uzaklaşılır. Anayurt olmazsa, orada yaşanmazsa bulunulan ülkelerde yok olmak mukadderdir. Böyle olunca benim kanımca muhaceretteki Çerkesler er veya geç mutlaka yok olacaklardır. Bu bir yaşam kuralıdır. Böyle olunca ulusal varlığımız sürdürülmek isteniyorsa yeni doğan ve doğacak olan kuşakların Çerkes kalması isteniyorsa bence tek yol bir yurt birliğine kavuşmaktır.

Muhaceretteki duruma gelince; burada yapılan iyi işler hep içinde yaşanılan ülkenin, hakim ulusundur, kötü şeyler ise yapanın üzerinde kalır. Muhacerette hep iyi şeyler yapmaya çalışmak gerekir. Kişi olarak yükselebilmek, kabuledilmek için bu şarttır, o zaman da yapılan iyi şeyler hep o ülkeye, hakim ulusa ait sayılıp kaybolacaktır, dolayısıyle o iyi şeyleri yapanlar da onlar içinde eriyip gidecektir. Kötü şeyler yapılırsa yine kötü şeyler yapmış olarak yok olup gidilir. Yani muhacerette yok olmak esastır. Dolayısıyle yok olmamak için tek çare Anayurda dönüş olmaktadır. Sonra Anayurdumuz benimsenmeyecek kötü bir yer de değil. Tam tersine Kafkasya gerçekten güzeldir. Hatta en güzeldir. Bu gün nerede yaşıyor olursa olsun hiçbir Adiğe Kafkasya'dan daha güzel bir yerde yaşıyor olamaz. Şahsen ben bir çok yer gezdim, gördüm, duydum, biliyorum. Ama Kafkasya'yla kıyaslanabilecek hatta benzetilebilecek güzellikte bir yer görmedim. Fizik olarak, verimlilik olarak en

güzel, ulus için, ulusal varlık en elverişli tek yer diyebiliriz, Kafkasya için. Yaşamlarına gelince kesinlikle kötü değil. Muhacerettekilerden çok iyi değilse kesinlikle kötü değil. İnsan için önemli olan yaşamaksa, yarına daha güvenle bakabilmekse, hastalanmamak yada hastalanınca kolaylıkla tedavi olabilmekse, kişisel yeteneklerini geliştirebilmek, insanlığa katkıda bulunabilmekse, tatmin olabilmekse bugün bunların hepsi var Kafkasyada. Ve insanlar daha rahat, daha mutlu, daha üretken ve daha doygun. Yarınlarından insan olarak da ulus olarak da eminler.

SORU — Anladığımız kadarıyle sizin görüşleriniz de muhaceretteki Çerkeslerin Çerkes olarak kalabilmelerinin mümkün olmadığı, insan olarak insanca yaşam için de, ulus olarak varlığımızı dilediğimiz gibi geliştirip sürdürebilmemiz için de tek çıkar yolun Anayurda dönüş olduğu noktasında yoğunlaşıyor.

Öyleyse Anayurda dönüş nasıl gerçekleştirilebilir, bunun için bizler neler yapmalıyız, Anayurttaki kardeşlerimizin bu konudaki eğilimleri, görüşleri nasıldır, neler yapabilirler? Bu konuda ne dersiniz?.

CEVAP — Anayurtta pek çok Çerkesle tanıştım, sıkı ilişkilerim oldu kaldığım 6 - 7 yıl içinde. «Anayurdunuza gelmeyin» diyen hiç olmadı. Tersine hemen herkes dönmemizi önerdi. «Evimizin kapısı her zaman açık, iki odamız varsa birini size veririz» dediler. Anayurttaki Çerkesler bizim dönüşümüzden kesinlikle memnun olurlar. Bunun için ellerinden gelen her şeyi yapmak isterler.

Benim izlenimim hep böyle oldu. Ürdün'den ve Suriye'den Kafkasya'ya dönmüş olan pek çok kişi ve aile gördüm orada. Kafkasyadakilerin bunlardan hep memnunlukla sözettiklerine tanık oldum. Herkesin onlara kolaylık gösterdiğini, her yönden yardımcı olduklarını, sıcak bir ilgi duyduklarını gördüm. Oturacak ev, çalışacak iş gibi konularda muhaceretten dönenlere öncelikler ve bir bakıma ayrıcalıklar bile tanıyorlar. Bunlar Kafkasya'daki kardeşlerimizin dönüşümüz hakkında eğilimlerini ve isteklerini gösterir sanırım.

Ne yapmalıyız? sorusuna gelince... Her şeyden önce somut durumumuzu, sorunlarımızı bilinçli olarak kavra-

malıyız. Bugünkü koşullarımızı, geleceğimizin ne olabileceğini düşünmeliyiz. Buralarda kalmanın bize neler getireceğini, Anayurda dönüşümüzün neler kazandıracağını kavramalıyız. Bunlardan sonra Anayurda dönüşü kabul etmeyen pek fazla kimse olacağını sanmıyorum. Sonra bugün «Çerkesim» diyoruz. Bunu somut olarak belgeleme, ispatlama imkanına sahip değiliz: Çerkesce konuşuyoruz ama bu yeterli olmaz, bir başkası da Çerkesce öğrenebilir. Biz Çerkes olduğumuzu belgeleyebilmeliyiz. Kafkasya'da varsa akrabalarımızı bulmalı, ilişki kurmalıyız. Akrabamız yoksa tarihi olarak orada bulunduğumuz yerleri saptamalı, tanıyanlar, arkadaşlar bulmalıyız. Zira vaktiyle orada yaşamış bir Çerkes ailenin çocukları, torunları olduğumuzu ispatlamamız bize oraya dönüş hakkı sağlayacaktır. Aksi halde, oraya her gitmek isteyenin kabul edilmesi söz konusu olamaz.

Kafkasya'daki kardeşlerimiz bu konuda bize nasıl yardımcı olurlar konusuna gelince : Bu konuda asıl iş bize düşer. Onların yapabileceği şeyler, dönüşümüzü arzu ettiklerini belli etmektir, orada iş bulmaktır, konut bulmaktır, her konuda yardımcı olmaktır. Biz dönüş için hazırlanmalı bunun için ihtiyaçlarımızı saptamalı ve gerekenleri onlardan istemeliyiz. Biz bir şeyler istemeden onların kendiliklerinden bize bir şey vermeleri, yapmaları nasıl mümkün olabilir. İstemeliyiz. İster isek ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır, verebileceklerdir. Örneğin biz Ürdün'den, anadilimizle okuma yazma öğrenmek istediğimizi, yardımcı olmalarını istedik. Bir öğretmen odayı gönderin eğitelim, yetiştirelim dediler. Bir genç kız gönderdik. Fakat o da öğretmenlikten çok hekim olmayı yeğledi ve orada tıp fakültesine girdi kaldı. Bunun üzerine Nalçık'ten bir öğretmen kız gönderdiler. Ürdün'e geldi gerekli gözlemlerini, ön araştırmalarını yaptı. Bir iki ay sonra öğretim yılı başında tekrar gelmek üzere Kafkasya ya döndü. Bu öğretmen küçük çocukları Çerkesçe eğitmek yanında sanırım öğretmenlik yapabilecek eleman hazırlamaya da çalışacak..

Demek istiyorum ki biz durumumuzu, ihtiyaçlarımızı, amaçlarımızı saptarda onlara iletirsek ellerinden gelen her şeyi yapabileceklerdir. Zira bizim durumumuzu, yapmak istediklerimizi, amacımızı onlar durup dururken nere-

en bilsinler.

SORU — Anayurda dönüş konusunda başka kayılar ve merak konuları da var. Örneğin Sovyetler Birliği izi kabul eder mi, niçin eder, yada etmelidir veya niçin tmez yada etmemelidir gibi?... Bunun yanında kabul derse burada sahibi bulunduğumuz ufak tefek mallar e eşyalar var. Bunları paraya çevirip götürebilmemiz ıümkün olur mu gibi?... Bu konulardaki görüşleriniz nerdir.?

CEVAP — Bence Çarlık Rusyası döneminde bilinen askılar ve nedenlerle Anayurdunu terk etmek zorunda almış bir halka mensup bir ailenin çocukları olduğumuzu spatladığımız ve yok olmamak için Anayurda dönmek stediğimizi resmen ve fiilen gösterdiğimiz takdirde, ulusarın, halkların asimile edilmelerine karşı olan bir düzeni, istemi gerçekleştirmiş bir ülke olarak Sovyetler Birliğiin bu isteğimizi kabul etmemesi için bir neden olmaz. Ama dediğim gibi ilk girişim bizim görevimizdir. Ayrıca ıildiğimiz kadarıyla bir bireyin kendi malları üzerinde kesinlikle tasarruf hakkı vardır. Ne isterse yapabilir. Kesin lönüşe karar vermiş bir Çerkes elbette malı ve parasıyla birlikte oraya gidebilecektir. Bu parayı da, başkalarını çalıştırarak daha çok kazanma, başkalarını sömürme aracı olarak kullanma dışında dilediği gibi kullanabilir, dilediğini satın alabilir, dilediği gibi harcayabilir. Çünkü kesin dönüş turist gidişinden farklıdır, farklı statülere tabi olur.

Örneğin son bir örneği anlatayım. Benim Nalçık'tan ayrılmamdan bir ay kadar önce Suriye'den Fevzi STAS simli bir gümrük memuru ailesiyle birlikte Kafkasya'ya dönmüştü. Kızlı erkekli 10 çocuğu vardı. Yani ailece 12 kişilik bir nüfus oluyordu. Bir oğlu bir yıl önce dönmüş, bir işte çalışmaya başlamış, tek kişi için, bekarlar için yapılan küçük konutlardan birine de yerleşmişti Nalçıkte. Ailece dönünce babasına da geniş, büyük bir ev verdiler. Yani şimdi biri küçük biri büyük iki evleri var. Bunlar Suriye'deki evini, mal ve eşyalarını satmıştı. Bir mersedes arabayla gitmişti. Parasını da beraberinde götürmüş, onunla oradaki evini döşemişti. Şimdi de oğluna bir araba almak istiyordu ben oradayken. Kendi parasını götürmesine kimse karışmadı, engel olmadı.

SORU — Tek tük aileler halindeki dönüşlerde iş bulmak da, konut temin etmek de, muhacereteki maddi varlığını birlikte götürmek de güç olmayabilir. Ama acaba yüzlerce, binlerce nüfusluk bir toplu dönüş söz konusu olursa durum nasıl olur?.

CEVAP — Bu durumdaki dönüşler daha önce de oldu. Örneğin Ermeniler böyle büyük kafileler halinde Anayurtlarına döndüler, Lübnan'dan Ürdün'den hatta sanırım Türkiye'den de gidenler oldu. Bunlar halen orada yaşıyorlar, işlerini de evlerini de buldular. Önemli sorunlarla karşılaştıklarını da sanmıyorum. Ayrıca bugün Kabardey-Balkar Cumhuriyetinin bir yıllık geliri, ürünü gerektiğinde bu günkü nüfusunu beş yıl süreyle geçindirebilecek durumda. Çalışacak eleman eksikliği, yokluğu yüzünden yapılamayan pek çok iş var orada. Yani iş bulamama gibi, aç ve açıkta kalma gibi bir sorunla kesinlikle karşılaşılabileceğini sanmıyorum. Zira orada genellikle her türlü ev eşyaları, ihtiyaç maddeleri çok ucuzdur ve buradan göç edenlerin götürebilecekleri 3-5 bin dolarlık paralarla bile orada pek çok şey satınalınabilecektir. En azından her şeyiyle eksiksiz bir ev döşenebilecektir, ayrıca 10 nüfuslu bir aile en azından bir kaç ay, hatta bir yıl süreyle geçinebilecektir bu parayla.

SORU — Türkiye'de genel olarak Çerkesler köylerde yaşarlar. Bir kaç yüz dönümü geçmeyen küçük toprakları vardır. At, öküz, inek, koyun, keçi, tavuk gibi hayvanları vardır. Geçimlerini kendi emeklerini de katarak bunlardan sağlarlar. Böyle bir aile anayurda dönerse acaba ne gibi güçlüklerle karşılaşabilir, yada oradaki düzene uyum sağlamasında bir takım güçlükler olabilir mi, neler olabilir?.

CEVAP — Bu durumdaki Bir çiftçi ailesi orada da bir köyde yerleşir, çiftçilik yaparsa hemen hiç bir güçlükle karşılaşmaz, her hangi bir uyum güçlüğü de olmaz. Tersine oradaki yaşam çok daha kolay gelir ona. Çünkü orada da bir Çerkes köyünde oturacaktır, anlaşamayacağı, yabancı bir topluluk söz konusu değildir. Buradaki gibi şafaktan gün batımına kadar değil, sadece 8 saat çalışacaktır. Çiftçiliği, atla, öküzle, kara saban veya pullukla, çapayla, kazmayla, orakla, tırpanla değil motorlu araçlarla; traktörle, biçer-döverle, mibzerle, çeşitli ekme ve dik-

me makinalarıyla çapa, sökme ve biçme makinalarıyla yapacaktır. Dolayısıyle burada ağır ve zor şartlarla çiftçilik yapmaya alışmış bir kimse için orada kolhozdaki çiftcilik çok kolay olacaktır. Başlangıçta tek bir güçlük söz konusu olabilir: o da bu makinalara alışmak, kullanılmasını öğrenmektirki bu da çeşitli kurslar ve denemelerle çok kısa sürede halledilebilmektedir. Böyle bir ailenin köyde Çerkesce dışında bir dil öğrenme zorunluluğu veya ihtiyacı da olmayacaktır.

Ama şehirde bir iş tutmak isterse o zaman Çerkescenin yanında Rusçayı da öğrenme ihtiyacı doğabilir. Daha önce belirttiğim gibi Rusça öğrenmek de orada nihayet bir yıl içinde mümkün olabilmektedir. Kaldıki oradaki köyler şehirden farklı değildir, şehirdeki her imkân köyde de vardır.

SORU — Çiftçilikle, tarımla uğraşan bir ailenin durumu sanıyorum anlaşıldı. Buradaki bir devlet memurunun, bir öğretmenin dönmesi halinde bunlar ne tür işler yapabilirler Kafkasya'da?.

CEVAP — Tabii bunlar orada da şehirde yaşamak isterlerse kuşkusuz kendilerine uygun birer iş bulabileceklerdir. Ama bunların Rusça öğrenmeleri gerekecektir genellikle. Örneğin ilk yıl bunlar yarım gün bir işte çalışabilirler, yarım gün de Rusça kursuna devam edebilirler. Sonra da asıl işlerine başlayabilirler.

Ayrıca mevcut elemanın yeteneğine ve gücüne göre iş vermeleri de söz konusudur. Örneğin Ürdün'den Semih Thabsım Nalçık'e yerleştiğinde — ki Semih Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirmişti, yani nihayet bir bürokrat, bir memur olacaktı — ona uygun bir iş buldular. Önceden Nalçık Üniversitesinde Arapça ve Türkçe okutulmuyordu. Ama Arapça ve Türkçe okutabilecek bir eleman olarak Semih Thabsım döndüğünde üniversitede Arapça ve Türkçe dersleri de okutulmaya başlardı.

Demek istediğim buradan dönecek bürokratlar da öğretmen veya memurlar da Kafkasya'ya döndüklerinde, bildikleri Türkçeyi, öteki yabancı dilleri ve burada kazandıkları her türlü bilgileri, branş ve uzmanlık bilgilerini değerlendirebilecekleri işler bulabileceklerdir.

SORU — Bizim toplumumuzda öteden beri yerleştirilmiş fanatik bir Rus düşmanlığı var. Bu düşmanlık Türk - Rus düşmanlığıyla ve giderek sömürücü kapitalistlerin sosyalist düşmanlığıyla da pekiştirilmiş. Bu nedenle şöyle bir soru da merak konusu olabilir, sanıyorum. Bu gün Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde de, tümüyle Kafkasya'da da Ruslar yaşamaktadırlar. Bunların birbirlerine karşı durumları, ulusal olarak değerlendirmeleri ve yaklaşımları nasıl oluyor? Yani Ruslar Çerkesleri bir yabancı olarak mı görüyor ya da Çerkeslerin bu konudaki tavırları nasıldır?.

CEVAP — Kafkasya'da Ruslar da yaşıyor tabii. Ama düşman olarak değil, dostluk içinde yaşıyorlar. Rus düşmanlığını yaşatan, insafsızca baskı ve zülum yaratan Çarlık Rusyasına karşı birleşerek bu günkü düzeni birlikte kurmuş ve yaşatmakta olmanın verdiği bir dostluk, karşılıklı saygı ve güven çerçevesi içinde yaşıyorlar. Rusların Çerkesleri istenmeyen bir yabancı gibi görmeleri mümkün değil. Çünkü Çerkesler kendi Anavatanlarında yaşıyorlar, nasıl yabancı olabilirler. Ama Çerkesler Kafkasya'daki Rusları ekonomik sebeplerle buralara gelip yerleşmiş yabancılar olarak değerlendiriyorlar. Onlarla aynı ulustan olmadıkları açık tabii. Ama bu anlayış bir Rus düşmanlığı anlamında değil Elbet. Karşılıklı olarak herkes birbirinin insancıl, ulusal haklarına saygı duyduğu sürece bir ulusal düşmanlık söz konusu olamaz. Kafkasya'daki durum böyle bir anlayışın somut örneğidir.

SORU — Son olarak bir ricada bulunmak istiyorum.

Çerkeslerde adettir : Bir misafir geldiğinde, sofrada, düğünlerde topluca yapılan işlerde huaho dediğimiz bir dilek ve temenni konuşması yaparlar. Gerçi bu genellikle işin başında yapılır ama biz sonunda yapsak da zararı olmaz sanırım. Siz Kabardey'de böylesi pek çok huaho dinlemişsinizdir. Konuşmamızı böyle bir huaho ile bitirelim. Nedersiniz?.

CEVAP — Tabii memnuniyetle. Ama huaho yapmak hele böyle büyük bir ulusal sorunla ilgili olarak huaho yapmak benim haddim değildir. Ama duyduklarımdan birini aynısıyla olmasa bile anlamıyla aktarmaya çalışayım. Çünkü; aynısını tekrarlayamam.

Kafkasya'da pek güzel huaholar dinledim. Diyebilirimki her biri veciz, derin içerikli birer edebiyat örneğidir. Onları benim aynen tekrarlamam mümkün değil.

Biri birgün şöyle bir huaho yapmıştı, bizimle de ilgili olabilir, konuşma arasındaki bir bölümü anlatmaya Çalışayım. «Bir zamanlar bir aile vardı. Irmağın hemen kenarında güzel bir ev yapmış, mutlu yaşıyordu. Neden sonra ırmak taştı. Evin duvarları da hasar gördü. Evi su bastı, her taraf kir, pas, çamur, toprak doldu. Aileden bir bölümü «artık burada oturamayız» diyerek ayrıldı ve daha uzaklarda bir yerde yeni bir ev yaparak orada yaşamaya başladı. Şimdi o su kenarındaki harabede kalan güçsüz kimseleri de düşünmek gerek. Orada kalan yaşlı ana-baba öylece bırakılamaz. Onlar tek başlarına evi onarıp temizleyemezler. O aileden ayrılanların tekrar geri dönerek o yuvayı yeniden kurmaları, yaşatmaları, geliştirmeleri gerekir. Bir bakıma Çerkeslerin durumu da buna benzer. Ayrılanların yeniden dönmeleri umut ve dileğiyle» vb..

Bu türlü huaholar çok yapılır. Tabii çok daha edebi ve çok daha güzel anlatılır bu. Ayrıca daha da uzun ve kapsamlıdır. Hemen bununla ilgili bir başka huaho hatırladım şimdi. Şöyleydi :

«Irmak taştığında kenarındaki toprakları da alıp götürebilir. Hatta taşları da kırıp parçalayarak sürükleyebilir. Su kendi yerine çekildiğinde toprakları yeniden toplayıp eski yerine koyarak eski haline yeniden getirmek güçtür. Hatta mümkün değildir. Çünkü kim bilir o topraklar nerelerdedir şimdi, eriyip yok olmuş, başka topraklara karışmış olabilir. Ama kırılan, parçalanan taşlar yeniden getirilip su kenarında kalan parçasına yapıştırılabilir ve yeniden eski haline getirilebilir. İşte Kafkasya'dan ayrılan kardeşlerimizin toprak gibi eriyip yok olmamaları, böyle taş gibi kendilerini koruyabilmeleri, ve bir gün yeniden bizimle, anayurtlarıyla bütünleşebilmeleri umut ve dileğiyle kaldırıyorum kadehimi.»

Kafkasya'da hemen her sofrada özellikle ulusal sorunun konu olduğu sofralarda yapılan huaholarda bütün insanların mutluluğu, dünya sorunları, barış gibi konular yanında Çerkes sorunu da söz konusu edilir ve hemen hemen hepsinde muhacerettekilerin yeniden anayurda dönmeleri gerektiği üzerinde görüşler belirtilir, bundan özlemle, umutla söz edilir.

Benim huahom de aynı doğrultuda olacaktır. Bir sonbahar günüydü. Yağmurluydu hava, pencereden dışarıyı, doğayı seyredip oturuyordum. Toprak ıslaktı. Penceremin karşısında bir ağaç vardı. Ağacın dalından bir yaprak düştü. Rüzgar yoktu, yaprak ağacın altında kaldı. Ağacın altından geçen bir adam, o düşen yaprağın üzerine basıp geçti. Yaprak toprağa gömülmüştü artık. Düşündüm; bu yaprak biraz önce ağacın dalındaydı ve canlıydı. Dalından düştü ve toprağa karıştı. Ama ağaçtan uzak değildi. Tam altındaydı. Şimdi o, toprakta çürüyüp yok olacak ama heder olmayacaktı. Çünkü o, ağacın altındaki toprak içinde yine ağaca gıda olacak ve koptuğu dalı besleyecek, büyütecekti. Böyle bir zaman sonra ağaçta yeni yapraklar, yeni meyveler bitecekti. Onlarda aynı şekilde tekrar düşecekler ve ağaçtan uzaklaşmadıkları sürece hep o ağacı besleyecekler ve belki de sırf yaprak değil ağacın dalına, gövdesine de katılabileceklerdi.

Tıpkı bunun gibi anayurdundan kopan Çerkeslerin anayurdu unutmıyarak oraya yeniden dönerek ağacın dalıyla, gövdesiyle bütünleşmeleri umut ve dileğiyle bağlıyorum sözümü.

SORU — Bugün Türkiye'de Muhacerette yaşıyan Çerkesler, sözünü ettiğimiz dalından kopmuş ve ağacın kökünden uzaklaşmış birer yaprak gibi ayrı ayrı yerlerde yok olmak, hatta kendi dallarına katkıda bulunmamakla da tümden heder olmak durumunda. Ama inanıyoruz kl Çerkes toplumu yok olmamanın, heder olmamanın yolunu mutlaka bulacaktır. Eğer bulacakları bu yol tekrar anayurda dönüş biçiminde gerçekleşirse o zaman hem kendileri yok olmaktan, heder olmaktan kurtulacaklar, hem de asıl kökleri olan anayurtlarına, ulusal yaşamlarına, kültürlerine katkıda bulunabileceklerdir.

6 - 7 yıl Kafkasya'da yaşamış olarak sizin verdiğiniz bilgiler kuşkusuz Çerkes toplumunun yok olmaktan, heder olmaktan kurtuluşuna önemli ölçüde katkılarda bulunabilecektir. Bu bilgilerden dolayı dergimiz ve okuyucularımız adına içtenlikle teşekkür ediyor, yaşam boyu başarılar, esenlikler diliyoruz.

CEVAP — Gördüklerimi, bildiklerimi bir ölçüde de olsa Türkiye'deki kardeşlerimize duyurmak, iletmek olanağı verdiğiniz için ben de teşekkür ederim ve muhaceretteki Çerkes toplumunun yok olmaktan kurtuluşu yolunda yapılacak tüm çalışmalarda başarılar dilerim.

Yamçı

30.6 — 21.7.1976
TARİHLERİ ARASINDA
KABARDEY - BALKAR
M.S.S. CUMHURİYETİNDE
AİLESİYLE BİRLİKTE
KALMIŞ OLAN
KEMAL CANKAT (ortada),
YAZARLAR VE OZANLAR
BİRLİĞİ BAŞKANI
ŞOCENTSUK' ADEM (solda)
VE KABARDEY - BALKAR
M.S.S. CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANI YARDIMCISI
ŞECIHAS'E MUHAMMET
İLE NALÇIK'TA
CUMHURBAŞKANI
YARDIMCILIĞI
MAKAMINDA

Yamçı

kapitalist toplumda sanatta bireyleşme

faruk cimok

Öncelikle kapitalist düzende zorunlu olarak var olan sınıfların oluşumunun, tarih süreci içindeki gelişmesine baktığımızda bu süreç içinde toplumsal sınıfların meydana gelmesini bireyleşmenin takip ettiği görülür. Farklı anlayış, farklı yönetim şekillerinin bireyler üzerindeki etkisi sanatın ilkel toplumdan günümüze kadar değişik şekillere girmesine neden olur.

Sanatın ilkel toplumdaki biçiminden bu günkü duruma gelişi, toplum ve toplumu meydana getiren bireylerin tarihi değişim ve gelişim sürecinden ayrı düşünülemez. İlkel insanın kollektif çaba sonucu meydana getirdiği işler doğayı yenme savaşında en büyük araç idi. Bunun yanında kollektif kullanma araçlarının ayırt edilmesi için bunlara ilk adı verenler büyük sanatçı olmuştur.

Yapılan çalışmalar kollektif olduğundan bu dönemde sanat bireysel değil, toplumsal bir çaba, toplumsal bir üretim idi. Üretimdeki artış ve iş bölümünün ortaya çıkışı (Bu arada sermayenin oluştuğunu belirtelim) ile birlikte bireyleşmenin de önem kazandığı görülür. Bireyleşmenin sanata geçmesiyle sanatçı yaşamını sürdürebilmesi için yaratı gücünü, emeğini piyasaya sürmek zorunluluğunda olan, okuyucusunu, dinleyicisini, alıcısını bulmak zorunluluğunda olan bir emekçiydi artık.

Bireyleşme ile sanatta kurulu düzeni yücelten haklı gösteren, sınıflı toplumun getirdiği kötülüklere karşı çıkmama anlayışının hakim olması vermekte olduğumuz mücadeleyi başarısız kılacaktır. Şu halde sınıflı toplumun getirdiği bireyci sanatın, bireyin karanlığını öne sürmekten, okuru, seyirciyi ve dinleyiciyi dünya dışı yaşantı anlayışına itmekten başka bir görevi yoktur. Sanatçının görevi birlikte yaşadığı insanlara olayların gerçek anlamını açıklamak, Toplumsal ve tarihsel gelişimin gerekliliğini ve kurallarını anlatmak, yaşadığı şehrin, sınıfın, ULUSUN

insanlarına bir kişilik ve yaşama bilinci aşılamak, toplu yaşayış düzeninin güvenliğinden çıkıp iş bölümü ve sınıf çatışmasına dayanan bir dünyanın insanlarını belirsiz ve bölünmüş bireyselliğin kaygılarından, güvensiz bir yaşama düzeninin korkularından kurtarmak olmalıdır.

YİTİK ULUS

hasan tekin

İnşaat malzemesi yüklü kamyonet, Moda'da büyük bir inşaatın önünde durdu. Yanımdaki şoför, burası dedi. Çalıştığım firmanın kamyoneti ile malzeme nakletmek benim görevim değildi. Kimbilir belki de yitmiş bir kardeşimi görmem için Tanrı görevlendirmişti beni.

Yapının hemen önünde harç karıştıran amele içeriye seslendi.

— ÇERKES malzeme geldi. Gel de teslim al.

— **Patlamadınız ya geliyok** dedi içerden doğulu olduğu şivesinden anlaşılan bir ses. Ve çok geçmeden pala bıyıkları, kıyafeti ve yürüyüşü ile tipik bir inşaat çavuşu koşar adım çıktı.

O kamyonetteki malzemelere bakarken ben yanına sokuldum.

— Sana ÇERKES dediler neden?
— **Adım ÇERKES de ondan.**
— Bu senin takma adın mı?
— **Adamın nüfus kahadındaki adı takma mı olur ki?**
— Hakiki adın mı ÇERKES?

Yüzündeki ifade kızgınlığı gurura terketti.

— **Ne belledin ya.**
— Öyleyse seninle biraz konuşalım.
— **Hele şu malzemeleri bir indirek te gonuşuruk.**

Yanına çağırdığı bir amele ile çabuk çabuk malzemeleri indirip içeriye taşıdılar. İşini bitirmiş olmanın verdiği rahatlıkla yanıma geldi.

— **Buyur abey gonuşak.**

— Nerelisin?

— **Siirtliyim.**

— Peki anlat bakalım sana neden ÇERKES adını takmışlar ve kim takmış.

— **Neden sordun ki?**

Dedi yüzüme ters ters bakarak

— Ben de çerkesim de merak ettim, diye cevapladım.

Bakışları birden değişti. Bu bakışlarda bir büyüğüne karşı ettiği saygısız davranışın utancı, uzun süre çölde susuz kalmış birisinin bir sürahi suya bakışı okunuyordu. Birden yaydan fırlamış ok gibi koştu bulduğu boş bir sandığı kaptı getirdi. İtina ve çabuklukla sandığın tozunu sildi. Oturmamı işaret etti ve elini uzattı.

— **Hoş gelmişsin abey otur hele.** dedi.

Uzattığım elimi sevgiyle ve kuvvetle sıktı. Tekrar sordum.

— Bana aileni çevreni ve kendini anlatır mısın?

— **Abey, dedemin babası Kafkasya'dan gelmiş. Galabaymışlar geldiklerinde ama ötekiler ya garışıp gitmişler ya da göçmüşler başka yerlere. Dediğim gibi galanlar garışmışlar yerli halkla. Benim dedem akıllı adammış abey. O ölüm döşeğindeyken ben doğmuşum. Babama** «Siz kim olduğunuzu unutuyorsunuz. Sizden sonrakiler hiç bilmeyecekler. Bari bu çocuğa ÇERKES adını takın. Hiç değilse onun adı geçtike çerkes olduğunuzu hatırlarsınız.» **demiş.**

— Çerkesçe biliyor musun?

— **Bilmem**

— Adetleriniz nasıl?

— **Kürt adetleri abey.**

— Kızlarınızı kime verirsiniz?

— **Başlığı kim çok verirse ona.**

— Çerkes düğünü gördün mü hiç?

— **Görmedim.**

— Çerkeslikle ilgili hiç bir şey bilmiyor musun?

— **Yok abey, babam kendi bilmez ki öğretsin. Anam kürt biz de kürtçe öğrendik.**

— Ama insan kendi adetlerini, nereden gelip ne yaptığını öğrenmek için gayret göstermez mi?

— **Fakırlık abey, memlekette çalıştık ağanın işinde. Bir gün,** sen bizden değilsin zati, **dedi kovdu. Vurduk geldik buraya, gece gündüz çalışıyok ki eve para gönderek.**

Bakıştık bir müddet sessizce. Onun bakışlarında yitmişliğin üzüntüsü ve utancı, benim bakışlarımda yiten bir kardeşimin şahsında ÇERKES ulusunun yitmişliğini görmenin üzüntüsü, bu ulusun yitmesine neden olanlara karşı biriken hıncım vardı.

— Dinle bak kardeşim ÇERKES, dedim. Ve dilimin döndüğünce kim olduğumuzu, nereden, nasıl ve hangi umutlarla geldiğimizi, geldiğimizde ne bulduğumuzu, adetlerimizi, düğünlerimizi anlatmaya çalıştım. Ben konuştukça ÇERKES kâh küçülüyor, kâh hayret ediyor, kâh coşuyordu. Ama kendini öğrenmenin ona büyük bir sevinç verdiği de su götürmez bir gerçekti. Nasırlı eli ile yanağına süzülen gözyaşlarını silerken

— **Abey,** dedi. **Senin memleketin buraya kaç saat?**

— Altı saat vardır, dedim

— **Bu ay memlekete para göndermeyim. Sen beni sizin oraya götür, gözümle bir görem de çoluk çocuğa anlatam. Onlara anlatacağım göndereceğim paradan daha kıymatlı herhal.**

Yanından ayrılırken ÇERKES, ağlıyordu. Bu kendini bulmanın verdiği mutluluktan, yitmişliğin verdiği üzüntüdendi.

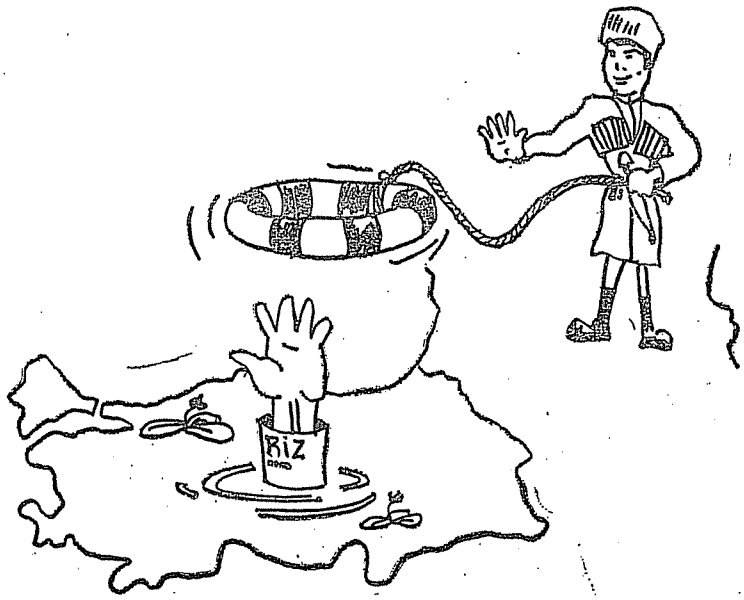

AŞİMİLASYON BATAĞINDA

Modern Diogenes :

HİKAYE

KAÇIŞ

Belki, bu büyük kentlerin kaderi. Belki de Anadolu insanının. Büyük caddeler ve küçük küçük ara sokaklar. İnsanıyla caddesiyle karmaşıktır, büyük kentler. Yaşam boyunca her tür insanla karşılaşırsın. Kimi senden kaçar, kimi seni arar. İstanbul da böyle insanlarla doludur. Benliğini yitirmiş veya yitirmek için kaçmıştır, Anadolu'dan. Bunun için ayrılmıştır sevgili kardeşlerinden, arkadaşlarından. Kimileri vardır ekmek parası için, karın doyurmak yüzünden ayrılmıştır tüm sevgililerden. O artık içine düştüğü ummanda erimeye yüz tutmuştur. Bunun çoğu - kez bilincindedir. Sorun büyüktür: Sonunda karar verir o da karışır kentin insanlarına.

Şimdi yeni bir hayat başlar. Anlaşamaz, uyum zordur Anadolu insanına. Dilinden de pek anlayan yoktur. Böylece sorunlar ivedilikle artmaya başlar. Artar da artar. Dert olur insana karnını doyurmak. Böylece düştüğünün farkına varır bir daha. Yeni baştan siler gözlerini yarınlara umutla bakabilmek için. Sonra karışır kentin uğultulu yaşamına.

——oOo——

Yolum her zaman aynı caddeden geçer, Hal'in önünden. Anadolu'dan buraya sebze gelir. Sonra kente dağılır. Apartmanlara çıkar, tükenir. Anadolu insanı kendi yemez kente gönderir. Tükenir tekrar tekrar ilah... Ahmetler, Aliler taşır sırtında bu sebzeleri, zaten Ayşeler, Fatmalar yetiştirmediler mi ki!.. Kendileri de hep onları anımsarlar, yavaş yavaş dokunurlar domateslere. Sanki Ayşeler incinecekmiş gibi.

Birkaç gün önce geçerken kulağıma bir isim ilişti. Fakat Alilere, Ahmetlere pek benzemiyordu bu isim. Daha başkacaydı. Yürüdüm dalgın dalgın. Bu kişi de mutlaka öbürleri gibi ekmek parası için gelmişti. Yürüdüm; düşüne düşüne. Karar verdim birdenbire. O adamı bulacaktım. O isim bana yabancı değildi. Döndüm, hale girdim. Birkaç

hamal kamyondan yük indiriyorlardı.

— **Kolay gelsin,** pek aldıran olmadı, daha sonra biri :

— **Sağol;** dedi. Tam kasayı alacakken sordum :

— Kardeş sana birini sorsam tanırmısın?

— **Kimi soracaksın ki;** dedi.

— Kalemırza, tanırmısın.

Birden elleri düştü, sarardı sonra hızla tekrar kasayı alıp yarım yamalak Türkçesiyle,

— **Yok öyle biri,** dedi. Ben şüphelenmiştim ondan. Kalemırza kendisiydi. Boyu, siması hele konuşması hiçte yabancı gelmemişti bana. Biraz ilerledim. Niçin saklamıştı benden; yoksa Kalemırza başkasımıydı. Üstelik yok böyle biri demişti. Başkalarına sordum onu gösterdiler. Tekrar kendisine sordum.

— **Yok dedik sana;** dedi biraz sinirlice. Fakat şüphem artmıştı. Olsa olsa Kalemırza bu olabilirdi. Evet bu olmalıydı.

— Kızma be kardeş, dedim. O yine kasaları alıp gitti sırtına. Tekrar döndüğünde,

— Kalemırza (wu Adige?) adige misin? dedim.

— **Adige ne? Ben Kalemırza değilim** dedi. Fakat Adige gelimesini söyleyişi o kadar aşina geldiki kulağıma, yanılmadığımı anladım. Bu sefer,

— Waşkarıwoma saşa? (Aşkarıuomısın kardeşim?) dedim, fakat cevap vermedi.

Zaman epey ilerlemişti. Zaten geç te kalmıştım. Ayrıldım oradan. Yürüdüm, yürüdüm. Bütün gün onu düşündüm. Konuşması hep, hep tanıdıktı bana. Fakat nereden nasıl niçin gelmişti. İşte anlayamadığım sorun. Ama bu soruyu yanıtlıyacaktım.

Ertesi gün oradan geçiyordum. Dikkat ettim birşeyler görürmüyüm yine diye. İşte o yine çıktı. Beni gördümü dersin. Yok hayır görmedi. Kamyonun ardına yanaştı, sırtını döndü ve arkadaşları kasaları yüklemeye başladı semerine. O arada kasa kaydı ve boynunu çizdi. Canı çok acımış olacak ki birden.

— **(Wara wağazrıyız yan ala...)** dedi ben o anda karşısına dikildim. Şimdi mahcuptu. Birden doğruldu. Sırtındaki semerle beraber kasaları döktü yere. Sonra sinirli bir halde.

— **(Wara wıtakıy)** dedi (sen ne istiyorsun) yürüyüp gitmek istedi. Ben kolundan tuttum, gitmesini engelledim. Konuşmadan yürüdük. Aradan geçen sessizliği ben bozdum.

— Şöyle bir kahveye oturalım ne dersin. Sustu, o tarafa döndük ilerledik. Önümüze ilk çıkan kapıdan girdik. Yine sustuk. Kahveleri içerken ben konuşuyordum. Hep bizim dilden konuştuk. Uzunyayladan olduğunu söyledi.

— Peki buraya neden geldin (araka wızağayıy)

— **Hiç, çalışmak için**

— Ne zaman geldin?

— **Bir seneden fazla.**

— Hep burada mı çalıştın?

— **Yok daha yeni girdim. Beş ay falan oluyor.**

— Yenide sayılmaz!.

— **Eh işte.**

— Peki, birazcık kazanıyormusun?

— **Karnım doyuyor sadece**

— Ya hastalanırsan? Sustu biraz..

— **Geçenlerde o da başıma geldi. Zaten ne kaldıki başımıza gelmeyen.**

Ben lâfı fazla uzatmak istemiyordum. İlk gördüğüm andan bu yana niçin geldi, neden geldi sorusu takılmıştı aklıma. Bu çözümlenmeliydi. En çok zoruma giden de onun aşkarıwa olduğunu gizlemesiydi.

— Kalemırza, sen neden geldin buraya?

— **Çalışmak için dedim ya abi.**

— İyi ama Uzunyaylada çalışsaydın olmazmıydı?

— **Abi boş ver. Şimdi uzun sürer** dedi. Ben ısrarla anlatmasını istedim. Benden hiçbirşeyi gizlememeliydi.

— Ben senin ağbeyinim anlat bakalım...

— **Peki;** dedi.

Babam ben küçükken öldü. O, düşmanlar yurdu sardığı zaman cepheye gitti. Arkadaşları kaçtı. O kaçmadı. «Vatan için canım feda olsun» **dermiş. İşte cepheden dönmedi. Ben onu tanımıyorum. Uzun boylu, geniş omuzlu**

biriymiş. Bana küçükken anam öyle anlatırdı. Bir tarlamız vardı. Ben onu ekip biçemezdim ya ortağa verirdik. Ben de anamla kuzu çobanlığı yapmaya başladım. Böyle, böyle askerlik yaşım geldi. Askere götürdüler. O sırada Kıbrıs meselesi çıktı bir gecede bizi oraya götürdüler. Anamda iyice ihtiyarlamıştı, bir yandan yokluk bir yandan adamsızlık belini iyice bükmüştü. Benim Kıbrıs'a gittiğimi duyunca babası gibi o da cephede ölecek diye üzüntüsünden çalınmış (felç olma). Arkadaşlar yazdı bana. Neyse askerlikte biterya bitti işte. Köye geldim. Anama ben bakıyordum. Bir yandanda çobanlığa başlamıştım. Bu sırada Anama bakacak birine ihtiyacım vardı. Komşumuzun kızını (kaşenim) bir kaç kez istettim vermediler. Babası istemiyordu. Halbuki biz arasıra görüşüyorduk birbirimizi severdikte. Ama ya babası, o fakir diyordu. Halbuki fakir olmak suçmuydu. Babam savaşta öldü. Bizde zengin olurduk komşu köydeki arkadaşları gibi babamda kaçsaydı.

Kalemırza hep anlatıyordu artık. Arasıra söze karışmak istedimse de o devam etti. Eski günlerini anımsamıştı. Derin bir nefes aldıktan sonra :

— Kaçırmayı düşündüm. Ama ya Anacığım ne olacaktı. Neyse Thamadeler toplanıp bir gün gittiler kızı istemeye. Vermem dediyse de güç - bela olur dedirttiler. Fakat ya istediği başlık. Kim verebilirdi onu. Nasıl verebilirdim o kadar başlığı. Bir tarla vardı onu sattım düğünü yaptım. Zavallı anam gittikçe kötülüyordu. Düğünden bir iki hafta sonra onuda kaybettik. Abi kusura bakma bizde bir küçük kendinden büyüğüne bunları anlatmaz ya.

— Yok; bak şimdi ben senin ağabeyinim hemde arkadaşınım, tamam mı. Peki bizim bacılık nerde. Tekrar sustu. Düşündü, terlemeye başladı.

— Ne oluyor ayrıldınız mı yoksa!..
— Hayır
— Ya ne oldu anlatsana

— Bir evde hizmetçilik yapıyor. Köyden anam ölünce çıktık. Zaten bir şeyimizde kalmamıştı. Ekmek parası için buraya geldik. Ben şurda burda çalıştım. O da bir eve hizmetçi oldu. Bu iş te çok ağrıma gitti. Hep düşündüm sırtımda semerle bir arkadaşım görürse, hele de karım Karmapıba'nın hizmetçiliği duyulursa ne yapardım. Onun

için hep gördüğüm Aşkarıwalardan kaçıyorum. Sonra daha niceleri benim gibi başlık parası için sevdiği kızı alamayan gençleri düşünüyorum. Bunları düşündükçe bütün Aşkarıwalara ve Adigelere kızıyorum. Sizede kızmıştım. Hatta bir yumruk vuracaktım. Böylece Aşkarıwalığımı gizlemeye çalışıyorum.

— Pek Kalemırza fazla uzatmıyalım. Herşeyi anladım, yeterki senin canın sağ olsun, gerisi mühim değil. Yarın sana bir (Aşkarıwanın yanında) fabrikada iş bulacağım. O benden bir tanıdık istedi.

— Hayır Ağabey ben gidemem. Artık ben hep kaçmalıyım. Ben kaçmalıyım, Ben kaçmalıyım....

Zeki GÖRGÜ

küçük hikâye

mutluluk özlemlere terketti yerini

Ankara Garı'nda horozlar ötmüyor, kampanalar vuruyordu tan yeri ağarırken... Gece boyu ve yol boyu gözlerini kırpmamıştı... Gece boyu ve yol boyu; yolsuz köyünü, işsiz arkadaşlarını düşünmüştü hep... Toprak bacalara, çamur - toprak yollara, yolda kalan hastalara, zayıf - cılız hayvanlara, üşüyen çocuklara, susuzluğa... Hayaller kurmuştu.

Dört yıllık mühendisti. Köyünden çok uzaklarda, bir iktisadi devlet teşekkülünde büro mühendisi olarak çalışıyordu. Hareketsizlik bunaltıyordu onu... Ve uzaklık... Ve çaresizlik... Göğsüne ve damarlarına sığmayan Adığelik gururunu bile yenerek gelmişti başkente... Kayseri... İl müdürlüğüne şantiye mühendisi olarak tayinini istiyecekti. Yirmisekiz yıllık yaşantısında ilk defa kendisi için bir şey istiyecekti. Bu isteği olursa birkaç arkadaşına iş bulabilir, bir hükümet greyderini ilk defa köyüne ulaştırabilirdi.

Genel müdür köylüsüydü... Dudağından çıkacak iki hecelik bir «Peki» yeter de artardı bile...

Bir randevu için üç gün uğraştı... Üç dakikasını ayırabildi sayın genel müdür.

Mutluluk, özlemlere terketti yerini... Ankara akşamında üşüdü... Özlemler büyüdü soğuk peron taşlarında... Kampanalar vurdu... Bir tren terketti istasyonları... İkinci mevki bir kompartımandaydı. Yalnızdı.

«Dört yüz bin Türk Lirası» diye düşündü. «En az o kadar gitmiştir o odanın tefrişine... En az o kadar... Köyümü asfalta bağlayacak kadar... Yirmi adet Vase kadar... Bin adet koyun kadar... İki adet okul kadar... göremiyeceğimiz kadar...»

Boğulacak gibiydi... Kompartımanın penceresini usulca açtı. Başını ve kollarını dışarı sarkıttı... Henüz kararmamış gökte kara bir buluta doğru yumruk yaptı ellerini... İçindeki Ankara Zehiri'ni, ciğerlerini yırtarcasına boşalttı: «Lânet olsun... Lânet olsuuuuuun...»

Güşan HATKO

gökten gelenler

Janbot ve Nartan, Dakhenefle tanıştıkları gündenberi kafalarına giren bir düşünceden kendilerini kurtaramaz olmuşlardı.

Her ikisi de diğer arkadaşları gibi, zaman zaman bir araya gelerek oyun oynayıp vakit geçirmekle Çerkesliği yaşatabileceklerini sanıyorlardı. Doğenef, böylesi bir toplantıda tanıştığı gençlere; «Evlerde yapılan toplantılara mahdut sayıda gencin iştirak edebildiğini, yaşlıların gelemediğini söyleyip dernek kurmalarını» tavsiye etmişti. Ayrıca sırf oyunlarla Çerkesliğin ayakta kalamıyacağını bunun için kafa yormalarını, düşüncelerinden doğan fikirleri aralarında tartışmalarını önermişti.

Bu fikre ilk katılan Nartan olmuştu. Hemen o akşam çektiği nutukta;

— Oyunlarda bir araya geliyoruz. **Fakat pek çoğumuz evlenirken yabancıları seçiyor. Bu evliliklerden doğan çocuklara ise, dil ve törelerimizi öğretemiyoruz. Bunun neticesinde çok geçmeden eriyip tükeneceğiz,** demiş ve yapılacak en iyi işin bir dernek kurarak orda, gençlere ideal verilmesi fikrini savunmuştu.

Bu tarz konuşmalarla geçen o geceden sonra gençler, bir araya geldiklerinde hep Çerkeslikten bahsetmeye başlamışlardı. Kafkasya ve Çerkeslerle ilgili mecmua ve kitapları arayıp buluyor, birbirlerine okutuyorlardı.

Dakhenef, yeni doğan ve gelişen fikirlerin dernekler vasıtasıyla, geniş halk kütlelerine aktarılabileceğini biliyordu. Yüz küsür yıldır kendini unutmuş uyuyan bir toplumun; ne olduğunu, nerden geldiğini, ne yapması gerektiğini düşünebilmesi için, zaman zaman bir araya gelmesi gerekikordu. Anavatanında doğmıyan bir halkın, dernekleri vasıtasıyla temas kurabilip kendi iç meselelerini tartışabileceklerini bildiği için dernek fikrini ortaya atmıştı. Henüz, bir fikir etrafında birleşmemiş ve yönlendirilmemiş bir topluluğa, tüm düşünce ve ideallerini, ilk etapta söylemeyi sakıncalı buluyordu. Daima onları konuştura-

rak, sorular sorarak düşüncelerini onlara söyletirdi. İçlerinde ençok Nartan'la Janbotu beğenip güvendiği için; bazı konularda fikirlerini onlara fısıldar, onlar vasıtasıyle düşüncelerinin diğerlerine ulaştırılmasını sağlardı. Bu sık temaslarında, en çok üzerinde durdukları konu; Çerkeslerin bu gidişle çok geçmeden bulundukları toplum içerisinde yok olup bir hatıradan ibaret kalacağı idi.

Yüksek idealli insanlar nasıl ki, her an gayelerini içlerinden atmadan yaşarlarsa bu çocuklar da düşüncelerinin esiri olmuşlardı. Bunların bu hale geldiğini gören Dakhenef, onlara bakarak bazen; «yazık ettim çocuklara, onlara ulaşamıyacakları bir ideal verdim, rahatlarını bozdum, huzursuz bir hayat hazırladım» diye düşündü. Bazen de, Çerkesliğin varoluşu için yaptıkları çalışmaları, düşüncelerini arkadaşlarına usanmadan aşılamaya çalışışlarını gördükçe, halkımız bugünkü durumdan böylesi gençlerin gayreti ile kurtulacak diye düşünür, biran da sürse kafasında ümitsizliklere yer vermek istemezdi. Dilini unutmuş birileriyle karşılaştıkça, çerkes çocukları yabancılarla evlendirildikçe içi isyana dolar; halkı için öne atılan kendisini feda eden evlatlar yetiştirmiyen milletler, ancak bizim durumumuzda kalır deyip, daha çok Nartanlar, Janbotlar yetişmesi için olanca gayreti ile alışırdı.

Kendisini en çok üzen mevzu, bir gün Janbot tarafından açıldı :

— Dernekler de kursak, vatan millet aşkına evlenmeyin bizden olmuyanlarla diye hergün konferanslar da çeksek; bu tükeniş, yani asimilasyon önlenemiyor. Bak siz karı - koca Adiğe dilini bildiğiniz halde çocuklarınıza öğretemediniz. Çünkü, çocuklar mektepte, sokakta, oyunda Adiğece konuşacak kimseyi bulamıyor. Çoğunlukca konuşulan lisanı benimsiyor. Benim de annem babam biliyor ama öğretmediler. Onlar sizler gibi bilinçli olmadıklarından, okulda zararı dokunur diye hem öğretmiyorlar hem de evde konuşmuyorlar. Köylerimiz de o hale geldi. Dil bilen çocuklara ancak, Çerkes köylerinin sık olduğu yörelerde rastlanıyor. Çok geçmez Televizyon onları da diğerlerine benzetir.

Janbot, kendisini dinliyen kadının donuk ve sessiz bakışlarından, devam etmesini istediğini zannetti.

— **Ablacığım, hele yabancılara kız vermeyi kesmenin olanağı yok. Bizim köyde** aman kızım köyde kalmasın **diyen, yabancı bir şehirliye kızını veriyor. Oğlanlar da mecbur kalıyor, istemedikleri halde yakın köylerden yabancı kız almaya. Böyle böyle köylerimiz dil bilmeyen gelinlerle doluyor. Tabii ki doğurduklarına da öğretmiyorlar. Ya şehirdekilerimiz!..** Aman kızımı bizden birisine vereyim **diyene rastlamak mümkün değil. Bilinçli bir tek evlilik yok. Böyle böyle eriyip, karışıp tükeniyoruz. Bunun çaresini nasıl bulalım?**

Dakhenef, Çerkesleri hergün sürüyle yutan bataklığın ortasında kalmış zavallı halkının korkunç gerçeğiyle sarsıldı. Kederli gözlerini, karşısındaki çocuğun kalın camlı gözlükleri arkasında gizlenen gözlerine dikti. O kalın camların arkasındaki soru soran gözler, kuşkusuz inandığı bu kadının düştüğü biçareliği ilk defa görüyordu.

Dakhenef ayağa kalkıp, kitaplıktaki kolanyadan alıp serinlemek ve açılmak istedi. Hava almak için pencereyi açarken, tepesindeki saçların çıt çıt ettiğini duydu. Her bunalışında saçlarından bu sesi duyar ve ağardığını anlardı.

— **Biz uyumuş babaların çocuklarıyız** diye Janbota döndü. Ona iyice yaklaştıktan sonra :

— **Bize hiçbirşey verilmedi. Bizim neslimizden, sizlere fikir verebilecek uyandıracak düzeye gelenlerimiz çok az. Az da olsa, bu topluma ışık tutacak kafalar bugün yok değil. Onlar, çoğunluğunu gençlerin teşkil ettiği bilinçli idealist bir topluluğu oluşturuyorlar. İşte biz, senin sorularının cevabını bu kuşağın vereceğine inanıyoruz.**

Janbot, sorusunun cevabını yeni yetişen kendi kuşağının bulacağının önerildiğini anlıyarak, sonu olmıyan düşüncelere kendisini kaptırdı.

Bu konuşmadan 15 gün sonra Nartan'la Janbot mütebessim ve sevinçli bir halde Dakhenefi ziyarete geldiler. Daha kapının eşiğinde Nartan :

— **Ben Ankara'da, gökten gelen adamları gördüm** diye içeri girdi.

Janbot yüzünü aydınlatan tatlı bir tebessümle :

— **Geçen günki sorumun cevabını artık verebilirim** dedi.

Çocukların bu heyecanlı haline bir mana veremiyen Dakhenef :

— **Ne oluyor Allah aşkına size? Gökten adam mı inermiş? Hem sen nasıl buldun bakalım o sorunun cevabını?**

Nartan gökten inen adamları görmüş, konuşmuş, çok sevmiş. Artık gidiyoruz. Halkımızın dönmesi gerektiğine de inandık.

— Aa! delirdi bu çocuklar. Melekler mi göründü gözüne? sonra nereye gidiyoruz?

— **Melekleri görsem bu kadar sevinmezdim. İnanınki meleklerden daha kutsal geldi diyebilirim onlar bana** diyerek gördüklerini anlatmaya başladı.

Nartan anlattıkça, Janbot tekrar dinlediklerinin hazzıyla dudaklarını yapıştıramaz olmuştu. Fıldır fıldır gözlerini, bir Dakhenef'in mütebessim çehresinde bir de Nartan'da dolaştırıyordu.

— **Sahi Kafkasya'dan gelenler mi olmuş? Nasıl inanayım? olacak şey değil.**

Nartan cebinden kalemini çıkardı. Yere diker gibi yapıp : **«Bu Allah'ın değneği olsun ki dediklerim doğru.»** diye çok eski bir Adige yemini yaptı. Yüzü gözü sevinçten gülerek teferruatıyla anlatmaya başladı.

— **Üç gün evvel Ankara'da idim. Bir arkadaşıma uğradığımda, Kafkasya'dan üç turist Adiğenin geldiğini ve yanlarına gideceğini söyledi. Beraber Maltepe'deki Anıt Oteli'ne gittik. Otelin salonunda bir yığın insan ayakta konuşuyorlardı. Arkadaşım onlarla tokalaşırken, acaba hangileri diye merakla oradakilere şöyle bir göz attım. Fakat ben hiçbirini benzetemedim. Çünkü vatandan gelenleri bizden farklı — ne bileyim — bir değişik insanlardır diye düşünüyordum. Meğer daha aşağıya inmemişler. Bizim yerli Çerkesler de bizcileyin onları görmeye gelmişler. Bir ara resepsiyona yöneldiklerinde iki uzun boylu adamın gülerek grubumuza yaklaştıklarını farkettim. Hep el sıkıştık. Kabartayca konuşuyorlardı. Ben o güne dek hiç Kabartayca konuşma duymadığım için pek anlıyamıyordum.**

Otelden çıkıp beraberce Gökdelenin Set Kafeteryasına gittik. Aman Allahım bir göreceksin bizimkilerin halini, Adamların konuşmalarını duyabilmek için birbirimizin üzerine çıkıyor merakla dinliyorduk. Ben etraftakilerin bizim halimizi nasıl buiduklarını anlıyayım diye sağa sola bakındığımda, bizim o komik halimizi çevremizdekilerin, şaşkın bakışlarla seyrettiklerini gördüm. Ben daha genç olanına yarım Abzeh dilimle bir soru sormak istediğimi söyledim. Benim oradakilerden birini tercüman kullanmaya kalktığımı görünce: bizim Lehçeyle, «Adige diliyle sorarsan cevap veririm değilse hayır» dedi. Ankara'da okuyan gençlerimiz canavar gibi hiç takılmadan konuşabiliyorlar.

Dakhenef :

— Peki sorabildin mi? Ne sordun?

— Burdaki Çerkeslerin, Almanya'ya olduğu gibi Kafkasya'ya da işçi gidebilip gidemiyeceklerini sordum. Velakin Türkçe karıştırdığımdan, yine sözlerim tercüme edildi. O da; gelenlerin aç kalmıyacaklarını ve daha birşeyler söyledi ya kalabalıktan gürültüden gerisini anlıyamadım. Yine bir fırsatını yakalayıp thamatelerine, bizim gençlerimize orda okuma olanağı verilirse bunun faydalı olacağını, temasımızı artıracağını söyledim. O da; böyle birşeyden çok memnun kalacaklarını ifade etti.

Bilahere Maltepe düğün salonunda tekrar buluştuk. Thamateleri Koufe Haçim Adige diliyle bir konuşma yaptı, kendi ana dilimle ilk işittiğim nutuktu o. Çok heyecanlandım. 100 yıldan fazla bir zamandır temas olanağı bulamıyan bir halkın, Ana vatanından gelenleri kendi öz diliyle dinlemesiydi o.. Öyle bir özlemle dinledim ki, konuşma bitsin istemedim. Allah affetsin ya; daha büyük bir özlemi Peygamberimiz Tanrı'yı görmeye çıkarken hissetmiştir. O anda, bizi biribirmizden, anavatanımızdan ayıranların cümlesine beddua ettim. Ha! söylemeyi unutuyordum, Kabartayca ile bizim lehçe birbirine çok yakın. 10 - 15 gün aralarında kalsam, takılmadan konuşabilirim. Yalnız, Maykop Radyosunun Lehçesinden çok az farklı.

Nartan oradaki heyecanını halâ yaşıyordu. Düşüncelerini ilâve etmekten de kaçınmıyordu.

— Vallahi abla Maykopla Nalçık bölgeleri arasındaki çok az lehçe farkından, ayrı cumhuriyetler oluşturmaları-

nı anlıyamadım. Artık bu asırda; yayın organları, radyo, televizyon vasıtasıyla bu ufak tefek farkları giderebilmeliler. Hatta, edebiyatçılar radyo ve televizyon proğramcıları el birliği edip, aynı dil kökenli Apsua, Abaza dillerinden de bilistifade tek bir dil yaratılmalı ve doğacak müşterek lisan yayın yoluyla halka öğretilmeli.

Janbot, bu dil konusunda daha da ileri giderek :

— Kafkasya gibi küçük bir memlekette vaktiyle 140 dil konuşuluyormuş. 300 diyenler de var. Söylentiler doğru ise —Evliya Çelebi de öyle nakleder— Bizanslı tüccarlar 140 tercüman kullanırlarmış. Bir yerde bu ayıp artık, gerçi şimdi dil adedi azalmış ama yine de çok. Eğer aynı ulusun evlatlarıysak; —ki bizi burdakiler öyle görüyor ve Çerkes olarak hepimiz biliniyoruz— o halde en çok konuşulan dil esas alınıp diğerlerinden de ilavelerle zengin bir dil yaratılmalı. Değilse birbiriyle anlaşamıyan mini mini uluscuklar olarak kalmaya mahkûm oluruz.

Dakhenef :

— O söylediklerinizi, biz burda otururken gerçekleştiremeyiz. Ancak onlar orda, karşılıklı fedakârlıklar yaparak anlaşarak halledebilirler.

Nartan, misafirlerden Şomafe Sultan ile sohbet ettiğini, en gençleri olan Hafitze Muhammed'ten de bir şarkı bir ğıbze dinlediğini söyleyince; Janbot sözünü kesip :

— Biz burda Adige diliyle şarkı duyduk mu? Ben hiç duymadım. Hele hele Adige diliyle gençlerimiz yazı yazıp okuyorlarmış. Ben dilimizi bile bilmiyorum. Dil bilmiyen kız almıyacağıma yemin ederim. Hiç olmazsa çocuklarıma öğretsin. Ama hayır burda kalmıyacağım. Ben döneceğim. Neslimizin çoğalması için gideceğim. Komünistlik Mominstlik bana vız gelir. Anladığım kadarıyla, halkımızın kurtuluşu dönüşe mümkün olacak. Nasıl, sana sorduğum sualin cevabını bulmuşmuyum?

Dakhenef, Nartan'ın tabiriyle gökten gelenlerin bıraktığı etkili izleri, bu çocukların yüz ve düşüncelerinde görebiliyordu. Daha sonraları, kendisini de içinde bulacağı dönüş cereyanının, bu ilk gelenlerin bıraktığı intibaalarla ve açtıkları kapı ile kuvvet kazanacağını görecekti.

Yabğeko, A.

kırkgelin çeşmesi ve çerkes mezarlığı

Öykümüz, Karadeniz kıyılarında, şimdi manzarası çok güzel, fakat olayların geçtiği tarihlerde çevresi için felaket dağıtan bir yer olan bir köyde geçmiştir.

Köye o zamandan kalma adıyla Çerkesler Sapağı denilen bir yoldan geçilerek gidilir. Trabzon asvaltına çok tatlı bir meyille tepeden bakar köy... Sapağın her iki yanında geniş fındık bahçeleri ve bunların görüntüsünü tamamlayan çeşitli meyve ağaçlarıyla bir cennet görünümünü andırır. 500 - 600 metre kadar yakında olmasına rağmen köyün evlerini görmek mümkün olmaz asvalttan. İlk bakışta gerçekten bir cenneti andıran bu yer en hissiz insanın bile duygularını kabartır, kamçılar.

Resmi bir görevle gitmiştim Fatsa'ya. Aradan beş ay geçmesine rağmen beni anlayan, dilimi konuşan, dertlerimi paylaşabilmek için söyleşebileceğim bir kimse bulamıyordum. O andaki sevincimi anlatamam. Başka başka bölgelerden olmamıza rağmen kırk yıllık arkadaş gibi ısındık birbirimize. İşte, dedim kendi kendime, nihayet içini dökebileceksin, aylardır beklediğin an geldi. İçimdekilerin hepsini bir anda anlatmak istiyordum. Durmadan konuşuyor, sorular soruyordum.

Fakat birden hayal kırıklığına uğradım. Muhatabım kızararak başını önüne eğmiş, önce söylediklerime bir anlam verememiş, sonra da susmuş susmuştu. Arkadaşımın durumunu anlamıştım. Bu defa şaşkınlık ve suskunluk sırası bana gelmişti. Bir hayli zaman geçti, susuyorduk. Bir yandan da arkadaşıma kızmaya başlamıştım; ne biçim Çerkes, kendi dilini bile bilmiyor, diyordum kendi kendime.

— **Susmanın sebebini anlıyorum. İçinden bana kızıyor, hatta Çerkes olduğumdan bile kuşkulanıyorsun, değil mi?** dedi.

Gerçeği saklamanın gereksizliğini düşündüm.

— Doğrusunu söylemek gerekirse, öyle. dedim, çok şaşırdım. Arkadaşım :

— **Bunun cevabını sana vermek isterdim. Fakat bunu sana başkasının açıklaması daha iyi olur. Çünkü ben**

bunu açıklayabilecek durumda değilim. Ne de olsa yine içinde bir kuşku kalacaktır, dedi.

Aradan bir hayli zaman geti. Arkadaşım Hüdaver sık sık ziyaret etmeye başlamıştı beni. Ayrılmaz olmuştuk birbirimizden. Yine bir tatil günü buluştuk Hüdaver'le. Kısa bir sohbetten sonra sözümü keserek;

— **Hadi kalk,** dedi, **Seni Çerkes köyüne götüreceğim.**

Birden şaşırdım. Fakat şaşkınlığımla beraber büyük bir sevinç kapladı içimi. Demek hayal kırıklığım boşunaymış, diyordum kendi kendime. Birlikte yola çıktık. Arabamız yeşillikler içinde bir yol ağzında durdu. İndik. Hüdaver, köye yaklaştığımızı, girdiğimiz yolun da Çerkesler Sapağı olduğunu söyledi. Etrafıma bakındım, yalnızca yem-yeşil bahçeler ormanlar vardı. Ne kadar güzel yerlerdi buralar. Duygularımı belirtmek için başımı Hüdaver'e çevirdim. Fakat Hüdaver'in durumunu görünce neşem birden kaçtı. Yüzü ilk konuşmamızdaki gibiydi yine. Anlamsız anlamsız bakınıp, iç geçiriyordu. Dayanamayıp sebebini sordum.

— **Biraz sonra anlayacaksın,** diyerek cevapladı.

Köye yaklaşmıştık. Hemen köyün kenarında bir pınar ilişti gözüme. Suyu kendiliğinden oluşmuş bir havuza akıyordu. Etrafındaki ağaçlar çeşmeyle birlikte çok güzel bir uyum içindeydi. Çeşmeyi görünce susuzluğum aklıma geldi. Çeşmenin suyuna, akışına hayranlıkla bakıyordum. Suyumuzu içtikten sonra Hüdaver;

— **Burası Kırkgelin Çeşmesidir,** dedi.

— Herhalde bunun bir öyküsü olmalı, ilginç bir adı var, dedim.

— **Biraz sonra dinleyeceksin öyküsünü. Fakat hoş bir öykü değil.**

Anlatmasını istedim. Anlatmadı. Israr ettim. Sonunda;

— **Pekalâ. Fakat bunu, bu öyküyü yaşamış birinden dinlemek gerek.**

Yolumuza devam ettik. Yüz metre kadar ileride önümüzde büyük bir mezarlık gördük. Taşları dökülmüş, her yanını otlar, çalılar kaplamış, terkedilmiş bir viraneyi

andıran bir mezarlık. Arap harfleriyle okuma - yazma bildiğimden mezar taşları üzerindeki isimler ve tarihler dikkatimi çekti. Tarihler bundan 100 yıl kadar öncesini, isimler ise mezardakilerin tümüyle Çerkes olduklarını gösteriyordu. Merak ettim ve sordum.

— Bu mezarların büyük bir kısmı 100 yıl öncesine ait ve hepsi Çerkes. Neden acaba? Sonra bunların çoğu kadın?.

— Burası çevrede Çerkes mezarlığı olarak bilinir. Öyküsü kırkgelin çeşmesiyle ilgili, dedi Hüdaver.

Merakım iyice artmış, neşemden bir şey kalmamıştı. Bağlantı kurmaya çalışıyordum Kırkgelin Çeşmesi ile Çerkes Mezarlığı arasında. Fakat bir türlü bir anlam çıkaramıyordum. Bu düşünceler içinde çabalarken köye girip bir evin kapısı önüne geldiğimizi bir kadın sesiyle kendime geldiğimde anladım.

— Ooo... Hüdaver, yavrum, gelinsenize içeri. Neden öyle duruyorsunuz? Misafirini de bekletme öyle. Hiç misafir öyle kapının önde bekletilir mi. Ne ayıp şey.

Birden kendimi toparladım. Durumumu belli etmek istemiyordum. Kadın oldukça yaşlıydı. Fakat sesi, yaşının hemen yarısını saklayabilecek bir canlılıktaydı. Çok temiz giyimi, gençliğinde altın sarısı olduğunu yer yer belli eden ağırmış saçları, tebessüm ve şefkatle bakan gözleri ile insanda bir saygı uyandırıyordu. Yaşlı kadına hayran hayran bakarken dalmıştım yine. Bu arada Hüdaver seslendi.

— Merhaba Janset nine, hemen müjdemi ver bakalım. Sana nihayet söz verdiğim gibi bir Çerkes getirdim.

Janset ninenin yüzü karıştı, Hüdaver'e kızar gibi;

— Hadi oradan... Beni gene kandırıyorsun değil mi? Sonra bana döndü.

— Sen ona bakma evladım, ben alıştım onun yalanlarına. Buyurun, girin içeri.

Susup durmak doğru değildi. Janset Nineye Hüdaver'in doğru söylediğini bildirdim. Bu kez şaşırma sırası Janset ninenindi. Hızla yanıma geldi, inanmak istemiyor-

muş gibi baştan aşağı süzdü beni. Herhalde kendisinden, milletinden bir şeyler arıyordu bende.

— Delikanlı, doğru söyle, sen Çerkes misin?.

Çerkesçe karşılık verdim. İhtiyar ninenin gözleri parladı birden. Yüzü bir başka gülmeye başladı. Kendini tutamayarak kucakladı beni. Ağlamaya başladı Janset nine sevinçten. «Allahım sana şükürler olsun» diyerek dua ediyordu.

Ağlamamak için zor tutuyordum kendimi. Zavallı kadın kimbilir kaç yıldır hasretini çekiyordu böyle bir anın. Kimbilir kaç yılın özlemi birikmişti içinde. Az sonra sakinleşti. Artık gözlerinden okunuyordu mutluluğu. Heyecandan olacak ki halâ içeri girmemiştik.

— Aaa... Kusura bakmayın çocuklar, ihtiyarlık işte. İçeri gelin, sizi ayakta bıraktım.

Hep birlikte eve girdik. İçerisi fakir, fakat çok iyi düzenlenmiş tam bir Çerkes eviydi. Janset nine bize bir türlü yer beğenemedi oturtmak için. Haline bırakmadık kendisini, oturduk.

Janset nine konuşmaya başladı. Alkına gelen her şeyi soruyordu. Ben de bildiğim kadarıyla anlatıyordum. Epeyce sohbet ettik. Hüdaver durumunun verdiği eziklik ve üzüntü ile hep susuyordu. Konuşmaya ara verdiğimiz bir sırada o da katıldı konuşmamıza.

— Janset nine, bize Kırkgelin Çeşmesinin öyküsünü anlatsana.

Janset nine kızdı Hüdaver'in sorusuna.

— Bu çocuk da beni üzmek için sürekli anlattırır bu öyküyü. Bırak yavrum, misafirimiz biraz rahat etsin.

Nine bunu Hüdaver'den ben istemiştim. Bunun için kızma ona, sen bana anlat.

Janset nine yüzüme baktı, gerçekten arzu ettiğimi, ısrarlı olduğumu anladı.

— Uzun ve acıklı bir hikaye yavrum, diyerek anlatmağa başladı.

— Anavatandan geldiğimde 10 - 15 yaşlarında bir genç kızdım. Hayattan çok şey bekliyordum. Bütün yakınlarım, bütün köyüm gibi sessiz ve mesut bir yaşantımız vardı. Bir gün uzaklardan duyulan top-tüfek sesleriyle uyandık. Önce bir anlam veremedik, fakat çok geçmeden sesler köyün içinden gelmeye başladı. Babam ve iki kardeşim Bolet ile Berkok silahlarını kapıp koşarak evden çıktılar. Silah sesleri bir müddet daha duyuldu. Sonra kapımız kırılırcasına vurulmaya başladı. Annem «herhalde babandır. Git kapıyı aç» diyerek seslendi. Kapıyı açtığımda üç Rus askeri hızla daldı içeriye. Ne oluyoruz demeye kalmadan bizi dışarı çıkarıp köy meydanına götürdüler. Meydana büyük bir kalabalık toplanmıştı. Dikkat ettiğimde köyün erkeklerinin bazıları yoktu aralarında. Yerde de birkaç kişi yatıyordu, öldürülmüşlerdi. Her tarafımız askerlerle çevriliydi. Silahlar meydandaki kalabalığa çevrilmiş, teslim olmaktan başka çaremiz olmadığı söyleniyordu. Bütün köyün silahlarını toplamışlardı. Köyü terkedeceğimiz bildirildi. Neye uğradığımızı anlamamıştık, şaşırıp kalmıştık. Herkesin boynu büküktü. Köyden ayrılırken gözlerimiz hep arkadaydı. Bir daha dönemeyeceğimizi anlamıştık. Askerlerin nezaretinde yolculuğumuzun üçüncü gününde bizim gibi perişan binlerce insanın beklediği bir deniz kıyısına ulaştık. Zavallıların hepsinin bakışlarından kederleri okunuyordu. Hastalıktan zayıflamış, açlıktan kıvranan binlerce Çerkes... Hâlâ kulaklarımda «Tıxemınej tiyane dax, ti xeku dax» — Birakma bizi güzel anamız, güzel yurdumuz— diyerek bağrışan yer yer inleyen sesleri. Ne korkunç bir görüntüydü allahım.

Aradan birkaç gün geçti. «Neden bekliyoruz» diye soruyordum kendi kendime. Cevabını olaylar verdi. Sahile birer ikişer gemiler yaklaşmaya başlamıştı. Ufacık, çürük gemiler. Askerlerin nezaretinde binlercesi istif edilircesine bindiriliyordu bu gemilere. Gördükleri kıymetli eşyaları da zorla alınıyordu. Atını vermeyen bir genci atıyla birlikte denize attıklarını gördüm.

Nihayet sıra bize gelmişti. Bizim bindiğimiz tekne de diğerlerinden farksızdı. Bir tekneye 600 kişi kadar bindirilmişti. Gemi denize açıldıktan sonra köhneliğinden batmasın diye hastaları ve zayıfları denize atmaya başladılar. Çile başlamıştı bizler için.

Çok geçmeden gemide soğuk ve kalabalık yüzünden bir hastalık çıktı çevremizde. Üç gemi daha vardı böyle. Hastalananların akibeti de denize atılmaktı. Bir ara gerilerden bir feryat duyduk. Baktığımızda geminin biri batıyordu. Yüzlerce kişi boğularak can verdi. Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra nihayet toprak göründü. Ümitlenmiştik biraz çilemiz bitiyor diye.

Geldiğimiz yerin Ordu sancağı olduğunu sonradan öğrendik. Çevremizdeki halkın müslüman olduğuna sevinmiştik. Fakat istikbalimizin bizlere neler hazırladığını bilemediğimiz için içimizdeki tarif edilmez kaygılar halâ olduğu gibi duruyordu. Bambaşkaydı çevremizdekilerin konuşmaları. İsteklerimiz yetkililere tercümanlar vasıtasıyla anlatılıyordu. Günler geçtikçe içimizdeki kaygılar artıyordu. Aç, susuz, evsiz - barksız bekliyorduk günlerdir. Bizimle ilgilenen yok gibiydi.

Nihayet bir gün haber aldık ki, bizi çeşitli yerlere yerleştireceklermiş. Bu yüzden kafileler halinde ayırmaya başladılar bizi. Bizim köy ayrı bir kafileydi. Bir de baktık ki, Vatanımızda iken 500 hane olan köyümüz 150 haneye kadar inmişti.

Ordu'dan ayrılmamız çok sürmedi. Bir günlük bir deniz yolculuğundan sonra buraya geldik. O zaman bu köyün gördüğünüz fındık bahçelerinin yerinde geniş ormanlar vardı. Buraya yerleşeceğimiz söylenince itiraz edecek olduk, fakat dinlemediler. Uzun bir uğraşmadan sonra köyümüzü kurmayı başardık. O zamanlar şimdiki şose yolun geçtiği yerden köyün eteklerine kadar olan kısmı çeşitli av hayvanlarıyla kuşlarla dolu olan bir sazlıktı. İyi av yapabiliyorlardı köyün gençleri.

Aradan bir yıl geçmiş, kendimizi bir düzene sokmaya başlamış, burada bazı yaralarımızı sarmayı öğrenmiştik. Fakat yine de huzurumuz yoktu. Bu kez de Bolaman beyleri başımızın belasıydı. Bolaman Beyleri şimdiki Bolaman nahiyesinde oturur, çevredeki halkı tahakkümleri altında bulundururdu. Bunlar çevredeki halkı kışkırtarak bize baskı yapmaya başladılar. O zamanlar ben daha yeni evlenmiştim. Köyde benimle beraber 40 kadar gelin daha vardı. Hepimiz birlikte hikayenin konusu olan çeşmeye gider, su doldurur, çeşitli eğlenceler düzenlerdik. Kendi-

mize gelmeye başlamıştık yavaş yavaş, Fakat bir yandan da Kafkasya'daki köyümüzü anımsar, geriye döneceğimiz günü ümitle beklerdik. Bu durum çevre halkından bazılarının hoşuna gitmemiş, Bolaman beyleri bundan haberdar edilmişlerdi. Bir gün Bolaman'a alış-verişe gitmekte olan Hajmet silahlı kişiler tarafından çevrilmiş, yolundan döndürülmek istenmişti. Hajmet bunu kabul etmeyince arada tartışma çıkmıştı. O gün çeşmeden geldiğimizde Hajmet'in ölüsünü gördük. Yaşama hakkımız burada da elimizden alınmaya kalkışılmıştı.

Hajmet'i üzüntüyle toprağa verdik. Bu olay üzerine Thamateler toplandı. Olayı etraflıca görüştüler. Bir tanesi «Hajmet'in ölümü, yağmurdan önceki gök gürültüsüne benziyor» diyerek nelerin yapılması gerektiğini anlattı. Bunun üzerine köyün bütün erkekleri silahlandı. Köyün çevresi gözlenmeye başlandı.

Bu olaydan sonra Bolaman beyleri saldırıları arttırdılar. Kendilerine uşaklık yapmamızı istiyorlardı. Köyün huzuru tümden kaçmıştı. Böylece birkaç yıl geçti.

Bir yaz günüydü. Biz 40 gelin her zamanki gibi çeşmeye gelmiştik. O günlerde aramızda bir gelin daha katmaya hazırlandığımızdan her zamankinden daha neşeliydik. Oyunlar oynuyor, woredler söylüyor eğleniyorduk. Birdenbire az ilerimizdeki ormanın içinden bir sürü silahlı adamın fırladığını gördük. Kaçacak zaman da olmadı. İhtiyat olsun diye taşıdığımız kamalarımıza davrandık. Durumu gören eşkiyalar silahlarını ateşlemeye başladılar. Gencecik arkadaşlarım vurulup düşüyordu. Fırlattığımız kamalar da iş görüyordu ama bu azgın sürüden kurtulamayacağımızı anladık hepimiz.

İşte o anda köyün gençleri imdadımıza yetişti. Bunu gören eşkiyalar önce şaşırdı, sonra da saldırıya geçti. Korkunç bir çatışmadan sonra eşkiyaların kimisi yakalandı, kimisi de kovalandı. Fakat o 40 gelinden yalnız 15 kişi kalmıştık.

Bu olay eşkiyalara karşı iyi bir ders olmuş, fakat köyde de genç nüfus azalmıştı. Bir anlık duyulan woredler şimdi acı birer ğıbzeye dönmüştü. Artık çeşmede 40 gelinin woredleri yerine geride kalanların acı feryatları duyuluyordu. Çok geçmeden bir sıtma hastalığı baş gös-

terdi. O zamanlar doktor olmadığından hastalar tedavi edilemiyordu. Hastalık yakaladığını götürüyordu. Hatta bir ara öyle durumlar oldu ki, bir günde 40 - 50 kişinin öldüğünü bile gördüm. Hastalık diğerleriyle beraber kalan gelinlerin de sonuna getirmişti. Yalnız ben kurtulmuştum aralarında.

Köyün yukarısında gördüğünüz mezarlık o zaman meydana geldi. Bu facialarin dehşetiyle köyü terketmeye başladık. Herkes bir tarafa gidiyordu, fakat giden de bir daha geri dönmedi. Haber de alınmadı gidenlerden. Sayımız parmakla sayılacak kadar azaldı. Çocuklar artık bir Çerkes ana-babadan gelmez oldular. Böylece kayboluş başladı.

Janset nine bunları anlatırken dalmış, bütün benliğiyle 90 - 100 yıl öncelerine gitmişti. Şimdi o günleri yeniden yaşıyordu sanki. Yüz ifadesindeki hüzün o zamanın dehşetini bütün çıplaklığıyla yansıtıyordu.

Anlatmaya devam etti Janset nine.

— Ta o günlerden beri sahipsizdir bu köy. Nüfus azalınca çevre ile mücadele gücümüz de kalmadı. Büyük dehşetin ardından gelen durgunluk ve yılgınlık bugüne dek gitmedi köyümüzden. Yetişen genç kızlarımız, delikanlılarımız hep yabancılarla evlenmek zorunda kaldı. Bu da yok olmamızı çabuklaştırmış oldu. Çünkü artık tercih hakkımız kalmamıştı.

Dünyada yapayalnız kaldığımı zannediyordum, şimdiye kadar. Yarım asırdır içimi dökebileceğim, dilimi konuşabileceğim birine raslamamıştım. Çevremdeki bir sürü insan arasında yapayalnızdım. Belki bunun ne demek olduğunu sen de bilirsin. Ama nihayet dualarım kabul olundu.

«Zavallı Janset nine» diyordum içimden, «aslında senin anlattığın şey, ulusumuzun muhaceretteki kaderidir, haksızlıklara uğrayan, ezilen, kaybolan milletimin.»

Hikâye beni epey düşündürdü. Janset nineden ayrıldık. Yolda hep düşünüyordum. «Zavallılar» diyordum kendi kendime, «ne acı bir son».

Hikâye bana geçenlerde bir gazetede çıkan bir yazıyı anımsattı. Parti liderlerinin birisi partisinin genel kongre-

sinde; Rusya'da, Çin'de, Kırım'da ezilen, Yunanistan'da imha edilmeye çalışılan ırkdaşlarından sözediyordu. Irkdaşlarının tüm insan haklarından mahrum bırakıldıklarını söylüyordu. O zaman bir soru yöneltmek geldi içimden kendisine. Acaba sayın lider bu topraklarda yaşayan, 111 yıldır etiyle, kemiğiyle, canıyla bu topraklara hizmet eden, gerektiğinde pohpohlanıp, işi bitince de itilip kakılan, yaşaması için bütün imkânları elinden alınmış Çerkes toplumunu göremez mi bunları anlatırken? Neden bu toplumun da bazı hakları olduğunu bilmezlikten gelir? İnsan hakları evrensel beyannamesinin sovunuculğunu yaparken bu egoistlik neden? Ne garip bir tecellidir ki, dünya Türklüğü için büyük bir çaba gösteren sayın partili, her fırsatta Çerkeslerin de Türk olduğunu söyleyerek bütün dünyanın bildiği, söylediği, yazdığı bir gereği inkâr ediyor, bu toplumun kaybolmayan birçok özelliklerine rağmen onları asimilasyona itiyor, zorluyor. Bir yandan onları illâ da Türkleştirmeye, Türk olarak göstermeye çalışırken öte yandan da yine aynı konuşmada «Ben Kırım'da ölen kardeşlerim için mevlit okutan Azerbaycanlılara, Moğolistanlılara kardeşim demiyeceğim de Karadenizdeki Pontus kırıntısı Lazlara, Adanadaki fellahlara, Doğudaki Kürtlere, Adapazarı'ndaki Çerkeslere mi kardeşim diyeceğim» diyerek, karşı çıkar göründüğü bölücülük akımına bizzat kendisi kapılıyor, tezatlara daha da saplanıyor.

Öykümüzde anlatıldığı gibi, silahla imha durumu, şimdi bir kültür sömürüsüne, kültürel imhaya dönüşmüştür. Bu süreç, çeşitli tezatlar içinde, yaldızlı ve yuvarlak lâflarla gizliden gizliye sürdürülmek, hızlandırılmak isteniyor, buna çalışılıyor. Artık uyanmak gerek.

Elimizde bir hasta var. Ve hastalık teşhis edilmiş. Tedavi edecek, neşteri vuracak doktor bekleniyor.

En kısa zamanda hastanın iyileşmesi umut ve dileğiyle...

BIJ Mehmet

bir gün gelir... muhaceret şiirleri

SEN DE

Zaman geçer sevgilim
sen de öğrenirsin
bu böyle sürmez ya hep
bu böyle hoyrat,
sorumsuz,
rahat
elbet döner,
tutar yapışır kaderin
boşlukta bırakır ellerini
ve birgün apansız duyarsın içinde
Muhacirliğin kederini.

BELKİ DAHA

Belki daha çok zaman
elimiz böğrümüzde
yüreğimizde bir boşluk, kocaman
sürecek bu çılgınlık
bu kaybolmak hevesi
ne bir şair yanıtı çıkacak
ne de halkımın sesi
belki daha çok zaman
sevip okşayacağız
tıkıldığımız kafesi

Hapae E.

GÖRÜNTÜLER I.

Bir gün kalkıp geldiler
Bellerinde Çerkes kamaları
Kalpakları
Deri çizmeleri
Yamçıların içi boş
Omuzlarının üzerinde baş yoktu
...Ama konuştular
Yüzyıllar sonra konuştum onlarla...
Öyle donuk öyle hareketsizlerdi ki
Hiç birşey duymadıklarına bahse girilebilirdi
Ama biz konuştuk
Bana söylediler onu
Hiç birimizin bilmediğini
Savaşmayı
Savaşarak ölmeyi
Ölümden sonrasını
Konuştukları dil de
En ince lisandan daha inceydi
...Anlattılar ızdırabı yok edenlerin öyküsünü
Götürdüler beni onların ülkesine
Öyle bir yer ki
Kemiklerle örülmüş binalar kemik köprüler
Kemik ranzalar vardı
Meşalelerin içinde kan yanıyordu
Etraf pırıl pırıl sessiz bir ülkeydi
Karanlığa karşı savaşanları gördüm
Ellerinde geniş kabzalı kılıçlar vardı
Bakışları donuktu ama başları yoktu...
...Ve onlar anlattılar bana
Falan işte orada
Falan filan şu
Falanki Hindistan'da
O ki İspanya'da
Beriki Kaf Dağlarında vurulmuştu

GÖRÜNTÜLER II.

Tozlu bir duvarın dibine atmışlardı onu
Yirmisinde bir delikanlı
Güçlü bir bilek idi
Vurulunca ağarmıştı saçları
...Ve onlar anlatmaya devam ettiler
.....
Kuşlar uçuştu, inekler süt verdi anlatırken
Gök gümbürdedi, eşşek anırdı anlatırlarken
Cellat giyotinden vaz geçti
Yılan oynadı, Hintli bir kere daha intihar etti
onlar anlatırlarken
Sonra kalmak istedim sessiz ülkede
...Senin başın var dediler
At başını karanlığın ortasına
Boşalt damarlarını kanla yanan meş'alelere
Kavra kalın kazbalı kılıcı
Biç ortasından kanlı duvarları
Demir parmaklıkları
Boşalsın beyaz bulutlardan hürriyet
ve
gittiler
gittiler
Teselli edecek sevgilim bile yok
Bende birşeyler öldü
Bir şeyler kaldı
ve ben hâlâ aynıyım.

Tlosten Wumar
Şubat 1976

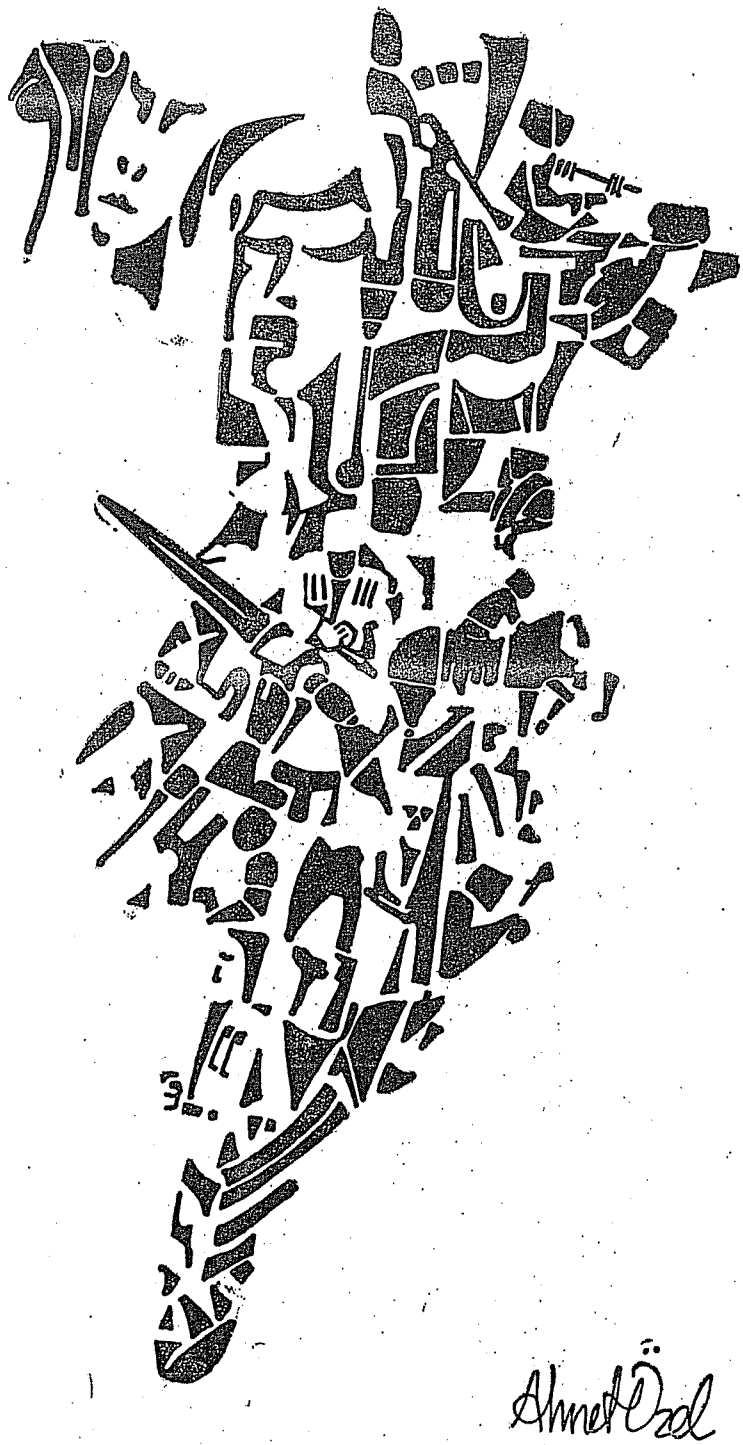

Ahmet Özel

I

«—Anam Çerkesmiş, öyle diyorlar.
Babam Çerkesmiş.
Ben bu bozkırı bilirim
Bir de kara merkebi.
Deh diyince yürür
Durur çüş deyince.»
Çüş diyor bir eşeğe Çerkes.
Deh, diyor
Dili Çerkes
anası Çerkes
babası Çerkes.
Kendi değil ölü babası Çerkes
Gök dövüyor kıyılarını yeryüzünün
masalları uyduları atomlarıyla.
Tarladan dönüyor Çerkes,
Bedeni kavrulmuş kızgın güneşlerle
Ve bir eşeğin iğrenç boyun eğişleri
Bulaşmış tertemiz ruhuna.
Ak bir kadın doğurdu onu
Ak bir dağın ardında
Kara kalpaklı bir adam
Doru atının üstünde dim dik
Berrak gözlerinde yeni bir umut
Baktı oğluna,
Bir dua gibi sıyırarak kılıcını
Eğildi
— Büyük ve görkemli
Çocuğun ve ananın üzerine,
Pempe sırtını sıvazladı bebeğin
Ve kılıç değdikçe parıldıyarak
Pembe sırtına bebeğin
İlk soluk, ilk dağ havası
Doldu çocuğun ciğerlerine.

II

Çerkes eşeğini durdurdu
Eşek durunca bozkırın
Tepeleri durdu
Dikenleri
Taşları

Kuru otları durdu.
Ahlat ağacı durdu,
Kalın bir cıgara sarıp
Dumanı göğe savurdu Çerkes.
Olacak iş değil ya oldu bir kez,
Düşünmeğe başladı Çerkes
«Babam hey, ölü babam
bir dağın doruğunda
Doru bir atın sırtında
Dimdik
kıvançlı
Gülümseyen bir heykel gibi
Oğlum oldu diyor
Ey dağlar oğlum oldu
Sevincimi bağışlayın
Ben ölürsem özgürlüğünüz ondan sorulacak
Eli kılıç tutacak, sizi savunacak
Kalem tutacak güzelliğinizi övmeye
Ben çok yoruldum
Uçurumlarınızın dibinde,
Boğmak için sömürgen Çarın ordusunu
Çok çıktım doruklarınıza
Zafer kutlamağa,
İşte yeni bir savaşçı size
Kılıcımı daldırdım Çara
Çar yarıldı
Kılıcımı uzattım göğe
Oğlum oldu,
Sevincimi bağışlayın ey dağlar.»
Doru at nerede
Nerede o dağlar şimdi
Kızgın bir güneşin altında
Ahlat ağacının yanında
duruyor Çerkes
Üç adım ötesinde boz eşek
Burnu bir dikenin kökünde.

Ş.K.

BOZKIR

Bozkır,
Yaşamın beşiği
Yüzyıldır kalb atışlarımı
Dinleyen Bozkır.....
Güneşin
Her gün kanar,
Fırtınan
Kışın
Çığlık çığlığa.....
Baharın
Cılız bir sevidir,
Yazın
Sevgimi, Düşümü yakar.....
Binlerce yıl ötelerden
Halklar
Uluslar
Uygarlıklar,
Binlerce düş
sevi
Umut,
Savruldu kışının rüzgarında,
Ateşinde yandı, kavruldu
Bozkır.....
Dilimi, Töremi, halkımı
Avucunda sıktın,
Kavurdun körpe umutlarımı,
Umudumun filizlerini yaktın,
Beni öz yurdumdan,
Öz halkımdan uzakta,
Yoksul, öksüz bıraktın...
Kavurdun
Yeni açmış sevgi çiçeklerimi,
Kavurdun
Umarsız halkımı...
Yele verdin

Ateşe
Toza
Toprağa
Boğdun, savurdun.....
Uzunyayla'dır adın
Uzun bekleyişlerin
Cılız umutların durağı.....
Bozkır.....
Yaşamın güçlükleri
Kan olmuş oturmuş
Tırnaklarıma,
Alnımdan toprağa damlayan
Fışkırır,
Umudun ilk yazı olur diye,
Bekledim yüzyıldır, inleye inleye.....
Bozkır...,
Sen geçicisin.....
Halkımın uzaklarda,
Yeni bir umudu var.....
Halkımın
Dağlar, denizler ötesinde
Şirin, barışçıl
Seven umutlar dolu
Bir yurdu var.....
Gel
anlaşalım,
Barışalım seninle,
Dostça kucaklaşalım...
Senden uzaklaşalım...
Yol ver
Çileli halkıma bozkır...

Yismeyl Özdemir

KAFDAĞLIM

Palmiye Yaprakları
Ilıkça okşar başını
Sohum Sokaklarında,
Köpüklü dalgalar
Anaçça kucaklar bedenini
Pisun'da, Soçi, kıyılarında.
Teberda yaylalarında
Ciğerlerin havayla dolar,
Yetmez sana bunlar,
Çünkü, gizli bir yerinden
Sessizce kanar yaran.
Bilir misin nedenini?..
Kafdağlım...
İçerim Yüzyıldır
Bozbulanık Anadolu sularını,
Mahsıma misali,
Hergün ölür,
Hergün dirilirim yeniden.
«Yedi ay karın altından yeşeren
Senin yaşamındır,
Yaprak değil...»
Der Türk ozanı
Bana seslenir gibi...
Yedi ay değil,
Yedi yıl, Yetmiş yıl değil
Yüz on yıldır
Hergün yeniden yeşerir
yaşamım
Yağmursuz, susuz
Anadolu bozkırında
Bilir misin nedinini?..
Kafdağlım...

Yismeyl. Ö.

DUYGUDAN BİRLİĞE YÖNELİNCE SAYGI

Demir pençe
Benliğimi kaybedercesine
Sarmış her yanımı,
Habersizce!

Güçlü bir nesil
Unutulmakta zamanla,
Yavaş yavaş
Sessizce!

Bencil düşüncelerin
Yok etme çabaları
Korkutmuş seneler boyu
Kendince!

Geçmişe bakış
Birşeyler uyandırmış
Bin gibi yüreklerde
Yenilince!

Gelecek benim
Düşlerimi sen süsleyince
Ümitsiz değilim yarından
Sevince!

Gerçek saygısı
Alt edecek kötü düşleri
Korku tükenecek. Ayrılık,
Duygudan birliğe
Yönelince!

Açmız KUDRET

FALANLAR FİLANLAR

Ve biz böyle
İşte canım
Derken
Biz aynı, Şubatlar, karlı günler geçirdik...
...Kimimizin elleri parça parça
Yarılmış öküz ardında.
Kimimizin düşünmekten hali harap
Falanın, keçileri kaçırması yakın.
Berikilerin boyu uzamış.
Dört parmak, sevgilim.
...Mapushanelerde yatmaktan
...Ve biz böyle
Biz aynı.
Ama gönlümüz, rahat.
Özgürlük şarkısını,
Çocuklarımız haykıracak
Bundan böyle.
Biz daha savaşırken
Onlar baştan başlayacak

Losten ÖMER
976. Mart

BACIM

Bu senin suskunluğun
Gölgen gibi kocaman
Yorgunluğun sanki,
Sanki esirliğin bacım tarihe isterikçe,...
Düşüncen onlara
Düşün başkalarına İpotek
Döşediler senin gibilerini tarihe
Tek tek,...
Oğlunuz sessiz
Kızınız bezsiz gitsin diye
Dağıttılar herbirinizi takım, bölük süvari,
Sivili serseri
Askeri deli bacım.
Adsız başın renksiz yüzün oldu şimdi,...
Vatandan anandan seni kişiliğinden
Çekip satıldığın gün
Kabahat benim miydi?...
Bu senin yorgunluğun
Ölüm gibi kocaman
Suskunluğun sanki,
Sanki gebeliğin bacım yabana isterikçe...

Ali Kemal
5.12.1975

DİL VE YÜREK

Dil'imi
Yabancı bir hücreye kapamışlar
Örmüşler çevresine yabancı
Sözcüklerden bir duvar...
Koymuşlar
Dil'imi bir hücreye,
Yabancı dizelerden
Parmaklıklar...
Kapısına vurmuşlar
Yasalardan anahtar...
Dil koymuşlar
Eskiler
Yüreklerin adını.
Ama, yürek
Tutsak olmaz
Duruverir tutsaklıkta,
Yaşamı biter o zaman...
Tutsak olan Dil'imdir,
Yüreğim
Özgür ve de geniştir,
Dil'imi yabancı
Hücreden kurtaracak kadar...

Yismeyl Ö.

Yabancı bir ülkede
Cama vuran aydınlık
Çiğdir,
Kör
eder
Gözlerimi...
Duyulur uzaktan
Kahkahalar
Yabancı sesler.
Yabancı sevinçler,
Umutlar
düşler...
Saplanır
Ok gibi kalbime,
Bağırmak isterim
Kederimi evrene,
Anlamaz
Yabancı
Sözlerimi.
Sürüp gider bu yaşam
Göçmenliği
Bir bitmezliğe boğar
Bek — le — yiş — ler...

Bir çocuk sevinci kadar
Suçsuz
Cılız ve güçsüz
Bir umut bile yok
Yabancı rüzgarlarda.
Uyanırız her sabah
Yüzyıldan beri
Karabasan düşlerden uyanır gibi
Tedirgin
Ürkek...
Önümüzü
ardımızı
Bil—me—ye—rek...
Acıların kanı sızar
Yabancı pınarlardan
Eğilip içer eller,
Kan mı
Su mu
Bilmeyerek...
Duyan yok mu
Bilen yok mu
Eriyoruz
Bitiyoruz
Bekleyerek...

Yismeyl Ö.

ORTA DOĞU'DA BİZ

Sömürücü güçler vardır
Orta Doğu'da petrol ve servet vardır
Birgün bir Fransız kruvazörü
Lazkiye'ye çıkartma yapar
Yok etmek için insanın insanca yaşamını
Biz paralı askeriz orada, onların hesabına vuranız.

Ezilen halklar vardır
Halklar toplanmaktadır.
Yok etmek için insanın insana kulluğunu
Ve biz militanız orada, onların hesabına vurulanız
Kraldan fazla kralcı bir robot
Yabancı bir elle kurulanız.

Hapae E.

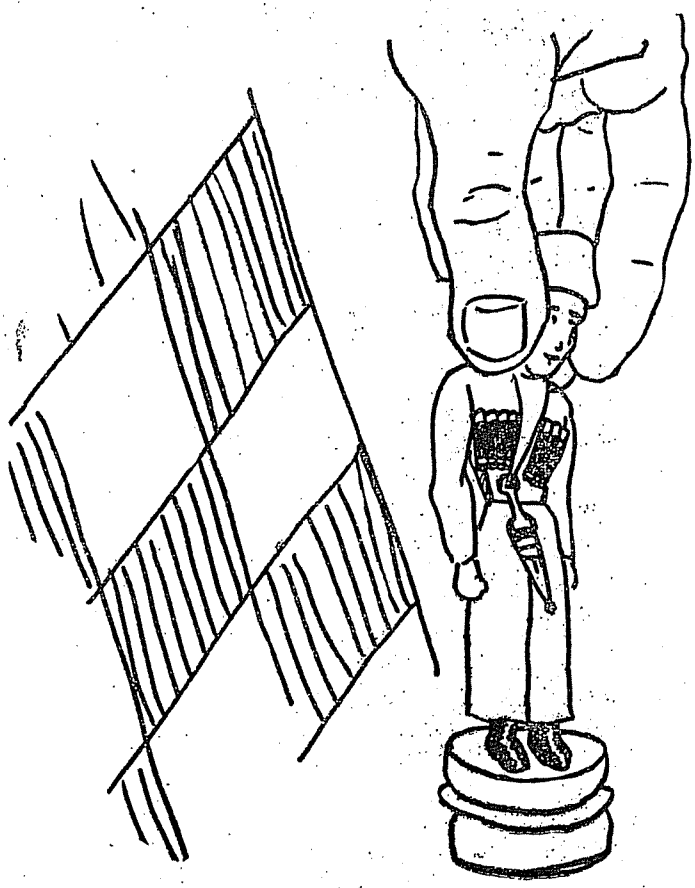

O da
Bir milyondan
Biriydi.
O da,
Hep ileri,
Hep önde gitti.
Vatanından uzak,
Bir milyonu bulan,
Halktan biri...
Duymadı
Hiç sızı,
Yüreğinde.
O yürek,
Birçok kurşunla gözlenirken,
Bir milyonun çığ gibi,
Gözbebeği,
O yüreği,
Birçok kurşunla birlikte
deldi.

Hakkı var.
Bir milyonun
bir yürekte.
O yürek,
kendilerinden olduğu sürece.

O da,
Bugüne değin,
ait olmadığı ülkeye
Yürek verenlerden biriydi.
Herkesten önde,
Dolu yürek,
hep en ileri.
Vatanın asıl sahipleri,
gerisinde bir sürü,
savaşta cephede,
barışta ülkede,
gereğinde
her şey için en önde,
kullanılan

Ö da
Çerkesten biriydi.

Bu mu ilk?..
Daha mı olacak?..
Yetmedi mi?..

Sorununu bilmeyen yürekler
vurdukça,
Bu böyle olacak...

Bir milyonu,
Bir anda,
bir yürekte vurdular.
Bir milyonun,
hiç hesaba katmayanlar
yüreğini kendilerine
yoğurup,
yüreğini neferin sırtına
vurup,
yollarına koyuldular.

Br miilyonun,
gittikçe büyüyen
yokluğuyla,
sırtına yapışmış
gittikçe azalan halkıyla...
Halkının bir yığın eli uzanmışken
onu almağa
O'nu onlardan koparıp,
yollarına koyuldular...

O da,
Bir milyondan biriydi.
O da,
hep ileri,
hep
önde gitti.
O da,
istedikleri gibi

kendileri için
yüreğini veren
nicelerden biri...

Yazmadılar adını,
Anmadılar.
Bulunduğu ülkenin,
Çıkarı için,
Kırk milyonu korumak için,
Bir milyon azınlıktan biriydi o,
Sorununu bilmeyen,
Olduğunu bilmeyen,
Bir yüreğin,
Her cephede,
Verilebileceğini sanan...

Vatanından uzak
Bir milyon yüreği vuran,
Var olma,
Yok olmama,
Çabasıyla çırpınan
Ve
Güzel bir örtü ile,
Yok oluşları hızlandırılan,
Bilinçli,
Bilinçsiz
Bir yığın
Yüreği vuran.

O da,
Çerkesten biriydi...
O da,
Bir milyonu,
Kullanacaklarını,
Yüreği son çırpınışları verirken
Bildi.
O da,
İsmi silinen bir milyonun
Yapıştığı,
Yüreğiyle
Toprağa indi...
KENDİ HALKININ NEFERİ DEĞİLDİ...

Karden D.

ACI DURUM

Dün bugün yarın,
Hergün bir öncekinden kötü
Hergün bir öncekinden beter.
Gözümüz önünde iken,
Acı veya tatlı bütün gerçekler.
Her birimiz bir parça,
Ekmek ile avutulmuş
O küçücük kafasına,
Nice fikirler sokulmuş
Oynayıp duruyoruz
Bu hayat sahnesinde.
Kalan bir parça Çerkeslik,
O da mızıka sesinde
Anlıyamadığımız.

Yusuf BARUT

SEN KİMSİN

Herkes okula giderken
Kömür ocağında
Çalışıyordu o.
Sordum garibe,
Sen kimsin?
Dedi : «Kardeş, ben Adığe'yim»
Dün Uzunyayla'da
Sürülerin ardında
Bugün Kıbrıs'ta ateş içinde
Sordum garibe,
Sen Kimsin?
Dedi : «Kardeş, ben Adığe'yim»

Haziran, 1976 **CADIR İlhan — ÇORUM**

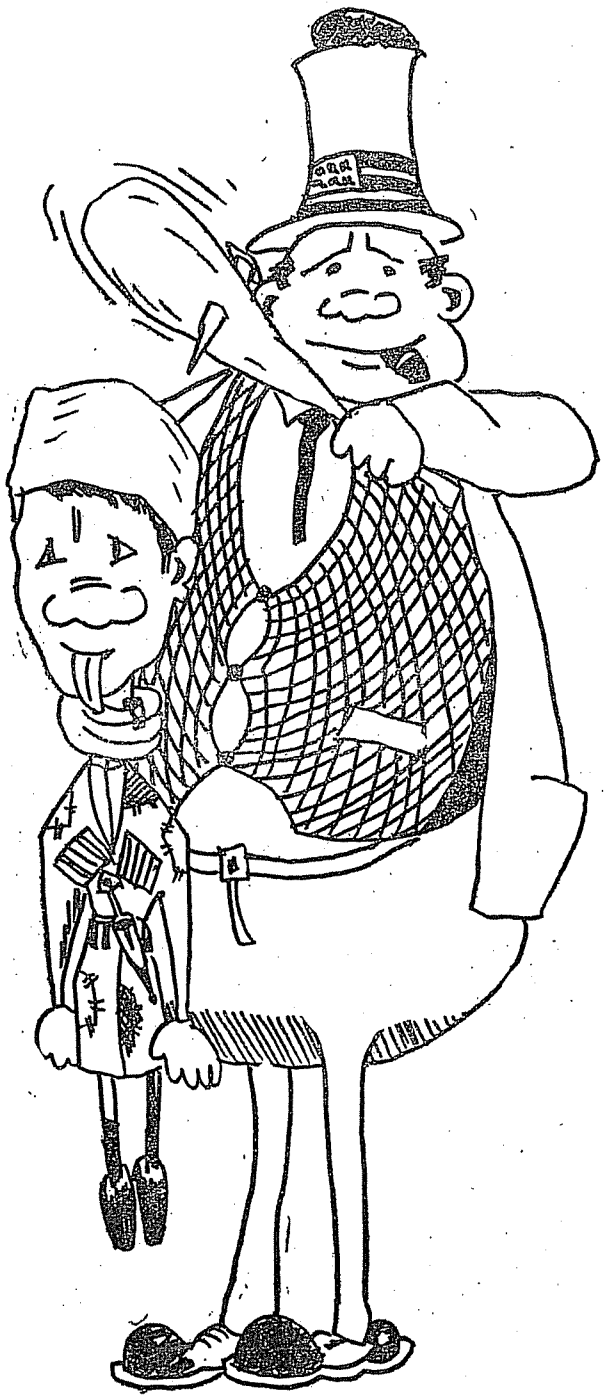

KAFKASYA OLUR MU HİÇ?
ORADA ASIYORLAR, KESİYORLAR.

BİR KIZ GELİN OLUYOR

Bir kız gelin oluyor
Umutları yıkılmış, kalbi kırık
Ellerine kınalar yakılıyor
Gözlerinde yaş, boğazında hıçkırık.
Bir kız gelin oluyor
Ana - baba sözüne boyun eğmiş
Kalbi bir başkası için çarpıyor
Ama, başlık parası üstün gelmiş.

Salih ERGÜL

Duygu : Yıl : 1 Sayı : 5, 1976 — BURSA

Gittikçe yabancılaşan toplumumun,
Umutlu bireyi
Sen...
Özgürlük düzeyine erişmemde güç
Bunalım döneminde çözümsün.
Ve sen
Sorunlarını bilensin.
Bu inanç,
Bu çaba bitmeyecek
Halkım bir gün sorununu bilecek...
Halkım,
Bu denli erimeyecek,
Yitmeyecek...
Bugün değilse,... yarın
Doğacak beklenen güneş
Bak,
Ne güzel,
şu dağ...
YÜREKLER BİRBİRİYLE EŞ.

Karden D.

DUYUN BENİ

Duyun beni Dünya Halkları
Asyalılar duyun beni
Duyun beni Afrikalılar...
Tarihe gömüyorlar tarihimi
Dilimi koparıyorlar.

Her toprakta öldüm
Tüm insanlar için
Tüm insanlar için
Her toprakta savaştım.
Tüm insanlar
Duyun beni...

Özgürler... Duyun...
Tutsaklar... Duyun...
Halklar... Duyun...
Ezenler... Duyun...
Ezilenler... Duyun...
Unutulmuşlar... Duyun...
Unutmuşlar... Duyun...
Yan çizenler... Duyun...
Simsarlar... Duyun...
Yüreksizler... Duyun...
Yürekliler... Duyun...
Aydınlar... Duyun...
Ellerimle yazacağım kaderimi
Duyuuuuuuuunn...
Beni.

Hatko G.

26.2.1976

Yamçı

BİR AVUÇ TOPRAK

Bir ıslık sesi duyulan...
Yaklaşmada koca katar,
Bir ülkeyi diğerine, raylarla bağlayan.

Uğultu, kaynaşı başladı peronda.
Atladı yere.
Aksaçlı, paltolu, kalpaklı, körüklü çizmeli bir adam.

Bastı kucağına bacısı.
Kardeş,
Vatan,
Özlem
Kokusuydu yayılan...

Bir ara bacısından sıyrılan adam,
Kucaklaşmada gelenlerle,
Özlemini,
Sevgiyi,
Vatan selamını boşalttı
Yürek torbasından...

Bir küçük çıkın, dört ucu bağlı.
Belinde,
Sımsıkı kuşakta sarılı.
En büyük değeri koydu ortaya.
Dokunmadılar bir zaman, kutsallığına

Döğüm çözüldü ağırdan,
Bir avuç topraktı, yadellerde kalanların
Acısıyla savrulan.

Eteğini açtı kadın,
Dökülmemeliydi ondan yere.
Doldurdu eteğine vatanı.
Eşeledi tırnaklarıyla,
Anası,
Babası,
Kafkaslıları bağrına basanı.

Gömdü özlemini toprağa,
Yüzünde gözünde toprak izleri,
Bir kaç damla gözyaşıydı, toprağı yakan...
Bir avuç toprağa akıyla bakan,
Bir hasretin yırttığı gözbebekleri...

Bir özgürlük okyanusuydu taşan.
Çöktü binlerce sene öteye,
Eteklerinden topladı geçmişleri...
Zamanı tesbihledi, uçuşan karlardan...

Bunca aldığı yükten sonra,
Kaldıramadı son damlayı.
Yavaşlamada küçük yüreği, büzdüler torbayı
Ağzından...

Fener gölgeleriydi yüzünde uçuşan,
Bakmada uzaklara göz bebekleri...
Bir gelenin sevinci içinde,
Tüm ak giysili gözlerde, toprak tanesi
Bir
Gideni,
Yolcu etmede bu kış gecesi...

Öttü peronda 19 treni.
Parke taşlar aldı onu.
Tren sesleri,
Kaldırımlar nemli,
Uçuşan kar taneleri,
Ve,
Avcunda kalan YURT TOPRAĞI kederli...

KARDAN D.

NERELERDESİNİZ

Mutluluk diye...
Ulusunuzun mutsuzluğunu
Saplayabilir misiniz
Bir hançer gibi
Göğsünüze...

Mutluluk diye...
Bir Uzunyayla garibinin
Çaresizliğini
Islatabilir misiniz
Gözyaşlarınızla...

Mutluluk diye...
Vatan
Koskoca bir hasret olup
Düğümlenir mi
Gırtlağınıza...

Mutluluk diye...
Yüreğinizi elinize alıp
Halkınızın «ulaşılmazlığına» doğru
Yola
Çıkabilir misiniz...

Mutluluk diye...
Parfümlü elinizi
Uzatabilir misiniz
Toprak çatlağı
Ellere...

Yamçı

Yanılgım
Mutluluğum olacak
Ama
Zannediyorum
Yapamazsınız...
Mutluluk diye...
Sevginizi
BİR BUÇUK MİLYON
Parçaya bölüp
Dağıtabilir misiniz...

Çıkamazsınız
"Mutlu"
Köstebek karanlığınızdan
Yiğit, yürek
Aydınlığına

Yüreğiniz küçücük sizin
"Mutluluğunuz"ufacık
Bir güneş çerçeve kadar
Yedi göbek saymak kadar
"Mutluluğunuz" ufacık...

"Mutluluğunuz" ufacık...
"Bir stero cihaz kadar
"Mutluluğunuz" ufacık
Bir dalga boyu
"Mutluluğunuz" ufacık...

Çocuğunuz küçücük sizin
Biberon ve lüksle aldatılan
On sekiz sene sonra, inanınız
Lanet okuyup küfredecek, fısıltıyla
Duyacaksınız...

Daha dündü: Gözdeydiniz
Daha dündü: Gözlerinize bakılırdı
Daha dündü: Çareydiniz
Daha dündü: Başrollerdeydiniz
NERELERDESİNİZ?...

Hatko G.

Yamçı

Acısını gördüm, bir bakışta
Duyduğum.
Böyle bitmiş, böyle dilsiz
Ülkesiz değilsin sen.
Kaybolüşu gördüm yüzünde,
Öbek öbek.
Böyle yılgın, böyle ürkek değildin
Sen cephede.
Bu ülke başkalarına savaş verende
Duymamıştım bir böyle acı daha
Toprağımdan ayrı olmak bir yük
Yüreğimde.
Bitmiş bitiyorsun diyorlar gittikçe
Haykırsana, ağla
Bir dilin vardı konuşsana
Sen böyle suskun değildin ülkende.
Çok güzel konuşuyorsun Türkçe,
Hem en ince en güzel şekliyle.
Bir başka vuruyor yazmamak
Yüreğime,
Kendi dilimle...
Vuruyor,
Vuruyor da
Kayboluş bize gittikçe...
Görüyorum bir bakışta, acısını duyduğum...

Karden D.

Yaşamak
esnemekse ağız açıp,
dilediğince gönül eğlendirmek,
berbere gitmek,
saç yaptırıp tırnak cilalatmaksa
Yaşamak,
manikür yaptırmaksa
yaşıyorsunuz siz.

Yaşamak
güzellikse,
açılıp saçılmak
beğenilmekse,
Ulusunun özelliklerini yitirmeğe çabalamak
seni yok etmeğe girişenlere
benzemeğe çalışmaksa,
düşünsüz,
Toplumsuz varolmak,
hiçbir şeyin bilincine varamamaksa
yaşamak,
yaşıyorsunuz siz.
Yazın alınlarınıza;
Biz de yaşıyoruz, diye...

Karden D.

HALKIMIN KIZLARINA

Yüzünüzde solarken
Gurbetin akşamları,
Umuda açık olsun
Aydınlığa susasın kalbleriniz,
Adiyukh'ler, Seteney'ler, Denekhu'ler...
Elleriniz
Zamanın kefenini biçsin,
Mızıka tuşlarında dolaşan
Elleriniz,
Arasın gözleriniz,
Vatanın yeşilini
Alını,
Ovasını, dağını
Arasın...
İşlesin elleriniz,
Yaprak yaprak
Çiçek çiçek
Sürülmeyi, ezilmeyi, acıyı
İşlesin elleriniz...
Bekleyişi

Özleyişi
Sevi'yi

Aydınlığı, Umudu
Çeyiz yapsın
İşlesin elleriniz...
Yad ellerde gözün açmış bacılar,
Atın kara duvaklarınızı,
Dönüş yolunda, olsun
Gelinlikleriniz ışık,
Dönüşümün umudunu
Tohum edip serptimse,
Kaybolanların arkasından
Ağlamıyacağım artık...

Yismeyl ÖZDEMİR

Yamçı

YÜRÜMEK

İnanmak güzelim
Ama gerçekten inanmak
Var olduğuna
var olman gerektiğine.
Ve yürümek
inancın doğrultusunda
sağlam adımlarla.
Biliyorsun güzelim
yolun engin
alabildiğine uzun
Etkili olmak için
çokluk olmalısın.
İnananı bulmak güzelim
ama gerçekten inananı
var olduğuna
var olması gerektiğine.
Seni üzmemeli güzelim
coşkun, umutlu yürürken
kalakalmak tek başına.
Yürümelisin inancın doğrultusunda
sağlam adımlarla.
Göreseksin güzelim
bir süre sonra
Deneyden geçerek gelenlerin
koluna girdiğini
seninle kenetlendiğini.
Yürümelisin güzelim
inancın doğrultusunda
sağlam adımlarla
Deneyden geçmişlerin kimileri
gerilerde kalsalar da...
Sözün kısası güzelim
Seni sarsmamalı
en sağlam bildiklerinin yıkılışı
Yıldırmamalı seni
en yılmaz bildiklerinin yılgınlığı
Ve yürümeli yürümelisin
inancın doğrultusunda
sağlam adımlarla
Taaaa ki ereğine varıncaya dek
ya da ölünceye...

Hatam N.

BİR SİZDEN BİR BİZDEN

Siz mutlusunuz.
Siz dindar ve serbestsiniz.
Genç kızların taze, taptaze hülyaları;
üzerine adınızı basarsınız.
(A) harfinin üzerine adınızı basarsınız.
..... toprağın, tırpanın, kazmanın;
üzerine adınızı basarsınız.
Eli yarılmış, alnı kırışmış görmezsiniz.
Onun emeği üzerine adınızı basarsınız.
.....

Biz şaşar, yumruk sıkar, kaş çatarız.
Biz kazma tutar, toprak yarar
Güç katarız.
Bazan güler geçeriz.
Bazen hayret eder, bazen bilek bükeriz.
..... biz duduklarımızı dişlerimizle dilim dilim ederiz.
Biz sabrı sever,
Sabreder inanırız.
Biz mahçup ve onurlu çocuklarız.
Başımızı çevirip te bir olsun bakmayız.
..... siz gebe kadınlarımızdan korkarsınız.
Siz küçük çocukları gözlerinden vurursunuz.
..... bir köpeğin ön dişleri gibi sırıtır;
mutlu olursunuz...
..... siz adınızın
adınızın
adınızın üzerine,
adınızı basarsınız...

LOSTEN Ömer (Şubat 1976)

İlerliyor insanlar,
Ağır,
Ağır,
Kağnıda...
İlerliyor toplumlar,
Yaşam,
Hız alıyor
açlıktan.
Davasını bilenler
ayakta duran.
Yok edilenler
Yine onlardan.
Pörsümüş yanakları,
Elleri parçalanmış,
Ayakları takunyalı,
Alınları açık,
Yok alınlarında
Kader yazıları.
Toplumlar var
davalı,
Toplumlar
alacaklı...

Karden D.

«... 21 yaşındaki Bask Devrimcisi Juan Parades Manotas tarafından 26 Eylül 1975 gecesi, Barselona'daki hücresinde kendisini görmeye gelen iki kardeşinin resimlerinin arkasına yazılmıştır.» şu dizeler :

«Öldüğümde şafak vaktinde yarın
gelip ağlamayın başında mezarımın
olmayacağım altında toprağın
özgürlük rüzgârıyım ben
eseceğim üstünde İspanya'nın.»

Ali SİRMEN, «Madrid'de Ölmek», Cumhuriyet, 14 Ekim 1975.

ANTONİO

Antonio Germendia; 1975 Eylül'ünde Madrid'de Faşist Franko tarafından, boğdurularak öldürülmüş bir BASK militanıdır.

yaşın yirmiüçmüş antonio
ne kadar da gençmişsin
yaşının bir misli de olsa
daha hayli yaşıyabilirdin oysa
ama,
tutup verdiler
yetmişbeş ispanyasında
bir çingenenin kara kıllı eline
ve astılar antonio seni,
gerine, gerine.
önümde bir fotoğrafın var
bir gasteye basmışlar
ne kadar da temiz yüzün, antonio
simsiyah saçların kâhküllü uzun
ve aydınlık gözlerin
bir parça, bir tuhaf mahzun

gasteye basmışlar resmini antonio
altına bask militanı yazmışlar
sen madridteydin mahpusta
ben ankara'da ikamette
75 türkiyesinde
ankara - madrit arası ne demek
biliyordun elbette
antonio
sen asılmış militan
ben muhacerette şair
bir şiir bile yazmamışım ne tuhaf
ölüme dair
ama antonio
sen öldün
ama ben söylemesi ayıp
yüklenmişim halkımın derdini
sözümona taşıyorum
ama ben
yirmi yıldır kavgada hayatımı tehlikeye
koyamadan
gurbette de olsa,
bal gibi yaşıyorum.

Hapae E.

Yamçı

27 EYLÜL

Vurdular İspanya'da beni,
Al kana boyadılar.
Buralardan uzakta
Denizler ötesinden
Can evimi oydular....
27 Eylül 1975
Patlıcan yazı,
Barcelona

Guernica ıp - ı - lık....

Madritte Sancho Panza heykeli
Mermerler ıp - ı - lık....
Yerlere saçılan
Beş canın
Kanı ıp - ı - lık....

Granada,
Lorca nin ruhu seslenir,
«Yeşil, vurgun olduğum yeşil»
titrer beş fidanın ruhu
«Biz de vurgunduk yeşile,
Yaşamın yeşil çağında
Vurgunduk özgürlüğe
Ama, alçakça vurulduk»
Madrid,

Granada

Sevilla

Ip — ı — lık.....
«İspanyol bahçelerinde geceler» ılık,
«Bir kanlı gül ağzında
Mey kasesi elde» eğlenir
Faşistler,
Ş-a-r-a-p Ip - ı - lık....
Vurdular beş yiğidi,
Türkiyeden uzakta
Çok uzaklarda

Vurdular beş aslanı
Taa şuradan..
Yüreğimden vurdular...
Bask'lı yiğit
Kafkasyalı'm
Çerkes'im,
Birşey var birlikte paylaşılan...
İspanya'da
Suriye'de
Ürdün'de...
Birşey var Türkiye'de...

Guernica titrerdi,
Picasso'nun fırçası
titrerdi yine
Yaşasaydı...
Karışırdı boyaları al al...
Sen Basklım
Sen kırılan taze dal
Kanla boyadın çağının resmini,
Kanla vurdun
Özgürlük desenini,
Faşizmin kirli yüzüne...
Yine Picasso örneği
Kanınla
Al... Al...

Yismeyl Özdemir

Günüdür
Gözde çapak,
Doğrulmanın
kalkmanın.
Günüdür
Elde kalem
Elde kitap
yazmanın.
Birleşme günüdür
Kafkasılıların.
Günüdür
Çalışmanın
İstemenin
almanın...
Karden D.

BAK YOLCU

İlk olarak gördüm
onları.
Birlikte koştuk
Göz bebeklerimize binerek.
Gölgelerimiz,
Fabrika bacalarını soğuttu,
düşmedik bile etkisinden.

Bir çember çektik, daracık dünyamızda
halklar da olduk.
Parmakla gösterilmeye
Başlandık.
Sayılamıyacağımız
ve anlaşılsın ayrılıklarımız.

Onlar;
ki bizimkiler
Beton saflarda yan yana
«Xabze» gereği
susup dinleyen.
Türkiye'de Uzunyaylalılar,
İki yılda borcun, köşe başındasın.
Gururun kırılmasın,
Aşımız başka yerden gelse bile
Fırçalarımız aynı renge uyum
Sağlayacak,
eserlerimize göz yaşları
karışmayacak.

ÇEMIH Esat

Yamçı

DÖNECEĞİZ YUVAMIZA

Ey benim halkım toplanalım bir araya
Konuşalım hep bir ağızdan aynı amaçla
Ne bir yuvamız, ne bir toprağımız
Neyimiz var bizim burda neyimiz
Hurda taş gibi yuvarlanıyoruz
Sonbahar güneşi gibi batıyoruz
Bir yırtık gömlek, bir eski hırka
Geçiyor halkımın ömrü yoklukla
Bilsin adetini, bilsin yerini küçükler
Yarını görsün artık, alsın yerini büyükler
Elele vererek, haykıralım dünyaya
Bizim vatanımızdır, diye Kafkasya
Ne güneş ne yıldızlar, gülmesin halimize
Bıraktılarsa atalarımız döneceğiz yuvamıza
Hıçkırıklarla ağlamanın gelsin sonu
Dönmek yuvana senin için kurtuluş yolu
Laflarım yalan değil beni hasta sanma
Uzaksan Vatanından yaşıyorsun sanma

1955, KANUKA Rıza
Çev. Cemil Dalgıç

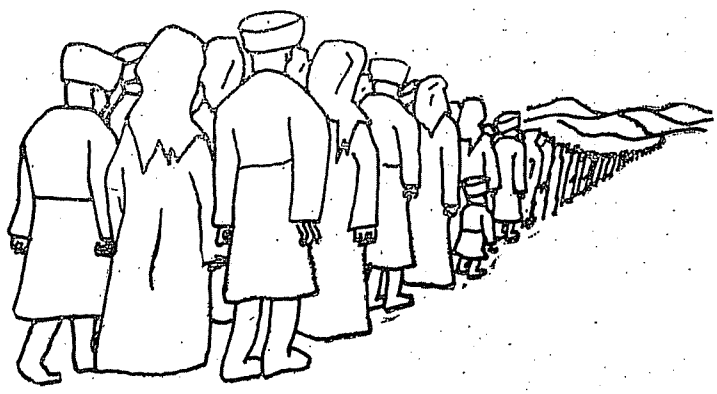

«Ezilen ulusların var olma mücadelesinde Şovenist-lik suçlaması yapanlara, ve kafatasçı Faşistlere»

Benim halkım tarihiyle özdeştir.
Tarihiyse vatanıyla bir yaşta...
Benim mythe'im
Halkım ile özdeştir
Halkım ise, sanatıyla tek yaşta...
Destanıyla yoğrulmayan uğraşı,
Ne kültürdür
Ne sanattır
Ne yapıt.
Uygarlıksa, yaratılan üretilen her yapıt...

Uygar olmak
Kanla, canla yazılmaz,
Gelecekler belleklere
Bu yollarla kazılmaz,
Toprak için belki kan da dökülür,
Ama, yeterli midir.
Uygarlık için bu yol geçerli midir?
Evrensel güçlülüğe,
Ulaşabilmek için
Evrensel yapıt gerek
Evrensel yapıt için
Destan gerek
Kök gerek
Mythe gerek
Masal gerek
Toprağı karartmak gerek
Toprağı açmak gerek
Çağ ötesi yaralar
Çağlar boyu duracak
Anıtlar açmak gerek...
«Masal karın doyurmaz»
Diyen çarpık kafalar
Gördünüz mü bir yerde
Köksüz bir uygarlığı,
Gördünüz mü evrende
Temelsiz bir varlığı,
Kök destandır
Kök tarihtir
Kök masaldır
Kök mythe'dir
Gördünüz mü bir çağda
Uygarlık yokluğunda
Emeğin varlığını,
Benim halkım destanıyla özdeştir.
Destanıysa tarihiyle bir yaşta
Eskilerden kalan yapıt güneştir
Uygarlığa giden kutsal uğraşta...

Yismeyl Özdemir

ADIGE EVLENME TÖRENİ (*)

Çok eski zamanlardan beri Adigeler evlenme konusuna büyük önem vermektedirler. Adigeler, ana tarafından ya da baba tarafından bir akrabalık ilişkisi bulunanlarla evlenmeyi kesinlikle kabul etmezler. Asla kabul etmedikleri de Wunekoş'lerin (aynı soydan olanların) evlenmeleridir. Bu törelere uymayanların ölüm ya da ülkeden kovulma gibi ağır cezalarla cezalandırılmaları çok eski çağlara dayanır.

Akraba evliliği konusundaki kimi katı kurallar bugün bile geçerlidir. Aynı mahalledeki delikanlı ile genç kızın evlenme istekleri hoş karşılanmaz. Bu yüzdendir ki Adige köylerindeki delikanlılar eşlerini başka köylerden ya da başka mahallelerden seçmeyi yeğlemektedirler. Süt kardeşlerin evlenmeleri de olanaksızdır. Bu da tarih boyunca Adige törelerinin gereği olagelmektedir.

Eskiden evlat edinilmek istenen çocuğun dudakları ailenin en yaşlı kadının çıplak göğüslerine dokundurulur, böylece iki aile akraba olmuş sayılırdı. Artık o iki ailenin çocukları kardeş olurlar, birbirleriyle evlenemezlerdi. Süt akrabalığı (belirttiğimiz usul da dahil) öylesine önemliydi ki, bu iki akraba aileden birinin sorunları ve yükümlülükleri diğerinin de sorunu ve yükümlülüğüydü. Örneğin, evlât edinenin bir kan davasında, öç almak evlat edinilenin ya da ailesinin göreviydi. Bir ailenin gelin alması konusundaki bütün işlemleri yürütmek öteki ailenin de yükümlülüğü olurdu. Bir aileden biri ölse, onun teçhiz, tekfin ve defin işlerini yürütmek ve o aileye her türlü yardımda bulunmak öteki aile için bir ödevdi.

Adige anası bir dakikalık bile olsa yabancı bir bebeği emzirmişse o bebek artık kendi çocuklarının kardeşi olurdu. Bu töre bugün de geçerlidir. Süt kardeşlerin evlenmesi yasaktır.

Adige delikanlısı sevip beğendiği bir kız için bir kez «Bacımdır» demişse evlenmek artık akıllarından bile geçmez ve kardeşçe yaşarlardı.

Aralarında Atelikh - Khan ilişkisi bulunan ailelerin çocuklarının ve Tlekhotleş ailelerin çocuklariyle Tlxukhotl

(Tlfikhotl, Fekhotl) ailelerin çocuklarının da nikâhları kıyılmazdı.

Özellikle soyluluk bakımından benzer veya eşit olmayan ailelerin çocuklarının birbirleriyle evlendirilmemeleri konusu üzerinde titizlikle durulurdu. Pşi'lerin, Workh'lerin çocuklarıyla Tlxukhotl'lerin çocukları gibi.

Ama bu kuralların çiğnendiği de olurdu. Örneğin; Bir workh, Tlxukhotl bir kadınla cinsel ilişki kurar da bir çocukları olursa o çocuk annesinin soyadını taşırdı. Bir Tlxukhotl, wuneut bir kadınla ilişki kurar da bir çocuğu olursa, çocuk, yine annesinin soyadını taşıyabilirdi. Ama Pşı, bir kadın alırda çocuğu olursa o çocuklar Pşı de olmazlar, workh de sayılmazlar, böylesine melez denilirdi. Pşi'lerin himayelerindeki kadınlardan doğan çocuklar wuneut sayılır, ayrıca aile adları olmazdı.

İslam dini bir erkeğin birkaç karısı olmasını kabul etmiyor değildi, ama bu kabul Tlxukhotl'ler için, köylüler için geçerli değildi, çünkü onların serveti yeterli değildi. Ancak zenginler çok karılı olabilirdi, hatta bu kadınların köle (yada toprağa bağlı köle) kabul edildiği de olurdu.

İslam dinini kabul eden toplumlarda üç çeşit nikâh olabilirdi. Hiç bozulmayan süresiz nikâh, süreli nikâh, nikâhsız yaşama.

Süresiz nikâh, dinsel kurallara tümüyle uygun olarak (genellikle) molla (din adamı) tarafından kıyılırdı. Bu tür nikâh, eşlerden birisi ölmedikçe veya kadın kısırlığı, başka bir erkekle ilişkisi ya da bulaşıcı bir hastalığı olması gibi sebeplerle erkek tarafından boşanmadıkça bozulmazdı.

Süreli nikâh, yada (kimi) müslümanların deyimiyle Kâbe Nikâhı belirli bir süre için evlenenlere kıyılan nikâhtı. Bu süre bir kaç ay olabildiği gibi bir yıl veya birkaç yıl da olabilirdi. Bu tür nikâh belirlenen sürenin bitiminde bozulmuş sayılırdı. Ancak karı - koca ayrılmak istemezlerse yeniden belirli bir süre üzerinde anlaşabilirler ve nikâhlarını yeniletebilirlerdi.

İslam dininin Ehl- i Sünnet mezhebinde bu kâbe nikâhı yoktur. Ancak tabii nikâhla çeşitli kadınlarla yaşamak Tlekhatleş'lerin adetiydi.

Kafkasya'da yaşayan pek çok halkta olduğu gibi Adige halkında da iki tür nikâh vardır. Biri kaçırarak diğeri de normal gelin olma yoluyla evlenmelerde kıyılırdı. Sosyalist devrim gerçekleşinceye kadar Adigelerde kız kaçırma adeti vardı. Ama Sovyet düzeni kız kaçırma adetini eskiden kalan kötü bir gelenek sayarak kaldırdı, yok etti.

Gerçekten Etnologlar da, tarihçiler de, hatta kendi Adigeler de kız kaçırma geleneğini iyi bir gelenek saymazlar. Ancak eskiden bir birine komşu kabileler arasında kız kaçırma bir gelenek olmuştur. O zamanlarda bir delikanlının kendi kabilesinden kız kaçırması uygun olmazdı. Zira kızı kaçırılan ailenin wunokoş'leri kaçıran aile ve wunokoş'leri ile kavgaya girişirler, kızı zorla geri almaya kalkarlar, nice yıkımlar belalar olurdu.

Adigelerde kız kaçırma adetinin sürdürülmesinde wase'nin büyük payı vardır.

Çiftçiler verecek wase bulamıyorlar diye sürekli bekar kalamazlardı elbet! Beğendikleri birini kaçırmak zorunda kalırlardı.

Kız kaçırma adetinin yaşatılmasında wase'den başka etken olan başka bir neden daha vardı. O da birbirini sevip beğenmiş iki kişiden birinin ana veya babasının bu evliliği kabul etmeyip engel olmaya kalkmasıydı. Çoğu zaman kızın ailesi istemediği için delikanlı kaçırmak zorunda kalır, bundan bir yığın kavga gürültü çıkardı.

Bir kızın sevip beğenmediği biri tarafından zorla kaçırılması ise tamamen bir vahşet sayılırdı.

Feodal beylerin (Özellikle Tlekotleş'lerin) çocukları, zorla kız kaçırmayı bir yiğitlik sayarlardı.

Herşeye rağmen iki ailenin anlaşarak çocuklarını evlendirmeleri, kitlenin benimsediği bir uygulama olarak her zaman başta gelirdi. Bunun da zararlı yanları yok değildi; Damadın da gelinin de evlenmeleri hep ana ve babalarının isteklerine ve tercihlerine bağlıydı.

Feodal beyler (Pşi'ler, Workhl'ler) oğullarını evlendirecekleri zaman her şeyden önce alacakları kızın ailesinin sınıfına ve servetine önem verirlerdi.

Tlxukhotl'ler veya çiftçiler ise çocuklarını evlendire-

cekleri zaman daha çok gelin olacak kızın sağlıklı, güçlü - kuvvetli olmasına önem verirlerdi. Çünkü bu aileler için sağlıklı, iyi çalışabilecek bir gelin almak büyük önem taşıyordu. Böylesi bir gelinden aile nüfusunu çoğaltması, soyun daha güçlü olarak yaşaması için çok çocuk yapabilmesi ve ailenin üretimine katkıda bulunması beklenirdi.

Adıge delikanlıları (Güzelde olsa) tembel pısırık kızları sevmezlerdi. Kızlar da yürekli, yiğit delikanlılarla evlenmek isterlerdi. Adıge delikanlısı karısının güzel, becerikli, alçak gönüllü, akıllı, konuksever, sadık, iyi bir anne, güvenilir bir yardımcı olmasını isterlerdi.

Delikanlıların beğenebilecekleri bir gelin bulabilmek için iyi olanakları vardı. Gelin alma törenlerinde, at yarışlarında delikanlılarla genç kızlar beraber olabiliyorlardı.

Ana - Babanın, oğullarının arzu ettiği kız ile evlenmesini engelledikleri de olurdu. Ana - babalar oğullarını otuz yaşında iken evlendirirlerdi. Ancak (40 - 45 yaşlarına dek) evlendirmedikleri de olurdu. Otuz yaşına gelenlerden yoksulluk yüzünden evlenemeyenler çoktu.

Geç evlenmelerin başlıca nedeni; Wase verme zorunluluğuydu. Waseyi kazanabilmek için delikanlılar 30 - 40 yaşına kadar çalışmak zorundaydı.

Kızlar 14 - 16 yaşında evlendirilirdi. Hatta kızın kundakta iken istenmesi, bu anlaşmaya dayanarak evlenme çağında gelin olarak alınması adeti de vardı.

Kızlar nikâhtan bir iki yıl sonraya kadar gelin edilmezlerdi. Wase'nin miktarı damadın ailesinin statüsüne, servetine bağlı olarak değişirdi. 19'ncu yüzyılda wase, kız için beşyüz, dul için üçyüz S^{o}m (Ruble) olarak verilirdi. Tlxukhot'lerin ise verdikleri wase kız için 220, dul için 150 Som (Ruble) idi.

Çiftçiler kız için 150, dul için 100 Som wase verirlerdi. Bilenlerin anlattıklarına göre 19'ncu yüzyıl sonlarında veya 20'nci yüzyıl başlarında çiftçi kızları için o zamanın 100 Som karşılığı bir at, iki öküz, iki sığır wase olarak verilirdi. Hediye olarak 150 Som (Ruble) veya bir at, bir sığır armağan edilirdi. Gelinlik ziynetleri (Altın kemer, gümüş düğme vb.) için 120 Som (Ruble) verilirdi. Ayrıca ge-

linin kendisine verilen dana da, ondan doğacak olanlar da yine gelinin kişisel malı olarak wase'ye dahil edilirdi.

Wasenin temeli çok eskilere dayanır. Kız gelin olduğunda ailesinden üretici bir güç eksilmiş olurdu. İşte bu eksikliği sınırlı da olsa gidermek için damat ailesi gelin ailesine bir değer katmalıydı. O zamanlarda nikâh bir alış veriş, ticaret olarak anlaşılmazdı. Ama kız ailesinin nikâh yüzünden (üretici kızını vermek suretiyle) uğradığı zararı karşılamak olarak değerlendirilirdi.

Wase eskiden para olarak değil, araç ve gereç olarak ya da mal, hayvan olarak verilirdi. Daha çok öküz, at, sığır verilirdi. Ancak yavaş yavaş bu wase kadının alınıp satılması biçimine dönüştü. İkinci yüzyılda bu wase konusu tam bir ticaret görünümünde oluşmuştur. Bu da Kabardey'in o zamandaki Sosyo - Ekonomik durumunun sonucudur. Kıza töre gereği evlenmeyi kabuledip etmediğini sorarlardı. Kabul ettiyse Dellal çağırılır, geri kalanı dellallar hallederdi; Her iki tarafın aileleri, soyları, servetleri sayılıp dökülür, sonra nikâh kıyılması işlemine başlanırdı.

Müslüman nikâhını molla kıyardı. Nikâh kıyma bedelini de alırdı. Nikâh şöyle kıyılırdı; Gelin adayı ile damat adayının elçileri (vekilleri) ellerini tutuştururlar baş parmaklarını birbirlerine takıştırırlardı. Bu iki baş parmağı molla sağ eliyle tutar dua okumaya başlardı. Bu kısa duadan sonra her iki elçiye üçer kez sorardı : **«Bu kızı müvekkiline aldırıyormusun?.. Bu oğlana müvekkilini veriyormusun?»** Her ikisi de **«aldırdım, verdim»** dedikten sonra molla tekrar dua okur, hepsine **«amin»** dedirtir, böylece nikâh işlemi bitmiş olurdu.

Bazen de kızın evlenmeyi kabul etmediği olurdu. Bu durumda elçisi mollaya **«Vermiyorum!»** diye cevap verirdi. O zaman nikâh töreni orada kalır dağılırdı. Molla da nikâh kıyma bedelini almış olarak kalırdı.

Damadın ailesi waseyi hazırladıktan sonra kız ailesine haber gönderirdi. Bunun üzerine waseyi alacak heyet damadın evine giderdi. Damat evinde uzun pazarlıklar, tartışmalar olurdu; **«Biz böyle öküz istemeyiz, öyle at sizin olsun, ilkbahar yapağısı da sonbahar yünüde sırtında olduğu halde size bırakıyorum o sığırı da»** gibi konuşmalar yapılırdı.

Nasılsa iki taraf anlaşır ve ziyafet verilirdi. Nihayet kararlaştırdıkları tarihte düğün yapılır gelin alınır, damat evine götürülürdü.

O da şöyle olurdu :

Damadın akrabalarından törebilir, anlayışlı, becerili yaşlılar gelin almaya giderlerdi. Genç kızlar, delikanlılar, dul kadınlar, mızıka çalanlar hep at arabalarına binerler, koruyucu atlıların eşliğinde yola çıkarlardı. Gelin tarafı da gelecek konukları için gerekli hazırlıkları yapmış olurdu.

Gelin evinde mahalleli, köylü, komşu köylü konuk hep toplanırlar, kızlar için düğün yaparlar, ziyafet verirlerdi.

Gelin ise kendi ana babasının evinde, kız arkadaşları ile birlikte oturur, boyanır, süslenir hazırlanırdı. Gelin almaya gidenler bir güzel ağırlanır, yedirilir, içirilirdi. Büyükler iki gencin mutluluğu, dünyadaki tüm iyiliklerin onların olması için güzel konuşmalar (Hohu) yaparlardı. En başta söylenen şuydu : **«Bu sevimli gelin ayrıldığı yerde hayırlı topuk bıraksın, gittiği yere de uğurlu adımlar atmış olsun!»**

Seçme Adige kıyafetleriyle giyinmiş, uzun beyaz başörtü örtünmüş gelini, evden yola çıkarmadan önce; yolcu etme, kaldırma parası «Aşhawubıdıpş'e» ödenir, sonra çok yavaş adımlarla ağır ağır dışarı çıkarılır ve önceden hazırlanan at arabasına bindirilirdi. Ancak at arabası avlu kapısına yanaşır yanaşmaz bir kaç delikanlı «Çıkış parası» der, direnirlerdi. Töre bilenler bunların hepsini öderler ve gelini alıp yola koyulurlardı.

Öte yandan damat tarafı (Pehaje) karşılama kumanyası hazırlar ve gelin alayı, köye girmeden önce yolda, yer - içer, oynar - eğlenirlerdi. Ondan sonra ancak gelin nereye indirilecekse oraya götürülürdü.

Gelin ya damadın evine, ya da damadın bir arkrabasının evine indirilir. Burada gelini görmek üzere gelen her baliğden (Tehapş'e) yüz görümlülük alınırdı. Herkes dilediği kadar verirdi.

Geline, yolculuğunda bir akrabası eşlik ederdi. Gelin feodal beylerden birinin kızı ise ona eşlik eden kız ya

bir köylü kızı, ya da wuneut (uşak) kızı olurdu. Eşlik eden bu wuneut kızı bol hediyelerle geri döner ve artık o wuneut olmaktan çıkardı. Hür olurdu. Düğün dernek başladığında çeşitli eğlenceler tertiplenir, at üstünde evlere girilir, silah atılırdı.

Silah atma geleneği çok eskilere değin uzanır. Bunun şöyle bir anlamı vardı; silah atmak iyidir, barut kokusu kötüleri ve kötülükleri ürkütür, kovar. Yeni gelin kötülüklerden böylece korunmuş olur. Silah atma geleneği böyle bir inançla ortaya çıkmıştı.

Damat düğünden önce gizlendiği akrabasının evinden törenle kendi evine getirilinceye kadar (enaz) bir hafta kalırdı. Damadı arkadaşı veya uzak bir akrabası, kendi evinde ağırlardı. Burada arkadaşları toplanır çeşitli eğlenceler, şakalaşmalar yapılır, ziyafetler verilirdi. Sonra da damat ve o arkadaşı ailece birbirlerinin akrabası sayılırlardı.

Gelinin kocasının evine getirildiği ilk gece damat arkadaşlarının eşliğinde gizlice eve getirilirdi. Gelinin odasında da geline eşlik eden bir kız bulunurdu. Gelinin ihtiyaçlarını karşılar, ona yardım ederdi.

Damat gizlice odasına girdiğinde arkadaşları onun yürekliliğini, tahammülünü denemek için yaramazlıklar yapar, bacadan taş atarlar, kedi ve bunun gibi hayvan indirirler, bağrışırlardı. Damadı bekleyen önemli engellerden biri de gelinin korsesini çözmekti. Korse önceden girift kör düğümler halinde bağlanır hazırlanırdı. Damat korseyi çözemezse güler alay ederlerdi.

Damat şafaktan önce gizlice ayrılmak zorundaydı. Ertesi gün damat arkadaşlarıyla birlikte komşu köylere gezmeye giderdi. Her gittiği aile damada Çerkes mutfağından hamur işi kızartılmış bir kumanya ikram ederdi.

Damat böylece gezer eğlenirdi, evlenmeye ilişkin tüm töreler ve törenler yapılıncaya değin.

Bu törenler arasında gelinin aile büyüklerini ziyaretide bulunurdu. Gelin uzun beyaz başörtüsüyle her iki kolunda birer bayan, peşinde birçok kız ve kadınlar olduğu halde kendi odasından çıkar, yaşlı kadınların, yaşlı adamların, bu arada kayın valide ve kayın pederinin bulunduğu

odalara götürülürdü. Bu sırada koro halinde özel çerkes halk türküsü (Woridade) söylenir, gelinin başının üstünden (Şeker, ceviz, bozuk para v.b.) döküm dökülür, bunun da gelinin çocuklarının çok olmasını sağlayacağına inanılırdı.

Gelin kayın valide ve kayın pederin odasına böylece girince baş örtüsü kaldırılırdı. Burada da döküm dökülür, iki yeni evlinin yaşamlarının mutlu olması için geline yağbal sürülürdü. Bu törenden sonra artık gelin çekinmeden kaynanasının odalarına serbestçe girebilir, hizmet etmeye başlayabilirdi. Ama her nedense kaynata gelini ile pek erken görüşmezdi.

Gelinin, kendi odasından kaynana ve kaynatasının odasına götürülüp onlarla görüştürülmesi, onun o ailenin bir bireyi olduğunun ilanı anlamına gelirdi.

Bu törenden sonra damatta yine bir törenle kendi evine getirilirdi. Bununla da damadın daha önceki yaramazlıkları, kabahatleri ailesi tarafından bağışlanmış olurdu.

Bir grup genç içkiler, çeşitli mezeler ve yemeklerle damadın bulunduğu aileye gider, damadı o aileden sembolik olarak satın alırdı. Artık onun kendi evine dönmesine izin verilmesi için o aileye ricada bulunulurdu.

Bu grup, damadın bulunduğu aile tarafından bir grubun da katılması ile çoğalır, damadı aralarına alır ve özel Çerkes halk türküsü (Waridade) ile kendi evine getirilirdi.

Damadın ailesinin en yaşlısı (Kadın veya erkek) elinde mahsıma kadehi ile bulunduğu yerden güzel sözler söyler, henüz kapıdan içeri girmemiş damada hitaben «**Ey bize güzeller güzeli bir gelin getiren, yeter artık oyalandığın, varsa kusurların bağışlıyoruz**» vb. derdi. Böyle bir kaç konuşmadan ve çağrıdan sonra damat serbest bırakılır ve o yaşlının odasına giderdi.

Ertesi gün köyün gençleri kağnılarla, at arabaları ile köye dağılır, tavuk toplarlardı. Sonra da damat adına son bir ziyafet daha verilirdi. Bu son ziyafette kadeh döndürme adeti yapılırdı. Toplanan grup yuvarlak bir halka oluşturur, kulplu kadeh ortada döndürülürdü. Kadeh dönüp durduktan sonra kadehin kulbu hangi delikanlıyı gösteri-

yorsa o kadehin dolusu maksimeyi içerdi. Gençler böyle eğlenir, biri fıçının dibini bulduk, deyinceye kadar içerlerdi.

Gençler akşama değin yiyip içtikten, eğlendikten sonra isteyen gider isteyen kalır, eğlenmeye devam ederdi. Yaşlılar da kendileri için hazırlanmış bir odada ya da evde otururlar yanlarında halk ozanları, halk sanatçıları oyuncuları olduğu halde, şarkılar, deyişler, anılarını anlatır, söyleşirlerdi. Bu, son mahsime kadehine değin böylece devam ederdi. Son mahsime kadehi bir halk ozanına verilir ve ona huaho yaptırılırdı.

Bu ailenin gelini
Koyun gibi sessiz
Kuzu gibi tatlı sözlü
Tavuk gibi bol yavrulu
Cins köpek kadar sadık
Cins at gibi ünlü
Kuş gibi tatlı sesli olsun
Cıvıl cıvıl cıvıldasın.
Süpürgeyi sürüsün
Aile kararlarını aşmasın.
Elbisesi bol
Çocukları yiğit olsun
Doğurdukları yitmesin.
Diktiği sökülmesin
Fidan boylu, şık görünümlü
İpek dudaklı
Gür, çatal saçlı
Kuğu gibi ak boyunlu
Otururken kumru
Uzandığında aslan gibi olsun...

Я НЫСЭ КЪАШАР
МЭЛ ХУДУ ІУЩАЩЭУ,
ЩЫНЭ ХУЭДУ ІУЩАБЭУ,
ДЖЭД ХУЭДУ БЫНЫФІЭУ,
ХЬЭФІ ХУЭДУ ЦІЭРЫІУЭУ
КЪУАЛЭБЗУУБЗЭУ.
УБЗЭРЭБЗЭЖУ.
ЖЫХАПХЪЭР ИЛЪЭФУ,
УНАФЭР ИРИМЫХЫУ,
ДЖАНЭР ІЭЩХЬЭХЪУУ,
ЩАУЭХЪУРЫЛЪХУУ,
КЪИЛХУАР МЫКІУЭДУ,
ИДАР МЫТІЭПІУ,
БЭРЭТІИНАГЪУЭУ,
ДАНЭГЪУЭ ІУПЭУ,
ЩХЬЭЦЫПЭ ДЫКЪУАКЪУЭУ,
КЪЫУ ХУЭДУ ПЩЭХУУ,
ЩХЬЭНТЭ ТЕСЫМ-ТХЬЭРЫК
ЗИУКЪУЭДИЙМЭ - АСЛЪЭН

Bu huaho'dan sonra mahsime kadehini thamedeye uzatır ve elden ele herkes o kadehten içerdi. Törenler bittikten sonra kararlaştırılan bir günde damadın akrabaları gelinin ailesini ziyarete giderlerdi.

Bir yıl kadar sonra gelin ana - babasının evine götürülürdü. Bu da gelinin, kendi ailesinden kopmadığı anlamına gelirdi.

Genellikle, gelinin ana - babasının evine götürülmesi, onun ilk çocuğunun doğumuna yakın bir zamana rast-

latılırdı. İlk çocuğun gelinin ana - babasının evinde doğması istenirdi, ancak bu kesin bir kural değildi. Yine de gelinin kendi evine kayın anasının, kaynatasının evine ilk çocuğuyla birlikte dönmesi gerekirdi.

Gelin, anasının - babasının evine götürüldüğünde ona çevreden değişik hediyeler getirilirdi. Çoğu da kendi ailesi tarafından hazırlanır, (Çeyiz gibi) ailesinin hediyesi olarak verilirdi.

Gelin ailesinin akrabaları ve kendi genç kızlık arkadaşları tarafından sıra ile davet edilir, eğlendirilirdi. Hediyelerle geri getirilirdi.

Gelin ana - baba ocağında bulunduğu sürece ona verilen hediyelerin hepsi — Kendi kişisel malı — baba ocağından gelme malı olurdu. Ama ana - baba evinde gerek çevreden gerekse ailenin hazırladığı eşyalar olarak toplanan hediyeler tekrar gözden geçirilir, bunların içinden damada, damadın yakın akrabalarına verilecek olanlar da seçilirdi. Gelin ana - baba evindeyken hediye verme adeti klan çağından kalma bir gelenekti. Yeni geline yardım amacını taşırdı. Gelin, damadın akrabalarından seçkin bir heyet gidip getirilinceye dek ana - baba evinde kalırdı. Gelin kendi evine böyle bir heyetle tekrar getirildikten sonra yavaş yavaş çalışmaya başlatılırdı. Önce su getirmeye götürülürdü, gelin de buna kendini hazırlardı. Palto, manto, elbise hediyelik keseler, şeker, tütün gibi şeyler hazırlar, bulundururdu. Komşu kadınlar, kızlar mızıka eşliğinde gelini su getirmeye götürürlerdi. Gelin hediyelerini bu su yolunda dağıtırdı. İlk rastlayana mutlaka elbise, gömlek verilir, sonrakilere kendisi dilediğini verirdi. Gelin pınara vardığında su doldurmaya başlardı. Ama yanındakiler ona engel olurlardı. Üzerine su dökerler, yakınından suya taş atarlar, elbisesini ıslatırlardı. Bir zaman böyle devam eder, sonra suyu doldurmasına izin verirlerdi. Ama suyu alıp dönerken hemen yolun yarısında tekrar kovalarını devirirler suyunu dökerlerdi. Gelin tekrar pınara dönerek yeniden su doldurmak zorunda kalırdı. Sonrada grubun en yaşlısı; **«Yeter artık gelinin tahammülünü, sabırlılığını denedik, suyunu götürsün»** derdi. Böylece su dolu kovalarıyla geri getirirlerdi. Gelinin sabrını deneme adeti sonradan başladı. Bu ailenin yeni bireyinin

işe koşulması adetine bağlıdır. Bu töre Çeçenler'de de Ruslar'da da, beyaz Ruslar'da da vardı.

Suya götürme faslı da bittikten sonra gelin artık elinden gelen her işi yapabilirdi.

Gelin almaya ilişkin törelerde gereksiz ve olumsuz pek çok adet de vardı. Bu tür adetler sosyalist devrimden sonra yavaş yavaş ayıklanmaya başladı. Eskiden gelinle damadın hiç haberi olmadan nikâhları kıyılıp geçilirken şimdi artık böyle olmuyor. Kız da delikanlı da eşlerini kendileri seçiyor. Servetlerine, aile yapılarına, asalete bağlı olmaksızın kendi sevgi ve beğenileri ile yasal nikâhlarını kıydırıp evleniyorlar. Böylesi, sağlıklı aile yaşamının garantisi de olmaktadır. Bugün Kabardey Balkar S.S. Cumhuriyeti'nde yürürlükte olan nikâhın fonksiyonu da budur.

Dünür olma, kız isteme adeti ise bugün de geçerlidir. Kız istemeye gidenler, damadın akrabalarından (kolhoz yöneticileri, bölge temsilcileri gibi) tanınan, sayılan yaşlılardı. Gelin alma töreninin ne zaman, nasıl yapılacağı hep kız evinde konuşulur ve kararlaştırılırdı. Bu anlaşmanın temelinde daima genç kızla delikanlının anlaşması vardır.

Gelin almanın zamanı kararlaştırıldıktan sonra damadın ailesi hazırlıklarına başlar. Bu hazırlıklarda genç kızla delikanlının arkadaşlarının katkısı büyüktür.

Kararlaştırılan günde damadın akrabaları, daha önce kız istemeye gidenler başta olmak üzere gelinlerini almaya giderlerdi. Damat, eskiden olduğu gibi saklanmak zorunda değildir artık. O da gelin alma kafilesiyle birlikte gidebilir, ama yine de çok fazla ortalıkta görünmez, gezip dolaşamaz.

Kısaca diyebiliriz ki; Gelin almaya ilişkin eski Adiğe törelerinden gereksiz ve yararsız olan bir çoğu yerlerini yenilerine bırakırken yararlı ve güzel olanlar da günümüze değin yaşatılagelmektedir.

Nikâh ya kentte resmi nikâh dairelerinde ya da köy yönetim kurulunca kıyılır. Bu nikâh yasal olarak zorunlu bulunan resmi evlenme aktidir. Bunun yanında bu nikâhı yeterli görmeyenler ayrıca İslam dini kurallarına ve inanç-

larına göre bir mollaya da nikâh kıydırırlar. Bu nikâh resmi evlenme aktinden sonra yapılır.

Adiğelerde çok eskilerden beri var olduğu bilinen, Wunekoşlerle, akrabalarla, sütkardeşlerle evlenme yasağı bu günde geçerlidir. Ama soy, servet v.s. üstünlüklere dayanan evlenme yasakları artık tümüyle yok olmuştur. Eskiden dinsel ve ulusal farklılıklar evlenmeyi kesinlikle engelleyen katı faktörler iken şimdi birbirlerini sevip beğenen, anlaşabileceklerine inananlar, dinleri ve ulusları başka başka da olsa evlenebilmektedirler.

Adiğelerin, Asetinlerden, öteki Kafkas halklarından evlendikleri çok sık görülür. Bunun yanısıra Kafkasya'da yaşayan Ruslardan, başka uluslardan evlenenler de vardır.

Hangi etnik gruptan olurlarsa olsunlar, yeni Adiğe aileleri karşılıklı sevgi, saygı, güven ve sadakat bağlarıyla biribirine bağlı olarak daha rahat, daha huzurlu, daha verimli ve daha mutlu olmaktadırlar.

(*) ŞIKH T., OŞHAMAFE Dergisi, Sayı: 2, Mart - Nisan 1969, sf.: 70 - 74.

ŞAİRLER

Şevket Süreyya Aydemir'in «Suyu Arayan Adam» adlı yapıtından alındı bu dizeler :

«... Şu delikanlıları gümüş kordonlar içinde yüzen, fakat yazı yazacak alfabeleri bile olmayan Çerkesler ne olacak? Günlerinin, gecelerinin çoğunu, kartal yuvası dağlarının üstünde hançer oyunları oynamak, yahut kız kaçırmakla geçiren şu gelin gibi süslü Kafkas delikanlıları ne yapacaklar?»

Yukarıdaki dizeleri yanıtlayıcı özelliği taşıyan bir yazı olarak hemen ekleyelim. Kafkasya'da tezlerini hazırlayan iki öğrenci ile Kafkas yazarlarından biri olan Teune Haçim'in birlikte izlenimleri sonucu Teune Haçim tarafından yazılan bir yazıyı.

«Kabardey Kafkasyasında eskiden çok raslanırdı ozanlara, koruyucuları olmayan sığınaksız şairlere. Gücünün yettiğince görevini açıklayan bunlardan biridir : O, ben bir sözcükle korkağı cesur yapar, topluma kazandırırım. Hırsıza alışkanlıklarını terkettirir, o nu doğru insan yaparım. Utanma bilmeyen insan karşımda duramaz. Kötülüğün düşmanıyım.»

Maksim Gorkiy

— Büyük yazarı bu denli kendine bağlayan kimlerdir? Diye, sordu gençler.

— Yazı yazacak alfabeleri olmayan halkın, bu gibi şairleri az değildir. Dilerseniz bir kaçını tanıtayım size.

Gençler yanıtımı ilginç bularak «Şaka mı ediyorsun yoksa, ciddi mi söylüyorsun?» Dercesine yüzüme baktılar.

Nalçık Parkı'na girdik. Üçbuçuk kilometre uzunluğundaki park, kentin ortasında uzanıp gidiyor. Otobüse binelim, diyorum. Binmek istemiyorlar.

— Yaya gidelim. Diyorlar.

Nalçık Parkı'nı daha iyi tanımak için yola yaya koyulduk. Gidiyoruz, sağa - sola ayrılan yolların arasında. Kaf-

kasya'nın diğer yerlerinde ve Avrupa'da, Asya'da, Amerika'da «yetişen» ağaçları ve diğer bitkileri, Nalçık Parkı'nı daha iyi tanımağa çalışıyoruz. Herbirinin kendine özgü, ilginç yanı var.

İki yanı ağaçlarla donatılmış ana yol, dümdüz uzanırken dağ yamaçlarını çağrılar gibidir. Gençler, kıyılarını kaplayan güzel bitkilere, gölgeleri uzanan dişbudak ağaçlarına, beyaz çiçekli yasemin dizilerine, halı örneği renk renk çiçeklere, suları on metreye dek fışkırtan fıskiyelere o kadar imrenmişlerdiki. «Ana yolun kendilerini nereye çağrıladığını sezinleyemiyorlardı.» Doğanın eşsiz güzelliğine, deniz gibi dalgalanan otlara, temiz havaya, güneşe doymak isteyen bir durumları vardı.

Yüksek palmiye ağaçları ile en büyük ve en güzel çiçekliğin karşısında iki anıt duruyordu. Birinin üzerinde «Negume Şore» yazılı. Düşünleri açık çehresinden ve gözlerinden okunuyor. Dikkat edersen O'nun gözlerinde insanı duygulandıran bir hüzün okunuyor.

Heykeltraşı büste can katmış gibidir : Görüyorsun iyilik dolu kalbini, iyiliğe yönelik amaçlarını, kültürün değerini tamamen anlayabilen, sütünü içtiği halkı için yaşamını esirgemeyen, kültür, sanat, yaşam kavramlarını çağından önce bilen değerli insanın saygın çehresini.

— Yaşamında kendini görüp, tanıyanların anlattığına göre, diyorum gençlere ve hemen anımsıyorum bir ara yazmış olduklarımı, — Negume, Psıhuabe—'de Puşkin'le tanışmıştı. Burda yaşıyan dağlıların kültür değerlerini derlerken ozana yardımlarda bulundu. Ozan, kendiside Negume'nin Rusça'ya çevirdiği türkülerin düzeltimlerini yaptı.

Negume ile Puşkin'in öyküsü bununla bitmiyor diye ekliyorum, — Araştırmacılara göre, ünlü rus yazarının yarım kalmış destanında konu kahramanı Negume Şore'dır.

Dağlılara sevgisi olan Puşkin, onların en büyük ozanını farketmez olurmuydu! Olanaksızdı ikisinin anlaşamamaları. Puşkin, toplumun efsanelerini, türkülerini, öykülerini derliyordu. Negume ise, kalbinde koruyordu bunların tümünü. «Çeviriyordu Rusçaya». Kalpten kalbe yol gider. Demiyorlarmı?

Gençler, «yalan değil» diye aynı kanıda olduklarını söylüyorlar. Büstte yazılı sözcükler, kalbe işliyor. Düşünce, doğruluk ve güç dolu. Sözcükler karanlık çağları geride bırakarak bize dek ulaştı. Ozanın sıcak kalbinde sulanarak çelikleşmiş, düşüncelerle doludur. İşte, ölümünden bir yıl önce 1843 yılında söylediği ilginç sözler ve vasiyetnamesi :

«İnanmıştım, çalışmalarıma başlarken. Birgün dağlılar, yaşamın aydınlığına ererek uyanacaklardır. Bir zaman gelecek kendimizi bilime, kitaplara ve yazı yazacak alfabeye adayacağız. Çalışmalarımda beni umutlandıran, cesaret sağlayan, özlediğim, gelecek zamandır. Onun için kendimi her an feda edebilirim. Kim bilir? Çalışmalarımı yadırgayacak olanlarda vardır. Fakat birgün bilim ve kültür için çalışan gelecek kuşak beni anımsayabilir. Buna inandım, otuz yaşında Rusçayı öğrenmeye başladım. Umutluydum, anlaşılacaktı birgün düşüncelerim. Özlediğim zamanın yakınlığına inanıyorum. Yurdumda bilime, kültüre önem verilecek çağı ben görmeyebilirim. Görebilsem yeryüzünde en mutlu insan bendim...»

Karanlık çağlar, söndüremedi o ateşli sözcükleri. Karanlığın, güçlüğün ve zalimliğin içinden sıyrılmasını bildi. Geldi Ozanın özlediği zaman. Çağından önce bu konuşmayı yapan Negume Şore'nin büstünün yanından ayrılmak istemiyorlardı gençler. Uzun uzun beklediler de. O'nun en büyük ürünü «Adiğe Halkı Edebiyatı» nı zaman öldüremedi. Biliniyor şimdi dünyanın her yanında, çevirileri yapıldı çoğu dillere. Ünlüdür, değerlidir bizim için Negume Şore'nin eseri olan filoloji (dilbilim) çalışmaları.

Negume Şore'nin biraz ilerisinde, Kabardey'in ünlü ozanı Paş'e Beçmirze'nin büstü duruyor. Beçmirze, Şore'nin ölümünden on yıl sonra dünyaya geldi. Negume'nin düzenlediği alfabe ve grameri Beçmirze'de bir işe yaratamadı. Kendi bir alfabe düzenledi. Saklı olarak ozanın düzenlediği harfler, efsanelerle yazı dilini birbirine bağlayan bir köprü oldu. İkisi, yazı dili ile efsanelerin kökenini, sonraları, değer kazanan Kabardey Edebiyatı'nı oluşturdu.

Paş'e Beçmirze durduğu yerde bakıyor, ağabeyi Negume Şore'ye. Beçmirze'nin de çehresi aydınlıktır. Gözle-

rinde büyük bir düşünürün bakışları var. Fakat Şore gibi hüzünlü değil. Güç koşullar içinde yaşadı, çok eziyetlere katlandı. Yaşadı bunları, unuttuğu çağı da. Yaşamın acı ve tatlı anılarını birbirine bağlıyarak sıralıyor şiir dizelerini, ağabeyi Negume Şore ile konuşur gibi :

Yaşamın değerini bilen,
İnsan kanlarının akışını gören,
İyiliği özleyerek
Yaşamda can veren,
İnsanlığın mutluluğunu özleyerek
Bütün gücünü harcayan,
Halkını seven,
Emekçinin çocuğudur.
Raslasam böylesi yiğide,
Katılırım en çetin uğraşılarına.
O, mezara gitmek için yaratılmışsa,
Giderim ben de birlikte...

Diğer yana geçiyoruz, biraz ilerlersen parkın en güzel yeri olarak kabul edilen ufak tepelerin yanında rastlıyorsun başka anıtlara. Bunlardan biri, Balkar ozanı, Balkar Edebiyatı kurucularından biri olan ve Balkar Yazarlar Cemiyeti'nin başkanlığını yapmış bulunan, edebiyatımızı saygınlaştıranlardan biri olan Meçiev Kazim'dir. Kendi halkının bağrında yetişmiş bir ozandır. Şiirlerinde açıklık ve doğruluk ilk kez göze çarpar. Ara vermeden yarım asır şiir yazdı O. Kendi halkına sadık kalmasını bilerek halkı için çalıştı. Şiirin ve güçlü deyimlerin etkinliğini çok iyi anlıyordu ve yazıyordu :

Düşündürücü söz,
Düşmana güç yitirir.
Destek olur,
Doğrunun yolunda.
Düşündürücü söz,
Kanadıdır iyiliğin.
Suçluyu yıkar,
Doğrunun kamçısıdır.

Çok haklıdır Kuliev Kaysin, büyük ozanın yapıtları için bunları söylerken : «Halk türküsü ve deyişlerinde olduğu gibi Meçiev'in şiirleri, Balkar halkının özelliklerini yansıtır. Bu şiirlerde dağlının sevincini, yasını, yiğitliğini,

samimiliğini, türkülerinin makamını, ağıtlarını bulmak çok kolaydır. Kğulam - Bızıncı vadisi gibi, O'nun şiirleri de unutulamaz. Atasözleri gibi etken, toplumun yüzü gibi temizdir. Orda, derenin akışındaki olgulara, yaşam ve ölüm için usunu harcayanın düşünlerine raslayacaksın...»

Yazlık kütüphanenin önündeki anıtın yanına gittik. Konuşacakmışcasına duruyor. Çağırıyor sanki «Yanıma gelin, size yeni şiirler okuyacağım» diye. Neşelidir, çalışkandır, yaslıdır ve de düşüncelidir... Başını göğe kaldırmış, bakışının nedeni bu olmalı. Kendi, Kabardey Edebiyatı'nın klasiği Şocentsıku Aliy'dir.

Açık kalpli şair, anlıyordu yurdumuzun güzelliğini, halkımızın çağlardır oluşturduğu efsanelerin tatlılığını. Görüyordu o, köylerdeki sınıf kavgalarını, oluşturuyordu şiirlerini yeni dünyanın kurucularından aldığı güç ile. Bir türküyü söylenirken duysa, gururla dinlerdi bitinceye dek. Türkülerin güftesi ve makamı işlerdi kalbine. Türkünün güçlü koşukları, geniş kırlardaki çiçeklerin tatlı kokusu, halkın kalbinden makamını ve kanatlanan sözcükler sevinç kaynağı oluyor, bunlardan cesaret alıyordu. O'nun için, dünyanın güzelliklerini yansıtan doyumlu sözcükler, kişi üzüntülerini dile getiren, paylaşan ve yarasını deşen sözcüklerin değeri büyüktü.

Diğer şairler gibi O'da zamanın acı darbelerini yedi, tatlı anılarını yaşadı. Uzak, yad yerlerde güçlükler yıldırmadı O'nu, yitirmedi yaşam umudunu. İnanıyordu bir gün özlediği yaşama kavuşacağına ve yazıyordu :

Altın anacığım dövünme, acınma,
Yumruklar, adam eder oğlunu....

Güçlükler adam etti kendini, her türlü çaresizliği yendi. Klasik Kabardey Destan Türü'nün kurucusudur. Toplumun kalbine girmesini çok iyi bildi. «Kambot ile Latse», «Madina» güçlü eserlerinin ikisidir. Düşünlerindeki derinlik; denizlere, sözlerindeki güç; sellere, şiirlerindeki etkinlik ve kesicilik; kamanın dişlerine benzer. «Madina» destanı ile oluşturulan dramatik temsil opera durumuna getirildi ve tiyatrolarda oynandı. Şairin, güçlü yedi destanı, birçok şiiri, öyküleri ve makaleleri vardır.

Kabardey Edebiyatında insanların kalbine işleyen,

onları duygulandıran ilk eserler Şocentsıku Aliy'nindir. İnsanların katlandığı eziyetleri, kalplerindeki ezikliği, çekilen ızdırapları, kısacası insanı insanlaştıran etkileri yazılı eser durumunda ilk kez önümüze serebilen bir şairdir Aliy.

Şocentsıku'n eserlerinde Kabardey'in iki - üç asırlık yaşam öyküsü işlenir. L'akuel'eşlerin hakim olduğu çağdan bu yana dek. Şair, açıkça gözler önüne seriyor toplumun yaşantısındaki umutları, özlemleri, gücü ve yaşam sistemini, köleliği yıkarak bugünkü yaşamını kuran toplumun yolunu...

Yanılmıyorsam bu sözler Andre Mora'ya aittir: «Sağ olanlar tarafından unutulmayan bir insan, ölmemiş sayılır.». Negume Şore, Paş'e Beçmırze, Meçiev Kazim, Şocentsıku Aliy için biz yeni kuşak, gururla söyleyebiliriz: «Ölmediniz sizler, unutmadık sizleri. Bugün de değerlidir eserleriniz.» Doğru, durum böyle olunca, ölmedi onlar, sağ ve içimizdedirler...

Teune Haçim

Öyle sanıyorum ki, Teune Haçim'in yukarıdaki yazısı bir zamanlar yazı yazacak alfabeleri bile olmayan Çerkeslerin ne olduğunu belirgin olarak anlatmaktadır. Ne olacağınıda yazıda adı geçen şairler bilerek öğretmeğe çalışırlarken yeni kuşakta boş durmadı, çalıştı. Bunların yanı sıra Çerkes Edebiyatı hakkında birçok örnekler verilebilir. Burada adı geçenler sadece başlangıç çalışmalarını yapanlardır.

Haz. P. Feridun

Yazının kaynağı: «Bahar Dünyanın Süsüdür.», Tewune Haçim, Elbrus Basımevi — 1972, Sf. 39-45.

Osmanlı - Çerkes Münasebetleri

Çureyko A.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Çerkeslerle ilgilenmeye başlaması XVI. yüzyılın son yıllarına kadar uzanmakta ise de XVII. yüzyılın ikinci yarısı bu ilgi için daha kesin bir tarih olabilir. Osmanlıların Çerkeslerle ilgilenmesi politik ve sosyal sebeplere dayanmaktadır. Çerkeslerin tarih boyunca Osmanlılara yardımlarını Osmanlılar hiç bir zaman lâyıkıyla idrak edememişlerdir. Çerkesler Rusya'nın Anadoluya (tabir caizse) doğuda tek kapısı olan Kafkasları yıllarca savunmuşlardı, Türkiye'nin halihazır sınırlarının bu şekilde çizilebileceğini düşünmek olsa olsa tek yönlü bir düşünce olurdu. Tarihin garip cilvesine bakınız. Yıllardır Kafkasları Ruslara karşı koruyan, Osmanlıların bu kapısını tutan Çerkesler, batıda da yine Ruslara karşı yine aynı kahramanlığı göstermişlerdir. Gazi Osman Paşa'nın Pilevne müdafaasını hatırlamak bu bakımdan yeterlidir sanırım.

İstanbul'da Saray-ı Humayûn ve vezir konaklarında Çerkes köle ve cariyelerinin gittikçe çoğalması, Osmanlı Devlet adamlarında bu ülkeye karşı ilgiyi arttırmıştı. Öte yandan devşirme nizamının ihmale uğraması üzerine gerek saray hizmetlerinde, gerek kapukulları arasında Çerkes kölelerin artması, bunlar arasından Özdemir oğlu Osman Paşa, Çerkes Mehmet Paşa, Hafız Paşa, Abaza Melek Ahmet Paşa, Sivayuş Paşa, Süleyman Paşa ve Hüsrev Paşa gibilerinin sivrilmeleri ve İmparatorluğun yüksek mevkilerini elde etmeleri sonucu olarak Çerkeslere karşı ayrı bir ilgi duyulmaya başlandı. XVIII. yüzyılda ise Osmanlı Ordusunda Çerkeslerden geniş ölçüde faydalanılması ve bu ülkenin Osmanlılaştırılması düşünülmüştür.

Kafkasya'da kendini gösteren Osmanlı - İran çatışması XVI. yüzyılın ikinci yarısında, 1578 seferinde Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Dağıstan serdarlığı sonuçlarından olarak bütün Kafkasya'nın

Osmanlı İmparatorluğuna katılmasını sağlamıştı. Ama bu bağlantı sözde bir bağlantıydı. Özdemiroğlu'nun Dağıstan üzerinden Kırım'a yürüyüşü de önemli bir etki yapmamıştı. Fakat Kafkasya politikasına Rusya'nın karışmaya başlaması Çerkesleri Osmanlı İmparatorluğuna yaklaştırmış ve Osmanlıların da Çerkeslerle ilgilenmesine sebep olmuştu.

1665 - 1666 da Evliya Çelebi Çerkesistan'ı dolaşırken bunların İslamiyetin dışında olduklarını ve bu dine karşı ancak bir sevgi duyduklarını tesbit etmiştir. Evliya Çelebi'nin anlattığı Çerkesistan, Kırım Hanlığının doğudaki son sınır noktasından yani Han tepesinden dört saat doğuda, Nogay topraklarının sınırı Coban ilinden ötede Şefake köyünden başlamakta, güneyde Elbrus dağları, Kuzeyde Kumuk ülkesi, Doğuda Dağıstan Türkleri ve Rus elinde bulunan Terek kalesi ve İran sınırı üzerinde Demirkapı ile batıda Karadenize dayanmakta idi. Çerkesistan sınırı XVIII. yüzyılın sonlarında da aynı noktalardan geçmekte idi. Bu topraklar üzerinde yaşayan Çerkes'lerden ancak Şefakeler islamlığa karşı bir sevgi duymakta ve doğuda yalnız Dağıstan Türkleri Şafii mezhebine girmiş bulunmakta idi. Çerkesler henüz eski inanışlarına bağlıydılar. Hristiyanlık ise Bizans ve Cenevizlilerin etkisiyle Karadeniz kıyılarında Kabardeyler arasında yayılmış idi.

Rus - Çerkes münasebetleri başlangıçta çok dostça görünmekteydi. III. İvan zamanında Kabardeyler Ankofo Adaşey başkanlığında bir kurulu, (bir heyeti) Moskova Çarına göndermişlerdir. Korkunç İvan (1547 - 1584) devrinde Ruslar, Kazan ve Ejderhan hanlıklarını ortadan kaldırdıktan sonra Çerkes sınırına dayanmışlardı. İvan Çerkes dostluğundan faydalanarak Terek suyu üzerinde Terek Kalesini yaptırma imkânı bulmuştu. İvan'dan sonra Boris Godunov (1594 - 16604) Hvorastin ve Buturlun komutasında bir Rus ordusunu Çerkesistanın alınması için görevlendirdi. Bu Rus ordusu Çerkesler tarafından yok edildi. Bu seferin kesin sonucu, Rus - Çerkes münasebetlerinin savaş haline dönmesine ve bu düşmanlığın tabii sonuçlarından olarak da

Çerkeslerin Osmanlılara yaklaşmalarına ve İslamlığa girmelerine sebep oldu. Rusların bir yandan Kırım'a bağlı Nogay topraklarında, öte yandan Terek kalesinden faydalanarak Çerkesler üzerinde çalışmaları Osmanlı - Rus münasebetlerine paralel olarak Çerkes - Rus münasebetlerini düzenlemiştir.

Viyana bozgunundan sonra meydana gelen mukaddes ittifaka 1864'de giren Rusya, Kırım üzerine olan baskısını arttırdığı gibi, Kuban dolaylarını da saldırı alanı içine almıştı. Bu yıllarda Kuzey Cephesini tutmaya çalışan Hacı Selim Giray Han'ın gayretleri geçici olmuştu. 1695 ve 1696 yıllarında Çar Petro'nun Azak kalesini kuşatarak ele geçirmesi sonunda, 1700 yılında imzalanan İstanbul antlaşması ile Çerkesistanın sınırı Azak kalesinden 10 saat güneyden geçirilmişti. Bu andlaşma ile Kırım ile Çerkesler arasındaki kara bağlantısı da kesilmiş oluyordu.

Ruslar bundan sonra Terek Kalesi yönünden de Çerkesleri sıkıştırmaya başladılar. 1707 de Osmanlı askerleri ile kuvvetlendirilen Çerkesler, Rusları Terek önünde bozguna uğrattılar. 1711 Türk - Rus savaşında bir Rus ordusu Kubana girmişse de başarı gösterememişti. Prut andlaşmasında, Kabardey ve Kuban ile bütün Çerkesistanın Kırım hanlığına bağlı olduğuna dair olan madde, Rus çarlığı tarafından ancak 1720 de imzalanan ayrı bir protokol ile kabul edilmişti. 1724 de Kafkasya'nın Rusya ve Türkiye arasında bölünmesini göz önünde tutan İstanbul andlaşması üzerine, Hazar Denizi yönünden Kür ırmağına inen Petro, Terek kalesi yöresinde 5 Rus sitesi kurmuştu.

1735 de İran'a yenilmesini, Çerkesistanı ele geçirerek gidermek isteyen Petro, Osmanlılardan yardım alan Çerkeslere yenildi. Ve yayılması durduruldu. 1735 - 1739 Türk - Rus savaşı sonunda Belgrat andlaşmasıyla Azak ve dolayları Rusyaya geri verildiği gibi, Kabardey topraklarının bağımsızlığı da tanınmıştı. Ruslar 1760 da burasını ele geçirerek Kazakların yerleşmeleri için yeni yeni kaleler yaptırmışlardı. 1768 - 1774 de Türk - Rus savaşında Kırım ile birlikte Kuban da Rus işgaline uğramış, Samsun-

dan hazırlanarak Kubana çıkarılan Canikli Haci Ali Paşa ordusu da başarı elde edememişti. 1774 Küçük Kaynarca andlaşmasının 3. maddesine göre, Kuban Ülkesi Kırım topraklarından sayılarak Kırımın bağımsızlığı ile birlikte elden çıkıyor, aynı zamanda yeni kale, Kerç, büyük ve küçük Kabardiya'lar da Rusyaya bırakılıyordu. Görüldüğü gibi Çerkeslerin Kafkas dağlarını beklemelerinin sonucu batıda muharebelere girişen Osmanlılar, batıdaki bu mağlubiyetlerinin, kendi mağlubiyetlerinin cezasını zavallı Çerkeslere ödetiyorlardı. Hem de kâğıt üzerinde böylesine hovardaca harcayarak Çerkesistanı.. Tarihte bu türlü hesap az görülmüştür: Kazanırsan beraberiz, başarımız müşterektir, kaybedersen senin ülken gidecek.

1776 da Kırımda Osmanlı taraflıları ile Rus taraflıları arasında başlayan kavga daha sonra bir ayaklanma halini alınca, Kırım ve Kubanda yerleşmiş bulunan Rusların öldürülmelerini bahane eden II. Katerina'nın Suvarov komutasında gönderdiği ordular Kubanı aldı ve ev ahalisini, Çerkesleri ve Nogayları amansızca öldürdü. Kurtulanlar Kuban ırmağının güneyine çekildiler. Yerlerine Ruslar yerleştirildi. Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yeni bir savaşın başlamasına sebep olan bu olaylar, 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesiyle geçiştirilmeğe çalışıldı. Bu andlaşmanın 3. ve 4. maddelerine göre Rusya 3 ay ve 20 gün içinde Kırımla birlikte Taman ve Kubanı boşaltacaktı. Bundan sonra Osmanlı İmparatorlugu, Kuban ve Karadeniz kıyılarındaki Nogay ve Çerkesleri, kendi uyruğu olduğu iddiasıyla Kırım hanlığından ayırmaya çalıştı. Rusya ile bu toprakları yutmak için buraların Kırım ülkesinden olduğunu ileri sürmekteydi. Rus taraflısı Şahin Giray Han'a karşı ayaklanan Kubanlılara kısa bir süre sonra Kırımlılar da karıştılar. Şahin Giray 1782 de Yeni Kaleye sığınmak zorunda kaldı. Bunun üzerine General Potemkin, Kırım ve Kubanı ele geçirerek, Nisan 1783 de buraları Rusya'nın birer ili olarak ilan etti. 1782 İstanbul andlaşması ile Osmanlı hükümeti, Kuban ırmağının kuzeyinde kalan toprakları Rusyaya bırakmak zorunda kaldı.

Bu durum karşısında Kırım, Taman, Kuban, Dağıstan ve Gürcüstanı ele geçirmiş bulunan Rusya'ya karşı Çerkesleri benimsemek ve İslâm dinini bu savaşçı halka kabul ettirmek ve Çerkes topraklarını Osmanlı İmparatorluğunun bir son sınırı durumuna getirmek (yani tampon olarak kullanmak) amacı ile hazırlıklara girişildi. Daha önce bu konuda Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa ve Kuban Seraskeri Canikli Ali Paşa'nın vermiş oldukları raporlar göz önünde tutularak askerlikteki yeteneği, tecrübeleri, iyi ahlâkı ve dindarlığıyla tanınan Ferruh Ali Paşa 1781 de Soğucak serdarlığı ile buraya gönderildi. Ali Paşa, kısa zamanda Soğucak, Gelencik ve Anapa kalelerini yeni baştan yaptırarak, kuvvetli dayanak noktaları meydana getirmiştir. Ferruh Ali Paşa Çerkesler üzerinde çok olumlu etkiler bıraktı.

1787 - 1791 Türk - Rus savaşında Ruslar, Kuban ırmağını açtılarsa da ağır kayıpla geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu durum üzerine Battal Hüseyin Paşa 30.000 asker ve 40 kadar topla, 1790 da Anapa'dan çıkarak Kuban ırmağını geçti ve Kabardey topraklarına girdi. Bu sırada Rus öncüleriyle karşılaşan Osmanlı öncülerinin bozulması üzerine Battal Paşa ordusu dağıldı ve kendisi de Ruslara sığınmak zorunda kaldı. Bu başarısızlık sonunda Ruslar Anapayı kuşattılar. Savunmayı yöneten İpekli Mustafa Paşa 15 gün dayandıktan sonra, boğaz boğaza bir savaş sonunda 1791 de yenildi ve Anapa düştü. 1792 de Yaş antlaşması ile Kuban ırmağı iki devlet arasında yine sınır olarak kabul edildiğinden Ruslar Çerkesistanı boşalttılar. 1783 de Rusların eline düşen Gürcüstan bir Rus ili haline getirildikten sonra 1812 Bükreş andlaşmasıyla Karadeniz kıyılarının da kontrolünü eline geçiren Rusya, Çerkesistanı tam bir abluka altına almış bulunuyordu. 1829 da Çerkesistan üzerindeki haklarından vaz geçtiğini Edirne andlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun kabul etmesi üzerine Ruslar, 1830 da Gagri'yi alarak 1831 de Gelencik kalesini, 1838 de Soçi üzerinde Novagin kalesini, Şapsih suyu üzerinde Tengin kalesini ve eski Soğucak kalesi yerine de Novorossiysk kalesini yaptılar. Böylece Karadeniz kıyıları Çerkeslere kapandı-

ğı gibi, Kuzeyde de Azak - Mozdok askeri sınırı üzerinde Krasnodar ve başka kalelerle Labe - Terek askeri sınırını kurarak onları abluka altına almışlardı. Böylece Osmanlılar da Kafkasya'dan çekildiler.

Rusların Kafkasya'da yerleşmesinden memnun olmayan İngiltere ise Çerkes meselesine karışmaya başladı. 1830 da İngiltere'nin İstanbul elçisi Lord Ponsonby'nin vermiş olduğu raporlar sonunda İngiltere Çerkes Milli Savaşı ile yakından ilgilenmeye başladı. İngiltere Çerkes Hürriyet savaşçılarına askeri yardımda bulunduğu gibi, Edirne andlaşmasında kabul edilen Çerkeslere ait hususları da tanımadı. Ve nihayet 1837 de Çerkesistanın egemenliğini resmen tanıdığını ilân etti. Bu sırada Ruslar Çerkesistanı almak için son hazırlıklarını yapmaktaydılar. 1840 da başlayan Çerkes ve dağlı egemenlik savaşı 1864 de Kuban yaylasının ele geçirilmesine kadar 24 yıl sürmüştür. 1840 da Şeyh Şamil'in naib olarak Çerkesistana gönderdiği Mehmet Emin 1841 de Abzakh, Şapsığ ve Ubukhler tarafından kabul edildi. Ve Mehmet Emin Çerkeslerce lider olarak tanındı.

Ancak, 1856 Paris andlaşmasında Osmanlı İmparatorluğunun ihmali yüzünden Çerkes meselesi sözleşme dışında bırakılarak savaştan sonra Ruslar bütün kuvvetleriyle Çerkeslerin üzerine saldırdılar. Çerkes köyleri baştan başa yakılarak halk kadın, erkek, çocuk ve ihtiyar ayırdedilmeksizin kılıçtan geçirildi. Bunların yerine Rus köyleri kuruldu. 1859 da Şeyh Şamil'in tutsak düşmesinden sonra, Mehmet Emin de teslim olmak zorunda kaldı. Çerkesler liderlerinden yoksun kalmakla beraber kabile kabile savaşa devam ettiler. 1861 de Laba Bella bölgesi 1862 de Pşeh, 1863 de Psıj (Psızz) ve Abaza bölgeleri düştü. Yukarı Abzakhlarla Şapsığlar ve Ubikhların direnmesi bir yıl daha sürdü.

Ve 1864 de Çerkes milli mücadelesi ağır bir yenilgi ve binlerce çerkesin yok edilmesiyle bitti.

Bu tarihten sonra Çerkeslerin Rusların zulmünden kurtulmak için büyük göçleri başlar. Gerçi Çerkeslerin göçü, daha yüzyıl önce başlamışsa da, bu

son göç, korkunç bir hal almıştı. Kendiliğinden göçe kalkışanlardan başka, Rus çarlığınca göçe zorlananların sayısı 2.000.000 kişiye varmaktadır. Sadece 1.500.000 Çerkes Osmanlı İmparatorluğuna gönderilmek üzere yurtlarından çıkarılmıştı. Fakat bunların ancak 400.000 kadarı Türkiye'deki iskân bölgelerine yerleşebilmiş, ötekiler yollarda ölmüştür. Yarım Milyon kadar Çerkes ise Rusların kalabalık bulundukları bölgelere sürüldüler. Bu büyük göç ve sürgünden 13 yıl 1876 - 1877 Türk - Rus harbine paralel olarak patlayan Çerkes ayaklanması dikkate alınırsa, Çerkeslerin anayurtlarında henüz bir ayaklanma çıkarabilecek kadar kalabalık oldukları anlaşılır. 1876 da Osmanlı donanmasıyla Sohum kalesine çıkan Abaza Hasan Beyin bu kaleyi alması üzerine Ferik Fazıl Paşa komutasında gönderilen Osmanlı tümeninin daha sonra Tuna cephesine çekilmesi ve harbin sonunda Osmanlı ordusunun yenilmesi üzerine Çerkesler yeniden felâketle karşı karşıya geldiler. Yeni ve daha dağınık bir göç hareketi yanında bütün Çerkes ileri gelenleri öldürüldü. binlerce Çerkes Sibirya'ya sürüldü. Ve ahalinin bütün malları yağma edildi. Bu felâketten sonra sayıları epeyce düştü. Abazalar ise nüfuslarının yarısını kaybetmişlerdi. Harpten sonra da Çerkesistan parçalandı.

yayınlarda biz

— I —

KIZILAY EMRİ ALTINDA PİLEVNE VE ERZURUM'DA 1877 - 78 (RUS - TÜRK HARBİ), MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ, İSTANBUL 1962,

S. 55 —

Harp adamakıllı başlayıp asker kan kokusunu duyunca orduda bulunan Çerkesler — Türkiye imparatorluğunun yaramaz tabaası olmadan önce — yurtları olan sarp dağlarda ruhlarına işlemiş olan delice şecaati ve pilaçka (1) iştihasını göstermeye başladılar. Çerkeslerin yiğitliklerine ve müşkül işleri becermedeki kudretlerine karşı şüphe etmek imkânı yoktur. Fakat bunların yağmacılıklarının (2) önüne geçilemiyordu. Ve yalnız sırtlarında asker ve subay esvabı bulunanlar onlardan emin olabiliyorlardı.

Bombardıman başladıktan biraz sonra elli kişilik kadar bir Çerkes grubu kendi hesaplarına Romanya toprağına bir akın tertibine giriştiler. Ve bu akını hayretlere şayan bir cüret ve parlaklıkla başardılar.

Karanlık bir gecede kalafattan atılan topların şimşeği ve Vidinden onlara cevap veren tabyaların püskürttüğü ateşler vakit vakit etrafı aydınlatırken bu elli Çerkes Tuna kenarından kayıklara bindiler. İpler bağlayarak yedeklerine almış oldukları atlar da kayıkların arkasında yüzmekte olduğu halde nehrin düşman yakasına kolayca geçtiler.

Çerkesler Bulgaristan'da şarap fıçısı yerine kullanılan tulumları hava ile şişirerek gayet ustalıklı bir nevi can kurtaran simitleri (!) yapmışlardı. İki tarafına bağlanmış tulumlarla küçük lâkin kuvvetli çerkes atları kayıkların yedeğinde kolayca nehri aşmışlardı.

Karşı kıyıya varılınca Çerkesler bu yeni moda can kurtarma yeleklerini atlarından çözdüler, hayvanların üstüne atladılar, rastladıkları iki - üç Romen nöbetçisini vurduktan sonra yedi babadan beri hayvan hırsızı olmanın kendilerinde hasıl etmiş olduğu tabii istidadın rehberliği ile gece karanlığı içinde çalınacak hayvanların bulunduğu yere dörtnala saldırdılar. Pek az zaman içinde Romanya'nın küçük yapıda öküz ve ineklerinden müteşekkil büyük bir sürüyü önlerine katmış olarak Tuna kenarının yolunu tuttular. Çerkesler hayvan sürmede usta adamlardır. Kalafat tabiaları topçuları burunlarının dibinde yapılan bu baskın akınından zerre kadar haberleri olmayarak Vidin tabyalarını döverlerken bu dörtyüz hayvanlık sürüyü Tuna kenarına indirmek Çerkesler için çok kolay bir iş olmuştu. Büyük bir hayvan sürüsünün bir mil kadar geniş ve çok şiddetli akıntısı olan nehirden gündüz bile geçirmek haylice ustalığa ihtiyaç gösterir. Fakat böyle bir işi zifiri karanlık bir gecede ve düşman top ateşinin altında yapmak Çerkeslerden başka pek az kişinin kârıdır. Fakat Tuna yalılarında bulunan bu kara öküz ve mandalar adetâ hem karada hem suda yaşayan hayvanlardır. Ve suda köpekler gibi yüzebilirler. Sürünün ön tarafı suya girer girmez arkadakiler de ona uymuş Çerkesler de sandallarla bunları önlerinde sürerek ayrılanları kırbaçlarıyla sürüye katarak aynı zamanda atlarını da sandallarının yedeklerinde çekerek yola çıkmışlar, karanlık içinde yağmurun altında ve Tunanın kuvvetli akıntısına karşı dörtyüz hayvanı bizim tarafa geçirmişler, arkalarında da yüzleri gökkubbeye çevrilmiş iki ölü Romanyalı nöbetçi bırakmışlardı.

S. : 182

İlk yolculuk günümüz pek güzel muhitler içinde geçti, çünkü yol derin bir dağ deresinin kenarında millerce uzayıp gidiyor ve sonra da üstümüzde çok lâtif surette yükselen fındık ağaçlı tepelere doğru kıvrılıyordu. Lazistan sancağının bir kısmından geçtik. Ve oralarda gördüğümüz muhteşem insan tipine karşı hayretler içinde kaldık. Bunlar uzun boylu, dik endamlı, adeleli adamlardı, dağ dişbudak ağaçları gibi kuvvetli ve çelik idiler. Belki de bu bölgeler için insanlığın asıl beşiği olduğu hakkında söylenilen sözler doğrudur ve muhaceret buradan batıya, Avrupa'ya doğru akmaya başlamış bir kolunu aşağı

Yunanistan'a bir başka kolunu da İtalya'ya gönderdikten sonra geri kalan kümeleri ile Avrupayı doldurmuştur. İş bununla da kalmayıp arkeologların Meksika ve Peru halkı (İnka) lara ait incelemelere dayanarak söylediklerine göre muhaceret seli ta Amerika'ya kadar dayanmıştır. Hakikat ne olursa olsun Kafkasya dolaylarını insanlığın ilk yurdu sayanlar buralar halkının muhteşem güzel vücutlarını davalarının bir delili olarak gösterebilirler (*). Buradan yabancı memleketlere gidip uzun zaman oturan ve orada hastalıklar çeken adamlar bu Vatanlarına gelip de kendi dağlarının havasına kavuşunca anlaşılmaz bir şekilde eski kuvvet ve sıhhatlerini elde etmektedirler.

1., 2.) Pilâçka : Yağmacılık; yazarın deyimi olan bu ifadelerin gerçek mahiyetini açıklamakta okuyucular açısından yarar vardır. Anavatanlarındayken Terç ırmağını geçip Ruslara çeşitli yönlerden zarar veren Adığe'ler muhaceretten sonra gittikleri yerlerdeki kendilerinden başkalarını yabancı kabul edip aynı alışkanlıkla onlara zarar vermiş cesaret ve mertliklerini ispatlamağa çalışmışlardır. Adığeler dışında kalanların hiçbir zaman anlayamayacağı bir anlamdır karşımızdaki.

(*) Muhaceretin sorumsuz, kontrolsüz yaşamında kendi kendine hızla yabancılaşan Adığeler ve bugünün bilinebilen bunca gerçeğine karşın Adığeleri hâlâ başka kökenli göstermeye uğraşanlar için değişik nitelikte tekrarlanmış yerinde bir kararı dipnot içerisinde tekrarlamayı uygun gördük.

— II —

Kitabın adı : Başımıza Gelenler
Yazarı : Mehmet Arif Bey
Basıldığı tarih : 1973
Sayfalar : 129-137, 216-217

ÇERKEZ SÜVARİLERİNİN BELLİ AHMET'E BASKIN YAPIP BOZULMALARI

Çerkez süvarileri, Kars'a doğru yola çıkalı 5-6 gün olduğu halde, durumlarından bizi haberdar etmiyorlardı. Bir gün ikindi vakti, fırkamızın piyade karakoluna çerkez süvarilerin bozuk düzen bir halde dönmekte oldukları haberi verildi. Bu hal, mutlaka ilerde düşmana çatmalarına ve düşman ordusunun üzerimize gelmekte olduğuna delil sayılıp fırkamız derhal silah başına çağrıldı. Her tabur, önceden yapılan plan gereğince hazırlanmış olan mevzilere girdi, gözler ve namlular süvarilerin gelmekte olduğu yana dikildi. Süvarilerimizden önce 5-10 kişi geldi. Dönüş sebepleri sorulunca, o gece kaldıkları Belliahmet köyünü düşmanların birkaç alay Dragon süvarileri ile basmış olduğu ve aralarında kılıç kılıca bir çarpışmanın vuku bulduğu, gece haliyle kimin ne olduğunun da bilinmediği öğrenildi. Arkadaşlarından yaralanan 5 kişiyi getirmişlerdi. Biraz sonra 5. 10 daha, bir çeyrak sonra 40, 50 daha, on dakika sonra bir parça daha... velhasıl böyle, böyle hepsi ve nihayet kumandanları olan Musa Paşa ile Kurmay Yarbay Şevket Beyler yaralı olarak yüzleri gözleri sarılı geldiler.

Meğer bunlar, Kars ovasında birkaç gün gezindikten sonra, Kars yolunun da açık olduğunu anlayarak Kars'a gitmek üzere yola düşerler. Yolda Benliahmet köyünde geceyi geçirmek isterler. Bunlar geceyarısı tam uykunun horultusunda iken, düşman süvarileri de köyü basar. Uyku sersemliği ile atını bulmak, elbisesini giymek, eşyalarını toplamak, silahını takınmak mesele... Ortalık bir ana baba günü olur. Atını bulan köyün dışına fırlar, parça parça ve gayrı muntazam köyün kenarında düşman süvarisi ile kucak, kucağa gelirler. Her iki taraf da başlarına kalpak giymiş olduklarından düşman, dost ayırtedilemez; el yordamı, göztahmini, tabanca, tüfek,

kılıç, birbirlerine girerler. Biraz sonra dil yardımı ile taraflar ayrılabilirlerse de kimler ölüp kimler kaldı, kimler yaralı olarak nerelere düştüler? Bunu anlamak için güneşin doğmasını beklerler. Düşman süvarisi işini becerdikten sonra karanlıkta çekilip gitmiş olduğundan onlardan kaç kişinin ölüp kaldığı, anlaşılmamışsa da bizim iki dağ topunun ortalarda olmadığı görülmüş. Bizimkilerin de çoğu, kumandanları Musa Paşa'yı da orada bırakıp, geceden yola düşmüş olduklarından ahiri encamlarının ne olduğu kesinlikle anlaşılamamış.

Yarbay Şevket Bey, ensesinden yediği bir kılıçla yaralı idi. Onun anlattığına göre bu kazanın vukuuna çerkeslerin söz anlamamaları ve kumandan dinlememeleri sebep olmuş. (Köye geldiğimizde adet olduğu üzere, köy etrafına konulacak nöbetçi karakollarının yerini tesbit etmiş ve Musa Paşa'ya bildirilmiştir. Çünkü ben çerkesce bilmem ki, gerekeni anlatıp tenfiz edeyim. Ayrıca dillerini bilsem bile, aynı ırktan olmadığım için, geçirdiğim önceki tecrübelerle sözlerime itibar etmiyeceklerini bilirim. Musa Paşa'nın, bu yönde, gereken emri vermiş olduğundan şüphem yoktur. Zira kendisi askerlikte yetişmiş bir generaldir. Koyduğumuz nöbetçiler atlarına yem, kendilerine de tavuk ve yumurta bulmak için nöbetlerini terk ile geceleyin evlere dağılmamış olsalardı, bu kaza başımıza gelmezdi. Nöbetçiler kimlerdi, niçin yerlerini terkettiler?... Bunu tetkik ile meydana çıkarmak şimdi ne kadar güç...)

Şevket Bey, o karışıklıkta kendisine arkadan kılıç vuran kalpaklının Rus mu, Çerkez mi olduğunu dahi bilmiyordu.

Eeee, pekalâ Çerkez süvarilerinin baskına uğradığı yerle bizim aramızda, 5, 6 saatlik mesafe var her neyse, kendi gaflet ve emir dinlememelerinden olan olmuş. Şimdi orduyu ileri karakolsuz bırakıp, buraya kadar döndükten sonra bizi de terkedip, içimizden geçip geriye gitmelerinin bir manası var mı?... Asker savaş içindir, ölende olur yaralanan da. Gerekirse, geriye, daha selametçe bir yere çekilinir, sağlamı çürüğünden, yaralısından ayrılır, ihtimam ve tedavi olur. Sağlamlar da bir merkezde toplanıp kumandanın vereceği yeni emri bekler. Halbuki bunlar, ne emir, ne kumandan, çekip gidiyor-

lar. Bunun sebebi Musa Paşa'dan sorulunca: (Kumanda ettiğim süvariler muntazam, askeri bir topluluk olmadığı gibi emir dahi dinlemiyorlar. Her kabile kendisini diğerinden üstün bilir ve başka kabileden olan bir amirin, kumandanın, veya subayın emrini dinlemezler. Her kafadan bir ses çıkar. Kendi kafalarının erdiğine giderler. Velhasıl bunları askerliğin istediği disiplin ve daireye sokmak mümkün değildir.) diye idare ve kumandanlığından aciz kaldığını beyan etti. (Bilirsiniz ki askerliğin özü ve ruhu, itaattir. İtaat olmazsa asker yok demektir. Şimdi çerkezler, her ne kadar sayıca ordumuzu çoğaltıyorlar, ve bizden iseler de, emre itaat edip kullanılamadıkları için, gerçekten yoktular. Şu halde ordumuz, süvari meselesini hal için başka bir yol bulup başının çaresine bakmalıdır.)

Durum böylece açıklığa kavuştuktan sonra, büyük bir muharebede artık kendilerinden nasıl faydalanmak mümkünse öylece kullanılmak üzere, çerkeslerin orduda bir kalabalık olarak bulundurup beslenmeleri uygun görüldü.

İstanbul'a, ordumuz için birkaç alay süvari askerinin temini hususu yazıldı. Cevap olarak alınan telgrafta: Şam'daki 5 nci ordu ile Bağdat'daki 6 ncı ordudan 3 alay süvarinin gönderileceği bildiriliyordu. Cenabı Hak ordumuza düşmanın taarruz tehlikesinden korursa, gönderilmek üzere tertip olunan bu 3 alay süvariye iki ay sonra kavuşacağız. Oysa ordumuzun süvariye olan ihtiyacı çok beklemeye tahammülü yoktu. Bundan önce de bir vesile ile anlattığım gibi, umum anadolu ordusunun elinde 3 alay süvarisi vardır. Bunlar da: Kars, Van, Ardahan, Doğubeyazıt, Eleşkirt ve bizim fırka ile Erzurum'dadır. Her alayın 5 yüz mevcudu olduğu farz olunsa adı geçen yerlerin her birine ikişer yüz süvari düşecekti. Karakol ve keşif işlerini bir yana bırakalım. Ordunun seyyar telgrafı filan olmadığından, posta ve haberleşme işlerini de bunlara gördürmek zarureti vardı. Bu nedenle süvarilerimizin sayısı, değil büyük işleri küçük işleri dahi görmeye yeterli değildi. Her neyse, Allah ordumuzu kaza ve beladan esirgesin.

ÇERKEZLERİN BAZI ADET VE AHLÂKI

Sonraları, orduda bulunanları ile temaslarımdan çerkezlerin bir hayli durumlarına vakıf oldum. Kabile filan gibi ırkı adet ve göreneklerinin baskısından kurtarılıp, tam askerî bir süvari birliği gibi tesis ve teşkil edilip disiplin altına alınmadıkça, bunlardan gerektiği ölçüde bir fayda sağlanamayacağına hükmettim.

Bunların harpte tuhaf, tuhaf adetleri vardır. Bu adamlar, yaralılarını bizim doktorlara baktırmazlar, yaralılarını ve hastalarını bizim hastahanelere yatırmazlar. Kendi adetleri gereğince kendi cerrahlarına baktırmak isterler. Bir çerkez yaralandı mı, askerlerin içerisinde bulunan dost akrabasından —hastanın haline ve ağırlığına göre— iki, üç bazan dört kişi onu alarak ta memleketlerine ve evine kadar götürmeye mecburdur. Farzedelim ki bu savaşta elli çerkez yaralandı, bu elli yaralı kişi yüz iki yüz sağlam kişi ile işten alakoyup beraberinde götürür. Irki ve millî adetlerinden bir şeyi feda etmektense, ölmek, onlarca daha evladır.

Afedersiniz konudan çıkmış oluyordum ama, yeri gelince de yazmak icabediyor: 1884 ve 85 senelerinde adliye müfettişi olarak Kastamonu vilayetinde bulunmuş idim. Teftiş esnasında Bolu sancağı 9'a bağlı Düzce kazasına giderek bir ay orada kaldım. Bu kazada, hemen çoğu çeşitli Kafkas kabilelerinden olmak üzere 35 bin kadar nüfus var. Çerkeslerin orada gördüğüm adetlerinden biri de, bilmem, fenni cerrahileri iktizasımıdır, nedir, yaralıyı bir gece uyutmamaktır. Hastanın akraba veya dostlarından birisi bir öküz kesip etini adetleri üzere pişirdikten sonra hastanın olduğu eve getiriyor. Etrafta bütün komşu kadınlar, kızlar ve erkekler o öküzü (pasta) ile yedikten sonra, kızlar kendilerine has şarkı ve sözlerle sabaha kadar oyunlar oynayıp yaralıyı uyutmuyorlar. Gündüz de bilmem nasıl ediyorlar... Ertesi gece, hastanın bir başka dostu bir inek kesiyor ve anlattığım adet devam ediyor, taa hastanın artık geceleri uyuklamasında bir zarar olmadığı cerrah (!) tarafından söylenince kadar veya sayılı günler geçinceye kadar. Bu cerrah, zevk ve sefa ehli bir adamsa..., vay hastanın haline. Demek herif kıyamete kadar hastaya göz yumdurmayıp, çengi sefalar ile eğlenecek.

Bizim çerkez hemşeriler menfaatlarını da pek severler. Her ne kadar dünyada menfaatını sevmeyen adam olmazsa da bunlarınki hadden efzum olup bir acaip haldir. Meselâ: kazanılan bir savaş sonunda alınan mallardan bir çerkezin hissesine bir at veya öküz veyahutta bir inek düşse, yani harbin neticesine kadar ordugahta bakılmasına imkân olmayan bir şey; herif bunu alıp evi yirmi günlük mesafede olsa götürüp gelmelidir. Ama kendisi yokken ordu tekrar savaşa girecekmiş, millet ölüp ölüp dirilecekmiş, onun umurunda bile değildir. Her kabile kendi Beğ'inin yücelik ve üstünlüğüne inanır, başkasını dinlemez. Yalnız bazı kabile beyleri vardır ki, normal zamanlarda emirleri, diğer kabilelerde de dinlenir ve yürür. Meselâ, Kabartay kabilesinde Gâzi Hüseyin bey gibi. Bu Hüseyin Bey denilen zatın dahi Ordu Komutanı'nın emir ve talimatına uygun olarak hareket etmesinde ne kadar güçlükler çekildi...

Nitekim kullanılmadı ya.

Musa Paşa kendi kabilesinde Bey, veya (özden) değilmiş. Küçük yaştan Rus askerî okul ve hizmetine girerek ardı ardınca terfi edip Generalliğe kadar yükselmiştir. 1860 tarihinde çeşitli kafkas kabilelerinden beşbin aile ile birlikte Osmanlı memleketlerine göç etmiş. Devlet-i Aliye'de Generalliğine karşılık mirliva olarak kabul ve taltif etmiş tabiatı ile Çerkezlerin istediği beylik ve özdenlik rütbelerinin verilmesi bu yüzdendir ki Musa Paşa da çerkezlere kumanda ve idareden aciz kalmıştı. Bir harbin sonunda komutanın çadırına giriyorlar, kimisi atım öldü kıymeti 50 liradır, hemen ödenmeli, kimisi tabancamı kaybettim değeri şudur, kimisi atımın nalı düştü onu isterim der ve istediği şeyde mutlaka almak için direnir durur. Yumuşaklıktan anlamaz, (Yoktur) sözünü dinlemez bu böyle olmakla beraber (Yiğidi öldür hakkını yeme) derler doğrusu bunlarında savaştaki cesaret ve kahramanlıklarına diyecek yoktur. Aferin dememek elden gelmez.

Daha doğrusu Musa Paşa da bunların kumandanlığını yapmaktan vazgeçip istifa etti. Çünkü iş tahammül derecesini aşmıştı. Musa Paşa'dan boşalan yere, süvari mirlivalarından Ethem Paşa tayin edildi. O da üstesinden gelemedi bu işin, güya alay, alay, bölük bölük tak-

sim olunarak her bölüğe muvazzaf süvariden birer yüzbaşı verildi ve kendi beyleri de yerine göre binbaşı ve yüzbaşı olarak başlarına konuldu. Askerî tâlim ve terbiyeleri yönünden muvazzaf yüzbaşı, itaat ve disiplinlerinden kendi beyleri mesul olacaktı. Buda mümkün olmadı. Sözün kısası çerkezler ağız tadı ile orduda kullanılamadılar. Taltif edildiler olmadı, yüzlerine gülündü hiç olmadı. Çabucak aldanıp, çabucak güvenen acaip bir millettir. Çalışır, çabalar aman allaha şükürler olsun biraz yoluna koyup tanzim edebildik dersiniz; tam o sırada bir müfsit çıkar, onun ifsadına uyar ve yaptığınızı bozar ve bozulurlar. Beylerinde dahi işlerin beyazını siyahından ayırt edebilecek ne fikri bir metanet, ne de bir temyiz kudreti vardır. Neticede bir kısas meselesi yüzünden bir müfsidin ifsadı üzerine hepsi darılıp dağıldılar ve gittiler. Her ne hal ise Allah'ın yarattıklarını değiştirmek mümkün değil.

Çerkezlerin baskına uğrayıp bozularak döndükleri günün gecesinde dahi birer ikişer yaralıları gelmekteydi. Gecenin saat onbirinde çadırımızın biraz ilerisinde bir gürültü bir kavga işittim; çıkıp baktığımda yaralı bir çerkez, yanında bir başkası, nöbetçi erine, (Bu gece kalmak için bize mutlaka bir yer bul) diye ısrar ediyorlar. Nöbetçi de: (Ben nöbetçiyim yerimden kıpırdayamam, subaya gidin) diyor. Çerkezler buna rağmen nöbetçiye yer bulmakta direniyor. Savaşların daha başında ve alışmamış olduğu için, düşmanlar tarafından yaralanmış bir adamın gece yarısı sürüklenmesine vicdanım razı olmadı. Adamcağızı kendi çadırıma aldım. Gecenin o saatinde doktor felân bulunamayacağından çay may tedarik ederek içirebildim... Saat gecenin biri, ben de yattım sabahleyin kalktığımda baktım ki bizim yaralı kımıldamıyor, yokladım... meğer şehid olup Allah'ın rahmetine ermiş.

Vakit sabahın alaca karanlığı, çadırlar sökülüyor, fırkamız göç hazırlığında. Ben de bu şehidin gömülmesi işi ile meşgulüm. Bunu yazmaktan muradım hayırlı bir iş gördüğümü anlatmak için değil. Şehidimiz bir kişi olup ben de o zamana kadar böyle bir hadise ile karşılaşmamış olduğundan içime çöken garip bir hüznü ve

dehşeti ifade içindir. Sonraları bir, beş değil beşyüz, bin şehid birden dökülmeye başlayınca göz alıştığı için, bende şehid ve yaralıların eski tesiri kalmadı. Yani araya giren engeller kurşun sesi ve kandan onların gömülme işlerine hizmet edemez, yaralılara şefkat dolu gözlerle bakıp koşamaz oldum.

ÇERKEZ SÜVARİLERİNİN AHLÂKİ DURUMU VE ORDUYA VERDİKLERİ EZİYET

Çerkez süvarilerimizin durumuna yukarıda da bir nebze dokunmuştum. Orduya yardım için geldikleri günden beri tatsız tuzsuz devam eden halleri, şu sıralarda çok daha yavan bir durum aldı.

Hatırlarsınız, aslen kendilerinden olan Musa Paşa, belki disiplini temin eder ümidi ile başlarına kumandan tayin edilmişti de, adamcağız sonradan (Hayır yapamıyacağım. Bunları zaptırapt altına almak mümkün değil) diyerek istifa etmişti.

Bunların orduya verdikleri eziyet ve sıkıntılardan başka, uğradıkları köyler halkına reva gördükleri zulüm ve işkence ise, dayanılmaz bir hal aldı. Kimisinin koyununu, kimisinin inek ve öküzünü çalarlar yahut memleketlerine aşırırlar. Köylüleri döğer söğerler, yaralarlar. Faillerinin aranıp cezalandırılmasına ise ne durum, ne zaman müsait... Vatandaşlarımızın feryadı ise ayyuka çıkıyor. Hele bazı ermeni köyleri bunların tecavüz ve zulümlerinden kurtulmak için Rus ordularını bekler ve yardım ederler oldular. Başkumandan önündeki meseleleri ve düşmanı bırakarak, yapılanları tahkik ve halkın şikayetini dinlemeğe fırsat bulamadığı için, bu çerkez süvarilerini iki liva olarak ayırmak zorunda kaldı. Birisini Mustafa Safvet Paşa, diğerisini de Ethem Paşa kumandasına verdi. Fakat yine de bir netice alınamadı. O kadar ham o kadar bayağı istek ve tekliflerde bulunuyorlardı ki, hiçbirisinin yerine getirilmesine imkân yoktu. Düşmanla hergün burun buruna olan bir ordunun içerisinde çıkarılan buna benzer fesat ve ahlaksızlıklar, herhalde iyiye işaret değildir.

Feryat ve şikayetlerin dayanılmaz bir hal aldığı şu sırada Benliahmet köyünden zavallı bir ermeninin zorla bir koyununu almak istemişler, adam (olmaz) diye dayatınca da vurup öldürmüşler. Ermeniler bir heyet halinde gelip Başkumandan Paşa'ya şikayetler ettiler. Araştırılıp katil bulundu. Derhal Kars'taki askerî mahkemede davası görülüp idama mahkûm edildi.

Başkumandan Paşa hükmün derhal yerine getirilmesini emretti. Katil Kars'ta asıldı. Bu çerkezin asılması üzerine, Samsun tarafından gelmiş olan altıyüz çerkez süvarisi derhal ellerindeki ordu malı silâhları alıp cepheyi terkle çekilip gittiler. Sebebi de idam edilen kendi kabilelerindenmiş. Niçin idam edilip halk önünde kabilelerinin namusuna dokunulmuş... Bak şimdi şunların namus anlayışına ve cahilliğine. Ne vardan anlarlar, ne yoktan. Arpa saman için çıkardıkları zorluklara canlar dayanmaz.

Bunların adet ve kabile davaları böyle kaldıkça ordu hizmetinde kullanılmaları ayni hatadır. Ya teker teker süvari alayları taksim edilmeli yahut hiç kullanılmamalıdır.

Ama doğrusu kelimenin tam manası ile yiğittir, herifler. Cesaret ve yürekliliklerine diyecek yoktur. Fakat harbin ertesi günü kumandanlarının başına çıkarmadıkları da kalmaz vay o kumandanın haline.

— III —

VATANSIZLAR

İnönü'nün öldüğü günlerde radyo yayınlarında Vatandaş Çerkeslerden vatansızlar diye bahsolunmuştu. Türkiye'nin en ciddi kuruluşlarından biri olan TRT'nin bunda hiç mi hiç suçu yok. Asıl suç Kafkasya'nın Türkiye'ye Tanganika'dan daha uzak olmasında...

Çerkesler açısından düşünüyorum da Vatandan Vatan sevgisinden mahrum olmak kadar acı bir şey yok. Yüzonbir seneden beri Türkiye'de muhacerette yaşayan Çerkeslerin Vatansız olmaları bazı çevreleri zaman zaman çok üzmüş anlaşılan. Zavallıların hatırı kalmasın diye bir Ethem'e Vatanı müdafaa ettirmeye kalkmışlar.

Yüzlerine söylenmemiş ve hatta Çerkes oldukları bile belirtilmemiş ama, üzülmesinler, gücenmesinler diye zavallı Y. Doğu'ya, G. Bilge'ye, H. Kaplan'a M. Atalay'a... gidin Türkiye'yi temsil edin de Vatan sevginiz artsın demişler. Onlar da ne yapsınlar madem dedelerimiz gibi üçyüz sene kamayla Kafkasya uğruna ölemiyoruz bari şurada şampiyon oluverelim demişler...

Ve hatta Vatan sevgisi daha da artsın diye veya daha çok olduğu için onlarca Çerkesler meclise de girmiş. Bütün bunlar Vatansızlar Vatan sevgisine kavuşsun diye yapılmış...

Ne dersek boş. Asıl suç Çerkeslerin Kafkasyalı, Kafkasya'nın da Türkiye'ye Avustralya'dan daha uzakta olmasında...

Jajiyko

— IV —

DOĞAN AVCIOĞLU, MİLLÎ KURTULUŞ TARİHİ, BİRİNCİ KİTAP, İSTANBUL - 1974, Sayfa 156 - 158

ÇERKEZ KONGRESİ

Kısaca, İngiltere. Türkiye'yi bölmek parçalamak için her çareye baş vurmuş, bir Kürtlük, bir Çerkezlik davası yaratmaya kalkışmıştır. Yunanlılar da İngilizler'le birlikte Çerkezlik kozunu oynamışlardır. İzmir'de 24 EKİM 1921 de bir Çerkez Kongresi toplanmıştır. Kongre, Büyük devletlerin özellikle İngiltere'nin himayesini aramıştır. İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiseri Rumbold'un 13 ARALIK 1921 günü Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği Lamb Rapor'unda «İzmir'deki Çerkez Kongresi'ni Anadolu Çerkezlerinin Karadeniz Kıyısında toplanıp İngiliz Himayesi altında özerklik almayı» istediği belirtilmiştir. 1922 yazında ise, ileride göreceğimiz üzere «İyonya Özerkliği» fikri ortaya atılmıştır. «İçinde Hristiyanlar'ın, Çerkezler'in ve öteki Anti-Kemalistlerin güvenlik ve esenlikle kalacakları bir küçük Asya Devleti» kurma sözkonusudur. İzmir'deki ilk milliyetçi örgütün başkanı olan ve sonradan Yunan safına geçen İzmir Belediye Başkanı Hasan Paşa «Her cins ve Mezhepte İzmir halkının salt mutluluğunu sağlamaya yönelmiş» bu yeni düzen için İzmir Müslümanları adına teşekkürde bulunmuştur.

Lozan'da Curzon, Çerkez affı üzerinde önemle durmuştur. Türkiye, affın Rum, Ermeni gibi yalnız müslüman olmayanlarla sınırlandırılmasını ve Türkiye'nin müslüman işbirlikçileri serbestçe cezalandırılabilmesini istemiştir. Lord Curzon şu karşılığı vermiştir.

«Böyle bir davranış, Türkiye bakımından akıllıca bir davranış mıdır? Böyle bir tutum, Türk Hükümeti'nin kendi uyruğu olup ta savaş sırasında Müteffiklere birtakım hizmetlerde bulunmuş olanlara karşı misilleme tedbirleri uygulamak isteğinde olduğu sanısını uyandırmaktadır. Bu şu demek oluyor : Türkiye'den kaçmış olan birtakım azınlıklardan olanlar memleketlerine dönmek-

ten ya korkacaklardır, yada misilleme tehdidi altında yaşayıp çalışma zorunda kalacaklardır. Örneğin Kuzey Anadolu'da Bursa'yı da içine almak üzere, bu şehrin batısında dağınık olarak yaşayan Çerkezler Savaş sırasında yaşadıkları yerler yüzünden Müttefik devletlerle sıkı temasta bulunmuşlardır. Bugün bunlar Türkiye dışında her yana dağılmış bir durumdadırlar...

Bunların sürekli olarak yakınmalarına yolaçacak durumlarla karşılaşmaksızın yaşayabilecekleri koşullar altında yurda dönmeleri kuşkusuz, Türklerin de çıkarlarına uygun düşecektir.»

Sonunda Curzon'un dediği olmuş, pek sınırlı kişilerin dışında bütün işbirlikçiler Lozan antlaşması ile bağlanmıştır. Böylece Curzon İngiliz işbirlikçiliğinin cezasız kalan kârlı bir iş olduğunu İslâm kamuoyuna gösterme fırsatı bulmuştur. Bununla birlikte İngilizler'in Çerkezlik, Kürtlük yaratma çabaları fazla büyütülmemelidir. Kurtuluş savaşında Çerkezler ve Kürtler Türkiye yurtseverliğinin en çarpıcı örneklerini vermişlerdir. Düzce isyanlarını bastırmak için çırpınan ve kalleşce şehit edilen bir yarbay Mahmut, Ege'de milli direnmeyi başlatmak için tek başına direnen bir Albay Bekir Sami, bir Rauf Orbay ve daha yüzlerce önplanda kişi, kendilerini Çerkezliğe değil, Türkiye'nin kurtuluşuna adamışlardır. Doğu'da da büyük bir çoğunluk Kürdistan için değil, bağımsız bir Türkiye için kahramanca dövüşmüşlerdir. Hepsi Türkiye'nin halkı olduklarını kanıtlamışlardır. Belirtmeye çalıştığımız, yalnızca, emperyalizm'in bölmek ve parçalamak için her çareye başvurduğu ve vuracağıdır. Nitekim o günlerin baş emperyalist devleti olan İngiltere, Türkiye'yi yok etme yolunda, hiçbir şeyi esirgemiş değildir. Hatta Mustafa Kemal'i satın almayı, ya da öldürmeyi bile denemiştir. 24 MAYIS 1921 de Ankara'da asılan İngiliz casusu Mustafa Sagir'in ele geçen belgeleri bunu yeterli kanıtlarıyla ortaya koymuştur. Atatürk'e yakınlığı ile bilinen Hikmet Bayur, bu olayı şöyle anlatmaktadır...

— V —

ÇERKEZ MİLLETİNİN BÜYÜK DEVLETLERE, İNSANLIK ve MEDENİYET ALEMİNE GENEL BİLDİRGESİ

Halen Yunan askerî işgali altında bulunan Batı Anadolu, yani Balıkesir, Bandırma, Erdek, Gönen, Biga, Kirmasti, Mihaliç, Bursa, İnegöl, Yenişehir, Aydın, Manisa, İzmir, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar ile İzmit, Adapazarı, Hendek, Düzce, Bolu ve yöresi Çerkez ahalisinin, biz aşağıda imzaları bulunan yetkili temsilcileri ve Yunan Hükümeti'nce onaylanan «Şarkı Karip Çerkezleri Temini Hukuk Cemiyeti» (Yakın Doğu Çerkeslerinin Haklarını Koruma Derneği) kurucuları Birinci Dünya Harbi sonunda büyük devletlerce kabul ve ilân edilen milliyet prensibi ile ortaya çıkan millî hukukuna dayanarak İzmir'de Kongre halinde toplanarak hazırlık halindeki milletlerin hukukunu üzerine alan ve yenik devletlere kabul ettirmeyi taahhüt eden Büyük İtilaf Devletleri ve ortaklarıyla, özellikle Yunan Çerkezler'in sığındığını bildirerek millî isteklerinin yerine getirilmesini rica etti.

Anadolu'da bugün oturmakta olan Çerkezler, doğruya yakın bir hesapla iki milyon kadardır.

Çerkezler; dil, adetler, duygular ve uygarlık itibariyle millî geleneklerini korumuş ve devam edegelmişlerdir. Çünkü eski çağlar tarihinin Doğu'da ve Yunanistan'da kaydettiği uygarlıkların hepsine (Kafkas Irkını doğurmuş) olan Çerkezler bir sebep unsuru olduğu gibi çağımızın yüksek medeniyetini kuran beyaz ırkın ve arilerin seçkin ailesinden oldukları, İngiliz, Alman Rus ve Yunan tarihçilerinin tarihi eserleri ile saptanmıştır.

Çerkezler'in Arap Hükümetlerinin çökmesi üzerine merkezi Mısır'ın Kahire (şehri) olmak üzere tüm Arabistan, Kuzey Afrika ve Suriye'yi de içine alarak kurdukları hükümetin üçyüz yıl kadar yaşadığı ve millî yurtları olan Kafkasya'da cumhuriyet şeklinde haiz oldukları idari ve siyasi istiklali, Rus istilasına karşı tehlikede görünce merhum Şeyh Şamil'in idare ve komutasında her türlü savaş aracı ile donatılmış Rus İmpara-

torluğu'na karşı yirmi yıl, sürekli olarak yiğitçe savaştığı herkesçe tanınmakta ve bilinmektedir.

Adı geçen merhumun bu savaşları, ne yazık ki, Ruslar'ın büyük üstünlüğü karşısında zorunlu olarak başarısız kalınca Rus Çarları'nın güttüğü gizli emellerden haklı olarak kuşku duyan üç milyondan ibaret olan Kuzey ve Batı Kafkas Çerkezleri'nden iki milyon miktarındaki nüfusun (O zamanki Babıali'nin gösterdiği koruyucu çağrıya uyarak) Türkiye'ye göç ettiği ve Kuzey Kafkasya'da kalan bir milyon nüfusun çoğalması ile bugüne kadar üç milyon'a ulaştığı Rus istatistikleriyle saptanmıştır.

Bu hesaba göre Türkiye'ye göç eden iki milyon Çerkez nüfusunun şimdiye kadar üç misli artarak altı milyon'a ulaşması gerekirken, üzülerek söylenebilir ki, bugünkü milyon'a yakın bulunmaktadır. Bunun nedenlerine gelince; pek açık bir gerçek olduğu veçhile, Osmanlı Hükümeti'nin inkârı mümkün olmayan kötü idaresinin sonucu olarak çeşitli dert ve felâketlere kurban edilmek yüzünden Çerkezler, dört milyon nüfustan yoksun kalmışlardır.

Kaldı ki, 13 sene önce Meşrutiyet idaresinin ilânı üzerine siyasi olgunluktan mahrum ve ancak Türkçülük ve Turancılık duygularıyla dolu olan ve tarihte misli görülmemiş bir surette, diğer Osmanlı unsurlarını yıldırma politikası ile Türkleştirmek gibi yanlış bir politika izleyen Türk yöneticilerinin siyaseti, Türk olmayan bütün unsurların milliyetlerini ve yaşama güvenliklerini yok etmekle Çerkezler'de de «yalnız korunma amacı» ile haklı bir şikayet ve perişan olma hissi uyandırmış ve bunun sonucu olarak Çerkezler bu devam edegelen zulümlardan kurtulmak amacı ile millî bir gaye takibine ve millicilerin açıkca Çerkez milleti'ni mahva kalkışması dolayısıyla, onlar da silahlı savunmaya ve çarpışmaya mecbur kalmışlardır.

Bu yüzden Çerkezler, binlerce değerli evladını ebediyyen kaybetti. Malları ve hayvanları yağma edildi. Ve köyleri yıkıldı. Netice itibarıyla Çerkezlik, telafisi mümkün olmayan maddi ve manevi bakımdan korkunç zarar ve kayıplara uğramış olmakla beraber, bu mücadelesinde

sarsılmaz bir azimle sebat etmiş ve bugün de etmekte bulunmuşlardır.

Gerçi Çerkezler, gerek komutan ve gerekse er olarak Birinci Dünya Harbi'ne katılmadılar değil; fakat, bu katılma diğer milletler gibi fiili, emeli, hissi olmaktan ziyade ister istemez ve kanun (zoruyla olmuş) idi. Mamafih, mütarekeden sonra Çerkezler'in az bir kısmı Anadolu İhtilâlcileri'ne (tamamen yanlış bir his ile) katılmış ve bir nevi Mustafa Kemal'in hükümranlığını kurmaya yarayacak fiili harekâtta bulunmuş iseler de, Kemalistler'in insanlık dışı hareketlerini ve yanlış siyasetlerini onlar da yakından görüp anlayınca geri dönülmesi büyük bir sakınca olmayacak kısa bir müddet içinde Çerkezlik emelleri yoluna, pişmanlık duyarak bundan geri dönmüşlerdir.

Özellikle Çerkezler, Halifelik Makamı'na manevi bakımdan bağlı kaldıkları halde, Babıali'nin Kemalistler'le birleştiğini ve bunca fedakârlığına rağmen Çerkezliği tamamen ihmal ettiğini saklamaya lüzum görmedikten sonra Çerkezlik, haklı ve tabii bir kararla, kendisine kurtuluş vadeden ve bunu işgal bölgesinde fiilen ispat eden Yunan Ordusu'na katılmayı, milli ve hayati çıkarlarından saymıştır (Nitekim daha önce de soylu Arnavut ve Arap milletleri'nin de Türkler'den ayrılmakla yabancı kurtarıcılara aynı sebepler ve kaygılar ile eğilim gösterip katıldıklarına şüphe yoktur). Bundan sonra, birbuçuk sene devam eden mücadele esnasında Çerkesler; Müslüman olan ve olmayan binlerce suçsuz insan millicilerin kıyımından kurtarması itibarıyla belirtmeye ve ölçülmeye değer hizmetlerde bulunmuşlardır.

Yunan Hükümeti, taşıdığı milletlerarası insanlık ve uygarlık nitelikleri gereği olarak din farkını gözönüne almaksızın, Ermeni ve bilhassa Rum göçmenleri ile eşit olarak ve belki fazlası ile Çerkes göçmenleri ve mültecileri hakkında ilgi göstererek, onların iaşelerini ve yerleşmelerini en iyi bir şekilde sağlamıştır.

Yunan Hükümeti'nin Anadolu'ya ayak bastığı tarihten itibaren askeri işgal sahasına giren bölgelerde oturan Çerkes ahalisine Kemalistlerin zulüm ve baskı yapmaları üzerine sığınanlara, harp ederek esir aldığı

millettaşlarımıza, diğerlerinden farklı olarak yakınlık ve hüsnükabul göstermesi, iyi davranması, itimat etmesi ve kayırması bilhassa minnet ve şükranla anmaya ve belirtmeye değer.

Bundan dolayı, bu gönül okşayıcı ve içten davranış Çerkeslerin Anadolu'da uygarlık yeteneklerine sahip ve kurtarılmaya layık bir millet olduğu ve Anadolu'da Rumlar'la Çerkeslerin karşılıklı olarak hayati menfaatlerinin ve siyasi haklarının eşit olarak korunması gerektiği inancından dolayı olduğunu, Çerkesler kuvvetle ümit eder ve dilerler.

(Konuyu) ayrıntılı sunmaktan amaç :

a. Milli Çehremizi göstermek,

b. Anadolu'da uygar milletlerin dikkat nazarını çekmeye layık bir Çerkez milletinin yaşadığını belirtmek.

c. (Üçyüz seneden beri sürekli olarak egemen olan kötü idare yüzünden yıkılış vadisine yuvarlanan, asri ve medeni bir idare kurmak kabiliyetinden yoksun, içten dıştan Yakın Doğu'da ve dolayısıyla Avrupa'da bir karışıklık ve harp kaynağı olan Osmanlı Hükümeti ve Meşrutiyet'in ilanı ile onun yerine geçerek Osmanlılık'ın çökmesine neden olan aşırı Türkçüler'in uğursuz siyaseti, Anadolu sahasında Türk'ten gayri bir milletin hayat hakkını tanımamakta direndiği, medeniyet alemince inkarı kabil olmayan bir hakikat olduğundan) bundan böyle Çerkesler'in Yakın Doğu'da Türklerin uğursuz yönetimlerinden kurtulmasıyla Yunan himayesi altında bir barış ve esenlik olarak yaşamaları sebeplerinin sağlanması arzularını göstermek ve dilemekten ibarettir.

Bundan dolayı, Büyük İtilaf Devletleri ve ortaklarınca milli olan aşağıdaki isteklerimizin kabulünü ve desteklenmesini kongremiz rica ve hemen harekete geçilmesini sabırsızlıkla beklediğini soylu kişiliklerine sunmakla şeref duyar.

1. Devletler arasında kabul ve ilan edilip eski sulh antlaşmalarına konduğu gibi, gelecekteki Yakın Doğu sulhuna da konması kuvvetle umulan azınlık halindeki milletlerin hakları ve siyasi çıkarlarını temin ve tatmin

edecek olan madde hükümlerinin bütün Çerkesleri de kapsamına alması.

2. Çerkes Milleti, Anadolu'da her bakımdan kendisiyle aynı durumda ve karşılıklı menfaatlerle bağlı bulunduğu Rum unsuru ile eşit haklar çerçevesinde kader birliğine istekli bulunduğundan dolayı, milli ilerleme ve gelişmesine kuvvetle ümit ettiği uygar Yunan hükümetinin fiili himayesi altına sokulması.

3. Çerkes Milletinin önce Halife ve Babıali'nin ve sonra milli ve hayati çıkarlarını sevki ile giriştiği bu mücadele yüzünden uğradığı bütün zarar ve ziyanların barış yapacak taraflardan biri olan Türk Hükümeti'ne ödetilmesinin sağlanması.

4. Barış Konferansında yukarıdaki milli isteklerimize karşı çıkıldığında, delilleri göstermek, inandırıcı açıklamayı yapmak ve gerekli savunmada bulunmak üzere, yüksek konferans meclisine yetkili temsilcilerimizin davet buyurulması.

Bundan dolayı yukarıda açıklanan, kabul ve desteklenmesi hususunda medeni yardım ve desteği birinci olarak Büyük İtilaf Devletleri'nden; ikinci olarak Yunan Devleti'nden; üçüncü olarak insanlık ve medeniyet aleminden rica ettiğini ve beklediğini ve bundan böyle milli emellerinin meydana gelmesine hizmet edecek siyasi ve sosyal teşkilatı yapmak, Çerkesler'in gelenekleri ve milli, dini ve medeni ihtiyaçları çerçevesi içinde sağlamak; ilerlemek ve gelişmesi esaslarını düşünmek ve hazırlamak; hükümetler ve yüksek meclislerle bağıntı kurarak gerektiğinde yetkili temsilciler göndermek ve siyasi girişimleri yapmak, lüzumlu evrakın düzenlenmesine ve imzasına ve milli haklarının dayandığı işlerin ve dayandığı hususların izlenmesine ve sonuçlandırılmasına kongremiz kendi azası arasından ayırıp seçtiği daimi yürütme kurulunu teşkil eden ve daha önce Yunan Hükümeti'nce resmen tanınmış olan «Şarkı Karip Çerkezleri Temini Hukuk Cemiyeti'ni vekil yaparak toplantısına son verdiğini, sunma vesilesiyle» yüksek saygılarını takdim eyler. Yardım Allah'tan 24 Ekim 1921.

Adapazarı delegesi Bağ Talustan Bey
İzmit delegesi Çöle İbrahim Bey
İzmit delegesi Çiyo Kazı Bey
Hendek delegesi Bağ Osman Bey
Düzce delegesi Maan Ali Bey
Düzce delegesi Hamte Ahmet Bey
Kandıra ve Karasu delegesi Maa Şirin Bey
Yalove - Karamürsel delegesi Ancur Yakup Bey
Bilecik delegesi Bağ Rıfat Bey
Eskişehir delegesi Bağ Rıfat Bey
Geyve delegesi Çöle Arslan Bey
Bursa delegesi Harunürreşit Bey
Biga delegesi Acur İsa Nuri Bey
Gönen delegesi Lapez Yakup Efendi
Gönen delegesi Sahekomit Hafız Sait Efendi
Erdek delegesi Şahabel Hasan Bey
Bandırma delegesi Neçoko Hasan Bey
Bandırma delegesi Berau Sait Bey
Bandırma delegesi Berzek Tahir Bey
Balıkesir delegesi Bezadoğ Sait Bey
Manisa delegesi Pesevu Reşit Bey
Aydın delegesi Açofit Sami Bey

bir kitabın düşündürdükleri

Geçtiğimiz günlerde «Kafkas Tarihinde Abhazlar ve Çerkezlik Mefhumu» başlığı altında bir kitap yayınlandı İstanbul'da. Yazarı da bir Abhazyalı büyüğümüz. Eserin bazı belirgin özelliklerinin bulunması ve çoğu yerinde kavramların çağımızın gerçeklerine tamamen ters düşecek şekilde saptırılması dikkatleri üzerine çekmesine neden oldu.

Öncelikle şunu belirtmek isterim ki; bu eleştiriyi yaparken kesinlikle Çerkes şovenizmine kapılmak sevdasında değilim. Aksine, kendi durumunda olan dünya halklarıyla aynı yazgı ve sorunları paylaşan halkımın, ortak mücadelede ilerici atılımlarla yerini alacağı inancındayım.

Şartlar böyle iken ve bilimsel gerçekler ortadayken hâlâ «Çerkeslerin kökeni şudur, şuradan gelmişiz, şunları yapmışız» gibi güncel sorunlarımızdan bütünüyle uzak, kısır saplantıların arasında dolaşmak gerçekten gülünç. Ama ne var ki, bazı yazarlarımız çıkıyor da öyle şeyler söylüyorlar ki karşı durmadan edemiyor insan.

Konumuz olan kitabın Abhazların Menşei başlıklı bölümünde Çerkeslerle ilgili şöyle bir açıklama göze çarpıyor. «Birçok gruplara ayrılan ve Kas unsuruna mensup olan bu kavimlerin milli ünvanları Çerkestir. Çerkes ünvanı ise Klaproth'a göre, galip bir ihtimalle Çer ve Kes gibi Türkçe'den oluşan iki kelimeden meydana gelmektedir. Burada Çer yol demektir, Kes ise kesmek mastarından bir sıfat olan kesen veya kesici kelimelerinin asıl maddeleridir. Yani yolkesen manasına gelir.» Oldukça ilgi çekici bir açıklama. Anımsadığım bir başka kaynakta da, Çerkeslerin, çerileri kesmeleri nedeniyle kendilerine çeri kesen anlamında «Çerkes» dendiğini okumuştum. Çerkes kavramının kökeninde örneklerde de gördüğümüz gibi gerçekle hiçbir ilgisi olmayan Türkçe sözcükler aranması, tutarsız ve maksatlı çabalardır, ve nedenleri açıkça bellidir.

Yamçı

Meseleye bilimsel bir açıklık getirecek olursak Çerkes isminin yol kesmekle, çeri kesmekle hiçbir ilgisi yoktur. Çağlar boyunca Kuzey Kafkasya'yı istila eden kavimler coğrafi etmenler sonucu yerli halkı bu şekilde adlandırmışlardır. Çerek vadisi çevresinde yaşayan halklar, kendilerine yöneltilen «Kimsiniz?, Kimlerdensiniz?» sorusuna Çerek veya Kerket, Kerkez boyundanız, yanıtını vermişlerdir. Dolayısıyle bu halklara Çerek vadisinde oturanlar anlamına gelen «Çerekxes, Çerkes» denmiştir. Meydan Larousse (Cilt : 3, Sh. : 198) Çerkes'i Kerkes boyundan kimse şeklinde tanımlar. Ayrıca bazı batılı araştırmacılar, Çerkeslere kas unsuruna mensup anlamına gelen Circas veya Circassien demişlerdir. Kısacası şimdiye kadar Çerkesler için o kadar çok şey söylenmiştir ki; ortaya çıkan anlam karmaşıklığı ne yazık ki bazı art niyetli kişilerin oldukça işine yaramıştır.

Yakın zamanlara kadar Çerkes kavramı yalnızca Adığe halkını kapsamaktaydı. Oysa günümüzde Çerkes Halkları adı altında Abaza, Adiğe, Çeçen, Dağıstan, Aset'in v.b. halkların ilerici yerini almasında, birleştirici bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Sayın yazar kitabının diğer bir bölümünde toplumumuzda şimdiye kadar yapılmış ve yapılan ilerici sayılabilecek çalışmaları «Türkiye'deki Kafkas asıllı Türkleri müşkül duruma düşürecek nitelikte olması» gerekçesiyle bir kalemde yerebilmekte ve şöyle demektedir :

«Görüldüğü gibi kendini Çerkeslik kompleksine kaptırmış olan ve birkaç kişiden ibaret olan kampanyacıların bu gibi fikir ve soruları ile, şu özgür ve güzel yurdumuzda Çerkesler genel adı ile yaşamakta olan Kafkas asıllı vatandaşların Türk toplumundan tamamen ayrı ve sanki sadece geçici bir göçmen olarak yerleşmiş yabancı bir azınlık imiş gibi nitelendirmekle kalmayıp ayrıca Çerkesim diyen her ferdin gayesinin Anavatana dönmelerini isteyecek kadar ileri gittikleri görülmüştür.»

Daha aşağıdaki bir paragrafta şöyle bir açıklama var :

«Kuzey Kafkasya asıllı Anadolu Türkü buna müsaade eder mi? Çerkesler Türk Vatandaşı ve Türk olduklarına göre onların Türkiye'de Çerkesçe lisanlardan biri ile öğre-

tim ve eğitime geçmelerine hukuken imkân yoktur... İnsanın bazı kere acaba bu kişileri böyle bir zihniyetle harekete sürükleyen sebep ne olabilir diye kendi kendine soracağı geliyor. Kimbilir, belki de kendilerini aşağılık bir kompleks içinde buluyorlar ve bu düşünce onlara mensup oldukları kabileleri pek parlak bir niteliğe sahip bulmamalarından ileri gelmektedir.»

Bunlara yanıtım şu olacak :

Günümüzde öyle kendini bilmezler var ki, çağımızın yüz yıl belki de daha fazla gerisinde yaşayan... Öyle kendini bilmezler var ki ileriye doğru işleyen çarkı geriye çevirmeye çabalayan... Bireysel küçük çıkar hesapları uğruna toplumun geleceğini ilgilendiren çözüm yollarını bir kalemde hasıraltı edebilen...

Çoğunluk tarafından kabul edilen bir gerçektir ki; bugün Çerkes Halklarının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaları, Türk olmalarını gerektirmez. Irkçılığa kaçmamak şartıyla dilini, kültürünü, toplumsal değerlerini devam ettirme çabası, yani asimilasyona karşı mücadele en doğal haklarıdır Çerkeslerin. Sayın yazarın bu açıklamaları yaparken kitleden bütünüyle kopuk olduğu anlaşılıyor. Hatırlatmak isterim ki, Türkiye Çerkeslerinin büyük bir kesimi kendilerini hiç de Kafkas asıllı Anadolu Türkü olarak görmemektedir. Yine sayın yazar eserin bir bölümünde İspanya'da Bask militanlarının mücadelesini, özgürlük kavgasını vurgularken diğer yanda Türkiye Çerkeslerini Anadolu Türkü olarak nitelendirip sosyal ve kültürel yozlaşmanın içine itmek istemesi, düştüğü büyük çelişkiyi göstermez mi!..

Şimdi de kitabın sonsöz bölümünden bazı paragraflara göz gezdirelim :

«Başlangıç yazılarda belirttiğim gibi, konumuz doğrudan doğruya Abhazya ve Abhazyalılardır. Ve bu cemiyetin Çerkeslik kompleksi içinde haksız yere gölgede bırakılmak suretiyle gereği kadar tanınmasına engel olunmaya çalışılması ve hele bir takım mevhum ve çirkin ithamlar altında tutulması, bu kitabın yazılmasına gerekçe olmuştur... Evvela şu hususu açıkça belirtmeliyim ki; Abazalar, geçmişte olduğu gibi gelecekte de hiçbir zaman gölge bir millet olmamış ve olmayacaktır... (Abhaz - Abaza)

ları Çerkesten saymayız ve hatta onlar bizim çingenemizdir! gibi çok çirkin laflar edecek kadar aşağılık kompleksine kendini kaptırmış olan bilhassa ve maalesef daha ziyade Adığe grubuna mensup üç - beş kendini bilmez için aynı kökten ve aynı vatandan, kardeş saydığımız bütün Kafkas halklarına bu yüzden herhangi bir tarizde bulunacak değiliz.»

Kitabın büyük bir bölümünün Abhazya ve Abhaz halkına ayrılmasının ve belirgin bir Abhaz şovenizmi güdülmesinin nedeni açıkça anlaşılıyor. Görülüyor ki, sayın yazar Adığelik kompleksi içinde diyerek suçladığı kişilerden daha fazla bir Abhazlık kompleksi içindedir. Ama artık kuşku duymalarına gerek yok. Çünkü yalnız Çerkeslerin değil dünya halklarının ağır dillerle birbirlerini aşağıladıkları, küçümsedikleri devirler geride kalmıştır. Kaldı ki, Çingene halkı yakıştırmalar için kullanılacak bir halk değil, adından saygı ile bahsedilir bir halktır.

Şu kesinlikle bilinmelidir ki, tüm baskı ve yıldırma çabalarına karşın Çerkes halkı dünya halklarının özgürlük savaşları safında gereken yerini alacaktır. Bu her şeyden önce zorunlu olan değişmenin ve doğal gereksinmenin sonucudur. Yoksa sayın yazarın bol bol ileri sürdüğü karmaşık ve çelişik gerekçelerle uzaktan - yakından bir ilişkisi yoktur.

Mutlu bir gelecek dileğiyle...

Laka C.

HELSİNKİ KONFERANSI'NDA

HALKLAR VE ULUSAL AZINLIKLAR SORUNU

Aralarında S.S.C.B. ile Türkiye'nin de bulunduğu 33 Avrupa ülkesi, ABD. ve Kanada 31. Temmuz 1975 tarihinde Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de «Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı» adıyle düzenlenen üç günlük bir konferansta bir araya gelerek çeşitli Avrupa ve insanlık sorunlarını tartıştılar. Devlet veya Hükümet başkanları düzeyinde gerçekleşen bu zirve konferansında özellikle Sovyetler Birliği'nin çabalarıyla çeşitli ülkelerdeki halkların, ulusal azınlıkların haklarına ilişkin bazı önemli kararlar alındı. İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, İtalyanca ve İsponyolca olarak yayınlanan, «Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı Nihaî Belgesi» olarak bilinen, Türkiye adına altında Başbakan Süleyman Demirel'in de imzası bulunan 110 sayfalık bu karar metni Türkiye basınında yeterince yansımadı. Özellikle azınlıklar konusuna ilişkin maddeler hemen hemen hiç yansımadı.

Bu maddelerin, asıl muhatapları olan halklar tarafından bilinmesi hakkını bile tanımayan kısıtlı burjuva demokrat ülkelerde elbette kendiliğinden hayata geçmesi beklenemez. Ama belirtilen hakların gerçek sahibi olan halkların bu maddelerin hayata geçirilmesi yolunda sıkı bir dayanışma içinde mücadele vermeleri de görevleridir kuşkusuz.

İleri Avrupa ülkelerinde ve özellikle Sovyetler Birliği'nde milyonlarca sayıda yayımlanan bu nihaî belgenin anahatlarını ve azınlıklarla ilgili bölümlerini İLKE dergisinin Eylül 1975 tarih ve 21 sayılı nüshasının 78.-83. sayfalarından aynen aktararak sunuyoruz :

Helsinki Zirvesinde Kabul Edilen Anlaşmanın Ana Hatları

(...) Konferansın karar metni beş bölümden oluşmaktadır (...)

Beş bölümün başlıkları ise kısaca şöyle sıralanmaktadır :

1 — Avrupa'nın güvenliği ile ilgili sorunlar,
2 — Ekonomi, bilim, teknik ve çevre sorunları alanlarında işbirliği.
3 — Akdeniz'de güvenlik ve işbirliği ile ilgili sorunlar,
4 — İnsancıl sorunlarda ve diğer alanlarda işbirliği,

I — Avrupa Güvenliği İle İlgili Sorunlar

(...) A. İştirakçi Devletlerin Karşılıklı ilişkilerini Düzenleyen İlkeler Hakkında Deklarasyon :

(...)7. İnsan haklarına ve düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğü başta olmak üzere temel özgürlüklere saygı :

İştirakçi devletler, ırk, cins, dil ve din ayrımı yapmaksızın, insan haklarına, düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğü başta olmak üzere, temel özgürlüklere saygı duyarlar...

Topraklarında ulusal azınlıklar bulunan iştirakçi devletler, bu azınlıklara dahi insanların kanun önünde eşitlik hakkını tanırlar; insan haklarından ve temel özgürlüklerden gerçekten yararlanma imkânı verirler ve bu şekilde, azınlıkların yasal çıkarlarını korurlar.

8. Halkların haklarının eşitliği ve halkların kendi kaderini tayin hakkı :

Halkların haklarının eşitliği ve halkların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesi ışığında bütün halklar, tamamen hür olarak, istedikleri zaman ve istedikleri şekilde hiçbir dış baskı olmadan iç ve dış siyasi statülerini belirlemek ve arzuladıkları biçimde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini düzenlemek hakkına her zaman sahiptirler... (...)

IV. İnsancıl Sorunlarda ve Diğer Alanlarda İşbirliği :

«Irk, cins, dil veya din ayırımı gözetmeksizin, halklararası barışa ve insan kişiliğinin manevi zenginleşmesine katkıda bulunmayı **arzulayan;**

Kültür ve eğitim alanlarında değiş tokuşların artmasının, haberlerin daha geniş yayınının, insanlar arası ilişkilerin artmasının ve insancıl sorunların çözümünün gerçekleşmesine yarayacağına **inanan;**

Sonuç olarak, yukarıda sözkonusu edilen alanlarda en iyi şartları sağlamak, işbirliğinin var olan biçimlerinin geliştirilmesi ve kuvvetlendirilmesi ve bu amaçlara uygun yeni yollar ve çareler geliştirilmesi için aralarında, siyasi ekonomik ve sosyal rejimlerinden bağımsız olarak işbirliğinde bulunmaya **kararlı olan;**

İştirakçi devletler arası ilişkileri düzenleyen temel ilkelere belgede belirtildiği üzere tam olarak uygulayarak bu işbirliğinin yapılması gerektiğine inanan.

İştirakçi Devletler şu kararları almışlardır :

İnsanlar arası temaslar :

Temasların gelişmesini, dostane ilişkilerin ve halklar arası güvenin sağlamlaşmasının önemli bir unsuru olarak kabul eden;

Bu alanda şartların düzelmesi için harcadıkları çabayı gözönünde bulundurarak, insancıl düşüncelerin önemini doğrulayan;

İlişkileri geliştirmek düşüncesi içinde yumuşama politikasının devamı sağlanarak bu alanda sürekli bir gelişimi gerçekleştirmek için, yeni çabalarda bulunulmasını arzulayan;

Bu konularla ilgili sorunların, karşılıklı olarak kabul edilebilecek şartlarda, ilgili devletlerce çözümlenmesi gerektiğinin biincinde olan;

İştirakçi devletler, ferdi ve kollektif alanda, özel olduğu kadar

resmi durumlarda da iştirakçi devletlerin insanları, kuruluşları ve örgütleri arasında daha bağımsız ilişkileri ve hareketi kolaylaştırmayı ve bu açıdan ortaya çıkan insani sorunların çözümlenmesine katkıda bulunmayı kendilerine amaç edinmişlerdir.

İştirakçi devletler bu amaçları gerçekleştirecek uygun buldukları tedbirleri almaya ve ihtiyaçlara göre aralarında anlaşmalar veya düzenlemeler imzalamaya hazır olduklarını açıklamışlardır.

Ulusal azınlıklar veya bölgesel kültürler

İştirakçi devletler ulusal azınlıkların veya bölgesel kültürlerin, kendi aralarında kültürün çeşitli alanlarına katkıda bulunabileceklerini kabul ederler. Kendi topraklarında böyle azınlıklar veya kültürlerin var olması halinde, vatandaşların kanuni çıkarlarını göz önünde bulundurarak bu katkıyı kolaylaştırmaya karar vermişlerdir. (...)

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ'NDE YAYIMLANAN KİTAP, DERGİ GAZETE VB. YAYINLAR, BU ARADA ÇERKESÇE YAYINLAR ŞİMDİ ARTIK TÜRKİYE'DE DE SATILABİLİYOR.

4.3.1976 tarihinde Ankara'da imzalanan «T.C. ile S.S.C.B. arasındaki 8 Ekim 1937 tarihli ticaret ve tediye anlaşmasına ek onyedinci protokol» ve eklerinin 1 Nisan 1976 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere onaylanmasına ilişkin, 7/11914 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi 30.5.1976 tarih ve 15601 sayılı resmi gazetede yayımlandı.

Buna göre S.S.C. Birliğinin Türkiye'ye ihraç edeceği mallar (A) listesinde yer alıyor. Bu listede, Çerkesçe yayınların da Türkiye'ye ihraç edilebilmesine olanak tanıyan kısımlarını aşağıda sunuyoruz.

A LİSTESİ

S.S.C.B.'NİN TÜRKİYE'YE İHRAÇ EDECEĞİ MALLAR

Sıra No.	Türk Gümrük Tarife No.	Malların Cinsi	Kontenjan U.S.A. Doları
23	49.01.21	Yalnız mektep kitapları, teknik, ilmî, edebî, meslekî ve sanata ait kitaplar (yabancı dilde) Sairleri (yalnız gündelik veya periyodik siyasi ve ticari gazeteler, teknik, ilmi, mesleki, edebi ve sanata ait mecmualar).	10.000.— $
	49.02.30		

Buna göre Kafkasya'da yayımlanan Çerkesçe kitaplar, Oşhamofe, Zekoşnığ, Lenin Ğoğu, Lenin Nur, Alaşara vb. dergi ve gazeteler artık serbestçe alınıp satılabilecek, bulundurulabilecek, okunabilecektir. Bununla ilgili olarak büyük şehirlerdeki kitap ithalatçıları çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Yakın zamanda Çerkesçe yayınların kitapçılardan kolaylıkla sağlanması mümkün olacaktır.

MUHACERETTEKİ ÇERKESLER ÜSTÜNE...

19. yüzyılın ortalarından itibaren Anayurtları Kuzey Kafkasya dışında muhaceret yaşamına sürüklenen Kuzey Kafkasyalılar (Çerkesler), göçmen olarak bulundukları ülkelerde, o ülkelerin egemen uluslarınca hep kendilerinden sayılmakta, etnik varlıkları, milliyetleri inkâr edilmektedir. Örneğin Çerkesler Türkiye'de Türk, kimi Arap ülkelerinde Arap sayılmakta, Türkleştirilmek, Araplaştırılmak, yani asimile edilerek yok edilmek istenmektedir.

Aslında göçmen olarak yaşanılan ülkelerdeki egemen ulusların egemen güçlerinin kendi çıkarcı ve asimilasyonist politikaların gereği gerçekdışı, subjektif varsayımları önemli değildir. Asıl önemli olan Bilimin ortaya koyduğu gerçeklerdir, Çerkeslerin kendilerini nasıl bildikleridir ve bilime saygılı ülkelerin Çerkesleri nasıl değerlendirdiğidir.

Bilim, Çerkeslerin, Kuzey Kafkasyanın yerlileri olup, 19. yüzyılın ortalarında devrin egemen devletlerinin koloniyalist politikaları doğrutusundaki işbirliğiyle, çeşitli baskılar, zulümler, istismarlar, hile ve aldatmacalarla Anayurtlarından sürülmüş, koparılmış ve dağıtılmış ayrı bir ulusal topluluk olduklarını göstermektedir. Bugün nerede yaşıyor olursa olsunlar — tamamen asimile edilmiş ve asimilasyoncularca şartlandırılmış olanlar dışında — Çerkeslerin tümü kendilerini böyle bilmekte ve hissetmektedirler. Ne varki göçmen olarak bulundukları birçok ülkede bu gerçeği bile yasalarla ve resmi hüvviyetlerinde tescil ettirememişerdir.

Anayurt Kuzey Kafkasya'da yaşayan Çerkesler ise bu durumlarını yasalarla ve resmi hüvviyetlerinde tescil ettirmiş olmakla kalmamışlar, dış ülkelere göçettirilen Çerkeslerin boşalttığı topraklar nedeniyle biribirinden uzak bölgelerde çok az sayıdaki nüfuslarıyla öbek öbek yaşamakta olmalarına rağmen, Özerk Bölgeler ve Özerk Cumhuriyetler halinde hem kendi kendilerini yönetmekte, hem de tüm Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği yönetiminde nüfusları oranında söz sahibi olmaktadırlar. Yani Çerkesler, Türkiye'de Türk, bazı Arap ülkelerinde Arap sayıldığı gibi Sovyetler Birliği'nde Rus veya başka bir milliyetten sayılmamakta, tam tersine Çerkeslerin ayrı bir milliyet olduğu resmen ve fiilen yasalarla tescil ve kendi kendilerini yönetme hakları olarak özetleyebileceğimiz her türlü kültürel ve ulusal hakları teslim edilmektedir. Kuşkusuz bu, tüm S.S.C.B. halklarının olduğu gibi Kafkasya'daki Çerkeslerin de içtenlikle benimseyip uğrunda savaş verdiği yeni anlayışın gereğidir.

Buraya kadar söylediklerimiz genellikle bilinen gerçeklerdir. Yeterince bilinmeyen ve merak konusu olan konu ise SSCB. nin bugün muhacrette yaşamakta olan Çerkesleri nasıl gördüğü ve değerlendirdiğidir.

Yamçı

Arap ülkelerindeki kimi Çerkeslerin bu konuda bilgilenmek amacıyla mektupla başvurmaları üzerine Moskova Radyosu 27.1.1977 günü saat : 22.30 da Arapça yayınlarının **«Dinleyicilerle Yarım Saat»** programında bir açıklama yaptı. Bundan haberdar olan Türkiye'deki kimi Çerkeslerin isteği üzerine aynı konu Moskova Radyosunun Türkçe yayınlarında, 12.6.1977 günü saat 17.00 ve 21.30 daki **«Soru - Cevap»** programında da yeniden ele alındı.

SSCB. nin muhaceretteki Çerkeslere ve bir bakıma muhaceretteki Çerkeslerin ulusal ve toplumsal sorunlarına çözüm olarak önerilen Anayurda Dönüş görüşüne ilişkin yaklaşımları hakkında bilgi vermesi bakımından yararlı olacağı düşüncesiyle Radyo yayınından banta kaydettiğimiz bu konuşmayı aşağıda aynen sunuyoruz.

MOSKOVA RADYOSU TÜRKÇE YAYINLAR SERVİSİ SORU — CEVAP PROGRAMI

(12.6.1977 Saat : 17.00 ve 21.30)

(...)

Sayın dinleyiciler,

Çarlık zamanında Kuzey Kafkasyalılardan bir kısmının yurtlarını bırakıp gitmesinin başlıca sebebi, milli azınlıklar olarak ezilmeleri, feodaller tarafından sömürülmeleri, yoksulluk içinde yaşamaları ve Çar makamlarının kayfi hareketleriydi. Başkaları da Çar makamlarının yetkilileri tarafından yerlerinden kovulmaları, verimli toprakların ellerinden çekip alınması ve geçim kaynaklarından yoksun kalmaları yüzünden göçmen oldu.

Kafkasyalılar gurbette de mutluluğa kavuşmadı. Örneğin Adığe aşiretlerinden Vubıhlar — ki yüzyılımızın başlarında Türkiye'ye gitmişti — büsbütün ortadan kaybolmuştur.

Büyük sosyalist ekim devriminden sonra Kuzey Kafkas halkları tarihinin yeni sayfası açıldı. Sovyet hükümetinin Rusya ve Doğu müslüman heyetlerine 3 Aralık 1917 tarihli kitabesinde diğer halkların yanısıra Çeçenler ve Kafkas dağlıları da anılmıştı. Kitabede şöyle deniyordu : «Sizler hayatınızı serbest ve engelsiz kurabilirsiniz. Bu hakkınızdır. Şunu biliniz ki, bütün Rusya halklarının hakları gibi sizin haklarınız da devrimin ve organlarının bütün gücüyle korunur.»

Sovyet egemenliği yeni hayatı kurarken, gurbete gitmek zorunda kalanları da unutmadı. Yurda dönmek istiyen göçmenlere bu olanağı verdi. Onlara iş ve konut verildi. Eski göçmenler Sovyet yönetiminin eşit haklı yurttaşı, Sosyalist toplumun aktif kurucusu oldular.

Sovyet egemenliği gurbete düşen yoksul kafkasların yurda dönebilmeleri için daha sonraki yıllarda da elinden geleni yapmıştır. 1945 ilâ 1949 yılları arasında Sovyetler Birliği Yüksek Şura Prezidyumu, 7 Kasım 1917 den, yani Büyük Sosyalist Devriminden önce Rusya İmparatorluğu uyruğu olan kişilerin Sovyet uyruğuna alınmasına ilişkin kararlar çıkardı. Bu kararlar değişik nedenlerden dolayı Sovyet uyrukluğundan yoksun kalan ve yurda dönmek istediklerini bildiren kişileri de kapsıyordu. Bunların tesbit olunan süre içinde Sovyet Büyük Elçiliklerine ya da Konsolusluklarına başvurmaları gerekiyordu. Bunlar Sovyet uyrukluğuna alınmak için, şimdi, Sovyetler Birliği Yüksek Şura Prezidyumuna veya Sovyetler Birliğini oluşturan Cumhuriyetlerden birinin Yüksek Şura Prezidyumuna baş vurabilirler.

Gördüğünüz gibi, sayın dinleyiciler, Sovyet Hükümeti, Çarlık zamanlarında yurdu bırakıp gitmek zorunda kalan Kuzey Kafkaslılara içten, insancıl ve adil davranır.

Sayın Dinleyiciler.

Soru - Cevap programımız burada sona erdi. Sizlerden sorular, yeni mektuplar bekleriz. Adresimizi hatırlatıyoruz.

(Sovyetler Birliği Moskova Radyosu Türkçe Yayınlar Servisi)

AĞLAYAN KAYANIN ÖYKÜSÜ (*)

KRAL TASTALOS'UN KIZI «NİOBE» YÜZYILLARDIR YAVRULARI İÇİN AĞLIYOR.

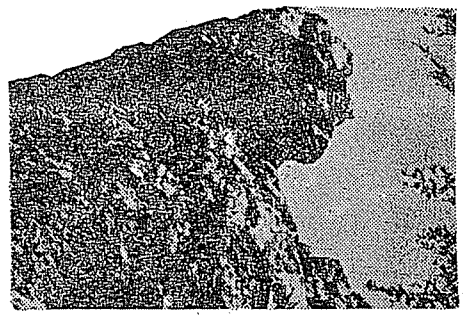

Manisa'nın «Acılar Anası» Niobe'nin güneş doğarken çekilen bir resmi

TANRILAR Tanrısı Zeus'la Plouto'nun sevgili oğulları Lidya Kralı Tantalos, Sipylos (MANİSA Dağı)da egemenlik sürüyordu. Çok varlıklıydı ve tanrıların sevgisini kazanmıştır. Tanrılar, onu sık sık sofralarına alıyorlardı.

Tantalos, Atlasın güzel kızı ve Pleiad'lardan biri olan Dione'yle evlenmişti. Paktolos (Sart Çayı) ırmağının peri kızı Eurnassa da onun karısıydı. Pelops, Niobe onun yavrularıydı.

Tantalos, tanrıların sayısız sevgisini değerlendiremedi. Kendisine gösterilen tanrısal ilginin yüceliğini kavrayamadı, anlamını bilemedi. Üst üste günahtır işledi ve korkunç bir cezaya çarptırıldı.

Tanrı Zeus'un sofrasında nektar çalan Tantalas, tanrılar masasında konuşulan sırları saklamayarak çevresindekilere yaydı durdu. Tüm yaşamı kötülükler ve cinayetler işlemekle geçti. Lidya kralının.

Tantalos, tanrılara yaranmak için verdiği şölende öz oğlu Pelops'u yedirmeyi göze alacak denli ileri gitti. Tanrılara inançsızlık gösteren girişimlerde bulundu. Bu yüzden tanrılarca suçlu görülerek sonsuz cezalara çaptırıldı.

TANRILARIN KAYAYA ÇEVİRDİKLERİ NİOBE, SİPYLOS DAĞINDA AĞLAMAKTADIR.

Lidya ülkesinde bugün (MANİSA Dağı) dediğimiz dağın eski adı Sipylos'du. Bu dağ Tmolos (Bozdağın) Nermus (Gediz ırmağı) boyunca Batıya doğru uzanmasıdır.

(*) Nejat TÜRKERİ, Tuborg özel sayısı (41) 1969 - İstanbul.

İmparator Tibere döneminde korkunç bir depremin biteviye yıktığı ünlü Mağnisa (Magnesia) ve Sardis kentleri Sipylos dağının eteklerinde kurulmuştu.

Sevgili yavrularının dayanılmaz acısından yüreği tükene tükene yalvar yakar olduğu tanrıların kayaya çevirdikleri Niobe bu dağda ağlamaktadır.

TANRILAR TANRISI ZEUS, OĞLU TANTALOS'U CEHENNEME ATTI.

Pelops, Zeus (Jupiter) un da torunuydu. Babası Tantalos'un oğlu Pelops'a böylesi eziyet ettiğini, acı çektirdiğini gören Zeus, Tantalos'u cehenneme attı. Sonra da ölüp ölesiye acı bir sonsuzluk ve acı açlık çekme cezasına çarptırdı.

Zeus'un oğlu Tantalos ne zaman susuzluğunu gidermek istese sular dudaklarının altından kaçıyor. Ne zaman karnını doyurmak istese meyve ağaçları o koparmasın diye meyveler taşan dallarını yukarılara doğru kaldırıyorlardı.

Zeus (Jupiter) sonradan can verdiği Pelops'u diriltti. Ama Tantalos'un tanrılara verdiği şölen sırasında, kızı öldüğü için üzgün bulunan Toprak ve Bolluk Tanrısı Ceres (Demeter) onun omuzundan kocaman bir parça koparıp yemişti.

Tanrılar tanrısı Zeus, torunu Pelops'un omuzundaki bu eksik bölümün yerine fildişinden bir parça koydurdu ve Pelops'u Peloponez adıyla anılan yerlere kral yaptı.

YEDİ OĞLU VE YEDİ KIZI APOLLON'LA ARTEMİS'İN OKLARIYLA DELİK DEŞİK EDİLEN «NİCBE».

Lidya kralı Tantalos'un kızı ve Thebes kralı Amphion'un karısı olan Niobe'nin yedisi oğlan ve yedisi kız olmak üzere tam ondört yavrusu vardı. Bunlarla övünen Niobe Apollon'la Artemis'ten başka yavrusu olmayan Leto'yu alaya alır, küçümserdi.

Buna içerleyen Leto iki yavrusunu da Niobe'den öc almaları için görevlendirdi. Tam o sırada Citheron Dağının kayalıklarında avlanmakta olan Niobe'nin yedi oğlu Apollon'un attığı oklarla delik deşik edilerek yere serildi.

Kardeşlerini yardımına koşan yedi kız olay yerine varır yarmaz Artemis'in Zehir kusan oklarıyla karşılaştı. Yedi si de bekar olan kızların ölüleri yedi gün, yedi gece gömülmeden toprak üstünde ve ortada kaldı.

Sevgili yavrularının acısına dayanamayarak yüreğinden parça kopan Niobe gözpınarları kuruyuncaya dek korkunç bir suskunluğa gömüldü. Neden sonra acısının dinmediğini görünce Tanrılar tanrısı Zeus'tan kaya biçimine sokulmasını istedi.

Sipylos (Manisa Dağı)un sarp kayalarına karışan Niobe, uğradığı sonsuz acının anısı olarak bağrına bastığı kendine özgü kaya parçasını gözyaşlarıyla ıslatmaktadır.

«NOBİE» DEN ALINAN ÖÇ

Niobe'nin yedi oğlu sarp kayalık yamaçlarda avlanırlarken bir öğle vakti Apollon oklarıyla onları yere sermiş... Bunu duyan talihsiz yedi delikanlının birbirlerinden güzel yedi kızkardeşi de olay yerine koşup gelmişler.

Ne var ki, onları da Artemis oklayarak öldürmüş. Bahtıkara ana Niobe, yavrularının ölüleri arasında saçını başını yolmuş, dizlerini dövmüş, kendisini yerden yere atmış.

Ve öyle bir an gelmiş ki, Niobe'nin iç koparan bağırtıları duyulmaz olmuş. Göz yaşlarının kaynağı kurumuş, içinin zehirini dökemeyen Niobe'yi Tanrı, acılarına bir son vermek için kayalaştırmış. Niobe'nin taşlaştığı kayanın dibinde sabahlayan yerli ve yabancı turistler, şaşkınlıklarını şöyle açıklamaktadırlar:

«Böylesi bir olayın varlığı bile insanoğlunu şaşkıdan şaşkıya düşürüyor. Gün ağarırken iki gözünden yaşlar yavaş yavaş aşağıya doğru akmaya başlıyor. Güneş doğarken ağıt birden bire kesiliyor. Buna karşılık ıslaklık sürekli olarak kalıyor.»

«NİOBE»NİN YAVRULARINI OKLA VURDURAN «LETO»

Leto (Letona), Coeus, Uranos (Göktanrı) ve Gaia (Yer tanrı)'nın kızları olan Phebe'nin kızıdır. Tanrılar Tanrısı Zeus (Jupiter)'un karısıdır. Apollon (Güneş tanrı) ve Artemis "Diana" (Aytanrıça)'in anasıdır.

Tanrıça Leto, oğlu Apollan'la kızı Atemis'i Delos'ta yeryüzüne getirdi. Öççü olarak tanınır. Çok yavrulu Niobe adlı tanrıçadan, onun sadece iki yavrusu var diye alay ettiği için öç aldı.

Öc alıcı Leto, Niobe'nin tüm yavrularını kendi oğlu Apollon'la kızı Artemis'e okla vurdurdu.

Niobe'nin Sipylos (Manisa Dağı) da «Ağlayan Ana» kabartmanı vardır.

YAMÇI DERGİSİNE SAYGILARIMLA

23/5/1976

21 Mayıs Cuma gecesi Kocaeli Kafkas Kültür Derneği bir gece hazırlamıştı. Adı Kafkas gecesi. Bizde her Adige gibi seyretmeye gittik. Salonda 1500 kişi civarında seyirci vardı. Gerçekten güzel oyunlar seyretti bu 1500 kişi, Adige milletinin milli oyunları olan Kafkas halk oyunlarını.

İşin kötü tarafı, takdimci kardeşimizin: «Şimdi Kafkas Türk halk oyunlarını seyredeceksiniz» diyerek, asırlardır Adige milletinin oyunları olan bu güzel oyunları, Türk halk oyunları yapması oldu. Acaba yalnız kendi fikrimiydi, yoksa temsil ettiği tüm Kocaeli Kafkas Kültür Derneği üyelerinin topluca fikrimi idi? Yalnız kendi fikri ise, Dernek yöneticileri böyle bir gecede takdimcilik yapacak bir Çerkes bulamamışlarmıydı bilmiyorum.

Yalnız bu olay bizi çok üzdü, ama böyle olaylara alışık olduğumuz için ümidimiz kırılmadı. Çünkü, biz Gürcüsü, Lazı, Kürdü, Türkü ve Çerkesiyle 45 milyon Türkiye halkına televizyonda hırsız olarak tanıtılmış, milli kahramanımız ŞAMİL'İ Türk cengaveri başbuğ Şamil olarak görüp alkışlamış millettik.

UYANALIM. Selâmlar...

Yusuf BARUT

eleştiriler

— 1 —

Değerli Yamçı Ailesine...

Yamçı'nın çıkan sayılarını okudum. Bazen tekrar tekrar okuduğum, okuttuğum kimseler oldu. Yeri gelince eleştirdim. Zaten beklediğimiz bir şeydi. Elbet bu birikim günün birinde patlayıverecekti. Bunu Yamçı başardı. Yolumuzun çatallaşıverdiği bu dönemde bize en doğrusunu göstermeğe çalışacağından hiç şüphemiz yoktur. Dileğimiz halkım için meşale olacak böyle bir uğraşın emperyalist ideallerle çöktertilmemesi. Çökse bile daha büyük güçle tekrar karşılarına çıkmasıdır. Elbet tüm bu uğraşlar boşa gitmiyecek ve meyveleri toplanacaktır. Ama yarın; belki yarındanda yakın.

Demokratik tartışmanın belkemiğini oluşturan en seçkin faktör eleştiridir. Biz çoğu zaman eleştiri ile dedikoduyu birbirine karıştırırız. Daha doğrusu dedikoduyu pek iyi beceririz de eleştiriye gelince kaçarız. Çünkü güvenimiz yoktur kendimize. Arkada kalmayı daha uygun buluruz. Bunun nedenlerini çözmeğe uğraşmayacağım, gerekte yok.

Ben burada kendi kişisel görüşlerimle Yamçı'nın daha da büyük olması için birtakım şeyler isteyeceğim. Bunları şöylece sıralamak mümkün :

1 — Yayınların en belirgin özelliği kamu oyu (Public opinion) yaratmalarıdır. Buda ancak tabana inmekle mümkün olur. Aksi halde belirli bir düzeydeki fikirler ancak o kültürü almış azınlık bir grubun malı olarak kalırlar. Herşeyden önce halkın bilgi ve kanılarını düzenlemeden bugünün büyük toplumlarının siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel uğraşılarının başarılı bi-

çimde örgütlenmesi olanaksız olduğundan kamu oyunun bu alanda istenilen biçimde oluşması yada düzenlenmesi zorunludur.

2 — Yazılar etkileyici olmalı. Onun için de konular toplumumuzun dertleri dile getirilmeli, çözmeğe çalışılmalıdır. Bir hikayenin değişik kalemlerle tekrar tekrar edilmesinin ne anlamı olabilir ki? Bunu derken hikaye yazılmasın demiyorum. Hikaye bir derstir. Tarih gibi. Ancak uygun biçimde ele alındığı takdirde. Yazar hür iradeli olmalı ve kendini zaman sürecine uydurabilmelidir.

Konular tüm Çerkes toplumunun ilgisini çekmelidir. Yayınlarda mümkün olduğu kadar her boydan kaleme yer verilmeli. Sorunlar bölük pörçük çözümlenemez. Genelleme yapılmalıdır. Aynı araştırmaların değişik bölgelerdeki sonuçları karşılaştırılmalı, neden, niçin, nasıl sorularına karşıt verilebilir ortama sokulmalıdır. Örneğin bir Vase konusu gerçekten ilginç ve ele alınmağa değer. Ancak Vase hep Uzunyayla'da ki gibimidir? Belki ondan çok ilginçleride var. Maraş'ta evlenmeden ümidini kesen anti-Çerkesler acaba niçin «Boş ver bir Çerkes kızıda yok değil ya!» diyorlar. Sonra belki vasenin kelime anlamını bilmeyenler de çoktur. Böyle dilce geçen kelimelerin diğer dillerdeki karşılıkları da belirtilmeli veya Türkçe olarak yazılmalıdır.

İstenilirki bu gibi konularda çevre genişletilsin, itinalı bir çalışmadan sonra yöresel farklılaşmanın nedenleri ve sonuçları üzerinde durulsun. Mümkünse böyle çalışmalar için gruplar oluşturulsun.

3 — Dergide bir «Okuyucu mektubu» sütunu bulunursa kanımca amaca daha da yaklaşılır. Bu sütunda okuyucunun mektubunu yayınlamak gerekmez. Güçlü kalemlerle birkaç derdimiz, okuyucudan sorulmuş gibi açıklığa kavuşabilir. Son sayıdaki «Yamçı ile bir pazar» belki de benim bu önerimin karşılığı olabilir. Değilsede mükemmel bir yazı.

4 — Bazen yanlış kelimeler kullanılıyor. Hiç değilse basılmadan önce bunlar düzeltilmeli örneğin son sayıda «muhaceretteki adiğe halkı» deniyor ve burada

tüm Çerkes'lerden bahsediliyor. Oysa İ. Berkok bunu en güzel şekilde izah ediyor. «Her adiğe Çerkes'tir ama her Çerkes Adiğe değildir.» Başka bir kelime özümleme (Asimile) den bahsedilirken akültürasyonla karıştırılıyor. Bunları açıklarsak aradaki fark ortaya çıkar. Assiimilation, değişik etnik ve ırki geçmişlere sahip bulunan kişilerin, baskı ve güçlerden arık olarak, daha geniş bir toplumun hayatı içinde sanki ötedenberi o grubun mensupları imiş gibi ilişkilere geçmelerini ve bunları sürdürebilmelerini sağlayan süreçtir. Akültürasyonda ise egemen bir gücün veya istilacı toplumun zorlamaları söz konusudur.

Yazacaklarım bu kadar. Teşekkür ederim buraya kadar okuduğunuz için.

Başarınızın devamını dilerim.

İstanbul, 23.2.1976

Khanukhsatı Remzi

— II —

ULUS NEDİR?

Yamçı dergisinin bugüne (5 Mart, 1976) kadar yayınlanan üç sayısında çeşitli imzalarla değişik makalelerde ULUS konusunda ileri sürülen yanlış görüşler bu eleştiriyi hazırlamamızı gerektirdi.

Yamçı dergisi şöyle yazmaktadır;

«ULUS tanımında sözlüklerin birleştiği en az ortak öğeler dil, kültür ve ülkü birliği olmaktadır. Bunların yanısıra ulus tanımında töre, tarih, toprak ve köken birliği öğelerinin bulunmasını yararlı gören sözlükler de vardır.» (Yamçı Dergisi, S. 3, Sf. 3).

Muhaceretteki Adiğe toplumu ise bu bütünün bir parçasıdır. Yüz onbir yıldır muhacerette uygulanan gizli ve açık özümleme politikalarıyla, büyük kayıplar verdirmiş olmasına rağmen bugün asgari ölçülerde olsa bile Anayurtla muhaceret arasında bir ulusal birliğin varlığı kesindir» (Yamşı Dergisi, S. 3, Sf. 3).

Yamçı Dergisi ulus tarifini yalnız sözlükte aramakla ve görüşlerini de sözlük tariflerine dayandırmakla büyük yanılgılara düşmüştür. Biz bu yanılgılara geçmeden önce ulusun doğru tarifini yapalım.

J. Stalin şöyle demektedir :

«Ulus her şeyden önce bir topluluktur, belirli bireyler topluluğudur. Bu topluluk, ne ırk topluluğudur, ne de kabile topluluğudur. Bugünkü İtalyan ulusu Romalılardan, Germanlardan, Etrükslerden, Yunanlardan, Araplardan, vb. meydana gelmiştir. Fransız ulusu, Gallilerden, Romalılardan, Bretonlardan, Germanlardan vb. meydana gelmiştir. İngilizlerin, Almanların ve öteki ulusların da değişik ırklardan ve kabilelerden meydana gelmiş uluslar olduğunu söyleyebiliriz.

Demek ulus, bir ırk ya da kabile topluluğu değildir, tarihi olarak teşekkül etmiş bir insan topluluğudur (Sol yayınları, Ekim, 1967, basımlı J. Stalin Marksizm ve milli mesele S. 12).

«Öte yandan hiç şüphe yokki, Keyhüsrev ya da İskender'in kurmuş oldukları büyük devletler de, değişik kabile ve ırklardan meydana gelmiş oldukları ve tarihi olarak teşekkül ettikleri halde ulus diye adlandırılamazlardı. Bunlar ulus değildi, şu ya da bu liderin zafer ya da yenilgisine bağlı olarak birleşen ya da dağılan aralarında pek az bağ bulunan ve tesadüf sonucu birleşmiş gruplar topluluğu idiler.

Demek ki ulus, bir tesadüf sonucu birleşmiş iğreti bir topluluk değildir. İnsanların istikrarlı bir topluluğudur.» (A.G.E.S. 12).

Fakat her istikrarlı topluluk da ulusu meydana getirmez.

J. Stalin ulusu şöyle tarif etmektedir :

«Ulus, dil, toprak, iktisadi yaşantı birliğinin ve ortak kültür biçiminde beliren ruhi şekillenme birliğinin hüküm sürdüğü, tarihi olarak meydana gelmiş istikrarlı bir topluluktur.» (A.g.e. S. 16).

«Aynı toprak üzerinde yaşayan ve ortak ekonomik yaşantısı bulunan insanları düşünebiliriz, ama bunların dil birliği ve ortak bir «ulusal karakter» i yoksa ulus olamazlar. Baltık ülkelerdeki Almanlar ve Latinler için durum böyledir» (A.g.e. S. 16).

Ulus anlayışını sözlüklerden çıkaran Yamçı Dergisi'nin birinci yanılgısı ulusu dil birliğinden koparmasıdır. Aynı toprak üzerinde yaşayan fakat dil birliği olmıyan toplumlar bir ulusu meydana getirmezler. Yamçı Dergisi'nin mantığından hareket edersek Türkiye sınırları içinde yaşıyan bütün azınlık milliyetlerin ve Kürt Ulusunun Türk olduğu sonucuna varırız.

J. Stalin bu konuda şöyle demektedir :

«Her ulus için bir **ortak dil** (altını çizen Stalin) ama ayrı ayrı uluslar için zorunlu olarak ayrı ayrı diller değil! **Aynı zamanda birkaç dil birden konuşan bir ulus olamaz.**» (Altını biz çizdik) (a.g.e. s. 13).

Görüldüğü gibi, Yamçı Dergisi'nin kullandığı anlamda «Çerkes Ulusu» olamaz. Yamçı Dergisi «Çerkes Ulusu» kavramına Adiğeleri (1) (Ebzexhler, Şapsıhlar, Hat-

koylar, E'mırgoyler, Bjedugler, Ubıhlar, Nathaclar), Kabartaylari, Osetleri, Çeçenleri ve Abhazları sokmaktadır. Bunlardan Osetlerin, Çeçenlerin, Abhazların tamamen birbirinden farklı dilleri vardır.. Aralarında bir dil birliği olmayan bu milletler bir bütün olarak «Çerkes Ulusu»nu meydana getiremezler. Fertleri birbirleriyle anlaşamayan bir ulus düşünülemez.

1917 Ekim Devrimi'nde bu milletleri bir özerk bölgede değil ayrı ayrı özerk bölgelerde örgütlemiştir. Yamçı Dergisi'nin ulus konusundaki ikinci yanılgısı ise toprak bütünlüğünü kaldırmasıdır.

Yamçı Dergisi yaklaşık olarak bir asır önce Kuzey Kafkasya halklarından çeşitli yerlere göç ederek yerleşen halkları da kapsayan bir «Çerkes Ulusu»ndan bahsetmektedir. Bu milletler ve azınlık milliyetler arasında yukarıda değindiğimiz gibi bir dil birliği olmadığı gibi bir toprak bütünlüğü de yoktur. Türkiye'de yaşayan Abhaz azınlık milliyeti ile Kafkasya'da yaşayan Abhaz milletine aynı dili konuşmasına rağmen bir ulus diyemeyiz. Çünkü toprak bütünlükleri yoktur.

J. Stalin toprak bütünlüğü konusunda şöyle demektedir :

«Bir ulus, ancak sağlam ve düzenli ilişkiler sonucu olarak, kuşaktan kuşağa insanların ortak yaşantısı sonucu olarak teşekkül eder. Oysa, aynı toprakta yaşamadıkça, böyle ortak bir yaşantı imkânsızdır.« (a.g.e. s. 14).

Yamçı Dergisi'nin ulus konusundaki diğer bir yanlış görüşü de ulusları bütün insanlık tarihi boyunca var olduğunu kabul etmesidir. Yamçı Dergisi şöyle demektedir : «Hangi açıdan ele alırsak alalım 1864 öncesinde Adiğe toplumunun ulus tanımına uygun bir görünümde olduğunu söyleyebiliriz.» (Yamçı Dergisi Sayı 3, s. 3)

Oysa uluslar tarihin belli bir döneminde ortaya çıkmışlardır. Ve tarihin belli bir döneminde de yok olacaklardır.

J. Stalin bu konuda şöyle demektedir :

«Ulus yalnız bir tarihi kategori değildir; belirli bir çağın, yükselen kapitalizm çağının bir tarihi kategorisi-

dir. Feodalizmin tasfiyesi ve kapitalizmin gelişmesi süreci aynı zamanda insanların uluslar halinde teşekkül sürecidir.» (a.g.e. s. 21).

Yamçı Dergisi'nde belirtilen tarih (1864) veöncesi Kuzey Kafkasya'da yaşayan toplumlar ulus özelliklerini göstermemektedirler. Ayrıca belirtilen tarihte bu toplumların, köleci toplum yapısını dahi tam olarak tasfiye edemediklerini bilmekteyiz.

Yamçı Dergisi Kuzey Kafkasya'nın belirtilen tarih ve öncesi ekonomik yapısını tarıma dayalı bir ekonomi olarak göstermektedir. Şöyle demektedir: «Kafkasya'nın kendi kendine yeten tarıma dayalı bir ekonominin üst - yapısı olan kültürünün...» (Yamçı Dergisi s. 1, s. 6) Yamçı Dergisi belirtilen tarih ve öncesi Kuzey Kafkasya'nın ekonomik yapısını böyle nitelendirmekle o zamanki feodal yapıyı hatta tam olarak tasfiye edilmemiş köleci toplum yapısının kalıntılarını görmemezlikten gelmektedir. Bugün geri kalmış bütün ülkelerin ekonomileri tarıma dayalı ekonomilerdir. Ama bu ülkeler feodal ülkeler değildirler. Bazıları yarı feodal ülkelerdir. Bazılarında ise feodal kalıntılar vardır. Ama bugün hiçbiri belirtilen tarihteki ekonomik yapıda (feodal) değildirler.

Yamçı Dergisi'nin ulus konusundaki bir diğer yanlış görüşü de Kuzey Kafkasya'dan göç edip Türkiye'ye yerleşen Abhazları, Osetleri, Çeçenleri «Çerkes Ulusu» olarak kabul etmesidir.

Yamçı Dergisi şöyle demektedir: «Adiğe ulusu ta muhaceretin başından beri sürüp gelen temel sorunlara yönelik kimi çalışmaları başlatabilmiştir» (Yamçı Dergisi S. 1, s. 3). Yamçı Dergisi'nin bu yanlış görüşü baştan beri gelen hatalı görüşlerin sonucudur. 1864'te Türkiye'ye göç eden Kuzey Kafkasya halkları o zaman ulus değildiler. Bunu daha önce izah ettik. Bugün ayrı ayrı herbiri de ulus değildir. Herbirinde pazar bütünlüğü ve toprak bütünlüğü yoktur. Bu yüzden bu milliyetler Türkiye'de birer azınlık milliyettirler.

ULUSLARIN KADERLERİNİ TAYİN HAKKI MESELESİ

Önce bu konuda Yamçı Dergisi'nin görüşlerini görelim.

«...Lâyık olduğumuz yarına, «kendi topraklarında kendi kaderini tayin eden bir toplum» olma amacına içtenlikle bağlanan tüm soydaşlarımızın...» (Yamçı Dergisi S. 1 s. 5).

«Muhaceretteki geçmişleri bizim kadar olmayan Filistinlilerin «kendi kaderini tayin hakkı» konusundaki yiğit girişimlerini örnek alarak...» (Yamçı Dergisi S. 1, s. 6).

Devam edelim.

«Türkiye'de yaşayan Çerkes Halkının Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal ve coğrafi bütünlüğünü tehlikeye düşürecek hiçbir dileği ve hak iddiası yoktur. Aksine Çerkes toplumu **kendi vatanı olan Kuzey Kafkasya'da «kendi geleceğini kendisi çizen»** (a.ç. Yamçı Dergisi) bir toplum olma yolundaki çabalarında en büyük desteği Türk halkından ve Türk Hükümetinden beklemektedir.» (Yamçı Dergisi S. 2, s. 4).

«Türkiye'de yaşayan Çerkes toplumunun «kendi vatanına dönebilme olanağı doğana kadar ayakta kalabilmek...» (Yamçı Dergisi S. 2, s. 3).

«Muhacerette yaşayan Çerkes toplumu kendi vatanında kendi geleceğini kendisi çizen bir toplum olma amaç ve uğraşısı dışında hiçbir ulusun ve devletin bütünlüğünü tehlikeye düşürecek düşüncelere sahip değildir.» (Yamçı Dergisi S. 2, s. 4).

Daha fazla uzatmaya gerek yok. Yamçı Dergisi Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkını göçe indirgemektedir. Oysa göçün ulusların kaderlerini tayin hakkıyla ilgisi yoktur.

V. İ. Lenin şöyle demektedir :

«Demekki, eğer biz ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi kavramının anlamını hukuki tanımlamalarla cambazlıklar yaparak ya da soyut tanımlamalar «icat ederek» değil de, ulusal hareketlerin tarihi ve iktisadi koşullarını inceleyerek öğrenmek istiyorsak varacağımız sonuç, kaçınılmaz olarak, ulusların kendi kaderlerini tayin etmesini, o ulusların yabancı ulusal bütünlerden siyasi bakımdan ayrılma ve bağımsız bir ulusal devlet kur-

maları anlamına geldiği sonucudur.» (Ocak 1975 basımlı Sol Yayınları V. İ. Lenin, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı s. 55).

«Daha aşağıda, ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkını devlet olarak ayrı varlık hakkından başka bir anlamda kullanılmasının niçin yanlış olacağının başka nedenlerini de göreceğiz.» (a.g.e. s. 56).

Yukarıdan da anlaşılacağı gibi ulusların kaderlerini tayin hakkı ulusların ayrılarak bağımsız bir devlet kurma haklarıdır. Azınlığın çoğunluğa uyması sözkonusudur.

Oysa göç, bu hakkın kullanıldığı veya kullanılmadığı bir ülkeye yerleşmektir. Burada azınlığın çoğunluğa uyması sözkonusu değildir.

Yamçı Dergisi'nin asimilasyon konusundaki görüşlerine kısmen katılıyoruz. Zoraki asimilasyona şiddetle karşıyız. Hemen hatırlatmak isteriz ki asimilasyon yalnız Kuzey Kafkasya'dan göç eden azınlık milliyetlere değil, bütün azınlık milliyetlere ve Kürt Ulusuna uygulanmaktadır. Hatta bu uygulama bir çok zaman jenoside kadar varmıştır.

Yamçı Dergisi'nin özümleme politikasına karşı getirdiği çözüme yani göç ettirmeye katılmıyoruz. Bu görüşün temelinde Demokratik Halk Devriminin Milli Meseleyi çözemeyeceği yatmaktadır. Biz Demokratik Halk Devriminin Milli Meseleyi tam olarak çözeceğine inanıyoruz. Devrimciler göç için halka propaganda yapmazlar. Fakat göçün önüne de zorla çıkmazlar. Yani göç etmek isteyeni zorla engellemezler.

Gürsel Bezek

---

(1) Yamçı Dergisi'nde Çerkez Ulusu, Adiğe toplumu aynı anlamda kullanılmaktadır.

— III —

«YAMÇI İLE BİR PAZAR» İÇİN

HAPAE E.

Yamçı'nın 3. sayısında «Yamçı ile bir pazar» başlıklı yazısında Yabğeko A., derginin genel bir eleştirisini yapıyor. Dergiyi genellikle olumlu bir şekilde eleştirdikten sonra benim «bir gün gelir» şiirimdeki 'emekçi' sözcüğüne değinip şöyle diyor :

«—Yazarlar, şairler bizim durumumuza düşmüş toplumlarda halklarının önderidirler. Halkını tanımayan, onların fikriyle politik yapısına ters düşen yazar ve düşünürler gösterecekleri yol doğru da olsa halk kitlelerinde gereken güveni sağlayamaz, onları arkalarında sürükleyemezler.»

Kendi halinde, duygusal, hatta biraz şoven kokan bu masum şiirime böylesi bir yaklaşım şaşırtıyor insanı.

Bir kere «sanatçı halkının önderi» değildir. Sanatçı; düşünürün (bilim adamının), uzun bir tarihsel süreç sonucu ortaya çıkan bilimin — ki her gün gelişir — ışığında, bilimden uzak olmadan oluşturduğu bir dünya görüşünü (yani felsefeyi) önce öğrenir, bu bilimsel olguyu bireysel sanatı ile özümler ve daha kolay anlaşılır, daha zevkle okunur hale sokup halkına sunar. Görülüyor ki sanatçı, temelde bir yansıtıcıdır. Evet bir - iki sanatçı vardır, halkının önderi olmuş, mesela HO - Şİ - MİNH (Vietnam'da), ama o, önce bir devrimci, sonra sanatçıdır. Sanatçı; meseleyi halkından önce kavrayan ve kavradığını hemen kavratma zorunluluğunu içinde duyan bir devrimcidir benim gözümde, başka bir şey değil...

Sonra sanatçı, yalnızca «bizim durumumuza düşmüş toplumlarda» değil, yalnızca bizim gibi ulus olma niteliğini yitirmiş toplumlarda değil, toplumlar tarihinin en üst aşamaları olan kapitalist, sosyalist ve komünist toplumlarda bile halkına karşı aynı görevi yapmakla yükümlüdür.

2. cümleye bir bakalım : «halkını tanımayan, onların fikriyle politik yapısına ters düşen yazar...» diyor e-

leştirmen. Oysa «halkını tanımak» ayrıdır, «onların fikriyle politik yapısına ters düşmek» ayrı. Bana burada açıkça «halkını tanımıyor» diyor ve bunu «emekçi» kelimesine bağlıyor. Çerkeslerin % 95'i köylü ve ücretli olduğuna göre Çerkesler emekleriyle geçinmiyorlar mı? Yoksa bu 1.000.000 nüfusun karnı ata binip, yamçı örtünüp mızıka çalarak mı, yani hiçbir üretim yapmadan mı doyuyor? Onları dünya insanının ortak yaşam kavgasından nasıl soyutlayabiliriz? Sanırım ben halkını eleştirmen den biraz daha iyi tanıyorum.

Feodal toplum sürecinde iken göç etmiş, dağılmış, gittiği yerlerde ise halâ o çağın düşün ve kültürünü korumuş ve halâ kendi kültüründe kapitalist aşamayı bile yapamamış, yaptırılmamış halkım — ki bu, hakim ulusun otoriteleri, kendi burjuvazimiz ve feodal beylerimiz (Asillerimiz) tarafından sağlanmıştır — kültürel düzeyi düşük halkım, kendisini istismar eden partilere oy veriyor diye, onlara ters düşmeyeyim diye sanatçı ilerici olmayacak mıdır? Bu durumda halkın «fikri ve politik yapısıyla» ilerici bir aydın olması gerekli olan sanatçının ters düşmelerinden daha doğal bir şey olabilir mi? Eleştirmen acaba hayatında hiç gördü, duydu mu; uyutulmuş halkının (kendi öz menfaatlerinin tersine) düşünüşünü, böyle düşünen bir sanatçının halkının önderi olduğunu? Bugün uyutulmuş halkı gerici partilere oy veriyor diye, sanatçı gerici partileri ve onların sömürü politikasını mı övmeli. Yoksa bu düzene karşı çıkıp (bir takım çıkar gruplarının halka verdikleri yoz fikirlere rağmen) varolma savaşı mı vermeli? Sanatçı savaşta gerekir. Yoksa halkına hizmet etmiyor, belki onun bir takım şoven duygularını okşayıp veya «tabiat güzel, aşk hoş şey» deyip yazı yazması (ki bu Ümit Yaşar'ların falan işidir) halkının uyutulmasına, dolayısıyla sömürülmesine yardım etmek olur ki bu da tam anlamıyla halka ihanettir. İlerici ozanlar 1950'lerde (halkın çıkarının başta gelen koruyucuları oldukları halde) kendi okuyucuları daha doğrusu onların dünya görüşleriyle ters düşmemişler midir? Toplumun bir kesimi olan burjuvaziyle halâ ters düşmüyorlar mı? Ama emekleriyle geçinenleri, yeni doğan halkı uyandıran, aydınlatan yansıtıcılar onlar değil midir? Halk onlara güvenmiyor mu? Güveniyor ve daima güvenecek. Gerçekte onları kötüleyen halk değildir,

bir takım burjuva aydını ve küçük burjuvazidir. Yani kendi çıkarları için halkını uyutan ve buna karşı çıkanlar (aydın ve sanatçılar) da yine halkı kullanarak yıldırmaya çalışan, sömürücü ulus ve burjuvanın uşaklığını yapan korkak revizyonistlerdir.

Aydın havalarda eleştiri yapan iki kahraman (ki bunlar çocuklarına özel müzik dersi aldırabilecek kadar küçük burjuva aydınıdır) halkları için ne yapmışlar ve ne yapabilirler? Eleştirileri ise, bilimsel görünüp, bilimsel olmaktan, ciddi olmaktan çok uzaktır. «Halk kitlelerine damla damla verilmesi» diyorlar. Fakat 27 satırlık bir şiirde verilen bir «emekçi» sözcüğüne içerliyorlar. Peki nasıl verilir? Bundan daha «damla damla» nasıl olabilirmiş? Yani diyor ki hiçbir şey vermeyin. Benim Yamçı 2. ve 3. sayılarda çıkan, şoven kokan, halkına gerçekte hiçbir şey veremeyen (Gurbetçiler, Hasret) gibi ilkel şiirlerimle halkımda hiçbir kıpırtı dahi uyandıramayacağımın bilincindeyim artık. Bu tip şiirlerden sürüyle var piyasamızda, ne vermiş halkına? Bir hiçten başka bir şey değil.

Eleştirmen, o her şeyi yapmış, bitirmiş, süper tecrübe olmuş aydın pozlarında «nasihat» ediyor :

«—Artık tabana inilmeli, yalnız, lisan-ı münasiple giriş yapılmalı» gibi son derece yuvarlak laflar bunlar. Bunu herkes söyleyebilir, (aydın olmayan da dahil). Eleştirmenin esaslı bir bilimsel temel çizgisi olmadığı için de söylediği sözün pratiği nedir, sanata uygulanışı nedir, nasıl olmalıdır bilmiyor. Kültürel çalışmanın hiçbir somut örneğini getiremiyor. Çünkü o henüz 20 yıl önce «aydın geçinenler» neyse, O da o. Hiçbir gelişme yok yani.

Artık bırakıp oyalanmayı bir toplumlar tarihini okuyalım, öğrenelim, felsefeyi öğrenelim, bilimsel tanıyalım halkımızı. Sanılarımızı değil, bilimsel anlatalım anlatacağımızı. Aksi halde bir sürü zaman kaybına, bir sürü sapmalara bir sürü hatalara uğrarız. Yetiştirelim kendimizi, tabi halkımıza hizmet etmek istiyorsak... Saygılarımla.

— IV —

(.....)

«Yamçı»'yı çıkaracağınızdan şahsen haberim olsun isterdim. Olmadı, yine de gücenmiş değilim. En içtenlikli başarı dileklerimi yollarım.

Gerek «Kafkasya» gerekse diğer yayınlarda sürekli hatalar yapıldı. Ben elimden geldiğince hatalardan arınmayı savundum. Ama başarılı — tam anlamda başarılı — olduğumu söyleyemem. Hatalar düzeltildiğinde bile sanki inadına inadına hatalar savunuldu. Örneğin bilmemekten ötürü, «Kaskasya» daki (No: 39 - 42) «Adiğey'in Kısa Tarihçesi» nde (s. 85) Adiğe, Karaçay - Çerkes ve Kabartay Balkarın resmi dili Rusçadır, denildi. Ama «Kafkasya» nın 44. sayısında (s. 2) ve 48. sayısında (s. 13) Adiğece'nin de kendi alanında resmi dil olduğu belirtildi. Belge de gösterildi. Özerk bir ülkede ki özellikle Adiğeler için olduğuna göre, elbette Adiğece özel değil, resmi dil olabilidi. Mantık da böyle buyurur. Bu konuda şifahen ve yazılı olarak İ. Aydemir'e durumu açıkladım, yazı yazdım. Ama, belki politik sakınca mı ne görüldü, gerçek yayınlanmadı. Yine aynı hataların «Nartların Sesi»'nde (s. 14), hiç hata yapmaması gereken biri aracılığıyla tekrarlandığını gördüm.

M. Lermotov, çağının demokrat bir kişisidir. Ama, Puskin'e, Lermontov'a ve Tolstoy'a «Nartların Sesi» nde dil uzatıldı. Oysa «Kafkasya» nın 39 -42 sayısında bu kişilerin Adiğelere karşı demokratca tutumları yazılmıştı (s. 94, 134, 140, 141). Okunmadığından, araştırma yapılmadığından, belki de ilkel bir ırkcı anlayış ve gerici bir sağ politik çizgiye takılıp kalmışlıktan ötürü, yanılgıları yenebilmek mümkün olmuyor.

Derginiz yeni elime geçti. Kuşkusuz eleştirilerim olacak. Aynı fahiş hataların işlenmemesi ve gerçeğin halk önünde dile gelebilmesi için.

«Yamçı»nın göçte bir gereksinimi karşılamak için çıktığı doğrudur, sevindirici bir durumdur. Dergi, 1970'teki «Kamçı» nın uzantısı olduğunu saklamıyor. «Kamçı» ve inceleyebildiğim «Yamçı», kendi çerçevesinde kabaca tutarlıdır. Ben bu kanıdayım. Yine, elime geçen Kasım sayısının sağ çizgiyi yenemediği düşüncesindeyim. «Yamçı» öncesi yayınların derinlemesine ve bilimsel ola-

rak değerlendirilmiş olmasını dilerdim. Politik ve geleneksel güçlüklerin bilincindeyim. Ama, yine de yapılabilecekler vardır, kuşkusuz.

«Yamçı», Türkiye'de yayınlanmış «Kafkas», «Yeni Kafkas», «Kafkasya», «Birleşik Kafkasya», «Kuzey Kafkasya» gibi dergilerin şimdilik son halkasıdır.

Yamçı, bu durumu ve belki de tüm yayınları, ad vermeksizin bir kalemde itelemekte, «Yalnızca ulusun geçmişini aydınlatmaya yönelen bu tür yayınlar, bilimsel araştırmalara dayandırılmadığından gereken ilgiyi görmemiş» ve «kişisel girişimler» olarak kalmıştır (Yamçı, s. 4), diyerek değerlendirmektedir. Çalışmaların kişisel çizgiyi aşamamamış olmasına diyeceğim yoktur. Ama, «İlgi görmemeyi» sırf kişiselliğe bağlamayı yeterli bir açıklama biçimi olarak göremiyorum. Bu anlayışa göre, Çunatıko Met İzzet'in yapıtlarını, Gen. İ. Berkuk'un «Tarihte Kafkasya» sını, «Kafkasya» dergisindeki «Adıge Edebiyatı» ve «Adığey'in Kısa Tarihi» ni (No. 39 - 42 de) ve daha başkalarını «bilimsel değildir» dememiz gerekecektir. Oysa, kanıtları sunulmadıkça ve doğrusu açıklanmadıkça yöneltilecek iddialar birer «kuru iddia» olmaktan öteye geçmez. Sayılan yapıtlarda hatalar ve eksiklikler çok, pek çok olabilir. Ama, bu dahi bu yapıtların uydurma ve değersiz oldukları anlamını vermez.

«Kafkasya» nın 44. sayısında verilen «Adığe Edebiyatı'nda eleştiri sorunları» (ki, asıl başlık adı «Olgu Değil Yalnızca, Toparlama...») çevirisi yine değerli eleştirmen Kazbek ŞEŞ'E nin «Adığe Dramaturjisinin Sorunları» na ilişkin başlanan çevirileri (Kafkasya, No. 45, 56, 48) elbette küçümsenemez. Beygua Ömer'in «Abhaz Mitolojisi Anaç mı?» adlı yapıtı, kendi masal derleşmelerim («Tembot Kalesi», «Topal Fıçıcı ile Tilki», «İhtiyarla Develer», vb.) sanırım bir çırpıda iteklenecek şeylerden değildir. Bunlar halkımızın yaratılarıdır, bizler onları sadece yazıya geçirdik ve belki de böylece ölmezlik kazandırdık. Bundan övünme çıkarmayı küçüklük sayarım. Halklara ve tüm dünya devrimci halklarına kişisel çıkar karşılığında hizmet ettiğimi düşünen varsa, yanılıyordur ve bunu açıklaması gerekir.

Çalışmalar, «Yamçı» da dendiği gibi, «yalnızca geçmişe ağırlık verdiği» (s. 4) şeklinde değerlendirilemez.

Ne zaman ilerisi amaçlanmamıştır? Yazılanlar ne içindir? İleride halkımız ve dünya insanlığı yararlansın diye yazılmıştır yazılanlar...

«Kafkasya» nın 44. sayısındaki «Adığey'li Göçmenler ve Tutulacak yol», 48. sayıdaki «Sorunlarımız Üzerine Ciddi Araştırmalar ve Değerlendirmeler Gereklidir» başlıklı yazılar okunsun.

«Dergi içi sansür» den geçen bu yazılar ileriye yönelik çağrılarda bulunmuyorlar mı? «...dün bir daha yaşanmamak üzere geride kalmış ve şimdi yeni durumlar doğmuştur. Dolayısıyla «bugünün» ve «yarının» sorunlarına ilişkin neler yapılabilir? Onlar üzerinde durulmalıdır.» demiyor mu?

Söz konusu yazılar, Anayurt'a göçün değil, bulunulan ülkelerde demokrasinin kurulmasının zorunluluğunu yazıyorlardı. Adığeler'in tüm halklar gibi, çağdaş hukuka ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne kendi ulusal özelliklerini korumak hakkı vardır. Türkiye bu hakkı, anılan bildirgeye, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'ndaki imzasına ve 1975 Helsinki Zirvesindeki taahhüdüne göre, tanımıştır. Suriye ve Ürdün için de durum böyledir. Birleşmiş Milletler, 1975 Bondung konferansı ve en son 1975 Lima'daki «Bağımsız Ülkeler» konferans metnine göre, bu iki ülke azınlıkların hukukuna saygıyı kabul etmişlerdir.

Burada, kabul edilenlerin işlerliği sözkonusu edilebilir. İşte bunun için mücadele gereklidir. Bu mücadele demokrasiyi getirici mücadeledir. «Yamçı», durum bu iken «Helsinki Zirve Birleşiminin» çıkarcı çocuğu «détante»... demektedir. Burada söylenmek istenen nedir? Çin ve Arnavutluk dışında aynı yapıyı paylaşacak ülkeler varmıdır? Bu sorular yanıtsız kalmamalıdır...

«Yamçı» nın bazı yanlış eğilimlerine de kısaca değinmek isterim: «Dünya halk kurtuluş hareketleri», «Muhaceretteki Adığe Halkı» (Yamçı, s. 2), «Türkiye'deki Adığe Ulusu» (s. 28), «Kendi Topraklarında, kendi kaderini tayin eden toplum» (s. 2, 8)...

Yüzyılımızda, «Halk kurtuluş hareketleri» yoğunlaşmıştır: Güney Yemen, Vietnam, Kamboçya, Laos, Gine (Bissau), Mozambik, Angola, vs. bu yoldan kurtul-

dular. Angola'da MPLA, Endonezya istilacılarına karşı Timor'da FRETİLİN, Faslı ilhakçılara karşı Sahra'da POLİSARİO, İran ve İngiliz Birliklerini kullanan Umman'daki Sultan Kâbus yönetimine karşı DOFAR'lı yurtseverler kurtuluş savaşları vermektedirler. Bu tabloya daha başka ülkeler yurtseverleri de eklenebilir. (Bask - ETA, Kuzey İrlanda - İRA, vb.) Filistin Kurtuluş Hareketi ile Kıbrıs Halkları'nın mücadeleleri de en önemlilerindendir. Tüm bu hareketler tekelleşen, çürümekte olan ve can çekişen kapitalizm demek olan emperyalizme, yani Dünya halklarını sömüren ve baskı altında tutturan uluslararası tekellerin egemenliğine karşı verilmektedir. Emperyalizm, en gerici, en şöven, en terörist kapitalist unsurların açık diktası olan faşizmi her yerde desteklemekte ve ayakta tutmaktadır. Emperyalist Dünya'daki ülkelerin kiminde burjuva demokrasisi (ABD, İngiltere Fransa, Almanya, İsveç, vs.), kiminde de Faşizm yada faşizan geri terörist diktatörlükler (İspanya, Brezilya, İran, Ürdün, vs.) vardır. Türkiye, arada yer alır, yani burjuva demokrasisini kurma mücadelesi içerisindedir. Bir yanda elli küsur yıllık egemenliği sürdürme peşindeki sağ ve şöven güçler (Kapitalist unsurlar, toprak ağaları, çoğunca müttefikleri teokratik çevreler, sivil-asker üst bürokratik kesim), öte yanda da sol ve demokratik kesim (İşçiler, ilerici, sosyalist ve demokrat aydınlar, köylülerin uyanmakta ve demokratik hak talebinde bulunan yoksul kesimleri, etnik grupların ulusal bilinçli kesimleri, vb.) arasında mücadele sürmektedir. Şu gün için ilerleyen demokratik kesimdir.

Şu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi «Halk Kurtuluş Hareketi», ilerici, sol olmak, yani anti-emperyalist ve anti-faşist olmak zorundadır. Anti-emperyalist ve anti-faşist mücadeleyi en geniş bir halk tabanına oturtmak için geniş bir yurtsever güçler birliği (Halk cephesi) oluşturulmaktadır. Bu birlik yada halk cephesi her milliyetten ve sınıftan yurtseveri ittifakına alır. Cepheyi sosyalistler (İşçi sınıfı sosyalistleri) sevk eder, yani başı çeker. İşçi sınıfı sosyalistlerinin önderliğinde olmayan bir cephe, cephedeki diğer sınıf ve tabakaların şu yada bu biçimde burjuvazi ve emperyalizmle uzlaşması tehlikesini içerir. Örneğin, 1919 - 1920 yıllarında devrimcilerin, yani halktan kişilerin önderliğindeki Çerkes et-

hem, Demirci Mehmet Efe, Sarı Edip Efe, milis (Halk kurtuluş) kuvvetleri, önderliği elde bulunduran ve emperyalizmle uzlaşan burjuva güçlerince tasviye edilmiş, 1921 den başlayarak faşizan - ırkçı yönetim oluşturulmuştur.

Şimdilerde, Türkiye'de, demokratik kesim, burjuva demokrasisini kurmak için anti - faşist mücadele veren sosyal demokrat politikanın savaşımını vermektedir. Dolayısıyla anti - emperyalist mücadele verilmemektedir. Anti - emperyalist mücadele, yalnızca işçi sınıfı sosyalistlerinin gündemindedir ve bu kesim şimdilik örgütlenme safhasındadır. Aynı zamanda anti - emperyalist olmayan bir hareket, her zaman için emperyalizmle işbirliği içindedir demektir.

Ama faşist güçlere karşı her çeşitten demokratik hareket desteklenebilir. Fakat bu desteğin sınırını faşizmle mücadele belirler. Gerçek anti - faşist mücadele işçi sınıfı sosyalistlerinin önderliğinde verilir. O halde, halkın gerçek kurtuluşu için işçi sınıfı sosyalizmine asla düşman gözüyle bakmamak, onunla ittifaktan ve onun kitle hareketlerinde başı çekmesine karşı çıkmamak gerekir. Aksine bir tutum, halkın demokratik mücadelesine sırt çevirmek, emperyalist ve faşist güçlerin işbirlikçisi durumuna düşmek demektir.

Her tür hakim ulus şövenizminin ve hatta azınlık şövenizminin bile emperyalizm ve faşizm tarafından alabildiğince körüklendiği günümüzde, sosyalist önderliği kabul etme zorunluluğu, hayati bir önem taşımaktadır. Örneğin, işçi sınıfı sosyalistlerinin örgütsel denetimi altında bulunmayan bir ulusal hareket, kolaylıkla sağ-milmilliyetçi çizgiye kayabilmekte, sosyalistlere cephe alabilmekte ya da bazan yenilgeye de yolaçabilmektedir. 1919 - 22 Türkiye Kurtuluş Hareketi ve son Gen. M. Mustafa Barzani önderliğindeki Kürt hareketi, iki değişik örnektir. Birincisinden sözetmiştik. Irak Kürdistan'ında M. Barzani, ABD, İran ve İsrail desteğinde sağ - milliyetçi bir çıkışla Kürt hareketini çöküntüye uğratmıştır. Hareketin çökmesi için emperyalizmin desteğini çekmesi yetmiştir. Bu da gösteriyor ki emperyalizmle uzlaşarak başarıya, halkın eşitliğe ve bağımsızlığa ulaşabilmesine olanak yoktur.

İspanyol halklarının, özellikle Baskların mücadelesi, işçi sınıfının ve dünya demokratik çevrelerinin mücadele gücünü arttırmıştır. Sonunda emperyalizmin yedek güçleri Franko Faşizmi sarsılmış ve Franko'nun ölümünden sonra da yeni kraliyet yönetimi işçi kitlelerinin direnişi karşısında gerileyerek ödünler vermek zorunda kalmıştır. Bu mücadelelerden güçlenmiş olarak çıkabilen demokratik güçlerin İspanyol Faşizmi'ni kısa zamanda devirebileceği kanısı artık dünyaca paylaşılmaktadır.

Ve yine sömürge halklarının kurtuluş mücadeleleri sonucu Salazar'ın Portekiz Faşizmi zayıflamış buna karşın sömürge halkları ve Portekiz demokrat güçleri kuvvetlenmiştir. Sonunda sömürge halkları (Angola, Mozambik, Gine, vs.) bağımsızlığa Portekiz halkı da burjuva demokrasisine kavuşmuştur.

Günümüzde birçok Avrupa halkı (Bask, Breton, Korsikalı, Gal, Kuzey İrlanda, vb.), Asya halkı (Kürt, Filistin, İran halkları, vs.) mücadelelerini sürdürmektedir. Bunlardan yurtlarının önemli bölümlerini kaybeden ve sürülen Filistin ve Kıbrıs halkları Lima Konferansı'nda ve Birleşmiş Milletlerde kesin destek bulmuş ve saldırgan güçleri tel'in ve tecrit ettirmişlerdir. İlhakçı Fas ve Endonezya Güvenlik Konseyi'nden destek bulamamışlardır.

Bu durumlar emperyalizmin gerilemekte olduğunu göstermektedir. Yukarıdaki açıklamalar sanırım anti-emperyalist ve anti-faşist olmayan bir «Halk Kurtuluş Hareketi»nin sözkonusu edilemeyeceğini belli etmektedir.

Belki Türkiye'deki gibi halkın örgütlenme düzeyinin nicel ve nitel olarak düşük boyutta (ebatta olduğu, yani henüz tam hazırlıklı olmadığı ülkelerde ne yapılmalıdır? Bu durumda yapılması gereken gerici güçlerle uzlaşma yada gerici güçleri kızdırmama politikası gütmek değildir. Herhalde, en iyi tutum, boşuna oyalanmak yerine, halka eğilmek, onun demokratik örgütlenmesine ve bilinçlenmesine katkıda bulunmaktır.

«Yamçı», bu çizgiyi kavrar ve savunursa hizmeti büyükolacaktır. Unutulmamalı, demokratik kitle çalışma-

ları, ancak başı işçi sınıfı sosyalistleri çektiğinde başarılı ve ömürlü olabilir. Şimdiye değin yapılanların «İLGİ GÖRMEMESİ«nin temelinde bu gerçek yatmaktadır kanısındayım. O halde işçi sınıfı sosyalistlerini Adığe ve Abazalar içerisinden tecrit etmek için mücadele eden gericilere karşı, halkın demokratik hakları savunma doğrultusunda amansız mücadele verilmelidir ve VERİLECEKTİR DE!

«Muhacerетteki Adığe Halkı» saçma bir deyimdir, tutarsızdır. Türkiye, Suriye, Ürdün gibi ayrı ayrı ülkelerde yaşayan Adığe Ulusal azınlık topluluklarını «tek bir halk» olarak görmek gerçekçi dayanaklardan yoksun bir saçmalıktır. Halk bir ülkede veya bir ülkenin bir kesiminde yaşayan ve üretime katkıda bulunan insan topluluğudur. Halk birbiri ile üretimsel bağını sürdüren insan topluluğudur. Anılan ülkelerin Adığeleri arasında aynı soydan gelmiş ve aynı kültür kökenine dayanmış olmak dışında hangi ortak ilişki vardır? Örneğin Suriyenin Golan bölgesinde Adığe asıllı bir halk topluluğu vardır. Ama bu halk topluluğu, Hama, Humus, Münbiç'te yaşayan Adığe ulusal toplulukları ile Suriye'de aynı bir «etnik grup» oluşturur. Bu etnik grup asla Suriye'den, Suriye çoğunluk halk kesiminden ayrı ve bağımsız bir halk oluşturmaz. Yalnızca Suriye'de azınlıkta kalan dağınık bir «Suriye'li Adığe Ulusal Kesimi»ni oluşturur.

«Türkiye'deki Adığe Ulusu» işe, bilimsel tanımlamaya uygun düşmeyen «gülünç» bir deyimdir, tutarsızdır. Sormak gerekir? Bu ulus Türkiye'nin hangi belirli köşesinde yaşamaktadır? Peki Adığeler bir ilde olsun çoğunlukta mıdır? İkisi de değil....

Adığeler'in belki de Pınarbaşı dışında genel nüfusunun yarısına yakın bir nüfus oluşturduğu ilçe de yoktur. Belki de bazı bucak çerçevesindeki idari bölümlerde ve Adığe köylerinde bir Adığe çoğunluğu vardır. Bu çoğunluklar da birbirinden uzak mesafelerde olmak üzere dağınık kümecikler biçimindedir. Yani, çoğunluğu köy, çok küçük bir kısmı da bucak ünitesi ile sınırlı Adığe etnik «rezerv»lerinden söz edilebilir. Dolayısıyla Türkiye için

bir «Adığe Ulusu yada halkı» değil, çok sayıda «Ulusal Topluluk» yada «Cemaat» mevcuttur. Aynı şey Suriye, Ürdün ve İsrail için de söz konusudur.

Peki böylesi durumlarda ulusal yönlü çalışmaları terketmek mi gerekir? Hayır, asla! Böyle bir şey söylemek istemiyorum. Örneğin Kafkasya'da «Karaçay - Çerkes» te 12 bin Nogay, 25 bin Abaza yada Dağıstan'da 17 bin Tat birer ulus oluşturmuşlardır. Yine «Kabartay», «Çerkes» ve «Adığe» kesimlerindeki Adığeler'in her biri birer ulus olarak örgütlenmişler, kendi örgüt ve kurumları (Yazar örgütleri, Araştırma enstitüleri), yani ulusal örgütlenmeleri ile ilişkiler kurdular ve bu ilişkilerini aralarında sürdürmektedirler.

Türkiye'li Adığeler dernekleri, dergileri, folklor ekipleri gibi şeyleri ile kendi aralarında ilişki kurmaya ve hatta bu ilişkileri Kafkasya, Suriye ve Ürdün'deki gibi dünyanın başka yerlerinde yaşayan soydaşları ile de kurmaya çalışmaktadırlar. Bunlar koşulların zorunlu kıldığı şeylerdir ve demokratiktir. İşçi sınıfı sosyalistleri demokratik kaldığı sürece bu tür çalışmaların karşısına çıkmazlar, desteklerler. Ama, durum bu iken, 19. yüzyılda kolonyalizm, şimdi de emperyalizm yüzünden darbe yiyen Adığe halk toplulukları, yani tek halk yada tek ulus olmanın koşulları oluşmamışken «Göçteki Adığe Halkı» yada «Göçteki Adığe Ulusu» gibi terimler yanlıştır. Gayri ciddidir. Yanılgılara götürür. Sorunu kavramak için kitaplardan ve yayınlardan «Ulusal Sorun»u incelemek gerekir.

Dünyanın her neresinde olurlarsa olsunlar, Adığeler'in yada her ulusal topluluğa (etnik asla) mensup insanların kendi ulusal sorunlarını kendilerinin ele alıp çözümlemeleri (en azından tutarlı demokratizme uygun olarak çözümlemeleri), örneğin okullar açmaları, ulusal örgütler ve kurumlar kurmaları, kendi anadilleri ile öğrenim görmeleri aralarında örgütleri aracılığıyla ilişkilerini sürdürmeleri demokrasinin bir gereğidir. Bu gereğin yerine gelmediği yerlerde ya doğrudan bir faşizm, yada aslında faşizan olan sözde bir demokrasi vardır. O halde, ana sorun, milli baskıyı sürdüren şövenist yönetimlere karşı halkın her türden demokratik mücadelesini desteklemek, kitleleri anti - şöven, sosyalist ve laik esaslara göre hazırlamak gerekir.

Bugün, kitlelerin acil talebi, demokrasidir. Bu nedenle, kitlelere demokrasiyi ve en başta demokrasinin düşmanı olan faşizmi ve faşizmin kaynaklandığı sınıfları anlatmak, tanıtmak zorunludur. Adığeler'in yüzlerce yıllık özlemi ve acil taleplerinden birisi olan «anadili ile öğrenimi» gerçekleştirebilmenin başkaca bir yolu yoktur. Bu mücadele, halkın demokrasi için mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Başarı, faşizmi yenecek güçler içerisinde Adığeler'in de örgütlü bir demokratik güç olarak yerini alabilmesine bağlıdır. Bu yolda olmayan mücadele, anti - demokratik düşmeye mahkûmdur.

Durum bu iken, Kafkasya'da «kendi kaderini tayin» sloganı hem zamansız ve hem de kitleleri demokrasi mücadelesinden saptırıcı bir slogandır ve ancak egemen güçlere yarar.

Şimdilik bu kadar. Yeni yılınızı kutlarım.

HAPİ Cevdet

— V —

YAMÇI ELEŞTİRİSİ

S. 1 sayfa 5 «...lâyık olduğumuz yarına; «kendi topraklarında kendi kaderini tayin eden bir toplum» olma amacına içtenlikle inanan tüm soydaşlarımızın...» Özgürlük bütün uluslar için doğal bir haktır. Bir ulusun özgürlük için demokratik taleplerde bulunması da onun hakkıdır. Buradan hareket ederek Türkiye'deki Çerkeslerin bir ulus olup olmadıklarının vurgulanması gerekir.

Ulus sözcüğünü tanımlayalım: «Ulus, her şeyden önce bir topluluktur, belirli bireyler topluluğudur. Bu topluluk ne ırk topluluğudur, ne de kabile topluluğudur... Tarihi olarak teşekkül etmiş bir insan topluluğudur.» (J. Stalin, Marksizm ve M. Mesele, s. 12).

«Ulus dil, toprak, iktisadi yaşantı birliğinin ve ortak kültür biçiminde beliren ruhi şekillenme birliğinin hüküm sürdüğü, tarihi olarak meydana gelmiş istikrarlı bir topluluktur.» (J. Stalin, Marksizm ve Milli Mesele).

«Ancak niteliklerin bütününün birleşmesinden ulus meydana gelir.» (J. Stalin, Marksizm ve Milli Mesele s. 16).

Ulus veya milletin niteliklerinden bir veya birkaçının eksik olması halinde ise milliyetlerden söz edebiliriz. Özellikle iktisadi yaşantı birliği milliyetlerin gelişmesi ve kuvvetlenmesi için önemli bir etkendir. Milliyetler milletlerin oluşması için bir ön şart veya durumdur. Bütün bu bilgilerden hareket edersek bir Çerkes ulusunun varlığından sözedemeyiz. Çerkesler dendiği zaman Adığeleri, Çeçenleri, Abazaları, Osetleri, Dağıstanlıları bir bütün olarak almış oluruz. Eğer tarih olarak 1864 öncesini alacak olursak; toprak bütünlüğü mevcutsa da, dilbirliği ve iktisadi yaşantı birliğinden sözedemeyiz. Bugün için bir toprak birliği ve ulusal bütünlük (S.S.C.B.'inde) aralarında yoktur. Bütün halklar ayrı kültürel, sosyal ve yönetim üniteleri olarak ayrılmışlardır. Kafkasya dışındakiler için hiç bir birlikten sözedilemez (Kafkasya kökenliler veya şimdiye kadar alındığı şekliyle K. Kafkasya Göçmenleri). Kısacası dünyada bir Çer-

kes ulusunun varlığından sözedilemez. Yalnız Kuzey Kafkasyalıların tümüne başkaları Çerkes demekte ve onlar da benimsemektedir. Pratik bir yararı vardır ve meselenin ortaya konuşu Çerkes Milliyetleri şeklinde olabilir.

Çerkes ulusunun (yanlışlığı belirtildi) kendi kaderini kendi toprağında tayin etmesini açacak olursak :

«Ulusların kaderlerini tayin hakkı, ancak siyasi anlamda bağımsızlık hakkını, ezen ulustan siyasi bakımdan özgürce ayrılma hakkını içerir.» (Lenin, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı).

Türkiye'deki Çerkes azınlık milliyetlerinin en başta toprak bütünlükleri yoktur. Bu yüzden herhangi bir ayrılma sözkonusu edilemez. Eğer kendi toprağı olarak alınan Kafkasya ise (ki Yamçı meseleyi böyle koymaktadır) Kafkasya'daki halklar kendi kaderlerini tayin etmişlerdir. Türkiye'deki azınlık Çerkes milliyetleri ise kader tayini Kafkasya ile kaderini paylaşmak yani dönmek veya Türkiye'de kalmak şeklinde saptayabilir.

YAMÇI Sayı 1, Sayfa 9 - 18 Bir Sorun VASE

Başlık (Vase) yalnız Çerkeslerin değil, Anadolu insanının büyük sorunudur. Babalık, süt hakkı, Vase, Başlık v.s. adlarında evlenirken erkek tarafından kız tarafına ödediği mal veya parayı içerir. Anadolu'da batıdan doğuya gidildikçe miktarı artan (Çerkesler için de durum aynıdır) ve halkın sosyal bir yarasıdır başlık. Yamçı Dergisi sorunu ortaya koyarken, kökenini de araştırdığını ve erkeklerin yoğun olarak bulunduğu en güncel konularından en büyük sosyal yaralarından biri olan Başlığı Uzunyayla yöresinde incelemiş ve bir röportaj şeklinde okuyucuya sunmuş. İlişki kurulan kişilerin aile isimleriyle birlikte yöneltilen sorulara verilen yanıtları da sıralamıştır. Sorular kime yöneltildi? Çerkeslerin eski feodal yapı artığı olan ve halen eski yaşamın özlemi içinde bulunan kimselere... Verilen yanıtlara göre Vase (Başlık) : «Vasenin mazisi şöyle : Şimdi bir genç evlenmek istiyor, niçin anasına babasına sıkıntı versin, niye onun için rica etsin. Çeker gider Terç ırmağının ötesine, bir Rus atlısını alaşağı eder, atını alır gelir. İşte bu

at vase atı olarak kızın dayısına verilirdi. Vasenin başlangıcı budur (Yamçı 1. sayı, s. 10).

Vase için türlü tehlikelerden geçerek yiğitliğini kanıtlayarak getirdiği atı kızın dayısına verdiren halktan birisi değildi hiç bir zaman. Egemen ailelerin serüven peşinde koşan şövalye ruhlu çocukları idi. Üretime hiçbir katkıda bulunmayan ve üretim işlemi kölelerince sürdürülen egemenlerin uyguladığı bir yöntem. Şunu da belirtmek gerekir ki, vase ödenmeden ve anlı şanlı törensiz kızını evlendirmek istemeyen eski aileler bugün dahi «kızım köle çocuğu değil ki değerini bulmadan evlensin» derler.

Yazının başlığı vase olduğu halde pek uzun bir açıklama yapmadan, hemen kız isteme ve alma törelerinin bozulduğu örneklerle verilmekte ve asıl törelerin ne olduğu açıklanmaktadır. «Efendim sandık açılmıyor, vallahi Çerkes adeti değil. Gelin almaya gidenlere gelin gösterilmiyor, üç - beş lira karşılığında gösteriliyor. Vallahi bu da Çerkes adeti değil.» (Yamçı Sayı 1, sayfa 13.)

«Dört tane otomobille gittiler nikâh kıymaya, vallahi Adığe adetinde yok bunlar. Dört tane otomobil dolusu 20 - 25 kişi nasıl gider nikâh kıymaya? Yok bunlar töremizde. Töredışı davranışlardır.»

«Bir at iki öküz oldu sonra vase» (Yamçı Sayı 1, sayfa 16).

«Bu aileye vaktiyle emek vermiş, hizmet etmiş kimseler var, onların da hakkı var. Onların geçimi hizmeti, her şeyi bu aileden olurdu eskiden, ama sonra ayrıldı» (Yamçı Sayı 1, sayfa 16.)

«Ne olur bu fakire de bir yardım olsun, bu fakir de bir koşumluk iki öküz sahibi olsun, bu hayırlı iş sayesinde dediler. Kobjeut derlerdi. Verilen iki öküz de kobjeut hakkı idi. Yani kapıcı, hizmetçi gibi bir şeydi.» (Yamçı Sayı 1, sayfa 16 - 7.)

Egemenlerin üretim işlemini sürdüren kapıkullarına, kölelerine yani emekçilere verildiği vurgulanıyor iki öküzün. Eskiye bir özlem ve yozlaşarak değişen geleneklere bir açıklık verilmesi beklenirdi ki, «kobjeut hakkı olarak verilen iki öküz sonradan vaseye eklendi. Kob-

jeut kalmayınca iki öküz verme adetinin de kalması lâzım gelirken, kalkmadı şekil değiştirdi.» sözleri gerçeği daha iyi yansıtıyor. Şimdiye kadar beşinci sayısı çıkmış bulunmasına karşılık, sözde vasenin tarihi gelişim ve değişimi ile ilgili eski egemenlerin törelerini, şövalyelik serüvenleri, eski egemenlerin eskide özlemleri dışında hiçbir yorum yapılmamıştır. Özellikle bugün kırk yaşının üzerinde olduğu halde başlık yüzünden evlenemeyenlerin de bu konudaki düşünceleri yansıtılabilirdi.

Başlangıçta eski egemenler tarafından uygulanan törelerin nikâh kıymaya otomobillerle 20 - 35 kişinin gitmesi verilen ziyafetler, sandığın açılması için 3 - 5, bin liranın gerekliliği ve başlık için toplumun bir kesiminin yarışmasının nedeninin yorumu da beklenirdi.

YAMÇI Sayı: 2

«Kimi çevrelerin, Çerkes aydınlarının uğraşılarından duyduğu kuşkuyu gidermeye çalışacağız.» (Yamçı, Sayı 2, sayfa 3) Burada kimi çevreler şeklinde üstü kapalı olarak adından sözedilenler kimlerdir? Bazı girişim ve uğraşılardan kimler kuşkulanırlar? Üstü kapalı da olsa bizce adı geçenler ve de her girişimden değil de sınıfsal niteliği gereği çıkara ters düşen girişimlerden kuşkulananlar açıktır ki; Türk burjuvazisi ve Çerkes Burjuvazisidir. Eski feodal egemenlerin yerine bugün egemen olan güç de burjuvazidir.

Çerkes burjuvazisi, toprak bütünlüğünün olmaması, ekonomik yönden iyi güçlenemediği gibi nedenlerle egemenliğini tam kuramadı. Kendisinin de varlığı egemen ulus burjuvazisinin varlığına bağlıdır.

«Çerkes toplumu kendi vatanı olan Kuzey Kafkasya'da (kendi geleceğini kendisi çizen) bir toplum olma yolundaki çabalarında, en büyük desteği Türk halkı ve Türk hükümetinden beklemektedir.» (Yamçı Sayı 2, sayfa 4.)

Çerkeslerin milli meselesinin çözümünde Türk hükümetinden yardım beklemekten daha gülünç bir şey düşünülemez. Hangi şekilde olursa olsun Türkiye'de veya Kafkasya'ya dönüş şeklindeki bir çözüme hiçbir burjuva hükümeti yardım etmez. Hatta sözünün edilmesine dahi karşı çıkar.

«Suçsuz ve doğal bir hakkın Türk halkınca, Türk hükümetince ve Türk aydınlarınca olumlu karşılanacağına inanıyoruz.» (Yamçı Sayı 2, sayfa 4.)

Bir konuda, hatta bütün konularda ve isteklerde haklılık doğallık karşısında muhatap olunan güçler hakkı teslim etselerdi, sokaklarda kan gövdeyi götürmez, savaşlar olmaz, kısacası dünya güllük gülistan, barış içinde bir düzen olur ve özgürlük uğruna asırlardır süren mücadeleler olmazdı. Yamçı'nın meseleyi bu kadar basit görmesi yukarıdaki satırların yazarının ya çok saf veya hiçbir şeyden haberi olmayan birisi olmasını gerektirir.

«Muhacerette geçmişi aydınlatacak, geleceği örgütleyecek kadroların oluşmasını sağlama çabası ve bu çabayı değerlendirip yaygınlaştıracak yayın...» (Yamçı Sayı 1, sayfa 5.) şeklinde büyük iddialarla ortaya çıkan bir dergiden meseleyi bu kadar basit görecek bir tutum içinde olması beklenmezdi. Bu tür bir tavırdan şöyle sonuç çıkartılır ki; Yamçı kadrosu ortaya attığı savına karşılık (yanlış konmuşsa da) kimlerle ittifak edeceğini yani ittifaklar meselesini bilmiyor. Milli meselenin çözümünde hiçbir zaman hakim ulus burjuvazisinden ve onun yöneticilerinden yardım beklenmez. Onların tavrının ne olacağını yine Yamçı yazarları teslim etmişlerdir. «Sayın Erkovan» Türkiye'de yaşayan nüfusun anadili Türkçedir» diyerek bir ön yargı ile hareket etmiş ve bu doğrultuda bir sayım için örgütüne emir vermiştir.» (Yamçı Sayı 2, sayfa 29). Hem Türk hükümetlerinden yardım beklemek, hem de Türk hükümetlerinin genel tavrının bir yansıması sonucu «Türkiye'de yaşayan nüfusun anadili Türkçedir» diye onların düşüncesini belirterek ve eleştirmek. Aynı yönde düşündüklerini söyleyen ve bu düşüncelerini bir dergi aracılığı ile kitleye açıkladıklarını belirten kimseler ve aynı derginin aynı sayısındaki aynı başlıklı yazıları arasında bu kadar tutarsızlık olmaması gerekirdi.

Milli meselenin çözümünde kimlerle ittifak kurulur? «Ulusal ölçülerin üzerine çıkmak istemeyen ve çeşitli ülkelerdeki milli kurtuluş hareketleriyle yönetici ülkelerdeki proletarya hareketi arasındaki ilişkiyi anlamayan ezilen ülkenin sosyalistlerinin ulusal kopuklarına, dar

kafalıklarına ve uzaklıklarına karşı mücadele etmek gerekir.»

«Böyle bir mücadele olmadan ezilen ulus proletaryasının, ortak düşmanı yıkma savaşında, emperyalizmi yıkma savaşında bağımsız bir siyaset ve yönetici ülkelerin proletaryasıyla kendi sınıf dayanışmasını koruyabilmesinden sözedilemez; böyle bir mücadele olmadan enternasyonalizm imkânsız olur.» (J. Stalin, Leninizmin Esasları s. 86.)

Milli meselenin çözümünde ezilen ulus proletaryasının milli dar görüşlülüğe düşmemesi gerekir. Eğer milli dar görüşlülüğe düşerse meseleyi yalnız çözümlemek gibi bir duruma düşer ki, Yamçı'nın takındığı tavrı milli dar görüşlülükle yorumlarız. Tüm devrimci ve demokratik güçlerden kendisini soyutlamakta ve milli meselesini yalnız kendisi çözümlemeye kalkmaktadır.

«Ayırımcı güçlerin ve azınlık milliyetçiliği dalgasının ortaya çıkış nedenleri ne olursa olsun, göze çarpan olgu : maddi alanda geri kalmış bölge sakinleri, kendilerinin kasıtlı olarak bırakıldıklarına inandıklarından merkezi hükümetlere karşı, kendi dillerini, kültürlerini de kıskançlıkla korumaya çalışıyorlar.» (Yamçı Sayı 2, s. 6) Ulusların oluşumunda belirleyici rolü oynamış olan pazardır. Ulusun kökeninde kapitalist üretim tarzının gelişmesini buluruz. Hakim ulusun bir ulusal birlik sağlama şeklindeki bütün uğraşlarının tabanında ekonomik nedenler yatmaktadır. Milli birliğin oluşmasını bilinçli olarak burjuvazi yönetir.

Burjuvazinin milli mücadelesinin daima sınıfsal sebepleri olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Hakim ulusun burjuvazisi eğer ulusal birliği savunuyorsa pazar bütünlüğünden dolayıdır. Buna karşılık ezilen ulus burjuvazisi milli bağımsızlığı savunuyorsa sömürünün büyük payını, ezilen burjuvazisinin kendisi almak için kendisi savunur. Burjuvazi kendi soygun savaşlarına girişebilmek için milli birlik fikrinin insanları seferber edeblen gücünden yararlanır ki, Kıbrıs çıkartması sırasında egemen ulus burjuvazisinin takındığı tavır bunu kanıtlamaktadır. Yamçı dergisi yine «...çağdaş insan hakları ve özgürlükleri anlayışına ayak uyduramamış ya

da bu anlayışı benimseyerek uygulamaya koymamış egemen güçlere karşı günümüz dünyasının sahne olduğu kurtuluş hareketleri yukarıda geçen bir anlayışın sonucu olmalıdır...» (Yamçı Sayı 2, sayfa 7) diyor. Yukarıdaki anlayış dediği ise :

«Bütün iyi niyetlere, çağdaş anlayışa karşın dünden kalan yoz, katı ve çağdışı anlayışlarla başka toplumlara yaşam hakkı tanımayan, onların temel haklarını kullanma isteklerine karşı koymak istiyen egemen güçler vardır ve etkindir.» (Yamçı Sayı 2, sayfa 7) Meseleyi daha da açık olarak ve sınıfsal yönüyle koysaydı, gerçekçi ve tutarlı olurdu. Burjuva anlayışını çağdışıyla nitelendirmek doğrudur, fakat bu tür bir anlayışın da nedenlerini ortaya koymak gerekir.

YAMÇI SAYI :3

«Hangi açıdan ele alırsak alalım 1864 öncesinde Adığe toplumunun ulus tanımına uygun bir görünümde olduğunu söyleyebiliriz. (S. 3, s. 3)

1864 Kafkasyasında ulus tanımına uygun bir toplum göstermeye çalışmayı gerçekleri ve toplumsal gelişmeyi bilmemekle yorumlarız. Toplumlar gelişirken ilkel komünal, köleci, feodal ve kapitalist toplum aşamalarından geçmişlerdir. Feodaliteden kapitalist toplum yapısına geçildikten sonra ulusal bilinçlenme ve uluslaşmayı burjuvazinin önderlik yaparak oluşturduğu tarihi bir gerçektir. Adığeler 1864 yıllarında köleci toplum yapısından feodal toplum yapısına henüz geçmişler ve feodal toplum yapısının ilk basamaklarında ve köleci toplumu yapısını tasfiye edememiş bir durumdaydılar. Bu toplumsal yapıyı uluslaşma olarak göstermeyi ise toplumsal yapıyı ve gelişmeyi bilmemekle yorumlarız.

«Muhaceretteki Adığe toplumu ise bu bütünün bir parçasıdır.»

«Anayurtla muhaceret arasında bir ulusal birliğin varlığı kesindir.» (Yamçı Sayı 3, sayfa 3) Meslenin böyle konulmasının yanlış olduğunu daha önce belirtmiştik.

«Uygulanan özümleme politikalarına rağmen yeterince özümlenememiş etnik grupların ulusal bilinç kazanarak artık özümlenemez hale gelmelerinin egemen

etnik gruplar için zararlı olabileceği korkusu...» (Yamçı Sayı 3, sayfa 5).

Meseleyi önce ulus olarak sonra ise etink grup olarak koymak yanlıştır. Egemen ulus ve ezilen ulus ve de ezilen milliyetler şeklinde mesele ortaya konur. Yamçı Dergisi bu konuş şeklinde de yine tutarsızdır. Egemen ulus buryjuvazisinin ve Çerkes azınlık milliyetleri burjuvazisi (ki varlığı egemen ulus burjuvazisinin varlığına bağlıdır.) Türkiye'nin geri kalmış olmasına bağlı değil de (sanayileşmekte olan ve yarı feodal yapı) ekonomik yönden gelişmiş olan ulusların da hakim ulus burjuvazisi diğer uluslar ve azınlık milliyetlerinin varlığını kabul etmez. (Örnek : İngiltere'de K. İrlanda ve Galler)

Ezilen ulusların bağımsızlık ve özgürlük isteklerinin doğal olduğu daha önce belirtilmişti. Nedenleri de açıklanmıştı. Yamçı'da meseleye bazen yaklaşmaktaysa da adını tam olarak koymaktan ve bilimsel olarak yorumlamaktan çekinmektedir.

Ş. S. Aydemir'in Tek Adam adlı üç ciltlik eserinin bir eleştirisini Yamçı dergisinin 3. sayısının 14,15,16 ve 17. sayfalarında izledik. Tek Adam adlı eserin tam eleştirisi değil de, Çerkeslerle ilgili bölümlerin alındığı ve bazı sonuçların çıkartıldığı eleştiri çok yüzeysel ve varılan sonçlar da çelişkiliydi. Ş.S. Aydemir'in Yamçı'nın 15 ve 16. sayfalarında da aktarılan, Çerkeslerin Osmanlı topraklarına gelişi, yerleşmeleri, yerli halk (lar) ve sarayla ilişkileriyle ilgili sözleri ise gerçektir. En güzel sahalar denilen yerlere Çerkeslerin yerleştirilmesi, Osmanlı sarayının kendi egemenliğini sürdürme çabasıyla ve yine yerli halklar üzerinde (Ş.S. Aydemir sadeçe Türk halkını alıyor, buna karşılık Ermeniler ve Araplar üzerinde de) zora dayanan bir üstünlük sağlamaları da Sarayca oluşturulmuştur. Çıkartılan sonuçlardan üçüncüsünde ise :

«Çerkesler hiçbir zaman kendi istekleriyle saraya kız hanım vermemişler, aksine o zamanın kolluk kuvvetleri zorla güzel kızları saraya götürmüşlerdir.» diye gerçekleri tahrif etmek ise ciddi bir dergiye yaraşmayacak bir tavırdır. Başta egemen Çerkes prens ve asilleri olmak üzere kız babaları dahil Saray ve konaklardan e-

konomik yönden faydalanmak için özellikle güzel köleler ve köle olmayanlar saraya ve konaklara sunuldu. Eğer meseleye böyle yaklaşırsak Çerkesler hiçbir zaman Kafkasya'dan ayrılmayı da düşünmediler. Onları çeşitli emperyalist güçlerin ajanlığınıyaprak kandıran ve Anayurttan uzaklaşmalarını teşvik eden onlara öncülük yapanlar da eski egemenler ve din adamlarıydı.

YAMÇI SAYI 4

«Yamçı'nın Kuzey Kafkasya'ya gezi yapanlarla yaptığı röportajları bir tanık gibi göstererek...» aslında bunların amacı o rejimi övmektir.»denilerek akıl dışı girişimlerde bulunmaktadırlar.» (Yamçı s. 4, s5.)

Meseleyi ulusların kaderlerini tayin hakkı şeklinde koyup da, Kafkasya ile ilgili röportajlara karşı yöneltitilen suçlamalara karşı da (ki gerici güçlerce yapılan suçlamalardır) kendisini aklamaya çalışması yine eleştirileri üzerine çeken bir tavırdır. Ulusların kaderlerini tayin hakkını hangi görüş veya ideoloji ortaya koymaktadır? Verilecek yanıt kısaca Marksist - Leninist görüş veya ideoloji olacaktır. Marksist - Leninist görüş dışında eğer başka bir görüş veya ideoloji ulusların kaderlerini tayin meselesini ortaya koyuyorsa söyleyecek söz kalmaz. Fakat meseleye bilimsel bir yaklaşım sağlamaya çalışıp (yanlış da olsa) bilimi inkâra yönelmek kadar tutarsızlığı kanıtlayacak başka belge gerekmez.

«Proletarya, ulusal baskı üzerine kurulmuş bir devletin sınırları üzerine, emepreyalist burjuvazi için çok tatsız olan bir sorunda susamaz. Proletarya ezilen ulusların belli bir devletin sınırları içinde zorla tutulmalarına karşı savaşmalıdır, bu da ulusların kaderlerini tayin edebilmeleri uğruna savaştır.» (Lenin, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı, sayfa 147.)

Marksist-Leninst düşünce Milli Meselenin ortaya konuluşu ve çözümü için inkâr edilmez somut delillerle ortaya çıkmaktadır. Önce Marksist-Leninist görüşe yakın olarak meselenin çözümünde kaynaklanır görünmek. Sonra bunu inkâra yönelmekten daha tutarsızlık düşünülemez.

Biz bir ulusmuyuz, başlığını taşıyan ilginç olduğu kadar taşıdığı başlıktan ayrı şeylerden sözeden ve somut bir sonuca ulaşmayan bir yazıda 4. sayının6,7, ve 8. sayfalarında yayınlandı. Çeşitli idealist yazarların ulus tanımları verildi ki, bunların özel olarak seçildiği düşüncesi kafalarda oluşuyor.

«Dili, kültürü ve ülküsü bakımından başka topluluklardan ayrılan topluluk, millet» ve benzeri tanımlar. Somut olarak Türkiye'deki Çerkeslerin bir ulus olmadıklarını daha önce etraflıca inceledik.

YAMÇI SAYI 5

Şimdiye kadar yayınlanan bütün yazılardan daha tutarlı ve sorunlara derinlemesine inmeye çalışan bir yazı 5. sayıda Çerkes Toplumu Üzerine Notlar başlığı ile yayınlandı. «Bugüne kadar oluşturulmayan kültür birikiminin ve siyasi ideolojinin oluşturulmayışının temellerinde bu çalışmaların baskı ve terörle kesintiye uğratılması ve kitlenin küçük çıkarhesaplarıyla pasifize edilmesi vardır.» (Yamçı, sayı 5,sayfa 2) Gerçekleri dile getiren ve ağır suçlamalarda bulunan yukarıdaki sözler Yamçı'nın bazı yazarları için de geçerlidir. Kendilerini aydın sanıp topluma yol göstermeleri ve toplumun meselelerini çözümleyecek siyasi ideolojiden devamlı kaçanlara gerçek aydın denilebilir mi? Kültürel birikimi ve siyasi ideolojiyi oluşturmayan ve engelleyen, küçük çıkar hesapları peşinde koşanlar kimlerdir? Küçük burjuvalar ve Çerkes aristokrasisi artığı olup, meseleyi daracık gören veya göstermeye çalışan ve meseleyi saptıran (ki, kişisel çıkarlar da sözkonusudur) kimselerdir. Onlarki daracık dünyaları ve kişisel çıkarları için halkın çıkarlarını kendi istekleri veya görebildikleri daracık ve çıkmaz yollarda tüketme çabasında bulunan küçük burjuvalardır. Meseleye hiçbir zaman somut gerçeklerle ve bilimsel olarak yaklaşmamışlardır. Bu yazı da meseleyi başlangıçta doğru olarak, gerekli açıklamalardan yoksun ortaya koyuyorsa da sonuçtaki gelişmelerle ilgili açıklamalarda da kısır kalınmaktadır. Derneklerle ilgili yorum ve yayın organlarıyla ilgili açıklamalar yetersiz ve ulaşılan sonuç da eksiktir. Nedir izlenmesi gereken yöntem? Bu konuda belki biraz acelecilik yapı-

yoruz fakat, Yamçı dergisinin genel tutumuna göre mesele somut ve bilimsel olarak ortaya getirilmek istenmemektedir.

Yamçı'nın 5 sayısının 14. sayfasında «Neler ettiler benim halkıma Uzunyuyla'da» başlığı ile yayınlanan yazıda:

«Benim halkım var diye; yol, okul, su, elektrik ve fabrika gitmedi uzunyayla'ya... «Yoksulluğa tutsak bıraktılar benim halkımı diye gerçeği yansıtan fakat eksik bir şekilde Çerkeslerin yoğun bulunduğu bölgelerden biri olan Uzunyayla anlatıyor. Bu bölgeye yol, su, elektrik ve fabrika götürmedi hakim ulus burjuvazisi, buna karşılık en uygar kent sayılan İstanbu'un ilçelerinin köylerine okul yapılmazken, asimilasyonu hızlandırmak amacıyla 25 yıl önce okulu götürdüler. Şöven öğretmenleri ve asimilasyonu hızlandırıcı şekilde saptanan gerici eğitim düzeni ile (1945 ler sonrası daha yoğun olarak) 2,3,4,5,6,. sayfalardaki gelişmelere paralel olarak ve tek parti yönetiminin genel özümleme politikasını kanıtlayan «MİLLİYETÇİYİZ AMA IRKÇILIĞA KARŞIYIZ» sözlerinin uygulama alanı oldu Uzunyayla. O okullardan aynı yazıda belirtilen küçük çıkar hesapları uğruna toplumsal gelişmeyi saptıran küçük burjuvalar yetiştirildi.

İstanbul'daki Devrimci Çerkes Gençleri adına

Faruk ÖZDEN

— VI —

YAMÇI NELER GETİRDİ NELER GÖTÜRÜYOR

İnsanlar daima heyecanlarını ve akıllarını prensipler dahilinde dengeli kullandıkları müddetçe başarılı olurlar. Hatta bu dengeyi uzun süre devam ettirirlerse başarıları o kadar süreklilik kazanır. Elbette neticesi de ona göre çabuklaşır. Bu kesinleşmiş ilmî yargının ışığında Yamçı'yı eleştirmeye çalışacağız.

Öncelikle Yamçı bir yayın organı olarak ortaya bir konu getiriyor. Bu konu nedir? Bunu çekinmeden cesaretle, tarafsız ve akıl yoluyla ortaya koyalım. Aslında Yamçı her sayısında bunu belirliyor. Biz sadece Yamçı'nın dışında biri olarak dergiyi eleştiriyoruz. Bir şeyi eleştirmek için onu iyi tanımak gerekir.

Evet öyleyse Yamçı bize göre ortaya bir ulusal kavga koyuyor.

Kim bu ulus? Elbette Çerkesler.

Görüldüğü gibi konu daha başında hem heyecan hem akıl yoluyla çözümlenmesi gerekli oluyor. Çünkü herşeyden önemlisi çevremiz, bulunduğumuz yerden önce kendi çerkeslerimiz çok değişik bir yapıya sahibiz. Kendi aramızda yalnız bugün değil, herzaman güncelliğini ve önemini koruyacak olan ulusal kavgamızı ortaya koyanlar zamana ve şartlara çok dikkat etmelidir. Öyle ki bu kişiler hem cesur, hem sabırlı olmak zorundalar. Nitekim 5, 6 sayıdır çıkan Yamçı'da dikkatimizi çeken en önemli eksiklik şöyle özetlenebilir: Ulusal Kavga'ya çağırdığı toplumunu her şeye hazır, muhaceretinin 110 yıl geçmemiş gibi, dilini, geleneğini, hatta yaşadığı toplumlardan ayrı bir toplum, ayrı bir ulus olduğunu unutanların olduğunu fazla önemsemeden toplumun her şeye hazır veya hazırlanmış gibi birkaç sathi yazıyle «işte sen Çerkes'sin, şöylesin, böylesin, haydi hazırlan gidelim anayurt'a» deyiveriyor. Bu heyecanlı başlangıç derginin temiz duygularına rağmen birçok iyi niyetli hemşehrimizce yanlış anlaşılıyor. Ters yorumlar yapılıyor. Hatta birkaç kişinin veya bir, iki öğrencinin serüveni gibi tanımlanıyor. Bunları yoketmek için toplumumuzun bu-

günkü durumunu iyi tesbit etmek gerekir. Çünkü ulusumuz maalesef birçok nedenle bu gibilere hayli uzak. O kadar ki nasılsa kötü bir talih eseri olarak anayurdundan göç ettikten sonra akla hayale gelmedik çile, zorluk çektiğinden artık bir nevi mücadeleden bıkmış gibi, adeta ortalarda görünmekten kaçıyor, hatta bir ulus olduğunu, adını sanını, tarihini bilmez hale getirilmiş, nereye gitmişse kendini onlardan sanıp oraya adamış.

İşte bu kötü durumlara itilmiş çilekeş bir ulusun çocukları olduğumuzu unutmadan, namuslu ve cesur aydınlar olarak ona her şeyi yeniden öğreteceğiz. Adeta alfabe öğretir gibi yeniden belletmek gerek. Halbuki Yamçı topluma biraz kızgın bir havada gibi geliyor. Bizce bunu önlemenin yolu varsa tarihi bilgilerden yoksa büyük insan Berkok Paşa'ın Tarihte Kafkasya eserini kronolojik sırayla özetlemeli hatta yeni dille dergiye aktarmalıdır. Belki birçoğumuz bu kitapları okuduk ama usanmadan halkımızın büyük kesiminin öğrenmesi için yeniden okumaya katlanmalıyız. Bu tarihi konudan değil tabanımız, birçok aydınımız bile habersiz. Böylece Adığe tarihi ile Adığe boylarının birbiri ile ilişkileri tam olarak ortaya konur. Bu ise birliğin sağlanmasında en büyük etkendir.

İkinci önemli eksik şöyle özetlenebilir :

Dergi ortaya attığı güzel tasarısına varmak için bir organizasyon güvenini henüz veremiyor. Daha açıkçası etkilemeyi düşündüğü topluma sadece bir dergi olarak girmeyi düşünüyor. Halbuki bu tür fikirler sadece yayın ile tabana inmez. Zira herkes dergiyi okuyamaz. Sonra Yamçı sadece bir dergi değildir artık bilinçli Adığelerin nazarında.

Bütün bunlardan sonra derginin en kısa zamanda toplumunda organizasyon işini de ele alıp örgütlenme (teşkilatlanma) basamağını da aşıp anayurt yöneticileri ile ciddi konuşmalarının hazırlığını müjdelemelidir. Artık Yamçı böylece bu örgütün yayın organı olduğunu halkına hissettirmelidir. Aksi halde tabandaki gelişmeler kendisini aşabilir. Hatta iyi veya kötü neticeler verebilir. Ve hatta yeni bir gurup ya da yeni bir nesil; Yamçı'nın kendinden öncekileri geride bırakışı gibi yeni gu-

rubun gerisinde kalabilir. Aslında böyle olması önemli değil, bizim istediğimiz bu değil mi demiyelim. Zira yeni kuşak sizin geçtiğiniz yollardan geçerken zaman kaybına uğramasın. Hiç değilse Yamçı hayli mesafe aldı. Bu işe gönül verenler tabanda hızlı bir oluşum yarattılar. Nereye gidilse bu mevzu konuşuluyor. Bunlara yabancı kalınamaz. Bu bakımdan dergi yerini ve görevini iyi kavrayıp yeni bir hamleye girmelidir. Topluma her gün aynı şeyleri tekrarlamak bir mana ifade etmez. Ona hergün yeni bir aşı, bir yenilik getiremezseniz hamleyi geriletirsiniz, bunu da ciddi organize ile dürüst ve atak kişilerden teşekkül etmiş örgütler sağlar.

Yamçı'nın getirdiklerini iyi anlamak için dergiden önceki durumu az da olsa gözden geçirelim. Daha evvel çıkan bütün dergiler birkaç istisna hariç etliye sütlüye dokunmadan Çerkes ulusunu belirginleştirmeden, belirli bir hedef ortaya koymadan yayın hayatına devam ede gelmişler. Bu dergilerin tutumu şartlara, zamana bağlı olduğundan biz onları tarihe bırakalım. Ancak toplumumuzun şöyle göçten beri gelişimini kısaca incelersek netice şu olur: Bazı ufak tefek ulusal düşünce sahipleri çıkmış, dernek demiş, folklor demir bir şeylerle uğraşmış. Bir kısım kişiler idarenin ileri kademelerinde olursam daha faydalı olurum demiş hem toplumu hem kendini avutmuş sonra da yerini kaybedince toplumundan da uzaklaşmış, şayet evliliğini bilinçli olarak kendi ulusundan yapmadıysa artık o kişi tümü ile yitirilmiş hem de yalnız kendi değil aşağı yukarı çoluk çocuğuyla. İşte bu tür kişilere menfaat yönünden veya başka nedenlerle umut bağlayıp avunan büyük kitle bunun sonu olmadığını anlayınca tekrar kendi yalnızlığına döndü. Yine de bu beğenilmeyen geniş taban Çerkesliğini koruyabildi. Yine ordan çıkan bir aydınlar gurubu bu kez sol - sağ, ileri - geri mücadelesi ile kendi kendine düştü. Bu arada geniş tabanda hızlı teknolojik ve ekonomik gelişme, Avrupa'ya büyük şehirlere göçler dolayısıyla hızlı bir tükenişe gitmeye başladı. İşte bu en olumsuz ortamda önce bir avuç Çerkes ortaya çıkıyor ilk defa prensipleri ve hedefleri belli bir gaye ile dergilerini çıkarıyorlar. Bizim yukarıdaki tenkitlerimiz bu şartlarda belki ağır veya erken bulunursa da biz sayın Yamçı yöneticilerinin geniş sağ duyusuna sığınarak bunları yazıyoruz.

Evet şimdi gelelim Yamçı'nın getirdiklerine: Öncelikle ortaya bir hedef hem de geçerli, sağlam, ama zorca bir hedef konuyor. Sonra rasgele değil belirli prensipler var. Şimdi bu prensipleri ve hedefi kısaca anladığımız kadarıyla özetliyelim.

1) Çerkesler; tıpkı bir Rus, Alman, İngiliz, Türk, Arap vb. gibi ayrı bir ulustur.

2) Sağ - sol, ilerici - gerici gibi cereyanlar şimdilik bir yana bırakılsın, ulusumuz kendi vatanında demokratik bir halk olunca bunlara o zaman karar verir. Yalnız ulusumuz yararına olan her şeyden faydalanmanın çarelerini de bulmalıyız.

3) Şu anda göçmen Çerkeslerin bulunduğu ülkeler (Suriye, Türkiye, Ürdün, Yugoslavya vb.) ile bir alıp veremediğimiz yok. Hedefimiz her halükârda ve zor şartlarda anayurdumuz Kafkasya'da toplanmaktır. Anayurttaki şartların hiç yaşanmayacak durumda olduğu saptanırsa yeni yöntemler ortaya konacak. Ancak gerek yumuşama (Detant), gerekse ekonomik ve yeni ulusal gelişmeler nedeniyle gelecek çok umut verici olup şimdilik en iyi hedef anayurtta toplanmaktır. Zira azınlıkta olduğumuz yukarıdaki ülkelerde çeşitli nedenlerle, verilen birçok hak da olsa özellikle evlenmeler önlenemeyeceğinden ve diğer uluslaşma çabaları yürümeyeceğinden hedefi saptırıcı, karşımıza bir alay fazla problem çıkaran bu tür farklı görüşlerden kaçınılmalıdır.

4) Abaza, Abzah, Kabartay, Şapsığ, Çeçen, Dağıstan, Lezgi vb. gibi Çerkes boylarının hepsi bir ulustur. Bu konuda tartışma yapmak çok sakıncalıdır.

5) Bazı kişiler anayurda gitmeyi adeta kötülüyor veya çekiniyor. Yahut bunlar bu fikri yayanları birkaç kişi, veya üç, beş talebe diye ciddiye almamak gibi hataya düşüyorlar. Bunlara şu hatırlatılıyor veya hatırlatırız. Bu iş öyle üç, beş öğrencinin veya beceriksiz kişilerin fikri değildir. Bu iş, toplumunun her türlü mesuliyetini üzerine almayı göze alan hayatta başarılı olmuş aklı başında kişilerin görüşüdür. O kadar ki göçmen ve anayurt Çerkeslerinin farklı ekonomik toplum yapısına sahip olduğunu düşünerek göçmen toplumun her kesimindeki (emekli, memur, işçi, çiftçi, subay) kişisinin

dertlerini araştırıp inceledikten sonra anayurt toplumu ile bağdaşmasının yollarını arıyor. Veya bunları sağlama aldıktan sonra gerekli girişimlerde bulunulacak. Her ne kadar bu hususlar yazının ta başında organize eksiği olarak belirlenmekte ise de şunu da ortaya koyuyoruz ki Yamçı bunu yayınlamakla kendini tenkit veya övenlere eşit olarak sayfalarını ayırdığını gösterir. Bizim dileğimiz kafasını kuma gömen bazı aydınlarımızın hep moral bozmak veya ters düşünmektense şu cesur insanlara yardımcı olmalarıdır. Böylece bir bütün olma çabası çabuklaşmış olur. Biz yine de umutvarız.

Kişisel görüşümüz olarak bu büyük kavganın mücahit yazarları Yamçı'da isim meslek ve adreslerini yazarlarsa çok büyük faydaları olacak :

1) Birbirlerini tanırlar

2) Çoluk çocuğun fikri ve dergisi diyenler ile geniş taban onları tanıma fırsatı bulur. Böylece cesaretleri artıp kendileri de bu davaya yardımcı olurlar.

İşte Yamçı'nın getirdikleri ve götürdükleri. Yüce ulusumuzun takdirlerine arzetmekten başka düşüncem yoktur. Başarı dilekleriyle saygılar sunarım.

Bekir ARI
İnş. Yük. Müh.
KARAMAN

— VII —

Sayın Yamçı Dergisi Yetkilileri,

Mart 1976 tarih ve 5 sayılı derginizde yayınlamış olduğunuz yazıların bazılarında kasıtlı yalanlar ve bölücü yıkıcı cümleler görülmektedir. Şöyle ki :

Beşinci sayfada (Çerkes toplumu üzerine notlar) başlıklı yazı «Türkiyede bir antikominist propaganda hızlandırılmış.» ve «Esir milletler haftası adı altında çeşitli siyasi kültürel çalışmaları başlatılmış ve içinde bulunulan blokların çıkarları doğrultusunda şartlandırılan kuşaklar için Sovyet Rusya bir öcü gibi gösterilmiştir» diyerek yeni tip sömürgeciliğin ve kızıl emperyalizmin temsilcisi olan rusyanın kendisi ile hiçbir maddi manevi bağlantısı bulunmayan tamamen ayrı tarihi ve milli değerlere sahip toplumları gerek kültürel gerek iktisadi egemenlik vasıtasıyla sömürmesini meşru bir hareketmiş gibi göstermek gayretkeşliğinize bir anlam veremedik.

Ayrıca antikominist propagandayı benimsemiyorsanız o zaman kominizmin övülmesi mi gerekirdi?.

«Hedefte birleşen yollar» başlığı altındaki yazınızda, «Biz bu millet, bunca akrabasını, malını mülkünü bırakıp gidemez diye solu benimsemiştik» cümlesi neyi ifade ediyor? Nereye gidilecektir? Bir yere gidilemediği zaman Türkiye'de yaşamak için mutlaka solu benimsemek mi gerekir? Solun Türkiye'de kalışımızı gerektiren özelliği nedir? Solu benimsemek veya bu memleketten gitmek mutlaka gerekli midir? Derginiz solun uşağı mıdır, yoksa üzerinde (kapağında) yazılı olduğu gibi kültürel dergimidir?.

14. sayfada yer alan «Neler ettiler benim halkıma uzunyayla'da» başlıklı yazınızda yol, okul, su, fabrika, elektrik, gibi hizmetlerin Uzunyayla'ya götürülmediğini ve buranın sadece Çerkeslerin yaşadığı bir ülke olduğu için ihmal edildiğini burasının yaşama şartlarının zor olduğunu, halkın köylerini terkederek şehirlere akın edip sermaye çevrelerinin uşaklığını yapmaya mecbur edildiğini anlatmak istiyorsunuz.

Yalnız aklımıza şöyle iki soru geliyor. Birinci soru şu: — Acaba bunu yazan kimse Uzunyayla'yı iyi biliyormu? İkinci soru: bilmiyorsa neden bilmediği şeyleri yazmış? Buradan otomatikman bir yalan mevcut. Çünkü Uzunyayla'da yolu şehre bağlanmayan, okulu olmayan ve suyu getirilmeyen tek bir tane köy yoktur. Fabrikaya gelince: Türkiye'de hangi köye fabrika yapılmıştır? Uzunyayla fabrika yapımı için gereken teknik, coğrafik, iktisadi ve muhasebeye ait şartları taşıyormu? Köylerin en büyüğü ikiyüz hane civarındadır, petrol maden gibi tabii kaynakları yoktur. Buraya hangi köye hangi fabrikayı uygun görüyorsunuz? Sonra devletin köylere fabrika yaptıracak kadar kuvvetli olduğunu, hangi gece rüyanızda gördünüz! Elektrik hizmeti şu sıralarda orta anadoluya doğru götürülmeye başlanmıştır. Sivas - Yıldızeli kazasına bağlı köyler elektrik programına alınınca ilk plana Yavu, Halkaçayır ve Kiremitli köyleri alınmıştır. Bu köylerin üçü de Çerkestir.Zamanla ülkemiz geliştikçe, az gelişmiş olmaktan kurtuldukça bu hizmetler Uzunyaylaya da Türkiye'nin her yerine de gidecektir.

Toprağın verimsizliğinden, halkın şehre kaçtığından bahsediyoruz. Uzunyayla çevresindeki dağların dış yüzünde yaşayan ve öz be öz yerli olan türkmenler afşarlar topraksız, ekmeksiz aç ve sefil olup Çerkes köylerinde çobanlık işçilikle geçinirler. Yine de köylerinden bir yere gitmezler. Yani köylerini terketmezler. Uzunyayla'da yaşayan Çerkeslerin herbirinin elinde bir çiftlik kadar arazi vardır, ve verimli arazidir. Koyunculukta memleket Türkiye'de birinciye gelir. Size vereceğim köy isimlerini dikkatle okuyun. Ve bu köyleri inceleyin. Bu köyler Uzunyaylayla komşudur ve Sivas - Şarkışla kazasına bağlıdır, türkmendir: Oluktaş, Uçuk, Konalga, Bahçe alan, Dökmetaş. Bu köylerin en küçüğü 40 hanedir. Beş köyün toplam arazisi Uzunyayla'nın Çerkes köylerinden en küçüğünün arazisi kadar yoktur. Hatta Kazancık köyünde ikâmet eden Yağan Paşanın arazisi kadar dahi olamaz. Bu size biraz hilaf gibi gelebilir. Fakat inceleme yaptıktan sonra kimin yalancı olduğu, kötü niyetli olduğu anlaşılır.

Uzunyayla köyleri Türkiye'nin cennetidir. Köyünü terkedenler tembel uyuşuk, pısırık kimseler veya şehirde yaşamak isteyen zenginlerdir.

Bir de Kafkasya gezisinden bahsediyorsunuz. Buradan anlaşıldığına göre, ne Ruslar ne de yahudiler, ne de masonlar Kafkasya'yı bilmiyor, hiç duymamışlar. Rusyayla hiçbir ilişkisi yok. Bayağı kendi başına egemen ve milli bir devlet var orada. Herkes mala mülke sahip, misafirleri ağırlayabiliyorlar, benliklerinden asla kaybetmemişler, dini ibadetleri rahat bir şekilde yapabiliyorlar. Neredeyse Rusya'yı dünyadan silecek güçteler. Çünkü bunlar Rusyayla ilişkisi olmayan kendi başına kuvvetli bir devlet olmuşlar. Acaba böyle değil de kominizm rejimimi bunları cennete yaşar gibi yaşatıyor? Burasını iyi anlayamadım. Kominizmin mucidi, siyonizme hizmet eden Marksa göre komünizm dediğin, ahlak, hukuk, estetik, örf-adet gibi toplumun üst yapısını teşkil eden manevi değerler ekonomik düzenin gereği uydurmadır. Herşey devletleştirildiğinde bu mefhumların yasaklanması gerekir.

Bir de Özbekistan kominist partisinin yayın organı olan «Kızıl Özbekistan» isimli gazetenin 1952 tarihli yazısından alınan «İslâm kökten yıkılmadıkça kominizm kökten inşa edilemez.» cümlesiyle bu sizin anlattıklarınız iyi bağdaşabiliyor mu?

Durum gösteriyor ki, derginizin ve buna bağlı olarak Derneğinizin faaliyetleri kültürel olmaktan ziyade bölücü, yıkıcı bir durum arzetmektedir. Hiçbir zaman Çerkes toplumu Türkiye'de ezilmemiş, hor görülmemiş bilakis devamlı taltif edilmiştir. Devletin en yüksek mevkilerine getirilmiş yadırganmamıştır. Çünkü bir din birliği ve bir de kan birliği mevcuttur. Bunu inkâr eden tarih varsa kendini inkâr ediyor demektir.

Not : Lütfen cevap vermekten kaçınmayın. Derginizde cevabınızı yayınlayın. Aksi takdirde bu durum için gerekirse bütün gücümle çalışıp derginizi halka tanıtacağım. 31.5.1976

Emir MARŞAN - SİVAS

Sayın Emir MARŞAN,

Çerkes ulusal sorunu kimsenin tekelinde değildir kuşkusuz. Bu, tümüyle Çerkes halkının sorunudur. Bu sorunla ilgilenmek, bu sorunla ilgili çalışmaları izlemek, eleştirmek, bu çalışmalara katılmak, kendisini halkından soyutlamayan her Çerkes için doğal bir hak, hatta ulusal bir görevdir. Bu anlamda tüm eleştirileri olduğu gibi, sizin 31.5.1976 tarihli mektubunuzu da doğal ve saygı ile karşıladık.

Uzun zamandır yayımı gecikmiş bulunan dergimizin bu bileşik son sayısında, şimdiye kadar bize yöneltilmiş eleştiri ve önerilerden, önceki sayılarımızda cevaplayamadıklarımızı veya yayınlayamadıklarımızı topluca — cevapsız ve yorumsuz — olduğu gibi okuyucuya sunmayı, eleştirilerin hangilerinin veya hangi yönlerinin haklı veya haksız olduğunun takdirini okuyucumuza, halkımıza bırakmayı demokratik anlayışımızın bir gereği olarak yararlı bulduk. Zira Çerkes halkının etnik sorunları ile ilgili görüş ve tavrımız bir ölçüde de olsa dergilerimizde yer almıştır. Yöneltilen eleştirileri de olduğu gibi sunnunca, okuyucuya, hem objektif bir değerlendirme olanağı sağlamış, hem de demokratik bir tartışma ortamında daha sağlıklı bir kamu oyunun oluşmasına katkıda bulunmuş olacağımız inancındayız.

Bu anlayışla hareket ettiğimizde sizin mektubunuzu da cevap vermeksizin yayımlamamız gerekirdi. Ne varki, mektubunuzdaki üslup, değerlendirmeleriniz ve yaklaşımlarınız, mektubunuzu cevaplandırmadığımız takdirde kendi subjektif yargılarınızı tamamen doğru ve haklı görüp bunlara dayanarak daha büyük yanlışlıklara, olumsuzluklara kapılabilecek bir yapıda olduğunuz izlenimini vermektedir. Ayrıca bugün her ne kadar bizim ulusal varlığımızı inkâr edenlerin, hiçbir ulusal hakkımızı tanımayanların, bizi tümüyle asimile etmek isteyenlerin etkileri ve şartlandırmaları nedeniyle, Çerkes meselesine onların gözüyle bakar ve onların görüşlerini paylaşır durumda iseniz de, birgün bu şartlandırmalardan kurtularak Çerkeslik sorununa daha samimi, iyi ni-

yetli ve gerçekçi biçimde eğilebileceğiniz yolundaki umudumuzu korumaktayız. En azından bugün sizin durumunuzda olan kimi Çerkeslerin, çeşitli sosyo - ekonomik ve sosyo - kültürel şartlandırmalardan kurtularak kendi ulusal çıkarları doğrultusundaki çalışmalarda yerlerini alabileceklerine inanıyoruz. Bizim bir çabamız da budur. Yani bugün kendine yabancılaştırılmak istenen, bir bakıma kendi öz sorunlarından koparılarak ters yönde istismar edilmekte olan kimi Çerkeslerin, etnik varlığımızı yok etmek isteyenlerin aldatmacalarından, şartlandırmalarından kurtularak halkımızla bütünleşmeleri, kendi öz ulusal sorunlarına yönelmeleri, tümüyle halkımızın, sorunlarımızı demokratik bir tartışma ortamına getirmeleri, somut durumumuzun bilimsel bir yöntemle saptanması, buna göre belirlenecek sağlıklı bir çözüm yolunda birleşilmesi bugünkü aşamada çalışmaların bir amacı olmaktadır. Cevabımızın, bu amaca bir ölçüde de olsa katkıda bulunabileceği inancındayız. Bu nedenlerle de yalnızca sizin mektubunuzu cevaplamanın gerekli olduğu kanısındayız.

Sayın Marşan,

Mektubunuzun hemen ilk paragrafında eleştiri yerine bizi **«kasıtlı yalan»** söylemekle, **«bölücülük ve yıkıcılık»** yapmakla suçluyorsunuz.

Şunu hemen belirtelim ki, «kasıtlı yalan» söylemek, aslında, kendi kişisel ve sınıfsal çıkarlarını geniş halk yığınlarını aldatma, uyutma ve pasifize etme temeline dayandırarak korumak zorunda olan haramzade asalakların işidir. Geniş halk kitlelerinden gerçekler ne kadar iyi saklanırsa, onların çıkarları o kadar korunmuş olur. Bunu sağlamak için de ellerinden geleni yapmak zorundadırlar. Ve bunda da uzun zaman başarılı olabilirler. Sizin bu suçlamanız da kuşkusuz onların başarısının somut bir örneğidir. O haramzade asalaklar — ki ele geçirdikleri geniş topraklar, hanlar, Apartmanlar, Fabrikalar ve devlet gücünün desteğiyle çalışmadan rahat yaşamanın tadını alanlardır. — yıllardır basını, yayını, yasaları, tümüyle devlet örgütüyle gerçeği yalan, yalanı gerçek göstermişlerdir. Şimdiye kadar hepimiz hep onların dediklerini ve dedirttiklerini kabullenmek zorunda bırakılmışızdır. Hiçbirimiz, gerçeği gidip görmek, a-

raştırıp incelemek imkânını bulamamışızdır. Başka alternatif olmayınca da «galat-ı meşhur lügat-ı fasihten evladır» kuralı hükmünü icra etmiş, o haramzade asalakların yayıp yaygınlaştırdıkları yalanlar, gerçekleri alt etmiştir. Ama «güneş balçıkla sıvanmaz». İşte her şeye rağmen neyin yalan neyin doğru olduğu artık iyice ortaya çıkmaya başlamıştır.

Haramzade asalaklar, kurtuluş savaşında sırf kendi çıkarları doğrultusunda bizleri kullanabilmek, istismar, edebilmek için Cumhuriyet kuruluncaya kadar bizleri okşama gereğini duymuşlar, sırtımızı sıvazlamışlar, gerçeği söylemek, ulusal varlığımızı kabul etmek zorunda kalmışlardır. Yani Türkiye'de Türk'ten başka ulusların veya ulusal toplulukların var olduğunu kabul etmişler, bunları «anasır-ı islamiye» deyimiyle müslümanlık noktasında birleştirerek cepheye sürmüşlerdir. Ama Türkiye'de Türk'ten başka ulusların veya ulusal toplulukların varolması, onların ulusal hak eşitliği taleplerinde bulunması bu haramzade asalakların işine gelmemektedir. Onun için de gerçeği inkâr etmek, gerçeği yalan, yalanı gerçek göstermek gerekmektedir. Nitekim Cumhuriyet kurulduktan ve devlet artık gerektiğinde azınlıkların üstesinden gelebilecek güce eriştikten sonra Türkiye'de yaşayan herkesi Türk saymışlar, Çerkesçe okuma - yazma bir yana konuşmayı bile yasaklamışlar, yer yer konuşanları cezalandırmışlar, çeşitli baskı uygulamalarını başlatmışlardır. İşte onların da dün ifade ettikleri, fakat bugün gizlemeye çalıştıkları gerçekleri ortaya çıkaranları, yani Çerkeslerin Türk olmadıklarını, ayrı bir ulusal topluluk olduklarını yazıp söyleyenleri «kasıtlı yalancı», «bölücü», «yıkıcı» diye suçlayanlar yine onlardır veya onların etkisinden kurtulamamış, şartlanmışlardır, aldatılmışlardır. Onlar ne denli gizlemeye çalışırlarsa çalışsınlar gerçekler artık bilinmektedir, ayrıca onlar bile zaman zaman bu gerçeği ağızlarından kaçırmaktadırlar. Türk kökenli göstermeye çalıştıkları Çerkeslerden biri onların çıkarına uymayan bir iş yaptı mı onu «ne olacak moskof bozuntusu pis çerkes» diyerek aşağılamaya çalışırken istemiyerek de olsa bir gerçeği, Çerkeslerin Türk kökenli olmadıkları gerçeğini ifade etmiş olmaktadırlar. Onların çıkarına savaş verirken Türk ve kahraman sayarak okşadıkları Çerkesler, onların safla-

rından ayrıldıklarında hiç kuşkunuz olmasın «**pis Çerkes**» olacaktır «**moskof tohumu**» olacaktır. Bu haramzade asalakların mantığına göre Çerkesler Türkiye'de Türk, kimi Arap ülkelerinde Arap, Amerika'da Amerikalı olmaktadırlar. Size göre Çerkesler kimlerdir, nedir, ve siz kendinizi nasıl hissedersiniz bilmiyoruz.

Biz dergimizde doğru olduğunu bilmediğimiz hiçbir şeyi yazmadık Sayın Marşan. Bize göre — ki biz tarihi gerçeklere, bilime, kendi somut varlığınıza dayanıyoruz — Çerkesler ne Türk, ne Arap, ne de başka bir ulusal kökenlidir, Çerkesler Kafkasyanın otokton, yerli halklarıdır, Adığelerdir, Abhazlardır... v.b... Türk, Arap gibi başlı başına bir ulusal topluluktur. Ama Çerkesler, Rus Çarlığı ve Osmanlı İmparatorluğu gibi kolonyalist (yayılmacı) ülkeler ve egemen güçlerce parçalanarak anayurtlarından uzaklaştırılmışlar, çeşitli ülkelerde serpiştirilmişlerdir. Bugün muhacerette bölük pörçük yaşamakta oldukları ülkelerde ulusal varlıklarını koruyabilme hak ve olanaklarından yoksundurlar. Türkleştirilmekte, Araplaştırılmakta, Amerikalılaştırılmaktadırlar. Oysa — gaspedilmiş olmakla birlikte — tıpkı o egemen ulusların olduğu gibi Çerkeslerin de ulusal demokratik hakları vardır ve bu hakları yeniden elde etmek için mücadele kaçınılmaz bir görevdir.

Bize göre, Çerkesçenin okunup yazılamaz bir dil olduğunu söyleyenler yalan söylemektedirler. Çerkesçe ile bugün Anayurtta eğitim ve öğretim yapılmakta, yayınlar çıkarılmaktadır. Kafkasya'da Çerkes kalmadığını, kalanların asılıp kesildiğini söyleyenler de yalan söylemektedirler. Zira tek başına bugünkü Kafkasya bunun somut kanıtıdır. Kafkasya'da Çerkesler, ekonomik olarak insanca, etnik olarak da her şeyleriyle Çerkes olarak yaşamaktadırlar. Nüfusları — atalarımızın oradan uzaklaştırılmalarıyla — çok az kalmış olmasına rağmen Sosyalist devriminden sonra özerk yönetimler halinde örgütlenerek kendi kendilerini yönetmektedirler. Dillerini, edebiyatlarını, kültürlerini yaşatabilmekte, geliştirebilmektedirler. Ve yine bize göre, bizler, muhaceretteki Çerkesler Anayurtlarına döndükleri takdirde tüm bu çalışmalar, hak ve olanaklar daha da genişleyebilecek, yükselebilecektir.

Biz bunları söylüyoruz sayın Marşan, bunları oraya gidip gelenlerden, zevkle, saygıyla izlediğimiz Çerkesçe yayınlarından, kitaplarından, dergilerinden, gazetelerinden, broşür ve resimlerinden öğrenerek söylüyoruz. Ve söylediklerimizi her zaman ispata hazırız. Ama bütün bunları «kasıtlı yalan» olarak itham etmeyi, ülkede uygulanmakta olan asimilasyon politikalarının başarılarından başka bir şeyle izah etmek kolay olmasa gerektir. Evet bütün bu itham ve suçlamalar, haramzade asalakların, kendi çıkarları için, Türkiye'deki Çerkesleri Anayurtlarından soğutmak, asimile etmek ve burada ucuz fiatlarla emeğini satarak yaşamak zorundaki geniş halk kitlelerinin oradaki düzenle ilişki kurmalarını önlemek üzere uydurdukları yalanların, sürdürdükleri anti - sovyetik ve anti - sosyalist propagandaların birer sonucu ve ürünüdürler.

«Bölücülük» ve «yıkıcılık» suçlamalarınız da bunun sonucudur, temelsizdir, yalandır.

Biz ne Türkiye'yi, ne de Türk ulusunu ve ne de başka bir ulusu veya ülkeyi bölme iddiasında, niyet ve çabasındayız. Ne Türkiye'nin bir avuç toprağında gözümüz vardır, ne de Türk kökenli olan herhangi birini Çerkesleştirme veya başka bir ulustan gösterme eğilimimiz vardır. Bu doğrultuda bir tek cümlemiz ne görülmüştür, ne de duyulmuştur. Öyleyse kimi nasıl bölüyoruz, kimi nasıl yıkıyoruz?.. Çerkesler bu ülkenin kurulmasında ve yükselmesinde her zaman fedakârca çalışmışlardır, kan dökmüşler, can vermişlerdir ama bu ülkenin ve ulusun bölünmesi, yıkılması doğrultusunda tarihte en küçük bir çabaları bile gösterilemez. Bugün gerici - yobaz damgalarıyla reddedilen Çerkes Anzavur da, hain damgasıyla lenetlenen Çerkes Ethem de bu ülkenin daha iyiye yöneltilmesi amacıyla savaşmışlardır ama Çerkeslere hiç hayrı olmamış böylesi Çerkesler bile bugünkü Çerkesler üzerinde bir ulusal eziklik yaratmak, onların boyun bükmelerini, asimilasyona teslim olmalarını «ne mutlu Türküm diyene» demelerini sağlamak için kullanılmaktadırlar.

Evet sayın Marşan, asıl bölücüler, Çerkesleri parçalayıp dağıtanlardır, Çerkesleri yok etmek isteyenlerdir, Çerkesleri yok sayanlar. kimilerini Türk, kimilerine A-

rap kökenli göstermeye çalışanlardır. Asıl yıkıcılar, ulusal doğal temel haklarımızı gaspedenler, Çerkes ulusal varlığını yıkanlar, yıkmak istiyenlerdir, haramzade asalaklardır, egemen ulus şovenistleridir, faşistlerdir. Artık uyanmalı, yalancılara, bizi yoketmek istiyenlere kanmamalı, alet olmamalıyız. Onların şartlandırmalarından sıyrılarak, onların bize dikte ettiklerini bilimsel bir objektiflikle yeniden gözden geçirirsek göreceklerimiz, onların öğrettiklerinden çok farklı ve başka olacaktır.

Sayın Marşan, sizin ima ettiğiniz gibi Dergimiz, ne solun uşağıdır, ne de kimilerinin, egemen ulus şovenistlerinin, faşitlerin militanı olduğu gibi Türkiye'deki siyasal yelpazede yer alan herhangi bir siyasal parti veya kuruluşun militanı veya organıdır. Dergimiz, Çerkes halkının yararına gördüğü, doğru olduğuna inandığı bir çizgide halkımızın sorunlarını dile getirmeye, elbirliğiyle çözüm bulma çabalarına katkıda bulunmaya çalışan, her türlü demokratik eleştiriye açık ve saygılı sosyo-kültürel bir dergidir. Ancak bugün Türkiye'de yaşayan Çerkesleri Türkiye'deki siyasal oluşumdan soyutlamak, Çerkeslik sorununa Çerkesleri yok etmek isteyenlerin gözüyle bakmak hayalciliktir, yanlıştır. Biz, sorunlarımızı bilmek, sorunlarımızın nasıl çözümlenebileceğini araştırmak ve ulusal çıkarlarımız nerede ise orada yerimizi almak zorundayız. Türkiye'deki Çerkesler olarak bizler, ulusal sorunlarımıza dünyada eşi benzeri olmayan, hiçbir ulus topluluğun çözümüne benzemeyen bir çözüm bulacak değiliz. Ya da bulduğumuz çözümü, şu veya bu toplumun çözümüne benziyor diye reddedecek de değiliz. Bulacağımız çözüm elbette birilerine benzeyecektir. Önemli olan bulunacak çözümün şu veya bu siyasal görüşe uyması, şu veya bu ulusun çözümüne benzeyip benzememesi değil, bu çözümün gerçekten bizim ulusal ve sosyal sorunlarımızı en iyi biçimde çözebilecek ve bilimsel olarak gerçekleşebilecek durumda olmasıdır.

Bize göre, büyük göçten bu yana muhacerette her gün sayısal olarak biraz daha azalan, ulusal yok oluşa biraz daha yaklaşan Çerkes halkı tümüyle asimile olmadan dilini törelerini, kültür zenginliklerini yitirmeden, varlığını geliştirerek sürdürebileceği bir statüye, ulusal hak ve olanaklarına kavuşmalıdır. Bu ise büyük ölçüde,

Çerkeslerin başkalarına alet olmaktan kurtulmalarına, bilinçle kendi ulusal çıkarlarına yönelmelerine, halkımızın uğratıldığı haksızlıkların, tarihsel ulusal eşitsizliklerin giderilmesi yolundaki mücadelelerin yükseltilmesine bağlıdır. Bu nedenle, gözü kapalı bir biçimde herhangi bir siyasal örgüte kapılmamak, ulusal demokratik çıkarlarımız doğrultusundaki çalışmalara daha etkin biçimde katılabilmek için olanakları zorlamak her Çerkesin temel ulusal görevi ve amacı olmalıdır. Yayınlarımız tarafsız olarak değerlendirildiğinde, bize yöneltilen öteki eleştiriler gözden geçirildiğinde görülecektirki dergimizin amacı ve çabası bundan başka bir şey değildir. Biz bu çabalarımızın haklılığına, bunu takdir edeceğine inandığımız halkımıza kesinlikle güveniyoruz. Halkımız, şimdiye kadar kendisinden saklanan gerçekleri gördüğünde, kendi sosyal ve ulusal çıkarları doğrultusunda yerini alacak, mücadelesine omuz verecektir.

Şimdiye kadar söylediklerimiz, ulusal varlığımızı koruma ve sürdürme amacımız, bu ülkede yalnız Türk'lerin yaşama hakkı olduğunu savunanlarca, tanrının yalnız türkleri korumasını isteyenlerce, kısacası, hangi etnik kökenden gelmiş olurlarsa olsunlar, çalışmadan rahat yaşamanın yolunu bulmuş haramzade asalaklarca ve onların etki alanı içinde bulunanlarca bölücülük, yıkıcılık olarak nitelenmekte ve suçlanmaktadır. Sizin ekonomik durumunuz bunlarla aynı mıdır, bilemiyoruz ama örneğin soyadınız «kaya» değil de «Marşan» olduğuna göre kesinlikle Türk olmadığınızı, Çerkes olduğunuzu biliyoruz. Buna rağmen maalesef onların suçlamalarına aynen katıldığınızı görüyoruz. Eğer ekonomik durumunuz haramzade asalakların durumuna uygunsa, bizi böyle suçlamakta haklı olabilirsiniz ve şimdilik bir diyeceğimiz olmaz. Ama kendinizi Türk saydığınız, Türklüğü benimsediğiniz için bizi suçluyorsanız, «bölücü» olmamak için hiç değilse türkçe bir soyadı almanız gerekmez miydi? Çerkesçe soyadınızı — ki yanılmıyorsak yakın bir geçmişte almıştınız— kullanmakla aynı suçu siz de işlemiş olmuyor musunuz? İstiklâl Savaşı yıllarında «bölücülüğe sebep olmasın, Düzce'de, Hendek'te, Adapazarı'nda, Manyas'taki gibi bir ayaklanmaya önder olmasın» diye mebus yapılıp güya taltif edilerek Ankara'da bir nevi göz hapsinde tutulan, Millet Meclisinde Lozan

andlaşmasının azınlıklarla ilgili bölümleri görüşülürken ayağa kalkıp «**Beyler, bu ülkede Çerkes halkının da var olduğunu unutmayalım**» diye haykıran — yanılmıyorsak sizin de atanız olan — saygı duyduğumuz rahmetli Emir Marşan Paşa da Türkiye'de Çerkeslerin var olduğunu söylemekle bölücülük yapmış olmuyor muydu? Size göre bunlar bölücülük ve suç sayılıyorsa böyle bölücü ve suçlu (!) birinin adını taşımanız biraz garip olmuyor mu?

Evet sayın Marşan, kimlerin neleri bölücülük saydığı artık gün gibi ortada. Bizim yaptığımızın bölücükle filan ilgisi yok. Biz sadece — vaktiyle rahmetli atanızın ve atalarımızın da yaptığı gibi — bir gerçeği dile getirmeye çalışıyoruz. Biz sadece Birleşmiş Milletler Örgütü Yasasının, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin, T.C. Anayasasının ve son olarak da, bizi suçlama noktasında ortak olduğunuzu gözlemekten üzüntü duyduğumuz siyasi Cephenin Başbakanı sıfatıyla Süleyman Demirel'in de imzasını koyduğu Helsinki Konferansı Nihai Belgesi'nin ulusal azınlıklara ve bir ulusal topluluk olarak, Çerkes olarak bizlere getirdiği demokratik ulusal haklarımızı kullanma, bu hakları kâğıt üstünde kalmaktan çıkarıp hayata geçirme çabasındayız. Umarız ki, siz de kendi tercihinizi daha geniş bir perspektif içinde yeniden gözden geçirirsiniz.

Genel olarak Uzunyayla'ya ilişkin yargılarınıza da katılmamız mümkün değil sayın Marşan.

Uzunyayla'da «biçare, gadre uğramış Türkmen köylerini» savunmanıza bir diyeceğimiz yok. Gerçi, vaktiyle onların egemen güçlerin, türk şovenistlerinin ve faşistlerin şartlandırmaları ve güdümleri altında, ellerine fırsat geçtiğinde neler yaptıklarını az çok biliyoruz. Örneğin, kaçırılan sürünün peşinden haklı olarak gittiği Hınzırı köyünde linç edilerek öldürülen Çerkes delikanlısı Dumcnış Mecid'i katledenler, «**Çerkesin kanını için!**», «**yeyin ha yeyin, Çerkes eti bek datlı olur.**» diye bağıranlar, kadını - erkeğiyle yamyamca ısırıp dişleyenler o Türkmenlerdi. Ama yine de biz bugün, onların yaptıklarını klan zihniyetinin bir gereği sayıyor, egemen güçlerin çıkarcı politikaları doğrultusunda onların yoksul, bilgisiz, eğitimsiz bıraktırılmışlığına bağlıyor ve suçlamıyoruz. Ne varki, sorunlarını bizim de paylaştığımız

Uzunyayla çevresindeki Türkmen halkını savunurken Uzunyayla Çerkeslerini «**pis, tembel Çerkes halkı**» diyerek horlamanızı da, işlerine gelmediğinde bize hep aynı nitelikleri yapıştırıveren egemen ulus şovenistlerinin, faşistlerin, haramzade asalakların çıkarcı ve anti - demokratik propaganda ve politikalarının başarısından başka bir şeyle izah edemiyor, kesinlikle katılmıyor ve kınıyoruz.

Biz, şovence bir anlayışla Laz'ı, Kürt'ü, Türkmen'i hor görüyor, onların daha az saygıdeğer halklar olduğunu iddia ediyor değiliz. Tersine her halkın aynı ölçüde saygınlığını, her halkın hak eşitliğine dayalı ulusal yaşama hakkını biliyor, benimsiyor ve savunuyoruz. Sizin kendi halkınızı, Çerkesleri suçladığınız, horladığınız gibi biz hiçbir zaman hiçbir halkı horlamadık, horlamayız.

Ama şunu bilmek gerekir ki, Uzunyayla'da yaşayan Türkmenler'in yoksul, eğitimsiz bırakılmışlığının sorumluları hiçbir zaman Uzunyayla Çerkesleri değildir, bunun gerçek sorumluları kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen ve kendi çıkarları için de ellerinden gelen her şeyi yapan, yapmak istiyen haramzade asalaklardır, onların çıkarlarını koruyan — bir ölçüde görüşlerini sizin de paylaştığınız — yöneticilerdir, siyasetleridir.

Çerkes halkı Uzunyayla'ya Türkmenleri kovarak yerleşmemiştir. Mithat Paşa kabinesinin padişaha sunduğu teklif üzerine Padişahın fermanı ile devrin siyasetine ve yasalarına uygun biçimde **yerleştirilmişlerdir.** Bu iskânın bir nedeni ise güneydeki Avşar aşiretleri ile kuzeydeki Türkmenler arasında bir denge unsuru yaratmak, celali isyanlarını önlemek, Avşarları bu yolda iskâna zorlamaktır. Ve kimsenin beğenmediği verimsiz Uzunyayla topraklarını değerlendirmektir.

Çerkeslerin elindeki topraklara gelince, Kazancık köyünden Yağan Paşa'nın elindeki toprak, Uzunyayla Çerkeslerinin zenginliği, refahı demek değildir. Yağan Paşa'nın veya atalarının bu toprakları nasıl ele geçirdiği de konumuzun dışındadır. 1953 yılında arazi tevzi komisyonunun Pınarbaşı köylerinde nasıl toprak dağıttıkları, örnek gösterdiğiniz Kazancık köyünde bile kaç gencin topraksız kaldığı, bu gençlerin haklarını almak için Mahkemelere başvurduğu, şu günlerde bile bu konuda-

ki sorunların, anlaşmazlıkların sürdüğü bilinmektedir. Demirboğa, Tavladere, Kazancık, Yeniyapan, Karacaören gibi Uzunyayla Çerkes köylerinden — sizin dediğiniz gibi tembellik ve pısırıklık yüzünden değil — yokluk, yoksulluk, topraksızlık, traktörsüzlük nedeniyle nice gencin büyük kentlerde hipodromlarda yatarak kentsoyluların özel merakla besledikleri yarış atlarına bakıcılık, seyislik yapmak, tarih boyunca at üstünde yaşamış bir halkın çocuklarının karın tokluğuna at meraklısı kentsoyluların uşaklığını yapmak zorunda kaldıkları da bilinmektedir. Bizim bu «pısırık, tembel» (!) Çerkeslere saygımız sonsuzdur.

Kısacası Sayın Marşan, Çerkes halkının Uzunyayla'yı giderek boşaltması «tembellik, pısırıklık» yüzünden değildir. Çetin doğa şartları ile tırnak tırnağa boğuşan bu çileli halkı Almanya bataklıklarına, İstanbul'da at uşaklığına süren yokluktur, yoksulluktur. Çiçek gibi kızlarını, en saygıdeğer kızları eskiden Saray'a, şimdilerde Adanalı, Kayserili para babalarının kucağına attıran yoksulluktur, topraksızlıktır, doğa şartlarıdır, adaletsizliktir, ihmal edilmişliktir, geri bıraktırılmışlıktır, bir avuç mutlu azınlığın çıkarcı, işbirlikçi politikalarıdır. Ama inanıyoruz ki o Uzunyayla halkı, birgün gerçekleri kavrayacaktır ve o zaman Uzunyayla'dan ayrıldığında artık at uşaklığına değil, insanca yaşamak için, Çerkes olarak açık alınla yaşamak için kendi Atayurduna, Kafkasya'ya gitmek isteyecek, burada aynı durumda bırakılmış olan öteki halkların uyanışına da katkıda bulunacaktır.

Tersini ne kadar iddia ederseniz edin, Uzunyayla yoksuldur, sahipsizdir, susuzdur, yolsuzdur, elektriksizdir sayın Marşan. Ve daha çok uzun süre böyle kalacaktır. O cennete benzettiğiniz Kazancık köyünü kasabaya bağlayan yol kışın kaç ay kapalı kalır, bilirsiniz elbet. Nice can doktorsuzluktan ölür oralarda, bilirsiniz elbet.

1928'lerden beri sözü edilen Kazancık sulama projesinin Pazarören köylerine kaydırıldığını, yapılan tesislerin tamamlanmadığını da bilirsiniz. Uzunyayla'nın 60 pare köyünde ışığın, elektriğin olmadığını, işin garibi, Keban enerji nakil hattının Uzunyaylanın ortasından geçtiğini de bilirsiniz. Ne «Uzunyayla cennettir», ne de «Uzunyayla halkı tembel ve pısırık.». Ama Uzunyayla halkı Çerkestir sayın Marşan, Uzunyayla halkı Çerkestir.

Kafkasya gezi izlenimlerinden artık burada uzun uzadıya sözetmeye gerek görmüyoruz. Ama yine de şu kadarını söylemekte yarar vardır.

İçinde yaşanılan toplumla kan bağıyla bağlı olmaktan sözediyorsunuz sayın Marşan. Bizim böyle bir bağımızın olmadığını biliyoruz. Sizin de böyle bir bağınızın olduğunu sanmıyoruz ama yine de varsa böyle bir bağınız, ne diyelim, hayırlı olsun. Fakat «kan konuşmaz» sayın Marşan. Konuşan sadece yaşayan ulusal dildir, kültürdür, tarihtir. Daha genelde ele alırsanız emektir, üründür. Şimdiye kadar susmuş, susturulmuş olmasına rağmen artık konuşan ve de konuşacak olan halktır, Çerkes halkıdır. İşte Çerkes halkından, dili unutturulamamış, üstelik her şeye rağmen anadiliyle okuma - yazmayı da öğrenebilmiş kimileri bugün Anayurtlarında, Kafkasya'da kalan akrabalarıyla, kardeşleriyle, soydaşlarıyla haberleşebilmekte, mektublaşabilmektedirler. Bunlar giderek birbirlerini davet etmelerini, görüşüp konuşmalarını, dertleşmelerini, sorunlarını tartışmalarını da getiriyor. Ve bütün bunlar Türk - Sovyet ilişkilerine paralel olarak gelişiyor, gelişecek de.

İşte Nihat Bidanuk arkadaşımız da Anayurttaki akrabalarıyla yazışıp haberleşenlerden biri olarak bir akrabasının daveti üzerine Kafkasya'ya gitti. 45 gün kadar kaldı orada. Kadardey - Balkar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini, Karaçay - Çerkes Özerk Bölgesini, Adığey Özerk bölgesini gezdi. Akrabalarıyla, Anayurtta yaşayan soydaşlarımızla, yöneticileriyle, sanatçılarıyla, yazar ve ozanlarıyla uzun uzun görüştü, sohbet etti, dertleşti, sorunlarımızı tartıştı. Dönüşünde kendisiyle yaptığımız görüşmenin başında; «Benim görüp öğrendiklerim, anlatacaklarım, ora hakkında şimdiye kadar hep bizim dışımızdakilerden, yabancılardan duyduklarıyla şartlanmış olduğunu bildiğimiz muhacerette Çerkesler için gerçekten inanılmaz şeylerdir. Anayurt, oradaki insanlar, onların yaşamları söylenmekle anlatılamaz. Gidip görmek gerek, gidip görmek gerek.» demişti, ki aynı ifadeleri daha önce gidip gelenlerden de dinlemiştik. Ve «anlatacaklarım istismar edilebilir, sizleri oradaki rejimi övmekle suçlayabilirler, cezalandırmaya kalkışabilirler.» diyerek kaygılarını belirtmişti Bidanuk. Her şeye

rağmen Anayurtla ilişkilerin geliştirilmesi, Anayurdun, oradaki soydaşlarımızın ve yaşamlarının tanıtılması gerekliydi. Ve arkadaşımız «yine de durumu olduğundan az göstererek, yanlış değil ama eksik bırakarak anlatayım. O zaman riskler belki azalabilir.» diyerek, belirttiğimiz kaygıların etkisiyle mümkün mertepe orayı övmemeye, olduğundan az göstermeye çalışarak anlatmaya başladı. Biz de Çerkesçe olarak anlatılanları Türkçeye çevirerek yayımladık. Kafkasya hakkında yazdıklarımız az değilse, eksik değilse, kesinlikle fazla değil, kesinlikle yanlış değil.

İnanıyoruz ki böylesi izlenimler daha da artacaktır gelecekte. Her gidip gören bunlardan daha az şey anlatmayacaktır. Hatta belki, gidip görürseniz ve gördüklerinizi olduğu gibi anlatma dürüstlüğünü ve cesaretini gösterebilirseniz, aynı doğrultudaki yayınlara bir yenisini de siz eklersiniz.

Sayın Marşan, bizim sorunlarımızı bizden başka kimse çözemez, çözmez. Bizim sorunlarımız, bu sorunlarla ilgilenenlere uluorta suçlamalar, ithamlar, hakaretler, saldırılar yöneltmekle, oturduğumuz yerden ahkâm kesmekle, asalet iddialarıyla, çağdışı feodal ve şoven anlayışlarla da çözümlenemez. Bizim sorunlarımız Çerkes halkının sorunlarıdır ve ancak Çerkes halkının mücadelesiyle çözümlenebilecektir. Bizim sorunlarımız, her bir bireyi aynı ve eşit haklara sahip olan Çerkes halkının demokratik gücüyle yükselecek olan anti - feodal, anti - şovenist, anti - faşist demokratik ulusal mücadele ile çözümlenebilecektir. Ve mutlaka çözümlenecektir.

Tarihimizde pek çok örnekleri bulunan; hep başkalarına hizmet etme, hep başkalarının gözüyle bakma, başkalarının ağzıyla diliyle konuşma eğiliminden, kraldan çok kralcı olma alışkanlığından, Çerkeslerin ayrı bir ulusal topluluk olduğunu, onların da ulusal eşitlik ve yaşam hakları bulunduğunu söylemeyi **«bölücülük»**, iki milyonu aşkın Çerkesin muhacerette yüzyıllık bir süre de asimilasyon uygulamalarıyla yok oluşa itilişini **«bütüncülük»** olarak gösterenlerin şartlandırmalarından ve boyunduruğundan en kısa zamanda kurtulmamız, topyekün bilinçle kendi öz ulusal sorunlarımıza, özgürlüğümüze kurtuluş yoluna sarılmamız umut ve dileğiyle...

Benim Halkım'a

« UZUNYAYLA'DA HİÇ BİR ŞEY ETMEMİŞLER ... »

Uzunyayla İç - Doğu Anadolu'nun bir garip yöresi... «TRİLYONER» hükümetlerimiz çok şükür — batı burjuvazisinin pazar bulma açlığını tatmin için — oradan da bir karayolu geçirmişler.. Bu yüzden o yörelere de gidip görmek nasip oldu. Oralarda yol diye köyden asfalta bir çizgi çekmişler, kimi yerde de su diye bir yakın pınarcıktan bir boru ulaştırmışlar köy meydanına ve okul diye beş sınıfı bir dershaneye tıkmışlar Türkçe öğretmek için... ve de — yeni öğrendik — üç köyü de elektrik programına almışlar.. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde. Doğudan çalınıp batı burjuvazisinin hizmetine sunulan elektrikten henüz hiçbir uzunyayla köyü nasiplenmemiş henüz.. Ve bir adam çıkıyor ortaya, «TRİLYONER» hökümetine alkış tutuyor. Komşusu Türkmen ve Avşar köylerinin açlık ve sefaletinden sevin payı çıkarıyor. Biz de diyoruz ki : komşusu aç olanın tokluğu tehlikededir. Oysa, böyle bir tokluk ta sözkonusu değildir Uzunyayla'da. «Bolluk ve Cennet» belki nüfusun küçük bir azınlığı için vardır. Çünkü Uzunyayla'da insanlarımız hâlâ ısınmak için hayvan pisliğini kullanıyor yakacak diye ve hâlâ donmuş toprağın bağrını deşiyor yakacak bir bitki kökü bulmak için.

Yatırımların doğuya kaydırılır görünmesi hizmet anlayışından çok, doğudan uzanan avuçların yumruk haline gelmesinden ve doğudan yürekli seslerin yükselmeye başlamasındandır... Ve biraz da batının sermaye stoklarının doymazlığına pazar bulmak içindir. Fayda yerine kâr amacı güdülen bir ekonominin gereğidir bu. Aksi halde koca uzunyayla'da — her köye bir fabrikadan vaz geçtik — bir tane yem fabrikası kurulabilirdi, bir

tane deri işleme fabrikası yapılabilirdi, bir unfabrikası, bir süt ve süt ürünleri fabrikası, bir et kombinası, bir yünlü iplik ve dokuma fabrikası, hatta bir çimento fabrikası kurulabilirdi, alabalık üretimi gerçekleştirilebilirdi, bütün bunlar kooperatiflerle, teşvik tedbirleriyle Uzunyayla halkına yaptırılabilirdi.. Ve hiç değilse 1928'lerde programlanan sulama tesisleri projesi — başka yerlere kaydırılmaz — gerçekleştirilirdi.

Böyyük Türkiye'nin garip Uzunyaylaya biraz hizmet götürmesini istemek, «ilahi» düşünceye, «trilyoner» hökümetlerimizin hizmet anlayışına ters düşse de bunu istemek zorundayız sayın hemşehrim. Ve bizim insanımız Uzunyayla'da doğa ile başbaşa bırakılmışsa, oralarda dünyanın en saygıdeğer kızları hâlâ para ile satılıyorsa ve bu çark birkaç işbirlikçinin çıkarı için döndürülüyorsa oralar için «cennet ve bolluk» masalı söylemek, birilerine alkış tutmaktan ileriye gidemez.

Uzunyayla'yı terkedenlere yakıştırdığımız «tembel, pısırık ve uyuşuk» sıfatlarını, müsaadenizle, ter ve emeği ucuza satınalınan, büyük şehirlerin küçük gecekondularına hapsolunmuş Uzunyaylalılar yanıtlasın.

25.3.1977

Güşan HATKO

ÇERKESLİK SORUNU VE BİR ÇERKES DELİKANLISI

1969 yılında Türkiye'ye gelerek, Yalova'daki Dağıstanlı Güney köyünü gezen «Benim Dağıstanım» ın yazarı ünlü ozan Rasul HAMZAT, biz muhacirlerle ilgili izlenimlerini yazarken şöyle başlıyor söze :

Yolunu şaşıran balıkçılar
Atını yitiren biniciler
Vatanını terkedenler
Yaşantınız nicedir?

Yolunu şaşıranlardır ancak, Vatanını terekedenler. Ve bizi en güzel tarif eden yine bir Anavatan şairi oluyor.

Ey dağlı ağacından kopan
Buralara düşen eski dal
Seni sulayan hangi su?
.....
Vatan vatan dedikçe
Yüreğiniz nasıl, kalbiniz nice?

Yaşantımızı, bizi sulayan suyu ve kalbimizi soruyor.

Dağılmış bir milletin, günlük yaşam kavgasına dalmış, asimile olmaya mahkûm bir görünüm içersinde yaşantımız.

Bizi bir Vatan suyu sulamadığı için, güçbirliğinden yoksun, içerisinde yaşadığımız ülkelerin çeşitli eğitimleriyle sulanan bir yaşantımız var.

113 yıldır uyuyan Çerkes toplumunu uyandırmak için, Vatan Vatan diye kalpleri atanlar da var. Ve onların çıkartmaya çalıştıkları mütevazi yayınlar. Kimimiz o düşünceyi pek ilkel bulup yardımını esirger, çoğumuz böyle bir sorundan habersiz, umursamaz. Ve bir kısım, durumlarımız sarsılmasın diyenler ise : «Yayınlamış olduğunuz yazıların bazılarında kasıtlı yalanlar ve bölücü yıkıcı cümleler görülmektedir.» diye olanca hareketlerini yığdırıp sabote etmekten geri kalmazlar.

Biz, muhacirleri bir tek kaynak sulasa, kendi suyumuz sulasa böyle çelişik ideallerin insanı olmazdık. Bir

muhaceret şairi olan Hapae, bu durumu mısralarına şöyle döküyor :

Sen cümle halkların özgürlük militanı
Kendi halkından başka
Her bir kesi düşünürsün
Sen yok olma hürriyeti ile hürsün.

Bu gibi yazıları bölücülükle itham edenlerle ve vatan diyenlerle karşılaşan Dağıstan Milli Şairi bizim için neler düşünüyor :

«Dağıstan bina edilirken yerine uymayan taşlar, rüzgârın ağaçtan kopardığı yapraklar, pandura uygun düşmeyen teller, iyi dağıstanlı olmak istidadında olanlar, bu imkânlardan yararlanmamış olanlarla epey görüşmemiz, konuşmamız oldu...

Bunlar bana Dağıstan oyunlarını oynadılar. Fakat çaldıkları davul başkalarına aitti. Bunlar bizim ekibe alınabilirlerdi. Fakat bunlar birbuçuk milyonluk Dağıstan arasında sayılmazlar.» (Kuzey Kafkasya Dergisi s. 36, sy. 1 - 2).

Nart Savsur'un Yamçı'nın beşinci sayısında : «içinde bulunulan blokların çıkarları doğrultusunda şartlandırılan kuşaklar için Sovyet Rusya bir öcü gibi gösterilmiştir.» şeklindeki yazısını eleştiren bir Kafkas Derneğinin idare heyeti üyesi : «Antikomünist propagandayı benimsemiyorsunuz. Ozaman komünizmin övülmesi mi gerekirdi?» diyor.

Bir asırdan beri yayınladığımız kitap ve mecmualarda — Kafkasya Kültürel Dergi ve Kamçı gazetesi hariç — geriye dönük, maziyle övünen yayınlarda bulunduk. Türkiye'de, Arap ülkelerinde, Almanya ve Varşova'da son yarım asırdır yaptığımız yayınlarda, devrin politikasına veya Avrupa'da yardım görülen yabancı devletlerin politikalarına uygun komünist düşmanlığını işledik. Kafkasya'dan göçü, komünizme bağlayanlarımız bile oldu. Bütün bu propagandalar bize ne getirdi? Ve bizi Anavatandaki soydaşlarımız — o tip yayınlarda bulundukça — bakın hangi gözle görüyor :

«Türkiye'deki bazı milliyetçiler vaktiyle Kafkasya'dan çıkanlarla birlikte komünizm aleyhinde faaliyetlerini

yoğunlaştırmak amacıyla,...» diyerek devam ediyor yazısına, Dağıstan Devlet Üniversitesi Felsefe Kürsüsü Profesörü M. Abdullayef. (Kuzey Kafkasya Dergisi, s. 40, sy. 2)

Vatanı olmayan uluslar ayakta kalamazlar. Bizim yok olmamız için kendi öz toprağımızda toplu yaşamamız gerekir. Bizim muhacerette yaşadığımız ülke adedi pek çok. Biz bu ülkelerde bugüne dek eriyerek dilimizden ve harslarımızdan uzaklaşmışız. Ve bundan sonra da bu karışım ve koşullar, yokoluşumuzu getirecektir. Kurtuluşumuz, bir halk olarak onurla varlığımızı devam ettirebilmemiz, vatanımıza dönerek oradakilerle bütünleşmekle mümkün.

Kafkasya'nın tamamen boşaltılmamış olması, toparlanabilmemiz bakımından büyük bir avantaj. Oradakilerin birer özerk cumhuriyet kurabilmelerini de, rejimlerinin bir mahsulü olarak görmeliyiz. Ve oradakilerin ifadesiyle şimdiki rejimde rahat etmişler. Çarlık rejimi devam etseydi, ne onlar o hakları alabilir, ne de bizde bu umutlar uyanırdı. Hal böyle iken, ve varlığımızı sürdürebilmek için dönmeliyiz derken, eskisi gibi durmadan onların idare sistemlerini kötülemekle elimize ne geçecek?.

Rejimler zamanla değişir. Değişmeyen ise Anayurdunda oturan halklardır. Halk bütünlüğünü korur ve dağılmazsa varlığını sürdürebilir.

Dedelerimiz vaktiyle bir hata yaparak ülkelerini terk etmişler. Ve bu göç yarım asır boyunca devam etmiş. Bilhassa batı Kafkasya tamamen boşaltılmış. Terkedenlerin çocukları ise gittikleri ülkelerde bu dağınıklık ve çözülüşleri ile bugünkü erime süreci içinde, çok geçmeden, bir hatıra bile bırakmadan yok olup gidecekler. Yamçı dergisinin çıkmasına neden, işte bu sebepler ve halkın geleceğini hazırlamaya katkıydı.

«Çerkes toplumu üzerine notlar» ve «Hedefte birleşen yollar» isimli hikaye yukarıdaki temayi işlemek için kaleme alınmıştı.

Eğer Sıvaslı bir Çerkes delikanlısının dediği gibi sol ve komünizmi öven yazılar olsaydı, dergi çoktan kapa-

tılırdı. Ayrıca Nart Savsur 6. sayıda: «Ne halklara özgürlük sloganı, ne de Altaylardan Tunaya kadar Turan tekerlemesi bizim için bir çözüm yoludur. İlk bakışta cazip gelse dahi derinlemesine bir inceleme her iki yaklaşımın ütopik olduğunu gösterir. Başkalarının toprağındaki bir özgürlükte benim gözüm yok.» demesi dahi düşüncelerimizi apaçık ortaya koymaktadır.

Bir asır boyunca meselelerimize derinlemesine inilmemesi, Yamçı gibi ulusal amaçlı bir dergiyi bile pek çoğumuza yadırgatmıştır. Onlardan birisi olan Emir Marşan, Sıvas'dan gönderdiği bir mektupta, tecavüzkâr ifadeleri sık sık kullanmış. Beşinci sayıdaki Uzunyayla ile ilgili yazıyı eleştirip! «Uzunyayla köyleri Türkiye'nin cennetidir.» diyerek Uzunyayla köylerinin iyi taraflarını anlatmaya çalışmış.

Köylerinde, sadece ilkokullarının çatısında kiremidi olan, içme suyunu kuyulardan temin eden, sulanır arazileri ve yeşilliği neredeyse hiç bulunmayan bu köylerin neresi cennettir? Okuma-yazma oranı çok düşük, Üniversite öğrenimi görmüş çocukları pek az olan bir yöreden daha geri kalmış bir bölge olur mu? Ankara'nın Dikmen ve Akderesinde, Kayseri ve Istanbul'da gecekondu mahallerinin Uzunyayla Çerkeslerince oluşturulmasının sebebini, Hatko Güşan tenkide uğrayan yazısının sonunda çok güzel ifade etmiş :

«Şehir ve ekmek... Yoksulluktan yok oluşa gidiştir bu, muhacerette...»

Bidaniko'nun Kafkasya gezisi izlenimlerini bir propaganda aracı olarak gören ve orayı, oradaki rejimin övüldüğünü sananlar var. Ama hiçbirisi, o olduğu gibi gösterilen durumları sayın Marşan gibi müstehzi bir ifadeyle karakterize etmemişti. İlk tahsillerini kendi anadilleriyle yapıp bir edebiyat yarattıklarını, oradan gelen alfabe ve kitapları görerek, gelişen fevkalade musıkiyi plaklarını dinleyerek ikna olanlarımız, gerçeği kavrayanlarımız pek çok. Kendi kendilerini idare ettiklerini, geçim derdi diye, sağlık derdi diye, öğrenim derdi diye bir problemlerinin kalmadığını bu devirde bilmeyen kalmadı.

Asırlık bir ihmalin, halkımızı kendi benliğinden uzaklaştırışını, Almanya'ya çalışmaya giden hemşehrilerimiz-

den dinlemiştim. Her ülkeden gelen Çerkesler Münih'te bir dernek kurmak istemişler. Türkiye'den gidenler, «Türk Kafkas» ismini derneğe vermek isteyince, Arap memleketlerinden gelenlerin itirazlarıyla karşılaşmışlar. Onlar, **«Türk olmadıklarını, o isimdeki bir derneğe gelemeyeceklerini, kendilerinin kuracağı «Arap Kafkas» derneğini bizimkilerin benimseyip benimsemeyeceklerini»** sormuşlar. Neticede sadece Kafkas ismiyle derneklerini kurmaya karar vermişler. Bizim kan birliğimizin mevcut olduğunu iddia edenler, kaderin başka başka ülkelerde yerleştirdiği Çerkesleri nasıl inandıracaklar bu kan bağına?.

Kraldan çok kralcı olanlarımıza Hapae şöyle seslenıyor :

Sen Balkan şehirlerinde asker
Gün olur aklın eser
Kendininki dursun varsın
Türk dilini arıtırsın.

Orijinlerini tanıyamamışlar için Ziya Gökalp şöyle der : «**İnsan milliyetini cehaletle tanıyamamışken, sonradan, taharri ve tahkik vasıtasıyla keşfedebilir. Fakat, bir fırkaya girer gibi, sırf iradesiyle şu yahut bu millete intisap edemez.**» (Türkçülüğün Esasları sy. 20)

Yine Alpaslan Türkeş, memleketin içersine serpiştirilmiş bizim gibiler için : «**Kalbinde başka bir ırkın gururunu taşımayan ve kendisini samimi olarak Türk hisseden ve Türklüğe adayan herkes Türktür.** (9 ışık, sy. 15)

Lügatlar ulus sözcüğünü : «Dil, kültür, duygu, ülkü ve düşünce birliğiyle birbirine bağlı, Vatanları bir olan insanların oluşturduğu sosyal bir topluluk» olarak tarif eder.

«Din ve kan birliği»nden bahseden sayın Marşan, sen bir Çerkes Ana ve Babadan doğmuşsan, dilinle törenle, harsınla farklı bir yapın varsa; Türkeş'in dediği gibi, ya kendi ırkının gururunu taşımayacaksın, veya Gökalp'ın dediği gibi, ne olduğunu araştırıp öğreneceksin.

Bunlar da yetmiyorsa, Türk edebiyatının en tanınmış simalarından Yusuf Ziya Ortaç, «Bir Çerkes Delikanlısı» başlığıyla Akbaba'da yayınladığı bir makalede, Çerkesleri nasıl görüyor, dikkat etmek gerek :

«— Ben Çerkez'im, diyor, ben Abazayım!

Çerkes!... Kalemin ucuna gelen ilk kolay soruları soralım :

— Sen Çerkessin, öyle mi delikanlı?... İşte Avrupa, işte Asya, işte Afrika, işte, işte... Al şu dürbünü eline ve bana bir nokta göster : üzerinde «Çerkes» yazan kaşık adası kadar bir nokta!... Var mı yeryüzünde böyle bir şey?

— Haritayı bırak!... İşte milletlerin rüzgâr rüzgâr uçuşan bayrakları... Şu Fransız, şu İngiliz, şu Yunan, şu Habeş bayrağı!... İçlerinde adını bilmediklerimiz, rengini tanımadıklarımız bile var... Hani Çerkes Bayrağı?...

— Bayrağı da bırak... Edebiyatsız millet, musıkisiz millet olur mu?... Bir tek Çerkes şairi, bir tek Çerkes romancısı, bir tek Çerkes bestekârı gösterebilir misin bana?... Hele sahnede Çerkes?... O, Osmanlı seyircisini güldürmek için ramazan geceleri yalnız karagöz perdesine çıkabildi!

... Bir genç, yedek subaylık ödeviyle gittiği köyü, Atatürk'ün resimlerini yakarak aydınlatmağa kalkıyor. Ve sorguya çekilince, suçunu iki kelime ile savunuyor :

— Ben Çerkesim!

Demek ilkokul, orta okul, sanat okulu, o yıllar yılı tahsil bir abaza delikanlısına Türklüğü benimsetmeğe yetmemiş, tarihsiz, zafersiz ve san'atsız Çerkesliğini unutturamamış!

Bu Çerkes delikanlısı, milli varlığımız için «Çerkes Ethem» çetesinden bile tehlikelidir.»

Burada bitiyor Yusuf Ziya Ortaç'ın, bizim kuşağın Üniversite gençliğini delirten yazısı.

Evet, bütün hak ve özgürlükleri gasbedilmiş, yok olmalarını sağlamak için her türlü çareye başvurulmuş, param parça, darmadağın dağıtılıp serpiştirilmiş, etnik varlığı tümüyle inkâr edilmiş bir halk için, o halkın bu duruma düşmesinin sorumlularının sözcüsü durumundaki Ortaç'ın sorularını cevaplamak kolay değil. Ama bu halkın, Anayurt temelinden kopmamış parçası, bu so-

ruların tümüne bizzat kendi yaşamı ile en güzel, en yetkin ve en açık cevapları vermiştir. Anadilini unutmayanlar, anadille okuyup-yazmayı öğrenenler ve Anayurtla ilişkilerini sürdürebilenler, kendilerine yabancılaştırılamamışlar ancak Çerkes halkını ve uygarlığını, onları yok etmek isteyenlere de tanıtabileceklerdir; yoksa kendilerini yok etmek isteyenlerin seslerini daha da yükseltmek isteyenler değil.

Ortaç'tan daha evvel de, daha küçük sınıflarda, çok işitmiştim arkadaşlarımdan, benzer sualleri...

Şimdi de çocuklarım aynı suallere muhatap... Çerkes aydınları olarak ulusal görevlerimizi yapmadığımızdan, dağınıklığımızdan, kraldan çok kralcı alışkanlığını bırakamadığımızdan...

Ama ta o sıralar yemin etmiş olanlar da var, halkının geleceği için üzerine düşen her görevi yapmaya... Ve her şeye rağmen kendine yabancılaşmamış halkımız var, Çerkes halkı var. Umutsuzluğa gerek yok.

Yabğeko A.

DİL ve ALFABE ÜSTÜNE...

Uluslaşmada, ulusal varlığın sürmesinde yurt birliğinin yanısıra dilbirliğinin de ne denli vazgeçilmez bir yeri olduğu bilinen bir gerçek. «**Dilsiz ulus ölüdür.**» der bir atasözümüz. Yapılan her ulus tanımında «**dilbirliği**» vardır. Bir Türk yazarı; «**Yurt, ulus, dil sevgisi ulusal varlığın temel taşlarıdır. Bunlardan birini ötekinden üstün tutamayız. Ulusal varlığımız onlarla oluşur, onlarsız düşünülemez. Yurt, ulus, dil üçlemi en güçlü birliktir.**» der. (1) Küçük ulusların veya ulusal toplulukların dillerini geliştirmenin, bu arada Kafkasya'da yazı dilimizin geliştirilmesi yolundaki çabaların gereksizliğini ileri sürenleri yerlerine oturtan ünlü Adığe Ozanı ŞOCENTSUK' Aliy'nin şu sözleri ne güzel yanıttır, günümüzde de kimi dilleri küçümseyenlere : «**Dili dil olmayacak hiçbir halk yoktur yeryüzünde.**»

Dilin yaşaması, gelişmesi, yazılmasıyla, eğitim-öğretim kurumlarında, pratik yaşamda kullanılmasıyla olanaklı kuşkusuz. Alfabe de dilin yazılmasını olanaklı kılan biçimler dizgesi. Çeşitli şive ve lehçelerin kaynaşarak güçlü bir dilbirliğinin oluşması, o potansiyel ulusun bireylerinin tarihsel olarak üzerinde yaşadıkları, Anayurt olarak benimsedikleri belirli bir toprak parçası üzerinde sosyo-ekonomik bir bütünlük içinde yaşamlarını sürdürmesi ile olanaklı. Ama bu hak ve olanaklardan yoksunluk ortamında bu hak ve olanakların yeniden kazanılması mücadelesinde dilin, alfabenin yaygınlaştırılması daha bir anlam ve önem taşımakta.

Yirminci yüzyılda Çerkesler Arap, Latin, Gürcü ve Kiril (cyryl) temeline dayalı birçok alfabe kullandılar. Daha eski dönemlerde Grek harflerine dayalı alfabelerin de

---

(1) Hikmet Dizdaroğlu, Türk Dili, Mayıs - 1975.

kullanıldığını ortaya koyan araştırmalar, tarih öncesi dönemlerde Çerkeslerin kendilerine özgü bir alfabe kullandıkları, hatta bugün bile korunmakta olan Çerkes aile armalarının bu eski alfabeden kalan harflerin temeli olabileceği savlarını kanıtlayacak biçimde gelişiyor. Yukarıda sözü edilen son alfabelerden devrim sonrası Kafkasya'sında geliştirilen kiril harflerine dayalı alfabe dışında hiçbiri kalıcı olamadı ve yaygınlaştırılamadı. Onun için de Anayurttan kopuk olan muhaceretteki Çerkes halkının büyük bir bölümü yakın zamanlara kadar Çerkesçenin yazılabildiğini, onunla yapıtlar verildiğini bilmiyor, bu nedenle de aleyhteki propagandaların ve şartlandırmaların daha çok etkisinde kalıyordu. Bugün Anayurtta yaşayan soydaşlarımızdan anadiliyle okuma-yazma bilmeyen kalmadığını, devrim sonrasında dilimizin daha bir güçlendiğini, edebiyatımızın hızla geliştiğini bilmeyenimiz artık yok gibi. Ancak yine de Çerkesçe yazılmış yapıtları görenimiz, hele onları okuyabilenimiz henüz pek az.

Bunun sorumluluğu da elbette halkımızın değil. Bunun sorumluluğu, Anayurdumuz Kuzey Kafkasya'dan koparılıp başka ülkelere serpiştirilerek muhaceret yaşamına itildiği günden beri halkımızı insafsızca yok etme politikası uygulayanların... Halkımız üzerinde oynanan oyunları sezebilmesine, görebilmesine karşın, rahatlarının bozulacağı gibi kaygılarla parmaklarını oynatmayan, aydın geçinen okumuşlarımızın. Son olarak da eşitlik, özgürlük deyimlerinden günümüzde bile yalnızca ekonomik hak ve özgürlükleri anlayan, ulusal özgürlükleri ulusal hak ve olanak eşitsizliklerini teoride olmasa bile pratikte gözardı eden, kendi küçük klik çıkarlarını ön planda tutan sözde sosyalistlerin.

Yahudi ırkının saflığını korumayı gerektirdiğinden yahudi asıllı olmayan insanları dışlayan Yahudi ırkçılığının yaşatılmak istendiği İsrail, Krallık sisteminin bir bakıma Çerkeslere dayandırıldığı ve bu sistemin koruyucuları gözüyle bakıldığı Ürdün ve halk demokrasisiyle yönetilen Yugoslavya dışında hiç bir muhaceret ülkesinde bugün Çerkeslerin kendi dilleriyle okuyup yazma hak ve olanakları bulunmuyor, hatta anlayıp konuşanların sayısı bile hızla azalıyor. Bir ölçüde okuma-yazma haklarının var olduğunu belirttiğimiz Ürdün ve İsrail'de bu haklar ve hele bu hak-

ları kullanma olanakları son derece yüzeysel, temelsiz ve sınırlı.

Muhaceret ülkelerinde, özellikle dünya Çerkes nüfusunun en yoğun bulunduğu Türkiye'de dilimizin bugünkü kötü ve acı durumu, halkımız üzerinde uygulanan yok etme politikasının uygulayanlar açısından ne denli başarılı olduğunun göstergesidir. Bu kendine yabancılaşmadan, yok oluşa gidişten halkımızın yalnızca kendisini sorumlu tutma eğiliminde olması ise, bu başarılı asimilasyon politikasının bizce vurgulanması gereken bir yanı.

Evet, insan haklarının daha bir değer ve saygınlık kazandığı, dünya barışının daha bir önem taşıdığı ve bu yoldaki çabaların daha bir yoğunlaştırıldığı bir çağ yirminci yüzyıl. Ama bu kutsal barışın somut koşulları henüz hazır değil. İnsan hakları henüz yeterince hayata geçirilmiş değil. Anadilini anlayıp konuşma, konuşup anladığı anadilini okuyup yazma hak ve olanaklarından yoksun bırakılmışlığı sürüp giden daha nice ulus, nice ulusal topluluk, nice insan var hâlâ yeryüzünde. Bunlardan biri olarak da muhaceret yaşamına mahkûm bırakılmak istenen, hızla asimile edilen Çerkes halkı var.

Kanımızca bu durum, yirminci yüzyılın son çeyreğinde insan haklarının, dünya barışının savunuculuğunu yapanlar açısından da üzücü, acı ve tüm insanlık için de yüzkızartıcı bir durum olmalı. Dünya barışının yolu, insanlığın kardeşliğinin ve mutluluğunun yolu, tüm insanların, halkların vazgeçilmez temel haklarına kavuşmalarından, tüm eşitsizliklerin kaldırılmasından geçtiğine göre insan hakları ve barış savunucularının, tüm demokrasi güçlerinin önündeki en önemli görevlerden biri de bu olmalı, bu yüzkızartıcı adaletsiz durumun giderilmesi, bu yoldaki çabaların desteklenmesi olmalı.

Kuşkusuz bu konuda ilk hareket, ilk görev, hakları gaspedilen, ezilen ulusların, ulusal toplulukların, halklarındır, aydınlarınındır, demokratlarınındır.

Yüzyıldır Türkiye'de uyutulan halkımız artık uyanmaya başlamıştır. Halkımızın artık, kendisinin de büyük katkılarıyla kazanılan kurtuluş savaşının, sonrasında söylenen **«Ne mutlu Türküm diyene»** tümcesinin, kurtuluş savaşı sırasında M. Kemal tarafından TBMM kürsüsünde söyle-

nen şu sözlerden tümüyle değişik anlama geldiğini görmeye başlamıştır: «Meclis-i alimizi teşkil eden zevat **yalnız Türk değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Çerkes değildir.** Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı islamiyedir. Samimi bir mecmuadır. Binaenaleyh muhafaza ve müdafaası ile iştigal ettiğimiz millet bittabi bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı islamiyeden mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden her islam unsur bizim kardeşimiz ve menfaatı tamamen müşterek olan vatandaşımızdır. **Bunlar karşılıklı olarak birbirlerinin ırkî özelliklerine, hukuklarına riayet ederek ve karşılıklı saygı duyarak yaşayacaklardır.»** (2) (altını biz çizdik) Yine halkımız körpedimağlara kazınan **«Türküm doğruyum...»** sözcükleriyle başlayan andın, resmi dilin Türkçe olduğunu hükme bağlayan Anayasa maddesinin, Soyadı kanununun, öteki kanunların, **«Vatandaş Türkçe konuş», «Bir Türk dünyaya bedel», «Tanrı Türkü korusun.»** vb. sloganların, kendisini yok etmek için uygulanan politikanın araçlarından bir bölümü olduğunu artık kavramaya başlamıştır.

Bütün bunlardan sonra sonuç olarak diyoruz ki;

Her vesilede anadille konuşmak, anadille okuma-yazmayı öğrenmek ve öğretmek, sözlü kültür ürünlerimizi derlemek, kendisini halkından soyutlamayan, ulusal sorumluluktan kaçmayan her Çerkes için, her Çerkes aydını için en ertelenmez demokratik ulusal görevdir. Bu yoldaki çabaları içtenlikle desteklemek de tüm demokratların, tüm demokrasi güçlerinin görevi olmalıdır. Bu konuda atılacak en küçük adım bile asimilasyoncu olgulara ve politikalarına indirilmiş bir darbe olacaktır. O zaman da halkımız artık anadilini daha etkin bir düzeyde kullanmaya başlayabilecek, Anayurtla sosyo-kültürel ilişkiler kurabilecek ve bugünkü yok oluşa gidişinden kimlerin, hangi sistemin sorumlu olduğunu daha kolay kavrayacak, kesinlikle kendi ulusal varlığının kökünü kazımak istiyenlerin yanında değil, onurlu yaşamı birlikte kazanacağı güçlerin safında yerini alacak, anti-feodal, anti-faşist, anti-emperyalist ulusal demokratik mücadelesini yükseltecektir.

---

(2) Atatürk'ün söylev ve demeçleri, C. I, s. 73 (Yamçı, sayı - 3 sf. 15) Ocak 1976).

Alfabelerle ilgili kısa açıklama

Bundan sonraki sayfalarda yer alan alfabeler, bugün Kuzey Kafkasya'da, ilköğretimden Üniversiteye değin eğitim kurumlarında, günlük hayatta ve edebiyatta, bir ölçüde de resmi yazışmalarda kullanılan Çerkesçe'nin çeşitli şive ve lehçelerinin yazıldığı alfabelerdir. Kiril (cyryl) harflerine dayanır. Ancak her şive veya lehçenin kendine özgü seslerini ifade edebilmek için aralarında bazı yazı farkları bulunmaktadır.

1 — Alfabeler, genel olarak anadiliyle konuşabilen ve türkçe okur-yazar olanların anadilleriyle okuma-yazma öğrenmelerinde yardımcı olmak üzere hazırlanmıştır. Biraz sabırla çalışmak şartıyle yararlı olacağı inancındayız.

2 — Alfabelerde harfler kendi orijinal sıralamalarıyla değil, pratik yararı olabileceği düşüncesiyle Türkçe alfabetik sıra izlenerek verilmiştir.

3 — Önce Türkçe'deki (benzer veya yakın sesli) harf yazılmış, karşısında Çerkesçe kitap harfleri gösterilmiştir. Çerkesçe'de elliden çok ses ve bunun karşılığında harf bulunduğundan Çerkesçe harflerin hepsini Türkçe harflerle karşılamak olanaksızdır. Bu nedenle (Abhaz alfabesinde bazı haflerin karşılığı boş bırakılmıştır.) harflerin kelime içindeki yerlerine göre — kelimelerin karşılarındaki türkçe anlamlarından da yararlanarak — seslerini bulmaya çalışmak gerekmektedir.

4 — Elyazı harfleri kitap harflerinden oldukça değişik olmakla birlikte, bunlar (Kabardey alfabesi dışında) burada teknik bakımdan gösterilememiştir. Ancak, alfabelerdeki ortak harflerin elyazıları Kabardey alfabesinden yararlanılarak öğrenilebilir.

5 — Örnek olarak verilen sözcükler, daha çok Kafkasya'daki yazı dilinde kullanıldığı biçimde yazılmış olup, Türkiye'deki konuşma dilimizde kullanılan, mümkün mertebe anlamı açık sözcüklerden seçilmeye çalışılmıştır.

6 — Okuma-yazma öğrenildikten sonra alıştırmalarla okuma-yazmanın geliştirilmesine yardımcı olmak üzere Kabardey ve Adığey dili için, bir ölçüde de Abhaz dili için alfabelerin sonuna küçük metinler eklenmiştir. (Abazin ve Oset dilleri için örnek metin sağlanamamıştır.)

7 — Okuma-yazma öğrenenlere, gerek mektuplaşmayla, gerekse Türkiyeden ve Kafkasya'dan mektuplaşma adresleri bulmak suretiyle okuma-yazmanın geliştirilmesinde ve pekiştirilmesinde Dergimiz yardımcı olmaya çalışacaktır. (Adres : P.K. 341, Ulus - ANKARA)

Başarılar dileriz.

kabardey alfabesi

А = Â , а

Uzunca okunan ve yumuşak bir (A) sesidir

АДЭ: baba	АБАЗЭ : Abaza
АНЭ: anne	АДЫГЭ : Adığe
АУЭ: fakat	АДАКЪЭ: horoz

А = ӀЭ , Ӏэ

Kısa ve keskin okunan değişik bir (A) sesidir.

ӀЭ' : el	ӀЭДЭ: kerpenten,maşa
ӀЭГУ: avuçiçi	ӀЭНЭ: sofra
ӀЭЗЭ: usta,hekim	ӀЭПЭ: parmakucu,tuş

(A) ile Ӏэ arasındaki farka dikkat !

В = Б , б

Türkçe'deki (B) harfinin tam karşılığıdır.

БАБЫЩ: ördek	БЭРЭБАН: davul
БАЖЭ : tilki	БЫН : evlat
БАНЭ : diken,güreş	САБЭ : toz

С = ДЖ , дж

Türkçe'deki (C) harfinin tam karşılığıdır

ДЖАБЭ: yamaç,yan	ДЖЭДЫГУ: kürk
ДЖАТЭ: kılıç	ДЖЫДЭ : balta
ДЖАНЭ: gömlek	БЭДЖ : örümcek

Ç = Ч , ч

Türkçe'deki (Ç) harfinin tam karşılığıdır.

ЧЭЗУ: sıra,nöbet	ЧЫЩІ : oğlak
ЧЫ : çubuk	ФОЧ : tüfek
ЧЫН : topaç	ТЕПЩЭЧ: tabak

Ç' = КІ , кІ

Türkçe'de olmayan sert ve keskin bir(Ç')sesidir.

КІАПЭ :(koyun)kuyruğu	КІЭ : kuyruk,etek
КІАПСЭ: ip, urgan	КІЭРЫКІ: vazgeç,bırak

D = Д , д

Türkçe'deki (D) harfinin tam karşılığıdır.

ДАДЭ: dede,büyükbaba	ДАХЭ: güzel
ДАНЭ: ipek	ДЫД : biz,çuvaldız
ДАМЭ: kanat	ДЫЩЭ: altın
ФАДЭ: içki	ДЭГУ: sağır

Е = Е , е

Kelimenin ya da hecenin başında ve sonunda(-ye) okunur.Ortasında ise ince ve uzunca bir(e)sesidir

ЕБЗ : gübre
ЕБГЫН : beddua etmek
ЕГЪЭДЖЭН: okutmak
ЕДЖАПІЭ: okul
СЕЫЛЪАШ: baktım
ЕЛЪЭІУН: birine yalvarmak

Ё = ІЕ , Іе

Türkçe'deki(E)harfinin kelime başında okunduğu gibi

ІЕЙ : kötü
ІЕЯГЪ: kötülük
МЭІЕЙ: kötü koku
ФІЕЙ : kirli,pis

Э = Э , э

Türkçe'de yoktur.Kabardeyce kelimelerin başında bulunmaz.Türkçe'deki(a)ile(e)arası bir sestir .

НЭ : göz
МЭЛ: koyun
АНЭ: anne
ПЭ : burun
ДЭ : ceviz,biz
АДЭ: baba

Ф = Ф , ф

Türkçe'deki (F) harfinin tam karşılığıdır .

ФЭ : deri
ФАДЭ: içki
НЭФ : kör
НЫБЭФ: göbekli
ХЬЭФЭ: lastik
ФОЧ : tüfek

Ф' = ФІ , ФІ

Türkçe'de bulunmayan,sert ve keskin bir(F')dir .

ФІАНЭ: kazma
ФІЫ : iyi
МАФІЭ: ateş
ФАФІЭ: sıhhatli

Ӷ = Г , г

Kendisinden sonra (y) ve (o) harfleri bulunmadığında Türkçe'deki (Ğ) sesini verir .

ГЫН : barut,merhem
ГЫБЭЭ: lanet,beddua
ГЕЙ : mavimtrak
ГЫЗЫН: inlemek

G = Г , г

Kendisinden sonra (y) ve (o) harfleri geldiğinde Türkçe'deki (G) harfi gibi okunur .

ГУ : kalp,araba
ГУГЪЭ: umut
ГУАЗЭ: dert,acı
ГУБЭН: geç kalmak
ГУГЪУ: güç,zor
ГУГЪЭ: ümit

Ğ = ГЪ , гъ

Kalın bir (Ğ) sesidir.Türkçe'de karşılığı yoktur. (Arapça'daki Ğayın karşılığıdır.)

ГЪЭ	: yıl	ГЪУЭГУ	: yol
ГЪАБЛЭ	: kıtlık	ГЪУБЖЭ	: çiçek açmak
ГЪАТХЭ	: ilkbahar	ГЪШН	: ağlamak

Н = Х , х

Türkçe'de tam karşılığı yoktur.(K) ve (h) karışımı bir sestir.

ХАБЗЭ	: töre,kural	ХЫ	: altı,deniz
ХУАБЭ	: sıcak	ХЭКУ	: yurt,ülke
ХАСЭ	: cemiyet,meclis	ХАМЭ	: yabancı,elalem

Н = ХЬ , хь

Türkçe'deki(Н)harfinden daha sert bir şeklidir.

ХЬЭ	: köpek,arpa	ХЬЭКУ	: fırın
ХЬЭЩІЭ	: konuk	ХЬЭЛЬЭ	: yük,ağır
ХЬЭБЛЭ	: mahalle	ЩХЬЭ	: baş,kafa

Н = ХЪ , хъ

Türkçe'de bulunmayan,boğazdan hırlatılarak çıkartılan kalın bir(Н)sesidir.(Arapça'daki(Hı)harfi.)

БАХЪЭ	: buhar,buğu	МАХЪШЭ	: deve
ХЪУ !	: erkek,ol !	ХЪЫДАН	: bez,paçavra
АХЪШЭ	: para	ЩАПХЪЭ	: ölçü,örnek

І = Ы , ы

Kabardeyce'de kelime başında bulunmaz.Kelime içinde Türkçe'deki(I)harfi gibidir.Ancak hayret ifade eden veya olumsuzluk bildiren bazı sesleri yazmak gerektiğinde bu harf kullanılmaktadır.Bu takdirde yumuşak ve kesintisiz okunur .

ЫХЬ !...	: ah ! ay !	ЫХЫ !...	: ohoo !...
БЫН	: evlat	АДЫГЭ	: Adığe
БГЫ	: sırt,bel	ГЫН	: barut,zehir

І = ІЫ , Іы

Türkçe'deki (I) harfinin kelime başında iken verdiği sert,keskin sesi verir .

ІЫХЬЭ	: pay	СІЫХ	: benden al
ІЫХЬЛЫ	: akraba	СІЫГЪЫН	: elimde tutarım
ІЫХЫН	: almak	ІЫГЪ	: elinde tut

İ = И , и

Kelime veya hecenin başında(-yi)okunur.Kelime içinde ise Türkçe'deki(i)harfi gibidir.

ИБЭ : yetim,öksüz
ИГЪУЭ: zamanında
ИЛЪЭСИЙ: sekiz yıl
СИУНЭ : (benim) evim

İ = ИИ , Ии

Türkçe'deki(İ)harfinin kelime başında verdiği sert,keskin(İ) sesini verir .

ИИТI : iki el
КЪЫИИХАЩ: (ondan) aldı
КЪЭИИХ : (ondan) al !
ИИХАКЪЫМ: (ondan) almadı

J = Ж , ж

Türkçe'deki (J) harfinin tam karşılığıdır.

ЖАН: çalışkan
ЖЭМ: inek
ЖЫГ: ağaç
БЖЭН: keçi
ПЭЖ : doğru,gerçek
МАЖЭ: koşuyor

J = ЖЬ , жь

Türkçe'de bulunmayan kalın bir (J) sesidir .

ЖЬЭ : ağız
ЖЬАКIЭ: sakal
ЖЬАУЭ : gölge
БЖЬЭ : arı,boynuz
МАЖЬЭ : tarak,pişiyor
ЖЬАЖЬЭ: yavaş,ağır

К = К , к

Kabardeyce'de yalnız başına kullanılmaz.bkz:giriş

К = К , к

Kendisinden sonra(y)harfi geldiğinde Türkçedeki (K)harfinin tam karşılığı olmaktadır .

КУ : orta
КУЭ : kalça,but
КУЭД: çok
КУУ : derin
ЄОКУ: yele,perçem
ХЭКУ: vatan,yurt

К' = КI , кI

(КI) harfi kendisinden sonra (y) geldiğinde sert bir (К') sesi verir.(Kendisinden sonra (y) harfi bulunmadığında sert bir (Ç') sesi verdiğini görmüştük.bkz:(Ç) harfi.

КIУЭ : git
КIУЭДА: kayıp,yitik
КIУЭР : rahvan
МЭТКIУ : eriyor
ТIЭКIУ : biraz
ЕКIУЭЛIЭН: yaklaşmak

К = КЪ , къ

Türkçe'de olmayan,boğazdan çıkartılan kalın bir (К) sesidir.(Arapçadaki kaf harfi).

КЪАБЗЭ: temiz
КЪАЛЭ : şehir
КЪАРУ : tâkat,kuvvet
КЪЭБ : kabak
КЪУАЖЭ: köy
МЭКЪУ : kuru ot

К = КХЪ , кхъ

Yukarıdaki (КЪ) harfinden daha kalın bir sestir. Pek az yerde kullanılır.

КХЪУЕЙ: peynir
КХЪУЖЬ: armut
КХЪУЭ : domuz
КХЪЭ : mezar,kabir
КХЪУЭЩЫН: testi,küp
ЩIАКХЪУЭ: ekmek

L = Л , л

Türkçe'deki (L) harfinin tam karşılığıdır .

ЛЫ : et
ЛЭПС : etsuyu
ЛЭНЫСТЭ: makas
МЭЛ : koyun
МЫЛ : buz
УЭЛБАНЭ: fırtına

L = ЛЪ , лъ

Türkçe'de olmayan(T)ve(L)karışımı bir sestir .

ЛЪЫ : kan
ЛЪЭПС: kordon
ЛЪАГЭ: yüksek
ЛЪЭЛЪЭН: dağılıp dökülmek
ПЛЪЭН : (birtarafa)bakma
МЭЛЪАТЭ: uçuyor

L' = ЛI , лI

Türkçe'de olmayan,yukarıdaki(ЛЪ) harfinin sert ve keskin söylenen değişik bir şeklidir .

ЛIЫ : adam
ЛIЭН: ölmek
ЛIЫН: boğmak
ПЛIЫ : dört
МАЛIЭ : ölüyor
ПЛIАНЭ: çeyrek,1/4

М = М , м

Türkçe'deki (М) harfinin tam karsılığıdır .

МАЗЭ: ay
МАКЪ: ses
МЭЗ : orman
МАГЪ: ağlıyor

N = Н , н

Türkçe'deki (N) harfinin tam karşılığıdır .

НЭ : göz
НЭЗ: kenar
НЫСЭ: gelin
НЫУЭ: yaşlı kadın

О = О , о

Kabardeyce kelimelerin başında bulunmaz. Yabancı kökenli kelimelerin başında (WO) gibi okunur. Kelime içinde ise daima uzun okunan bir (O) sesidir

ОСМЭН : Osman
БОСТЕЙ : entari
СОГУПСЫС : düşünüyorum
ДОЛАЖЬЭ : çalışıyoruz

Ө = ІУЭ , Іуэ

Türkçe deki (Ö) harfinin sert söylenen bir biçimi.

ІУЭН : harman döğmek
ІУЭХУ : iş
ІУЭТЫН : oğmak
МЭІУЭРВЭР : gevezelik ediyor

Р = П , п

Türkçe'deki (P) harfinin tam karşılığıdır .

ПЭ : burun
ПАШІЭ : bıyık
ПАШЭ : önder, komutan
ПЭРЫТ : lider, başkan

Р' = ПІ , пІ

Türkçe'de bulunmayan sert ve keskin bir (P') dir.

ПІЭ : yatak
ПІЫН : beslemek
ПІАЛЪЭ : vade, süre
ЛЪАПІЭ : değerli

R = Р , р

Türkçe'deki (R) harfinin tam karşılığıdır .

УЭРАМ : cadde
КЪЭРАЛ : devlet
НАРТ : Nart
КЪЭРАБГЪЭ : korkak

Ş = С , с

Türkçe'deki (S) harfinin tam karşılığıdır .

САБЭ : toz
САНЭ : üzüm
САКЪ : tedbirli
НЭПС : gözyaşı

Ş = Ш , ш

Türkçe'deki (Ş) harfinin tam karşılığıdır .

ШЭ : süt
ШАТЭ : kaymak
ШЭНТ : sandalya
МАХЪШЭ : deve

Ş = Щ , щ

Türkçe'de olmayan kalın bir (Ş) sesidir .

ЩЭ : 100, iç yağı
ЩАБЭ : yumuşak
ЩЭХУ : giz, sır
ЩАПХЪЭ : örnek, ölçü

Ş' = ЩӀ , щӀ

Türkçe'de bulunmayan sert ve keskin bir(Ş')dir.

ЩІАЛЭ : genç,çocuk
ЩІАКІУЭ: yamçı

МАЩІЭ: az
ЩІЖХЬ: saygı

Т = Т , т

Türkçe'deki (T) harfinin aynısıdır.

ТЫН : vermek
ТАЗЫР: ceza

МАТЭ : sepet
УЭТЭПС: irin,cerahat

Т' = ТӀ , тӀ

Türkçe'de olmayan sert ve keskin bir (T') dir.

ТІУ : iki
ТІАСХЬЭ: dayanıksız

НАТІЭ : alın
КЪЭТІЫН: kazmak

U = У , у

Kelime veya hece başında(W),(WU) okunur.Kelime içinde ise Türkçe'deki (U) sesini verir.

УНЭ : ev
УПЩІЭ: soru

УАНЭ: eyer
УАДЭ: çekiç

U = ў , ў

(y) harfi kimi zaman kelimenin sonunda ayrı bir hece olarak okunmaz,son hecenin sonunu yarım(U) şeklinde okutur .

ХЭКУ: vatan,yurt
СОКУ: yele,perçem

МЭКЪУ: kuru ot
ДЭГУ : sağır

U = ІУ , Іу

Türkçe'deki (U) harfinin kelime başındaki okunuşuna benzer bir ses verir .

ІУНЭ: çivi
ІУС : yem

ІУЩ : zeki,akıllı
МЭІУ: (ses)yayılıyor

V = в , в

Türkçe'deki (V) harfinin tam karşılığıdır.

ВЫ : öküz
ВАКЪЭ: ayakkabı

ХЪВ : manda,camuz
МАВЭ: çift sürüyor

Ў = И , и

Kelime ve hece başlarında(-yi)okunur.bkz:І harfi

Ӭ = Ё , ё

Kelime ve hece başlarında(-ye),ortada uzun(e) okunur.bkz: E harfi.

Ы = Й , й

Türkçe'deki(Y)harfinin tam karşılığıdır.Kelime ve hece başlarında yalnız(O)harfinden önce kullanılabilir.Çünkü(ye)sesi için(E),(yi)sesi için(И)(ya) sesi için(Я) ve (yu) sesi için (Ю)harfleri vardır

ЙОДЖЭ : okuyor
ЙОПЛЪ : bakıyor
СЭСЕЙШ: benimdir
ЖЫГЕЙ : pelit ağacı
АДЫГЕЙ: Adığe ülkesi
ДУНЕЙ : dünya

Ы = Я , я

Bu harf daima (-ya) okunur .

ЯБГЭ : hırçın
ДЯПЭКІЭ: ileride
ЯТІЭ: toprak,çamur
ЯКЬЭ: kül

Z = З , з

Türkçe'deki (Z) harfinin tam karşılığıdır .

ЗАУЭ: kavga
ЗЗЗ : öd,safra
МЗЗ : orman
ЗЗЗЭМЫЗЭ: bazan

Z = ДЗ , дз

Türkçe'de olmayan(d),(z)karışımı bir sestir .

ДЗЭ : diş,ordu
ДЗЭЛ: söğüt,dişeti
ДЗЫГЪУЭ: fare
ЕЦЗ : atıyor

Ż = Ц , ц

Türkçe'de olmayan ince,sert ve keskin söylener (c),(s) karışımı bir sestir.

ЦЫ : yün
ЦЕЙ: çerkeska
ШХЬЭЦ : saç
ВЭБЖЬЫЦ: kirpik

Ż = ЦІ , цІ

Türkçe'de olmayan,yukarıdaki (Ц) harfinden daha kalın bir şeklidir

ЦІЭ : ad,bit
ЦІНХУ : insan
ЦІЫКІУ: küçük
МАЦІЭ : çekirge
ПЩІН : yalan
ПЩІАНЭ: çıplak

А Л Ф А В И Т

А а	*А а*	Жь жь	*Жь жь*
Э э	*Э э*	З з	*З з*
Б б	*Б б*	И и	*И и*
В в	*В в*	Й й	*Й й*
Г г	*Г г*	К к	*К к*
Гу гу	*Гу гу*	Ку ку	*Ку ку*
Гъ гъ	*Гъ гъ*	Кl кl	*Кl кl*
Гъу гъу	*Гъу гъу*	Кlу кlу	*Кlу*
Д д	*Д д*	Къ къ	*Къ къ*
Дж дж	*Дж дж*	Къу къу	*Къу*
Дз дз	*Дз дз*	Кхъ кхъ	*Кхъ*
Е е	*Е е*	Кхъу кхъу	*Кхъу*
Ё ё	*Ё ё*	Л л	*Л л*
Ж ж	*Ж ж*	Лl лl	*Лl лl*

Лъ лъ Лъ лъ Хь хь Хь хь

М м Мм Хъ хъ Хъ хъ

Н н Нн Хъу хъу Хъу хъу

О о Оо Ц ц Ц ц

П п Пп Цl цl Цl цl

Пl пl Пl пl Ч ч Ч ч

Р р Рр Ш ш Ш ш

С с Сс Щ щ Щ щ

Т т Тт Щl щl Щl щl

Тl тl Тl тl Ы ы Ы ы

У у Уу I I Il

Ф ф Фф Iу Iу Iу Iу

Фl фl Фl фl Ъ ь ъ ь

Х х Хх Ю ю Ю ю

Ху ху Ху ху Я я Я я

Н А Н Э

СЫТУ ПАСЭУ
ЖЫ УХЪУАҀУЭ
НАНЭ
СЫТУ КІАСЭУ
СЭ БАЛИГЪ СЫХЪУА
ЖЭЩИ МАХУИ
ИДЖЫ ІЭ БДЭСЛЪАМИ
СХУЭЩІЫЖЫН СЭ ЩІАЛЭ
УИ ЩХЬЭ ТХЪУАР.

СОТІЫСЭХ
УИ ГЪАЩІЭМ СЕГУПСЫСУИ
ХЪУАМ УИ ТЕПЛЪЭ
КЪЫЗЕТЫР ГУХЭЩІ:
КЪЫСХЭПЛЪХЬАУЭ
СЭ ТІЭКІУ-ТІЭКІУУ УИ ПСЭР
УЭ ГЪАЩІЭНШЭ ИДЖЫ УХЪУ
КЪЫСФІОЩІ...

ДУНЕЙМ ТЕТКЪЫМ
ХУНЭСАУЭ АНЭМ
ХУИЩІЭЖЫНУ ИГУ ИЛЪ ПСОР
ЗЫ БЫН
АУЭ МЫРЩ СЭ ЖИТЭР СИГУ
ИТІАНИ:
СИ ГУЛЪЫТЭ ПАСЭР
УЭ ПЩІЫГЪУАМЭ
ЩІЭХ МЫПХУЭДЭУ
НАНЭ УМЫХЪУНТ.

А ГУПСЫСЭМ
СЭ ИДЖЫ СЫКЪЕС
СЫКЪЕС -
СЫКЪЭСАЩИ УИ ДЕЖ КІАСЭУ
УЭ УИ ГЪАЩІЭР
БОХЬ ИДЖЫ ХЭЛЬ-ХЭСУ
СЭРИ УИ ПІЭ ЛЪАПЭМ
МИС СЫТЕСЩ.

ГЪАЩІЭУ СИІЭР
СЭ НОБЭ ЩІЭСТЫНТ
НЫПЫСЩЭНУ ЗЫ МАХУЭ
УИ ГЪАЩІЭМ
...МАХУЭ КЪЭС
ИДЖЫ СЫНЫПХОПІАЩІЭ
ПЩЭДЕЙ СФІЭЩІУ
УЗМЫГЪУЭТЫЖЫН.

БИЩУ АНАТОЛЭ — З Ы Д А К Ъ И К Ъ Э
"ЭЛЬБРУС"ТХЫЛЬ ТЕДЗАПІЭ
НАЛШЫК 1971.

УЭ,СЭ,ДИ ЛЪАГЪУНЫГЪЭР

ДЭ ЩЫР
ХЪАРЗЫНЭУ ДЫЗДЭПСЭУРТ
ДЫЗЭГУРЫІУЭУ
ЗЫ УНАГЪУЭУ:
УЭ , СЭ
ДИ БЫН - ДИ ЛЪАГЪУНЫГЪЭР
ДЭ КЪЫДЭХЪУАПСЭРТ
ДУНЕЙ ПСОР!

А ДИ БЫН ЦІЫКІУМ
ИГЭТ НЫБЖЬ
МИС,
ИЛЪЭСИТХУМ ТІЭКІУ ФІЭКІАУЭ
ЗЭХЕДМЫГЪЭХЫУ
ЗЭ ДИ ГУБЖЬ
АР ТПІЫРТ
ДЫТЕГУЖЬЕИКІАУЭ.

АУЭ,
ЗЭГУЭРЫМ
ДЫКЪЫЩІОЩ
КЪЫДОХЪУЭР ДЯКУ
ХЬЭРГЪЭШЫРГЪЭШХУИ...
САБИЙР КЪЫДЭПЛЪУ
И НЭР КЪИХУУ
ДЭ ПСАЛЪЭ ДЫДЖХЭР
ЗЫДОУТТЫПЩ.

КІУЭ ПЭТМИ
ТЭМАКЪКІЭЩІ ДЫКЪОХЪУ
ЩІЫДОДЗЭР
ЗЫР ЗЫМ ДЫТЕКІЙЕУ...
"ДИ САБИЙ ЦІЫКІУМ
ИГУ ИКІАУЭ
АБДЕЖ
ПЛІАНЭПЭМ ЗЫЩЕУДЫГЪУ."

ДЭ ДОКІЫР ХЪИЙМ
ДЫЗЭРЫЗОХЬЭ
ХЬЭКЪУЩЫКЪУ ТКЪУТАХЭР
МЭЛЪЕИЖ...
"ДИ САБИЙ ЦІЫКІУМ
ЩІЕХРИ И ЩХЬЭР
ДИ УНЭМ-
БЖЭР КЪРЕДЗЫЛІЭЖ!"

АБДЕЖ-
ДЭ ТІУМ/ЗЫКЪЫДОЩІЭЖ
ДЫХОКІИИКІ:
"ДИ ЛЪАГЪУНЫГЪЭР!"
ЗОІУБЭР ПІЭМ УЭ
МАКЪКІЭ УГЪЫУ
СЭ СОТІЫСЭХРИ
ЩЫМ СОХЪУЖ...

ИДЖЫ
САБИЙР ДЭ ДИМЫІЭЖ:

АР -
ТІЭКІУ БЖЭІУПЭМ ДЕЖ
ЩОТЫЖЫР
ЗЕИНШЭ КЪАБЗЭУ
ЗЕЛЪЫТЭЖРИ-
ЙОЖЬЭЖ
ИМЫІЭУ КЪЭГЪЭЗЭЖ!

БИЩУ АНАТОЛЭ - З Ы Д А К Ъ И К Ъ Э
"ЭЛЬБРУС" ТХЫЛЪ ТЕДЗАПІЭ.
НАЛШЫК 1971.

§ § § §

КЪОСЫР УЭС

КЪОСЫР УЭС...КЪОС ЖЬЫБГЪЭМ КЪРИХЬЭКІЫУ
ПІАЩЭУ ЩАБЭУ...ЩІЫЛЪЭ ПСОР ЕУФЭБГЪУ
СЭ УЭРАЩ УЭ ЗЫРЩ СИГУ НОБЭ КЪЭКІЫР
УЭ КЪЫЩЕСЫР УЭСЫР ФІЫУЭ ПЛЪАГЪУТ.

КЪОСЫР УЭС...КЪЫСТОСЭР АР СИ ЗАКЪУЭУ
УЭ НЭГЪУЭЩІЫМ ИДЖЫ УДЭЩІЫГЪУЩ
ФЫХЭТ ХЪУНЩ МЫ УЭСЫМ ФИ ЩІЭЩЫГЪУЭУ...
УЭ КЪЫЩЕСЫР УЭСЫР ФІЫУЭ ПЛЪАГЪУТ.

КЪОСЫР УЭС...СЭ СИ ГУМ УКЪЭКІАУЭ
ГУРЫГЪУ МАФІЭ ЩЭХУМ СИ БГЪЭР ЕС
СЭ УИЗГЪЭХУЖЫНУТ СИГУ КУЭД ЩІАУЭ
СЭ УИЗГЪЭХУЖЫНУТ СИ ГУМ АУЭ
КЪОСЫР УЭС...КЪОС ПІАЩЭУ ЩАБЭУ УЭС..

БИЩУ АНАТОЛЭ - Г У Ф І А П Щ І Э
"ЭЛЬБРУС" ТХЫЛЪ ТЕДЗАПІЭ
НАЛШЫК 1969

§ § § §

КЪРУХЭР

ЗЫР ЗЫМ ФЫХУЭСАКЪЫУ
ФЭ ДЭНЭ ФЕЖЬА?
ФІЫМ ФЫЩИГЪЭГУГЪЫУ
ХЭТ ФЫРИЩЭЖЬА?

ХЬЭУЭ КЪЫРУКЪАЗХЭ
СИ ГУМ ФЫКЪЕМЫІУСЭ
ЕЗЭШЫГЪУЭ ХЬЭЛЬЭМ
СЫХУЭВМЫГЪЭУСЭ

ТХЬАУСЫХЭ МАКЪКІЭ
СИ ГУР ЕВМЫШАЖЬЭ
ЩУПЩІЫІУНЩ АР ИКЪУКІЭ
ХАМЭ ЩІЫГУУ ЖЫЖЬЭМ

ХАМЭ ХЭКУ ДАДУХЭМ
СИ ГУР ХУЭХЪУЭПСЭНКЪЫМ
СЭ СЩАМЫЛЬХУА ЛЬАХЭ
СИ ГУР ЩЫУСЭНКЪЫМ.

ДЫГЪУЖЬ КЪУРМЭН - К Ъ Р У Х Э Р
СТАВРОПОЛЬ ТХЫЛЪ ТЕДЗАПІЭ
ЧЕРКЕССК 1970.

§ § § §

КЪУАЛЭ БЗУХЭР

КЪУЛЭБЗУ ЛЪЭТЭЖХЭМ САКІЭЛЪОПЛЪ
ЕЖЬЭЖАХЭМ КІАПСЭШХУЭ ЗАЩІАУЭ:
МАКІУЭ БЗУХЭР КЪУРШХЭМ ЩХЬЭДЭХАУЭ...

АХЭМ СЭПЛЬУ СЭ МЫ СИГУР КЪОПЛЪ:
СИ КЪУЭШ ДАПЩЭМ ЯХУЭХЪАТ АР ГЪУЭГУ?!

СОПЛЪ СЭ БЗУХЭМ МЫР ХУЖЫСІЭУ СИ ЩХЬЭМ:
ЩЫЛЬЭТЭЖМИ КЪУАЛЭБЗУХЭР БЖЬЫХЬЭМ
КЪЫЗЭРАГЪЭЗЭЖЫР СЫТУ ФІЫТЭ!..

БИЩУ АНАТОЛЭ

§ § § §

БЫДЭУ ІЭПЛІЭ ЗЭДГЪЭШЭКІ

АР СЭРАЩ КЪУРМЭНЩ КЪОПСАЛЬЭР
ГУФІЭ НЭПСХЭР КЪЫСФІЫЩІОКІ
СЫКЪЭПЩІЭЖКЪЭ СИ ЩІЫНАЛЬЭ?
БЫДЭУ ІЭПЛІЭ ЗЭДГЪЭШЭКІ.

ПЩІЭЖРЭ САБИИГЪУЭМ КЪУРШЫМ
БЖЭН ИГЪЭХЪУУ КІЭРЫТАР?
ТЕСУ КЪИДЫГЪУА УАНЭШЫМ
НЭР ТЕМЫПЛЭУ БЛЭЛЬЭТАР?

ИНСТИТУТЫМ МЭЗКУУ КЪАЛЭ
УЭ ЗЭГУЭРЫМ ЕБГЪЭЖЬАР?
АР СЭРАЩ СЭРАЩ УИ ЩІАЛЭРЩ
ЕДЖЭН СУХРИ СКЪЭКІУЭЖАЩ.

СИ ЩІЭНЫГЪЭР УЭ УИ БЫНХЭМ
СЭ ЯСТЫНЩ ЩЫМЫІЭУ ХЭН
УИ ТХЫЛЪ НАПЭУ МЕС МО БГЫХЭМ
УЭРЭДЫЩІИ СЭ ПХУИСТХЭНЩ.

ПХУХЭССЭНУЩ ЖЫГИ ГЪАТХЭМ
НАРТЫХУ ХЬЭСЭХЭР ПХУЭСПЩІЭНЩ
ПХУЭЗГЪЭХЪУНУЩ УИ ШЫ ГУРТЭР
СЫТ КЪЫСЛЬЫСМИ СГЪЭЗЭЩІЭНЩ.

СИ ЩІЫНАЛЬЭ ЗЫСХЪУЭЖАКЪЫМ
СЭ ИДЖЫРИ СЫ-КЪУРМЭНЩ
СЫПХУЭПЭЖЩИ "МАРЖЭ"ЖАІЭМ
ЗЫПХУЭСЩІЫНУЩ СЭ КЪУРМЭН!

ДЫГЪУЖЬ КЪУРМЭН - К Ъ Р У Х Э Р
СТАВРОПОЛЬ ТХЫЛЪ ТЕДЗАПІЭ .
ЧЕРКЕССК 1970

§ § § §

ІУАЩХЬЭМАХУЭ

УЭ ЩОГЪЭВЫР ІУАЩХЬЭМАХУЭ УИ ГУМ
ГУАУЭУ ГУІЭГЪУЭУ ЩІЫМ ЩЫПЛЬЭГЪУА ПСОГ
ПЛЪЫР ЕМЫШЫЖУ УЩХЬЭЩЫТЩ ХЭКУМ
УИ НЭГУМ ЩІОКІЫР ХЭТ СЫТ ХУЭДЭУ ПСЭУМ

МАХУЭ БЛЭКІАХЭМ ЗДАХЬА ІУЭХУГЪУЭР
УЭ ПЛЪАГЪУМ ХУЭДЭУ НОБИ УИ НЭГУ ЩІЭТЩ
ДИ БИЙХЭМ КЪУАЖЭУ ЯГЪЭСАМ И ІУГЪУЭР

ПШАГЪУЭУ ИДЖЫРИ УИ ЩХЬЭМ КЪЫЩХЬЭЩЫТЩ

КЪЭПСАЛЪЭ УМЫЩЫМУ УЭ ЗЭ ЗАКЪУЭ
СИ ЛЬЭПКЪ ХЪЫБАРЫР КЪЫСХУЭЩІ НЭХЪ КЪУЛЕЙ
САБИЙ ГЪЫМ КЪЫІУРИТХЪЫУ ИІЫГЪ ЩІАКХЪУЭР
ЗИ УНЭ ЗЫХЬАР КЪЫСХУЭЩІЫЖ СЭТЕЙ

ДЗЕЙ ЗЫКЪЫХУАЩІУ ДИ АДЫГЭ ПЩЫЖЬХЭМ
ЛЬЭПКЪЫР ИЗЫШАХЭМ Я ГУГЪУ КЪЫСХУЭЩІЫЖ
УЭ ГУАУЭ НЭПСУ ЩЫБГЪЭПШКІУАР УИ ЩІЫГУМ
ПСЫ УЭРУ УИ БГЪЭМ КЪЫЩЫПХЕУДЫЖ

УЭ ЩОГЪЭВЫР ІУАЩХЬЭМАХУЭ УИ ГУМ
ГУАУЭУ ГУФІЭГЪУЭУ УИ НЭГУ ЩІКІА ПСОР
ПЛЪЫР ЕМЫШЫЖУ УЩХЬЭЩЫТЩИ ХЭКУМ
УИ НЭГУМ ЩІОКІЫР ХЭТ СЫТ ХУЭДЭУ ПСЭУМ

УЭ УМЫБЗЫЩІУ ЖЫІЭ ДИ ТХЬЭМАДЭ
ХЪУАЩ ДЭ КУПЩІАФІЭУ ДЭ ДИ ІГЪАЩІЭР ИЗ
БИЙМ Я НЭХЪ БЗАДЖЭМ КЪИЩТЭМЭ И УАДЭР
А ДЭР ИКЪУТЭНУ УДЫН КЪЫХУЕМЫДЗ

ЛІЭЩІЫГЪУЭ КУДИ ПЛЬАГЪУНЩ ІУАЩХЬЭМАХУЭ
ЩІЭБЛЭ КЪЫТХЭХЪУЭМ УЭРИ УХЭТЫНЩ
ДЕЛАГЪКІЭ ДІГЪЭКІУЭДЫНКЪЫМ ДЭ ЗЫ МАХУЭ
БЭМ ЯХУЭТЩІАХЭР ЯХУЭПІУЭТЭЖЫНЩ.

ШЫКІЭ ПШЫНЭР МЭУСЭ.
КІЭЩТ МУХЬЭЗ - НАЛШЫК 1968

§ § § §

ХЭКУНШЭР
ЛЬАГЪУЭЩХЬЭУБЭЩ
СИ ЛЬЭПКЪ

СЭ ЗЭТЫЗОХ МО БГЫ АУЗХЭР
СЫКЪОДЖЭ ХУЭДЭУ ТХЫЛЬ ГУУЗЫМ
ТЕЛЪЩ ДЫРКЪУЭ ИНХЭР ДИ КЪУРШ НАТІЭМ
СИ ЛЬЭПКЪЫМ ФЫБГЫНА ХЭКУ ЛЬАПІЭМ

СЫТЕТЩ КАВКАЗЫМ И КЪУРШ ЩЫГУМ
СЫХУОПЛЪЭ ЛЬЭПКЪЫМ И ГЪАЩІЭ ІЭГУМ
УЭ МЫВЭУ ГЪУР УХЪУАЩ ЛЬЭПКЪ ІЭГУР
ЩІЭКІАЩ КУЭДЫЩЭ УЭ УИ НЭГУМ

УИ ІЭГУ ЛІЭЩІЫГЪУЭМ ДЭПХЪЭШАМ
САТЫР ИІАХЭР ТЕКІЫЖАЩ
АР ЕЩХЬЩ АУЗХЭР КІУЭДЫЖАУ
КЪУРШ ИНУ ЛЬЭПКЪЫР ЗЫ ХЪУЖАМ

УИ ІЭГУР ПХЪАШЭР - АР МЫІУЭХУ
УИ ХЭКУ УИІЭЖМЭ УПСЭУХУ
ХЭХЭСЩ - ПХУЖАІЭУ ПХЬЫМ ДУНЕЙР
КЪЫУПСЭУР И УАСЭКЪЫМ ЗЫ ЩАЙ.

ДЫГЪЭ БЗИЙР СИ ПШЫНЭ ІЭПЭУ
БАЛЪКЪЭР ФОУСЭТ--НАЛШЫК 1970

§ § § §

ІУАЩХЬЭМАХУЭ

ЖЫЖЬЭУЭ СЛЬАГЪУМ

ІУАЩХЬЭ ЛЪАГЭР
АР СЫТЫМ ЩЫГЪУИ
СЭ СФІЭДАХЭТ
И ЦІЭР ЖАІАМЭ
АР ДЫДЕЙКЪЭ
ЖЫСІЭУЭ АБЫ СЫРИПАГЭРТ
АУЭ АР ЗЭИКІ
ГЪУНЭГЪУ ДЫДЭУ
СЫМЫЛЪЭГЪУАТ СЭ
НОБЭ ХУЭДЭУ...
ИДЖЫ СЫТЕТЩИ
ЩЫГУ ИНИТІЫМ -
ЗЫЗОКЪУЗЫЛІЭ ГЪУРЫГЪУЭХХЭУ -
СИ АНЭ БГЪИТІУ.

ДЫГЪЭ БЗИЙР СИ ПШЫНЭ ІЭПЭУ
БАЛЪКЪЭР ФОУСЭТ - НАЛШЫК 1970

§ § § §

КЪЭВГЪЭЭЖ

КЪЭВГЪЭЭЖ ФИ ЩІЫПІЭ ХУИТЫМ
ХУИТУ ФИ ПСЭР ВГЪЭБЭУЭЖ
АДЭ ХЭКУРШ ЩЫІЭР НИТІУ
НАСЫП ХЭКУМ КЪЭВГЪЭЭЖ

ХАМЭ ЩІЫПІЭМ ЦІЫХУ ЩЫМЫТХЪЭ
ЩХЬЭМ ХАМЭІЭР КЪОПХЪЭШЭКІ
ЦІЫХУМ ЗЭИКІ ИІЭНКЪЫМ ЗЫ ТХЬЭ
ЗЫРИ АДЭЖЬ ХЭКУМ ФІЭКІ

КЪЭВГЪЭЭЖ ФИ КАВКАЗ ЛЪАХЭУ
ФИ ІЫХЬЛЫФІХЭР КЪЫЗДЭНАМ
ХАМЭ ДЫШЭР НЭПЦІУ ДАХЭЩ
КЪЭВГЪЭЭЖ ХЭКУ КЪЭВГЪЭНАМ.

ДЫГЪЭ БЗИЙР СИ ПШЫНЭ ІЭПЭУ
БАЛЪКЪЭР ФОУСЭТ - НАЛШЫК 1970

§ § § §

УЭРЭД Б. ФОУСЭТ

КЪЭГЪЭЭЖ ЩІЭХЫІУЭУЭ СИ НЭХУ
УИ ГЪУЭГУ ЖЫЖЬЭР ГУКІЭ СОГЪЭНЭХУ
МЭУНКІЫФІ МАХУЭР...ЖЭЩРИ КЪЫЩІОНЭЖ...
СЭ СЫППОПЛЪЭ СИ ГУР МЫПЫІЭЖ

ХАМЭ УАФЭХЭР КЪЫБОЛЬЭТЫХЬ
УИ ХЪЫБАРЫР ЖЫ КЪАБЗЭМ КЪЫСХУЕХЬ...
КЪЭГЪЭЭЖ ЩІЭХЫІУЭУЭ СИ НЭХУ
УЭГУ ЛЬЭМЫЖУ ПСЭР ПХУЗОГЪЭНЭХУ

...ЗЭХУЭТКІУАМИ ЖЫЖЬЭУ ГЪАЩІЭ ГЪУЭГУ
ЩХЬЭ ЗАКЪУЭ ПСЭХУГЪУЭМ ЗОМЫДЗА
ГУ ХЬЭЛЭЛКІЭ ЗЭГУХАЩ УИ НЭГУ
ДИ НАҀЫПЫР ЩАГЪЭУ ЗЭРЫДДЗАЩ...

КЪЭГЪЭЭЖ ЩІЭХЫІУЭУЭ СИ НЭХУ
НОБЭ ПСОМ ХУЭМЫДЭУ СЫПХУОЗЭШ
МЭУНКІЫФІ МАХУЭР...НЭХУЩЫР ПОНЭЖ...
СЭ СЫППОПЛЪЭР СИ ПСЭ КЪЭГЪЭЭЖ.

ЖЫПІЭР ПЭЖМЭ...

УИ НИТІЫР СЭРМЭ ХАМЭ ЩІЫПІЭМ
ХЬЭФИЗУ СЫТ-ТІЭ УЩІЫЩЫІЭР?!
ПСЫНЩІЭУ СИ ХЭКУМ КЪЭІЭПХЪУЭЖИ
УИ НАПІЭМ СЭ-НИТІЫР-СИЛЪХЬЭЖ...
СЭ УИ ГУМ ФІЫУЭ СИЛЪЭГЪУАМЭ
ГУХЭЛЪЫР ДЖЭГУКЪЫМ МАФІЭУ УЕС-
КЪЭЛЪЫХЪУ НАСЫПЫР СЫТ ЩІЭПТАМИ
ЗЭИ БЖАМЫІЭЖУ "УХЭХЭСЩ!"..
УЭ УИ ПСЭР СЭРУ ПЭЖУ ЩЫТМЭ
"ПСЭНШЭ ІЭПКЪЛЬЭПКЪЫР КХЪЭМ ЩІАЛЪХЬЭЖ"
КЪЕТЫЖ ІЭПКЪЛЬЭПКЪЫР СИ ПСЭ ХУИТМИ
ЗЭПСЭГЪУНЫГЪЭР ГУМ ЗНХИЩІЭУ
ЖЭНЭТ ДУНЕЙМ-ДИ ДЕЙ КЪЭНЭЖ!..

ДЫГЪЭ БЗИЙР СИ ПШЫЕЭ ІЭПЭУ
БАЛЪКЪЭР ФОУСЭТ - НАЛШЫК 1970

§ § § §

ДИ ХЭКУМ ИКІАХЭМ Я ГЪЫБЗЭ

ХАМЭ УАФЭМ СЫДОПЛЪЕЙРИ
ПШЭЖЬХЭМ ЯУФІЕЯЩ
ХАМЭ ЩЫЛЪЭМ СЫКЪОПЛЪЫХРИ
НЭПСЫМ ИУФЕЯЩ

СИ ХЭКУ ДАХЭУ КАВКАЗ КЪУРШХЭМ
ЖЭШ КЪЭСЫХУ СОПЩІЫХЬ
УБГЫНАУЭ УЯДЭ ХЭКУР
УИІЭЖЫНКЪЫМ ШІЫХЬ

ГЪАТХЭ БЗУХЭР АВГЪУЭЖЬ ЯІЭМ
ГЪЭ КЪЭС КЪОЛЪЭТЭЖ
ЗГЪЭЗЭЖЫНУЩИ СОГУІЭ
СЫТЕМЫПЫІЭЖ

УИ КЪУРШЫПСЫМ ДЫХУЭХЪУАПСЭУ
ІУР ИГЪУЩІЫКІАЩ
ХАМЭ ШЫДУ ДЫЗЭРАХУЭУ
ЧЫМ ДЫЩІАПІЫКІАЩ

СЫХУЭМЕЙ ХАМЭЩІ ТЕПЩЭГЪУЭ
ШЫЗИІЭНУ ЗЭИКІ
О СИ ХЭКУ УИ УНЭЛЬЭГУР
НЭХЪЫФІТ БЗЭГУКІЭ ЗБЗЕЙМ

УХЭХЭСУ УЩЫТЫНУ
ЩЫІЭКЪЫМ НЭХЪ ІЕЙ
АР УКІЭСУ ХАМЭ УАНЭМ
ХУЭДЭЩ ПХЬЫМ ДУНЕЙР

О КАВКАЗУ СИ ХЭКУ ДЫЩЭ!
СИ ПСЭМ УЭРЩ И ГУЩЭР
ЗЭ СЫПІУПЛЪЭУ УИ ПСЫМ СЕФЭУ
ПХУЭСЩІАМ ІЭПЛІЭ ГУАЩІЭУ
ХЬЭДАГЪЭНШЭУ СИ ГУФІЭГЪУЭУ
СЫПЫКІЫНТ СИ ГЪАЩІЭМ

ХАМЭ ГЪАТХЭМ ХУЖЬУ"СЫДОГЪАГЪЭ"

ХАМЭ ЩІЫЛЪЭМ СЫХАМЭУ СЫТЕТЩ
ХАМЭ УАФЭР СИ ЩХЬЭМ КЪЫЩОГЪУАГЪУЭ
ХАМЭ ЦІЫХУХЭМ СЫХАМЭУ САХЭТЩ

СЫШЫНАПЭУ МЫБЫ СЫЩОБАУЭ
СФІОЩІ ХЬЭУАРИ ЩІЫХУЭУЭ КЪЫЗАТ
СФІОЩІЫР СШХЫРИ МЫВЭ УШЭБАУЭ
АБЫ ХЬЭЛЪЭУ СИ ПКЪЫР ИКЪУЗАУЭ

СЫЗЫІУПЛЪЭ НЭГУХЭР ХАМЭ ЗАЩІЭШ
ЩІАЛЪАГЪУЭР СИ НИТІМИ АРАГЪЭНЩ
О СИ ХЭКУ УИ ЛЪАГЪУНЫГЪЭР ГУАЩІЭЩ
СИГУ УКЪЭКІЫМ НЭПСКІЭ ЗЫЗОГЪЭНЩІ

СЫТУ УСПЭІЭЩІЭ СИ ХЭКУ ЛЪАПІЭ!
ДАПЩЭЩ СИ ПСЭ СЫНЫПІУПЛЪЭЖЫН?
НОБЭ СЫЛІЭМ КЪЕХЫНКЪЫМ СИ НАПІЭ
ХАМЭ ХЭКУ ХЪУМ СЫЩЫЩІАЛЪХЬЭЖЫН

ІЭ КЪЫСХУЭЩІИ СЫШЭЖ СИ ХЭКУ ЛЪАПІЭ
О СИ ГЪАЩІЭМ И ХЬУА И НЭХУ!
УЭ ХАМЭЩІЫМ УШЫЗИГУГЪАПІЭЩ-
ПХУЭПХЪЭРЫНУШ МЫ СИ ГУР КЪЕУЭХУ.

БАЛЪКЪЭР ФОУСЭТ - УАФЭР ХЫЗОДЫКІ
НАЛШЫК 1967

§ § § §

КЪЫВОДЖЭ ІУАЩХЬМАХУЭ

СИ КУЭЩІЫМ ИСА СИ БЫНХЭР
ФЫЩІЭПХЪУЭУ ДЭНЭ ФЫКІУАТ?!
СИ БГЪЭМ КЪЫЩІЭЖУ ПСЫ УЭРХЭР
БЫДЗЫШЭ ФХУЭСЩІУ ФЫСПІАТ!

СИ ЗАКЪУЭ ГУБГЪЭМ СЫКЪИВНЭУ
ЩХЬЭ ФИ ХЭКУ ЛЪАПІЭР ВБГЫНАТ!
УИ ХЭКУ ПХЪУМЭНУ-УШЫНЭУ
АПХУЭДЭ ХАБЗЭ ФХЭЛЪАТ?!

ИДЖЫ ПСЫ УЭРХЭР СИ НЭПСУ
ФЭ-БЫНХЭМ ЩХЬЭКІЭ КЪОЖЭХ
ТХЪУАУ СИ ЩХЬЭР ФЭР ЩХЬЭКІЭ УЭСУ
ФЭ ФЫКЪЭСЛЪЫХЪУЭУ СОПЛЪЫХ

ЗЭМ ИНУ СИ ПЩЭР ХЫЗОШРИ
ХЫМ АДРЫШІКІЭ СЫФЛЪОХЪУ
ФЫЗМЫЛЪАГЪУЖУ СЫЗЭШУ
ФЭ СЫФЩІЭБЭГЫУ ЖЫ СОХЪУ

ФЭ ФЫЗДИКІАУЭ ХЭКУ ДАХЭР
НУРЫР ЩХЬЭЩИХЫУ ГЪЭГЪАЩ
ЩЫТЩ ЩЫХЬЭР ИНУ ФИ ЛЪАХЭР
ФІЫГЪУЭМ АР ХЭСУ БЭГЪУАУ

АДЫГЭ ЛЪЭПКЪЫУ СИ БЫНХЭ
ДЭНЭ ЛЪЭНЫКЪУИ ІЭПХЪУА!
ФЫКЪЫХУЭКІЭЖЫТ СИ ІЭПЛІЭМ
ЗЭУ ТІЫСЫЖЫНЩ СИГУ БЭГАР.

БАЛЪКЪЭР ФОУСЭТ - УАФЭР ХЫЗОДЫКІ
НАЛШЫК 1967

§ § § §

adığey alfabesi

А = А , а

Yumuşak ve kesintisiz okunan bir (А) sesidir.

АДЫГЭ: adığe
АПЧ : cam,porselen
АНЭШ : dayı
АТАҠЪЭ: horoz

А = ІА , Іа

keskin,uzunca ve açık okunan bir (А) sesidir.

ІАДЭ: maşa,kerpeten
ІАНЭ: sofra
ІАЕ : çirkin
ІАПЭ: tuş,parmakucu

А = ІЭ , Іэ

kısa ve keskin okunan başka bir (А) sesidir .

ІЭ : el
ІЭМЭ-ПСЫМ: araç,gereç
ІЭГУ : avuçiçi
ІЭХЪУАМБ: el parmağı

В = Б , б

Türkçe'deki (В) harfinin tam karşılığıdır .

БЭ : çok
БЭНУ: kuş
БАДЗЭ: karasinek
БГЫ : sırt,bel

С = ДЖ , дж

Türkçe'deki (С) harfinin tam karşılığıdır .

ДЖАН : gömlek
ДЖЭШЫ: fasulye
ДЖЭПЫГУ: kürk,kaftan
ДЖАДЭ : iri kocaman

Ç = Ч , ч

Türkçe'deki (Ç) harfinin tam karşılığıdır .

ЧАТЭ : kılıç
ЧЫЩІЫ: oğlak
ЧАП: yamaç
ЧЫН: topaç

Ҫ = ЧЪ , чъ

Türkçe'de olmayan,yukarıdaki (ч) harfinden daha kalın bir sestir .

ЧЪЫГЫ: ağaç
МАЧЪЭ: koşuyor
ЧЪЫЕ : uyku
ЧЪЫГЪЭ: katılaştı,donmdu

Ç' = ЧІ , чІ

Türkçe'de olmayan,keskin ve sert bir(Ç')sesidir.

ЧІЭ : yeni,son,dip
ЧІЭГЪ: alt
ЧІЭБЫГЪ: battı,gömüldü
ЧІЭФАІЪ: altına düştü

Ç = КІ , кІ

kendisinden sonra(y)ve(O)harfleri gelmediğinde yukarıdaki(ЧІ)sesini verir.(Ayrıca bkns:(K)harfi)

КІЭ : kuyruk
КІЭНКІЭ: yumurta
КІАЛЭ : erkek çocuk
КІАПСЭ: ip,urgan

D = Д , д

Türkçe'deki (D) harfinin tam karşılığıdır .

ДАНЭ: ipek
ДЭ : ceviz
ДАХЭ: güzel
ДЭІУ: sağır

E = Е , е

kelime ve hecelerin başında ve sonunda(-Ye)okunur ortada ise ince,uzun bir(e) sesi verir .

ЕБЭ : gübre
ЕДЖЭН: okumak
ЕБГЪН: ilençlemek
ІАЕ : çirkin
СЕПЛЪЫГЪ: baktım(ona)
ЕДЖАПІЭ : okul

Ə = Э , э

Türkçe'deki (A) ile (E) arası bir sestir. Adığece kelimelerin başında bulunmaz .

НЭ : göz
ТЭ-ТЭРЪ: biz (zamir)
ПЭ : burun
УЭ : sen

F = Ф , ф

Türkçe'deki (F) harfinin tam karşılığıdır .

ФАБЭ : sıcak
ФЭМЫФ: tembel,miskin
ФАЕП : istemiyor
МАФЭ: gün
ХАФЭ: ekşi
ЕФЪ : sürüyor(araba)

Ğ = Г , г

kendisinden sonra (y) ve (O) harfleri bulunmadığında Türkçe'deki (Ğ) sesini verir .

ГЪНЪ: barut
ПАГЭ: kibirli
ГЪБЭЭ: beddua,lanet
ЛЬАГЭ: yüksek

G = Г , г

kendisinden sonra (y)ve(O) harfleri geldiğinde Türkçe'deki (G) harfi gibi okunur .

ГУ : kalb
ГУГЬЭ: umut
ІЭІУ : avuçiçi
ГУАЩЭ : kayınvalide
ГУЩЪІЭН: konuşmak
ГОКІЪН : ayrılmak

Ğ = Гъ , гъ

ka lın bir(Ğ)sesidir.Türkçe'de karşılığı yoktur. (Arapça'daki "Ğayın"harfinin karşılığıdır).

ГЪАТХЭ: ilkbahar
ГЪОГУ : yol
БГЪУ : dokuz,yan
БЛАГЪЭ: yakın,hısım

H = X , x

Türkçe'de olmayan,(K) ve (h)karışımı bir sestir.

ХАБЗЭ: töre,kural
ХАМЭ : yabancı
ХЫ : altı,deniz
ХЭКУ: yurt,ülke,vatan

H = Хь , хь

Türkçe'deki (H) harfinden daha kalın bir sestir.

ХЬЭ : köpek,arpa
ШЪХЬЭ: baş
ХЬАКУ : fırın
ХЬАЛЫГЪУ: ekmek

H = Хъ , хъ

Türkçe'de bulunmayan,boğazdan hırlatılarak çıkartılan kalın bir(H)sesidir.(Arapçadaki(Hı)harfi).

ШАПХЪ : ölçü,ölçek
ЩЭРЭХЪ: tekerlek,çark
ПХЪЭ : odun
ХЪАГЪЭ: örgü,dantel

I = Ы , ы

Adığece kelimelerin başında bulunmaz.Ancak bir öntakı olarak kullanıldığında yumuşak,kesintisiz okunan bir (I) sesini verir. Ortada ise Türkçedeki (I) harfi gibidir .

Ы ?...: ne ?,efendim ?
ЫШЪХЬЭ: başı
СЫД ? : ne ?
Ы...: evet,he..,öyle
ЫНЭ : gözü
НЫСЭ: gelin

I = IЫ , Iы

Türkçe'deki (I) harfinin kelime başında iken verd iği sert ve keskin sesi verir.Adığece'de kelime başında bulunmaz .

СIЫХ ! : benden al !
СIЫГЪЫН: tutarım

İ = И , и

kelime ve hece başlarında (-yi) okunur.Kelime içinde ise Türkçe'deki (İ) harfi gibidir .

ИБЭ : yetim,öksüz
ИЛЪЭСИЙ: sekiz yıl
ИЗ : dolu
ДЭИ: kötü

İ = ИИ , Iи

Türkçe'deki (İ) harfinin kelime başında verdiği sert ve keskin sesi verir.

ИИТIУ : iki el
КЪЫИСХЫНА: ondan alayım mı?
КЪЫИХЫГЪ: ondan aldı
СИИХЫГЪЭП: benden almadı

J = Ж , ж

Türkçe'deki(J)harfinden daha kalınca bir sestir.

ЖАКIЭ : sakal
ЕЖЭ : bekliyor
БЖЫХЬЭ: sonbahar
УЖЫ : iz,ard,arka
ЖЭПКЪ: çene
ЖЭ : ağız

J = ЖЬ , жь

Türkçe'deki (J) harfinin tam karşılığıdır.

МАЖЬ : tarak
ЖЬЫБГЪЭ: rüzgar
БЖЬЫНЫ : soğan
ЖЬАУ: gölge
ЖЬЫ : erken,hava
БЖЬЭ: arı

J = ЖЪ , жъ

Türkçe'de olmayan çok kalın bir (J) sesidir

ЖЪЭ !: piş,kızar !
ЖЪАЖЪЭ: ağır işiten
ЖЪЫ : yaşlı,eski
БЖЪЭ : boynuz,kadeh
ЖЪУАГЪО: yıldız
ЖЪУАГЪЭ: kaynadı

К = К , к

Adığeyce'de kendisinden sonra kesinlikle (Y) veya (О) harflerinden biri bulunur . ve Türkçe'deki (К) gibi okunur . Yabancı kökenli kelimelerde kendisinden sonra (Y) ve (О) harfleri gelmese de (К) okunur .

КОЩЫН : göçmek
КУШЪЭ : beşik
КАРТОФ: patates
КОЦЫ: buğday
КУ : araba
КЛУБ: kulüp

К' = КI , кI

Kendisinden sonra (Y) ve (О) geldiğinde sert ve keskin bir (К') sesini verir . (kendisinden sonra (Y) ve (О) harfleri bulunmadığında sert ve keskin bir (Ç') sesini verdiğini görmüştük . önceki sayfalarda (Ç) harfine bakınız).

КIОН : gitmek
ЕМЫКIУ: ayıp
ЩАКIО : satıcı
МЭТКIУ: eriyor
КIОСЭН: sönmek
ИКIУТЫН: dökmek(sıvı)
ТIЭКIУ : az,biraz
КIУАГЪЭ: gitti

К = КЪ , къ

Türkçe'de olmayan, boğazdan çıkartılan kalın bir (K) sesidir.(Arapçadaki" kaf " harfi).

КЪАБЗЭ: temiz
КЪИН : zor,güç
КЪЭБЫ : kabak
МАКЪЭ : ses
КЪУАДЖ: köy
КЪАЛЭ : şehir

L = Л , л

Türkçe'deki (L) harfinin tam karşılığıdır.

ЛЫ : et
ЛЭПСЫ: etsuyu
МЭЛЫ : koyun
МЫЛЫ : buz
ЛЭНЫСТ: makas
МЭЛЫЛЫ: koyun eti

L = ЛЬ , лъ

Türkçe'de olmayan(t) ve (L) karışımı bir sestir.

ЛЬЫ : kan
ЛЬАПІЭ: pahalı
ПЛЬЫН : ısınmak
ПЛЬЭН: bakmak
ЛЬАГЭ: yüksek
ЩАЛЬ : kova

L' = ЛІ , лІ

Türkçe'de olmayan,yukarıdaki(ЛЬ) harfinin sert ve keskin söylenen bir şeklidir.

ЛІЫ : adam
ЛІЭН: ölmek
ЛІЫН: boğmak
ПЛІЫ : dört
ПЛІАНЭ: dörttebir
МАЛІЭ : ölüyor

М = М , м

Türkçe'deki (M) harfinin tam karşılığıdır.

МАЗЭ: ay
МАФЭ: gün
МЭЗЫ : orman
МЫІЭРЫС: elma

N = Н , н

Türkçe'deki (N) harfinin tam karşılığıdır.

НЭ : göz
НЭЗЫ: kenar
НАПЭ: yüz
НЫСЭ: gelin
НЫУЭ: yaşlı kadın
НАШ : kavun

О = О , о

Kelime ve hecelerin başlarında (WO) okunur. kelime içinde ise Türkçe'deki (O) gibidir .

ОСЫ : kar
ОТЭПС: irin,cerahat
ОРЭД: şarkı
ОД : zayıf

О = IО , Iо

Türkçe'deki (О) harfinin kelime başında okunduğu sesi verir .

IОФЫ: iş	IОФШIЭН: işyapmak
МАIО: ötüyor,harman	IОРЖЪОР: geveze
ПАIО: şapka	IОТЭН : anlatmak

Р = П , п

Türkçе'deki (Р) harfinin tam karşılığıdır.

ПЭ : burun	ПАЩЭ : önder,komutan
ПАКIЭ: bıyık	ПЭРЫТ: lider,başkan
ПАНЭ : diken	САП : toz

Р' = ПI , пI

Türkçe'de bulunmayan,sert ve keskin bir(Р')dir.

ПIЭ : yatak	ПIАЛЪЭ: vade,süre
НАПIЭ: gözkapağı	ЛЪАПIЭ: değerli
ПIУР : evlat	ХЪУПIЭ: çayır,mera

R = Р , р

Türkçe'deki (R) harfinin tam karşılığıdır.

УРАМ : cadde	НАРТ : Nart
КЪЭРАЛ: devlet	КЪЭРАБГЪ: korkak
РЕТЫ : (ona)veriyor	ПЭРЫТ : lider

S = С , с

Türkçe'deki (S) harfinin tam karşılığıdır.

САП : toz	НЭПС: gözyaşı
САНЭ: üzüm	СЭ : bıçak,ben

S' = Ц , ц

Türkçe'de olmayan,ince sert ve keskin söylenen (t),(s) karışımı bir sestir.

ЦЫ : yün	ЩЪХЬЭЩЫ: saç
ЦЭ : diş	НЭБЖЬЫЦ: kirpik
ЦАЦЭ: şiş	ПАЦЭ : yapağı

S' = ЦI , цI

Yukarıdaki (Ц) harfinden daha kalın bir sestir.

ЦIЭ : ad,bit	ПЦIЫ : yalan
ЦIЫНЭ: ıslak,yaş	ЦIЭРЫIУ: meşhur
ЦIЫФЫ: insan	ЦIЫКIУ : küçük

Ş = Ш , ш

Türkçe'deki (Ş) harfinin tam karşılığıdır.

ШАКІО:	satıcı	ШЭФЫ :	satın al !
ШЫН :	sağmak	ШЫБЗ :	elek,kalbur
ШЭ :	süt,mermi	ЕШЭЧЫ:	tartıyor

Ş = Ш , ш

Yukarıdaki(Ш) harfinden daha kalın bir sestir.

ШАКІО:	avcı,av	ШЭФЫ :	mum,balmumu
ШЭ :	içyağı	ШЫБЗ :	kısrak
ШЭНЫ :	huy,karakter	ШЫПХЪУ:	kızkardeş

Ş = ШЪ , шъ

Çok kalın bir (Ş) sesidir.Türkçe'de yoktur.

ШЪАБЭ :	yumuşak,ince	ШЪЭФЫ:	giz,gizli
ШЪЭ :	IOO,	ШЪОУ :	bal
ШЪУІЪЭ:	çürüdü,ıslandı	ШЪО :	deri,renk,siz

Ş' = ШІ , шІ

Türkçe'de bulunmayan sert ve keskin bir(Ş')dir.

ШІЭХ :	çabuk	ІАШІУ :	tatlı
ШІУ :	iyi	МАШІО :	ateş
ШІУАНЭ:	çapa,kazma	МЭШІОКУ:	tren

Т = Т , т

Türkçe'deki (Т) harfinin aynısıdır.

ТЫН :	vermek	МАТЭ:	sepet
ТАЗЫР:	ceza	ТАМЭ:	kanat
ТИУНЭ:	evimiz	УАТЭ:	çekiç

Т = ТІ , тІ

Türkçe'de olmayan sert ve keskin bir (Т') dir.

ТІУ :	iki	НАТІЭ:	alın
ТІАСХЪЭ :	dayanıksız	ТІЫН :	kazmak,eşmek
ТІЭПІЫГЪЭ:	söküldü	ТІЫ :	koç

U = У , у

Kelime veya hece başında (W),(WU) okunur.Kelime içinde ise Türkçe'deki (U) harfi gibidir.

УНЭ :	ev	УАТЭ :	çekiç
ПЫУТЫ:	ucuz	УПШІЭ:	soru,keçe
УЗЫ :	ağrı,hastalık	УАСЭ :	fiat,başlık

U = У , у

(y) kimileyin kelimenin sonunda ayrı bir hece olarak okunmaz,son hecenin sonunu yarım(u)okutur

ХЭКУ: vatan
ЕШЪУ: iç
СЭКУ: yele,perçem
ШIУ : iyi

U = IУ , Iу

Türkçe'deki (U) harfinin başta okunuşu gibidir.

IУС : yem
IУЛЭ: ahmak,budala
IУДАН: iplik
IУЖЪУ: kalın

V = В , в

Adığeyce'de yoktur.Yabancı kökenli kelimelerde Türkçe'deki (V) harfinin tam karşılığıdır.

Y = И , и

Kelime ve hece başlarında(-yi)okunur.bkz:İ harfi

Y = Е , е

Kelime ve hece başlarında(-ye)okunur.bkz:E harfi

= Й , й

Adığece'de,yalnız kelime sonlarında bulunur . Türkçe'deki (Y) harfinin tam karşılığıdır .

БАЙ : zengin
АДЫГЭЙ: Adığe ülkesi
ФАЙ : istiyor
ТЭ ТИЙ: bizimdir

Y = Я , я

Bu harf daima (-ya) okunur .

ЯЖЬЭ: kül
ЯБГЭ: hırçın
ТЯН : annemiz
ЯТIЭ: toprak

Z = З , з

Türkçe'deki (Z) harfinin tam karşılığıdır .

ЗАУЭ: kavga , savaş
ЗЫ : bir

Z = ДЗ , дз

Türkçe'de olmayan,(d)ve(z) karışımı bir sestir.

ДЗЭ : ordu
ЕДЗЫ: atıyor
БАДЗЭ: karasinek
ДЗЫО : çuval

ТХЬАУСЫХ

ТИ ТХЬАУСЫХЭ ЗЭДГЪЭІУЖЬЫН ДГЪОТЫРЭП
ТИ ЖЪЭ ДИЗЭУ ТЫГУЩЭІЭН ТЛЪЭКІЫРЭП.

ЕДЖЭНЫМРЭ ЗЭХЭШІЫКІМ ТЫФЭНЫКЪУ
ТИ ЩЫІАКІЭ НАСЫПНЫЧЭМ ИЛЪЭНЫКЪУ.

АДЫГЭКІЭ ТИ ЛЪЭПКЪЫХЭР МЭХЪЭЩЭНЭП,
УИ ЛЪЭПКЪЫКІЭ УГУГЪОНЫР БЗЭДЖЭ ЩЭНЭП.

АДЫГЭЛЪЭУ КІЭТЫМКІЭ АЩ ИГЪЭХАГЪ,
И УЦУПІЭ,И ТІЫСЫПІЭ ИПЭЩАГЪ.

РИПЭСЫРЭП ЕЖЬ И ЛЪЭПКЪЫ ЗИЙ ШІУГЪЭ
ИГУ ИЛЪЭП ИЛЪЭПКЪЫКІЭ ЗИЙ ГУГЪЭ.

СЫДЭ ГУШЭ ШЪХЬЭРИХЫГЪ МЫЩ ИГУПЩЫСЭ?
ЛЪЭПКЪЫХЭМЭ АФЭМЫДЭУ СЫД ИПЩЫСЭ?

АДЫГЭХЭР ШЪУЕГУПЩЫСЭЖЬ ЗЫ ШЪХЬАКІОУ
ГУБГЪЭНЫБА,МЫР РЭХЪУНА ІОФЫ ШІАКІЭУ?

ТЭ ТИЛЪЭПКЪЫ ТЕМЫПЛЪЫХЭУ ИШХЬАПЭ,
ІЭЧІЫБЫМЭ ТЫРЯШАКІУА ЯШХЬЭПЭ?

ЧЫЛЭХЭМЭ ТЫІУТЫНЫР ЯІЭНАТІ,
МЫ ДУНАЕМ ЩЫРАТХАГЪА ТЭ ТИНАТІ?

ЕМЫКІУБА МОЩТЭУ ТЫЗЕКІОНЫР
ТИНЭ ПХЫГЪЭУ НЭМЫКІЫМЭ ТАДЭКІОНЫР,

БЭУ ГУКІОДЫГЪУ МОЩТЭУ ТЫКІОДЫНЫР,
ТЯМЫГУГЪЭУ ТИШХЬЭПЭМЭ ТЫКЪЭНЭНЫР.

ТЭ НЭМЫКІ ЕМЫГУГЪЭУ ЕЖЬ ИШХЬАПЭ
КЪЭНЭЖЬЫГЪЭП ЦІЫФИ ЛЪЭПКЪИ ЗИЙ ПШХЬАПЭ.

ІЭЧІЫБЫКІЭ ІОФЫТАБГЭУ ТЫЩЫТЫЩТА,
ЗЭПЫТЫМЭ МЫ ІЭНАТІЭМ ТЫІУТЫЩТА?

ГЪЭГЪУНАКІО ЧЫЛЭХЭМКІЭ КЪЭНАГЪЭР
ТЭ ТИЗАКЪУИ МЫ ІЭНАТІЭМ ІУНАГЪЭР?

ТЭ ТИЛЪЭПКЪЫ ИШІУГЪЭКІЭ СЫД ТШІЭРЭР
ТИЛЪЭПКЪЫМЭ ЯУНАШЪОУ СЫД ТШІЭРЭР?

ТЭ ТИЛЪЭПКЪЫ ІОФЫ ИІЭУ ЩЫТЫБА?
АДЫГЭХЭР ЛЪЭПКЪЫ ШЪХЬЭФЭУ ЦІЫФЫБА?

АДЫГАГЪЭМ РИМЫПЭСЭУ ЗИЙ ШІУГЪЭ
ГУПШЫСЭРЭМ ЗИЙ ЩЫІАХЭП НАХЬИ ЩУГЪЭ.

УЕУПЧІЫМЭ ИІОЩТ АДЭ БЭУ ДАХЭУ
ЕЖЬ ИЛЪЭПКЪЫ НАХЬЫ ДЭГЪУ ЩЫМЫІАХЭУ,

ЗИЛЪЭПКЪЭГЪУ НАХЬЫ ДАХЭ ЩЫМЫІАХЭР
ИГЪУАДЖЭБА МЫТХЬАЧІЫНЫР АЩ ИНАХЭР.

ТЫМЭ СЭИН

§ § § §

ХЭГЪЭГУ ГУПШЧС

ГУБГЪЭНЭУ СЫШЪУМЫЛЪАГЪУ,МОЩТЭУ СЭТХЬЭУСЫХЭМЭ
АДЫГАГЪЭМ И ШІУГЪЭ ПЭМЫКІ СИ ГУ ЗИЙ ИЛЪЭП

СЭ КЪАВКЪАСЫМ И МАФЭ ДЭЙХЭМЭ СЫРИКІАЛ
МЭКІУЭДЫЖЬ СИ ЛЪЭПКЪЫР,СЭ МЫР СФЭЩЫІЭРЭП.

АДЫГАГЪЭМ ПСЭ ТЕНЭЖЬЭУ ФЭЛЭЖЭНЫР СИ ІАНАТІ
СЫТЕЛІЫХЬЫН МЫ ГЪУГУМ РАТХАГЪЭМЭ СЭ СИ НАТІ.

АДЫГАГЪЭМ КЪЭХЪУЛІАГЪЭМ ЕГЪЭУЗЫ СЭ СИГУ.
СЭПЛЪАХЬЫ,КЪЭСЭПЛЬАХЬЫ ЗГЪОТЫЖЬЫРЭП ЗЫ ГЪУЭГУ.

ТИ ЦІЫФЫХЭР ЗЭРЭУБЫТЭУ ЗЭДЭКІУЭНЫР СИНЭТІАС,
ТЫЗЭРЭУГЪУЭЙЭУ,ТИ ХЭКУ ТИСЭУ ТЫЩЫІЭНЫР СИ ГУТІАС.

СЫЛПЭН МЫЩ ПАІИЙ СЫМЫЩЫНЭУ,РАТХАГЪЭМЭ СЭ СИ НАТІ.
АДЫГАГЪЭМ ПСЭТЕНЭЖЬЭУ ФЭЛЭЖЭНЫР СИ ІЭНАТІ.

ФИДАРУКЪУЭ АЛХЪЭС

§ § § §

АДЫГЕЙ

АДЫГЕЙР ХЭКУМЭ ЯПАГЪ
И ГЪЭПСЫКІЭ ЗЭКІЭМЭ ЯЩЪХЬАГЪ
И КЪУЩЪХЬЭХЭР ФЫЖЬЫБЗЭ УЭСЫГЪ,
И ЦІЫФЫХЭР ПКЪЫ-ЩЪО-ЛЫ ДЭХАГЪ.

ЖЬЫУ: АДЫГЭ ХЭКУ ТИ ХЭКУ ДАХ
ТЫХЭМЫНЭЖ ТИЯНЭ ДАХ.

АДЫГЭЙМ ПАСЭ ТЫЗЕСЫМ
ТЫЗЭХЭТЭУ ЗЭУ ТЫЗЩЭТЫМ
ТИ ЩЫТЫКІЭ ШІУЭДЭХАГЪ ХАМЭМ
ТИ ГЪЭПСЫКІЭ ШІУЭЩЫТХЪУГЪ БЛАГЪЭМ

ЖЬЫУ

ХЪУРЭ БЗЫРЭ ХАБЗЭР ЗЭРАХЭУ
ХЭКІУЭТАГЪЭМ ТХЫДЭР КЪПАХЭУ
ТЫЗЭХЭТЫГЪ ТЫЗЭРЭЛЪЫТЭУ
ТАЛЪЫТЭШТЫГЪ ЛЪЭПКЪЫ ГЪЭСАГЪ.

ЖЬЫУ

КЪЫТХЭХЬАРЭМ ШІУФЭСЫР ЕТХЭУ
КЪЫТХЭІЭРЭМ ЧАТЭР КЪЫФИТХЭУ
УРЫСЫЕМ ЗЭПЫРЫДГЪАЗЭУ
ТЕЗЭУАГЪ ИЛЬЭСИШЭ РЕНЭУ

ЖЬЫУ

ТЫМКІУЭДЫНЭУ ФАЕР ИГЪУЭМЭ
ГЪУЭГУ ЗАКЪУЭУ ТИІЭЖЫР ЗЭКІЭМЭ
АТЭЖ УНЭУ ТИХЭКУЖЫМ
ТИЖЫЙ ТИ ЩІЫЙ ТЫКІУЭЖЬЫН ТЫЛІЫМЭ.

ЖЬЫУ

ТИ АТЭЖХЭР КЪЫЗХЭХЬЭЖЫМ
ЯУНЭ ЖЪЭГУХЭР КЪЫЗАБГЫНЭЖЬЫМ
ІЭНЭКІЫ БЗЫУЭУ ТЫКЪЫЗАГЪАНЭМ
ТЫЗЭНЭМЫСЭУ ТЫКЪЫТЕНАГЪ ШІЫМ

ЖЬЫУ

СЭМГУГЪУ ІЕМИН

ХАМЭ ШIЫГУМЭ ЯРЫС АДЫГЭР

ХАМЭ ШIЫГУМЭ ЯРЫС АДЫГЭР
ЗЫРЫЗ ЗЫРЫЗЭУ ТЭКIОДЫЖЬЫ
МЫ ХАМЭШIЭУ ТЫЗЭРЫСЫР
ТИУНЭ ТШIОШIЭУРЭ ТЭУНЭХЪУ

АШЭ ШАЛЪЭР ЗИСЭКIУТЫМ
ШЭР КЪУПТЕФИ КЪСЭПIУЭГЪАГЪ
АШЭ ШIУЦIЭРИ КЪЫЗЫСТЕФЭМ
КЪСЭПIОГЪЭРИ СИГУ КЪЭКIЫГЪ

ТИУНЭ СЫКIУЭНЫР СИГУ КЪЭКIЫ
СИ КО ГУШИЙ СПЫМЫТЫЖ
ТХЫГЪЭ СТХЫНЫР СИГУ КЪЭКIЫ
СИ IЭ ГУШИ СПЫМЫТЫЖ

СИ НЫБЖЭГЪУР УЭР ХЬЭМИД
ХЭКУЖЫМИ БГЪЭЗЭЖЬЫН
УЗЫКIОЖЬЫКIЭ ТАДИ IУХЬИЙ
ТИ КIОДЫКIЭРИ ЯIОТЭЖЬ

А СИ ШЫПХЪУР ФАТIИМАЭТ
СЭ СЫПАIЕ БЭРЭ УМЫГЪ
ПШЫНЫ ШIУЦIЭР УИ КОМ ТЕЛЪХЬИИ
ГЪЫБЗЭ ДАХЭРИ КЪЫСФЭУС

§ § § §

ОРЭД

КЪЫБЛЭ ЛЪЭНЫКЪОМ БЗЫУЭУ БЫБЫЖЬРЭМ
ЗЫКЪЕГЪЭЗЭЖЬЫШЪ КЪЭКIУЭЖЫ
ЦIЫФЫГЪЭ НАЛЪЭ ПХЭЛЪЭУ ШЫТЫЖЬМЭ
ЗЭ КЪЭГЪЭЗЭЖЬИ КЪЭКIОЖЬ

ЖЬЫУ :СИ ОРЭД МАКЪЭРИ
УЭ КЪЫЗЭХЭХЫРИ
САДЭЖЫ ЗЫКЪЭГЪЭЗЭЖЬ

СИ ЩЫIЭНЫГЪЭ УЭРЫ ЗЭПХЫГЪЭР
УЭРЫ СИ ТЫГЪЭР СИ ЖЪУАГЪОР
УЧIЫХЬАЖЫНЭП УАХЪТЭУ БЛЭКIЫГЪЭМ
СЫУЭЖЭШЪ ЗЫКЪЭГЪЭЗЭЖЬ

ЖЬЫУ

ГЪЭШIИТIОП ЦIЫФЫМ ИIЭР ЗЫГЪАШIЭ
ШЪЫПКЪЭУ ШЫIЭР УЭ ЗЭГЪАШIЭ
УИ ГУБЖЬ ГЪУНЭ ЗЭ УЭ ФЭЧЫЖИ
САДЭЖЬЫ ЗЫКЪЭГЪЭЗЭЖЬ .

ЖЬЫУ

УТІУМЭ УЗЭУ ЦІЫФЫМЭ АІО
УЗЫМЭ УШЫМЫІЭТИ
ТИТІО ЗЭРЫЗЭУ ТЫШЫМЫГЪАІЭУ
ШЫІАКІЭР ТЭГЪЭІГЪЭЗЫЖЬ

ЖЬЫУ

УЭ УСИГЪУСЭМЭ ДУНЭИР НАФЭ
УСИМЫГЪУСЭМЭ ШІУНЧІЫ
ЗЭШЫМ СЕУКІЫШЪ УИ НЭШІУ КЪЫСШЫФИ
САДЭЖЬЫ ЗЫКЪЭГЪЭЗЭЖЬ

ЖЬЫУ

§ § § §

СЭЛАМ АЛЕЙКМ !

ГУШІОПСЫ НЭПСЭУ ОСЭПСЭУ ЗЫГЪЭР
КЪЕЛЬАДЭ НЭКУМ,КЪЕЛЬАДЭ НЭКУМ...
ТЯТЭЖЬМЭ ЯЧІЭУ ЗЭ ТИЧІЫГУГЪЭР
СЭЛАМ АЛЕЙКУМ,СЭЛАМ АЛЕЙКУМ!...

СЭЛАМ АЛЕЙКУМ,КЪЭХЭЛЪЭ ШЪЭФХЭР
СИДЖЭРПЭДЖЭЖЬЫ ДАПКІЭ КЪОЛАДЖЭМ
СЭЛАМ АЛЕЙКУМ,ОСЫ СЫДЖЫФХЭР
СИДЖЭРПЭДЖЭЖЬЫ ДЖЭІУЗЭ МАДЖЭ...

ШЪУАДЭЖЬ СЫКЪЭКІУАГЪ,КЪУШЪХЬЭ НЭГУФХЭР
СЫХЬАКІЭМИ СШІЭРЭП,СЫБЫСЫММИ СШІЭРЭП..
СЭЛАМ АЛЕЙКУМ,ЛЭГЪОНЭКЪЭ ШЪОФХЭР
СИЩЫІЭНЫГЪЭ ЗЫКІИ ШЪУХЭЗДЭРЭП!...

ДЖЫ КЪЫЗНЭСЫГЪЭМ ШЪУИПСЫ КЪЕФЭХХЭМ
АМЭКЪЭ ЛЪЭШХЭР СТХЬАКІУМЭ ИКІРЭП,
ШЪУАШЪХЬАГЪЫ ИТХЭУ БЫБХЭРЭ ПЩЭФХЭМ
ЗЫМЭКЪЭ-ЛЪАКЬИ КЪЫЗПАГЪЭІУКІРЭП.

МЭЛЭХЪО КІАЛЭМ ЫІЭ ЫЩЭЙМЭ
ЫІЭХЪОМБАПЭ ПЩЭМЭ АНЭСЫ,
ИОРЭД ДАХЭ БГЪЭМ КЪЫДИТІУПЩМЭ
ТАМЭР ШІОМАКІЭУ ОГУМ КЪЫШЕСЫ.

ТЯТЭЖЬМЭ ЯГЪОУ А ЗЭМАН ХЬЫЛЪЭМ
ТХЬАПШЫРЭ ШЪЫГЪОМ ШЪУЭЭЛЪИШТАГЪА?..
ШЪХЬЭФИТ ЩЫІАКІЭУ А ШЬУИГУХЭЛЪЫМ
ИЛЬАГЪО ТХЬАПШРЭ ШЪУГУ ТЕШЬУКЪУТАГЪА!..

ДЖЫ ЗЭХЭШЪОХА АДЫГЭ МАКЪЭР
КЪАБЗЭУ БГЫ ЛЪАПЭМ ЗЭРЭЩЫЖЬЫНЧРЭР?..
ЧІЫЛЬЭР РЫГУШХОУ ШЪУИГУХЭЛЬ ЛЬАПІЭ
ШЪО ШЪУРЫГЪУАЗИ ЗЭРЭТЕІУКІРЭР!..

СЭЛАМ АЛЕЙКУМ,КЪУШЪХЬЭ НЭГУФХЭР
СЫХЬЭКІЭ КІАЛЭУ СЫШЪУМЫЛЪЫТ!..
СЭЛАМ АЛЕЙКУМ,ОСЫ СЫДЖЫФХЭР
ШЬОЩФЭДЭУ СЭРИ ДЖЫ СЫШЪХЬЭФИТ!..

П Ш Ы Н А Л Ъ
МЭШБЭШІЭ ИСХЬАКЪ
АДЫГЭ ТХИЛЪ ТЕДЗАПІ,МЫЕКЪУАПЭ 1964
§ § § § §

ШЪУКЪЭДАIУ !

СЫД ФЭДЭУ ШЪУТХЪЭУ КЪЭБАР КЪЭЖЪУГЪЭIУМИ
ХЬАДЖЫРЭТЫЦIЭКIЭ ХЭТИ КЪЫШЪУАДЖЭ
ТЫДРЭ ЛЪЭНЫКЪУИ ШЪЭФРЫКIОУ ШЪУЕКIУМИ
ХЫМЭЧIЫ ЧЪЫIЭР ШЪУЛЪЭГУ КЪЫЧIЭТАДЖЭ.

КЪУТЭМЭ ГЪУГЪЭР ЧЪЫГЫМ ЗЭРЭГОЗЭУ
ЩЪУКЪЫДГОЗЫГЪЭУ ДУНАИМ ШЪУТЕТ
IЭКIЫБ ХЭГЪЭГУМЭ ШЪУГУ АЩЫУЗЭУ
АРЭШЪОГУАЩЭ ШЪО ШЪУИГЪЭРЕТ

ХЪЭДЭН ТIЭКIУ-ШЪОКIУИ ЗАГЪОРЭ ШЪУАЩЫЩМЭ
ХЫКIЫБЫ ЧЫЖЬЭМ КЪЫРЫРАГЪЭХЫХ
ШЪО ШЪУШIЭРЭП ШЪХЬАКIЭ IАХЬЫЛ-ЛЫШЫЩХЭР
УКIЫТЭГЪУ ЧIЫПIЭ АШКIЭ ЕШЪОДЗЭХ.

КУО-ХЬАУБЭРИ АПЫЗГЪЭIУКIЭУ
РЫКЪЭЕУИ АХЭМ,ШЪЫПКЪЭ АХЭТЫХ
АУ КЪЭЗГЪЭХЬЫГЪЭР НЫСЭЩЭ
КЪЫЗЫТХЭМЫТРЭМ ГУАПЭМ РЕУТЫХ...

ШЪО ШЪУШIЭРЭП ШЪХЬАКIЭ А КЪЭЖЪУГЪЭХЬЫГЪЭМ
НЭПСЫ ЛЪЫЖЪУАГЪЭР ШЪЭФЭУ ТЫРАКIЭ
ШЪУIЭ АНЭСЫГЪЭШЪ А КЪЭЖЪУГЪЭХЬЫГЪЭМ
IЭГУШЪОР ШАФЭУ ЧЭЩЫР РАГЪЭКIЫ

ШЪО ШЪУШIЭРЭП ШЪХЬАКIЭ А ШЪУЯНЭ ДЭДМИ
МЫРЭУЩТЭУ ЗЫIОУ IЭДЖИ КЪАХЭКIЫ:
СКЪО ЗАКЪО ДЖАУЩТЭУ ЦЫIЭНЫМ НАХЬИ
ЗАОМ ЩАУКIЫГЪЭМЭ НАХЬЫШIУГЪ СЭРКIЭ...

СЫД ФЭДЭУ ШЪУТХЪЭУ КЪЭБАР КЪЭЖЪУГЪЭIУМИ
ХЬАДЖРЭТЫЦIЭКIЭ ХЭТИ КЪЫШЪУАДЖЭ
ТЫДРЭ ЛЪЭНЫКЪУИ ШЪЭФРЫКIОУ ШЪУЕКIУМИ
ХЫМЭЧIЫ ЧЪЫIЭР ШЪУЛЪЭГУ КЪЫЧIЭТАДЖЭ!...

П Щ Ы Н А Л Ъ, МЭЩБЭШIЭ ИСХЬАКЪ
АДЫГЭ ТХЫЛЪ ТЕДЗАПI,МЫЕКЪУАПЭ1964

§ § § §

НЭПИТIУХЭР.

ЦIЫФЫ ЗЫРЫЗХЭМ НЭПИТIУ ЗЭРЯIЭР
ДЖЫРЫ НЫIЭП ЗЫСШIАГЪЭР
ЩАШТЭШЪ УАПАШЪХЬЭ ГУЩЫIЭР
КЪАIУАТЭ ЯШIУШIАГЪЭ.

ХЬАЛЫГЪУ БЗЫГЪЭМ ТХЪУ ТЕМЫЛЬМИ
ПСАЛЬЭКIЭ КЪЫТЫРАЦIАЛЭ
ЛЭПСЫ ЛАГЪЭМ ЛЫ ХЭМЫЛЬМИ
ХЭЛЪ АIОШЪ УРАГЪЭУЦУАЛIЭ.

ЗЭIУКIЭМ КЪЫЗЩЫРАЩАЖЬЭРЭМ
УЯКIОЛIЭН ПЛЬЭКIЫХЭРЭП
УРАМЫМ КЪЫЗЫТЕХЬАЖЬХЭРЭМ
АIУАГЪ-КЪЭIОЖЬЫМ ХЭКIХЭРЭП

ЯIУШЬЭШЬЭ ШЪЭФЫ ЦIЫФХЭР
НАТIЭКIЭ ЗЭРЕУТЭКIЫХ
ЕТIАНЭ IОФШIАПIЭМ IОФ ЗЭХЭФХЭР
ЩЫЗЭРЭЛIХЭУ КЪЫХЭКIЫХ.

КЪЫПIУГУШIУКIХ / УАЗIУКIЭРЭМ
ПIАПЭ ПЫТЭУ КЪАУБЫТЫ
УЩЫМЫТЭУ КЪЫЗЩЫХЭКIЭРЭМ
АХЭМ УАУБЗЭПЫТЫ

ЗЫ IАНАПЭ УАЗЫДЫПЭСРЭМ
ПIАГУ КЪЫРАЛЪХЬЭ АГУ
ДЖАУЗЭ ШЪАБЭУ КЪЫЗЫБНЭСХЭРЭМ
ПСЭМ КЪЕПIЭСКIУРЭР TIOГО-БЗАГУ

АМАЛЫ ПСТЭУКIЭ ХЪОРЫШЭРЫГЪЭР
УАКIЫБКIЭ ЩЫЗЭРАГЪАШIЭ
КIЭТIАРКЪОМЭ СШIЭРЭП АIЫГЪЫР
ЧЭТЫУ ХЬАДЖЭУ ЗЫКЪАШIЫ

СЛЪЭКIЫГЪЭМЭ АНЭIУ ИПХЪУАГЪЭР
КЪЯСТХЪЫХЫЩТЫГЪ СIЭШЪХЬИТIУКIЭ
АРЫШЪХЬАКIЭ УЗЫЛЬЫТХЪУАГЪЭР
ПЦЭЖЬЫЯШЪОШЪ ПIЭКIЭКIЫ!...

П Щ Ы Н А Л Ъ, МЭШБЭШIЭ ИСХЬАКЪ
АДЫГЭ ТХИЛЪ ТЕДЗАПI, МЫЕКЪУАПЭ 1964

§ § § §

СИ МАДИН .

ПЧЫХЬЭ ОСТЫГЪЭРИ СИ МАДИНА
ОР КЪЭСЭГЪЭНЭФЫРИ ОРИДА
СЫГОР ЗЫГЪЭНЭФЭУИ СИ МАДИНА
СЫДА УКЪЭМЫКIОРЭ О

ПЩЫНЭРИ КЪЭСЭЩТЭШЪ СИ МАДИНА
ОР КЪЭСЭГЪЭДЖЭГУРИ ОРИДА
СЫГУМИ ИХЪЫКIЫРЭР СИ МАДИНА
СЫДЭУ ЗЭХЭМЫХЫРА УЭ

УКЪАКIОУ ЗЫСЛЪЭГЪУКIЭ СИ МАДИНА
ЧЭФЫМ СЫЗЭЛЬЕЩТЭРИ ОРИДА
УНЭМ УКЬИМЫХЬАМЭ СИ МАДИНА
ГУРИ КЪЫСШIОУЗРИ СЭ

ТЭДЭМИ УЩЫIА СИ МАДИНА
СЫПАПЛЪЭУ СЫЩЫСРИ ОРИДА
УГУ ХЭЗГЪЭКIЫГЪА СИ МАДИНА
СЫДА КЪЫПЩЫШIЫГЪЭРИ О

УГУ СЭ КЪЫСФИЛЪЭРИ СИ МАДИНА
СЫД ПАЙ КЪЫСЭМЫIОРЭ ОРИДА
ШIУ О СЫУЛЬЭГЪУМЭ СИ МАДИНА
НЫБЖЬИ ТЫЗЭШIОКIОДЫНЭП ТЭ.

abazin
(aşıwa - aşkarıwa)
alfabesi

А = А , а

Türkçe'deki (A) harfi gibidir .

АБА: baba
АЗА: usta,doktor
АБАБАРА: görüşme
АУАНДЫР: araba

А = Э , э

(A) ile (E) arası bir sestir.Yabancı kökenli kelimelerin başında bulunur .

ЭВОЛЮЦИЯ: evrim
ЭКРАН: ekran

В = Б , б

БАЦА : çubuk
БКЪВЫЛ: fıçı
БАМПІА: bunalım
БНА : orman

С = ДЖ , дж

ДЖЫШ: sarımsak
ДЖЫР: çelik

С = ДЖЬ , джь

Türkçe'deki (C) harfine yakın bir sestir.

ДЖЬА : zor,zorlamak
ДЖЬАСЫ: yatsı
ДЖЬАРГЬАН: hasır
ДЖЬКІА : tuz

С = ДЖВ , джв

(CW) şeklinde ses verir .

ДЖВАРА: kusmak
ДЖВДЖВАРА: yıkamak

Ç = Ч , ч

ЧАЙ : çay
ЧКІВЫН: küçük
ЧАТА: kaymak
ЧАС : yiyecek

Ç = ЧВ , чв

(Ç'ua) şeklinde ses verir.

ЧВА : deri
ЧВАРА: uyumak
ЧВАЙДЗА: taze deri
ЧВАРАТА: yatak

Ç'= ЧІ , чІ

(Ç'e) şeklinde ses verir .

ЧІАТ: çay tabağı
ЧІАПШАРА: beklemek

Ç' = ЧЇВ , чІв

(Ç'w) şeklinde ses verir .

ЧІВЫЩА: cam ЧІВЫУАРА: ağlamak

D = Д д

ДАГВА: sağır ДА : damar,sinir
ДАСУ : herbiri ДАТША: başka

E = Е , е

(YE)okunur başta.Abazince'de başta bulunmaz.ara harfidir.Yabancı kökenli kelimelerde başta,olur

F = Ф , ф

ФАРА: yemek yemek ФЫР: kahraman

G = Г , г

(Ga) şeklinde okunur .

ГАРА : beşik ГАНА : en,genişlik
ГАМЛА: etsiz zayıf ГАРТА: götürülecek yer

G = ГВ , гв

(Gua) şeklinde okunur .

ГВЫ : kalb,yürek ГВАГВА: Guagua(bayan adı)
ГВЫДА: kalbsiz,korkak ГВБАН : yorgun,bitkin

G = ГЬ , гь

(G'â) şeklinde okunur.

ГЬАГЬА: oval,yuvarlak ГЬАТА: kılıç

Ğ = ГІ , гІ

(Ğğha) ya yakın bir ses verir .

ГІАХІВРА: dansetmek ГІАПЫНЫ : ilkbahar
ГІАПСАРА: yorulmak ГІАЛЬАМАТ: ilginç

Ğ = ГІВ , гІв

(Ğhue) şeklinde bir ses verir .

ГІВЗА: arkadaş ГІВБА : iki
ГІВА : kuru ГІВАРА: in,yuva

Ğ = ГЪ , гъ

(Ğğa) şeklinde okunur .

ГЪБА: vapur,gemi
ГЪЫЧ: hırsız
ГЪЫ : dolu (yağan)
ГЪЫНЫ: kış

Ğ = ГЪВ , гъв

(Ğğw) şeklinde bir ses verir .

ГЪВГЪА : sağlam,güçlü
ГЪВТШЫТ: tahta parçası
ГЪВРА: yular
ГЪВЫ : tahta,kereste

Н = Х , х

(Н) harfinin kalınca söylenişi .

ХЫ : kurşun
ХЭЫ: peynir suyu
ХЫСРА: ateş etmek
ХПА : üç

Н = ХВ , хв

(Х) harfinin (U) ile birlikte söylenişi .

ХВГА: gölge
ХВА: böcek

Н = ХІ , хІ

(Нa) şeklinde ince bir ses verir .

ХІАЗЫР: hazır,fişeklik
ХІАСА : evlek,tarh
ХІАДВРАТ: eşkiya
ХІАКВ : fırın

Н = ХІВ , хІв

(Нw) şeklinde ince bir ses verir .

ХІВЫС : buzağı,dana
ХІВНАП: fare,sıçan
ХІВАЙРА: nişanlamak
ХІВРА : bitki,ot

Н = ХЬ , хь

(Нğe) şeklinde bir ses verir .

ХЬАПШ : altın
ХЬЫГІА: ağrı,acı
ХЬЗЫ: isim,ad
ХЬТА: soğuk

І = Ы , ы

Türkçe'deki (I) gibidir.Abazince'de başta bulunmaz

Ї = И и

Kelimelerin başında ve sonunda (Yİ) okunur .
Abazince'de kelime başında bulunmaz .

J = Ж , ж

ЖАХІВАРА: geviş getirme ЖАХІВА: çekiç

J = ЖВ , жв

(Jw) şeklinde ses verir .

ЖВГІВАНЬ: gök,gökyüzü ЖВАГВАРА: teperek doldur-
ЖВАЧЫ : evelsi gün ЖВПІА : kalın. mak

J = ЖЬ , жь

(J) harfinden daha kalın okunur .

ЖЬАЙДЗА: çiğ et ЖЬИ: demirci

К = К , к

КАЧКІРА: şımarmak КЫРБЫЖЬ: arpa
КЫТ : köy КШАРА : vurmak

К = КВ , кв

(Kw) şeklinde ses verir .

КВА : yağmur КВАЙЧІВА: siyah
КВПСА: örtü КВБЫ : yayık

К'= КІ , кІ

Kesik bir (К') sesi verir .

КІАКІАН : cevîz КІАМБЫШ: manda
КІАЗКІАЗ: parlak(sıfat) КІАСЫ : başörtüsü

К'= КІВ , кІв

(К'u) şeklinde bir ses verir .

КІВАЖВА: prenses КІВАР :rahvan yürüyüşü
КІВАДЫР: eğer КІВАТАН:pulluk,saban

К'= КІЬ , кІь

(К'e) şeklinde bir ses verir .

КІЬАПА: koyun kuyruğu КІЬАНА: tane

К = КЪ , къ

(К) harfinin kaba söylenişi .

КЪАБ : kabak КЪАМА : kama
КЪАРУ: güç,kuvvet КЪАПШЫ: kırmızı

К = КЪВ , къв

(К'ua) şeklinde ses verir .

КЪВАБЫЗ: mızıka
КЪВАРТ : kuluçka
КЪВАДЫ: mecburiyet
КЪВЛАН: ala,alaca

К = КЬ , кь

(К'â) şeklinde ses verir .

КЬАЗУ: sıra
КЬАСЕЙ: patiska,kumaş

К'= КЪЬ , къь

(К'e) ye yakın bir ses verir .

КЪЬЕТІАМАЗ: çıplak
КЪЬАТІА: cıvık

К = ХЪ , хъ

(К) nin daha kalın ve kaba söylenişi .

ХЪА : kafa,baş
ХЪТШЫ: yastık
ХЪАДА: kafasız
ХЪАЗЫ: ayrı

К = ХЪВ , хъв

(Khu) şeklinde ses verir .

ХЪВА: kül
ХЪВ : tüy,kıl
ХЪВАШРА : bulanıklık
ХЪВМАРРА: oynamak,düğün

К = ГЪЬ , гъь

(Kğe) şeklinde bir ses verir .

ГЪЬГЪЬАРА: kazımak
ГЪЬАЧІВРА: çimlenme

L = Л , л

ЛАБА : sopa,değnek
ЛАПШЫ: nazar
ЛАДЗЫ: göz yaşı
ЛАГА : deli

L = ЛЬ , ль

(Lâ) şeklinde bir ses verir .

ЛЬАГАН: leğen,lenger
ЛЬАЖЬА: dert,suçluluk

М = М , м

МАДЗА: gizli
МЧЫ : yalan
МЗА : ışık,lamba
МАРТАН: arı kovanı

Ӈ = Ӈ , ӈ

НАПСЫЙА: aç gözlü ӇАПА: yüz,surat

О = О , о

Kelime başında bulunmaz. Ara harfidir.(О) okunur.

Р = П , п

ПАГЪА : burnu havada ПАСА : önce,önceki
ПКЪЫУА: kötürüm ПАГВА: kesik,künt

Р'= ПІ , пІ

(Р') şeklinde kesik okunur .

ПІАТЛА: süre ПІАСТА: kaçamak(p'asta)

R = Р , р

РАДЗАГА: süzek РАХІА: daha,daha çok

S = С , с

САБА: toz САБИ : bebek,çocuk
САСЫ: misafir САРАШ: sahur

S'= Ц , ц

(Т) ile (S) arası bir ses verir .

ЦГВЫ: kedi ЦХІА: köprü

S'= ЦІ , цІ

Yukarıdaki (Ц) harfinin dil ile damak arasında sıkıştırılarak çıkartılan biçimidir .

ЦІА : bit ЦІАБЫРГЫ: doğru,gerçek
ЦІАРА: keskin,sivri ЦІИС : kuş

Ş = Ш , ш

ШКЪВА : topuk ШРА : havlamak
ШАМКЪЬА: diz ШЛАРА: kırlaşmak

Ş'= ШВ$_{ку}$, шв

(Şşu) sesi verir .

ШВАКЪ: köpük ШВЫРТА: çıban,çıban yeri
ШВХЫ : havuç ШВЫР : meyve

Ç = ШІ , шІ

(Çça) şeklinde bir ses verir .

ШІА: ağız ШІАЩІА: lokma

Ş = Щ , щ

Kalın bir (Ş) sesi verir

ЩА: kan ЩАПІЫ: ayak

T = Т , т

ТА : ot ТЫДЗЫ: ev
ТАЩЩАКЪ: tabak,tas ТАЖВ : yaşlı kadın

T = ТЛ , тл

(T) ile (L) arası bir ses verir .

ТЛАГВ : taban ТЛАПАД : çorap
ТЛАПКЪ: soy,ırk ТЛАПІАРА: pahalılık

T = ТШ , тш

(T) ile (Ç) arası bir ses verir .

ТШАБА: erkek at,aygır ТШАН : kısrak
ТШАДА: eşek ТШДЫРРА: haddini bilmek

T = ТІ , тІ

(T) ile (D) arası bir ses verir .

ТІАТІА: yumuşak ТІУРЫСА: kullanılmış

U = У , у

Kelimelerin başında(W)ortasında(U)gibi okunur .

УАГІА : halk,topluluk УАРАД: türkü,şarkı
УНАГІВА: aile,ev УАСА : koyun

V = В , в

Abazince'de başta bulunmaz.Başta (V) ortada ise (W) yada (U) gibi okunur .

ВИШНА : vişne,kiraz ВУЛКАН: volkan
ГВАБАН: yorgun,bitkin КВА : yağmur

Y = Й , й

ЙАУЫПІ: olur ЙЫБА: yetim

Y = Ю , ю

Bu harfle başlayan bütün kelimeler yabancı kökenlidir (Yu) yada (Yo) sesi verir .

ЮБИЛЕЙ: jübile
ЮСЫФ: Yusuf

Y = Я , я

Bu harfle başlayan bütün kelimeler yabancı kökenlidir (Ya) sesi verir .

ЯПОН: Japon
ЯХТ-КЛУБ: yat kulübü

Z = З , з

ЗАКІЫ: bir
ЗАДЖВЫ: bir kişi
ЗКЬЫ : 100
ЗГІВА : dert,hastalık

Z = ДЗ , дз

(D) ile (Z) arası bir sestir .

ДЗЫ : su
ДЗАХРА: dikiş dikmek
ДЗАХЪА: su başı,kaynak
ДЗЫДЗЫ: biz,şiş,iğne

abhaz

(apsiwa)

alfabesi

À = À , à

Türkçe'deki (A) harfinin karşılığıdır.

AH : anne	AУACA: koyun
ACAC: misafir	ACЫC : kuzu

Ɓ = Ɓ , ɓ

Türkçe'deki (B) harfinin karşılığıdır

AБHA: orman	AБAP: işte
AБ : baba	БЗИA: iyi

V = B ⇒ в

Türkçe'deki (V) harfinin karşılığıdır.

ABAPA: göğüş kafesi	ABPA : uzunluk
BAPA : sen	ЕИВАСЫТ: geçişti

G = Г , г

Türkçedeki(G)harfinden daha kalınca bir sestir.

AГAPA : beşik	AБГA : kurt
AMAГAHA: orak	AГAPA: götürmek

G = Гь , гь

Türkçedeki(G)den daha ince ve yumuşak bir sestir

AГьAMA: tat	AГЫЛ : gül
AMЕьAЛ: ekmek	AЛAГьAH: leğen

G = ГУ , гу

Türkçede olmayan değişik bir(G)sesidir.

AГУЫ: kalb	AMAГУ : çizme
AГУР: iğne	AГУAPA: avlu

Ğ = 5,5

Türkçe'deki (Ğ) harfinin tam karşılığıdır.

A5A : düşman	AM5 : diken
A5БA: gemi	AБ5A: bel

Ğ = 5ь , 5ь

Türkçe'deki (Ğ) harfinin daha ince,daha sert ve kesik okunuşudur.

APБA5ь: horoz	A5ьAPA: yaranın iyileşi
AБ ЬЫ : yaprak	AP5ьA : sağ taraf

Ğ = Бу , бу

Türkçe'deki (Ğ) harfinin daha ince,daha sert ve kesik okunuşudur.

АБУ : tahta
А УРА: gem
АБУХЫРТА: tahtabiçme yeri
АУБУ : boyunduruk

D = Д , д

Türkçe'deki (D) harfinin tam karşılığıdır.

АУАРДЫН: araba
АМАРДА : hayır
ДААРА: oldukça
АДА : kök

Ḍ = ДЭ , дэ

Türkçe'deki (D) harfinin biraz değişik ve kalın okunuşu .

АДЭЫ: dışarı
АРДЭЫНА: karabakal kuşu

Ҷ = Ц, ц

Türkçe'de olmıyan çok kalın bir (C) sesidir .

АЦЫШ: sarımsak
АЦЫР: çelik
АЦАКІ: başka birşey
АЦАДА: eşşek

C = ЦЬ , ць

Türkçe'deki (C) harfinin tam karşılığıdır .

АЦЬЫКА : tuz
АЦЬ : meşe
АЦЬЫМЦЫ : soğan
АЦЬЫКУРЫ: mısır

Ҫ = Ҿ, ҿ

Türkçe'de olmıyan çok kalın bir(C)sesi diyebiliriz

АҾЫ : at
АҾАГА: kazma
АҾКУА : atlar
АҾАГАКУА: kazmalar

Ç = Ҷ, ҷ

Türkçe'de karşılığı olmıyan bir önceki harfin daha sert ve kısa sesidir .

АҶЫ : ağız
АХҶА: kurşun
АМЗАҶА: yeni ay
АМҶЬ : odun

E = E , e

Türkçe'deki (E) harfinin karşılığıdır .

ЕСМА: esma
АНЕИРА: gelmek

J = Ж , ж

Türkçe'deki(J)harfinin daha kalınca söylenişi.

АЖРА : kazmak
АЖЫГА kazma aleti

АБЖА: yarısı
АБЖЫ: eşek arısı

J = Жь , жь

Türkçe'deki (J) harfinin tam karşılığıdır.

АЖЬ : üzüm
АЖЬА: tavşan

АЖЬЫРА: demircilik
АШЬЫЖЬ: sabah

J = Жә , жә

Türkçe'de karşılığı yoktur . Dudak ucundan (J)nin söylenmesi ile medana gelen bir sestir diyebiliriz

АЖә : eski
АЖәА: söz

АМЖәА : dut
АЖәЛАР: halk

Z = з , з

Türkçe'deki (Z) harfinin tam karşılığıdır

АМЗА : çam
АХЫЗА: yorgan

АМЗ: ay
АБЗ: dil

Z = ʒ , ʒ

Türkçe'de olmıyan bir sestir (Z) ile (S) arasında bir ses verdiğini söyleyebiliriz .

АЗЫ : su
АЗЫН: kış

АРЫМЗ: sidik
АЗ : pire

Z = зә , зᵊ

Türkçe'de olmıyan bir sestir . Bir önceki harfin daha kalın şöylenişidir .

АЗәЫ : birisi
АЗәГЫ: hiç birisi

АЗәЗәРА: yıkmak
АЗәЗәГА: yıkayıcı

İ,Y= И , и

Abhaz alfabesindeki (И) harfi sesiz bir harftan sonra gelirse (İ) olarak , kendisinden sonra gelirse(sesiz harflerden biri)ve kelimenin başında bulunursa (yi) olarak , kendisinden sonra sesli harf olmak şartı ile kelimenin bulunmuşsa veya sesli harftan sonra gelirse (y) olarak ses verir

АЗИЗ: aziz
УААИ: gel

АИАИ : evet
АИАРТА: yatak

К = К , к

Türkçede olmayan kalın ve yumuşak bir(К)sesidir.

АКАМБАШЬ: manda
АКАКАН : ceviz
КАДЫР: kadir
АКАМА: kama

К = КЬ , кь

Türkçede olmayan,önceki sesin daha incesidir.

АКЬРАХУ: tabanca
АКЬАТЕИ: bağırsak
КЬАСА: geç kalmış
АКЬЫБ: merdiven

К = Қ , қ

Türkçe'deki (К) harfinin tam karşılığıdır.

АҚЫТА: köy
АҚЛЫБ: eğe
АҚАЛҬАД: çorap
ҚАРБ : karpuz

К = ҚЬ , қь

Türkçe'deki (К) harfinin sesini verir ancak daha yumuşak ve incedir.

АҚЬАЛА: külübe
ЗҚЬЫ : bin (sayı)
ҚЬАЗЫМ: kazım
АҚЬААД: kağıt

К = Ҟ , ҟ

Türkçe'de olmıyan bir sestir.Abhazaca (К) harfinin daha kalın okunuşudur.

АҞАМА: kama
АҞАБ : kabak
АҞАРҞЫ: gırtlak
АМАҞА : kemer

К = ҞЬ , кь

Türkçe'de olmıyan bir sestir,bir önceki harfin daha sert daha ince bir sesidir.

АҞЬАҞЬА: geniş
АҞЬАҞЬАРА: genişlik

L = Л , л

Türkçe'deki (L) harfinin tam karşılığıdır.

АЛА : köpek
ЛАРА: o (kadın)
АКАЛ АД: çorap
АЛАСА : yün

М = М м

Türkçe'deki (М) harfinin tam karşılığıdır.

АИМА : ayakkabı
АМАРА: sahib olmak
ИМАН: onda vardı
АМАЛ: mal

N = Н , н

Türkçe'deki (N) harfinin tam karşılığıdır.

АН : anne	ИАН: annesi
НИНА: nina	ЛАН: annesi

O = О , о

Türkçe'deki (O) harfinin tam karşılığıдır.

АЛИМОН: limon	АОЛЫР: fıçı
ОМАР : ömer	ОҬАР : otar

= ⱷ , ⱷ

Türkçe'de olmıyan bir sestir .

АⱷНЫ: ev	АБⱷА: boynuz
АМⱷА: yol	АЛⱷА: duman

P = П , п

Türkçe'de olmıyan bir sestir . (P) harfinin sert okunuşudur , diyebiliriz .

АНАПЫ : el	АСАПЫН: sabun
АМПЫЛ : top	АУАПА : yamçı

P = Пҕ , пҕ

Türkçe'deki (P) harfinin tam karşılığıdır .

АПҕА : oğul	АПҕСНЫ: abhazya
АПҕСУА: abaza	АПҕРА : yelkenli

R = P , p

Türkçe'deki (R) harfinin tam karşılığıdır .

АМРА : güneş	АПҕСРА: ölüm
АРАСА: fındık	АПҕРА : kayma

S = С , с

Türkçe'deki (S) harfinin tam karşılığıdır .

АСАС: misafir	АСАТ: saat
АСЫС: kuzu	АСЫ : kar

T = Т , т

Türkçe'deki(T)ile(D)arasında bir ses vermektedir

АТАМА: şeftali	АМАТРА: koni
АТАТА: yumuşak	АТЫ : baykuş

Ҳ = ХӘ , хә

Türkçe'de karşılığı yoktur .

АХӘА: domuz АХәЧС: buzak

= Ц , ц

Türkçe'de karşılığı yoktur.

АЦА: kiraz АМЦА: ateş

= ЦӘ , цә

Türkçe'de karşılığı yoktur .

АЦӘ: öküz АТАЦӘ: aile

= Ҵ , ҵ

Türkçe'de karşılığı yoktur .

АҴЛА: ağaç АҴАА : don

АҴЧС: kuş А ЧНҴА: burun

= Ҵ̂Ә , ҵ̂ә

Önceki harfin biraz daha değişik şeklidir .

АҴӘА: elma АРҴӘЧ: turşu

АҴЧ : çivi АҴӘЦА: bardak

Ç = Ч , ч

Türkçe'deki (Ç) harfinin tam karşılığıdır .

АЧА: buğday АЧЧС: hamur işi

Ç = Ч , ч

Türkçe'de yoktur.(Ç) harfinin sert telefuzudur.

АЧКУН: delikanli АХУЧЧ: çocuk

Ş = Ш , ш

Türkçe'deki(Ş)harfinden daha kalın bir ses verir

АМШЫН: deniz АШША: hayvani yağ

АШЫЛА: un АХШ : süt

Ş = ШЬ , шь

Türkçe'deki (Ş) harfinin tam karşılığıdır .

АШЬА: kan АШЬАПЧ: ayak

Т = Тə , тə

Türkçe'de karşılığı yoktur .

АТəЫ А: boynuz
АФАТА : yiyecek
АШЬАҬАТəЫ: giyecek
АТəАН : èt suyu

Т = Ҭ , ҭ

Türkçe'deki (T) harfinin tam karşılığıdır .

АСААҬ: saat
АМАҬ: yılan

Т = Тə , тə

Türkçe'deki(T)nin daha kalın,yumuşak okunuşu

АМАҬəА : giyecek
АҬəАРҬА: oturak
АРҬəРА: oturtma

U = У , у

Sesiz bir harftan sonra gelirse(U),kendisinden sonra sesli harf olursa(VA)şeklinde ses verir.

АУАНТА: ütü
УААИ..: gel
МУСА: musa

F = Ф , ф

Türkçe'deki (F) harfının tam karşılığıdır.

АФЫ : yıldırım
АФАРА: yemek
ІФАТА: yiyecek
АФРЫН: fırın

Н = Х , х

Türkçe'de olmıyan bir sestir .

АХЫ : kurşun
АИХА: balta
АМХЫ: tarla
АХЫ : baş
АХРА : uçurum
АМАХЫР: böğürtlen

Н = ХЬ , хь

Önceki harfin daha ince okunuşudur .

АХЬЫ : altın
АСАХЬА: desen
АЛАХЬ: göz ağrısı
АХЬА : kestane

Н = Ҳ , ҳ

Türkçe'deki (H) harfinin tam karşılığıdır .

АҲА: armut
АЛАҲА: incir

Ş = ШӘ , шә

Türkçe'de karşılığı yoktur,(Ş) ile (F) arasında bir ses verdiğini söyleyebiliriz .

АМШӘ: ayı АШӘ: peynir

І = Ы , ы

Türkçe'deki (İ) harfinin tam karşılığıdır .

АСЫ: kar АЛЫМ: aslan

АТАХМАДА ЦЭА УАФЫ

ИНУЦИТ ШАЫШЫКУСА ,
ЖАЫМТА ШКУАКУА !
ИАМ ОУШ МАКЪА УАРА УП СШЬАГА ?
МАП , АТАХМАДА У У УОП МАКЪА !
ЕГЪУМУ - ЕГЪУМХЭА УЗТЭОМ МЫШКГЫ...
ИНУЦИТ ШЭЫШЬКУСА , ЖЭЫМТА ШКУАКУА !...

§ § § §

АХЫ , СЫШЭКУ , УЕИЦАМХАН
ГУ - ШЬАМХАЛА УКАМХАН
ГУАРП -БЖЬАРАК УБЖЬАМХАН ,
УЗТАХЫУ РЗЫ УЦЭАХЫМХАН .

ЖЭА ХААЛА ИРЧЧАЛА
ЖЭА РКУШГАЛА УЦЭАЖЭАЛА
АЖЭАБЖЬ ЫЦКУА ХКЫ - ХКЫЛА
ИСЫЗРАХЭАЛА АП СЫШЭАЛА .

§ § § §

oset

(asetin)

alfabesi

KİTAP		EL YAZISI		LATİN HARFİ	ÖRNEK	TÜRKÇESİ
Büyük	küçük	Büyük	küçük			
А	а	А	а	A	Аз	Yıl
Æ	æ	Æ	æ	E	Æрттæ	üç
Б	б	Б	б	B	Бæх	At
В	в	В	в	V	Вагон	Vagon
Г	г	Г	г	G	Гæххæт	Kâğıt
Д	д	D	q	D	Дæгъæл	Anahtar
Дж	дж	Dж	qж	C	Джитыри	Salatalık
Дз	дз	Dз	qз	(dze)	Дзæбух	Çekiç
Ч	ч	Ч	ч	Ç	Чи	Kim
Чъ	чъ	Чъ	чъ	Sert çe	Чъизи	Kirli
Ф	ф	Ф	ф	F	фийау	çoban
Х	х	Х	Ж	Arapça daki (h)	хорз	iyi
Хъ	хъ	Хъ	хъ	Arapça daki ğaf	Хъуг	inek
К	к	К	К	K	кæрон	Kenar
Къ	къ	Къ	Къ	Sert k'e	къах	Ayak
Л	л	Л	л	l	Мыздæ	Ücret
Ж	ж	Ж	Ж	j	Bizde bunun yerine (3) harfi kullanılır	
И	и	И	и	i	Ирон	Asetin
Л	л	Л	Л	L	Фæлæ	Ama

KİTAP		EL YAZISI		LATİN HARFİ	ÖRNEK	TURKÇESİ
Büyük	Küçük	BÜYÜK	KÜÇÜK			
М	м	М	м	M	Мәй	Ay
Н	н	Н	н	N	Нәй	Yok
О	о	О	о	O	Хос	Ot
П	п	П	п	P	Печ	Fırın
Пъ	пъ	Пъ	пъ	Sert P'e	Пълан	Plân
Р	р	р	р	R	Нһыр	Şimdi
С	с	с	с	S	Bizde(Ş) olarak kul. Сапон	Sabun
Ш	ш	Ш	ш	Ş	Bizde kullanılmaz	
Т	т	Т	т	T	Тәгъ	Çabuk
Тъ	тъ	Тъ	тъ	Sert T'e	Тъәнг	Bağırsak
У	у	У	у	U V	къух Аууон	el Gölge
Й	й	Й	й	Ý	Ыый	O
З	з	З	з	Z Bizde J	зъінг	Köz
Ц	ц	Ц	ц	(ts e)	Цәх	Iüz
Цъ	цъ	Цъ	цъ	(tş e)	Цъәх	Mavi veya Yeşil
Е	е	Е	е	ince E	гъей	Hey
гъ	гъ	Гъ	гъ	G	гъей	Hey
Ю	ю	Ю	ю	Yu	Bizde Rusça'dan geçen	
Я	я	Я	я	Ya	Kelimelerde kullanılır	

DÜZELTMELER

Bu sayıda elimizde olmayan nedenlerle, bazı dizgi, tertip ve baskı hataları sonradan tesbit edilmiş olup, bunlardan büyük ölçüde yanlış anlamalara, anlam değişikliklerine neden olabileceğini, ya da anlaşılmasını güçleştireceğini sandığımız bazı düzeltmeleri aşağıda sunuyoruz.

Özür diler, dergi üzerinde bu düzeltmelerin önceden yapılarak sonradan okunmasını rica ederiz. Saygılarımızla...

1.) 22. sayfa, 3. paragrafın son iki satırı, 23, sayfanın baştan altıncı satırından **sonra** yazılacaktır.

2.) 27. sayfa, 2. paragraftaki 3-6. satırlar, 1. paragraftaki beşinci satırdan sonra yazılacaktır. **Birinci** Paragraftaki 6. ve 7. satırlar ise 2. paragraftaki **ikinci** satırdan **sonra** yazılacaktır.

Bu düzeltmelerden sonra 2. paragraf ile 3. paragraf **tümüyle** yer değiştirecektir.

3.) 32. sayfada baştan 4. satır tamamen kaldırılacak, yerine **«limesinin kökenini araştırmak gerekir: Çerkes adı M. Ö.»** satırı yazılacaktır. 6. satırın sonundaki «dındanı» sözcüğü **«adından»** olarak düzeltilecektir.

4.) 47. sayfa, 2. paragraf, 18. satırdaki «har şamada» **her aşamada**, 55. sayfa, 4. paragraf, 4. satırdaki «olmayan hakların», **olmayan hakların** olarak düzeltilecektir.

5.) 59. sayfa, 2. paragrafın 8. satırı **iptal** edilecektir.

5.) 60. sayfa, **sondan** 10. satırdaki **için** sözcüğü, **izin** olacaktır.

6.) 85. sayfa, baştan **dokuzuncu** satırdaki **sözcüğünün, sözlüğünün** olacaktır.

7.) 88. sayfa, 2. paragrafın 9. satırındaki abnez, abnaz sözcükleri **Abhaz** olarak,

90. sayfa, 4. paragrafın 7. satırındaki Çaylak sözcüğü, **yaylak** olarak,

93. sayfa, 3. paragrafın 9. satırındaki yamak sözcüğü, **yamaç** olarak,

107. sayfa, 1. paragrafın 11. satırdaki düşkün sözcüğü **düşün** olarak,

210. sayfa, sondan 8. satırdaki şehirli sözcüğü, **zehirli** olarak düzeltilecektir.

8.) 221. sayfa, baştan 4. konuşmadaki **ilk** satır tümüyle **iptal** edilerek, yerine şu ifade yazılacaktır: **(— Vallahi gelmeyeceğim, misafirleri bekliyorum da...)**

9.) 278. sayfanın **ilk** satırındaki **bir** sözcüğü **kaldırılacaktır.**

10.) 351. sayfadaki 12. satır **bir milyonu**, 18. ve 27. satırlar **yollarına koydular** olacaktır.

11.) 361. sayfa, 18, satırdaki güneş sözcüğü **gümüş**, 362. sayfa, 4. satırdaki değilsin sözcüğü, **değildin** olacaktır.

12.) 482. sayfanın **sondan** 8. satırındaki Dumenış Mejid, **Dumenış Kemal** olacaktır.

13.) 519. sayfa'daki Kabardeyce örnek metin klişesi **ters basılmıştır.**

İÇİNDEKİLER

Yazı Başlığı ve Yazarı	Sayfa
Yamçı Üstüne Birkaç Söz/**YAMÇI**	002
Çerkes Toplumu Üzerine Notlar/**Nart SAVSUR**	006
Çarpık Milliyetçilik — II/**Çureyko A.**	016
Ülkemizdeki Asimilasyoncular/**Aşamba Mümtaz**	018
Araştırmalarda Düşünme Yöntemine bir Yaklaşım/**Nart SAVSUR**	021
Devrimci Kültür Sorununa Teorik Bir Yaklaşım Denemesi/**Aşamba M.**	024
Şovenizm-Sosyal Şovenlik/**Khanıkho Cemil Polat**	027
Adığe ve Çerkes/**Hağur Fahri**	031
Gizlenememiş Bir Gerçek/**Nevzat Özbay**	033
İstismarlar Sürecek mi?/YAMÇI	037
Bölük-Pörçük/**Psemıt**	045
Ne Yapmalı?/YAMÇI	047
Bir Alfabe Önsözü/**Blenaw Bateko Harun'dan**	071
Abazin Halkı ve Abazin Edebiyatına Genel Bir Bakış/Yismeyl Ö.	076
Adığey Yazın Dili Ekim Devrimiyle Doğmuştur/ **Şawko J. den Çeviren: Çetaw İ.**	080
Abazinlerin Kökeni/**Şenkaua Boyka'dan Çev. Yismeyl Ö.**	086
Abaza Halk Destanı NARTLAR/ Çev. Yismeyl Özdemir	097
JIR HAMİD/ **Derleyen: Yismeyl Özdemir**	125

Yazı Başlığı ve Yazarı	Sayfa
ŞOCENTSUK' ALİY/Çev. P. Feridun Kurnaz	131
Armağan (hikâye)/**Hajkhasım Hasan'dan Çev. Kardan D.**	172
Türkiye'de... (Gezi izlenimleri)/ **Lağuç C. den Çev. Yismeyl Ö.**	178
ANAYURT ŞİİRLERİ	190—215
ANAYURT ÖYKÜLERİ	216—254
MUHACERET ÖYKÜLERİ	309—333
Bir Gün Gelir.. **MUHACERET ŞİİRLERİ**	334—375
Adığe Evlenme Töreni/ Şıkh T. den	376
Şairler/ **Hazırlayan: P. Feridun Kurnaz**	388
Osmanlı — Çerkes Münasebetleri/**Çureyko A.**	394
YAYINLARDA BİZ	401—420
Yazan	
E L E Ş T İ R İ L E R	435—474
EMİR MARŞAN'A Cevaplar	475—488
Dil ve Alfabe Üstüne/YAMÇI	496
KABARDEY ALFABESİ	502
ADIĞEY ALFABESİ	521
ABAZİN ALFABESİ	536
ABHAZ ALFABESİ	545
OSET ALFABESİ	554
DOĞRU—YANLIŞ CETVELİ (Düzeltmeler)	557